16

Kütüb-i Sitte

AKÇAĞ

Prof. Dr.
İBRAHİM CANAN

Kütüb-i Sitte

MUHTASARI TERCÜME VE ŞERHİ

AKÇAĞ

AKÇAĞ YAYINLARI: 116

Hadis : 3/16

ISBN 975-338-054-2 (Takım)
ISBN 975-338-070-4 (16. CİLT)

Editör : *Ahmet Hikmet Ünalmış*
Tashih : *İsmail Karakaya, Ömer Parlak*
Ahmet Tülek

Baskı Yeri : *Ankara 1995*
Cilt : *Balkan Cilt Sanayii*
Film Montaj : *Ekspress Basım Hizmetleri*

Prof. Dr.
İBRAHİM CÂNAN

Kütüb-i Sitte

MUHTASARI TERCÜME VE ŞERHİ

16. CİLT

Basım Yayım Pazarlama A.Ş.
Tuna Cad. No. 8/1 06420 Kızılay-Ankara
Tel: 0. (312) 432 17 98-433 86 51 Fax : 432 28 52

NİKÂH BÖLÜMÜ

İKİNCİ FASIL

VELİLER VE ŞÂHİDLER

5652 ١ــ عن عائشة رضى اللّهُ عَنها قالت: [قالَ رَسولُ اللّهِ ﷺ: أيُّمَا امْرَأةٍ نَكَحَتْ بِغَيْرِ إذْنِ وَلِيِّهَا فَإنَّ نِكَاحَهَا بَاطِلٌ، ثَلاَثَ مَرَّاتٍ. وَإنْ دَخَلَ بِهَا فَالمَهْرُ لَهَا بِمَا اسْتَحَلَّ مِنْ فَرْجِهَا. فَإنِ اشْتَجَرُوا فَالسُّلْطَانُ وَلِيُّ مَنْ لاَ وَلِيَّ لَهُ]. أخرجه أبو داود والترمذى

1. **(5652)**- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:* **"Hangi kadın velisinin izni olmaksızın nikâhlanırsa onun nikâhı bâtıldır!"** *buyurdular ve bunu üç kere tekrar ettiler. Devamla:*

"Eğer kocası zifaf yaptıysa, kadının ferncinden helal addetmiş olması sebebiyle mehir kadınındır. Eğer (veliler) ihtilafa düşerlerse, sultan, velisi olmayanların velisidir." [Ebu Dâvud, Nikâh 20, (2083); Tirmizî, Nikâh 14, (1102).]

5653 ٢ــ وفى روايه لهما، عن أبى موسى رضى اللّه عنه. [أنَّ رسولَ اللّهِ ﷺ قالَ لاَنِكَاحَ إلاَّ بِوَلِيٍّ].

والمراد «بِالاشْتِجارِ» هنا المنع من العقد دون المشاحة فى السَّبْق إليه.

2. **(5653)**- Yine Ebu Dâvud ve Tirmizî'de *Ebu Musa radıyallahu anh*'tan gelen bir rivayette: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:* **"Velisiz nikâh yoktur!"** *demiştir."* [Tirmizî, Nikâh 14, (1101); Ebu Dâvud, Nikâh 20, (2085).]

AÇIKLAMA:

1- Veli, Hanefîlere göre, hür ve mükellef olmak şartıyla, tertibe göre asabedir, sonra anne, sonra zevilerham –yakınlık tertibiyle– sonra mevla'l-müvâlât, en sonda da kâdı gelir.

Bunların herbiri teferruatı gerektiren ayrı bir mevzu teşkil eder. Sadece baba tarafından akrabayı ifade eden ve birinci derecede velayet hakkına sahip olan asabeyi açıklayacağız.(1)

Asabe veraset ve hacb tertibi üzere şu dört mertebeye ayrılır:

1) Fürû, yani oğullar ve ilânihaye oğulların oğulları ve bunların erkek torunları.

2) Usul, yani babalar, babaların ilânihaye babaları, dedeleri.

3) Cüz'i eb yani ana-baba bir erkek kardeşler, baba bir erkek kardeşler ve bunların bu tertib üzere ilânihaye oğulları.

4) Cüz-i ced yani ana-baba bir amcalar, baba bir amcalar ve bunların bu tertip üzere ilânihaye oğulları.

2- Hadis, nikâhta kadın için velinin iznini şart koşarken, *"hangi kadın olursa..."* diyerek bütün kadınları buna dahil etmiş, hiçbirini müstesna kılmamıştır.

3- Hadiste, velilerin nikâha izin verip vermeme hususundaki ihtilaf durumlarına temas edilmektedir. Yani buradaki ihtilaf eşit seviyedeki velilerden birinin daha önce akde izin vermesinden gelen ihtilaf değildir. Çünkü bu durumda önceki akid esas alınır. Ayrıca, dereceleri farklı olan velilerin ihtilafı da mevzubahis olamaz. Çünkü kim akdemse söz onundur, yetki onundur.

4- *Sultan, velisi olmayanın velisidir* ibâresi hukuken veliye muhtaç olanların himayesinde mühim bir prensiptir. Hadiste, velilerin ihtilafı sebebiyle kadının evlenememe durumunda veya kadının evlenmesini önleyecek bir ihtilaf durumunda o velilerin kadın üzerindeki velayetleri yok sayılır ve velayet hakkı sultana –ve onun temsilcisi kâdıya– geçer demektir. Âlimler: *"Veli, kadını evlendirmekten imtina ederse, kadının velisi yok hükmündedir. Böylece sultan onun velisi olur"* derler. Bu açıklama, normal şartlarda velisi olan kadına devletin müdâhele edemeyeceğini, kişilerin velayet hakkını elinden alamayacağını ifade eder.

5- Nikâhın sıhhati için veli şart mıdır, değil midir mevzuunda ülemâ ihtilaf etmiştir. Cumhûr, şart olduğunu söylemiştir. *İbnu'l-Münzir*'in: *"Bu meselede sahabeden tek kişinin farklı düşündüğünü bilmiyorum"* dediği nakledilmiştir. An-

(1) Bu mevzuda teferruat için *Ömer Nasuhi Bilmen* merhumun Istılahât-ı Fıkhiyye Kamusu'na müracaat edilmelidir (2. cilt, 45-50).

cak Hanefîler, veliyi şart koşmamıştır. Onlar *İbnu Abbâs*'tan gelen الأيِّمُ أحَقُّ بِنَفْسِهَا مِنْ وَلِيِّهَا **"Dul kendi nefsine velisinden ehaktır"** hadisi ile البِنْتُ أحَقُّ بِنَفْسِهَا مِنْ وَلِيِّهَا **"Kız kendi nefsine velisinden ehaktır"** gibi rivayetlere dayanmışlardır.

Bazı âlimler, hadisin kadına hak tanıyıp kendi meselesinde ehak kıldığını, kadının izin ve rızası olmadan velinin onu evlendirme hakkı olmadığını söylemiştir.

En doğrusu, evlenme hâdisesini sadece kadını ilgilendiren bir hâdise olarak görmeyip, kadının yakınlarını da ilgilendiren bir hâdise olduğunu kabul etmektir. Nitekim –mevzuun başında belirttiğimiz üzere– velinin izni meselesi sadece hadislerde gelmemiş, bizzat âyet-i kerîmede de yerini almıştır. Cumhûr da bunun gereğinde ısrar etmiştir. Velinin rızası, ilerde çıkacak problemlerde kadının himaye bulmasında avantajlar sağlar.

٣ـ 5654 وَعَنْ سَمُرَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: أيُّمَا امْرَأةٍ زَوَّجَهَا وَلِيَّانِ فهى لِلأوَّلِ مِنْهُمَا. وَأيُّمَا رَجُلٍ بَاعَ بَيْعاً مِنْ رَجُلَيْنِ فَهُوَ لِلأوَّلِ مِنْهُمَا]. أخرجه أصحاب السنن.

3. (5654)- *Hz. Semüre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Hangi kadını, (seviyesi eşit) iki veli (iki ayrı şahsa) nikâhlamışsa, kadın o iki veliden önce davranana aittir. Kim iki kişiye bir şey satmışsa, o satılan şey birinci kimseye aittir." [Ebu Dâvud, Nikâh 22, (2088); Tirmizî, Nikâh 19, (1110); Nesâî, Büyu' 96, (7, 314).]

AÇIKLAMA:

Bir kadını, seviyece eşit olan iki veli ayrı ayrı şahıslara nikâhla vermiş olması halinde, bunlardan hangisi daha önce nikâhlandığını delillendirebilirse veya onun evvelliği hususunda her ikisi de tasdikte bulunursa, öncekinin akdi sahîh olur. İkisi de aynı anda vukûa gelmişse veya hangisinin önce davrandığı bilinemezse, her iki akid de bâtıl olur.

Keza satış için de hüküm aynıdır: Hak, sâbıkın (önce davrananın)dır. Aynı anda akid yapmışlar veya hangisinin önce yaptığı bilinemezse o zaman akid bâtıl olur.

5655 ٤ـ وعن جابر رضى الله عنه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ:
أَيُّمَا عَبْدٍ تَزَوَّجَ بِغَيْرِ إِذْنِ مَوَالِيهِ عَاهِرٌ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

4. (5655)- *Hz. Câbir radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Hangi köle, efendilerinin izni olmadan evlenirse zânidir." [Ebu Dâvud, Nikâh 17, (2078); Tirmizî, Nikâh 20, (1111, 1112).]

5656 ٥ـ وعن ابن عباس رضى الله عنهما : [أَنَّ رَسولَ اللهِ ﷺ
قالَ الأَيِّمُ أَحَقُّ بِنَفْسِهَا مِنْ وَلِيِّهَا. وَالْبِكْرُ تُسْتَأْذَنُ فى نَفْسِهَا، وَإِذْنُهَا
صُمَاتُهَا]. أخرجه الستة إلا البخارى.

5. (5656)- *Hz. İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Dul nefsine velisinden ehaktır. Bakireden nefsi hususunda izin alınır, onun izni sükûtudur." [Müslim, Nikâh 66, (1421); Muvatta, Nikâh 4, (2, 524); Tirmizî, Nikâh 12, (1108); Ebu Dâvud, Nikâh 26, (2098); Nesâî, Nikâh 31, 32, (6, 84).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen *eyyim* kelimesinin buradaki mânasında ülemâ ihtilaf etmiştir. Hicaz ülemâsı ve büyük çoğunluğu ile fukaha bundan murad "dul"dur demiştir. Delil olarak bir başka rivayette *eyyim* kelimesinin *seyyib* (dul) kelimesi ile açıklanmış olarak geldiğini ve ayrıca *bâkire* kelimesinin mukabili olarak kullanıldığını, lügat olarak da çoğunlukla *seyyib* mânasında kullanıldığını göstermişlerdir. Diğer taraftan Kûfeliler ve *Züfer rahimehullah: "Burada eyyim, bekâr veya dul, kocası olmayan her kadındır, esasen onun lügat açısından gereği de budur"* demişlerdir. Kelimeye verilen bu mânadan çıkan şu tabiî sonuca hükmetmişlerdir: *"Bülûğa eren her kadın kendi nefsine velisinden ehaktır, kendisi için yaptığı akid sahih nikâhtır." Şa'bî* ve *Zührî* de böyle hükmetmişlerdir. Onlara göre, *"Veli, nikâhın sıhhati için gerekli olan rükünlerden biri değil, nikâhı tamamlayıcı unsurlardan biridir."*

Evzâî, Ebu Yusuf ve *İmam Muhammed "Nikâhın sıhhati velinin iznine bağlıdır"* demişlerdir.

el-Kâdî der ki: "Velisinden ehaktır" tâbiri üzerinde de ihtilaf ettiler: "Yalnız izne mi ehaktır, yoksa izne ve nefsi üzerine akde mi ehaktır? Cumhur nazarında sadece izne ehaktır, sonuncular nazarında her ikisine de ehaktır." Resûlullah'ın **"kendi nefsine ehaktır"** *sözü lafz yönüyle, Ebu Hanife ve Davud-u Zâhirî'nin dediği üzere, akid vs. her şeyde velisinden ehaktır mânasında olması muhtemeldir. Keza dulun, razı olmaya ehak olması da muhtemeldir. Yani, bâkirenin hilafına iznini konuşarak söylemedikçe evlenmemeye de ehaktır. Lâkin, Aleyhissalâtu vesselâm'ın, nikâhın sıhhati için velinin şart olduğuna delalet eden diğer hadîslerle birlikte* لَا نِكَاحَ إِلَّا بِوَلِيٍّ *"Velisiz nikâh yoktur" sözünün sıhhati sebebiyle ikinci ihtimal taayyün eder. Öyleyse, buradaki ehakk kelimesi müşâreke ifade etmektedir. Mânası şudur: Nikâhta onun nefsi için bir hakkı var, velisinin de bir hakkı var. Ancak kadının hakkı velinin hakkından te'kidlidir. Zira velisi onu bir dengiyle evlendirmek istese, o da imtina etse, veli onu icbar edemez. Kadın bir dengi ile evlenmek istese, veli buna imtina etse, veli izin vermeye icbar edilir, veli direnirse, kadını kâdı evlendirir. Bu durum kadının hakkının tekidli olduğuna ve üstünlüğüne delildir." (Nevevî)*

2- Hadiste, **"Bakirenin sükutu onun iznidir"** denmiştir. Yani bâkire sarih bir izin vermeye muhtaç değildir, aksine sadece sükûtu izin yerine geçer, ondaki haya bu meselede konuşmasına mânidir.

Nevevî: "Hadisin zahiri âmmdır, hükmü bütün kızlara ve bütün velilere şâmildir, sükutu da mutlak olarak kâfidir, sahih olan da budur. Ancak ashabımızdan (Şafiîlerden) bazıları: "Eğer velisi babası veya dedesi ise, kızın iznini sormaları müstehâbtır. İşte bu sormaya kızın sükûtu, yeterli bir izindir. Velisi babadan ve dededen başkası ise kızın konuşması şarttır. Zira kız baba ve dededen, başkalarına nazaran daha çok utanır. Cumhurun benimsediği sahih görüşe göre, hadisin âmm olması, kızda hayanın bulunması sebebiyle sükût bütün veliler için yeterlidir. "Dul" a gelince, onun konuşması gerektiği hususunda ihtilaf yoktur. Velisi baba olmuş, başkası olmuş farketmez. Çünkü, erkeklerle mümâresesi sebebiyle, ondaki haya, kemalini kaybetmiştir. Dulun bekâreti sahîh veya fâsid nikâhla veya şüpheli vaty veya zina ile izale olmuş farketmez. Bekâreti hoplama sebebiyle veya parmakla veya uzun müddet kalmakla izale olmuş bulunsa veya dübüründen vaty olunsa, esah kavle göre o da "dul" hükmündedir, ancak "bâkire hükmündedir" diyen de olmuştur."

5657 ٦ــ وعن أبي هريرة رضى اللّهُ عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ

ﷺ لاَتُنْكَحُ الأَيِّمُ حَتَّى تُسْتَأْمَرَ، وَلاَ الْبِكْرُ حَتَّى تُسْتَأْذَنَ. قَالُوا: يَارَسُولَ اللّهِ كَيْفَ إِذْنُهَا قَالَ أَنْ تَسْكُتَ]. أخرجه الخمسة.

6. **(5657)**- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhis-salâtu vesselâm:* **"Dul kadın kendisiyle istişare edilmeden nikâhlanamaz, bâkire de izni sorulmadan nikâhlanamaz"** *buyurmuşlardır. Ashabı sordu:*

"Ey Allah'ın Resûlü! Onun izni nasıl olur?"

"Sükut etmesiyle!" *buyurdular."* [Buhârî, Nikâh 41, Hiyel 3; Müslim, Nikâh 64, (1419); Tirmizî, Nikâh 17, 18, (1107, 1109); Ebu Dâvud, Nikâh 24, (2092, 2093); Nesâî, Nikâh 33, (6, 85).]

AÇIKLAMA önceki hadiste yapıldı.

5658 ٧ــ وعن ابن عباس رضى اللّهُ عنهما. [أَنَّ جَارِيَةً بِكْراً ذَكَرَتْ لِرَسولِ اللّهِ ﷺ أَنَّ أَبَاهَا زَوَّجَها وَهِىَ كَارِهَةٌ. فَخَيَّرَهَا رَسولُ اللّهِ ﷺ]. أخرجه أبو داود.

7. **(5658)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Bâkire bir kız, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gelerek, kendisi istemediği halde, babasının evlendirdiğini söyledi. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, (bu nikâhı) kabul edip etmemede kızı muhayyer bıraktı."* [Ebu Dâvud, Nikâh 25, (2096).]

AÇIKLAMA:

Hadiste, babanın, bâkire kızını, kızın istemediği kimseye zorla nikâhlamasının haram olduğuna delalet var. Bu, babaya haram olunca, diğer velilere evleviyetle haramdır.

★ Hanefîler, bu hadise dayanarak, babanın kızı evlenmeye icbar etmesinin câiz olmadığına hükmetmiştir.

★ *İmam Şâfi'î, Ahmed* ve *İshak* ise babanın büluğa ermiş bâkire kızını evlenmeye icbar edebileceğine hükmetmişlerdir. Onlar bu hükme giderken **"Dul, kendi nefsine veliden ehaktır"** hadisinin mefhumuna dayanmışlardır. *"Zira* derler, *hadiste şu mânaya delalet var: "Bâkire, dulun aksinedir ve veli ona ehaktır."*

Bu istidlali zayıf bulanlar, zaafını belirten açıklamalar kaydederler. Mevzu-yu uzatmaya gerek görmüyoruz.

5659 ٨ــ وعن عائشة رضى الله عنها. [أَنَّ فَتَاةً قَالَتْ، يَعْنِى لِلنَّبِىِّ ﷺ إنَّ أَبِى زَوَّجَنِى مِنْ اِبْنِ أَخِيهِ لِيَرْفَعَ بِى خَسِيسَتَهُ، وَأَنَا كَارِهَةٌ. فَأَرْسَلَ النَّبِىُّ ﷺ إلى أبيهَا، فَجَاءَ، فَجَعَلَ اْلأَمْرُ إلَيْهَا. فَقَالتْ يَارسول اللّهِ: إنِّى قد أَجَزْتُ مَا صَنَعَ أَبِى، وَلَكِنْ أَرَدْتُ أَنْ أُعْلِمَ النِّسَاءَ أَنَّ لَيْسَ لِلْآبَاءِ مِنَ اْلأَمْرِ شَيْءٌ] أخرجه النسائى

«ليرفَعَ بى خسيستهُ» الخساسة: الدناءة، والخسيسة: الحالة التى يكون عليها الخسيس، وهو الدنىء: أى ليرفعه بى.

8. **(5659)**- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Bir genç kız Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gelerek: "Babam beni kendisinin oğluna nikâhladı, ta ki benimle onun alçaklığını gidersin. Ama ben istemiyorum" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm, babasına adam göndererek getirtti ve evlenme işini kıza bıraktı. Bunun üzerine kız: "Ey Allah'ın Resûlü! Ben şimdi, babamın yaptığına izin verdim. Esasen, ben kadınlara bu meselede babalara (icbar) yetkisi olmadığını göstermek istedim!" dedi."* [Nesâî, Nikâh 36, (6, 87); İbnu Mâce, Nikâh 12, (1874).]

5660 ٩ــ وَعَنْ اِبْنِ عُمَرَ رَضِىَ الله عَنْهُمَا قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: آمِرُوا النِّسَاءَ فِى بَنَاتِهِنَّ]. أخرجه أبو داود، وَالْأَمْرُ بِذَلِكَ لِلْاستجاب.

9. **(5660)**- *İbnu Ömer radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kızları hakkında kadınlarla istişare edin!" [Ebu Dâvud, Nikâh 24, (2095).]

AÇIKLAMA:

Hadis, kızların evlendirilmelerinde anneleriyle istişare etmeyi emretmektedir. Alimler bu emri vücûba değil, istihbaba hamletmişlerdir. Alimler, bu davranışın kadınların gönüllerini almaya yönelik olduğunu, kadınlarla ülfet ve samimiyetin artmasını sağlayacağını, annenin rızası olmadığı takdirde karı-koca

arasına soğukluk gireceğini, zira kızların, annelerine babalarından çok meylettiklerini, annelerinin sözünü dinlemeye daha çok arzulu olduklarını, ayrıca kızda, annenin bilip babanın bilemeyeceği nikâhın gerektirdiği hakkı yerine getirmeye mani bir sebep veya nikâhı münasip kılmayacak bir illet olabileceğini, dolayısıyla bütün bu sayılan maslahatlar için babanın anneyle konuşmasının faydalı olacağını belirtirler. Aksi takdirde, kızın evlendirilmesinde meşru veli babadır, anne değil.

★ KÜFÜVLÜK (DENKLİK)

5661 ١ــ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إذَا خَطَبَ إلَيْكُمْ مَنْ تَرْضَوْنَ دِينَهُ وَخُلُقَهُ فَزَوِّجُوهُ، إلاَّ تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي اْلأَرْضِ وَفَسَادَ عَرِيضٌ]. أخرجه الترمذى.

1. **(5661)**- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Dini ve ahlâkı sizi memnun eden birisi kız talep ederse onu evlendirin. Böyle yapmazsanız, yeryüzünde fitne ve geniş bir fesad çıkar." [Tirmizî, Nikâh 3, (1084).]

AÇIKLAMA:

Hadis: *"Sizden birisi kızınızı veya bir yakınınızı evlenmek üzere isterse..."* demektir. Hadis diyanet ve ahlâk yönüyle takdir edilip beğenileni tercih etmeyi tavsiye etmektedir. Nitekim hadisin sonunda *"Böyle yapmazsanız..."* ifadesiyle *"Kızı diyanet ve ahlâk yönüyle beğendiğinize vermeyip para, mal ve mevki yönüyle hoşunuza giden birini beklerseniz..."* denmek istenmiştir. Bu bekleyişten hâsıl olacak fitne, fesad çeşitlidir: Gayrımeşru ilişkiler ve zina yaygınlaşır, bekâr kızların sayısı artar, evlenme yaşı gecikir, yaşlı evlenmelerin birkısım mahzurları vardır; geçimsizlik, daha az sayıda çocuk yapma vs. gibi.

Tîbi der ki: *"Hadiste, İmam Mâlik'e delil var. Zira o; "Küfüvlükte sadece din aranmalıdır"* diye hükmetmiştir.

Cumhûr şöyle der: *"Küfüvlükte dört şeye müracaat edilir: Diyanet, hürriyet, neseb ve sanat. Dolayısıyla müslüman kız kâfir erkekle evlenemez. Saliha da fâsıkla evlenemez; hür kadın da köle ile evlenemez; nesebi meşhur olan kadın, tanınmamış bir erkekle evlenemez; tâcirin kızı veya güzel bir mesleği olan kimse-*

nin kızı kötü veya mekruh bir meslek sahibi ile evlenemez. Her hâlukârda, kadın veya velisi küfüvlük olmadığı halde rıza gösterip nikâh yaparlarsa nikâh akdi sahîh olur" (Mirkât'tan).

5662 ٢ — وَعَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [حَجَمَ أَبُو هِنْدٍ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ فِي يَافُوخِهِ فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: يَابَنِي بَيَاضَةَ أَنْكِحُوا أَبَا هِنْدٍ وَانْكِحُوا إلَيْهِ. وَقَالَ: إنْ كَانَ فِي شَيْءٍ مِمَّا تَدَاوَوْنَ بِهِ خَيْرٌ فَالْحِجَامَةُ]. أخرجه أبو داود.

2. (5662)- Yine *Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Ebu Hind, Resûlullah'ı bıngıldak kısmından hacamat etmişti. Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Ey Benî Beyâza, Ebu Hind'i evlendirin, onunla evlenin!" *buyurdu ve şunu ilave etti:* **"Eğer tedavi için başvurduğunuz şeylerin birinde hayır varsa bu hacâmattır."** [Ebu Dâvud, Nikâh 27, (2102).]

AÇIKLAMA:

Ebu Hind, Benî Beyâza'nın azadlısıdır, neseb itibariyle onlardan değildir. Azadlısı bir yabancı olmasına rağmen *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın Beyâzaoğullarına: **"Bunu evlendirin, onunla evlenin!"** emretmesi evlilikte denklik (veya küfüvlük) için sadece *"diyanet"*i şart koşan Mâlikîlere bir delil olmaktadır. *İbnu Ömer, İbnu Mes'ud* ve tâbiînden *Muhammed İbnu Sîrîn*'in de bu meselede diyaneti esas aldıkları nakledilmiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi ülemâ, çoğunluk itibariyle, evlenmede aranan karı koca arasındaki "denklik" için dört şart ileri sürmüştür: Din, hürriyet, neseb, san'at. Bazıları, bunlara ilaveten ayıplardan, kusurlardan selâmet ile zenginliği de zikrederek altıya çıkarmışlardır.

Cumhûr, denlikte nesebe itibar etmiştir. *Ebu Hanîfe: "Kureyş birbirine küfüvdür, Araplar da birbirlerine küfüvdürler. Hiçbir Arap Kureyş'e küfüv değildir. Nasıl ki Arap olmayan hiçbiri Arab'a küfüv değilse"* demiştir.

Süfyan Sevrî: "Bir azadlı, Arap kızıyla evlenirse nikâhı feshedilir" demiştir. Bir rivayette *Ahmed İbnu Hanbel* de böyle söylemiştir.

Şâfi'î hazretleri mutavassıt bir görüşle, *"Küfüv olmayanların nikâhı haram değildir"* der. Buna dayanarak Şâfiîler, denk biriyle evlenmenin ve evlendirmenin kızın ve velisinin hakkı olduğunu, onlar kendi rızalarıyla bu haklarından vazgeçerlerse kimsenin itiraza hakkı olmayacağını belirtirler (Muğni'l-Muhtâç).

Âlimlerin ittifak ettiği husus, diyanet denkliğinin aranmasıdır. Çünkü Kur'ân'da mü'minlerin müşriklerle evlenmemesi emredilmiştir. Öyle ise dinî denklikten hiç kimse vazgeçemez, bu takdirde nikâh sahîh olmaz.

★ Burada şunu da belirtelim ki, denklik meselesinde *neseb* şartı ile ilgili sahih hadis yoktur. Bezzâr'da *Hz. Mu'az*'dan merfu olarak rivayet edilmiş olan الْعَرَبُ بَعْضُهُمْ أكْفَاءُ بَعْضٍ وَالْمَوَالِى بَعْضُهُمْ أكْفَاءُ بَعْضٍ **"Arap Araplara, mevâliler mevâlilere denktir"** hadisi hem zayıftır, hem de sahîh senedle sünnete aykırıdır. Çünkü *Hz. Peygamber* Kureyşî olan *Fatıma Bintu Kays*'ı azadlısının oğlu *Üsame*'ye teklif etmiştir (Sahiheyn). *Abdurrahman İbnu Avf*'ın kızkardeşi *Hâle, Hz. Ebu Bekr*'in azadlısı *Bilâl*'in nikâhı altında idi. *Resûlullah*'ın halasının kızı *Zeyneb Bintu Cahş*'ı, *Aleyhissalâtu vesselâm* azadlısı *Zeyd*'e nikâhlamıştı. *Ebu Huzeyfe radıyallahu anh*, azadlısı *Sâlim*'i kardeşi *Velid İbnu Utbe*'nin kızıyla evlendirmişti. Sahiheyn'de *el-Mikdâd İbnu Amr*'ın, Kureyşî olan *Zıbâba Bintu Zübeyr İbni Abdilmuttalib* ile evlendiği belirtilir. Halbuki *Mikdâd* Kureyşî değildir, halîftir, Mekke'ye hariçten gelmiş birisidir. Örnekler daha da çoğaltılabilir.

Şu halde neseb şartını, içtimâî çevrenin insanlar üzerinde tesis edeceği bazı müessir alışkanlıklar, örfler, adetler sebebiyle karı-koca arasındaki uyuşma, dirlik ve ahenk nokta-i nazarından medar-ı bahs edilmiş bir şart olarak değerlendirilmelidir. Yukarıda sünnette rastlanan örnekler hep Mekke-Medine muhitinde uzun müddet yaşayıp mahallî örfü temessül ederek aynîyet kazanmış kimselerle ilgili. Bu sebeple âlimlerin neseb meselesine yer vermiş olmaları bu çerçevede değerlendirilmelidir.

5663 ٣ ـ وَعَنْ بُرَيْدَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إنَّ أحْسَابَ أهْلِ الدُّنْيَا الَّذِى يَذْهَبُونَ إلَيْهِ الْمَالُ]. أخرجه النسائى.

3. **(5663)-** *Büreyde radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Dünya ehlinin değer verdiği, peşinden koştuğu şey maldır." [Nesâî, Nikâh 9, (6, 64).]

AÇIKLAMA:

Haseb, baba yoluyla veya insanların mefâhirden saydıkları şeyler sebebiyle elde edilen şeref, itibar mânasına gelir. en-Nihaye'de bazılarının *"sadece baba yoluyla sahip olduğu şerefe haseb"* dediğini, bazılarının ise *"Kişi babası olma-*

sa da haseb ve kerem sahibi olabilir" dediğini kaydeder. Sadedinde olduğumuz hadiste dünya ehli için itibar edilen, kendisiyle şeref kazanılan, bu sebeple peşinden gidilen şeyin *mal* olduğu belirtilmekte, malı olana, kötü hallere sahip biri bile olsa kendisine itibar edileceği, değer verileceği belirtilmektedir. İslâm, kişinin hasebini, diyanet ve takva gibi Allah nezdinde muteber olan hasletlerin teşkil etmesi gereğini tedrîs etmiştir. Ayet-i kerimede, Allah nezdinde, en muttakînin en değerli olduğu beyan edilmiştir.

5664 ٤ــ وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهَا. [أَنَّ أَبَا حُذَيْفَةَ بْنَ عُتْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ ابْنِ عَبْدِ شَمْسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ، وَكَانَ مِمَّا شَهِدَ بَدْراً تَبَنَّى سَالِماً وَأَنْكَحَهُ ابْنَةَ أَخِيهِ هِنْداً بِنْتَ الْوَلِيدِ ابْنِ عُتْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ، وَهُوَ مَوْلَى لِامْرَأَةٍ مِنَ الْأَنْصَارِ كَمَا تَبَنَّى رَسُولُ اللّهِ ﷺ زَيْداً رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ، وَكَانَ مَنْ تَبَنَّى رَجُلاً فِى الْجَاهِلِيَّةِ دَعَاهُ النَّاسُ إِلَيْهِ، فَوَرِثَ مِنْ مِيرَاثِهِ حَتَّى نَزَلَ قَوْلُهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى: ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ]. أخرجه البخارى والنسائى.

4. (5664)- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Ebu Huzeyfe İbnu Utbe İbni Rebî'a İbni Abdi Şems radıyallahu anh –ki bu zat Bedir gazvesine katılmıştı– Sâlim'i evlat edinmiş ve kardeşinin kızı Hind Bintu'l-Velid İbni Utbe İbni Rebî'a ile evlendirmişti. Sâlim ise, ensârdan bir kadının azadlısı idi. Nitekim, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm da Zeyd radıyallahu anh'ı evlat edinmişti. Cahiliye devrinde kim bir adamı evlat edinirse, halk bu adamı evlat edinen kimseye nisbet ederek çağırırdı. O, ayrıca yeni babasına varis de olurdu. Bu tatbikat Rab Teâlâ'nın şu kavl-i şerifleri nâzil oluncaya kadar devam etti.* (Meâlen): **"Onları kendi babalarına nisbet edin. Allah katında doğru olan budur. Eğer babalarının kim olduğunu bilmiyorsanız, zaten onlar sizin din kardeşleriniz ve dostlarınızdır..."** (Ahzâb 5). [Buhârî, Nikâh 15, Megâzî 11; Nesâî, Nikâh 8, (6, 63-64); Ebu Dâvud, Nikâh 10, (2061).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, İslâm'ın evlilik ve akrabalık anlayışlarına giren kıymetli düsturlar ihtiva etmektedir. Şöyle ki:

★ Bu hadiste, yukarıda 5662 numaralı hadisin izahında da yer verdiğimiz

üzere evlenecek kız ve erkek arasında aranan denklik meselesinde, köle asıllı biri ile asaletli birinin evlenebileceği esasına güzel bir örnek var: Azad edilmiş bir köle olan *Sâlim* ile asaletli bir kadın olan *Ebu Huzeyfe*'nin yeğeni *Hind Bintu'l-Velid* evlenmiştir.

☆ Hadiste geçen ikinci mühim bir mesele evlatlık meselesi. Cahiliye devinde, evlat edinme ile bir nevi hakiki evlatlık tesis edilmekte, bu yolda kazanılan evlatlar, her hususta üvey babanın oğlu muamelesini görmektedir. İslâm bunu tâdil etmiş, hakiki evlatla sonradan edinilen evladın bir olmayacağı prensibini getirmiştir.

HÜKMÎ VE HAKİKÎ AKRABALIK[2]

İslâm dini, insanlar arasında içtimâî bağları artırıp kuvvetlendirmek maksadıyla vazedilmiş olan birkısım sun'î ve hükmî akrabalık müesseselerine temelde karşı çıkmaz, bilâkis taraftar olur. Bu sebeple İslâm beldelerinde, hâlen, kan bağına dayanmayan çok farklı akrabalık bağlarına, yakınlık telakkilerine rastlanır; kirvelik, sağdıçlık, hısımlık, ahiret kardeşliği gibi.

Kan bağına dayanmayan akrabalık müesseselerine cahiliye devri Araplarında da rastlanmaktadır. Evlat edinme, ataka, müvâlât, civâr[3] gibi müesseseler bunlardandır. Bu müesseseleri bidâyette aynen benimseyen *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* İslâm'ın kuvvetlenmesinde bunlardan istifade cihetine de gitmiştir. Nitekim, hicreti müteakip vazedilen *muâhât* (kardeşleme) müessesesi bunun en güzel örneğidir. *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* bilhassa Mekke'den hicret eden muhacirler ile, Medineli ensâr arasında kardeşleşme te'sis ederek her Mekkeliye bir Medineliyi kardeş ilân etmişti. Bu kardeşlik bağına o kadar fazla ehemmiyet ve ciddiyet kazandırmıştı ki, ölüm halinde birbirlerine varis olabiliyorlardı.

Kur'ân-ı Kerîm'deki إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ "İnananlar kardeştir" hükmü ise inananlar arasında te'sis edilmiş bulunan bir hükmî akrabalıktan başka bir şey değildir.

---

(2) Bu meselelere Ahzab sûresi ile ilgili tefsirde kısa kısa temas etmiş olmamıza rağmen (Bak. 4. cilt, 178. sayfa), ehemmiyetine binaen burada biraz daha genişçe temas etmeyi faydalı buluyoruz.

(3) *Velâ-i Müvâlât:* Nesebi meçhul birisi ile tes'sîs edilen yardımlaşma rabıtası (akrabalığı).
Velâ-i Ataka: Azad edilen köle ile efendi arasında teessüs eden bir râbıta (akrabalık bağı). Ölüm halinde tevârüsü gerektirir.
Civâr: Bir yabancıya tanınan himâye, eman.

İşte gerek cahiliyye devrinden intikal eden, gerek *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'ın te'sis ettiği ve gerekse vahiy yoluyla te'sîs edilmiş olan *"hükmî akrabalık"*ların Kur'ân-ı Kerîm'de tanzim edilerek bazı esaslara bağlandığına, miras, evlenme gibi mühim mevzularda "kan"a ve "akîde"ye dayanan bağların tesis ettiği "hakiki" yakınlıklarla, insanların telakkî ve kararlarına dayanan bağların tesis ettiği "hükmî" yakınlıkların tefrik edildiğine şahit olmaktayız:

"(Kan sebebiyle) akraba olanlar, mirâs hususunda, Allah'ın Kitabı'nda birbirlerine, mü'minler ve muhacirlerden daha yakındırlar" (Ahzâb 6) meâlindeki âyet, bu mevzudaki vahiylerden biridir.

Kur'ân-ı Kerîm'de ehemmiyetlerine binaen "usûl"e giren yakınların "hakiki" olanlarının bizzat tavsîf edilerek "hükmî" olanlardan tefrîk edildiğini görürüz.

HAKİKİ ANNE: Bir çocuk için en mühim unsur ve yakın *"anne"* olduğuna göre, bununla alâkalı açıklama ile mevzûya girebiliriz: Sosyolojik açıdan bakınca, cemiyetten cemiyete farklı sebep ve şartlara müstenid, değişik *"anne"*lere rastlamak mümkündür. Kur'ân-ı Kerîm'in bir kısım mühim emirlere ve teşriâta menşe kıldığı *"hakikî anne"* ile örfen *"anne"* tesmiye edilen kadının belirtilmesi kaçınılmaz bir zarûrettir. Kur'ân'a göre, bu *"hakikî anne"* çocuğu bizzat doğuran kadındır. Bu husus, Kur'ân'da, her ikisi de *zıhâr*la ilgili olan iki âyette ele alınmıştır: **"İçinizde kadınlarını zıhâr yapanlar (annelerine benzeterek haram sayanlar) bilsinler ki, karıları anneleri değildir. Anneleri, ancak, onları doğuranlardır"** (Mücâdile 2, Ahzâb 4).

HAKİKİ BABA: Aynen anne gibi, baba da pek çok, ciddî ve mühim Kur'ânî hükümlerin sebebidir. Keza muhtelif cemiyetlerde mevcut olan hükmî *"baba"*larla *"hakiki baba"*ların tefrîk edilmesi bu hükümler açısından ehemmiyet kazanmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm, bu mevzûyu bizzat *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'la alâkalı olarak ele almış ve vuzuha kavuşturmuştur: Hadis, tefsîr, siyer gibi her çeşit İslâmî kaynaklarda görüldüğü üzere *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*, kölesi *Zeyd İbnu Hârise*'yi: **"Şahit olun, Zeyd benim oğlumdur, bana vâris olacak, ben de ona vâris olacağım"** diyerek azad etmiş ve evlâdlık edinmişti. Bu vak'adan sonra *Zeyd* hep *"Zeyd İbnu Muhammed"* yani *Muhammed'in oğlu Zeyd* diye çağrılır olmuştu. Teferrûatı, bizim mevzûmuz açısından fazla ehemmiyet taşımayan bâzı hâdiseler ve bunları takip eden yanlış anlamalar üzerine, Cenâb-ı Hak inzâl buyurduğu bir âyetle durumu tavzîh edip, yanlışlıkları önlemiştir:

مَاكَانَ مُحَمَّدٌ اَبَا اَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ **Meâlen: "Muhammed içinizden herhangi bir erkeğin babası değildir"** (Ahzâb 40).

Bu âyet, daha vâzıh bir şekilde, *Zeyd*'le *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* arasında mevcut hükmî karabet sebebiyle *Zeyd*'in ve halkın *Hz. Peygamber*'e "baba" tâbirini izâfe etmelerinin, kan bağından gelen hakikî *"baba-evlâd"* bağını te'sîs etmediğini açıklamış oldu. Zira *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'ın kendisine "baba" diye hitap edecek yaşta erkek çocuğu olmamıştır. Erkek olarak sâdece *Zeyd* "baba" diye hitap etmiş, bu âyetle onun da "hükmî" babalıktan öte geçmediği belirtilmiştir. Bu kanunun başka vahiylerle daha da açıklığa kavuşturulacağını göreceğiz:

HAKİKÎ EVLÂD: Yukardaki bahsi tamamlayan bir husus da *"hakikî evlâd"*la *"hükmî evlâd"* arasının tefrîk edilmesiyle alâkalı vahiydir. Kur'ân bu meseleye Ahzâb sûresinde temas ederek: **(Allah) evlâdlıklarınızı da özoğul'larınız gibi saymanızı meşrû kılmamıştır. Bunlar sizin dillerinize doladığınız boş sözlerinizdir. Allah gerçeği söylemiştir, doğru yola O eriştirir. Evlâdlıkları babalarına nisbet ederek çağırın, bu Allah katında daha doğrudur. Eğer babalarının kim olduğunu bilmiyorsanız, o taktirde onları dinde kardeşleriniz ve dostlarınız (mevâliniz) kabûl edin"** (Ahzâb 4-5) buyurmuştur.

Rivâyetler, bu âyet gelinceye kadar *Zeyd İbnu Hârise*'ye Ashâb'ın (radıyallahu anhüm) *"Zeyd İbnu Muhammed"* diye hitap ettiğini, bundan sonra, o tesmiyeden vazgeçildiğini belirtir. Âyet-i kerîmenin nüzûl sebebi olarak da bu tesmiye kaydedilir. *Ebû Huzeyfe*'nin mevlâsı *Sâlim* de aynen *Zeyd radıyalahu anhümâ*'nın durumunda idi, *Sâlim İbnu Ebî Huzeyfe* diye çağrılıyor ve hakikî evlâd muamelesi görüyordu. Yukardaki âyet inince, âile içerisine ihtilâtı problem olmuş ve *Ebû Huzeyfe*'nin hanımı *Sehle, Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'a başvurmuştur.

Görüldüğü üzere, vahiy evlâtlıkların öz evlât yerine tutulmalarını yasaklamakla kalmaz, onların nasıl isimlendirileceklerini de tesbit eder ki vahiyde yer alan bu ve diğer teferruât mevzûnun taşıdığı ehemmiyeti ifâde eder.

Âile ve akrabaların tarif ve ta'yîni mes'elesinde *anne, baba* ve *evlâd*ın kimler olduğu açıklık kazandıktan sonra bunlara bağlı olan diğerleri kendiliğinden anlaşılır.

KAN BAĞI ve İMAN BAĞI: Akrabalık meselesinde Kur'ân'ın nazar-ı dikkate arzettiği bir husûsu daha belirtmede fayda var. Kur'ân-ı Kerîm'e göre, akra-

balık bağının kemâl mânâda gerçekleşmesi iman birliğine bağlıdır. Bu olmadığı taktirde arada gerçek akrabalık ve dostluk bağı teessüs etmez, mü'min kimse mü'min olmayan hakkında –oğlu veya babası bile olsa– Allah'tan mağfiret bile-dileyemez.

Bu mevzûda Kur'ân'da yer alan pek çok âyetten *Hz. Nûh* ve oğlu, *Hz. İbrahim* ve babası ile alâkalı olarak gelen birkaç âyeti hatırlatmak yeterlidir:

Hz. Nûh, oğlunun gemiye binmeyerek boğulanlar arasında kalması üzerine, karaya indikten sonra

رَبِّ اِنَّ ابْنِى مِنْ اَهْلِى وَاِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَاَنْتَ اَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ

"Ey Rabbim! Oğlum da benim âilemdendir. Senin va'din haktır..." diyerek mağfiretini talep eder. Ancak Cenâb-ı Hak: قَالَ يَانُوحُ اِنَّهُ لَيْسَ مِنْ اَهْلِكَ اِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ فَلاَ تَسْئَلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ اِنِّى اَعِظُكَ اَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ

Meâlen: **"O senin ehlinden sayılmaz, çünkü kötü bi riş işlemiştir, öyleyse bilmediğin şeyi benden isteme"** cevabını verir (Hud 45-46).

Keza babası için istiğfarda bulunan *Hz. İbrahim* de babasının **"Allah'ın düşmanı olduğunu anlayınca ondan yüz çevirir"** (Tevbe 119).

Şu âyet, mü'minlere mutlak bir şekilde kâfirlerden dost edinmemeyi emrederken: يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لاَ تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ اَتُرِيدُونَ اَنْ تَجْعَلُوا لِلّٰهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا مُبِينًا

Meâlen: **"Ey iman edenler! Mü'minleri bırakıp kâfirleri dost edinmeyin. Allah'ın aleyhinize apaçık bir ferman vermesini mi istiyorsunuz?"** (Nisa 144).

Şu gelecek âyet, kan yönüyle en yakın olanın bile *"dost edinmeyin"* yasağına girdiğini sarih olarak ifade eder: يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لاَ تَتَّخِذُوا اٰبَآءَكُمْ وَاِخْوَانَكُمْ اَوْلِيَآءَ اِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْاِيمَانِ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَاُولٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

Meâlen: "Ey iman edenler! Babalarınızı, kardeşlerinizi, –küfrü imana tercih ediyorlarsa– dost edinmeyin. Sizden, onları kim dost edinirse onlar zâlimlerin ta kendileridir" (Tevbe 23).

Demek oluyor ki, inançlar ve dinî yaşayışlar birbirine zıd olunca kan yakınlığı fazla bir mânâ taşımıyor. *Hz. Nûh*'un inanmayan öz oğlunun O'nun ehlinden olmadığını ilân eden âyet-i kerimeye, hiçbir kan bağı olmayan *Selmân-ı Fâri-*

sî'yi Ehl-i Beyt-i Nebevî'den sayan hadis-i şerifi ilave edebiliriz. Gerçek akrabalığın teşekkülü için kan bağının yetersizliği sebebiyle, İslâmdini, –hısım ve akrabalık derecesi ne olursa olsun– farklı dine mensub olanların birbirlerine vâris olmalarını yasaklamıştır. İslâm'da akrabalık telâkkisinin, sosyolojik yönden kavranabilmesi için, yukarda kaydettiğimiz durumların ve mirasla ilgili bu kaydın bilinmesi gerekir.

Mü'min olmayanlara *"mağfiret dileğinde"* bulunmanın bile yasaklanması ile alâkalı örneği bizzat *Hz. Peygamber*'le ilgili olarak gelen âyetlerden kaydedeceğiz: *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* meşhur münâfık *Abdullah İbnu Übey* ölünce, çok samimi bir müslüman olan oğlunun ricası üzerine, *Hz. Ömer*'in itirazına rağmen, gömleğini kefen olarak verip namazını kıldırmış ve Münâfikûn sûresinin altıncı ayetine atıfta bulunarak **"Allah onlar hakkında istiğfar edip etmemekte beni serbest bıraktı"** diyerek istiğfar etmeye devam edeceğini ifade etmişti. Arkadan gelen vahiy: **"Onlardan ölen kimsenin namazını sakın kılma, mezarının başında da durma"** (Tevbe 84) diyerek *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'ı şiddetle bundan menetti.

Yeri gelmişken kaydedelim ki, fukahâ, ehl-i zimmenin (gayr-i müslim vatandddd) meskenlerinin müslümanların meskenlerinden, ilk bakışta tefrik edici bir alâmet taşıması şartını koşarken gerekçe olarak: *"Dilenciler gelip, yanlışlıkla kapılarında durup mağfiret duasında bulunmasınlar"* demişlerdir.

5665 ٥ ـ وَعَنْ هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَيَنْكِحُ الزَّانِى الْمَجْلُودُ إلاَّ مِثْلَهُ]. أخرجه أبو داود.

5. **(5665)**- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Celde ile cezalandırılmış zâni kimse ancak kendisi gibi biriyle evlen(ebil)ir." [Ebu Dâvud, Nikâh 5, (2052).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîsi, âlimlerimizin birkısmı zâhiri üzere anlayarak: *"Kadının, zâni olduğu ortaya çıkan bir erkekle evlenmesi haramdır"* diye hükmetmiştir. Hadiste geçen *meclûd* yani dövülmüşlük vasfı, çoğunluğa göre yapılan bir tavsiftir. Çünkü, kişi hakkında zina suçunun sübûtu celde tatbikine yani dövülmesine bağlıdır. Zani *muhsan* olduğu takdirde *recm* cezası esas ise de, muhsan olmayana celde tatbik edilir. Hadiste muhsan olmayan zâni kastedilmiş olmalıdır.

Âlimler, yasağın erkek hakkında da câri olduğunu, ona da aynı şekilde zâniye bir kadınla evlenmenin haram kılınmış olduğunu belirtirler.

Hadis bu zâhirî hükmü ile şu âyete muvafık düşmektedir. (Meâlen): **"Zina eden erkek, zina eden veya müşrik bir kadından başkasıyla evlenemez. Zina eden kadını da, zina eden veya müşrik bir erkekten başkası nikâh altına alamaz. Böyle bir evlilik mü'minlere haram kılınmıştır"** (Nur 3).

Ne var ki, âlimlerimizin ekseriyeti, âyet ve hadisi zahiri ile anlamamış, başkaca te'villere tabi tutmuşlardır. Hadiste geçen لاَ يَنْكِحُ ، *"evlenmez"* tabirini لاَيَرْغَبُ ، yani *rağbet göstermez* şeklinde anlamıştır. Bu durumda hadisin mânası: *"Celde tatbik edilen zâni, kendisi gibi olan kadına rağbetduyar, ilgi gösterir, keza zaniye de kendisi gibi zâni olan erkeğe rağbet gösterir, onunla evlenmek ister"* olur. Yani ayet ve hadis, zâni ve zâniyenin kendileri gibi olanlarla evlenmeyi arzu edeceklerini haber vermiş olmaktadır. Halbuki gerek âyet ve gerek hadis, zâhirleriyle, zâni ve zâniyelerle evlenmeyi yasaklamaktadır, onların arzularını mücerred bir ihbarda kılmamaktadır.

2- *Münzirî,* mealini kaydettiğimiz ayetin anlaşılmasında ülemânın beş farklı görüş ileri sürdüğünü belirtir:

1) Bir kısmı: *"Ayet mensuhtur!"* demiştir. *Saîd İbnu'l-Müseyyeb* bu görüştedir. *Şâfi'î* hazretleri de bu görüşü iltizam etmiştir. Bu âyeti, وَأَنْكِحُوا الأَيَامَى مِنْكُمْ **"Dullarınızı evlendirin"** (Nur 32) âyetinin neshettiğini söylemişlerdir. *"Çünkü derler, zâniye de eyâmâ'l-müslimine (müslümanların dullarına) dahildirler."* Alimler, çoğunluk itibariyle bu mânadan hareket ederek, *"Kim bir kadınla zina yaparsa, o kimse bu kadınla evlenebilir, bir başkası da o kadınla evlenebilir"* demiştir.

2) Birkısım âlimler: *"Burada nikahın mânası vaty (temas)dır. Öyleyse ayetten murad: "Zâninin fi'line ancak kendisi gibi bir zâniye veya bir müşrike rıza gösterir ve zinayı haram bilmeyerek onun istediği şeye iştirak eder"* demiştir. Ayette geçen *"Böyle bir evlilik mü'minlere haram kılınmıştır"* ibaresi *"Allah'ın emirlerine uyup nehiylerinden kaçan kâmil mânadaki mü'minler" i ifade eder"* diye değerlendirilmiştir.

3) Birkısım âlimler: *"Celde uygulanan zâni, celde uygulanan bir zâniye veya müşrike ile evlenir, keza zâniye de böyle bir zani ile evlenir"* demiştir.

4) Birkısım âlimler: *"Bu ayet, erkeğin zinadan kazandığından kendisine infak etmesi şartıyla evlendiği kadınla ilgilidir"* demiştir. Bunlar âyetin böyle bir hâdise ile ilgili olarak nâzil olmasını kendilerine delil yaparlar. Nitekim *Mersed İbnu Ebi'l-Mersed el-Ganevî,* zina ile şöhret yapmış *Anâk* ile evlenmek için *Resûlullah*'tan izin istediği vakit mezkur âyet nâzil olmuş, *Resûlullah* da bunun üzerine izin vermemiştir.

5) Bazılarına göre, ayet, zâniyenin iffetliye iffetlinin de zâniyeye nikâhlanmasını haram kılmada âmmdır.

ÜÇÜNCÜ BAB

NİKÂHIN MÂNİLERİ

(İki fasıldır.)

BİRİNCİ FASIL

MÜEBBED HARAMLIK

5666 ١ـــ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [حَرُمَ مِنَ النَّسَبِ سَبْعٌ، وَمِنَ الصِّهْرِ سَبْعٌ؛ ثُمَّ قَرَأَ: حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ الآيَة]. أخرجه البخارى.

1. **(5666)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ*'dan nakledildiğine göre: *"Nesebten yedi, sıhriyetten de yedi kişi haram edilmiştir"* demiş ve şu âyeti okumuştur. (Meâlen): **"Size şu kadınları nikâhlamak haram kılındı: Anneleriniz, kızlarınız, kızkardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşlerinizin kızları, kızkardeşlerinizin kızları, sizi emzirmiş olan süt anneleriniz, süt kardeşleriniz, hanımlarınızın anneleri, aranızdan zifaf geçmiş olan kadınlarınızdan doğan üvey kızlarınız. Eğer zifaf geçmemişse onların kızlarını nikâhlamakta size günah yoktur. Öz oğullarınızın hanımlarını nikâhlamanız ve iki kızkardeşi birden nikâhınız altına almanız da size haram kılındı..."** (Nisa 23). [Buhârî, Nikâh 24.]

5667 ٢ـــ وَعَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: أَيُّمَا رَجُلٍ نَكَحَ امْرَأَةً فَدَخَلَ بِهَا فَلاَ يَحِلُّ لَهُ نِكَاحُ ابْنَتِهَا، وَإِنْ لَمْ يَكُنْ دَخَلَ بِهَا فَلْيَنْكِحِ ابْنَتَهَا، وَأَيُّمَا رَجُلٍ نَكَحَ امْرَأَةً فَلاَ يَحِلُّ لَهُ أَنْ يَنْكِحَ أُمَّهَا دَخَلَ بِهَا أَوْ لَمْ يَدْخُلْ]. أخرجه الترمذى.

2. **(5667)**- *Amr İbnu Şu'ayb an ebihi an ceddihi* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Bir erkek bir kadınla nikâh yapar ve temasta bulunursa, artık o kadının kızını nikâhlaması ona helâl olmaz. Eğer kadına temas etmemişse kızı-

nı nikâhlayabilir. Bir erkek bir kadını nikâhlarsa, kadına temas etmiş olsa da olmasa da kadının annesiyle artık nikâhlanamaz." [Tirmizî, Nikâh 25, (1117).]

5668 ٣ـ وَعَنْ عَلِي رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [لاَ تَحْرُمُ أُمَّهَاتُ النِّسَاءِ إلاَّ بِانْضِمَامِ الْوَطْءِ إلَى الْعَقْدِ فِي الْإبْنَةِ وَلاَتَحْرُمُ الْإبْنَةُ إلاَّ بِالدُّخُولِ عَلَى الْأُمِّ]. أخرجه الترمذى.

3. (5668)- *Hz. Ali radıyallahu anh* şöyle dediler: *"Kadınların anneleri, kızla olan nikâh akdine vaty (temas) inzimâm etmedikçe haram olmaz. Anneye duhûl (temas) olmadıkça da kız haram olmaz."* [Hadisin kaynağı Teysîr'de sehven *Tirmizî* olarak zikredilmiştir. Câmi'u'l-Usul'de *Rezîn*'in ilavesi olduğu belirtilmiştir.]

AÇIKLAMA:

Bu üç hadis, evlenilmesi ebedi şekilde haram kılınan kadınları beyan etmektedir. Birinci hadiste *İbnu Abbâs*'ın neseben haram dedikleri **"...kızkardeşin kızları"**'na kadar sayılanlardır. *Sıhr*dan haram diye saydıkları da **"sizi emzirmiş olan süt anneleriniz..."** diye başlayıp **"iki kızkardeşi birden nikâhınız altına almanız da size haram kılındı..."**'ya kadar olan kısım girmektedir. Ancak, hadisin Taberânî'de gelen bir veçhinde *İbnu Abbâs*, bir önceki âyetin başında yer alan **"Babalarınızın nikâhlamış olduğu kadınlarla da evlenmeyin"** ibaresini de okuyarak: *"Bu da sıhrdır"* der. Böylece iki rivayet birleştirilince haramların hepsi onbeşe ulaşır.

İbnu Abbâs'ın bu rivayetinde süt emme yoluyla hasıl olan akrabalık da *sıhriyet*le ifade edilmektedir ki, bu caiz bir tesmiyedir.

Keza başkasının nikâhlı hanımı da aynı şekilde, kişiye haramdır. Başkasının hanımı ve iki kız kardeşin bir nikâhta birleşmesi hariç, bu sayılanların haramlığı ebedîdir.

Bu zikredilen haramlara şunlar da ilave edilmelidir:

★ Dedenin mevtûesi (temas ettiği) ve bundan teselsülen yükselenler.

★ Annenin annesi ve bundan yükselenler.

★ Babanın annesi de böyle.

★ Oğulun kızı ve ondan inenler.

★ Kızın kızı ve kızkardeşin kızının kızı.

★ Oğlan kardeşin kızının kızı ve oğlan ve kızkardeşin oğlunun kızı.

★ Babanın halası, yükselse de.

★ Annenin halası ve teyzesi, yükselse de.

★ Babanın teyzesi de böyle.

★ Zevcenin büyükannesi, yükselse de.

★ Üvey kızların kızları, inse de.

★ Üvey oğlanın kızı da böyle.

★ Oğulun oğlunun hanımı da böyle.

★ Kızın oğlunun hanımı da böyle.

★ Kadını, halası ve teyzesiyle bir nikâhta birleştirmek.

★ Nesebten haram olan, sütten de haramdır. Bu meseledeki istisnalar müteakiben açıklanacak.

RADA' (SÜT EMME)

5669 ١ ـ عَنْ عَلِي رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إنَّ اللّٰهَ حَرَّمَ مِنَ الرِّضَاعِ مَا حَرَّمَ مِنَ النَّسَبِ]. أخرجه الترمذى.

1. **(5669)**- *Hz. Ali radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Azîz ve Celîl olan Allah, nesebten haram ettiğini sütten de haram etti." [Tirmizî, Radâ' 1, (1146).]

AÇIKLAMA:

1- *Radâ'* (rezâ' diye de okunduğu vardır): Süt çocuğunun (radî'in) mahsus bir vakitte bir insanın memesinden süt emmesi ve bunun mideye inmesidir. Cumhura göre, süt emme devresi içerisinde emmişse, emilen az da olsa çok da olsa bazı haramlar getirir. *İmam Şâfiî "Haramların tahakkuku için en az beş emme gerekir"* demiştir. Emme müddeti *Ebu Hanîfe*'ye göre otuz aydır. *Ebu Yusuf* ve *İmam Muhammed* emme müddeti için *"iki yıldır"* demiştir. *Şâfiî* ve *Ahmed İbnu Hanbel* ve diğerlerinin görüşü de böyledir. *"Emmenin, haramı sağlayan emme olması için, Hanefîlere göre sütü, çocuğun memeden ağzıyla alması şart de-*

ğildir. Kadının sütü bir kaba sağıldıktan sonra biberona katılarak veya bardağa konularak içirilse veya memeden sıkılarak damlatılsa, ağız veya burun yoluyla mideye ulaşsa, hepsi emme sayılır. Suya, ilaca veya hayvan sütüne katılmış olan kadın sütü hakkında gâlibiyete itibar olunur, gâlib veya müsavi olursa onunla "emme" sâbit olur. Taam ile karıştırılmış olan kadın sütü gâlib ve pişirilmemiş dahi olsa bununla "emme" tahakkuk etmez." Kadının sütü peynir, yoğurt, ayran yapılarak çocuğa verilse, yine emme hâsıl olmaz. Şâfiîlere göre, emmenin tahakkuku için kadın hayatta olmalı, süt en az beş ayrı seferde olmalı –her seferde az veya çok farketmez–. Şâfiîler, *"Beş ayrı seferde olunca, kadının sütü peynir, kaymak, mahlut her ne surette olursa olsun çocuğun midesine geçince "emme" tahakkuk eder"* derler.

2- *Kurtubî*, hadisin, *"Süt emme ile doğan haramın, süt emen (radi) süt emziren (murdi'a) ve kocası arasında intişar ettiğine"* delil olduğunu söyler. Buna göre: *"Süt emene, süt emziren kadın haram olur. Çünkü annesi olmuştur. Sütannenin annesi de haram olur; çünkü o da büyükannedir ve böyle gider... Sütannenin kızkardeşi de haramdır; çünkü teyze olmuştur, kızı da haramdır; çünkü kızkardeşi olmuştur. Kızın kızı da haramdır; çünkü kızkardeşinin kızı olmuştur. Kadının kocasının (başka hanımdan) kızı da haramdır; çünkü bu da kızkardeşi sayılır; kızının kızı –ve böyle inenler– haramdır; çünkü kızkardeşinin kızıdırlar. Kocanın annesi –ve böyle çıkanlar– da haramdır; çünkü babaannesidirler; kocanın kızkardeşi de haramdır; çünkü halasıdır. Tahrim (haramlık), süt akrabadan başkasına geçmez. Dolayısıyla, süt emmekten hâsıl olan kızkardeşi, emenin kardeşine kızkardeş olmaz, babasına da kız olmaz, çünkü aralarında emme yoktur.*

Emmeden haramlık doğmasının hikmeti şudur: "Tahrimin sebebi kadın ve erkekten ayrılmış olan şeyi –ki bu süttür– çocuk gıda olarak alınca, bu onun vücudunda, diğer ikisinin cüzlerinden alınma bir cüz olur. Böylece, tahrim üçünün arasında intişar eder, çocuğun yakınlarına sirayet etmez. Çünkü onlarla sütanne ve sütbaba arasında ne bir neseb ne de bir sebep vardır."

3- Alimler: *"Nesebten haram olan sütten de haram olur"* şeklinde âmm olan hükümden, nesebte mutlak olarak haram olan dört kadını, süt emmede bazı hallerde istisna ederler:

1) Oğlan kardeşin annesi nesebte haramdır; çünkü ya annedir, ya da babanın hanımıdır. Süt emmede ise bazı durumlarda yabancı olur, kadını kardeş emer de, onun kardeşine haram olmaz.

2) Torunun annesi nesebte haramdır; çünkü o, ya kızıdır ya da oğulun hanımıdır; süt emmede ise, bazan yabancı olabilir. Böylece torun emer fakat kadın dedeye haram olmayabilir.

3) Çocuğun büyükannesi nesebte haramdır. Çünkü o, ya annedir, yahut da zevcenin annesidir. Sütemmede ise, bazan yabancı olabilir, çocuğu emzirmiştir, çocuğun babasına onunla evlenmek câiz olur.

4) Çocuğun kızkardeşi nesebte haramdır, çünkü o ya kızdır, yahut üvey kızdır, süt emmede ise, bu bazan yabancı olabilir. Böylece çocuk emer, fakat babaya haram olmaz.

Bir grup ülema bu dört istisnadan başka bir şey zikretmemiştir.

Nevevî der ki: *"Ümmet, emen çocukla emziren kadın arasında "emme haramlığı" hâsıl olduğunda icma etmiştir. Çocuk artık nikahı ebediyen haram olan oğlu olmuştur. Süt emenin kadına nazarı (bakması), kadınla halveti (başbaşa yalnız kalmaları), beraber yolculuk yapmaları helâl olmuştur. Ancak, aralarında her yönden annelik ahkâmı terettüp etmez: Birbirlerine vâris olamazlar, bunlardan hiçbirine diğerinin nafakası vâcib olmaz, kadın lehine yapacağı şehadet reddedilmez, kadına bedel diyet alınmaz, çocuğu öldürdüğü takdirde kadın üzerinden kısas düşmez. Bu hükümlerde her ikisi de birbirine karşı yabancı gibidirler."*

5670 ٢ ـ وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهَا قَالَتْ: [اِسْتَأْذَنَ عَلَىَّ أَفْلَحُ
أَخُو أَبِى الْقُعَيْسِ بَعْدَ مَا أُنْزِلَ الْحِجَابُ. قُلْتُ: وَاللّهِ لاَ آذَنُ لَهُ حَتَّى
أَسْتَأْذِنَ رَسُولَ اللّهِ ﷺ فَإِنَّ أَخَاهُ أَبَا الْقُعَيْسِ لَيْسَ هُوَ أَرْضَعَنِى،
وَلٰكِنْ أَرْضَعَتْنِى امْرَأَةُ أَبِى الْقُعَيْسِ. فَدَخَلَ عَلَىَّ رَسُولُ اللّهِ ﷺ،
فَقُلْتُ: يَارَسُولَ اللّهِ، إِنَّ أَفْلَحَ أَخَا أَبِى الْقُعَيْسِ اسْتَأْذَنَ فَأَبَيْتُ أَنْ آذَنَ
حَتَّى أَسْتَأْذِنَكَ. فَقَالَ النَّبِىُّ ﷺ: وَمَا مَنَعَكِ أَنْ تَأْذَنِينَ عَمَّكِ؟ قُلْتُ:
يَا رَسُولَ اللّهِ؟ إِنَّ الرَّجُلَ لَيْسَ هُوَ أَرْضَعَنِى، وَلٰكِنْ أَرْضَعَتْنِى امْرَأَتُهُ.
فَقَالَ: ائْذَنِى لَهُ فَإِنَّهُ عَمُّكِ، تَرِبَتْ يَمِينُكِ. فَلِذٰلِكَ كَانَتْ عَائِشَةَ تَقُولُ
حَرِّمُوا مِنَ الرِّضَاعَةِ مَا تُحَرِّمُونَ مِنَ النَّسَبِ]. أخرجه الستة.

2. **(5670)**- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Ebu'l-Ku'ays'ın kardeşi Eflah, örtünmeyi emreden ayet indikten sonra yanıma girmek için izin istedi. Ben:*

"Allah'a yemin olsun, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan izin istemedikçe ben ona girme izni vermeyeceğim! Çünkü onun kardeşi Ebu'l-Ku'ays beni emziren kimse değildir, beni Ebu'l-Ku'ays'ın hanımı emzirdi!" dedim. Derken yanıma Aleyhissalâtu vesselâm girdiler.

"Ey Allah'ın Resûlü dedim, Ebu'l-Ku'ays'ın kardeşi Eflah yanıma girmek için izin istedi. Ben sizden sormadıkça izin vermekten imtina ettim!" dedim. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm: **"Amcana izin vermekten seni alıkoyan sebep ne?"** *buyurdular. Ben:*

"Ey Allah'ın Resûlü! dedim. Beni emziren erkek değil. Beni onun hanımı emzirdi" dedim. Resûlullah yine:

"Sen onun girmesine izin ver. Zira o senin amcandır, Allah iyiliğini versin" *buyurdular.*

(Urve devamla derki:) İşte bu sebeple Hz. Ayşe radıyallahu anhâ:

"Neseb sebebiyle haram kıldıklarınızı emme sebebiyle de haram kılın!" derdi." [Buhârî, Humus 4, Şehâdat 7, Nikâh 20; Müslim, Radâ' 2, (1444); Muvatta, Radâ' 2, (2, 601, 602); Tirmizî, Radâ' 1, (1147); Ebu Dâvud, Nikâh 7, (2055); Nesâî, Nikâh 49, (6, 99).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, süt kardeşliği yoluyla teessüs eden akrabalık bağlarının neseb yoluyla mevcut olan akrabalık bağlarının hasıl ettiği evlenme haramlarını aynen hâsıl ettiğini belirtmektedir. Saadedinde olduğumuz hadis, emme yoluyla hasıl olan süt amcanın, normal amca gibi evlenme yasağı çerçevesine girdiğini zikretmektedir.

2- Hadiste zikri geçen *Eflah* hakkında ihtilaf edilmiştir: *İbnu Ebi'l-Ku'ays* mı, *Ebu'l-Ku'ays*'ın kardeşi mi? *Umumiyetle Ebu'l-Ku'ays'ın* kardeşi olduğu kabul edilmiştir.

Bazı âlimler, *Hz. Aişe*'nin iki tane süt amcası olduğunu söylemiştir; biri, babası *Hz. Ebu Bekr*'in süt kardeşi *Ebu'l-Ku'ays*'tır, bu zat *Hz. Aişe*'nin süt babasıdır da. *Eflah* da süt amcasıdır.

3- Hadiste geçen تربت يداك أو يمينك tâbiri lügat olarak *"Ellerin, yahut sağ elin toprağa bulansın"* demektir. Ancak kullanma durumu, zahir manasına göre değildir. Bizim *"Allah iyiliğini versin"* tâbirimize denk bir kullanışa sahiptir.

5671 ٣ ـ وَعَنْ عَلِي رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ :[قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ مَالَكَ تَتُوقُ فِي قُرَيْشٍ وَتَدَعُنَا؟ فَقَالَ: وَعِنْدَكُمْ شَيْءٌ؟ قُلْتُ: نَعَمْ. بِنْتُ حَمْزَةَ. قَالَ: إِنَّهَا لاَتَحِلُّ لِي إِنَّهَا ابْنَةُ أَخِي مِنَ الرَّضَاعَةِ]. أخرجه مسلم والنسائى.

«التَّوقُ» الميل الى الشىء والرغبة فيه.

3. **(5671)**- *Hz. Ali radıyallahu anh* anlatıyor: *"Ben: "Ey Allah'ın Resûlü! Siz niye bizi bırakıp da Kureyş'e rağbet gösteriyorsunuz?" demiştim. Bana:*

"Yanınızda rağbet göstereceğim bir (kadın) var mı?" *dedi. Ben:*

"Elbette! Hamza'nın kızı var!" dedim. Bunun üzerine:

"O bana helal olmaz. Çünkü o, benim süt kardeşimin kızıdır" *buyurdular."* [Müslim, Radâ' 11, (1446); Nesâî, Nikâh 50, (6, 99).

5672 ٤ ـ وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ : [دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ وَعِنْدِى رَجُلٌ قَاعِدٌ. فَاشْتَدَّ ذٰلِكَ عَلَيْهِ، فَرَأَيْتُ الْغَضَبَ فِي وَجْهِهِ. فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِنَّهُ أَخِي مِنَ الرَّضَاعَةِ. فَقَالَ: اُنْظُرْنَ مَنْ إِخْوَانُكُنَّ مِنَ الرَّضَاعَةِ فَإِنَّمَا الرَّضَاعَةُ مِنَ الْمَجَاعَةِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

4. **(5672)**- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Yanımda oturan bir erkek olduğu halde, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm odama girdi. Bu hal, ona bir hayli ağır geldi [ve rengi değişti], öfkesini yüzünden okudum. Bunun üzerine:*

"Ey Allah'ın Resûlü! Bu benim süt kardeşimdir!" dedim..

"Siz kadınlar süt kardeşlerinizi iyi düşünün! Çünkü süt kardeşliği, açlıktan dolayı hasıl olur!" *buyurdular."* [Buhârî, Nikâh 21, Şehâdât 1; Müslim, Radâ' 32, (1455); Ebu Dâvud, Nikâh 9, (2058); Nesâî, Nikâh 51, (6, 102).]

AÇIKLAMA:

İslâm açısından sütkardeşliği mühim bir husustur. Bir kısım haramları helâl kıldığı gibi, diğer bir kısım helalleri de haram kılmaktadır. Bu sebeple

Resûlullah, kadınların süt kardeşlerini iyi tanımalarını emretmektedir. Emme, süt kardeşliğini sağlayacak bir emme midir, hangi yaşta bu emme vukûa gelmiştir vs. Çünkü yaş haddini aşınca araya giren emmeden süt kardeşliği hasıl olmaz. Bu hadisi *Hattabî* şöyle açıklar: *"Manası; haramlık hâsıl olan süt emme, küçüklükte olan emmedir. Radî' (süt emen), gücünü sütten alan ve açlığını onunla gideren çocuktur. Açlığını sütle gidermeyip, ekmek ve etle veya bunlar mânasında bir şeyle doyan bir çocuğun emmesinden haramlık hasıl olmaz. Alimler, emme müddetini tesbitte ihtilaf etmiştir. Birkısmı iki yıl demiştir, Süfyân-ı Sevrî, Evzâî, Şâfi'î, Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhuye bunlardandır. Delil olarak:* وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ اَوْلاَدَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ

"Anneler çocuklarını iki tam yıl boyunca emzirirler, bu hüküm emzirmeyi tamamlamak isteyenler içindir" (Bakara 233) *âyetine dayanırlar. Ve: "Ayet delalet eder ki, iki yıl müddeti dolunca hükmü de sona erer, müddet dolduktan sonra gelen zamana itibar edilmez" derler.*

Farklı görüş sahibi olan Ebu Hanîfe: "İki yıl ve altı aydır" demiştir. Ancak iki talebesi İmam Muhammed ve Ebu Yusuf kendisine muhalefet eder. Züfer İbnu'l-Hüzeyl ise: "Üç yıldır" der. İmam Mâlik'ten rivayete göre, iki yılı taşan müddet azsa onu da iki yıla dahil etmiştir."

5673 ٥ ـــ وَعَنْهَا رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَ تُحَرِّمُ الْمَصَّةُ وَالْمَصَّتَانِ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

5. **(5673)**- Yine *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Bir veya iki emme ile (süt kardeşliği) haramlığı hâsıl olmaz." [Müslim, Radâ' 17, (1450); Tirmizî, Radâ' 3, (1150); Ebu Dâvud, Nikâh 19, (2063); Nesâî, Nikâh 51, (6, 201).]

AÇIKLAMA:

Bu sonuncu hadis ne miktar emmenin süt haramlığı getireceğini belirtmektedir. Hadiste bir emme tâbiri, çocuğun, anne memesinden bir somurma ile çektiği sütü ifâde eder. Değilse, bir emiş sırasında doyuncaya kadar emdiklerini anlamayacağız. Aksi taktirde, cumhura göre, hadis *"bir veya iki yudum"*u kastederken, *bir veya iki doyumu* anlamış oluruz ki, bu yanlış olur.

Ancak, *Nevevî*'nin de belirtttiği üzere haramı sâbit kılan emme miktarında ihtilaf edilmiştir:

★ Birkısım âlimler: *"Beş ayrı emmeden aşağı olursa haram sabit olmaz"* demiştir. *Hz. Aişe, İmâm Şâfi'î* ve ashabı böyle hükmetmiştir.

★ Cumhûr-u ülemâ: *"Tek emme ile de haram sâbit olur"* demiştir. *İbnu Mes'ud, İbnu Ömer, İbnu Abbâs, Tâvus, İbnu'l-Müseyyeb, Hasan Basrî, Mekhûl, Zührî, Katâde, Hammâd, Mâlik, Evzâ'î, Sevrî, Ebu Hanîfe radıyallahu anhüm ecmain* bu görüştedir.

★ Ashab ve sonrakilerden birkısım âlimler: *"Mideye inen her şey, az da olsa çok da olsa haramı sabit kılar"* demiştir.

İleri sürülen bütün görüşler, *Aleyhissalâtu vesselâm*'dan yapılan bir rivayete veya Kur'ân'dan çıkarılan bir yoruma dayanır.

5674 ٦ــ وَعَنْ قَتَادَةُ قَالَ: [كَتَبْتُ إِلَى إِبْرَاهِيمَ النَّخَعِىِّ أَسْأَلُهُ عَنِ الرَّضَاعِ. فَكَتَبَ إِنَّ شُرَيْحاً حَدَّثَنَا أَنَّ عَلِيًّا وَابْنَ مَسْعُودٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا كَانَا يَقُولاَنِ: يُحَرِّمُ مِنَ الرَّضَاعِ قَلِيلُهُ وَكَثِيرُهُ، وَإِنَّ أَبَا الشَّعْثَاءِ الْمُحَارِبِىَّ قَالَ: إِنَّ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا حَدَّثَتْ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ: لاَ تُحَرِّمُ الْخَطْفَةُ وَالْخَطْفَتَانِ]. أخرجه النسائى.

6. **(5674)**- *Katâde* anlatıyor: *İbrahim en-Nehâ'î'ye yazarak emme (radâ') hakkında sordum. Bana: "Şureyh bize Hz. Ali ve İbnu Mes'ud radıyallahu anhümâ'nın, "Emmenin azı da çoğu da haramı sabit kılar" dediklerini yazdı." Ebu'ş-Şa'şa el-Muhâribî ise: "Hz. Aişe radıyallahu anhâ'dan: "Resûlullah'ın:* **"Bir iki emme harama sebep olmaz"** *dediğini rivayet etmiştir" dedi."* [Nesâî, Nikâh 51, (6, 102).]

5675 ٧ــ وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ: [كَانَ فِيمَا نَزَلَ مِنَ الْقُرْآنِ عَشْرُ رَضَعَاتٍ مَعْلُومَاتٍ يُحَرِّمْنَ، ثُمَّ نُسِخْنَ بِخَمْسٍ مَعْلُومَاتٍ. فَتُوُفِّىَ النَّبِىُّ ﷺ وَهُنَّ فِيمَا يُقْرَأُ مِنَ الْقُرْآنِ]. أخرجه الستة إلا البخارى.

7. **(5675)**- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Kur'ân olarak inenler meyanında* **"Ma'lûm on emme ile haram sabit olur"** *âyeti de vardı. Sonra (Rab Teâla) onları,* **malum beş emme** *ile neshetti. Bu (beş emme) âyetleri, Kur'ân'ın*

okunan ayetleri arasında iken Aleyhissalâtu vesselâm vefat etti." [Müslim, Radâ' 24, (1452); Muvatta, Radâ' 17, (2, 608); Ebu Dâvud, Nikâh 11, (2062); Tirmizî, Radâ' 3, (1150); Nesâî, Nikâh 51, (6, 100).]

AÇIKLAMA:

Hz. Aişe'nin bu rivayetine göre, süt emme ile ilgili ilk gelen vahiy, haramları sâbit kılan emmeyi en az on emme ile tesbit etmiştir. Buna göre daha az sayıdaki emme ile emilmiş olan sütle haram sübut bulmaz. Bu hüküm, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın vefatına yakın gelen bir ayetle neshedilmiştir. Bu yeni âyet haramın sübutu için beş emmenin kâfi geleceğini bildirmiştir. Şu halde bu ayetlerin bilahare tilaveti neshedilmiş fakat hükmü baki kalmıştır. İşte bu sonuncu nesih, *Resûlullah*'ın vefatına öylesine yakın bir tarihte olmuş ki, ashabtan birkısmı henüz duymamış ve Kur'ân âyeti olarak okumaya devam etmiştir. Sonradan, bunun neshedildiğini herkes duymuş ve onu okumaktan vazgeçmişlerdir.

Nevevî bu vesile ile Kur'ân'da neshin üç çeşit olduğunu açıklar:

1) Hükmü de tilaveti de neshedilen (ayet)... Sadedinde olduğumuz *"on emme"* meselesi buna örnektir. İlgili vahiyin metni de hükmü de kaldırılmıştır.

2) Tilaveti neshedilmekle beraber hükmü devam eden (âyet)... Bunun örneği "beş emme" ile ilgili vahiydir. Bu metin olarak neshedilip Kur'ân'dan çıkarılmış ise de hükmü bâkidir. (*İmam Şâfi'î hazretleri* emme meselesinde bu rivayeti esas almıştır.) Keza zina eden yaşlılara recmi emreden ayet de buna örnek gösterilmiştir: Kur'ân'da metni yok ise de hükmü bâkidir.

3) Hükmü neshedildiği halde tilaveti bâki kalan (ayet). Bu çeşit nesh, miktarca öncekilerden çoktur. Bunun bir örneği وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجاً وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ **"Sizden vefat edip de arkalarında hanımlarını bırakanlar, hanımlarının evlerinden çıkarılmamasını veya bir yıllık ihtiyaçlarını vasiyet etsinler"** (Bakara 240) ayetidir. Bu açıklamayı yapan *İmam Nevevî*'nin Şâfi'î mezhebine mensup olduğunu unutmayalım. *Hz. Aişe, Abdullah İbnu Zübeyr, Atâ, Tavus* –bir rivayette *Ahmed*– gibi bir kısım ülemâ tahrîm getiren emmenin beş kere olmasına hükmetmiştir. *İshak, Ebu Ubeyde, Ebu Sevr, İbnu'l-Münzir, Dâvud-u Zâhiri ve tâbileri,* –keza bir rivayette *Ahmed*– bu üç emmenin tahrim için gerekli olduğuna hükmetmişlerdir.

Ebu Hanife, İmam Mâlik, Sevrî, Evzâ'î, Leys gibi birkısım ülemâ da: *"Tahrim için az ve çok birdir"* diye hükmetmiştir. *Ahmed İbn-i Hanbel*'den meşhur

olan kavl de budur. Bu sonuncular, وَأُمَّهَاتُكُمُ اللاَّتِي أَرْضَعْنَكُمْ ayetinin âmm olan hükmünü ve hadislerde gelen âmm rivayetleri esas almışlardır. Cumhûru temsil eden bu görüş, rivayetlerin ihtilaf etmesi sebebiyle, *"emme"* denebilen asgarî miktarın esas alınmasının ihtiyata muvafık olacağını söylerler. Bu sebeple, haram tesbit eden asgarî emme miktarını, mideye inen az miktardaki süt olarak tarif etmişlerdir.

5676 ٨ـــ وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا قَالَ: [مَاكَانَ فِي الْحَوْلَيْنِ وَإِنْ كَانَ مَصَّةً وَاحِدَةً فَهُوَ يُحَرِّمُ]. أخرجه مالك.

8. (5676)- *Hz. İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ* demiştir ki: *"İki yıl içerisindeki emme tek bir emmeden ibarêt de olsa bu, (evlenmeyi) haram kılar."* [Muvatta, Radâ' 4, (2, 602).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, 5673 numaralı hadiste kaydedilen *Hz. Aişe rivayeti*ne muhalif de olsa, cumhur-u ülemânın amelde bunu esas aldığını belirttik. *Hz. Ali, İbnu Mes'ud, İbnu Ömer, Mâlik, Ebu Hanîfe, Evzâ'î, Sevrî,* –meşhur kavlinde– *Ahmed* hep bu hadisi esas almışlardır. Ayetten delillerini de daha önce kaydettik.

Bu hadisin, daha önce zikri geçen ve evlenmeyi haram kılan emmenin on –ve beş emme– olduğunu beyan eden hükümlerin neshinden sonra vürud etmiş olabileceği belirtilmiştir. Dinimizin bu meselede de tedrici bir yol takip ettiği anlaşılmaktadır.

5677 ٩ـــ وَعَنْ عَبْدِ اللّهِ بْنِ دِينَارٍ قَالَ: [سَألَ رَجُلٌ ابْنَ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا عَنْ رَضَاعَةِ الْكَبِيرِ. فَقَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إلَى عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ فَقَالَ: كَانَتْ لِي وَلِيدَةٌ أَطَؤُهَا امْرَأَتِي فَأَرْضَعَتْهَا. ثُمَّ قَالَتْ لِي: دُونَكَ، فَقَدْ وَاللّهِ أَرْضَعْتُهَا. فَقَالَ لَهُ عُمَرُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: أَوْجِعْهَا وَائْتِ جَارِيَتَكَ، فَإِنَّمَا الرَّضَاعَةُ فِي الصِّغَرِ]. أخرجه مالك.

9. (5677)- *Abdullah İbnu Dinâr* anlatıyor: *"Bir adam İbnu Ömer radıyallahu anhümâ'ya büyüğün emmesinden sormuştu. Şu cevabı verdi:*

"Bir adam Ömer radıyallahu anh'a gelip: "Benim, kendisine temasta bulunduğum bir cariyem vardı. Hanımım bunu önlemeye azmetti ve cariyeyi emzirdi

ve bana da: "Sakın ha! Vallahi ben cariyeni emzirdim!" dedi. (Şimdi ne yapmalıyım?" diye) sordu. Babam Ömer ona şöyle cevap verdi:

"Hanımını çatlat: Git cariyene temasta bulun. Çünkü (harama sebep olan) emme küçüklükte olan emmedir." [Muvatta, Radâ' 13, (2, 606).]

AÇIKLAMA:

1- Daha önce de açıklandığı üzere, evlenme yasağı getiren emme iki yaş içerisinde olan emmedir. Bu müddet hususunda sınırı en geniş tutan *İmam Azam Ebu Hanîfe rahimehullah* bunu "otuz ay" olarak belirlemiştir. Öyleyse bu hududu taşan bir kimsenin emmesi, *harama sebep olan emme* değildir. *Hz. Ömer "Git câriyene temasta bulun, hanımını çatlat!..."* diye latifemsi bir cevapta bulunmuştur. "Çatlat!" diye tercüme ettiğimiz kelime "canını sık", "eleme boğ" diye tercümeye daha uygunsa da, siyak itibariyle *çatlat* tercümesini daha muvafık bulduk.

2- Yaşlının emmesi meselesinde, hadislerde gelen bazı teferruatı müteakip rivayette kaydedeceğiz.

5678 ١٠ ـــ وَعَنْ يَحْيٰى بْنُ سَعِيدٍ قَالَ: [سَأَلَ رَجُلٌ أَبَا مُوسَى رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ فَقَالَ: إِنِّى مَصَصْتُ مِنْ ثَدْىِ امْرَأَتِى لَبَناً فَذَهَبَ فِى بَطْنِى. فَقَالَ أَبُو مُوسٰى: لاَ أَرَاهَا إِلاَّ قَدْ حَرُمَتْ عَلَيْكَ. فَقَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ: انْظُرْ مَا تُفْتِى بِهِ الرَّجُلَ؟ فَقَالَ: مَا تَقُولُ أَنْتَ؟ فَقَالَ: لاَرَضَاعَةَ إِلاَّ مَا كَانَ فِى الْحَوْلَيْنِ. فَقَالَ أَبُو مُوسَى: لاَ تَسْأَلُونِى عَنْ شَىْءٍ مَا دَامَ هٰذَا الْحَبْرُ بَيْنَ أَظْهُرِكُمْ]. أخرجه مالك وأبو داود.

10. (5678)- *Yahya İbnu Sa'îd* anlatıyor: *"Bir adam gelerek Ebu Musa radıyallahu anh hazretlerine şöyle bir soru sordu:*

"Ben hanımımın memesinden bir miktar süt emdim ve bu mideme kadar ulaştı. (Hanım bana haram mı oldu?)" Ebu Musa:

"Ben hanımının sana haram olmasından başka bir şey görmüyorum!" dedi. Orada İbnu Mes'ud da vardı. Araya girip: "Adama verdiğin fetvaya bak!" dedi. O da:

"Pekiyi, sen ne diyorsun?" dedi. İbnu Mes'ud:

"İki yaş içerisinde olan emme için haram vardır!" buyurdu. Bunun üzerine Ebu Musa radıyallahu anh:

"Şu âlim, aranızda olduğu müddetçe bana bir şey sormayın!" dedi." [Muvatta, Radâ' 14, (2, 607); Ebu Dâvud, Nikâh 213, (2059, 2060).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste *Hz. Ebu Musa el-Eş'arî* şu âyetin zâhirini esas alarak, soruyu soran adamın, sütünü emmiş olduğu hanımının kendisine haram olduğunu zannetmiştir: وَاُمَّهَاتُكُمُ الّٰت۪ٓي اَرْضَعْنَكُمْ **"Size şu kadınları nikâhlamak haram kılındı: Sizi emzirmiş olan süt anneleriniz..."** (Nisa 23). Ancak, âlim olan *İbnu Mes'ud radıyallahu anh* mevzuya giren bir başka âyeti hatırlayarak *Ebu Musa*'ya bu hükmü teemmül etmesini söyler. Bunun dayandığı ayet - حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ **"Anneler çocuklarını tam iki yıl boyunca emzirirler. Bu hüküm, emzirmeyi tamamlamak isteyenler içindir"** (Bakara 233). Ayette, emme müddetinin iki yıl ile sınırlandırılmış olması, iki yılın hükmünü, bu ikiden sonrasının hükmünden farklı kılmaktadır. Böylece büyüğün emmesi küçüğün emmesinden ayrı tutulmuştur.

2- Büyüğün emmesi ile nikâh haramı hâsıl olmayacağı hususunda ülemâ icma etmiş ise de, bunun da harama sebep olacağını ifade eden rivayet de mevcuttur: Muvatta'nın bir rivayetine göre, daha önce kaydettiğimiz oğullukların hakiki oğul gibi sayılmayacağını belirten ayet (Ahzâb 5) nâzil olduğu zaman, bundan önce edindikleri evlada öz evlad muamelesi yapanlar sıkıntıya düşer. Bunlardan *Ebu Huzeyfe*'nin oğulluğu *Sâlim* var. Bunun Muvatta'da gelen kıssasını aynen takip edelim.

"... Ebu Huzeyfe'nin hanımı Sehle bintu Süheyl, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gelerek:

"Ey Allah'ın Resûlü! Biz Sâlim'i oğlumuz biliyorduk. Başım ve göğsüm açıkken o benim yanıma rahat girip çıkıyordu. Zaten bizim tek evimiz var, başka bir evimiz de yok. Onun hakkında ne dersiniz?" diye sorar. Resûlullah:

"Onu beş kere emzir. Süt sebebiyle o size haram olur!" *diye cevap verir. Böylece kadın onu süt evladı bilirdi.*

Bu fetva-yı nebevîyi Hz. Aişe de, yanına girmesini arzu ettiği erkekler hakkında uyguladı. O, kızkardeşi Ümmü Külsûm Bintu Ebi Bekr'e ve oğlan kardeşinin kızlarına da, erkeklerden yanına girmesini arzu ettiklerine sütlerinden emzirmelerini emrederdi. Ancak, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın diğer

zevceleri, bu emzirme yoluyla herhangi bir kimsenin yanlarına girmesine mümânaat gösterdiler ve:

"Hayır! Vallahi biz Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın Sehle Bintu Süheyl'e verdiği ruhsatın, sırf Sâlim'in emzirilmesi için Resûlullah'ın hususi bir ruhsatı olduğu kanaatindeyiz! (Aynı usûlü Sâlim'den başkasının tatbik etmesi helal değildir.) Vallahi, bu emzirme suretiyle yanımıza hiç kimse giremez!" dediler. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın zevceleri, büyüklerin emzirilmesi meselesinde bu kanaatte idiler."

Görüldüğü üzere *Resûlullah*'ın, *Sâlim* için verdiği emzirme cevazı var. Ümmühâtu'l-Mü'minîn'den *Hz. Aişe* dışındakiler bu cevazın, sırf *Sâlim*'e mahsus bir ruhsat olduğu inancındadır, bu sebeple hiç biri bununla amel etmemiştir. *Hz. Aişe* ise onu kendisi ve başkaları için de bir ruhsat bilmiş ve uygulamıştır.

Bu meselede ülema da *Hz. Aişe* gibi düşünmemiş, diğer Ümmühâtu'l-Mü'minîn gibi hareket etmiştir: Büyüklerin emzirilmesi sütkardeşliği te'sîs etmez, nikâhlanma haramlığı getirmez.

3- Büyüğün kadını emmesi veya kadının büyük bir kimseyi emzirmesinin nasıl olacağına gelince, *İbnu Abdilber* bunu: *"Sütün sağıldıktan sonra içirilmesi"* diye açıklar. *"Ulemâdan hiçbiri, kadının memesini erkeğe vermesini caiz görmemiştir"* der. *Kâdı İyaz: "Sehle, sütünü sağmış, Sâlim de bunu, Sehle'nin memesine dokunmadan içmiş olmalıdır... Çünkü memeye bakması da, herhangi bir uzvuna değmesi de câiz değildir"* der. *İbnu Sa'd*'ın *Vâkidî*'den kaydettiği bir rivayete göre, *"Sehle, sütünden bir kaba bir emişlik sağardı. Sâlim de onu her gün içerdi. Bu beş gün devam etti. Bundan sonra Sâlim, Sehle'nin yanına başı açık olduğu halde girerdi. Bu, Sehle için Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın bir ruhsatı idi."*

Zürkânî'nin bazı ülemâdan kaydına göre, bu ruhsatla *Hz. Aişe*'den başka hiçkimse amel edilebileceğini söylememiş, bilakis, selef ve halef ülemâsı, büyüğün emzirilmesiyle nikâh haramının hâsıl olmayacağı hususunda icma etmiştir. İhtilaf, görüldüğü üzere, bidayete aittir, sonradan hilaf kalkınış, tam bir icma husule gelmiştir.

5679 ١١ ـــ وَعَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَيُحَرِّمُ مِنَ الرِّضَاعِ إلاَّ مَا فَتَقَ اْلأَمْعَاءَ فِى الثَّدْيِ، وَكَانَ قَبْلَ الْفِطَامِ]. أخرجه الترمذى

11. **(5679)**- *Ümmü Seleme radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Evlenmeyi haram kılan emme, çocuk memede iken, barsağı yoracak kadar olan emmedir. Bu da, sütten kesmenin şer'î müddetin)den önce olmalıdır." [Tirmizî, Radâ' 5, (1152).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste harama sebep olacak emmenin şartları belirtilmektedir:

★ Çocuk memede olmalıdır. Yani, Kur'ân'ın belirlediği süt emme müddeti içerisinde. Bu da doğumdan itibaren iki yıldır. *Ebu Hanîfe*'nin altı aylık da ihtiyat payı koyarak bu müddeti otuz ay olarak tesbit ettiğini daha önce zikretmiştik.

★ Miktar olarak, yemeğin yerini tutabilecek, karındaki gıda mahallini yorabilecek miktarda olmalıdır. Bazı âlimlerimizce tek bir emmenin dahi bu mânayı tahakkuk ettireceğine hükmedildiğini daha önce belirtmiştik. Hanefilere göre mideye inen az miktardaki süt dahi haram getiren bir emme olur.

5680 ١٢ـــ وَعَنْ عُقْبَةَ بْنُ الْحَارِث رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ: [أَنَّهُ تَزَوَّجَ بِنْتاً لأَبِى إهَابِ ابْنِ عَزِيزٍ؛ فَأَتَتْهُ امْرَأَةٌ فَقَالَتْ: إنِّى أَرْضَعْتُ عُقْبَةَ وَالَّتِى تَزَوَّجَ بِهَا. فَقَالَ لَهَا عُقْبَةُ: مَا أَعْلَمُ أَنَّكِ أَرْضَعْتِنِى وَلاَ أَخْبَرْتِنِى، فَرَكِبَ إلَى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ بِالْمَدِينَةِ، فَقَالَ ﷺ: كَيْفَ وَقَدْ قِيلَ؟ فَفَارَقَهَا عُقْبَةُ وَنَكَحَتْ زَوْجاً غَيْرَهُ] أخرجه الخمسة إلا مسلما.

12. **(5680)**- *Ukbe İbnu'l-Hâris radıyallahu anh*'ın anlattığına göre, *"Ukbe, Ebu İhâb İbnu Azîz'in kızı [Ümmü Yahya] ile evlenmişti. Kendisine [siyah] bir kadın gelerek:*

"Ben Ukbe'yi ve onun evlendiği kızı emzirmiştim!" dedi. Ukbe kadına:

"Ben senin onu (gerçekten) emzirdiğini bilmiyorum. Bana (daha önce) söylemedin de!" dedi. [Ebu İhab ailesine gidip sordu. Onlar bilmediklerini söylediler. Ukbe bunun üzerine] bineğine atlayarak Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı görmek üzere Medine'ye gitti. Aleyhissalâtu vesselâm:

"(Süt kardeşi olduğunuz) söylendikten sonra nasıl beraberliğiniz devam eder? [Onu derhal bırak!]" *buyurdular. Ukbe hemen hanımından ayrıldı. Ka-*

dın da bir başka koca ile nikâh yaptı." [Buhârî, Şehâdât 4, 13, 14, İlm 26, Büyû' 3, Nikâh 23; Tirmizî, Radâ' 4, (1151); Ebu Dâvud, Akdiye 18, (3603, 3604); Nesâî, Nikâh 57, (6, 109).]

AÇIKLAMA:

Hadis burada, süt emme meselesinin sübutunda tek bir kadının şehâdetinin kâfi geldiğini göstermek maksadıyla kaydedilmiştir. Halbuki, normal hallerde hâdiseler iki erkek veya dört kadının şehadetiyle sübut bulur.

Sadedinde olduğumuz hadisin zâhiri siyahi köle bile olsa, emme meselesinde, tek kadının şehâdetinin yeterli olacağını gösterse de, mesele ülemâ arasında ihtilaflıdır:

★ Bazıları bu hadisle amel ederek, tek kadının şehadetiyle emmenin sübût bulacağına hükmetmiş ve böyle amel etmiştir. *Ahmed İbnu Hanbel, Evzâ'î* bu görüştedir. *Hz. Osman, İbnu Abbâs, Zührî, Hasan Basri, İshak* ve *İbnu Cüreyc*'in de aynı görüşte oldukları rivayet edilmiştir. *Hz. Osman*'ın siyahî bir kadının *"emzirdim!"* sözü üzerine birçok kimseyi hanımlarından ayırdığı rivayet edilir. *İbnu Şihâb: "Günümüzde bu meseleye Hz. Osman'ın kavli olarak sahip çıkılmaktadır"* demiştir.

★ *İmam Şâfi'î,* bu meselede tek kadının şehâdetinin câiz olmayacağını söylemiştir.

★ *İbnu Hâcer,* Cumhûr'un: *"Bu meselede süt emziren kadının şehadeti yeterli değildir. Çünkü bu, kendi fiiline yaptığı bir şehadettir"* diye hükmettiğini belirtir.

★ *Hz. Ömer, Mugire İbnu Şu'be, Ali İbnu Ebî Tâlib* ve *İbnu Abbâs*'ın, böyle bir şehadetle karı-kocayı ayırmanın caiz olmayacağını söylediklerini *Ebu Ubeyd* rivayet etmiştir. Bazı selef büyükleri: Bu iddianın delille kabul edilip icra edileceğini, aksi halde delilsiz iddia ile karı-kocayı ayırma kapısı açıldığı takdirde, herhangi bir kadının dilediği taktirde, dilediği karı-kocayı birbirinden ayırabileceğini söylemiş, tek kadının iddiasıyla *süt emme* vak'asının sübut bulma prensibinin suistimal edilebileceğine dikkat çekmiştir.

★ *Şa'bî: "Üç kadınla olursa bu iddia kabul edilir. Ancak kadınlardan birinin ücret talebinde bulunmaması şartıyla"* demiştir. Mutlak olarak *"kabul edilmez"* de denmiştir.

★ *"Böyle bir iddia mahremiyetin sübutunda kabul edilir, kadına ücret sübûtunda kabul edilmez"* de denmiştir.

★ *İmam Mâlik: "Başka biriyle birlikte olursa kabul edilir"* demiştir.

★ *Ebu Hanîfe: "Emme meselesinde, doğumu yakın hâmilelerin şehadeti kabul edilmez"* demiştir.

★ *Vekî: "Emmeye hükmetmede, tek kadının şehadeti yeterli değildir. Böyle bir durumda erkek, (vâcib olarak değil) ihtiyaten hanımından ayrılır"* demiştir.

Bu sonuncu yoruma karşı çıkan *Şevkanî*, hadisin zâhirinin ihtiyata yönelik bir emir olmadığını, bunu ihtiyata hamletmek için karîne gerektiğini, halbuki hadisin bazı vecihlerinde, bu hususta soran zatın (*Ukbe*'nin) sorusunu dört sefer tekrar ettiği, her seferinde *Resûlullah*'tan aynı cevabı aldığı, hadisin bazı veçhinde ise, **"bırak onu"** dediğinin tasrîh edildiğini, dolayısıyla tek kadının şehadetiyle emmenin sübut bulması gerektiğini söyler.

5681 ١٣ـ وَعَنْ اِبْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا. [أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ رَجُلٍ لَهُ اِمْرَأَتَانِ أَرْضَعَتْ إِحْدَاهُمَا جَارِيَةً، وَالْأُخْرَى غُلاَماً، أَيَحِلُّ لِلْغُلاَمِ أَنْ يَنْكِحَ الْجَارِيَةَ؟ قَالَ: لاَ. لِأَنَّ اللِّقَاحَ وَاحِدٌ]. أخرجه مالك والترمذى.

«اللِّقَاحُ» ماء الفحل

13. **(5681)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ*'nın anlattığına göre: *"Kendisine, iki hanımı olan bir adamdan sorulmuş, "Bu adamın hanımlarından biri bir kızı, diğeri de bir oğlanı emzirmiştir. Acaba, bu kızla oğlan birbirlerine helal olur mu?" denmiştir. İbnu Abbâs:*

"Hayır, çünkü erkeğin suyu birdir!" demiştir." [Muvatta, Radâ 5, (2, 602, 603); Tirmizî, Radâ' 2, (1149).]

AÇIKLAMA:

Emme meselesinde mevzubahis olan sâdece kadının sütü değildir, kocanın menisi de mevzubahistir. Hadiste bir olduğu belirtilen şey (likâh) erkeğin suyudur. Dolayısıyla aynı kocaya sahip iki kadından birinin bir kızı, diğerinin bir oğlanı emzirmesi, bunlar arasındaki süt kardeşliğini önleyemiyor. Kadınları hâmile bırakan su bir olduğu müddetçe, kadınların emzirdikleri farklı çocuklar süt kardeşi sayılmaktadırlar. İslâm âlimleri, kadınların emzirdiği sütün asıl itibariy-

le erkeğin suyundan olduğunu belirtirler. Hadiste *erkeğin suyu* olarak geçen *likâhın ilkâh* mânasında olma ihtimaline dikkat çekilmiştir. İlkâh *"dölleme"* demektir.

5682 ١٤ ـ وَعَنْ حَجَّاجُ بْنُ حَجَّاجٍ عَنْ أَبِيهِ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قُلْتُ يَارَسُولَ اللّٰهِ مَا يُذْهِبُ عَنِّى مَذَمَّةَ الرَّضَاعِ؟ قَالَ: غُرَّةٌ عَبْدٌ أَوْ أَمَةٌ]. أخرجه أصحاب السنن، وصححه الترمذى.

«وَمَذَمَّةُ الرَّضَاعِ» حقه وحرمته التى يذم مضيعها.

14. **(5682)**- *Haccâc İbnu Haccâc, babası radıyallahu anh*'tan anlatıyor:

"Ey Allha'ın resûlü dedim, benden emmenin üzerimde kalan hakkını giderecek olan şey (kefâret) nedir?"

"Erkek veya kadın bir köle (azadı)dır!" *buyurdular."* [Ebu Dâvud, Nikâh 12, (2064); Tirmizî, Radâ' 6, (1153); Nesâî, Nikâh 56, (6, 108).]

AÇIKLAMA:

1- *Mezemme,* uyulmadığı taktirde zemmi, ayıplamayı gerektiren şeyi ifade eder. *Süt emmenin mezemmesi* deyince süt emme halinde emene terettüp eden borç kastedilmiş olmalıdır. Sanki, *Haccac: "Tam olarak ödemiş olmam için, üzerimdeki sütanne hakkını nasıl, ne ile düşürebilirim?"* diye sormuştur. Bu, bidayette pazarlıkla tesbit edilen emzirme ücreti değildir. Bu, ücretten ayrı olarak verilen bir bahşiştir. Nitekim, sütten ayırma sırasında sütanneye ziyade bir şeyler vermek âdet idi. Hadiste sanki, sütü emmiş olan kimsenin, sütannesine minnettarlığının ifadesi olarak vereceği hediyeden sorulmaktadır. *Resûlullah* köle bağışından bahsederek, bunun yüksek tutulması gereğine dikkat çekmiştir.

2- *Gurre,* beyaz *"köle"* mânasına geldiği gibi *"her şeyin en iyisi"* mânasına da gelmektedir.

Gurre, asıl itibariyle dilimizde, hayvanın alnındaki *sakar* dediğimiz beyazlıktır. Buradan alınarak, herşeyin en değerlisi mânasında kullanılmıştır. Meselâ غُرَّةُ الْقَوْمِ سَيِّدُهُمْ *"Bir kavmin en kıymetli ferdi efendisidir"* denmiştir. Kişinin en kıymetli malı, Araplar nezdinde, köle olduğu için köleye *gurre* denmiştir.

İSTİDRAD: Dinimizin *sütkardeşliği* meselesine verdiği ehemmiyetin ve buna bağlı olarak vazettiği evlenme yasağı bahsinin birazcık anlaşılabilmesi için, çocuğun ilk yıllarda aldığı gıdanın ehemmiyetiyle ilgili bir bahsi, şu şekilde özetlemek mümkündür:

SÜT DEVRESİYLE İLGİLİ İKİ MESELE

1) Gıda Meselesi: Bu devrenin bilhassa uzvî gelişme safhası olduğunu söyleyenleri sünnette te'yid eden bir durum, bu devrede çocuğun alacağı gıda ile ilgili olarak gösterilmesi gereken hassâsiyetle ilgili tâlimattır. Sünnet, bâriz bir şekilde süt devresi içerisinde verilen gıdânın çocuğun karakterine te'sir ettiğini ifade etmektedir. Bu devre içerisinde aynı anneden emme sonucu vukûa gelen süt kardeşliğinin hurmette (haram kılmada) velâdet ve neseb yoluyla hâsıl olan hakiki kan kardeşliğine eşit tutulması bu inancın bir sonucudur. Bu husûsta ifade kesindir: **"Süt kardeşliği doğum kardeşliğine mebnî bütün haramları haram kılar."** Bu kardeşliği kılan emme miktarında ihtilaf edilmişse de, *cumhûr* çocuğun midesine inecek kadar emmeyi kâfi görmüştür. Buhârî'den gelen bir rivâyette *"açlığı örtecek miktar"* dır. Bundan da maksad alınan sütün çocuğun bünyesine dâhil olmasıdır: **"Çocuğun kemiğini kuvvetlendirip etini bitirmedikçe "rada'" yoktur."** İslâm âlimleri bu hadise dayanarak 2 yaşına kadar alınan gıdanın et ve kemiğin yapısına girip, çocuktan bir cüz teşkil ettiğini, büyüğün aldığı gıdanın ise şâriin koyduğu tahrîme illet olan ba'ziyyete (çocuğun bir kısmı, parçası olma) sebep olmadığını söylemişlerdir[(4)].

Süt devresi içerisinde verilecek gıdanın çocukta husule getireceği te'sîre inancın bir başka tezâhürü, ihtiyaç anında aranacak süt annesi hususundaki tavsiyede kendini göstermektedir. Rivayetler, *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'ın, süt annesi olarak ahmak kadınların seçilmesini yasakladığını ve **"alınan sütle benzeme hâsıl olur"** dediğini, *"ehl-i emânet olmaları sebebiyle süt annesini Müzeyne kabilesinden seçmelerini tavsiye ettiğini"* kaydetmektedir. Sünnetin bu husustaki umûmi kaidesi şudur: الرضاع يغير الطباع **"Süt devresinde verilen süt, tabiat ve karakteri değiştirir."**

İslâm ülemâsının bu umûmî prensibi kendisine rehber edinip, hükmüyle amel etmede titizlik göstererek süt annesinde tâhir bünyeli, temiz asıllı, akıllı, dindar ve güzel ahlâklı olmak, helâlden beslenmek gibi vasıflar aradıklarına şâhit olmaktayız. İttifakla hepsi de haramdan hâsıl olacak sütte bereket ve hayrın olmadığını, bu çeşit sütle beslenen çocuğun habîs tıynete sahip olacağını ifade ederler. Yukardaki hadisin şerhinde *Münâvî* ve *Sehâvî*'nin kaydettiklerine göre,

(4) Bu hususta ileri sürülen farklı ve teferruatlı görüşlerden birine göre –ki *Evzâî* de benimser– radâ' süte bağlıdır, zamana değil, daha iki yıl dolmadan, meselâ birinci yıl içerisinde çocuk sütten kesilip yemeğe tam alışacak olsa, bundan sonra emilen sütle kardeşlik ve hurmet hâsıl olmaz. Diğer bir görüşe göre sütle yaşlılar için bile –en azından örtünmeyi gerektirmeyen– kardeşlik hâsıl olmaktadır. (Çeşitli münâkaşalar için bak. Fethu'l-Bârî, 11, 49-53; A. Ma'bûd 6, 53-62).

eş-Şeyh Ebû Muhammed el-Cüveynî merhum, bir gün evine girince, küçük çocuğun –ki istikbâlin *İmâmu Ebi'l-Me'âlî*'sidir– annesinden başka bir kadını emer bulur. *Cüveynî* hemen çocuğu kapar, baş aşağı ederek karnını sıkar ve parmağını ağzına sokarak emdiği sütü tamâmen kusturur ve: *"Çocuğun mevti teshil edilse bile annesinden başkasının sütünü emdirmek suretiyle karakteri ifsâd edilmemelidir"* der. İmâm büyüyünce, herhangi bir münâzarada diline bir tutukluk gelse, bunu, o sütten midesinde bâkî kalan bulaşığın te'sîrinden bilirdi.

İmâm Mâlik'ten, nasrânî sütannesi tutulup tutulamayacağı sorulunca menfî olan cevabını şu gerekçeye dayar: *"Çünkü onlar şarap içerler, domuz eti yerler. Ben, çocuğu bu yedikleri şeylerle besleyeceklerinden korkarım..."* Türkçe edeb ve terbiye kitaplarına da bu prensip aynen girmiştir. Meselâ *İznikî* şöyle der: *"Ve dahî sütanaya çocuğu verirse, bir sâliha ve âkila ve aslı pâk ve ırkı tâhire ve huyu güzel ve mûtia avretten emzire. Zira çocuğa huyu te'sîr eder. Hadiste vârid oldu ki* **"evlâd süte göredir."** *Harpûtî Ömer Nâimî* ise: *"Humkânın (ahmak kadının) sütü zarar verir. Gafletle emzirdi isen kustur"* der. *Gazâlî* de haramla beslenen kadından hâsıl olan sütle beslenen çocuğun, ilerde habîs şeylere meyledeceğini söyler.

2) GIYLE: Henüz süt devresinde olan çocuğun fizîkî gelişmesiyle ilgili olarak sünnette gelen ve birkısım âdâb kitaplarına dahi girmiş olan bir husûs da *gıyle* (veya gayle) meselesidir. Gıyle, zevcin, çocuk emziren zevcesi ile cimâ yapmasına dendiği gibi, hâmile kadının çocuğunu emzirmesine de gıyle denmektedir. Bu durumda annesini emen çocuğa *mugil,* çocuğun emdiği süte de *gâyl* denir. Bu süt, hastalık irâs ettiği için Araplar gıyleyi kerih addederlerdi. *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* bir kısım hadislerde gıyleden nehyeder: **"Gıyle yapmak suretiyle çocuklarınızı gizlice öldürmeyin. Zirâ, nefsimi kudret elinde tutan Allah'a kasem ederim ki gayl (çocuğun emdiği süt), atlıya (atının sırtında) ulaşır ve onu atından aşağı atar."** Şârihler bu yasağın, kadının hamile kalma ihtimaline binâen konduğunu belirtirler. *"Zira derler, çocuk emziren kadın, hâmile kaldığı takdirde, sütün kimyevî yapısı bozulup, çocuk için zararlı bir hâl alacağından, bu, onun zayıflamasına sebep olacaktır. Çocuk büyüyüp ata binince onu koşturduğu zaman, bu zehirli sütün tevlîd ettiği zayıflık, birden te'sîrini göstererek, attan düşürüp ölmesine sebep olur. Bu ise bir nevî görülüp hissedilmeyen katle benzemektedir."*

Ancak şunu hemen belirtelim ki bu yasak mutlak olmadığı gibi, tahrim de ifâde etmemektedir. Zira diğer birkısım hadisler gıyleye ruhsat vermektedir: **"Gıyleden nehyetmek istemiştim, sonra hatırladım ki İranlılarla Bizanslılar**

bunu yapmaktalar ve çocuklarına da bir zarar olmamaktadır." *Münâvi,* az önce zikrettiğimiz gıyleden men eden hadisle bu hadis arasında bir münâfaat olmadığını *İbnu'l-Kayyim*'den naklen kaydeder. *"Çünkü* der, *o hadiste çocuğu zayıflatıp öldüren şeyi terk hususunda irşâd ve meşveret mevcûttur, tahrîm yoktur. Bundan nehyetmiyor da. Çünkü bu durum her çocuk için vâki olan müstemir ve muttarıd bir hâl değildir, bâzı çocuklar için sözkonusudur."*

Hülâsa, gıyle kesin olarak yasaklanmamış, hattâ Arapların bu husustaki aşırı kerâhetlerini tahrif için ruhsat bile verilmiş olsa da, yine de ortada bir kerâhet gözükmektedir. Nitekim Ebu Dâvud'un *İbnu Mes'ud*'dan bir tahricinde de *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'ın (hadd-i tahrîme ulaşmaksızın) kerih addettiği on şeyin onuncusu olarak da فساد الصبي zikredilmektedir ki, bundan da maksadın çocuk emziren kadınla cimâ olduğu belirtilmektedir. Bu kerâheti te'yîd eden diğer bir delil de *Hz. Peygamber*'in *Ümmü Seleme* ile olan tezevvücü sırasındaki tutumudur. Eski kocasından yeni doğum yapan *Ümmü Seleme* ile evlenen *Hz. Peygamber, Ümmü Seleme*'yi çocuğuna *(Zeyneb)* süt verir gördükçe gerdeğe girmez. Durumu anlayan *Ammâr İbnu Yâsir* (ki *Ümmü Seleme*'nin süt kardeşidir), *Zeyneb*'i alır götürür. Ancak bundan sonra *Hz. Peygamber Ümmü Seleme* ile gerdek yapar.

Dehlevi de sözkonusu hadise dayanarak, gıylenin hadd-i tahrîme ulaşmaksızın kerâhetine hükmeder. *İznikî* de *"veledi meme emer iken cimâ etmek velede zarardır"* der.

Son olarak şunu söyleyebiliriz: Hadiste kesin bir yasaktan çok, kerâhet ifade eden bir nehiy mevcuttur. Şârihler de nehye illet olan fesâdın muttarıd olmayıp, kısmî olduğunu beyân etmişlerdir. Ayrıca gıyle hem cimâyı hem de hâmile kadının çocuğunu emzirmeyi ifade etmektedir. Şu halde çocuğunu emziren kadın, bu durumda hâmile kalacak olursa çocuğunu sütten kesmek veyâ bir süt annesine vermek suretiyle nehy ve kerâhete illet olan sebebi ortadan kaldırmış olur. Günümüz tıbbı, *"gebelikte meydana gelen fizyolojik ve diğer değişmeler"* sonucu hem ceninin, hem annenin, hem de anneyi emmekte olan bebeğin zarar göreceğini kabûl eder.

İKİNCİ FASIL

MÜEBBED HARAM GEREKTİRMEYEN DURUMLAR

5683 ١ـــ عَنْ اِبْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ: [كَرِهَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ أَنْ يُجْمَعَ بَيْنَ الْعَمَّةِ وَالْخَالَةِ وَبَيْنَ الْخَالَتَيْنِ وَالْعَمَّتَيْنِ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

ولفظه «نَهَى أَنْ تُزَوَّجَ الْمَرْأَةُ عَلَى عَمَّتِهَا أَوْ خَالَتِهَا».

1. **(5683)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm hala ile teyzenin teyze ile teyzenin veya hala ile halanın aynı adamın nikâhında birleştirilmesini mekruh addetti."* [Ebu Dâvud, Nikâh 13, (2067); Tirmizî, Nikâh 30, (1125).]

Bir rivayette: *"(Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm) kadının halası veya teyzesi üzerine nikâhlanmasını yasakladı"* denmiştir.

5684 ٢ـــ وَعَنِ الشَّعْبِي قَالَ: [سَمِعْتُ جَابِراً رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ يَقُولُ: نَهَى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ أَنْ تُنْكَحَ الْمَرْأَةُ عَلَى عَمَّتِهَا أَوْ خَالَتِهَا]. أخرجه البخارى والنسائى

2. **(5684)**- *Şa'bî* anlatıyor: *"Hz. Câbir radıyallahu anh'ı dinledim. "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm kadının halası veya teyzesi üzerine nikâhlanmasını yasakladı" demişti."* [Buhârî, Nikâh 27; Nesâî, Nikâh 48, (6, 98).]

5685 ٣ـــ وَلِلسِّتَّة عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [نَهَى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ أَنْ تُنْكَحَ الْمَرْأَةُ عَلَى عَمَّتِهَا، وَالْمَرْأَةُ عَلَى خَالَتِهَا. فَتَرَى خَالَةَ أَبِيهَا بِتِلْكَ الْمَنْزِلَةِ].

3. **(5685)**- Altı kitapta da *Ebu Hureyre radıyallahu anh*'tan şu hadis kaydedilmiştir: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm kadının halası üzerine, kadının teyzesi üzerine nikâhlanmasını yasakladı."*

Ravi devamla dedi ki: *"Biz, kadının babasının teyzesini de aynı makamda görürüz."* [Buhârî, Nikâh 27; Müslim, Nikâh 37, (1408); Muvatta, Nikâh 20, (2, 532); Ebu Dâvud, Nikâh 13, (2065, 2066); Tirmizî, Nikâh 30, (1126); Nesâî, Nikâh 47-48, (6, 96-98).]

5686 ٤ـــ وَعَنِ الضَّحَّاكِ بْنُ فِيرُوزْ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِنِّى أَسْلَمْتُ وَتَحْتِى أُخْتَانِ؟ قَالَ: طَلِّقْ أَيَّتَهُمَا شِئْتَ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

4. (5686)- *Dahhâk İbnu Fîruz* babasından naklen diyor ki: *"Ey Allah'ın Resûlü, dedim. Ben müslüman olduğum zaman nikâhımda iki kızkardeş vardı, (ne yapayım?)"*

"Onlardan dilediğin birini boşa!" *emrettiler."* [Ebu Dâvud, Talâk 25, (2243); Tirmizî, Nikâh 34, (1129).]

5687 ٥ـــ وَعَنْ قَبِيصَةَ بْنِ ذُؤَيْبٍ قَالَ: [سَأَلَ رَجُلٌ عُثْمَانَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنْ أُخْتَيْنِ مَمْلُوكَتَيْنِ؛ هَلْ يُجْمَعُ بَيْنَهُمَا؟ قَالَ: أَحَلَّتْهُمَا آيَةٌ، وَحَرَّمَتْهُمَا آيَةٌ؛ وَأَمَّا أَنَا فَلاَ أُحِبُّ أَنْ أَصْنَعَ ذٰلِكَ. فَخَرَجَ مِنْ عِنْدِهِ، فَلَقِىَ رَجُلاً مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فَسَأَلَهُ عَنْ ذٰلِكَ. فَقَالَ: أَمَّا أَنَا فَلَوْ كَانَ لِى مِنَ الأَمْرِ شَىْءٌ لَمْ أَجِدْ أَحَداً فَعَلَ ذٰلِكَ إِلاَّ جَعَلْتُهُ نَكَالاً. قَالَ ابْنُ شِهَابٍ رَحِمَهُ اللّٰهُ: أُرَاهُ عَلِىَّ بْنَ أَبِى طَالِبٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ. قَالَ مَالِكٌ: وَبَلَغَنِى عَنِ الزُّبَيْرِ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ مِثْلُ ذٰلِكَ]. أخرجه مالك.

الآية التى أحلتهما هى: وما ملكت أيمانكم ؛ وَالآية التى حرمتها: وأن تجمعوا بين الأختين.

«النَّكال» العقوبة والشهرة والهوان؛ والجمع بين الأختين بالملك حرام.

5. (5687)- *Kabîsa İbnu Züeyb* anlatıyor: *"Hz. Osman radıyallahu anh'a bir adam: "Köle olan iki kızkardeş, bir kişinin nikâhı altında birleştirilebilir mi?" diye sordu. Hz. Osman:*

"Onların bu şekilde nikâhlanmasını bir âyet helâl, bir ayet de haram kıldı. Ben ise, böyle bir şeyi yapmayı sevmem!" dedi. Adam Hz. Osman'ın yanından çıktı. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın ashabından bir kimseye rastladı. Bu meseleyi ona da sordu. O da:

"Bana gelince, yetki benim elimde olsa, bunu yapan birini bulduğum taktirde ona mutlaka ibretâmiz bir ceza veririm!" dedi.

İbnu Şihâb rahimehullah: "Bu cevabı veren zâtın Ali İbnu Ebî Tâlib radıyallahu anh olduğunu zannediyorum" dedi. İmâm Mâlik: "Böyle bir sözü Zübeyr radıyallahu anh'ın söylediği bana ulaştı" demiştir." [Muvatta, Nikâh 34, (6, 538-539).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen beş hadisin beşi de esas itibariyle aynı meseleye temas etmektedir: Bir erkeğin, aralarında yakın akrabalık bulunan iki kadını aynı anda nikâhlamasının yasaklanmış olması; iki kız kardeş, teyze-yeğen, hala-yeğen gibi... Şu halde bir kadının halası veya teyzesi ile nikahlı olan bir erkek, bu kadın(lar) sağ olduğu müddetçe, onların kardeş çocuklarıyla yani yeğenleriyle evlenemez. Böyle bir nikâh haramdır, kesinlikle yasaklanmıştır. Bu yasak hususunda ülemâ icma etmiştir. Sadece bir grup hâricî buna karşı çıkmış ise de ülemânın icması karşısında itibar edilmez. Keza, nikâhı altında bulunan kadın sağ olduğu müddetçe onun halası veya teyzesi ile de nikah yapamaz. Bu yasaklık ebedî bir haramı ifade etmez. Kadın ölür veya boşanırsa erkek önceki hanımının kız kardeşi veya halası veya teyzesi veya yeğeni olan bir başka kadınla evlenebilir.

2- Kişi müslüman olmazdan önce bu yasağa giren iki kadınla evlenmiş ise, müslüman olunca bu kadınlardan birini boşamak zorundadır, dilediğini boşamakta serbesttir. *Şâfi'î, Mâlik* ve *Ahmed İbnu Hanbel, "Bunlardan dilediğini seçer"* derken, *Ebu Hanîfe "hangisiyle önce evlendiyse onu seçer"* demiştir.

3- 5685 numaralı rivayette ilave edildiği üzere, âlimler kıyas yoluyla kadının babasının halası ile teyzesinin dahi kendi halası ve teyzesi hükmünde olması sebebiyle onların da aynı nikâh altında birleştirilemeyeceğine hükmetmişlerdir.

Bu zikredilen yasak, akraba kadınların birarada olmaları halinde birbirlerine karşı korumaları gereken *sıla-i rahmın* kopacağı içindir. Zira kumalar arasında

sılanın kopmasını önlemek mümkün değildir. Hatta *İbnu Hibbân*'ın kaydettiği bir hadiste, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm,* bir kadının halası veya teyzesi üzerine kocaya varmasını yasakladıktan sonra **"Siz bunu yaparsanız aradaki sıla-i rahmi koparırsınız"** buyurarak, yasağın sebebini de açıklamıştır.

4- Normalde iki kızkardeş, bir nikâh altında birleştirilemez. Ancak 5687 numaralı hadiste bunların hür değil de cariye olmaları halinde birleştirilip birleştirilemeyeceği mevzubahis edilmektedir. *Hz. Osman,* bunu bir âyetin helal kıldığını söylemektedir. Bazı şârihler, bu âyetin Nisa suresinin 24. ayeti olduğunu belirtirler. (Meâlen): **"Harp esiri olarak sahip olduğunuz cariyeler müstesna, evli kadınları nikah etmek de size haram kılındı..."** Ayet âmm olduğu için, kardeş de olsalar cariyeler bu ifadeye dahil edilirler denmiştir. Bunu haram kılan ayetle de yine Nisa sûresinin 23. âyetinin kastedildiği belirtilmiştir. (Meâlen): **"... ve iki kızkardeşi birden nikâhınız altına almanız da size haram kılındı."**

Hz. Osman bu ihtilafı belirttikten sonra tercihini açıklar: *"Ben bunu yapmayı sevmem."* Yani *"iki kardeş olan cariyeleri aynı nikâh altında toplama işini yapmam"* demek ister. Buna, delillerdeki ihtilaf sebebiyle ihtiyat için hükmetmiş olabileceği gibi, yasağı mübaha bir vecibe olarak takdim etmiş de olabilir. Ancak soru sahibi, tatminkâr, kesin bir cevap alamayınca, ashabtan bir başkasına daha aynı şeyi sorma ihtiyacı duymuş, bu sefer daha net cevap almıştır: *"Yetki benim elimde olsa, sonra bunu yapanı görsem, başkalarına ibret olacak bir ceza verirdim."* Bu ceza had cezası değildir. Çünkü müteevvil, zâni sayılmaz, bu hususta icmâ edilmiştir.

Burada ismi açıklanmayan sahabi zâtın *Hz. Ali* olduğu tahmin edilmiştir. *İbnu Abdilberr*'e göre râvi *Kabîsa, Hz. Ali*'yi ismen zikretmekten kaçınmıştır. Çünkü halife *Abdülmelik İbnu Mervan*'la sohbeti mevcuttur. O sıralarda Emevî hânedanı *Hz. Ali radıyallahu anh*'ın isminin zikrini istiskal etmekte, hele *Hz. Osman*'a muhalefet eden hususlarda hiç tahammül gösterememekte idi.

5688 ٦ـ وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ: [طَلَّقَ رَجُلٌ إِمْرَأَتَهُ ثَلاَثاً، فَتَزَوَّجَهَا رَجُلٌ ثُمَّ طَلَّقَهَا قَبْلَ الْمَسِيسِ. فَسُئِلَ النَّبِىُّ ﷺ مَنْ ذٰلِكَ. فَقَالَ: لاَ. حَتَّى يَذُوقَ الْاٰخَرُ عُسَيْلَتَهَا مَا ذَاقَ الْأَوَّلُ]. أخرجه السّتة.

« الْعُسيلَة» كناية عن الجماع، وأنّث لأنّ من العرب من يؤنث العسل.

6. (5688)- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Bir adam hanımını üç talakla boşadı. Kadınla bir başka adam evlendi, ancak bu adam da kadını temasdan önce boşadı. (Kadın tekrar önceki kocasına dönmek istemişti.) Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a bu hususta soruldu:*

"Hayır! İkincisi kadının balcığından tatmadıkça önceki tadamaz!" *buyurdular."* [Buhârî, Libas 6, Şehâdât 3, Talâk 4, 7, 37, Edeb 68; Müslim, Nikâh 115, (1433); Muvatta, Nikâh 18, (2, 531); Ebu Dâvud, Talâk 49, (2309); Tirmizî, Nikâh 26, (1118); Nesâî, Talâk 9, 10, (6, 146, 147).]

AÇIKLAMA:

Farklı vecihleriyle gelmiş bulunan bu rivayet diğer bazı tariklerinde teferruatlıdır. Buna göre, *Rifâ'a el-Kurazî* hanımını boşar. Hanımı bir başka erkekle *(Abdurrahman İbnu'z-Zübeyr* ile) evlenir. Ancak bu ikinci kocanın cinsî yönden birkısım eksiklikleri vardır. Öyle ki, koca kadınla bir kerecik dahi olsa cinsi temasta bulunamaz. Bu durum karşısında kadın eski kocasına dönmek arzusuyla *Resûlullah*'a gelip durumu bütün açıklığı ile izah eder. Başkalarının huzurunda yapılan bu müracaatta, meselenin açık tâbirlerle anlatılması dinleyenlerden bazılarını rahatsız eder. Hatta, *Resûlullah*'ın huzurunda cinsi meselelerin bu derece açıklıkla konuşulmasını bazıları bir hayasızlık telakki ederler. Ancak *Aleyhissalâtu vesselâm* kadının konuşmalarını tebessümle karşılar ve sonuna kadar dinler. Kadın neticeyi: *"Önceki kocam helal olur mu?"* diye noktalayınca, Efendimiz: **"Sen önceki kocana, diğeri balcığından tatmadıkça, sen de onun balcığından tatmadıkça helal olmazsın!"** buyurarak, mühim bir meselenin hükmünü beyan eder.

Yani boşanan eşlerin tekrar evlenebilmeleri İslâm'da mümkündür. Ancak, kadının bir başka erkekle evlenmiş olması ve bu evliliğin akit safhasında kalmayıp, fiilen duhûl ve temasın vâki olması gerekmektedir. Sadedinde olduğumuz hâdisede ikinci koca hanımıyla temasta bulunamadığı için, evliliği akid safhasında kalmış olmakta, bu sebeple hanım eski kocasına dönememektedir.

Hemen belirtelim ki, böyle bir durumda, kadının eski kocasına dönmesini sağlamak maksadıyla kısa bir müddet için kadın nikâhlamaya hulle denmektedir. Dinimiz bunu haram kılmıştır. Çünkü nikâh müebbeten yapılır. Kısa vadeli mut'a nikâhı bil'icma haramdır. *Resûlullah* hulle yapana da yaptırana da Al-

lah"ın lanetini dilemiştir. Hulle, müessesenin suistimal edilmesi, yıpratılmasıdır. Bu sebeple, hulle yapanlar lanete müstehaktırlar. Buna caiz diyen de olmuştur.

2- *Üseyle*, "asıl" kelimesinin ism-i tasgîridir; *balcık* demektir. Cinsi temasın lezzeti bununla kinaye edilmiştir. *Hz. Aişe*'den gelen bazı rivayetlerde bundan *cima* kastedildiği açıklanmıştır.

5689 ٧ـــ وَعَنِ الزُّبَيْرِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ الزَّبِيْرِ الْقُرَظِي: [أَنَّ رَفَاعَةَ بْنَ سَمَوْءَلٍ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثَلاَثاً فِى عَهْدِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ فَنَكَحَتْ بَعْدَهُ عَبْدَ الرَّحْمٰنِ بْنَ الزُّبَيْرِ فَاعْتَرَضَ عَنْهَا فَلَمْ يَسْتَطِعْ أَنْ يَمَسَّهَا، فَفَارَقَهَا. فَأَرَادَ رِفَاعَةُ أَنْ يَنْكِحَهَا، وَهُوَ زَوْجُهَا اْلأَوَّلُ فَذَكَرَ ذٰلِكَ لِرَسولِ اللّهِ ﷺ، فَنَهَاهُ عَنْ تَزْوِيجِهَا، وَقَالَ: لاَ تَحِلُّ لَكَ حَتَّى تَذُوقَ الْعُسَيْلَةَ]. أخرجه مالك.

7. (5689)- *Zübeyr İbnu Abdirrahmân İbnü'z-Zübeyr el-Kurazî* anlatıyor: *"Rifâ'a İbnu Simvâl, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm zamanında, hanımını üç talakla boşadı. Ondan sonra kadın Abdurrahman İbnu'z-Zübeyr'le evlendi. Abdurrahman, kadına temasa muktedir olmadığı için, ondan yüz çevirdi ve ayrıldılar. Kadını boşamış olan eski kocası Rifa'a kadınla yeniden nikâhlanmak istedi. Arzusunu Resûlullah'a açtı. Aleyhissalâtu vesselâm Rifa'a'ya onunla evlenmesini yasakladı ve* **"Kadın balcığı tadıncaya kadar, sana helal olmaz!"** *buyurdu."* [Muvatta, Nikâh 17, (2, 531).]

5690 ٨ـــ وَعَنْ زَيْدِ بْنُ ثَابِتٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. [أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ فِى الرَّجُلِ يُطَلِّقُ اْلأَمَةَ ثَلاَثاً ثُمَّ يَشْتَرِيهَا، إِنَّهَا لاَتَحِلُّ لَهُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجاً غَيْرَهُ]. أخرجه مالك.

8. (5690)- *Zeyd İbnu Sâbit radıyallahu anh*'ın anlattığına göre, *"kendisi bir cariyeyi üç kere boşayıp sonra satın alan bir adam hakkında "Bu cariye, bir başka kocaya varmadıkça ona helal olmaz" diyordu."* [Muvatta, Nikâh 30, (2, 537).]

5691 ٩ـــ وَعَنْ اِبْنِ مُحَمَّدِ بْنِ اِيَاسٍ. [أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ وَأَبَا هُرَيْرَةَ وَابْنَ

الْعَاصِ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمْ سُئِلُوا عَنِ الْبِكْرِ يُطَلِّقُهَا زَوْجُهَا ثَلاَثاً قَبْلَ الدُّخُولِ. فَكُلُّهُمْ قَالَ: لاَتَحِلُّ لَهُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجاً غَيْرَهُ]. أخرجه مالك

9. **(5691)**- *İbnu Muhammed İbni İyâs* anlatıyor: *"İbnu Abbâs, Ebu Hureyre ve İbnu'l-Âs radıyallahu anhüm'den kocası tarafından duhülden (temastan) önce üç talakla boşanan bâkire kız (bu ilk kocası ile yeniden nikâh yapmak istese nasıl olur? diye) soruldu. Hepsi de:*

"Bir başka zevce ile evlenmedikçe eskisine helal olmaz!" dediler." [Muvatta, Talâk 37, (2, 570).]

5692 ١٠ ـ وَعَنْ عَلِىٍّ وَجَابِرٍ وَابْنِ مَسْعُودٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمْ قَالُوا: [لَعَنَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ اَلْمُحَلِّلَ وَالْمُحَلَّلَ لَهُ]. أخرجه أصحاب السنن، وصححه الترمذى عن ابن مسعود.

10. **(5692)**- *Hz. Ali, Hz. Câbir* ve *Hz. İbnu Mes'ud radıyallahu anhüm, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın "hulle yapana da hulle yaptırana da lanet ettiğini" anlattılar."* [Tirmizî, Nikâh 27, (1119, 1120); Ebu Dâvud, Nikâh 16, (2076, 2077); Nesâî, Talâk 13, (6, 149).]

AÇIKLAMA:

1- Geçen hadislerin hemen hepsi, boşanan eşlerin, tekrar evlenmek istedikleri takdirde bunun İslâmî âdâbını beyan etmektedir: Boşananlar tekrar evlenebilirler, ancak, bu evlilikten önce, kadın bir başka kocaya gitmiş ve ondan da boşanmış olmalıdır. Bu evlenip boşanma olmadığı takdirde kadın eski kocasına helal değildir. Böyle bir müeyyide olmadığı takdirde boşanma hadisesinin ciddiyet ve mânası ortadan kalkar, aklına esen hanımını boşar, tekrar döner. Fakat dinimizin koyduğu bu müeyyide, boşanma işini oyuncak ve eğlence olmaktan kurtarır. Kişiyi, ağzından çıkacak sözü tartmaya; hisle, öfkeyle değil, akılla, muhakeme ile, önünü arkasını düşünerek boşanma kararı vermeye zorlar.

2- Muhallil, tahlîl (helal kılma)dan ism-i faildir. *"Boşanan kadını kocasına helal kılan"* mânasına gelir. Bu mânada *muhill* kelimesi de kullanılır. *Muhallel* aynı kökten ismi mef'ûl olup *"boşanan karısı kendisine helal kılınan"* demektir. Şu halde *muhallil,* boşanmış olan bir kadınla evlenen kimsedir. Ancak bir ka-

dınla ikinci sefer evlilik yapan herkese *muhallil* denmez. Eğer bu evliliği, kadını hemen boşayarak eski kocasıyla evlenmesini meşru hâle getirmek kasdıyla yapmışsa ona *muhallil* denir. *Muhallel leh* de kadının eski kocasına denir. *el-Kâdî* der ki: "... *Resulullah ikisini de lanetlemektedir. Çünkü bu muamelede mürüvvet ayaklar altına atılmış olmakta, hamiyyet azlığı, izzet-i nefsin yokluğu veya düşüklüğü ilân edilmiş olmaktadır. Bu davranışın muhallel leh hakkında ne kadar âdîce ve haysiyet kırıcı olduğu açıktır. Muhallil hakkında da, bir başkasının menfaati için cimaya tevessül etmekle nefsine yükleyeceği ayıp, öbürünün tezellülünden geri olmasa gerektir. Çünkü, kadına, onu başkasının vatyine arzetmek maksadıyla vatyde bulunmuş olmaktadır. Bu sebeple Aleyhissalatu vesselâm böylelerini emanet alınan tekeye benzetmiştir.*"

Alimler, bu hadisi esas alarak, "*evlenince boş olmak*" kaydıyla veya "*boşamak şartıyla*" yapılan nikâhların bâtıl olacağına hükmetmişlerdir. Hatta, *İbnu Ömer*'den gelen bir rivayette كُنَّا نَعُدُّ سِفَاحًا عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ ﷺ "*Biz Resûlullah zamanında bu çeşit muameleleri zina sayardık.*" buyrulmuştur.

★ *Sübülü's-Selâm*'da: "*Bu hadis, tahlilin (hulle yapmanın) haram olduğuna delildir. Çünkü lanet ancak haram edileni işleyen hakkında kullanılır. Her haram edilen şey, yasaklanmıştır. Yasaklama akdin fâsid olmasını ve lâneti iktiza eder. Bu, fail için de olsa, hükme illet teşkil etmesi sahih olan bir vasfa bağlı kılınmıştır. Tahlîlde yer verilen bazı suretler zikredilmiştir:*

★ *Akidde muhallil: "Ben kadını helal kılınca artık (benimle) nikâh yoktur" der. Bu şekil, mut'a nikâhı gibidir, çünkü nikâh müddetini sınırlamıştır.*

★ *Muhallil akid de: "Kadını helal kıldımmı boşadım demektir" der.*

★ *Bunları söylemez ama, akid yaparken kadını helal kılmak niyetiyle temasta bulunacağına, asıl kasdının daimi bir nikah yapmak olmadığına niyet eder.*

Lanetin zâhiri bütün bu akid çeşitlerine şâmildir. Akdin bütün bu çeşitleri de fâsiddir."

3- Bu mesele ile ilgili olarak şunu da kaydedelim. Hanefîler, tahlile fetva vermiştir. Bunun haram bir akid olmadığı söylenmiştir. Bu meselede Hanefîlere yapılan tariz, fetvalarını sahîh bir rivayete dayandıramamalarında düğümlenir. Meselenin teferruatına girmeyeceğiz.

5693 ١١ ـــ وَعَنِ الْمِسْوَرِ بْنِ مَخْرَمَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ: [خَطَبَ عَلِىٌّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ بِنْتَ أَبِي جَهْلٍ وَعِنْدَهُ فَاطِمَةُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا.

فَسَمِعَتْ بِذٰلِكَ فَأَتَتِ النَّبِىَّ ﷺ . فَقَالَتْ، يَزْعُمُ قَوْمُكَ أَنَّكَ لاَ تَغْضَبُ لِبَنَاتِكَ، وَهٰذَا عَلِىٌّ نَاكِحٌ اِبْنَةَ أَبِى جَهْلٍ. فَقَامَ النَّبِىُّ ﷺ فَتَشَهَّدَ وَقَالَ: أَمَّا بَعْدُ فَإِنِّى أَنْكَحْتُ أَبَا الْعَاصِ بْنَ الرَّبِيعِ فَحَدَّثَنِى وَصَدَقَنِى، وَإِنَّ فَاطِمَةَ بِضْعَةٌ مِنِّى، يَرِيبُنِى مَا يُرِيبُهَا، وَاللّٰهِ لاَ يَجْتَمِعُ بِنْتُ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ وَبِنْتُ عَدُوِّ اللّٰهِ أَبَداً قَالَ: فَتَرَكَ عَلِىٌّ الْخِطْبَةَ].

11. **(5693)**- *Misver İbnu Mahreme radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Hz. Ali radıyallahu anh nikâhı altında Fâtıma radıyallahu anhâ olduğu halde Ebu Cehl'in kızına tâlib oldu. Bunu işiten Hz. Fâtıma, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gelerek:*

"Kavmin, kızları için senin hiç gadablanmayacağını zannediyor. İşte Ali, Ebu Cehl'in kızıyla evlenecek!" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm kalktı [minbere çıktı] şehadet getirdi ve şu hitabede bulundu:

"Emmâ ba'd! Ben Ebu'l-Âs İbnu'r-Rebî'e (kızımı) nikâhladım. Bana konuştu ve doğruyu söyledi [vaadetti ve vaadini tuttu. Şurası muhakkak ki ben helal olanı haram kılmıyorum, haramı da helal kılmıyorum]. Fâtıma benden bir parçadır. Onu üzen beni de üzer. Allah'a yemin olsun Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın kızı Allah düşmanının kızıyla ebediyyen biraraya gelmeyecektir!"

Râvi der ki: *"Ali istemekten vazgeçti."*

5694 ١٢ـــ وَفِى أُخْرٰى قَالَ: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ: أَنَّ بَنِى هِشَامِ بْنِ الْمُغِيرَةِ اسْتَأْذَنُونِى فِى أَنْ يُنْكِحُوا ابْنَتَهُمْ عَلِىَّ بْنَ أَبِى طَالِبٍ فَلاَ آذَنُ، ثُمَّ لاَ آذَنُ ثُمَّ لاَ آذَنُ إِلاَّ أَنْ يُرِيدَ ابْنُ أَبِى طَالِبٍ أَنْ يُطَلِّقَ ابْنَتِى وَيَنْكِحَ ابْنَتَهُمْ، فَإِنَّمَا هِىَ بِضْعَةٌ مِنِّى، يَرِيبُنِى مَا يُرِيبُهَا وَيُؤْذِينِى مَا آذَاهَا]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

«الْبَضعةُ» القطعة من اللحم.

و «يَرِيبنى» بفتح أوّله: أى يسوؤنى ما ساءها.

12. **(5694)**- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın minberde şöyle söylediğini işittim:*

"Benî Hişam İbnu'l-Mugire ailesi, kızlarını Ali İbnu Ebi Talib'le evlendirmek için benden izin istiyor. Ben izin vermedim, vermiyorum ve vermeyeceğim! Ancak, Ebu Tâlib'in oğlu kızımı boşayıp, kızlarını almak isterse o başka! Şunu iyi bilin, Fâtıma benden bir parçadır. Onu üzen beni de üzer. Ona eziyet olan bana da eziyet olur." [Buhârî, Fezâilu'l-Ashab 16, 12, 29, Cum'a 29, Humus 5, Nikâh 109, Talâk 13; Müslim, Fezâilu's-Sahâbe 96, (2449); Ebu Dâvud, Nikâh 13, (2071); Tirmizî, Menâkıb, (3866).]

AÇIKLAMA:

1- *Hâkim*'in rivayetine göre *Hz. Ali radıyallahu anh, Ebu Cehl*'in kızı [*Cüveyre* –veya *Avra* veya *Cemile*–yi] kızın amcası *el-Hâris İbnu Hişâm*'dan ister. Bu sırada *Resûlullah*'la da bu hususta istişare eder. *Aleyhissalatu vesselâm:* **"Bana kızın hasebinden mi soruyorsun?"** der. *Hz. Ali: "Hayır! Ancak onu tavsiye ediyor musun, (öğrenmek istiyorum)"* der. *Resûlullah:*

"Hayır! Fâtıma benden bir parçadır. Bu işin onu hüzne boğup üzeceğine inanıyorum!" buyurur. *Hz. Ali radıyallahu anh:*

"Ben sizin hoşlanmayacağınız bir şey yapmam!" der ve o meseleyi kapar.

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, kızı *Fâtıma*'ya karşı duyduğu şefkat sebebiyle ona eziyet verecek bir evlenmeye müsaade etmemiş, **"Onu üzen şey beni de üzecektir"** demiştir.

2- *Resûlullah*'ın takdirle bahsettiği *Ebu'l-As İbnu Rebî radıyallahu anh, Aleyhissalâtu vesselâm*'ın bir diğer damadı, büyük kızı *Zeyneb*'in kocasıdır. Mekke'de iken evlendirmişti. Ahlâkı mükemmel, sözünde duran, dürüst ve mert bir kimse idi. Kureyş, *Zeyneb radıyallahu anhâ* ile evlenmesine karşı çıkmış ise de, bu onları dinlememişti. Bedir'de müslümanlara esir düştü. *Hz. Zeyneb* kocasını esaretten kurtarmak üzere, annesi *Hz. Hatice radıyallahu anhâ*'nın düğün hediyesi olarak verdiği gerdanlığı göndermişti. *Resûlullah* bunu görünce tanıdı ve *Hz. Hatice*'yi hatırlayarak duygulandı. *Resûlullah*'ın talebi üzerine gerdanlık iade edildi. *Ebu'l-Âs*'ı da serbest bıraktılar. *Ebu'l-Âs* serbest bırakıldıktan bir müddet sonra müslüman olmuştur.

5695 ١٣ـــ وَعَنْ اِبْنِ شِهَابٍ [أَنَّ عَبْدَ اللّٰهِ بْنَ عَامِرٍ أَهْدَى لِعُثْمَانَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا جَارِيَةً اِشْتَرَاهَا بِالْبَصْرَةِ وَلَهَا زَوْجٌ، فَقَالَ عُثْمَانُ: لاَ أَقْرَبُهَا وَلَهَا زَوْجٌ. فَأَرْضَى ابْنُ عَامِرٍ زَوْجَهَا فَفَارَقَهَا]. أخرجه مالك.

13. **(5695)**- *İbnu Şihâb* anlatıyor: *"Abdullah İbnu Âmir, Hz. Osman radıyallahu anh'a bir cariye hediye etti. Bu cariyeyi Basra'da satın almıştı ve onun kocası da vardı. Osman: "Ben ona yaklaşmam, onun kocası var!" dedi. Bunun üzerine İbnu Âmir, kocasını râzı etti ve câriyeden ayırdı."* [Muvatta, Buyû' 7, (2, 617).]

AÇIKLAMA:

Hz. Osman, kendisine hediye edilen câriyeye kocası sebebiyle temasta bulunmuyor. Çünkü haramdır. Ancak, câriyeyi satın almış olan *Abdullah İbnu Âmir,* boşaması hususunda kocayı razı ediyor. Bu durumda iddeti tamamlandı mı câriye efendisine helal olur.

5696 ١٤ـــ وَعَنْ مَالِكٍ]أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ وَابْنَ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمْ: سُئِلاَ عَنْ رَجُلٍ كَانَ تَحْتَهُ حُرَّةٌ فَأَرَادَ أَنْ يَنْكِحَ عَلَيْهَا أَمَةً، فَكَرِهَا أَنْ يَجْمَعَ بَيْنَهُمَا[.

14. **(5696)**- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre, *"İbnu Abbas ve İbnu Ömer radıyallahu anhüm'e, nikâhı altında hür bir kadın olduğu halde bunun üzerine bir cariye nikâhlamak isteyen bir adam hakkında soruldu. Bunlar, adamın ikisini cemetmesini mekruh addettiler."* [Muvatta, Nikâh 31, (2, 536).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayete göre, hür kadının üzerine köle bir kadının (cariye) nikâhla alınması mekruhtur. *İmam Mâlik*'ten bu meselede farklı fetvalar rivayet edilmiştir. *"Bunda bir beis yok"* dediği gibi, *"Hür kadın kendi nefsinde muhayyer bırakılır"* da demiştir.

Bunda ihtilaf, cariyenin nikahlı olarak alınmasından ileri gelmektedir. Nikâhlı olmadığı takdirde, hür zevcenin, kocasının câriye edinmesine itiraz etmeye hakkı yoktur.

Said İbnu'l-Müseyyeb: "Hür kadın müsaade etmedikçe, erkek hür üzerine cariyeyi nikâhlayamaz!" demiştir. Ona göre, *"Hür karısı rıza gösterdiği takdirde nikâhlayacak olursa, günlerin taksiminde hürün hakkı üçte ikidir, cariyenin hakkı ise üçte birdir."*

İmam Mâlik: "Hür erkek, mehir ödeyecek güçte olduğu takdirde, câriye ile evlenemez. Zinaya düşmekten korkmuyorsa, hür kadına ödeyecek mehir bulamadığı taktirde de cariye ile evlenemez" demiştir. Bu hükmüne delil olarak Nisâ sûresinin 25. âyetini göstermiştir.

DÖRDÜNCÜ BAB

NİKÂHTA MÜTEFERRİK HÜKÜMLER

(Bu babta beş fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

NİKÂHI FESHEDEN ŞEYLER, FESHETMEYEN ŞEYLER

5697 ١ــ عَنْ اِبْنِ الْمُسَيَّبْ [أَنَّ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: أَيُّمَا رَجُلٍ تَزَوَّجَ امْرَأَةً وَبِهَا جُنُونٌ أَوْ جُذَّامٌ أَوْ بَرَصٌ فَمَسَّهَا فَلَهَا صَدَاقُهَا كَامِلاً، وَذٰلِكَ لِزَوْجِهَا غُرْمٌ عَلَى وَلِيِّهَا]. أخرجه مالك.

1. **(5697)**- *İbnu'l-Müseyyeb rahimehullah* anlatıyor: *"Hz. Ömer radıyallahu anh dedi ki: "Kim, kendisinde delilik veya cüzzam veya baras (alaten) bulunan biriyle evlenir ve temasta da bulunursa, mehir tamamiyle kadının olur. Ancak bu, kadının velisi üzerinde erkeğe bir borç olur."* [Muvatta, Nikâh 9, (2, 526).]

AÇIKLAMA:

Evlilik sırasında kadında sayılan haller (deliiik, cüzzâm, baras (alaten) gibi hastalıklar) var ise, bu söylenmelidir. Zaten bu hallere rağmen kadını hiçbir erkek nikâhı altına almaz. Bunlar söylenmez ve evlilikten sonra ortaya çıkarsa erkek kadını bırakabilir. Ancak kadına mehrini ödeyecektir. Kadın mehrini eksiksiz olarak alır, fakat bu halden erkeğin mağduriyeti de giderilir; kızın velisi erkeğe borçlanacaktır. Borçlanmaya mahkûm edilecek veli, kızın babası veya oğlan kardeşi, kızın halini bilme durumunda olan bir başka yakınıdır. Eğer kızı evlendiren veli, amca oğlu veya bir azadlısı veya aşiretten –kızda bu halin varlığını bilmediğine hükmedilecek– biri ise bu takdirde veli borçlandırılmaz.

5698 ٢ــ وَعَنْهُ أَنَّ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [أَيُّمَا امْرَأَةٍ فَقَدَتْ زَوْجَهَا فَلَمْ تَدْرِ أَيْنَ هُوَ، فَإِنَّهَا تَنْتَظِرُ أَرْبَعَ سِنِينَ، ثُمَّ تَقْعُدُ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْراً، ثُمَّ تَحِلُّ]. أخرجه مالك.

2. **(5698)**- Yine *İbnu'l-Müseyyeb* anlatıyor: *"Hz. Ömer radıyallahu anh buyurdular ki:* **"Bir kadın kocasını kaybeder, nerede olduğunu da bilemezse dört yıl bekler, sonra dört ay on gün oturur, sonra nikâhı (başkasına) helal olur."** [Muvatta, Talâk 52, (2, 575).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Muvatta'da, *Kocasını kaybeden kadının iddeti* başlığını taşıyan bir babta kaydedilmiştir. *Hz. Ömer radıyallahu anh*'tan kaydedilen bu fetvaya göre, kocası gurbete çıkıp da ondan dört yıl boyu haber alamayan kadın, iddet bekleme âdabı çerçevesinde dört ay on gün daha bekler. Ondan sonra artık yeni bir evlilik yapabilir.

Zürkânî, Hz. Osman ve *Hz. Ali radıyallahu anhüma*'dan benzer görüşlerin rivayet edildiğini, hatta bu meselede ashabın icmasından bile bahsedildiğini, asırlarında buna muhalif bir görüş işitilmediğinin söylendiğini de not eder.

5699 ٣ ـ وَعَنْهُ عَنْ رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ يُقَالُ لَهُ نَضْرَةُ بْنُ الْأَكْتَمِ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ قَالَ: [تزَوَّجْتُ امْرَأَةً عَلَى أَنَّهَا بِكْرٌ فَدَخلْتُ عَلَيْهَا فَإِذَا هِيَ حُبْلَى. فَقَالَ ﷺ لَهَا الصَّدَاقُ بِمَا اسْتَحْلَلْتَ مِنْ فَرْجِهَا، وَالْوَلَدُ عَبْدٌ لَكَ، وَفَرَّقَ بَيْنَنَا، وَقَالَ إِذَا وَضَعَتْ فَحُدُّوهَا].

أخرجه أبو داود

قال الخطابي: هذا حديث مرسل لا أعلم أحداً من الفقهاء قال به لأن ولد الزنى من الحرة حرّ، ويشبه أن يكون معناه إن ثبت الخبر: أنه أوصاه به خيراً، وأمره بتربيته واقتنائه لينتفع بخدمته إذا بلغ فيكون له كالعبد فى الطاعة مكافأة له على إحسانه، ويحتمل إن صح الحديث أن يكون منسوخاً.

3. (5699)- Yine *İbnu'l-Müseyyeb, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın ashabından, Nadre İbnu'l-Ektem* denen ensârdan bir zâttan naklen kaydettiğine göre, demiştir ki:

"Ben bâkire bildiğim bir kadınla evlendim, gerdeğe girince hâmile olduğunu gördüm. (Durumu Resûlullah'a arzettiğim vakit) Aleyhissalâtu vesselâm:

"Ferciınden istifaden sebebiyle mehir onundur, çocuk da sana köledir" *buyurdu ve aramızı ayırdı. İlâveten:* **"Çocuğu doğurunca had uygulayın!"** *emretti."* [Ebu Dâvud, Nikâh 38, (2131, 2132).]

AÇIKLAMA:

Hattâbî der ki: *"Bu hadisin hükmüyle fetva veren tek fakih bilmiyorum. Zaten hadis mürseldir. Hamile kadın hür olduğu taktirde, ondan doğacak zina mahsülü bir çocuğun hür olacağı hususunda ihtilaf eden tek âlim de bilmiyorum. [Öyleyse bu nasıl köleleştirilir?]"*

Hattâbî devamla der ki: *"Eğer hadis sâbit ise, mânası şu olabilir: "Aleyhissalâtu vesselâm çocuk için hayır tavsiye etmiştir ve çocuğa sahip çıkıp yetiştirmesini, terbiyesini vermesini ve büyüyünce de hizmetinden faydalanmasını emretmiştir. Böylece çocuk, yapılan iyiliğe karşılık olarak göstereceği taatle köle olmuş gibi olur. Hadis şâyet sabit ise mensuh da olabilir."*

5700 ٤ ـ وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا قَالَ: [إذَا أَسْلَمَتِ النَّصْرَانِيَّةُ تَحْتَ الذِّمِّىِّ قَبْلَ زَوْجِهَا بِسَاعَةٍ حَرُمَتْ عَلَيْهِ]. أخرجه البخارى

4. **(5700)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Bir hıristiyan kadın, bir zımmînin nikâhı altında iken, kocasından bir müddet önce müslüman olsa, artık kocasına haram olur."* [Buhârî, Talâk 20.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, karı-kocadan biri müslüman olduğu taktirde, nikâh durumlarının ne olacağı meselesine açıklık getirmekte, farklı görüşlerden birini tesbit etmektedir. Bu meseleye temas eden âyet meâlen şöyledir: **"Ey iman edenler! Mü'min kadınlar hicret etmiş olarak size geldiğinde, onları imtihan edin. Onların imanını Allah hakkıyla bilir. Eğer mü'min olduklarına kanaat getirirseniz onları kâfirlere geri göndermeyin. Bunlar onlara helâl değildir, onlar da bunlara helâl olmaz. Müşrik kocalarının onlara verdiği mehri iâde edin.. kâfir kadınları da nikâhınız altında tutmayın, onlara verdiğiniz mehri geri isteyin..."** (Mümtehine 20).

2- Buhârî, aynı babta, sadedinde olduğumuz rivayetin devamı olarak *İbrahim es-Sâiğ*'den şu rivayeti kaydeder: *"Zımmîlerden evli bir kadın kocasından önce müslüman olsa, sonra da kocası kadının iddeti içerisinde müslüman olsa kadın yine kocasının hanımı mıdır?" diye Atâ merhumdan sorulmuştu, şu cevabı verdi:*

"Hayır! Ancak kadın dilerse yeni bir nikâh ve yeni bir mehirle (evlilik yapa-

bilir)." *Mücâhid* de şunu söylemiştir: "*Adam, iddet içerisinde müslüman olmuşsa, eski hanımıyla evlenir!*"

Hasan Basri ve *Katâde*, müslüman olan iki mecusi hakkında: "*Bunlar eski nikâhları üzeredirler. Ancak bunlardan biri daha önce müslüman olmuş, diğeri de eski nikâhın devamına itiraz etmiş ise, ayrılırlar, artık erkeğin kadın üzerinde bir hakkı kalmamıştır*" der.

3- *İbnu Hacer*, Kûfe fukahâsı (Hanefîler) başta olmak üzere *Tavus, Sevrî, Ebu Sevr* gibi birçok ülemânın sadedinde olduğumuz rivayette beyan edilen *İbnu Abbâs*'ın görüşünü esas aldığını, ehl-i Kûfe ve onlara tâbi olanların "*Erkek, hanımına İslâm'ı teklif etmelidir*" şartını koştuklarını belirtir. *İbnu Hacer* açıklamasına devam ederek, "*Şâfi'î, Mâlik, Ahmed, Katâde, İshak, Ebu Ubeyd gibi birkısım ülemânın da Mücahid'in fetvasını esas aldıklarını*" belirtir. "*İddeti içerisinde müslüman olan erkek, eski hanımıyla evliliğini devam ettirir*" şeklinde ifade edilen bu görüşe *İmam Şâfi'î, Ebu Süfyan*'la ilgili kıssadan delil getirmiştir: "*Ebu Süfyan Mekke'nin fethi sırasında Merrî Zahrân mevkiinde, müslümanların Mekke'ye fetihle girdiği gecede müslüman olmuştu. Ebu Süfyan Mekke'ye müslüman olarak girince, hanımı Hind Bintu Ukbe, sakalından tutup müslüman olduğu için çıkışmış, nefretini izhar etmişti; yani kadın şirkinde devam ediyordu. Ama Ebu Süfyan onu İslâm'a davet etmiş, bir müddet sonra Hind de müslüman olmuştu. Bu esnada aralarında bir ayrılık olmadığı gibi, nikâhlarının yenilenmesi de mevzubahis olmamıştır. Bu şekilde, kocalarından önce müslüman olan nice sahabî vardır: Hakim İbnu Hizâm, İkrime İbnu Ebi Cehl vs. gibi. Bunların nikâh akidlerinin yenilendiğine dâir bir rivayet mevcut değildir. Megâzî yazarları bu meselede ihtilaf da etmezler. Ancak bu durum, çoğunluğun nezdinde, "erkeğin İslâm'a girişi, kendinden önce müslüman olan hanımının iddetinin sona ermesinden önce vaki olduğuna" hamledilmiştir.*"

5701 ٥ـ وَعَنْهُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ [أنَّ رَجُلاً جَاءَ مُسْلِماً ثُمَّ جَاءَتِ امْرَأتُهُ بَعْدَهُ مُسْلِمَةً. فَقَالَ زَوْجُهَا: يَا رَسُولَ اللّٰهِ إنَّهَا قَدْ كَانَتْ أسْلَمَتْ مَعِى؛ فَرَدَّهَا عَلَيْهِ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

5. **(5701)**- Yine *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ* anlatıyor: "*Bir adam önce kendisi müslüman olup geldi, sonra da hanımı müslüman olup geldi. Kocası:*

"*Ey Allah'ın Resûlü! Hanımım da benimle birlikte müslüman olmuştu!*" *dedi. Aleyhissalâtu vesselâm, hanımını kendisine iade etti.*" [Ebu Dâvud, Talâk 23, (2238); Tirmizî, Nikâh 43, (1144).]

5702 ٦ــ وَعَنْهُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ:[أَسْلَمَتِ امْرَأَةٌ فَتَزَوَّجَتْ، فَجَاءَ زَوْجُهَا إلَى النَّبِىِّ ﷺ فَقَالَ: يَارَسُولَ اللّهِ إنِّى كُنْتُ قَدْ أَسْلَمْتُ وَعَلِمَتْ بِإسْلاَمِى. فَانْتَزَعَهَا مِنْ زَوْجِهَا اْلآخَرِ، وَرَدَّهَا إلَى زَوْجِهَا اْلأَوَّلِ]. أخرجه أبو داود.

6. (5702)- Yine *İbnu Abbâs radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Bir kadın müslüman oldu ve (yeni bir erkekle) evlendi. Bunun üzerine (eski) kocası Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gelerek:*

"Ey Allah'ın Resulü! Ben de müslüman olmuştum. Hanımım müslüman olduğumu da biliyor" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm, kadını ikinci kocasından ayırıp eski kocasına iade etti." [Ebu Dâvud, Talâk 23, (2239); İbnu Mâce, Nikâh 60, (2008).]

5703 ٧ــ وَعَنْهُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [رَدَّ رَسُولُ اللّهِ ﷺ اِبْنَتَهُ زَيْنَبَ عَلَى أَبِى الْعَاصِ بْنِ الرَّبِيعِ بِالنِّكَاحِ اْلأَوَّلِ بَعْدَ سِتِّ سِنِينَ، وَلَمْ يُحْدِثْ شَيْئاً]. أخرجه أبو داود والترمذى.

7. (5703)- Yine *İbnu Abbâs radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm kızı Zeyneb'i, Ebu'l-Âs İbnu'r-Rebî'e, altı yıl sonra eski nikâhı ile geri verdi, (ne nikâh, ne mehir) hiçbir şeyi yenilemedi."* [Ebu Dâvud, Talâk 24, (2240); Tirmizî, Nikâh 43, (1143).]

5704 ٨ــ وَعَنْ عَمْرِو بْنُ شَعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ [أَنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ إنَّمَا رَدَّ زَيْنَبَ عَلَى زَوْجِهَا بِنِكَاحٍ جَدِيدٍ وَمَهْرٍ جَدِيدٍ] أخرجه الترمذى

8. (5704)- *Amr İbnu Şu'ayb an ebîhi an ceddihi radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (kızı) Zeyneb radıyallahu anhâ'yı kocası (Ebu'l-Âs'a) yeni bir nikâh, yeni bir mehirle iade etti."* [Tirmizî, Nikâh 43, (1142); İbnu Mâce, Nikâh 60, (2010).]

AÇIKLAMA:

1- Kaydedilen son dört rivayet de daha önce 5700 numarada kaydedilen ve açıklaması yapılan *İbnu Abbâs rivayet*inde olduğu gibi, müslüman olan karı-

kocanın nikâh durumları üzerinedir. Hemen hepsinde işlenen ana fikir: Karı-koca her ikisi de müslüman oldukları taktirde eski nikâhları üzere devam edebilirler. Kadın, erkekten önce müslüman olmuş ise, kadının iddeti içerisinde –ki bir iddet dört ay on gündür– erkek de müslüman olduğu taktirde eski nikâh üzere beraberlikleri devam eder, yeni bir nikâh akdine, mehir tesbitine hacet yoktur. ***İmam Muhammed: "Kadın dâr-ı İslâm'da müslüman olur, kocası kâfir kalırsa, erkeğe İslâm teklif edilmeden araları ayrılmaz, kocası da müslüman olursa, kadın onun hanımıdır; eğer müslüman olmazsa araları ayrılır, bu ayırma bâin olan bir boşamadır"*** **der. Bu** ***İbrahim Nehâî*** **ve** ***Ebu Hanife*****'nin de görüşüdür.**

2- Son iki rivayette, bu meseleye *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın kendi kızı *Zeyneb* ile onun kocası *Ebu'l-Âs* örneği zikredilmektedir. Fakat, aralarında çereyan eden ayrılık müddetinde pek zahir farklılık ve dolayısıyla ihtilaf gözükmektedir. Ancak *İbnu Hacer "altı yıl"*la *Hz. Zeyneb*'in hicreti ile müslüman oluşu arasındaki zaman kastedilmiştir, *"iki yıl veya üç yıl"*la da لاَهُنَّ حِلٌّ لَهُمْ **"... Bunlar onlara helâl değildir, onlar da bunlara helâl değildir..."** (Mümtehine 10) *âyetinin nüzulü ile Ebu'l-Âs'ın müslüman olarak gelişi arasında geçen müddet kastedilmiştir. Çünkü bu iki hadise arasında iki yıl birkaç aylık müddet var"* diyerek te'lif eder.

Ne var ki, iki hadis arasındaki ihtilaf rakamdan ibaret değildir. *Amr İbnu Şuayb hadisinde Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın kızı *Zeyneb* ile damadı *Ebu'l-Âs* arasındaki nikâhı yeni bir akid yeni bir mehirle tecdîd ettiğini ifade ederken, *İbnu Abbâs radıyallahu anhüma rivayetinde*, bilakis ne nikâhın ne de mehrin yenilenmediği ifade edilmektedir. Halbuki ülemâ, hanım müslüman olduğu takdirde, kocasını ancak bir iddet müddeti bekleyebileceğini, bu müddet dolunca boşanma hâsıl olacağını, bir iddet müddetinin dört ay on gün olduğu, halbuki *Hz. Zeyneb* ile *Ebu'l-Âs*'ın tekrar eski nikahla birleşmelerinin arasından iki yıl birkaç ay geçtiğini belirterek aradaki müşkilata dikkat çekerler. Bu müşkilatı gidermek için yapılan izahlardan bizce en mâkul olan bir tanesini burada kaydedeceğiz: *"Zeyneb'in müslüman olmasına ve kocasının küfürde devam etmesine rağmen Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm aralarını ayırmamıştır. Çünkü henüz* لاَهُنَّ حِلٌّ لَهُمْ **"Bunlar onlara helâl değildir, onlar da bunlara helâl olmaz"** (Mümtehine 10) *âyet-i nâzil olmamış idi. Âyet nâzil olunca Aleyhissalâtu vesselâm kızına iddete başlamasını emretmiştir. Böylece başlayan iddetin müddeti dolmadan Ebu'l-Âs müslüman olarak gelmiş, Aleyhissalâtu vesselâm da eski nikâhın devamına hükmetmiştir."* Bu açıklama, aradaki işkâli kaldırır.

Bu iki hadis arasındaki ihtilaf ülemâ arasında uzun tahlillere bâis olmuştur. Burada hepsine yer vermeyi gerekli görmüyoruz. Buhârî şerhlerinde görülebilir. *İbnu Hacer* şöyle bağlar: *"Bu hadisle ilgili açıklamada benimsenecek en iyi görüş İbnu Abbâs'ın hadisini tercih etmektir. Nitekim imamlar da onu tercih etmiş, (aradaki işkalin çözümünü de) müslüman olan kadını kocasına haram kılan ayetin nüzûlü ile Ebu'l-Âs'ın müslüman oluşu arasındaki müddetin uzamasına hamlederek yapmıştır. Bu çeşit bir te'life mâni de yoktur."*

5705 ٩ـ وَعَنْ اِبْنِ شِهَابٍ قَالَ: [بَلَغَنِي أَنَّ نِسَاءً كُنَّ عَلَى عَهْدِ
رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ يُسْلِمْنَ بِأَرْضِهِنَّ وَهُنَّ غَيْرُ مُهَاجِرَاتٍ وَأَزْوَاجُهُنَّ
حِينَ أَسْلَمْنَ كُفَّارٌ. مِنْهُنَّ بِنْتُ الْوَلِيدِ بْنِ الْمُغِيرَةِ، وَكَانَتْ تَحْتَ
صَفْوَانَ ابْنِ أُمَيَّةَ. فَأَسْلَمَتْ يَوْمَ الْفَتْحِ وَهَرَبَ صَفْوَانُ مِنَ الْإِسْلَامِ،
فَبَعَثَ إِلَيْهِ النَّبِيُّ ﷺ اِبْنَ عَمِّهِ وَهْبَ بْنَ عُمَيْرٍ بِرِدَائِهِ أَمَاناً لَهُ، وَأَنْ
يَقْدَمَ عَلَيْهِ فَإِنْ رَضِيَ أَمْراً قَبِلَهُ وَإِلَّا سَيَّرَهُ شَهْرَيْنِ، فَلَمَّا قَدِمَ صَفْوَانُ
عَلَى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ بِرِدَائِهِ نَادَاهُ بِأَعْلَى صَوْتِهِ: يَا مُحَمَّدُ، هٰذَا وَهْبُ
ابْنُ عُمَيْرٍ جَاءَنِي بِرِدَائِكَ وَزَعَمَ أَنَّكَ دَعَوْتَنِي إِلَى الْقُدُومِ عَلَيْكَ، فَإِنْ
رَضِيتُ أَمْراً قَبِلْتُهُ وَإِلَّا سَيَّرْتَنِي شَهْرَيْنِ. فَقَامَ ﷺ: اِنْزِلْ أَبَا وَهْبٍ.
فَقَالَ: لَا وَاللّٰهِ لَا أَنْزِلُ حَتَّى تُبَيِّنَ لِي. فَقَالَ لَهُ ﷺ: بَلْ لَكَ تَسْيِيرُ
أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ. فَخَرَجَ ﷺ قِبَلَ هَوَازِنَ بِحُنَيْنٍ، وَأَرْسَلَ إِلَى صَفْوَانَ
يَسْتَعِيرُ أَدَاةً وَسِلَاحاً. فَقَالَ: أَطَوْعاً أَمْ كَرْهاً؟ فَقَالَ: بَلْ طَوْعاً. فَأَعَارَهُ
الْأَدَاةَ وَالسِّلَاحَ، ثُمَّ رَجَعَ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ، وَهُوَ كَافِرٌ، فَشَهِدَ حُنَيْناً
وَالطَّائِفَ وَهُوَ كَافِرٌ وَامْرَأَتُهُ مُسْلِمَةٌ وَلَمْ يُفَرِّقْ بَيْنَهُمَا حَتَّى أَسْلَمَ
صَفْوَانُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ وَاسْتَقَرَّتْ عِنْدَهُ امْرَأَتُهُ بِذٰلِكَ النِّكَاحِ، وَكَانَ
بَيْنَ إِسْلَامِهِ وَإِسْلَامِ امْرَأَتِهِ نَحْواً مِنْ شَهْرَيْنِ]. أخرجه مالك

9. **(5705)**- *İbnu Şihâb* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm zamanında, birkısım kadınlar, kendi yurtlarında müslüman oldular. Bunlar hicret de etmediler. Bunlar İslâm'a girdikleri zaman kocaları kâfir idiler. Bunlardan biri Velîd İbnu'l-Mugîre'nin kızıydı. Bu kadın Safvân İbnu Ümeyye'nin nikâhı altında idi. Bu hanım Fetih günü müslüman olmuş, kocası Safvân da İslâm'dan kaçmıştı. Aleyhissalâtu vesselâm peşinden amcasının oğlu Vehb İbnu Umeyr'i, kendisine bir emân alâmeti olarak şahsî rıdasıyla birlikte gönderdi. [Resûlullah onu İslâm'a çağırıyor ve] yanına gelmeye davet ediyordu; (gelince bakacak), İslâm hoşuna giderse kabul edecekti, gitmezse kendisine iki ay müsaade edecekti.*

Safvân, Aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına rıdasıyla birlikte gelince, yüksek sesle [halkın arasında] bağırarak:

"Ey Muhammed! İşte Vehb İbnu Umeyr! Senin rıdanı bana getirdi ve senin beni yanına davet ettiğini, İslâm hoşuma giderse kabul edeceğimi, gitmezse bana iki ay mühlet tanıyacağını söyledi" dedi. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm kalkıp: **"Ey Ebu Vehb (devenden) in!"** *buyurdu. Fakat o:*

"Hayır, vallahi, meseleyi benim için açıklığa kavuşturmadıkça inmem!" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: **"Sana, daha fazla, dört ay mühlet tanıyorum"** *buyurdular.*

Sonra Resûlullah Havâzin tarafına Huneyn seferine çıktı. (Sefer hazırlığı sırasında) Safvân'a adam göndererek çağırtıp, emaneten silah ve başka harp malzemesi vermesini talep etti. Safvân:

"Zorla mı, gönül rızasıyla mı istiyorsun?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Gönül rızasıyla!" *buyurdu. Safvân [yanında bulunan] silah vs.yi iane olarak verdi. Sonra Safvân kâfir olduğu halde Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'la birlikte döndü. Huneyn gazvesine, Tâif'in fethine katıldı. Bu esnada henüz kâfirdi. Ama hanımı müslüman olmuştu. Aleyhissalâtu vesselâm aralarını ayırmadı. Bu hal Safvân radıyallahu anh'ın müslüman oluşuna kadar devam etti. Müslüman olduktan sonra hanımı eski nikâhıyla onun yanında kaldı. Safvân ile hanımının müslüman oluşu arasında iki ay kadar bir zaman mevcuttur."* [Muvatta, Nikâh 44, (2, 543, 544).]

AÇIKLAMA:

1- **Bu hadis, daha önce belirtilen ahkâma canlı bir örnek teşkil etmektedir: Müslüman kadın, müşrik kocasından hemen ayrılmaz. Bir iddet müddeti beklenir. O sırada kocanın da müslüman olması için gerekli teşebbüslerde bulunulur.**

2- Hadis, İslâm'ı benimsetme ve yaymada, *Resûlullah*'ın takip ettiği siyaseti anlamada da mühim bir örnektir: İnsanlara İslâm'ı gösterme imkânı tanımak, bilmeyenleri, anlayamayanları ürkütmeden, kalplerini kazanıp, yakınlıklarını, temaslarını sağlayarak anlamalarına imkân hazırlamak... *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Safvân*'a önce iki ay, daha sonra dört ay tanıma, anlama müddeti tanır. Bu esnada hep iyi davranır. İtimad telkin edecek davranışlarda bulunur ve *Safvân* İslâm'a teslim olur.

3- Hadiste dikkatimizi çeken diğer bir husus *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın *Safvân*'a verdiği ehemmiyettir. Bu onun daha önce ortaya koyduğu şahsiyete, Mekke cemiyeti içerisinde iktisab ettiği itibar ve şerefe denk bir alâka ve değer vermedir. *Safvân,* cahiliye devrinde fesâhatıyla, insanlara yedirmesiyle ün yapmıştı. Kureyş'in en ilerideki eşrafından biriydi. Huneyn ganimetinden *Aleyhissalâtu vesselâm* ona bol bol verdi. O bu cömertlik karşısında hayran kalmış: *"Vallahi böylesi bol vermeye ancak bir peygamberin gönlü razı olur!"* demiş, müslüman olmuştur. Şu söz de onundur: *"Huneyn günü Resûlullah bana o kadar çok verdi ki, kendisi o güne kadar nazarımda en çok buğzettiğim kimse iken, verdikçe nazarımda insanların en sevimlisi oldu." Safvân,* mal tesiriyle müslüman olmuştu ama müslümanlığında pek samimi idi. Ömrünün sonuna kadar, samimiyetinden hiç eksilme olmadı. Kendisine bir ara مَنْ لَمْ يُهَاجِرْ هَلَكَ *"Hicret etmeyen helak olmuştur"* denmişti. Hemen Medine'ye gelip *Resûlullah*'tan hicret biatı almak istedi. Hatta bunu alabilmek için *Resûlullah*'ın en çok sevdiği kimselerden biri olan amcası *Abbâs İbnu Abdulmuttalib*'i araya koydu. Ancak *Resûlullah* لاَ هِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ diyerek Mekke'nin fethinden sonra *hicret üzere biat*(5) olmayacağını söyledi. *Resûlullah*'ın irşadı üzerine Mekke'ye döndü ve orada vefat etti, *radıyallahu anh.*

5706 ١٠ ــ وَعَنْ اِبْنِ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا: [أنَّهُ كَانَ يَقُولُ فِى الأَمَةِ تَكُونُ تَحْتَ الْعَبْدِ فَتَعْتِقُ: إنَّ لَهَا الْخِيَارَ مَا لَمْ يَمَسَّهَا]. أخرجه مالك.

(5) Hicret üzere biatın mâna ve ehemmiyetini Hicretle ilgili bahsin sonunda tahlil edeceğiz (5797. hadis).

10. (5706)- *İbnu Ömer radıyallahu anhümâ, bir kölenin nikâhı altında bulunan bir cariye, hürriyetine kavuşacak olursa, (bu azadlıktan sonra) kendisine kocası temas etmedikçe (bu evliliğe devam edip etmemede) muhayyer olduğunu söylerdi."* [Muvatta, Talâk 26, (2, 562).]

AÇIKLAMA:

Câriye şu veya bu şekilde hürriyetine kavuşunca, köle olan kocasından boşanma hakkına sahiptir. Yani, hür statüsüne geçer geçmez bu hakkını hemen kullanmalıdır. Eğer kadın ayrılma tercihini ilân etmezden önce kocası temasta bulunursa hakkı düşer. Kadın sonradan *"böyle bir hakkı olduğunu bilmediğini"* söylese de mazereti kabul edilmez.

5707 ١١ـ وَعَنْ مَالِكٍ [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ عُمَرَ أَوْ عُثْمَانَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا: قَضَى فِي أَمَةٍ غَرَّتْ رَجُلاً بِنَفْسِهَا أَنَّهَا حُرَّةٌ فَتَزَوَّجَهَا فَوَلَدَتْ لَهُ أَوْلاَداً، أَنْ يَفْدِى أَوْلاَدَهُ بِمِثْلِهِمْ مِنَ الْعَبِيدِ. قَالَ مَالِكٌ رَحِمَهُ اللّٰهُ: وَتِلْكَ الْقِيمَةُ أَعْدَلُ عِنْدِى]. أخرجه رزين.

11. (5707)- *İmam Mâlik rahimehullah*'a ulaştığına göre, *"Hz. Ömer* –veya *Hz. Osman– radıyallahu anhümâ, bir erkeği "hürüm" diye nefsiyle aldatıp evlenen ve birçok çocuk doğuran câriye hakkında "adam, çocukların, köle emsalleriyle fidyelerini öder" diye hükmetmiştir." İmâm Mâlik, "Bu kıymet, nazarımda en adilidir"* demiştir. *Rezîn* tahric etmiştir. [Muvatta, Akdiye 23, (2, 741).]

AÇIKLAMA:

İbnu Abdilberr, bu hükmün, *Hz. Ömer* ve *Hz. Osman* her ikisine de ait olduğunu söylemiştir. Hükme göre, aldatılan hür erkeğin cariyeden doğan çocukları köle mesabesindedir ve câriyenin efendisinin mülkündedir, hür babaya fidye ödeyerek çocuklarını kurtarmak düşmektedir. Ancak *İbnu Abdilberr: "Cumhûr'un, aldatılan kimsenin çocuğu hürdür"* diye hükmettiğini belirtir.

İKİNCİ FASIL

KADINLAR ARASINDA ADALET

5708 ١ــ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَنْ كَانَتْ لَهُ امْرَأَتَانِ وَلَمْ يَعْدِلْ بَيْنَهُمَا، وَجَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَشِقُّهُ سَاقِطٌ؛ وَفِي أُخْرٰى: مَائِلٌ]. أخرجه أصحاب السنن.

1. **(5708)**- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhis-salâtu buyurdular ki:*

"Kimin iki hanımı olur ve aralarında adaletli davranmazsa Kıyamet günü (vücudunun) yarısı düşük olarak gelir."

Diğer bir rivayette **"Bir tarafı eğri (mefluç) olarak"** *denmiştir."* [Ebu Dâvud, Nikâh 39, (2133); Tirmizî, Nikâh 42, (1141); Nesâî, İşretü'n-Nisâ 2, (7, 63).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, birden fazla hanımla evlenen kimsenin hanımlar arasında eşitliğe ve adalete riayet etmesinin vâcib olduğunu ifade eder. Böyle olunca kişinin birine meyletmesi haramdır, kul hakkına girer, sorumluluğu büyük olur. Meselenin ehemmiyetine binaen Rab Teâlâ فَلاَ تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ **"... bütün ilginizi birine verip de diğerini ortada bırakmayın"** (Nisa 129) buyurmuştur.

2- Burada istenen eşitlik zahire akseden, maddî hususlardadır; gecelerin taksiminde, nafaka tahsisinde, vazife tevziinde vs. Şârihler, âyet-i kerîme'nin sevgide eşitlik talep etmediğini, bunun kulun elinde olmayan bir husus olduğunu belirtirler.

Müteakip hadis bu meseleye biraz daha açıklık, nebevî örnek getirecektir.

5709 ٢ــ وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ: [كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يَقْسِمُ وَيَعْدِلُ وَيَقُولُ: اَللّٰهُمَّ هٰذَا قَسْمِي فِيمَا أَمْلِكُ، فَلاَ تَلُمْنِي فِيمَا تَمْلِكُ وَلاَ أَمْلِكُ، يَعْنِي الْقَلْبَ]. أخرجه أصحاب السنن.

2. **(5709)**- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm gece taksiminde adalete riayet eder ve derdi ki:*

"Ey Allahım! Bu taksim benim iktidarımda olanda yaptığım bir taksimdir. Senin muktedir olup benim muktedir olmadığım şeyden dolayı beni levmetme!" *Benim muktedir olmadığım" dediği şeyle kalbi kastederdi."* [Ebu Dâvud, Nikâh 39, (2134); Tirmizî, Nikâh 42, (1140); Nesâî, İşretü'n-Nisâ 2, (7, 64).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadise dayanan birkısım âlimler, hanımları arasında adaletli davranmasının *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'a da vâcib olduğunu söylemiştir. Bazı âlimler de تُرْجِى مَنْ تَشَآءُ مِنْهُنَّ **"Hanımlarından dilediğini geri bırakır, dilediğini yanına alabilirsin.."** (Ahzâb 51) âyetine dayanarak kadınları hususunda tesviyenin (eşitlik) *Resûlullah*'a bir vecibe olmadığını, bu durumun *Resûlullah*'ın (hasâisinden biri) olduğunu söylemiştir.

2- Hadis, muhabbet ve kalbî meylin, kişinin iradesine tâbi olmayan bir emr, bir hal olduğuna, bunun bir Allah vergisi bulunduğuna delil olmaktadır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de de: لَوْ اَنفَقْتَ مَا فِى الْاَرْضِ جَمِيعاً مَا اَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ **"Sen yeryüzünde bulunan herşeyi harcasan da mü'minlerin kalplerini birleştirip kaynaştıramazdın"** dedikten sonra وَلَكِنَّ اللّهَ اَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ **"Fakat onların kalplerini Allah birleştirmiştir"** (Enfâl 63) buyurararak bu meseleye yer vermiştir.

5710 ٣ـــ وَعَنْهَا رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا. [أَنَّ سَوْدَةَ بِنْتَ زَمْعَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا: وَهَبَتْ يَوْمَهَا لِعَائِشَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا، فَكَانَ ﷺ يَقْسِمُ لِعَائِشَةَ يَوْمَهَا وَيَوْمَ سَوْدَةَ]. أخرجه الشيخان.

3. **(5710)**- Yine *Hz. Aişe* anlatıyor: *"Sevde Bintu Zeme'a radıyallahu anhâ, gününü Aişe'ye hibe etti. Böylece Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Aişe'ye iki gün ayırıyordu. Bir kendi günü, bir de Sevde'nin günü."* [Buhârî, Nikâh 98; Müslim, Radâ' 47, (1463).]

AÇIKLAMA:

İslâm dini, erkeklere dörde kadar evlenme imkânı tanımıştır. Bu sebeple çok evliliğin getireceği meselelere de çözüm yolları vazetmiştir. Önceki hadiste günlerin hanımlarla eşit şekilde taksim edilmesi prensibi vazedilmiştir. Burada,

hanımların kendi günlerini, diğerlerinden birine hibe edebileceği ifade edilmektedir. Bunun örneği *Hz. Sevde*'nin kendi nöbetini *Hz. Aişe*'ye hibesidir: Bazı rivayetlerde geldiği üzere *Hz. Sevde* yaşlanınca, *Resûlullah*'ın kendisini boşayacağı endişesiyle gecesini *Hz. Aişe*'ye hibe eder. *Resûlullah* da bu hibeyi kabul eder. Böylece *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Hz. Aişe*'nin yanında daha fazla kalma imkânı elde etmiş olmaktaydı.

Alimler, kendi sırasını hibe eden bir kadının bu hibeden her zaman için rücu edebileceğini, ancak rücûunun geçmişe râci olamayacağını, geleceğe râci olacağını belirtirler.

Hz. Sevde radıyallahu anhâ ile, *Resûlullah* Mekke'de iken, *Hz. Hatice*'nin vefatından sonra evlenmişti. *Resûlullah Sevde* validemize Mekke'de iken duhûlde bulunmuş, onunla birlikte hicret etmişti. Rivayetler, *Hz. Aişe*'nin nikâhının *Sevde*'nin nikâhından önce kıyıldığını, ancak dühûlün, *Sevde*'ye duhülden sonra olduğunu ifade eder.

Sevde Bintu Zeme'a radıyallahu anhâ Hz. Ömer'in hilafetinin sonlarında vefat etmiştir, radıyallahu anhümâ.

5711 ٤ ــ وَعَنْهَا رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ: [بَعَثَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فِى مَرَضِهِ إِلَى نِسَائِهِ فَاجْتَمَعْنَ. فَقَالَ: إِنِّى لَاأَسْتَطِيعُ أَنْ أَدُورَ بَيْنَكُنَّ فَإِنْ رَأَيْتُنَّ أَنْ تَأْذَنَّ لِى أَنْ أَكُونَ عِنْدَ عَائِشَةَ فَعَلْتُنَّ؟ فَأَذِنَّ لَهُ] أخرجه أبو داود.

4. (5711)- Yine *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm hastalandığı zaman kadınlarını çağırdı, yanında toplandık.*

"Ben sizleri teker teker dolaşacak durumda değilim. Uygun görürseniz Aişe'nin yanında kalmama müsaade edin, orada kalayım" *buyurdular. Kadınlar da kendisine izin verdiler."* [Ebu Dâvud, Nikâh 39, (2137).]

5712 ٥ ــ وَعَنْ أَنَسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [كَانَ عِنْدَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ تِسْعُ نِسْوَةٍ، وَكَانَ إِذَا قَسَمَ بَيْنَهُنَّ لَا يَنْتَهِى إِلَى الْمَرْأَةِ الْأُولَى إِلَّا فِى تِسْعٍ فَكُنَّ يَجْتَمِعْنَ فِى كُلِّ لَيْلَةٍ فِى بَيْتِ الَّتِى يَأْتِيهَا، فَكَانَ فِى بَيْتِ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا. فَجَاءَتْ زَيْنَبُ فَمَدَّ يَدَهُ إِلَيْهَا. فَقَالَتْ: هٰذِهِ زَيْنَبُ؟ فَكَفَّ ﷺ يَدَهُ فَتَقَاوَلَتَا حَتَّى اسْتَخَشَتَا وَأُقِيمَتِ الصَّلَاةُ

فَمَرَّ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ فَسَمِعَ أَصْوَاتَهُمَا. فَقَالَ: اُخْرُجْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ وَاحْثُ فِي أَفْوَاهِهِمَا التُّرَابَ فَخَرَجَ ﷺ]. أخرجه مسلم.

«استحثتا» أى رمت كل واحدة منهما فى وجه صاحبتها التراب.

5. (5712)- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanında dokuz hanım vardı. Kadınlara uğrama işini sıraya koyunca, birinci kadına ikinci bir uğrayışı dokuz gün sonra oluyordu. Kadınlar, her akşam, Resûlullah'ın o gün geleceği odada toplanıyorlardı. (Bir gün) toplanma yeri Hz. Aişe'nin odasıydı. Zeyneb gelmişti. Resûlullah ona elini uzattı. Hz. Aişe:*

"Bu Zeyneb'tir, (bilmiyor musun)?" dedi. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm da elini geri çekti. Derken Hz. Aişe ile Hz. Zeyneb birbirlerine çıkıştılar. Karşılıklı çekişme birbirlerinin yüzüne toprak atmaya kadar gitti. (Bu esnada mescidde) ikaamet getirildi. Bu sırada Hz. Ebu Bekir geçiyordu, onların seslerini işitti.

"Ey Allah'ın Resûlü! Çık ve şunların ağızlarına toprak saç!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm çıktı." [Müslim, Radâ' 46, (1462).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, zevcelerinin yanında geceleme işini belli bir sıraya koyup sırasıyla uğramakla beraber, diğer hanımlarını, nöbetlerine kadar tamamen ihmal etmiş değildi. Bu rivayet, her akşam, bütün hanımlarla birlikte geceleyeceği hanımının yanında toplanıp sohbet ettiklerini göstermektedir. Zaman zaman bu toplanmalarda, hanımlar arasında tartışmalar da olmaktadır. Sadedinde olduğumuz rivayet bu tartışmalardan şiddetli birisine şahitlik eder.

Diğer bazı rivayetler her gün ikindi namazından sonra *Resûlullah*'ın, hanımlarını sırayla kısa fasılalarla ziyaret edip bir müddet sohbet ettiğini gösterir. Bu, hiç aksamayan bir ziyarettir.

Alimler, bu rivayetlerden, kocanın hanımlarını kendi odasında kabul etmesinin değil, onların odalarına teker teker uğramasının müstahab olacağını istidlal etmişlerdir.

5713 ٦ـــ وَعَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يَدُورُ عَلَى نِسَائِهِ فِي السَّاعَةِ الْوَاحِدَةِ مِنَ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ ، وَهُنَّ إِحْدَى عَشْرَةَ.

قِيلَ لِأَنَسٍ: وَكَانَ يُطِيقُهُ؟ قَالَ: كُنَّا نَتَحَدَّثُ أَنَّهُ أُعْطِىَ قُوَّةَ ثَلاَثِينَ]. أخرجه البخارى والنسائى.

6. (5713)- Yine *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, hanımlarına gece ve gündüzleyin aynı saatlerde ziyarette bulunurdu. Onlar onbir tane idiler. Enes'e: "Buna tâkat getirebiliyor muydu?" denmişti. O: "Biz ona otuz kişinin gücü verildiğini konuşurduk" diye cevap verdi."* [Buhârî, Gusl 12; Nesâî, Nikâh 1, (6, 53, 54).]

5714 ٧ــ وَعَنْهُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [مِنَ السُّنَّةِ إِذَا تَزَوَّجَ الْبِكْرَ عَلَى الثَّيِّبِ أَقَامَ عِنْدَهَا سَبْعاً، ثُمَّ قَسَمَ: وَإِذَا تَزَوَّجَ الثَّيِّبَ أَقَامَ عِنْدَهَا ثَلاَثاً، ثُمَّ قَسَمَ]. أخرجه الستة إلا النسائى.

7. (5714)- Yine *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Bâkire, dul üzerine nikâhlanırsa, bakirenin yanında yedi gün kalınması, sonra taksimat yapılarak sıraya konması; dul nikâhlandığı zaman, yanında üç gün kalıp sonra taksimat yapılıp sıraya konması sünnettendir."* [Buhârî, Nikâh 100, 101; Müslim, Radâ' 44, (1461); Muvatta, Radâ' 15, (2, 530); Ebu Dâvud, Nikâh 35, (2124); Tirmizî, Nikâh 41, (1139).]

5715 ٨ــ وَعَنْهُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [لَمَّا أَخَذَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ صَفِيَّةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا أَقَامَ عِنْدَهَا ثَلاَثاً، وَكَانَتْ ثَيِّباً]. أخرجه أبو داود.

8. (5715)- Yine *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Safiyye radıyallahu anhâ'yı aldığı zaman yanında üç gece ikamet etti. Safiyye dul idi."* [Ebu Dâvud, Nikâh 35, (2123).]

5716 ٩ــ وَعَنْ أَبِى بَكْرِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ: [لَمَّا تَزَوَّجَنِى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ أَقَامَ عِنْدِى ثَلاَثاً. وَقَالَ: إِنَّهُ لَيْسَ بِكَ هَوَانٌ عَلَى أَهْلِكِ، إِنْ شِئْتِ سَبَّعْتُ لَكِ، وَإِنْ سَبَّعْتُ لَكِ سَبَّعْتُ لِنِسائِى]. أخرجه مسلم ومالك وأبو داود والنسائى.

9. (5716)- *Ebu Bekr İbnu Abdirrahmân, Ümmü Seleme radıyallahu anhâ*'dan anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm benimle evlendiği zaman, yanımda üç gün ikâmet etti ve dedi ki:*

"Sana ehlinden bir tahkir sözkonusu değil. Dilersen senin yanında yedi gün ikamet ederim. Ancak seninle yedi gün kalırsam diğer hanımlarımın yanında da yedi gün kalırım." [Müslim, Radâ' 41, (1460); Muvatta, Nikâh 14, (2, 529); Ebu Dâvud, Nikâh 35, (2122).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Hz. Sevde'ye, yanında üç gün kalmasının ona bir takdirden ileri gelmediğini açıklıyor. Alimler o cümleyi bazı farklı şekillerde yorumlamışlardır: *"Benim üç günle yetinmem sana bir hakaretten ileri gelmez"* veya *"Senin sebebinle kavmine bir hakaret ulaşmaz"*, *"Üç günle yetinmem sana olan ilgimin azlığından değil, kaide ve hüküm icabıdır..."* gibi.

Bu hadis, ikamette bakire için yediyi, dul için üçü aşıldığı takdirde, diğer zevcelere de aynı ölçüde zaman ayırarak eksikleri telafi etmenin vacib olduğuna delildir. Ancak bu, diğerlerinin izniyle olursa, fazlanın telafisi gerekmeyebilir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

AZL VE GAYLE HAKKINDA

5717 ١ ـ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فِي غَزْوَةِ بَنِي الْمُصْطَلِقِ فَأَصَبْنَا سَبْياً مِنْ سَبْيِ الْعَرَبِ، فَاشْتَهَيْنَا النِّسَاءَ وَاشْتَدَّتْ عَلَيْنَا الْعُزْبَةُ، وَأَحْبَبْنَا الْعَزْلَ. فَقُلْنَا نَعْزِلُ وَرَسُولُ اللّٰهِ ﷺ بَيْنَ أَظْهُرِنَا قَبْلَ أَنْ نَسْأَلَهُ؟ فَسَأَلْنَاهُ. فَقَالَ: لاَ، عَلَيْكُمْ أَنْ لاَتَفْعَلُوا، مَا مِنْ نَسَمَةٍ كَائِنَةٍ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ إِلاَّ وَهِىَ كَائِنَةٌ]. أخرجه الستة.

1. **(5717)**- *Ebu Saîd radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'la birlikte Beni'l-Müstalik gazvesine çıktık. Arap esirlerinden çokça esir ele geçirdik. Kadınlara karşı arzu duyduk. Çünkü üzerimizde bekarlık şiddet kesbetmişti. Hep azil yapmak istiyorduk ve: "Aramızda Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm varken, ona sormadan azil yapmak olur mu?" dedik ve sorduk.*

"Hayır! *buyurdular.* **Bunu yapmamanız gerekir. Kıyamete kadar geleceği takdir edilen her canlı mutlaka yaratılacaktır (siz tedbirinizle önüne geçemezsiniz)."** [Buhârî, Nikâh 96, Buyû' 109, Itk 13, Megâzî 32, Kader 4, Tevhîd 18; Müslim, Nikâh 125, (1438); Muvatta, Talâk 95; Ebu Dâvud, Nikâh 49, (2171); Tirmizî, Nikâh 40, (1138); Nesâî, Nikâh 55, (6, 107).]

AÇIKLAMA:

1- *Azl*, münasebet-i cinsiyede, meninin rahme ulaşmasını önlemek maksadıyla inzalin fercin haricine yapılmasıdır. Bu babta gelen hadisler, azl yoluyla hamileliğin başlıca iki maksatla önlenmesinin düşünüldüğünü ifade etmektedir:

1) Cariyelerin ümmü-veled olmasını önlemek. Çünkü cariye efendisinden hamile kalıp çocuk doğurunca *ümm-ü veled* olur, artık efendisi onu satamaz, efendisi ölünce hürriyetine kavuşur.

2) Zevcenin emzirmekte olduğu çocuğu vardır, hamile kaldığı takdirde, sü-

tün yapısı bozulacağı için çocuğa zararlı olacaktır, bu zararı önlemek gayesiyle kadının hâmile kalmaması gerekmektedir, bu sebeple azle başvurulmaktadır.

3) Üçüncü bir gaye, geçim yükünü ağırlaştırmamak için, çocuk sayısını az tutmaktır.

2- Azl meselesi İslâm âlimlerince çeşitli açılardan tahlil edilmiştir, dinen caiz mi değil mi, fayda ve zararı nelerdir? gibi. Bu babta *Resûlullah*'tan da muhtelif rivayetler gelmiştir.

İbnu Abdilberr: "Alimler arasında, hür hanımdan izin olmadıkça azl yapılamayacağı hususunda ihtilaf yok" der. Sebep olarak kadının da cimaya hakkı olduğunu, bunu kocasından talep edebileceğini belirtir, ayrıca bunun kemaliyle vukûu azle yer vermemekle mümkün olacağına dikkat çeker. *İbnu Hübeyre* de benzer bir icmadan bahsetmiştir. Ancak, Şâfiîlerde farklı bir nokta-i nazar bulunması sebebiyle tam bir icmadan bahsedilemeyeceği de söylenmiştir. Bu sebeple Şâfiîler arasında hür kadına da izni olmadan azl yapılabileceği münakaşa edilmiştir. Mesela *Gazâli "câiz"* diyenlerdendir. *"Kadın imtina ederse caiz değildir"* diyen Şâfiî âlimler de mevcuttur.

3- Azlin yasaklanma sebebinde de ihtilaf edilmiştir:

★ Bazıları: *"Kadının cima hakkı kaybolduğu için"* demiştir.

★ Bazıları: *"Kadere karşı gelme mânası bulunduğu için"* demiştir. Bu mevzuda gelen rivayetlerin çoğu bunu te'yid eder.

Hülasa alimler, azl mevzuunda gelen hadislerin farklı ifadelerini gözönüne alarak buna haram dememiş, fakat terkinin evla olduğuna hadiste irşad bulunduğuna hükmetmiştir. Cariyenin izni alınmadan, hürrenin izni ile azlin yapılması haram değildir.

5718 ٢ــ وَعَنْ أَسْمَاءِ بِنْتِ يَزِيدَ بْنِ السَّكَنِ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: لاَ تَقْتُلُوا أَوْلاَدَكُمْ سِرًّا فَإِنَّ الْغَيْلَ يُدْرِكُ الْفَارِسَ فَيُدَعْثِرُهُ عَنْ فَرَسِهِ]. أخرجه أبو داود.

يقال «دَعْثَرَ الْحَوْضَ» إذا هدمه.

و «الغَيْلُ» أن يجامع الرجل امرأته وهى ترضع فتضعف لذلك قوى الرضيع فإذا بلغ مبلغ الرجال ضعف عن مقاواة نظيره فى الحرب وانكسر بسبب ذلك.

2. (5718)- *Esmâ Bintu Yezîd İbnu's-Seken radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın:* **"Çocuklarınızı gizlice öldürmeyin. Çünkü gayl, biniciye [atının üzerinde] ulaşır ve atından aşağı atar"** *dediğini işittim."* [Ebu Dâvud, Tıbb 16, (3881); İbnu Mâce, Nikâh 61, (2012).]

AÇIKLAMA:

Azl bahsini tamamlayan bir mevzunun *gayle* olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü, her ikisi hakkında gelen yasak hükmü bir noktada birleşir: Çocuğun korunması, neslin sağlıklı olarak devamı endişesi...

Gayle bahsine az yukarıda (5682-İstidrad) genişçe temas ettiğimiz için burada teferruata girmeden şu kadarını söyleyeceğiz: *Gayle* öncelikle emzikli kadınla cima yapmaya denir. *Gayl* ise, hamile kalan emzikli kadının emzirdiği süte denmektedir. Bu mesele Arap dilinde ayrı bir mastarla ele alınmıştır. Çünkü emzikli kadın hâmile kaldığı taktirde kadının sütü yapı itibariyle bozulmakta ve çocuğun sağlığını bozmaktadır.

Resûlullah, sadedinde olduğumuz hadiste, emzikli kadınla cinsi teması *"Çocuğu gizlice öldürmek"* olarak tavsif etmekte, sebebini şu mânada açıklamaktadır. *"Çünkü, hamilelikle kimyevî yapısı bozulan ve zehir tesiri hâsıl eden süt (gayl) çocukta uzun vadede zarar meydana getirmekte, atı üzerinde seferde iken bile bu zehirin tesiri âniden kendini göstermekte, evladınızın ölüp atından düşmesine sebep olmaktadır."*

Bu meselede daha geniş bilgi için 5682 numaralı hadise ve ilgili açıklamalara, istidrad'a bakılmalıdır.

İSTİDRAD:

Dinimiz evliliğin en başta gelen gayelerinden birini *tenâsül* yani neslin devamı, yani sağlıklı evlad elde etmek olarak tesbit etmiş, bu maksatla evlenmeye ve çok çocuk sahibi olmaya teşvik etmiştir. Bu meyanda getirdiği birçok teşriat, bu gâyenin gerçekleşmesini hedefler. Sadedinde olduğumuz *azl* ve *gayle* bahisleri de neslin korunması ile ilgilidir. Gerek *azl*in ve gerekse *gayle*nin haram mânasında olmasa bile yasaklanmış olması, bilhassa günümüzde haricî baskılarla doğum kontrolü, kürtaj serbestisi gibi neslin çoğalmasını ve sağlıklı olmasını önleyici müdahaleler, müslümanların, meselelerine sahip çıkması, bu meselenin âyet ve hadislerde gelen temel espirisini yakalamaya ve ona göre fikir ve kanaat geliştirmeye ve bunları uygulamaya, aksettirmeye çalışmaları gerekmektedir. Meselenin, uzun vadede memleketimiz ve İslâm ümmeti için arzettiği ehemmiyete binâen çocuk konusuna bu vesile ile bir kere daha temas etmeyi gerekli görüyoruz.

ÇOCUK ÖLDÜRME YASAĞI

Çocukların korunması husussundaki Kur'ânî tahdid ve tedbirlerden biri de çocuk öldürme yasağıdır. Eski çağlardan beri bütün dünyada[6], çeşitli şekillerde mevcut olan bu meş'um gelenek, cahiliyye devri Araplarında da yaygın şekilde mevcuttu. Kur'ân-ı Kerîm bu müessif tatbikata birçok kereler temas eder.

Bir kısım âyetler, bu âdetin tarihen eskiliğine dikkat çekerek tâ *Hz. Mûsa* zamanında *Firavun* tarafından yahudilere uygulandığını haber verir. Bu uygulamada yeni doğan erkek çocuklar öldürülüyor, kızlar sağ bırakılıyordu (Bakara 49; A'râf 127, 141; İbrahim 6; Kasas 4; Mü'min 25).

Kur'ân-ı Kerîm, cahiliyye devri Araplarında mevcut çocuk öldürme âdetine de âyetlerinde yer verir:

وَكَذٰلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ اَوْلاَدِهِمْ شُرَكَآؤُهُمْ لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ

Meâlen: **"Böylece putlara hizmet edenler, puta tapanların çoğunu helâke sürüklemek, dinlerini karmakarışık etmek için çocuklarını öldürmelerini onlara iyi göstermişlerdir"** (En'am, 137).

Erkek ve kız her iki cinsten çocukları *"fakirlik"* korkusuyla öldürtüp, kızları da *"ar"* düşüncesiyle diri diri toprağa gömdüren bu geleneğin İslâm'ın bidayetlerine kadar canlı ve de yaygın bir şekilde geldiğini gösteren pek çok rivâyet mevcuttur. Bunlardan biri İslâm'la şereflenmezden önce, kendi eliyle 12 kızını diri diri toprağa gömmüş bulunan *Kays İbnu Âsım*'la ilgilidir. Müslüman olduktan sonra suçunu itirafla *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'dan bu günahtan kurtulma çâresi olup olmadığını sormuştur. Bir diğer durum *Sa'sa'a İbnu Nâciye*'nin rivayetiyle sergilenmektedir: Bu hayırsever zengin, *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'a müracaat ederek, müslüman olmazdan önce 360 tane çocuğu satın almak suretiyle ölümden kurtardığını, bu amelinin mânevî mükâfaatının ne olacağını sormuştur.

Kur'ân-ı Kerîm, çeşitli bahane ve şekiller altında kıyâmete kadar devam edecek olan bu tatbikatla ciddî şekilde mücadele eder. Bunu bir-iki örnekle görelim:

---

(6) Bir peygamberin rü'yada bile olsa gördüğünün vahye dayandığı ve binâenaleyh hak olduğu (bak. *Râzî*, a.g.e. 26, 153) kaziyyesi ve usulcülerin bir hüküm geldikte icra edilmeden neshedilip edilmeyeceği hususunu tartışmış olmaları (*Râzî*, a.g.e., 26, 155) gibi hususlar gözönüne alınırsa, *Hz. İbrahim*'in oğlunu kurban etmeye tevessülüyle alâkalı âyetlere (Saffât 37, 101-102) dayanarak *Hz. İbrahim* zamanına kadar –belki de birkısım kayıtlara tâbi olarak– çocuk kurban etmenin câri olduğu, ondan sonra bu tatbikatın meşruiyetinin neshedildiği de düşünülebilir.

1- Şu âyet-i kerimede en büyük haramlar sayılırken, çocuk öldürme, üçüncü sırada gösterilmiştir: قُلْ تَعَالَوْا اَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ اَلاَّ تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا وَلاَ تَقْتُلُوا اَوْلاَدَكُمْ مِنْ اِمْلاَقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَاِيَّاهُمْ

Meâlen: **"De ki: Gelin size, Rabbinizin haram kıldığı şeyleri söyleyeyim: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, anaya-babaya iyilik yapın, yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin, –sizin ve onların rızkını veren biziz.– "Gizli ve açık" kötülüklere yaklaşmayın, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymayın. Allah bunları size düşünesiniz diye buyurmaktadır"**

İsrâ suresinde de çocuk öldürme fiili "büyük hata" olarak tavsif edilmiştir (İsrâ, 31).

2- Çocuk öldürenlerin büyük hüsrana uğrayacakları haber verilir:

"Beyinsizlikleri yüzünden körükörüne çocuklarını öldürenler ve Allah'ın kendilerine verdiği nimetleri –Allah'a iftira ederek– haram sayanlar mahvolmuşlardır. Onlar sapıtmışlardır. Zaten doğru yolda da değildirler" (En'âm 140).

3- Kadın ve erkeklerle yapılan bey'atlarda çocuk öldürmeme şartı konur:

"Ey Peygamber! İnanmış kadınlar Allah'a hiçbir ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, başkasının çocuğunu sahiplenerek kocasına isnadda bulunmamak ve uygun olanı işlemekte sana karşı gelmemek şartıyla sana bey'at etmek üzere geldikleri zaman onları kabûl et, onlara Allah'tan bağışlama dile. Doğrusu Allah bağışlayandır, acıyandır" (Saff 12).

4- Öldürme yasağını sıkça tekrar etmiştir: Gerek yukarıda kaydettiklerimiz ve gerekse **"Kız çocuğun hangi suçtan ötürü öldürüldüğü kendisine sorulduğu zaman"** meâlindeki وَاِذَا الْمَوْؤُدَةُ سُئِلَتْ ٭ بِاَىِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ âyeti (Tekvîr 8-9) ile iki ayrı yerde geçen ve وَلاَ تَقْتُلُوا اَوْلاَدَكُمْ خَشْيَةَ اِمْلاَقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَاِيَّاكُمْ **"Fakirlik korkusu ile çocuklarınızı öldürmeyin, sizi de, onları da rızıklandıran biziz"** (İsra 31; En'âm 151) meâlindeki âyetleri Kur'ân-ı Kerîm'in her tarafına serpiştirilmiş olarak, bu yasağı sıkça hatırlatmaktadır.

Zamanımızda, birkısmı dâhilî, birkısmı hâricî sebeplerden hasıl olan iktisâdi sıkıntıları ve –tamamen muhayyel olan– müstakbel açlık tehlikelerini önlemek bahanesi dile getirilmek suretiyle *Malthus*cu iddiaların rengine büründürülen ve aslında dıştan gelen siyasî baskılardan kaynaklanan ve dünyanın her tarafında tatbikatı yaygınlaştırılmaya çalışılan ve nüfus plânlaması, âile plânlaması, doğum kontrolü gibi değişik adlarla münis gösterilmeye ve meşrû kılınmaya çalı-

şılan *"modern çocuk öldürme metodları"* Kur'ân-ı Kerîm'de ifade edilen yasak sınırının dışına çıkmaz. Âyetlerde Firavunlarca *"mü'minleri zayıf kılmak"* için işlendiği bildirilen bu cinayetlerin *"fakirlik korkusu"* kılıfına büründürülmüş şekliyle mü'minler tarafından benimsenebileceğine işaret edilmekte ve bu tuzağa düşülmemesi için *"fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin"* emri tekrar edilmiş olmaktadır.

HIZIR'IN ÖLDÜRDÜĞÜ OĞLAN

Mevzumuz icabı temas etmemiz gereken bir âyet, *Hz. Hızır*'ın öldürdüğü bir oğlanla ilgili. Daha önce de temas ettiğimiz üzere, *Hz. Hızır*'la *Hz. Mûsa aleyhisselâm* beraberce seyahat ederlerken bir oğlana rastlarlar ve *Hz. Hızır* hiçbir zâhirî sebep yokken oğlanı öldürür:

"... Yine gittiler; sonunda bir erkek çocuğa rastladılar. O hemen onu öldürdü. Mûsa: "Bir cana karşılık (kısas) olmaksızın mâsum bir cana mı kıydın? Doğrusu pek kötü bir şey yaptın" dedi. O: "Ben sana, yaptığım işlere dayanamazsın demedim mi?" dedi" (Kehf 74-75).

Zahiren bizce de "kötü bir şey" olan bu öldürme vak'asının sebebini *Hızır aleyhisselâm*, arkadaşlığının sonunda *Hz. Mûsa*'ya şöyle açıklar:

"Oğlana gelince, onun ana-babası inanmış kimselerdi. Çocuğun onları azdırmasından ve inkâra sürüklemesinden korkmuştuk. Rablerinin o çocuktan daha temiz ve onlara daha çok merhamet eden birini vermesini istedik" (Kehf 80-81).

Ayette geçen *gulâm* kelimesi, Arapçada, büluğa ermemiş çocuk yani *sabî* mânasında kullanıldığı gibi, bülûğa ermiş delikanlı mânasına da kullanılır. Türkçemizde *"oğlan"* kelimesi de aşağı yukarı bu mânadadır. *"Oğlan çocuğu"* demedikçe, bülûğa ermiş kimse de *oğlan* kelimesi ile kastedilir.

Ayette geçen *gulâm*'ı her iki mânada da anlayan alimler mevcuttur. Ancak *"cumhur"* denen çoğunluk, ayetteki *gulâm*'la, *"büluğa ermemiş çocuk"*'un kastedildiği görüşüne zâhib olmuştur.

Buradaki *gulâm*, büluğa ermiş bir kimse olduğu taktirde küfrü ve isyanı sebebiyle öldürülmüş olması problem çıkarmaz. Ancak, ekseriyetin anladığı üzere, gulâmdan murad, büluğa ermemiş biri ise, istikbalde işleyeceği cinayet sebebiyle öldürülmüş olması şer'î ahkâm bakımından son derece mahzurludur. Çünkü çocuk, âmmden öldürme cinayetinde bulunsa bile, kendisine kısas yoluyla ölüm cezası vermek mümkün olmadığı gibi, ilerde işleyeceği, muhtemel ve muhayyel bir suç sebebiyle onu öldürmek hiç mümkün değildir.

Bu vak'anın izahı özetle şöyle yapılır: Şeriatın hakikati Allah'ın emridir. *Hızır* da, *Hz. Mûsa*'nın sorusu üzerine, bunu kendiliğinden değil, Allah'ın emriyle yaptığını söylemiştir. Nitekim, bu izah karşısında, ilm-i zâhire tâbi insanların temsilcisi durumunda olan *Hz. Mûsa* ikna olduğu için sükût etmiş, itiraz etmemiştir.

Hz. Hızır aleyhisselâm ise, *"ilm-i ledün"*, *"ilm-i bâtın"*, *"ilmü'l-gayb"* gibi değişik isimlerle ifade edilen geçmiş ve geleceğe şâmil bir ilme sâhiptir. Bu ilim, *Hz. Musa* gibi ilm-i zâhir ehlince meçhuldür. Bu ilim, kesble elde edilemez, mevhibe-i ilâhîdir. *Hızır aleyhisselam* bu ilme sahiptir. Kıssada kaydedilen diğer vak'alar da *Hz. Hızır*'ın hususiyetini göstermiştir.

Öyle ise, ilm-i zâhire sahip şeriat tebliğcisi *Hz. Mûsa* nazarında çirkin addedilen bir amel, ilm-i bâtına sahip *Hızır* nazarında çirkin değildir. Üstelik, öldürme vak'asını anlatan *Hızır* *"ben"* zamirini kullanmıyor, *"biz"* diyor. Yani şahsi bir tasarrufu değildir. Yapılan izahın *Hz. Mûsâ*'yı ikna etmiş olması da bu iki şeriatın aslında birbirine muhalif olmadığını ifade eder.

DÖRDÜNCÜ FASIL

NÜŞUZ (DİKBAŞLILIK)

5719 ١ ـــ عَنْ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا فِى قَوْلِهِ تَعَالَى: [وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشوزاً أَوْ إِعْرَاضاً. قَالَتْ: نَزَلَتْ فِى الْمَرْأَةِ تَكُونُ عِنْدَ الرَّجُلِ، لاَيَسْتَكْثِرُ مِنْهَا. فَيُرِيدُ طَلاَقَهَا فَيَتَزَوَّجُ غَيْرَهَا فَتَقُولُ: أَمْسِكْنِى لاَتُطَلِّقْنِى ثُمَّ تَزَوَّجْ غَيْرِى وَأَنْتَ فِى حِلٍّ مِنَ النَّفَقَةِ عَلَىَّ وَالْقَسْمُ لِى، فَذٰلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى: فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحاً والصُّلْحُ خَيْرٌ]. أخرجه الشيخان.

«نُشُوزُ الْمَرْأَةِ» بغضها زوجها واستعصاؤها عليه.

و «نشوزُ الزَّوجِ» ضربها وجفاؤها.

1. (5719)- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ:* **"Eğer bir kadın kocasının geçimsizliğinden veya kendisinden yüz çevirmesinden korkarsa, bazı fedâkarlıklarla sulh olup aralarını düzeltmelerinde onlar için bir günah yoktur. Sulh ise daha hayırlıdır..."** (Nisa 128) *ayeti hakkında dedi ki: "Bu âyet, şöyle bir kadın hakkında inmiştir: "Bir erkeğin nikâhı altındadır, ancak erkek onunla beraberliği fazla istememektedir, onu boşayıp bir başkasıyla evlenmeyi arzulamaktadır. Ona kadın: "Beni boşama, yanında tut, ama dilersen bir başkasıyla da evlen. Sen bana infak ve gece ayırma hususunda serbestsin" der. İşte ayette geçen şu meal bu mânayadır:* **"Bazı fedakârlıklarla sulh olup aralarını düzeltmelerinde onlar için bir günah yoktur. Sulh ise daha hayırlıdır."** [Buhârî, Sulh 4, Mezâlim 11, Tefsîr, Nisâ 23, Nikâh 95; Müslim, Tefsir 14, (3021).]

AÇIKLAMA:

Nüşûz, kelime olarak sivrermek, yükselmek, kabarmak gibi mânalara gelen bir kökten gelir. Karı-koca arasındaki nüşûz geçimsizliktir, birbirlerinden hoş-

lanmamaktır. Kadının kocaya karşı nüşûzu itaat etmemesi, âsi olması, dikbaşlılık etmesi, karşılık vermesi demektir. Kocanın karısına nüşûzu ise, kötü muamele etmesi, ona zarar vermesi ve dövmesidir (en-Nihâye).

Şârihlerin açıkladığı üzere, âyet-i kerime, kadına, kendisini kocasının boşamasından korktuğu taktirde, boşamaması ve nikahında tutması karşılığında mehrinden ve hatta gece beraberliğinden tavizler vermeyi tavsiye etmektedir. *Hâkim*'in bir rivayetine göre, *"Râfi' İbnu Hadîc'in nikâhı altında bir kadın vardır. Buna rağmen genç bir kadınla daha evlenir. Bu genci, eski hanımına tercih eder. Bunun üzerine kadınla aralarında niza çıkar. Râfi hanımını bir talakla boşar, sonra kadına: "Dilersen talaktan rücû edeyim, ancak sen de sabredip tahammül edeceksin" der. Kadın "rücû et!" der. Tekrar birleşirler. Fakat kadın bilahare verdiği sözde duramaz, sabırsızlık izhar eder. Bunun üzerine o da hanımını boşar."* Şu halde sadedinde olduğumuz âyetin tavsiye ettiği sulh böylesi bir anlaşmadır. Tirmizî'de *İbnu Abbâs*'tan kaydedilen bir rivayete göre, *"Hz. Sevde radıyallahu anhâ, kendisini Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın boşayacağından korkarak: "Ey Allah'ın Resûlü! Beni boşama fakat benim sıramı Aişe'ye ver!" diyerek müracaatta bulunur. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm kabul buyurur."* İşte, sadedinde olduğumuz âyet bu vesile ile nâzil olur.

BEŞİNCİ FASIL

NİKÂH MEVZUUNA GİREN BAŞKA MESELELER

5720 ١ ــ عَنْ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [إِذَا تَزَوَّجَ الرَّجُلُ الْمَرْأَةَ وَشَرَطَ لَهَا أَنْ لاَيُخْرِجَهَا مِنْ مِصْرِهَا فَلَيْسَ لَهُ أَنْ يُخْرِجَهَا بِغَيْرِ رِضَاهَا]. أخرجه الترمذى

1. **(5720)**- *Hz. Ömer radıyallahu anh* demiştir ki: *"Bir adam bir kadınla evlenir, nikâh sırasında kadını kendi memleketinden dışarı çıkarmama şartını kabul ederse, bilahare kadın râzı olmadıkça, onu dışarı çıkaramaz."* [Tirmizî, Nikâh 31, (1127).]

5721 ٢ ــ وَعَنْ عَلِي رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ : [أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ ذٰلِكَ فَقَالَ: شَرْطُ اللّٰهِ تَعَالَى قَبْلَ شَرْطِهَا وَالشَّارِطُ لَهَا]. أخرجه الترمذى

2. **(5721)**- *Hz. Ali radıyallahu anh*'dan anlatıldığına göre: *"Bu meseleden (nikâhta koşulan şarta uyma meselesinden) sorulmuştur da, o şu cevabı vermiştir: "Allah Teâla hazretlerinin şartı kadının koştuğu şarttan da, onun şartını kabul edenden de önce gelir!"* [Tirmizî, Nikâh 31, (1127).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen iki hadis, nikâh akdi yapılırken ileri sürülecek şartlarla ilgilidir. Tirmizî bu hadisleri *"Nikah akdi sırasında koşulacak şartla ilgili olarak gelen (rivayetler) babı"* adını taşıyan bir babta kaydetmiştir. Tirmizî, bu babın ilk rivayeti olarak *Ukbe İbnu Âmir* tarafından rivayet edilen *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın şu hadisini kaydeder: إِنَّ أَحَقَّ الشُّرُوطِ أَنْ يُوفَ بِهَا مَا اسْتَحْلَلْتُمْ بِهِ الْفُرُوجَ "yerine getirilmeye en ziyade hakkı olan şartlar kendisiyle fercilerin helal kılındığı şartlardır."

Şârihler burada *"şart(lar)"*la kastedilen şeyin öncelikle mehir olduğunu, ancak zevciyyetin yüklediği bütün vecibelerin anlaşılması gerektiğini söylemişlerdir. Bunlar dinimizin, nikâh müessesesinin meşruiyetine tabi kıldığı vecibelerdir: Mehir, nafaka, iyi geçim... Nikâh akdi bunları erkeğe yüklemiş, sanki kadın bunları şart koşmuş gibidir.

Ancak, birkısım âlimler, bu hadiste zikredilen *"şart"*la, erkeğin, kadını evlenmeye razı edebilmek üzere, –dinen mahzurlu olmamak kaydıyla– önceden kabul ettiği bütün şartların kastedildiğini de söylemiştir. Nitekim *İmam Şâfi'î hazretleri*nin: *"Ülemânın çoğu, burada kastedilenin, nikâhın muktezasına münâfi olmayan şartlara hamledilmesi kanaatindedir"* demiştir. Böylece, iyi muamele, nafaka, giyecek, mesken gibi temel hususlar da hadisin maksatları arasında yer alır.

Bunu sadece erkek tarafının vecibesi olarak düşünmek de yanlış olur. Çünkü nikâh kadına da birkısım meşru sorumluluklar getirmektedir. Öyleyse kadın da onlara uyacaktır: Kocanın izni olmadan evden çıkmaması, kocasının malında onun izni dairesinde tasarrufta bulunması, eve kocasının istemediği kimseyi almaması, davetine itiraz etmemesi gibi...

Nikâhın muktezasına muhalif olan şarta gelince, kocanın kadına gece ayırmama, yeterince harcamama, infak etmeme, kadınla sefere çıkmama... gibi şartlar. Bunlara uymak gerekmez, bunların zikri akid sayılmaz, lağv (boş söz) kabul edilir. Nikâh, mehr-i misil üzere sahih olur. Yalnız *Ahmed İbnu Hanbel*, *"Her şarta uymak gerekir"* demiştir.

2- Sadedinde olduğumuz iki hadisten birincisi *Hz. Ömer*'in, nikâhta memleketinden dışarı çıkarmama hususunda kadının şartını kabul eden erkeğin bu şarta uyması gereği kanaatinde olduğunu ifade etmektedir. Bu kanaatini te'yid eden başka rivayetler de var. Ancak, yine *Hz. Ömer*'e atfedilen bazı rivayetlerde aksi görüşte olduğu, böyle bir şartla ihtilafa düşen bir karı-kocanın davasına bakıp şartı kaldırdığı ve اَلْمَرْأَةُ مَعَ زَوْجِهَا *"Kadın kocasıyla birliktedir"* dediği de rivayet edilmiştir.

Hz. Ömer'in bu husustaki görüşü ihtilaflı olsa da, önceki görüşte yalnız değildir: Ashabtan *Amr İbnu'l-As*, tâbiîn ve etbauttâbiinden *Tâvus, Ebu Şa'şâ, Evzâî, Şâfi'î, Ahmed* ve *İshâk* da aynı görüştedirler.

Hz. Ali'nin görüşünü çoğunluk (cumhur) benimsemiştir. Onlar: *"Hatta derler, kadının mehr-i misli, mesela yüz dinar olsa; o kendi diyarından çıkarılmamak şartıyla elli dinara razı olsa, kocası onu dilediği yere götürebilir, üstelik mehri de müsemma olan yani nikâh sırasında mutabakata varılan miktardır* –verilen misalde yüze bedel elli dinardır.–" Hanefîler bu meselede: *"Kadın, mehr-i misilden eksilttiği kısmı isteyebilir"* demiştir. *Şâfi'î hazretleri*nden şu görüş de rivayet edilmiştir: *"Nikâh sahihtir, şart lağvdır, erkek mehr-i misile mecbur edilir."*

Burada kaydı gereken değişik bir görüş *Ebu Ubeyd*'e aittir: *"Kadını almak üzere kabul ettiğimiz şartlara uyulmasını emrederim. Ancak erkeğin bu şartlara mahkûm edilmesini emretmem"* demiştir. *İbnu Hâcer*, açıklamamızın bidayetinde kaydettiğimiz hadis hakkında şöyle der: *"Ukbe'nin rivayet ettiği hadisi nedb'e hamletmek gerektiğini takviye eden bir husus, Hz. Aişe'nin Berîre kıssasından naklettiği ibaredir:* كُلُّ شَرْطٍ لَيْسَ فِي كِتَابِ اللّٰهِ فَهُوَ بَاطِلٌ *"Allah'ın kitabında bulunmadığı halde koşulan şartların hepsi bâtıldır."* *İbnu Hâcer* devamla: *"Vaty, iskân, vs. erkeğin haklarındandır, bunlardan birini iskat edecek bir şartın kabulü, kitabullahta olmayan bir şartın kabûlü olur. Taberânî,* el-Mu'cemu's-Sağîr'*inde, Hz. Câbir'den hasen bir senetle şu hadisi kaydeder: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Ümmü Mübeşşir Bintu'l-Berâ İbni'l-Ma'rûr'a tâlip olmuştu. Kadın: "Ben zevceme, kendisinden sonra evlenmeyeceğim diye söz vermiştim" cevabını verdi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm:* **"Bu uygun bir şart değildir"** *buyurdular."*

5722 ٣ ـ وَعَنْ اِبْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ: [جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فَقَالَ: يَارَسُولَ اللّٰهِ: إِنَّ امْرَأَتِي لاَ تَرُدُّ يَدَ لاَمِسٍ. فَقَالَ: أَغْرِبْهَا. فَقَالَ: إِنِّي أَخَافُ أَنْ تَتْبَعَهَا نَفْسِي . قَالَ: فَاسْتَمْتِعْ بِهَا].

أخرجه أبو داود والنسائى

قوله: «لاَتَرُدُّ يَدَ لاَمِسٍ» يعنى أنها مطاوعة لمن طلب منها الريبة والفاحشة.

وَقَوْلُهُ «اَغْرِبْهَا» أى طَلِّقهَا

وقوله: «اسْتَمْتِعْ بِهَا» كناية عَنْ إمساكها بقدر ما يقضى منها متعة النفس ووطرها.

3. **(5722)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Bir adam Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm"a gelerek:*

"Ey Allah'ın Resûlü! Hanımım değen eli reddetmiyor!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: **"Onu uzaklaştır!"** *emretti. Adam: "Nefsimin ona takılmasından korkuyorum" deyince:*

"Öyleyse ondan faidelen!" *buyurdular."* [Ebu Dâvud, Nikâh 4, (2049); Nesâî, Nikâh 12, (6, 67).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen *"değen eli reddetmemesi"* iki mânâda anlaşılmıştır:

★ Nefsini, fuhuş talep edenlere karşı korumuyor, isteklere cevap veriyor, namusunu korumuyor.

★ Kocasının malından isteyenlere, her ne isterlerse veriyor, malı korumuyor.

2- *"Uzaklaştır"* dan murad da *"boşa!"* dır.

3- *Resûlullah* **"Ondan istifade et"** emrini vermiştir. Zira, boşadığı taktirde adamın ondan tamamen kopamayarak, harama düşebileceğinden korkmuştur. Ancak, hadisin Nesâî'de gelen veçhinde فَاسْتَمْتِعْ بِهَا **"Ondan faidelen"** yerine أَمْسِكْهَا **"Onu alıkoy"** denmiş olmasını esas alan âlimler: *"Onu zinadan veya israftan alıkoy"* şeklinde yorumlamışlardır ki bunun da ya çok cima ile ya da malın muhafazası için ziyade tedbirlerle mümkün olacağına dikkat çekmişlerdir.

Bazı şârihler de: *"Değen eli reddetmiyor"* ifadesinin zahir mânasını: *"Değerek lezzet almak için uzatılan eli reddetmiyor"* demektir. Eğer *Resûlullah* bundan cimayı kinaye ettiğini anlasaydı, adama kazf ahkâmı uygulardı veya *"kocası, hanımının hâlinden, onun kendisinden fuhşiyat talep edildiği taktirde kaçınmayacağını anlamış, endişesini dile getirmiştir, kendisinden böyle bir hâdise henüz vaki olmuş değildir"* yorumu da yapılmıştır.

Allame Muhammed İbnu İsmail el-Emîr, Sübülü's-Selâm'da *"değen el"*'le ilgili bu tevilleri kaydettikten sonra birinci te'vilin ihtimalden çok uzak olduğunu, zira *Aleyhissalâtu vesselâm*'in kişiye *deyyûs* olmayı emretmeyeceğini söyler. İkinci te'vilin de ihtimalden uzak olduğunu, zira kadın kendi malından israf etse bunun önlenebileceğini, kocasının malından israf etse bunun da önüne geçilebileceğini ve bu sebeplerle *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın boşamayı emretmeyeceğini, zaten *değen el*le cömertliğin kinaye edilmesinin örfde görülmediğini söyler ve netice olarak *"En kuvvetli ihtimal hiçbir düşük ve art niyet olmaksızın yabancıya karşı kaç-göçe yer vermeyen bir ahlâk gevşekliğinin kastedilmiş olmasıdır, nitekim fuhuştan uzak olmasına rağmen birçok erkek ve kadının ahlâkı böyledir. Eğer şikayet sahibi koca, kadının fuhşa düşmesini kastetmiş olsaydı, kadına karşı kazıfta bulunmuş olurdu"* der.

Bu kaydettiklerimiz, hadisleri anlamada, tevilde istical etmeyip etraflıca araştırma ve im'ân-ı nazar etme gereğine bir kere daha delil olmaktadır.

5723 ٤ ـ وَعَنْ اِبْنِ مَسْعُودٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَتُبَاشِرُ الْمَرْأَةُ الْمَرْأَةَ فَتَنعَتَهَا لِزَوْجِهَا كَأَنَّهُ يَنْظُرُ إِلَيْهَا] أخرجه أبو داود والترمذى

4. **(5723)**- *İbnu Mes'ud radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kadın kadına [bir örtünün altında] mübaşeret etmemelidir, onu tutup kocasına vasfeder de adam görmüş gibi olur." [Ebu Dâvud, Nikâh 44, (2150); Tirmizî, Edeb 38, (2793); Buhârî, Nikâh 118).]

AÇIKLAMA:

1- Bu yasak, *sedd-i zerâî* denen kötülüklerin sebeplerini yasaklamada mühim bir asıldır. Kadının kocasına, bir diğer kadını vasfetmesi, kocasını o kadınla fitneye düşmeye veya vasfeden hanımını boşamaya müncer olabilir. Nesâî'nin bir rivayetinde: **"Kadın kadınla, erkek erkekle mübaşerette bulunmasın"** buyrulmuştur. Bir diğer vecihde hadis daha şümûllüdür: **"Erkek erkeğin avretine bakmasın, kadın da kadının avretine bakmasın, erkek erkekle bir tek örtünün altına girmesin, kadın da kadınla bir tek örtünün altına girmesin"** buyrulmuştur. *Nevevî* der ki: *"Hadisten, erkeğin erkeğin avretine bakmasının, kadının da kadının avretine bakmasının haram olduğu anlaşılmaktadır. Bu ihtilaf edilmeyen bir husustur. Keza erkeğin kadının avretine, kadının da erkeğin avretine bakması bi'l-icma haramdır. Karı-koca bundan istisnadır. Bunlardan herbiri arkadaşının avretine bakabilir. Sadece ut yerlerine bakma hususunda ihtilaf edilmiştir, asıl olan cevazdır, fakat sebep yokken bakmak mekruhtur. Mahremler birbirlerine dizkapağı göbek arası hariç diğer yerlerine bakabilirler. Bahsedilen bu haramların hepsi hacet olmama durumuyla ilgilidir, cevaz da şehvetsiz olan nazaradır."*

2- Hadis; arada perde olmaksızın iki erkeğin bedenlerinin birbirine değmesinin haram olduğunu ifade etmektedir. Musâfaha bundan istisna tutulmuştur. Keza başkasının avretine hangi yerde olursa olsun elle değmek bilittifak haramdır. *Nevevî,* bu meselede hamamların umumî bir belva olduğunu, oralarda çok kimsenin titizliğe riayet etmeyip gevşeklik gösterdiğini, herşeye rağmen oralara girenlerin başkalarının avretine karşı elini, gözünü vs.'sini koruması gerektiğini, kendi avretini de başkasının nazarından koruması gerektiğini belirtir. Bu titizliği göstermeyenlere de gücü yettikçe müdahale icab ettiğini, karşı tarafın kabul

etmeyeceğini zannetmenin bu vazifeyi üzerinden düşürmeyeceğini, şayet nefsi veya başkası hakkında fitneden korkarsa müdahale vazifesinin sâkıt olacağını söyler.

5724 ٥ ـ وَعَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ قَالَ: [جَهَّزَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ فَاطِمَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهَا بِخَمِيلٍ وَقِرْبَةٍ وَوِسَادَةٍ حَشْوُهَا إِذْخِرٌ]. أخرجه النسائى.

«الْخَمِيلُ» كساء له خمل.

5. (5724)- *Atâ İbnu Yesâr rahimehullah* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Hz. Fatıma radıyallahu anhâ'ya çehiz olarak kadife bir örtü, bir su kabı ve içerisi izhirle doldurulmuş bir minder verdi."* [Nesâî, Nikâh 81, (6, 135).]

5725 ٦ ـ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّهِ إِنِّي رَجُلٌ شَابٌّ وَأَخَافُ الْعَنَتَ وَلاَ أَجِدُ مَا أَتَزَوَّجُ بِهِ، أَلاَ أَخْتَصِي؟ فَسَكَتَ عَنِّي، ثُمَّ قُلْتُ لَهُ فَسَكَتَ عَنِّي، ثُمَّ قَالَ: يَاأَبَا هُرَيْرَةَ: جَفَّ الْقَلَمُ بِمَا أَنْتَ لاَقٍ فَاخْتَصِ عَلَى ذٰلِكَ أَوْ ذَرْ]. أخرجه البخارى والنسائى.

6. (5725)- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Ey Allah'ın Resûlü dedim, ben genç bir insanım, günahtan korkuyorum, evlenecek maddî imkân da bulamıyorum, hadımlaşmayayım mı?" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm bana cevap vermedi. Ben bir müddet sonra aynı şeyi tekrar söyledim. Yine cevap vermedi. Sonra:*

"Ey Ebu Hureyre! *buyurdu.* **Senin karşılaşacağın şey hususunda artık kalem kurumuştur. Bu durumda ister hadımlaş ister bırak."** [Buhârî, Nikâh 8; Nesâî, Nikâh 4, (6, 59).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen الْعَنَتُ asıl olan şiddet demek ise de, günah fücûr, zinâ, kötü ve meşakkatli iş gibi mânalara gelen bir kelimedir.

2- Hadis, ilk nazarda hadımlaşmayı yapıp yapmamada muhayyer bırakıyor intibaını vermekte ise de, aslında muhayyerlik mevzubahis değil, bilakis tevbîh var. Başka rivayetlerde *ihtisa* talebi açıklıkla reddedildiği halde burada mesele-

nin kaderle irtibatına atıf yapılmıştır. Ama dinimizde kadere inanma emri var, kaderde olanla amel emri yok. Kader bizim meçhulümüzdür, ne var bilemeyiz. Kaderde yazılan yazılmıştır diye hareket edecek olsak müsaade edilen, meşru olanları tercihen yapmamız gerekir. Öyleyse nice defalar *ihtisa* gibi tabiatı, yaratılışı bozan şeylerden yasaklama bilinip dururken, bekarlığın getireceği bazı sıkıntıları ihtisa yoluyla önlemek tecviz edilmez.

Hülasa hadiste o hususta muhayyerlik mevzubahis değildir. Bilakis *ihtisa*'nın zemmi mevcuttur. Ayrıca kaderin hükmettiğini beşerî çare ve tedbirlerle bozamayacağımız da ifade edilmiş olmaktadır.

★ Hadis, kişinin başına gelen bir hususu müstehcen de olsa, çirkince de olsa büyüğüne açabileceğini ifade etmektedir. *Resûlullah Ebu Hureyre*'nin şikayetini dinlemiş, onu azarlamamıştır.

★ Hadiste mehir ve diğer evlenme masraflarını temin etmeyenin evlenmeye girişmemesi de ders verilmiş olmaktadır.

★ Şikayet üç kere tekrar edilebilir, caizdir.

★ İkna olmayacak kimseye sübutla cevap gerekir.

★ Mücerred sükuttan muradı anlayacağı zannedilen kimseye cevap yerine sükût etmenin cevazı vardır.

★ İhtiyacını talep eden kimsenin, sualde özrünü önce beyan etmesi müstehabtır.

★ Bazı hadislerde *Resûlullah* bekâr gençlere şehveti kırmak için oruç tavsiye etmiştir. *Ebu Hureyre*'ye oruç tavsiye edilmeyişini şârihler, *Ebu Hureyre* ehl-i suffeden olması hasebiyle zâten ömrünün çoğunu oruçlu geçirdiğini *Aleyhissalâtu vesselâm* bilmektedir. Bu sebeple oruç tavsiye etmemiş olabilir veya bu talep seferde vâki olmuştur diye açıklarlar.

5726 ٧ــ وَعَنْ مَعْمَرٍ قَالَ: قَالَ لِي سُفْيَانَ الثَّوْرِى رَحِمَهُ اللّٰهُ: [هَلْ سَمِعْتَ فِى الرَّجُلِ يَجْمَعُ لِأَهْلِهِ قُوتَ سَنَتِهِمْ أَوْ بَعْضِ السَّنَةِ؟ فَلَمْ يَحْضُرْنِى مَا أَقُولُ. ثُمَّ ذَكَرْتُ حَدِيثاً حَدَّثَنَا بِهِ ابْنُ شِهَابٍ عَنْ مَالِكِ بْنِ أَوْسٍ عَنْ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ كَانَ يَبِيعُ نَخْلَ بَنِى النَّضِيرِ وَيَحْبِسُ لِأَهْلِهِ قُوتَ سَنَتِهِمْ]. أخرجه رزين.

7. (5726)- *Ma'mer* anlatıyor: *"Süfyan-ı Sevrî merhum (bir gün) bana:*

"Ailesinin bir yıllık –veya yarı yıllık– yiyeceğini cemeden kimse hakkında bir şey işittin mi?" diye sormuştu. O anda ne söyleyeceğim aklıma gelmedi. Ama sonradan İbnu Şihâb'ın bize tahdis ettiği bir hadisi hatırladım. Hadis İbnu Şihâb'a Mâlik İbnu Evs'ten, ona Hz. Ömer radıyallahu anh'tan gelmişti. Hadiste Aleyhissalâtu vesselâm'ın, Beni'n-Nadir hurmalığını satıp ailesi için bir yıllık yiyeceklerini ayırdığı belirtilmekte idi." [Rezîn tahric etti. Buharî, Nafakât 3; Müslim, Cihâd 49, (1757).]

AÇIKLAMA:

Ma'mer'in hatırladığı hadis, Buhârî ve Müslim'de bütün teferruatıyla kaydedilmiştir. Hadiste, *Hz. Peygamber*'in mirası meselesinde *İbnu Abbas*'la *Hz. Ali* arasında çıkan ve halife olması haysiyetiyle *Hz. Ömer (radıyallahu anhüm ecmain)*'e intikal eden ihtilaf anlatılır. Bu vesile ile *Hz. Ömer, Resûlullah*'a Benî Nadir yahudilerinin mallarından düşen ve şahsî malı durumunda olan hurmalığı *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın nasıl tasarruf ettiğini açıklar. *Hz. Ömer* bu mesele ile ilgili olarak: فَكَانَ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّم يُنْفِقُ عَلَى اَهْلِهِ نَفَقَةَ سَنَتِهِمْ مِنْ هَذَا الْمَالِ ثُمَّ يَأْخُذُ مَابَقِى فَيَجْعَلُهُ مَجْعَلَ مَالِ اللّٰهِ *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bundan ailesinin senelik nafakasını alır, geri kalanı Allah'ın malı kılıp beytulmale (hazineye) koyardı"* der.

Alimler, bu hadisi esas alarak, kişinin ailesi için bir yıllık ihtiyacını depolayabileceğine hükmetmişlerdir.

NEZR (ADAK) BÖLÜMÜ

(Üç fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

NEZİRDEN NEHİY

İKİNCİ FASIL

TAATA YÖNELİK NEZİR

★ NAMAZ NEZRİ

★ ORUÇ NEZRİ

★ HAC NEZRİ

★ MAL NEZRİ

ÜÇÜNCÜ FASIL

MASİYETE (GÜNAHA) YÖNELİK NEZR

UMUMİ AÇIKLAMA

Dilimizde çoğunlukla *adak* kelimesiyle karşıladığımız *nezr* Arapçada daha şümullü bir mâna taşır. *Nezrin* cem'i *nüzûrdur*; korkutma demek olan *inzârdan* gelir. *Râgıb el-İsfehânî*, nezrin ıstılâhî manasını *"Vacib olmayan bir şeyi bir emrin vukuu sebebiyle, vâcib kılmak"* diye tarif eder. Daha açık bir ifadeyle nezri *"Allah Teâla hazretlerine tâzim için mübah olan bir fiilin yapılmasını üzerimize almak, ifasını kendi kendimize vâcib kılmaktır"* diye tarif edebiliriz. Kul, Allah'ın rızasını kazanmak maksadıyla ibadet sayılacak bazı şeyleri kendi kendine vacib kılabilir, bu dinen makbul bir davranıştır. Sözgelimi *"yarın oruç tutacağım"* veya *"yarın şu kadar namaz kılacağım"* diye nezirde bulunabilir. *Kurtubî: "Nezr ifa edilmesi emredilmiş olan akidlerdendir. Yerine getirene sena edilmiştir"* der.

Nezr kişinin bir şeyi yapmayı adaması olduğuna göre, nezrin makbul olması, nezredilen şeyin, dinen makbul ve ibadet nev'inden olması gerekir. Allah'a isyanı gerektiren haramı ve mekruhu işlemeyi gerektiren nezirler makbul değildir.

Nezr Allah rızası için olmalıdır. Dünyevi maksada yönelik nezirler, ibadette esas olan *ihlasa* münâfi olduğu için değeri düşüktür. *"Şu işim olursa şu kadar namaz kılayım"* veya *"... şu kadar malı tasadduk edeyim"* şeklindeki nezirler gibi. Ancak İslâm âlimleri bu çeşitten nezir yapıldığı taktirde yine uyulması gerektiğini belirtmişlerdir. *İbnu Hacer* en muteber, en kıymetli nezrin herhangi bir şarta bağlamadan yapılan nezir olduğunu belirtir ve *"Hastalıktan âfiyet bulanın "Allah için şu kadar oruç üzerime borç olsun" demesi gibi"* der. *İbnu Hacer* devamla: *"Allah şifa verirse..."* gibi bir şartla ibadete nezretmenin ikinci sırada yer alan bir nezir olduğunu belirttikten sonra, Allah rızası gözetilmeyen nezirlerin değersiz olduğunu söyler. *"İstiskal ettiği bir kölesinin sohbetinden kurtulmak için azab etmeye nezretmesi gibi"* der. Kişiye yapmada meşakkate düşeceği nezirde bulunmanın mekruh ve hatta haram olacağı yine alimlerce belirtilmiştir.

Nezirlere uyulması gereği Kur'ân-ı Kerîm'de temas edilmiş olan bir husustur. Şöyle buyrulur: **"Allah sizi yanlışlıkla veya yanılarak ettiğiniz yeminlerden dolayı mes'ûl tutmaz, fakat kalbinizle kazandıklarınızdan, yalan yere ettiğiniz yeminle ve yeminlerinizi yerine getirmemekle kazandığınız günahtan mesul tutar. Allah gafûrdur, günahları çok bağışlar, halîmdir, hemen ceza vermeyip tevbe etmeniz için size fırsat verir"** (Bakara 225).

BİRİNCİ FASIL

NEZİRDEN NEHY

5727 ١ ـ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْحَارِثِ قَالَ سَمِعْتُ اِبْنَ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا يَقُولُ: [أَوَلَمْ تُنْهَوْا عَنِ النَّذْرِ؟ قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إِنَّ النَّذْرَ لاَ يُقَدِّمُ شَيْئاً وَلاَ يُؤَخِّرُهُ، وَإِنَّمَا يُسْتَخْرَجُ بِهِ مِنَ الْبَخِيلِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

1. (5727)- *Saîd İbnu'l-Hâris* anlatıyor: *"İbnu Ömer radıyallahu anhümâ'yı şöyle söyler işittim: "Siz nezretmekten yasaklanmadınız mı? Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm demişti ki:* **"Nezir, olacak bir şeyi ne öne alır ne de geriye bıraktırır. Ancak onunla cimriden mal çıkarılmış olur."** [Buhârî, Kader 6, Eymân 26; Müslim, Nezr 3, (1639); Ebu Dâvud, Eymân 26, (3287); Nesâî, Eymân 24, (7,15, 16).]

5728 ٢ ـ وَعَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إِنَّ النَّذْرَ لاَيُقَرِّبُ مِنْ اِبْنِ آدَمَ شَيْئاً لَمْ يَكُنْ اللّهُ قَدَّرَهُ لَهُ، ولٰكِنِ النَّذْرُ يُوَافِقُ الْقَدَرَ فَيُخْرَجُ بِذٰلِكَ مِنَ الْبَخِيلِ مَالَمْ يَكُنْ اَلْبَخِيلُ يُرِيدُ أَنْ يَخْرِجَ]. أخرجه الخمسة واللفظ لمسلم.

2. (5728)- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Nezir, ademoğluna, Allah'ın kendisine takdir etmediği hiçbir şeyi yakınlaştırmaz. Ancak nezir, kadere muvafık olur. Nezir sayesinde, cimrinin kendi arzusu ile çıkarmak istemediği, cimriden çıkarılır." [Buhârî, Kader 6, Eymân 26; Müslim, Eymân 7, (1640); Ebu Dâvud, Eymân 26, (3288); Tirmizî, Nüzûr 10, (1538); Nesâî, Eymân 25, (7, 16).]

AÇIKLAMA:

1- Sadedinde olduğumuz birinci hadis, bir soruya verilen cevap kısmı aksettirmekte, soru kısmını göstermemektedir. *Hakim*'in Müstedrek'inde ve başka bazı kaynaklarda geldiğine göre, *İbnu Ömer radıyallahu anhümâ*'ya *Mes'ud İb-*

nu Amr adında bir zat gelerek sorar: *"Ey Ebu Abdirrahmân! Oğlum, Ömer İbnu Ubeydullah İbni Ma'mer ile birlikte Fars diyarında idi. Oraya şiddetli bir veba ve tâun salgını geldi. "Oğlumu Allah bu musibetten sâlim kılarsa Beytullah'a yaya gidip tavafta bulunacağım" diye nezirde bulundum. Oğlum da yanıma hasta olarak geldi, sonra da öldü. Bu hususta ne dersiniz (bana tavaf vâcib oldu mu)?"* diye sordu. İşte bu soru üzerine yukarıdaki cevabı verir: *"Siz nezretmekten yasaklanmadınız mı?"* Sonunda *"...Nezrini ifâ et!"* der.

2- Alimler, bu hadiste ifade edilen yasaklama hususunda ihtilaf etmiştir.

★ Birkısmı, hadisin zahirini esas almış, nezrin mekruh olduğunu söylemiştir.

★ Birkısmı da hadisi te'vil etmiştir:

★★ *İbnu'l-Esir* en-Nihâye'de der ki: *"Hadislerde, nezirden nehiy tekrarla gelmiştir. Burada hadis, nezri ifaya bir te'kididir ve nezir yoluyla bir şeyi kendine vacip kıldıktan sonra bu vecibeyi küçümsemekten yasaklamadır (tahzîr). Eğer hadisin mânası, nezir yapmaktan zecr (yasaklama) olsaydı, hadiste nezrin hükmünü iptal ve nezri ifa etmenin lüzumunu iskat mânası olurdu. Çünkü, nezir nehiyle masiyet olur ve uyulması gerekmez. (Halbuki nezre uymak âyetle sabit bir hâdisedir. Öyleyse) sadedinde olduğumuz hadisi şöyle anlamamız gerekmektedir: "Nezirin onlara peşin bir fayda getirmeyeceğini, onlardan bir zararı da bertaraf etmeyeceğini, keza Allah'ın kaderdeki takdirini de değiştirmeyeceğini onlara bildirmektedir. Diyor ki: "Sizler, Allah'ın size takdir etmediği bir şeye nezirle ulaşacağınız veya Allah'ın hakkıyla hükmettiği bir şeyi nezirle kendinizden bertaraf edeceğiniz inancıyla nezirde bulunmayınız. Böyle bir inanca düşmeden nezirde bulunursanız, nezrinize vefa gösterin, borcu üzerinizden atın. Zira nezrettiğiniz şeye uymanız gerekir."*

İbnu Hâcer, en-Nihâye'de kaydedilen bu görüşün, *İbnu'l-Esir*'den önce başka alimler tarafından da paylaşıldığına dair serdedilen görüşleri de kaydeder. Meselâ *Ebu Ubeyd* şöyle demiştir: *"Hadisin nezirden nehyedip şiddet göstermesindeki gaye nezrin günah bir fiil olduğunu söylemek değildir. Nezir, bu şekilde yasak ve günah olsaydı Allah Teâla Hazretleri nezri yerine getirmeyi emretmez, nezrini tutanları da övmezdi. Bilakis, bana göre hadisin mânası nezrin şânını yüceltmek, onun ciddiyetini tesbit etmektir; tâ ki o hafife alınmasın, onun yerine getirilmesinde laubaliliğe kaçıp vaadedilen şeyin yapılmasını terke, söz verilen şeyi ifadan kaçmaya yer verilmesin."*

★★ *İmam Mâlik,* bir şeyi müebbeden yapmayı nezretmenin mekruh olacağına hükmetmiştir. Bu durumda o iş, gönül hoşluğu ile yapılmaz.

★★ *İbnu'l-Mübarek: "Taate müteallik nezir hayırdır, mâsiyete götürecek nezir mekruhtur, haramdır"* demiştir.

★★ Bazı âlimler: *"Allah için şunu yapmak üzerime borç olsun"* şeklinde şarta bağlanmadan yapılan nezirlerde mahzur görmemiş, bunun sevap olduğunu belirtmiştir. Çoğunluk nezirde keraheti şarta bağlamada görür: *"Allah şifa verirse şu kadar namaz kılacağım"* ifadesi gibi. Böyle bir nezirde bulunan kimsenin cehaletle: *"Bu nezr, arzu ettiği şeyin olmasını sağlayacağı"* veya bu vaadi ve nezri sebebiyle Allah'ın, onun dilediğini yerine getireceği inancına düşerse bunun büyük hata olacağı, hatta küfre yaklaşan bir hata olacağı ifade edilmiştir. *Kurtubî* bu endişededir.

★★ Hadisteki nehyin, nezrettiği şeyi yerine getirmeyeceği halinden belli olan kimselerle ilgili olduğunu söyleyenler de olmuştur.

★★ Bazıları *"Hayra vesile olan şeyin de hayır, şerre vesile olan şeyin de şer olduğu"* prensibinden hareket ederek hadisi yorumlamıştır.

3- *İbnu'l-Arabî,* hadiste, nezreden kimsenin nezrini yerine getirmesinin vâcib olduğuna hüccet bulunduğunu söyler. Ona göre hadiste *"Nezirle cimriden mal çıkarılmış olur"* ifadesi, nezri yerine getirmenin vacip olduğunu ifade etmektedir. *"Çünkü* der, *eğer cimri, bunda muhayyer olsaydı, cimriliği sebebiyle, malı çıkarmama hali üzere devam ederdi."*

4- Bu hadisle إنَّ الصَّدَقَةَ تَدْفَعُ مِيتَةَ السُّوءِ **"Sadaka kötü ölümü defeder"** hadisi arasında zahirî bir tenâkuz gözükmektedir. Bunu âlimler şöyle açıklamıştır: *"Sadaka kötü ölümün def'ine bir sebep olmaktadır. Sebepler de müşebbehât gibi mukadderdir (önceden belirlenmiştir, takdir edilmiştir). Nitekim Aleyhissalâtu vesselâm, kendisine: "Rukye Allah'ın kaderinden bir şeyi geri çevirir mi?" diye soran kimseye:* **"O da Allah'ın kaderindendir"** *diye cevap vermiştir. Nitekim Hz. Ömer'in vebalı yere girmeme kararı üzerine "Allah'ın kaderinden mi kaçıyorsun?" itirazına verdiği "Allah'ın kaderinden Allah'ın kaderine kaçıyoruz" cevabı da Resûlullah'ın cevabının bir benzeri olmaktadır."*

5- *İbnu'l-Arabî,* nezri "dua"ya benzetir: *"Dua da kaderi değiştirmez, ama o da kaderdendir"* der. Bununla beraber, dua mendub kılınmış, nezir nehyedilmiştir. Bunun sebebi, dua peşin, âcil bir ibadettir, duada Allah'a teveccüh, tazarrû, hudû açıkça görülür. Nezirde böyle değildir, bunda ibadet, dileğin husulüne te'hir edilmektedir, amel zaruret anına terkedilmektedir.

6- Hadis, iyilik niyetiyle yapılan amellerin nezir suretiyle yapılanlardan efdal olduğunu göstermektedir. Bu sebeple hadiste hayır amelde ihlasa, sırf Allah rızası için yapmaya teşvik var.

7- Hadis cimriliği de kötülemektedir. Ayrıca emredilenleri yapıp, nehyedilenlerden kaçınan kimseye bahîl (cimri) denemeyeceği anlaşılmaktadır.

İKİNCİ FASIL

TAATE YÖNELİK NEZİR

5729 ١ ـ عَنْ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: مَنْ نَذَرَ أَنْ يُطِيعَ اللّٰهَ فَلْيُطِعْهُ، وَمَنْ نَذَرَ أَنْ يَعْصِىَ اللّٰهَ فَلاَ يَعْصِهِ]. أخرجه الستة إلا مسلماً.

1. (5729)- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın şöyle söylediğini işittim:*

"Kim Allah'a itaat etmeye nezrederse hemen itaat etsin. Kim de Allah'a isyan etmeye nezrederse, sakın isyan etmesin." [Buhârî, Eymân 28; Muvatta, Nüzûr 8, (2, 476); Ebu Dâvud, Eymân 22, (3289); Tirmizî, Nüzûr 2, (1526); Nesâî, Eymân 28, (7, 17); İbnu Mâce, Kefârat 16, (2126).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, Allah'a itaatle ilgili nezirlerin yerine getirilmesini emretmektedir. Bu itaat hangileridir belli değil. Yani farz, vacib, mendub gibi farklı taatlerimiz var. Şu halde, nezredilmişse, taate giren bütün fiiller farz, vâcib, mendub ayırımı yapılmaksızın yerine getirilecektir. Sözgelimi farzlarla ilgili bir vakit tayini yapılsa *"ilk vaktinde kılacağım"* gibi; buna da uyması vâcib olur. Alimler, malî veya bedenî müstehab amellerle ilgili bir nezrin, o amelleri vâcibe çevireceğini söylerler. Çünkü, hadis taate giren amellerde nezre uyulması hususunda pek açıktır, tevile gitmeye gerek yok.

Keza ma'siyete giren ameller nezredilmişse bunun yerine getirilmemesi emri de hadiste açıktır. Alimler, bu ikinci durumda, bir noktayı münâkaşa etmişlerdir: Masiyete nezreden kimse, bu nezrini yerine getirmeyecek, ama bu durumda kendisine yemin kefâreti gerekecek mi gerekmeyecek mi? Bu hususta iki görüş ileri sürülmüştür:

★ Cumhura göre kefaret gerekmez.

★ Bazı alimlere göre kefaret gerekir. *Ahmed, Sevrî, İshak,* Şâfiîlerden bazıları ve Hanefîler böyle hükmetmiştir. Tirmizî, ashabın da bu iki görüşte ihtilaf ettiğini kaydeder.

Ülemâ, masiyete nezretmenin haram olduğunda ittifak eder. İhtilaf edilen husus, böyle bir yemin durumunda kefaret vacib mi değil mi noktasındadır. *Hz. Aişe*'nin bir rivayetine göre لاَنَذْرَ فِي مَعْصِيَةٍ وَكَفَّارَتُهُ كَفَّارَةُ يَمِينٍ **"Masiyette nezir yoktur; bunun kefareti yemin kefaretidir"** buyrulmuştur. *"Kefaret gerekir"* diyenler bunu esas almıştır, ancak hadisin illetli olduğu söylenmiştir.

2- Hadiste, yapılması mübah olan bir şeyle ilgili nezir hakkında bir şey söylenmemiştir. Bunu cevaplarken, âlimlerden bazılarının, ibadetleri farz-ı ayn, farz-ı kifaye olarak ikiye ayırdıklarını bilmede fayda var. Farz-ı ayn olan bir ibadetin yapılması üzerine nezir, nezir sayılmaz, zaten yapmakla mükellef. Ama onunla ilgili bir sıfat üzerine nezir mümkün: İlk vaktinde kılmak gibi. Bu takdirde ifa etmesi gerekir. Farz-ı kifaye üzerine yapılan nezir yerine getirilir. Cihad gibi. Mendub ibadet için yapılan nezir de yerine getirilmelidir. İbadet sayılmayan mendublar için yapılan nezirler de böyledir. Cumhura göre yerine getirilmelidir; hasta ziyareti gibi.

★ NAMAZLA İLGİLİ NEZİR

5730 ١ ـ عَنْ اِبْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا: [أَنَّ امْرَأَةً اشْتَكَتْ شَكْوَى، فَقَالَتْ: إِنْ شَفَانِي اللّٰهُ تَعَالَى لَأَخْرُجَنَّ وَلَأُصَلِّيَنَّ فِى بَيْتِ الْمَقْدِسِ. فَبَرَأَتْ فَتَجَهَّزَتْ لِلْخُرُوجِ، فَجَاءَتْ مَيْمُونَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا تُسَلِّمُ عَلَيْهَا، فَأَخْبَرَتْهَا بِذٰلِكَ، فَقَالَتْ لَهَا: اِجْلِسِى فَكُلِى مِمَّا صَنَعْتِ وَصَلِّى فِي مَسْجِدِ الرَّسُولِ ﷺ فَإِنِّى سَمِعْتُهُ يَقُولُ: صَلاَةٌ فِيهِ أَفْضَلُ مِنْ أَلْفِ صَلاَةٍ فِيمَا سِوَاهُ مِنَ الْمَسَاجِدِ إِلاَّ مَسْجِدَ الْكَعْبَةِ]. أخرجه مسلم

1. (5730)- *İbnu Abbâs radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Bir kadın hastalanmıştı. Şöyle bir nezirde bulundu: "Allah Teâla hazretleri bana şifa verirse, buradan gidip Mescid-i Aksâ'da namaz kılacağım." Sonra kadın iyileşmişti. Hemen yol hazırlığı yaptı. Hz. Meymune radıyallahu anhâ'ya geldi, selam verip kararını anlattı. Meymune, kadına:*

"Hele otur, hazırladığını (burada) ye. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın mescidinde namaz kıl. Zira ben O'nun şöyle söylediğini işittim:

"Şu mescidimde kılınan bir namaz, Kâ'be Mescidi hâriç bütün mescidlerde kılınan bin namazdan daha hayırlıdır." [Müslim, Hacc 510, (1396).]

5731 ٢ــ وعن جابر رضى اللّه عنه قال: [قَامَ رَجُلٌ يَوْمَ الْفَتْحِ فَقَالَ: يَا رَسولَ اللّهِ إنِّى نَذَرْتُ لِلّهِ عَزَّ وَجَلَّ إنْ فَتَحَ عَلَيْكَ مَكَّةَ أنْ أُصَلِّىَ رَكْعَتَيْنِ فى بَيْتِ الْمَقْدِسِ فقَالَ: صَلِّ هٰهُنَا. ثُمَّ أَعَادَ عَلَيْهِ فقَالَ: صَلِّ هٰهُنَا. ثُمَّ أَعَادَ عَلَيْهِ فقَالَ: فَشَأْنُكَ إذاً]. أخرجه أبو داود.

2. **(5731)**- *Hz. Câbir radıyallahu anh* anlatıyor: *"Fetih günü bir adam kalkıp: "Ey Allah'ın Resûlü dedi. Ben aziz ve celil olan Allah'a nezirde bulundum ve dedim ki: "Eğer Mekke'nin fethini sana müyesser ederse, Beytu'l-Makdis'te iki rek'at namaz kılacağım." Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm adama:*

"Sen şurada kıl!" *cevabında bulundu. Adam talebini tekrar etti:*

"Sen surada kıl!" *buyurdu. Adam bir kere daha tekrar edince:*

"Öyleyse sen bilirsin" *buyurdular."* [Ebu Dâvud, Eymân 24, (3305).]

AÇIKLAMA:

Bu iki hadis, yer tayin edilerek yapılan nezirlerde, nezrin yerine getirilmesi için o yerin aranmasının şart olmadığını göstermektedir. Namaz, sadaka veya benzeri bir başka şeyi şu veya bu yerde yerine getirmek için nezirde bulunan kimse, bu nezrini bulunduğu yerde veya bir başka yerde de ifa etse nezri yerine gelmiş olur.

Ancak, nezredilen yer, nezredenin bulunduğu yerden daha faziletli ise, oraya gitmek gerekir. Nezredilen yer, nezredenin bulunduğu yerle kıymet itibariyle eşitse veya dûnunda ise o zaman bulunduğu yerde nezrini yerine getirebilir. Önceki hadis bu meselede daha sarihtir. Hadislerde sadece üç mescidin faziletinden bahsedilmiştir: Mescid-i Haram, Mescid-i Nebî, Mescid-i Aksa. Bunun dışındaki mescidler kıymet itibariyle eşit sayılırlar.

★ ORUÇLA İLGİLİ NEZİR

5732 ١ــ عن حكيم بن أبى حرة الأسلمى. [أنَّهُ سَمِعَ ابْنَ عُمَرَ رَضِى اللّهُ عنهما يَقُولُ: أفِى رَجُلٍ نَذَرَ أنْ لاَ يَأتِىَ عَلَيْهِ يَوْمٌ، سَمَّاهُ إلاَّ صَامَهُ. فَوَافَقَ يَوْمَ أضْحَى أوْ فِطْرٍ فقَالَ: لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فى رسولِ اللّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ. لَمْ يَكُنْ يَصُومُ يَوْمَ أضْحَى وَلاَ فِطْرٍ وَلاَ يَرَى

صِيَامَهُمَا، فَأَعَادَ عَلَيْهِ، فقَالَ: أَمَرَ النَّبِيُّ ﷺ بِوَفَاءِ النَّذْرِ وَنَهَى عَنْ صِيَامِ يَوْمِ الْعِيدَيْنِ، فَأَعَادَ عَلَيْهِ فَلَمْ يَزِدْ عَلَى هٰذَا]. أخرجه الشيخان.

1. (5732)- *Hakîm İbnu Ebî Hürre el-Eslemî*'nin anlattığına göre, *"İbnu Ömer radıyallahu anhümâ'nın –önceden belirttiği bir günde oruç tutmaya nezreden bir kimsenin, nezrettiği o günü, Kurban veya Ramazan bayramlarına rastladığı taktirde, nezrini yerine getirip getirmeyeceği hususunda– şöyle dediğini işitmiştir: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'da sizin için güzel örnek vardır. O, ne Kurban ne de Ramazan bayramlarında oruç tutmamıştır. Üstelik o günlerde oruç tutmayı uygun da görmemiştir." Soru sahibi sorusunu tekrar edince İbnu Ömer: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm nezre uymayı emretmiştir, iki bayram gününde oruç tutmayı da nehyetmiştir" demiştir. Soru sahibi sorusunu yine tekrar edince eski cevabına ilavede bulunmamıştır."* [Buhârî, Eymân 32, Savm 67; Müslim, Siyâm 142, (1139).]

AÇIKLAMA:

Hadis, Buhârî'nin bir rivayetinde daha vazıh gelmiştir: *"Ziyâd İbnu Cübeyr der ki: "Ben İbnu Ömer'in yanında idim. Bir adam gelip sordu: "Ben, yaşadığım müddetçe her salı –veya çarşamba– günü oruç tutmaya nezretmiştim. Bu günüm Kurban bayramına rastladı ne yapayım?" İbnu Ömer: "Allah Teâla hazretleri nezirlerimize sadık olmamızı emretmiştir, diğer taraftan Kurban bayramında oruç tutmaktan nehyedildik" diye cevap verdi. Adam (cevabı vâzıh bulmayarak) sorusunu tekrar etti. İbnu Ömer de ilave yapmaksızın cevabını tekrar etti."*

Anlaşılacağı üzere soru sahibi oruç tutmak üzere nezrettiği gün oruç tutmanın yasaklanmış olduğu bayramlara rastlarsa ne yapacağını sormaktadır: Oruç tutmak caiz mi? Değilse bilahare bedelini tutacak mı, yoksa kefaret mi ödeyecek?

Ülemâ böyle bir kimsenin o günlerde oruç tutamayacağı hususunda icma etmiştir. Kurban veya Ramazan bayramlarında ne nâfile, ne kaza ne de nezir orucu tutulamaz. Cumhûra göre, o günlerde oruç tutmaya nezretse, bu nezri muteber bir nezir olmaz. Hanbelilerin bir görüşüne göre kazası vacib olur. *Ebu Hânife: "O gün oruç tutacak olsa nezrinden düşer"* der.

İbnu Ömer'in cevabı farklı yorumlara bais olmuştur, teferruata girmeyeceğiz. Böyle bir durumda, o gün oruç tutmayıp bir başka günü kaza edilmesi esastır.

5733 ٢ ـ وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [بَيْنَا رَسولُ اللّهِ ﷺ يَخْطُبُ إِذَا هُوَ بِرَجُلٍ قَائِمٍ فِي الشَّمْسِ، فَسَأَلَ عَنْهُ، فقَالُوا: هٰذَا أَبُو إِسْرَائِيلَ نَذَرَ أَنْ يَقُومَ فِى الشَّمْسِ وَيَصُومَ وَلاَ يُفْطِرَ وَلاَ يَسْتَظِلَّ وَلاَ يَتَكَلَّمَ. فقَالَ: مُرُوهُ فَلْيَسْتَظِلَّ وَلْيَتَكَلَّمْ وَلْيُتِمَّ صَوْمَهُ]. أخرجه البخارى ومالك وأبو داود.

2. (5733)- *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm hutbe verirken, güneşte ayakta duran bir adam gördü. Bunun niye orada durduğunu sordu.*

"Bu Ebu İsraîl'dir, güneşte durarak oruç tutmaya, yiyip içmemeye, gölgede oturmamaya ve konuşmamaya nezretmiştir!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Ona söyleyin; gölgelensin ve konuşsun, ancak orucunu tamamlasın" *buyurdular."* [Buhârî, Eymân 31, Muvatta, Eymân 6, (2, 475); Ebu Dâvud, Eymân 23, (3300).]

AÇIKLAMA:

Hadiste, şeriatın ibadet olarak talep etmediği meşakkatleri kendi nefsine çektirmeyi şart koşarak nezirde bulunmanın meşru olmadığı ifade edilmektedir. Şârihler: *"Bu hadiste, insana eziyet veren yalın ayak yürümek, güneşte oturmak gibi Kur'ân ve sünnette meşruluğuna dair beyan gelmemiş olan davranışların ibadet sayılmayacağına, bunlarla yapılan nezrin makbul addedilmeyeceğine delil vardır. Nitekim Aleyhissalâtu vesselâm, Ebu İsrâil'e nezrinin meşru olan kısmını yani orucunu tamamlamayı söylerken, diğer mânasız eziyetlere son vermesini emretmiştir"* der.

Kurtubî'ye göre, *"Bu Ebu İsrail kıssasında, "masiyet veya tâkatinin yetmeyeceği bir şey nezreden kimseye kefâret gerekmez" diyen cumhura en büyük delil mevcuttur."*

Hattâbî de şunu söyler: *"Ebu İsrail'in nezrinde iki unsur var: Biri taat, diğeri masiyet. Resûlullah bundan taat olanın –ki bu oruçtur– yerine getirilmesini, güneşte durmak, konuşmamak, gölgelenmemek gibi taat olmayan hususların terkini emretti. Vücuda eziyet veren bu davranışlarda Allah'a yakınlık yoktur. Dinimiz, bu ümmetten, daha önceki ümmetlere teklif edilen bu çeşit meşakkatleri (ağlâl) kaldırmıştır. Böylece, onlarda yapılan nezir mâsiyete dönüşür. Öyle*

ise, buna uymak gerekmediği gibi, terki sebebiyle kefaret de gerekmez."

Aynî, "hadiste, mübah veya zikrullaha sükût etmenin taat olmadığına delil var" der.

Bazı şarihler, bu hadiste cahil mutasavvıfların nefsin tezkiye vâsıtası diye ihdas ettikleri Kur'ân ve hadiste rastlanmayan meşakkatli meşguliyetlerin bâtıl olduğuna delil çıkarmışlardır.

5734 ٣ — وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما: [أَنَّ عُمَرَ رضى اللّه عنه قال: يَارَسولَ اللّهِ إِنِّى نَذَرْتُ فى الجاهِلِيَّةِ أَنْ أَعْتَكِفَ يَوْماً. وفى رواية: لَيْلَةً فى المَسْجِدِ الحَرَامِ قالَ: أَوْفِ بِنَذْرِكَ]. أخرجه الخمسة.

3. **(5734)**- *İbnu Ömer radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"(Babam) Ömer radıyallahu anh (bir gün) dedi ki:*

"Ey Allah'ın Resulü! Ben cahiliye devrinde bir gün itikaf yapmayı nezretmiştim. –Bir rivayette Mescid-i Haram'da bir gece denmiştir.– *[Bunu ifa etmem gerekir mi?]" Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:* **"Nezrini yerine getir!"** *buyurdular."* [Buhârî, İ'tikâf 5, 15, 16, Humus 19, Megâzî 54, Eymân 29; Müslim, Eymân 27, (1656); Ebu Dâvud, Eymân 32, (3325); Tirmizî, Eymân 11, (1539); Nesâî, Eymân 36, (7, 21, 22).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, kâfirken nezirde bulunan bir kimse müslüman olduğu taktirde o nezrin gereğini yerine getirmesinin şart olduğunu ifade eder. Bazı Şâfi'î alimleri bu görüştedir. Ancak Hanefî, Mâlikî âlimler ve Şâfi'îlerin cumhûru *"Kâfirin nezri mün'akid değildir. Dolayısıyla kâfirken yapılan nezre uymak vâcib değildir"* demiştir. Bu görüşte olanlar, sadedinde olduğumuz hadisi: *"Resûlullah Hz. Ömer'e bir vecibe olarak değil, istihbâb olarak "nezrini ifa et" demiştir"* diye tevil etmişlerdir.

★ HACCLA İLGİLİ NEZİR

5735 ١ — عن عقبة بن عامر رضى اللّه عنه قال: [نَذَرَتْ أُخْتِى أَنْ تَمْشِيَ إِلَى بَيْتِ اللّهِ الحَرَامِ حَافِيَةً، فَأَمَرَتْنِى أَنْ أَسْتَفْتِيَ لَهَا رسولَ اللّهِ ﷺ فقَالَ: لِتَمْشِ وَلْتَرْكَبْ]. أخرجه الخمسة.

1. (5735)- *Ukbe İbnu Âmir radıyallahu anh* anlatıyor: *"Kızkardeşim, Beytullah'a yalın ayak yürüyerek gitmeye nezretmişti. Bu hususta Resûlullah'a sormamı talep etti. Ben de sordum. Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Yürüsün ve binsin!" *buyurdular."* [Buhârî, Cezâu's-Sayd 27; Müslim, Nezr 11, (1644); Ebu Dâvud, Eymân 23, (3293, 3294, 3299); Nesâî, Eymân 32, (7, 19).

5736 ٢ــ وزاد فى رواية للترمذى. [حَافِيَةً غَيْرَ مُخْتَمِرَةٍ. فقَالَ: مُرُوهَا فَلْتَخْتَمِرْ وَلْتَرْكَبْ وَلْتَصُمْ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ].

2. (5736)- Tirmizî'nin rivayetinde şu ziyade vardır: "... *ayağı çıplak ve başı da örtüsüz olarak Resûlullah:* **"[Allah, kızkardeşinin meşakkati sebebiyle bir şey yapacak değildir.] Ona emredin, başını örtsün, hayvanına binsin, (kefaret olarak) üç gün oruç tutsun"** *buyurdu."* [Tirmizî, Nüzûr 16, (1544).]

5737 ٣ــ وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما. [أنَّ أُخْتَ عُقْبَةَ نَذَرَتِ الْحَجَّ مَاشِيَةً، وَذَكَرَ عُقْبَةُ لِرَسولِ اللّهِ ﷺ أنَّهَا لاَتُطِيقُ ذٰلِكَ. فقَالَ ﷺ: إنَّ اللّهَ لَغَنِيٌّ عَنْ مَشْيِ أُخْتِكَ، فَلْتَرْكَبْ، وَلْتُهْدِ بَدَنَةً].

وفى رواية: «إنَّ اللّهَ لاَ يَصْنَعُ بِمَشْيِ أُخْتِكَ إلى الْبَيْتِ شَيْئاً». أخرجه أبو داود.

3. (5737)- *İbnu Abbas radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Ukbe'nin kız kardeşi, yürüyerek hacc yapmaya nezretmişti. Ukbe onun bu işi yaya olarak yapamayacağını Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a söyledi. Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Allah, kızkardeşinin yayan yürümesinden müstağnidir. Binsin ve bir deve kurban etsin!" *buyurdular."*

Bir rivayette: **"Allah, kızkardeşinin Beytullah'a yayan yürümesi sebebiyle bir şey yapacak değildir"** buyrulmuştur. [Ebu Dâvud, Eymân 23, (3295, 3296, 3297).]

5738 ٤ــ وعن أنس رضى اللّه عنه قال: [رَأى رَسولُ اللّهِ ﷺ شَيْخاً يُهَادِى بَيْنَ ابْنَيْهِ. فقَالَ: مَا بَالُ هٰذَا؟ قَالُوا: نَذَرَ أنْ يَمْشِيَ.

فَقَالَ: إِنَّ اللّٰهَ عَنْ تَعْذِيبِ هٰذَا نَفْسَهُ لَغَنِيٌّ، وَأَمَرَهُ أَنْ يَرْكَبَ]. أخرجه الخمسة.

«يُهَادِى بين ابنَيهِ» أى يمشى بينهما متكئاً عليهما من ضعفه

4. (5738)- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, iki oğlunun omuzlarına ardılmış olarak yürümekte olan bir ihtiyar görmüştü.*

"Bunun derdi ne de böyle yürüyor" *diye sordu.*

"Yürümeye nezretmiş!" dediler.

"Şurası muhakkak ki, Allah bu biçarenin kendine eziyet etmesinden müstağnidir" *buyurdular ve hayvanına binmesini emrettiler."* [Buhârî, Eymân 31; Sayd 27; Müslim, Nüzûr 9, (1642); Ebu Dâvud, Eymân 23, (3301); Tirmizî, Nüzûr 9, (1537); Nesâî, Eymân 42, (7, 30).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetler de, âyet ve hadiste zikri geçmeyip nefse meşakkat veren davranışların ibadet sayılmayacağını, dolayısıyla nezirde bunlara yer verilmemesi gerektiğini teyid etmektedir.

2- Birinci rivayette görüldüğü üzere, *Ukbe*'nin kız kardeşi, Mescid-i Haram'a yapacağı ziyarette yayan yürümesi veya binekli olması hususunda serbest bırakılmıştır. Yaya gidebilenin yayan gitmesi efdal addedilmiş olmaktadır. Ama *Enes*'ten gelen dördüncü rivayette soru sahibinin yaşlı olduğu tasrih edilir. *Aleyhissalâtu vesselâm* bu zatın binerek ziyaret yapmasını cezmen söylemiş, yaya gitme muhayyerliği tanımamıştır. Çünkü, yaşlılığı sebebiyle yayan yolculuk yapmaya tahammülü yoktur.

3- Üç gün oruç emredilmesi, nezri, söylediği şekil üzere yapamamış olmanın kefaretidir. Dolayısıyla nezri bir nevi yemin kabul edilmiş, yerine getirilemeyen yemin için yapıldığı üzere, üç gün oruçla kefaret ödenmiş olmaktadır. *Aliyyü'l-Kârî, "yemin kefaretinin öncelikle yapılması gereken diğer şartlarını yapmaktan âciz olduğu taktirde son şart olarak üç gün oruç tutar"* der. Çünkü, yemin kefareti şöyledir:

1) Gücü yeten, bir köle azad eder.

2) Bunu yapamayan, on fakiri sabah ve akşam olmak üzere doyurmak.

3) Veya on fakire orta halde birer parça elbise giydirmek.

4) Bu zikredilen üç şeyden birini yapamayan kimse üç gün muttasıl oruç tutar. Yemin kefareti ayet-i kerime ile sabittir (Mâide 89).

4- Üçüncü hadiste, haccı yayan yapmaya nezrettiği halde yaya yapamayacak durumda olan *Ukbe İbnu Âmir*'in kızkardeşi için verilen *"Binerek yapma ve bir deve kesme"* hükmü hususunda ülemâ ihtilaf etmiştir. *el-Kâdî* şu açıklamayı sunar: *"Haccda yürümek, Allah'a yakınlık vesilelerinden biri olduğu için bu husustaki nezre uyması vâcib olmuş; bu, aciz olmadıkça terki câiz olmayan diğer amellere dahil olmuştur. Bunun terki fidyeyi gerektirir. Fidye için asgari koyun kesilir. Devenin kesilmesi vâcib değil, mendubtur. Dolayısıyla hadiste devenin zikri nedbe hamledilmiştir. Mamafih Hz. Ali başta olmak üzere bazı alimler deve kesmenin vacib olduğunu söylemiştir. Resûlullah'ın bu emrini istihbâba hamledip "bir şey gerekmez" diyenin olduğunu da kaydedelim."*

★ MALLA İLGİLİ NEZİR

5739 ١ ـ عن عائشة رضى اللّه عنها أنها قالت: [مَنْ قَالَ مَالِي فِي رِتَاجِ الْكَعْبَةِ فَإِنَّهَا كَفَّارَةُ يَمِينٍ، وَمَنْ عَيَّنَ مَالَهُ صَدَقَةً لَزِمَهُ إِخْرَاجهُ وَلَوْ كَانَ أَكْثَرَ مِنَ الثُّلُثِ]. أخرجه مالك إلى قوله: كفارة يمين، وأخرجه بطوله رزين.

«الرِّتَاجُ» الباب، وأراد به الكعبة.

1. (5739)- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* demiştir ki: *"Kim "Malım Kâ'be yolunda feda olsun!" diye nezrederse, ona yemin kefâreti gerekir. Kim de bağışlayacağı malı tayin edip belirlerse, o malı çıkarması gerekir, hatta bu mal üçte birden fazla bile olsa."*

Bu hadisin *"... yemin kefareti gerekir"* ibaresine kadar olan kısmını, Muvatta'da *İmâm Mâlik* tahric etmiştir. Geri kalan kısmını ise *Rezîn* tahric etmiştir. [Muvatta, Nüzûr 17, (2, 481).]

AÇIKLAMA:

Rivayetin Muvatta'daki aslından da anlaşılacağı üzere, *Hz. Aişe*'ye bir adam hakkında sual edilir. Bu adam herhangi bir miktar tayin etmeden *"Malım Kâ'beye sadaka olsun"* demiştir. Bu ifade bütün malının bağış olmasını gerektiren bir nezirdir. *Hz. Aişe "Bu, hakiki manada bir nezir sayılmamalı"* kanaatindedir. Çünkü, bu durumda malsız kalacaktır. Daha önce de belirtildiği gibi kişi,

tâkatını aşan nezirde bulunduğu taktirde, onun sözüne kefâret-i yemin uygulanmıştır.

Rivayeti kaydeden *İmam Mâlik,* bu meselede başka görüştedir: *"O kimse malının üçte birini tasadduk eder." Zührî* ve *İbnu'l-Müseyyeb* de bu görüştedir. Bunlar, müteakiben kaydedilecek olan *Ebu Lübâbe hadisi*ni esas alır. Çünkü o, hakkında af ayeti gelince, bütün malını tasadduk etmeyi *Resûlullah*'a teklif etmişti. *Aleyhissalâtu vesselâm* bunun üçte birini kabul etti.

★ *İmam Şâfi'î* ve *Ahmed: "Adama yemin kefareti gerekir"* demişlerdir.

★ *Ebu Hanîfe: "Adam malının tamamını çıkarır, kendisine, avret yerini örtecek ve ayakta kalmasını sağlayacak miktar bırakılır"* demiştir.

5740 ٢ ــ وعن مالك: [أنَّهُ سُئِلَ عَنْ رَجُلٍ قالَ: كُلُّ مَالِى صَدَقَةٌ فى سَبِيلِ اللّهِ تَعَالَى، فقَالَ: يَجْعَلُ ثُلُثَهُ لأنَّ رَسولَ اللّهِ ﷺ أمَرَ أبَا لُبَابَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنه حِينَ قالَ: أأهْجُرُ دَارَ قَوْمِى الّتِى أصَبْتُ فِيهَا الذّنْبَ وَأُجَاوِرُكَ وَأنْخَلِعُ مِنْ مَالِى صَدَقَةً إلى اللّهِ وَإلى رَسولِهِ؟ فقَالَ: يُجْزِيكَ مِنْ ذلِكَ الثُّلُثُ.]

2. (5740)- *İmam Mâlik*'ten rivayete göre, *"kendisine, "Malım Allah yolunda sadakadır" diyen kimse hakkında sorulmuştu, şu cevabı verdi:*

"Üçte birini sadaka yapar. Zira, Aleyhissalâtu vesselâm, Ebu Lübâbe radıyallahu anh: "Günahı işlemiş bulunduğum kavmimin yurdunu terkedip, sana mücavir olacağım. Malımı da Allah ve Resûlüne tasadduk edeceğim" dediği vakit: **"Bu maldan üçte birinin bağışı sana kifâyet eder"** *demişti."* [Muvatta, Nüzûr 16, (2, 481).]

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste de kısmen geçtiği üzere, malının tamamını Allah yolunda bağışladığını söyleyen kimseye tatbik edilecek hüküm alimler arasında ihtilaflı olmuştur. Sadedinde olduğumuz rivayette, *İmam Mâlik*'in, *Ebu Lübâbe radıyallahu anh* ile ilgili nebevî tatbikatı esas aldığını görmekteyiz. *Ebu Lübâbe*'nin affı hususunda, kaynaklarımız iki sebep kaydeder. Bu, ya onun, Tebük seferine katılmayışından üzülerek hakkında af gelinceye kadar mescidin direğine zincirlerle bağlaması sonucu idi, ya da Hendek Gazvesi sırasındaki ihânetleri sebebiyle *Resûlullah*'ın cezalandırmaya hazırlandığı *Benî Kureyza*'ya maruz kalacakları

cezanın mahiyetini işaret etmek suretiyle işlediği ciddî bir hata sonucu kendisini mescidin direğine bağlaması idi. Orada onsekiz gün kadar bağlı kalmıştı. Sadece zaruri ihtiyaç ve namaz zamanlarında zincirini kızı çözüyor, sonra tekrar bağlıyordu. Bu esnada ne yemiş ne de içmişti. Üzerine baygınlık çökmüş, kulakları duymaz olmuştu; gözlerini de kaybetmek üzere idi ki, affını ilan eden âyez nâzil oldu (Tevbe 102).

5741 ٣ـ وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جدّه [أنَّ إمْرَأَةً قَالَتْ: يَا رَسولَ اللّهِ: إنِّي نَذَرْتُ أنْ أضْرِبَ عَلَى رَأْسِكَ بِالدُّفِّ. قَالَ: أوْفِ بِنَذْرِكَ]. أخرجه أبو داود.

3. (5741)- *Amr İbnu Şu'ayb an ebîhi an ceddihi radıyallahu anh* anlatıyor: *"Bir kadın (gelerek): "Ey Allah'ın Resulü! Ben senin yanıbaşında def çalmaya nezrettim!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Nezrini yerine getir!" *buyurdular."* [Ebu Dâvud, Eymân 27, (3315).]

5742 ٤ـ وزاد رزين [قالَتْ يَا رَسولَ اللّهِ: إنِّي نَذَرْتُ إذَا انْصَرَفْتَ مِنْ غَزْوَتِكَ سَالِماً غَانِماً أنْ أضْرِبَ عَلَيْكَ بِالدُّفِّ. قَالَ: إنْ كُنْتِ نَذَرْتِ فَأَوْفِي بِنَذْرِكِ وَإلا فَلاَ].

4. (5742)- *Rezîn* şu ziyadeyi kaydetti: *"Kadın dedi ki: "Ey Allah'ın Resulü! Çıktığın gazveden sağ-salim ganimetle dönersen sana (zafer alâmeti olarak) def çalivereceğim diye nezrettim!"*

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bu talep üzerine: **"Eğer nezretti isen haydi nezrini yerine getir, yoksa böyle bir şey yapma!"** *buyurdular."* [*Rezîn*'in ziyadesi *İbnu Hibbân*'ın Sahih'inde geçmektedir (6, 286-287).]

AÇIKLAMA:

1- Kaydedilen son iki hadisin birincisi Ebu Dâvud'da mevcuttur. *Rezîn*'in ilavesini ihtiva eden ikinci rivayet *İbnu Hibbân*'ın Sahîh'inde mevcuttur. Hatta, oradaki aslında bazı açıklayıcı ziyadeler de mevcuttur: *"Abdullah İbnu Büreyde babasından naklediyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm gazvelerinden birinden dönmüştü. Siyahî bir câriye gelerek:*

"Ey Allah'ın Resulü! Allah seni sâlimen geri getirirse yanıbaşında def çalmaya nezrettim!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Eğer nezretmişsen haydi yap, değilse yapma!" *buyurdu. Kadın:*

"Evet ben nezirde bulunmuştum!" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm oturdu, o da def çaldı."

2- Bu hadislerde def çalmanın cevazı da mevzubahistir. Mesele üzerine, *Hattâbî* şu açıklamayı kaydeder: *"Def çalınması, nezri ilgilendiren taatlardan addedilmemiştir. Bu hususta söylenecek en muvafık söz, onun mübahlardan olduğunu söylemektir. Şurası da unutulmamalı ki, bu def çalma hadisesi Resûlullah'ın gazvelerinden birinden sâlimen dönüşü fırsatında duyulan sevincin izharına muttasıl olması ve bu sevinç izharında küffârın yıldırılmasının ve münafıkların da sindirilmesinin bulunması sebebiyle, def çalınması, Allah'a yakınlık vesilelerinden biri olmuştur. İşte aynı sebepledir ki, nikâh sırasında da def çalınması müstehab addolunmuştur. Çünkü bunda da hem nikâhın izharı ve hem de gizli yapılan zinâ mânasından uzaklaşma var."*

5743 ٥ ـ وعن ثابت بن الضحاك رضى الله عنه قال: [قالَ رَجُلٌ لِرَسولِ اللهِ ﷺ: إنِّى نَذَرْتُ أنْ أذْبَحَ بِمَكَانٍ كَذَا وَكَذَا، مَكانٌ يَذْبَحُ فِيهِ أهْلُ الْجَاهِلِيَّةِ. فقَالَ: هَلْ كانَ بِذٰلِكَ المَكَانِ وَثَنٌ مِنْ أوْثَانِ الْجَاهِلِيَّةِ يُعْبَدُ؟ قال: لاَ. قالَ: فَهَلْ كَانَ فِيهِ عِيدٌ مِنْ أعْيَادِهِمْ؟ قالَ: لا. قال أوْفِ بِنَذْرِكَ]. أخرجه أبو داود

5. **(5743)-** *Sâbit İbnu'd-Dahhâk radıyallahu anh* anlatıyor: *"Bir adam, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a: "Ben şu şu yerde bir kurban kesmeye nezrettim!" dedi. Zikrettiği yer cahiliye insanlarının kurban kestikleri bir yerdi. Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Orada, kendisine ibadet edilen cahiliye putlarından biri var mı?" *diye sordu. Adam:*

"Hayır!" deyince:

"Pekiyi orada, onların bayramlarından bir bayram kutlanıyor mu?" *diye sordu. Onlar yine "hayır!" deyince:*

"Öyleyse nezrini yerine getir!" *emrettiler."* [Ebu Dâvud, Eymân 27, (3313).]

AÇIKLAMA:

1- Rivayetin aslında, nezrin *Resûlullah*'ın sağlığında yapıldığı, kurban kesmek üzere kastettiği yerin *Büvâne* (adında, Mekke'nin altlarında Yelemlem'e yakın bir yer) olduğu belirtilir. Keza rivayetin devamında *Resûlullah* لاَ وَفَاءَ لِنَذْرٍ فِي مَعْصِيَةِ اللهِ وَلاَ فِيمَا لاَ يَمْلِكُ ابْنُ آدَمَ **Allah'a isyan olan şeylerle, insanoğlunun mülkünde olmayan şeylerde yaptığı nezirlere uymak yoktur"** buyurmuştur.

2- Hadiste geçen *vesen*, kendisine ibadet etmek maksadıyla yapılan cüsseli putlardır. Bunlar madenlerden olabileceği gibi, ağaç, taş gibi başka maddelerden de olur. Bu mânada olmak üzere *sanem* kelimesi de vardır. Bazı âlimler *"sanem"*le cüssesi olmayan, resim şeklindeki tasvirlerin kastedildiğini söylemiştir. Ancak gerek *vesen* ve gerekse *sanem*in her iki çeşit put için kullanıldığını, aralarında terâdüf bulunduğunu söyleyen alimler de mevcuttur. *Adiyy İbnu Hâtim*'in bir rivayetine göre, *Resûlullah*'ın yanına geldiğinde boynunda altından mâmul bir haç vardır. *Aleyhissalâtu vesselâm:* أَلْقِ هَذَا الْوَثَنَ عَنْكَ **"Şu putu boynundan çıkar at!"** demiştir. Şu halde *vesen*, takdis edilen maddî eşya mânasında daha umumî bir mâna taşımaktadır.

3- Hadisin sonundaki ziyadeyi değerlendiren âlimler, mübah şeylerde nezirde bulunmanın câiz olacağını söylemişlerdir. Çünkü, kaydettiğimiz üzere, *Aleyhissalâtu vesselâm* iki çeşit nezri yasaklamaktadır:

1) Allah'a isyan olan, günah olan şeyler: Şarap içmeye, domuz eti yemeye, haksız yere cana kıymaya yapılan nezirler gibi. Hadiste masiyete müteallık nezrin yasaklığı zikredilince mübahlarda yapılacak nezrin sahîh olacağı anlaşılır.

2) İnsanın mülkü ve gücü dışında olan şeylere nezretmesi gibi: *"Amerika mülkünü tasadduk etmek"*, *"ölüyü diriltmek"* gibi.

Bununla birlikte, *Resûlullah*'ın لاَ نَذْرَ إِلاَّ فِيمَا يُبْتَغَى بِهِ وَجْهُ اللهِ تَعَالَى **"Kendisiyle Allah'ın rızası talep edilmeyen şeyde nezir yoktur"** hadisini göstererek mübahta da nezir olmaz diyeceklere *Beyhâkî hazretleri*, bazı mübah şeylerin Allah'ın rızası kastıyla yapılabileceğine örnek verir: *"Kişi der, öğle uykusunu yani kaylûleyi, geceleyin kalkıp ibadet yapmak maksadıyla yapabilir, sahûr yemeğini, gündüzleyin tutacağı oruca güç kazanmak kasdıyla yiyebilir."*

ÜÇÜNCÜ FASIL

MA'SİYETLE İLGİLİ NEZİR

5744 ١ــ عن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: لاَ نَذْرَ فِى مَعْصِيَةٍ، وَكَفَّارَتُهُ كَفَّارَةُ يَمِينٍ]. أخرجه أصحاب السنن.

1. **(5744)**- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Ma'siyette (günah şeylerde) nezir yoktur. Bunun kefâreti de yemin kefâretidir." [Ebu Dâvud, Eymân 23, (3292); Tirmizî, Nüzûr 1, (1524); Nesâî, Eymân 41, (7, 26).]

5745 ٢ــ وعن ابن عمرو بن العاص رضى اللّه عنهما قال: [قالَ رَسولُ اللّهِ ﷺ: لاَ نَذْرَ إلاَّ فِيمَا يُبْتَغَى بِهِ وَجْهُ اللّهِ تَعَالى، وَلاَ يَمِينَ فى قَطِيعَةِ رَحِمٍ]. أخرجه أبو داود.

2. **(5745)**- *İbnu Amr İbnu'l-Âs radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtü vesselâm buyurdular ki:*

"Ancak, kendisiyle Allah Teâla hazretlerinin rızası talep edilen şeylerde nezir vardır. Sıla-ı rahmı koparma üzerine de yemin yoktur." [Ebu Dâvud, Eymân 15, (3273, 3274).]

5746 ٣ــ وعن عمران بن حصين رضى اللّه عنهما قال: [قال رسولُ اللّه ﷺ لاَ نَذْرَ فى مَعْصِيةٍ وَلاَ فِيما لاَ يَمْلِكُ ابْنُ آدَمَ]. أخرجه النسائى.

3. **(5746)**- *İmrân İbnu Husayn radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Ne bir mâsiyette ne de insanoğlunun mâlik olmadığı bir şeyde nezir yoktur." [Nesâî, Eymân 14, (7, 28); Müslim, Nezr 8, (1641); Ebu Dâvud, Eymân 28, (3316).]

AÇIKLAMA:

Bu üç hadiste geçen hususlar önceki fasıllarda da geçtiği için burada teferruatlı açıklamaya girmeyeceğiz. Özetlemek gerekirse, bu rivayetlerde şu üç nokta belirtilmektedir:

1) Allah'a isyana götüren, dinen günah addedilen bir işi yapmak için nezreden kimse bunu yerine getirmeyecektir: *"Şu işim olursa şarap içeceğim!"* demek buna bir örnektir.

2) Kişinin elinde olmayan, mâliki bulunmadığı bir şey üzerine nezirde bulunması halinde o nezrin icrası yoktur. Mesela *"Hastalığımdan şifa bulunca falancanın kölesini azad edeceğim"* demesi gibi. Köle azadı ibadet ise de, azad edeceği köle kendinin olmadığı için böyle bir nezir muteber bir nezir değildir, uygulanmaz. Ama adam *"...bir köle azad edeceğim"* deseydi, o an için kendisi bir köleye mâlik olmasa da, bu onun üzerine borç olurdu, nezrini icra ederdi.

3) Bu söylenen iki gruba giren nezirler, bir nevi yemin sayılmıştır. Bu sebeple, böylesi bir nezirde bulunan kimseye yeminini yerine getirmeyerek hânis olan kimselere terettüp eden kefâret gerekmektedir. Bu hususu 5738 numaralı hadisin açıklamasında kaydettik.

4) Yukarda kaydedilen *İbnu Amr İbni'l-Âs rivayet*inde, nezirlerin, kendisiyle Allah rızası talep edilebilecek şeyler üzerine olabileceği ifade edilmiştir. Bununla ilgili açıklamayı da az yukarıda (5743 numaralı hadisin açıklamasında) kaydettiğimiz için burada tekrar etmeyeceğiz.

5747 ٤ـ وعن يحيى بن سعيد قال: [سَمِعْتُ الْقَاسِمَ بْنَ مُحَمَّدٍ يَقُولُ: أَتَتِ امْرَأَةٌ إِلى ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّهُ عَنهُمَا فَقَالَتْ: إِنِّى نَذَرْتُ أَنْ أَنْحَرَ ابْنِي؟ قالَ: لاَتَنْحَرِى ابْنَكِ، وَكَفِّرِى عَنْ يَمِينِكِ. فقالَ شَيْخٌ: كَيْفَ يَكُونُ فِي هٰذَا كَفَّارَةٌ؟ فقالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: إِنَّ اللّهَ تَعَالى قَالَ: وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ. ثُمَّ جَعَلَ فِيهِ مِنَ الكَفَّارَةِ مَا رَأَيْتَ].

أخرجه مالك.

4. (5747)- *Yahya İbnu Sa'îd radıyallahu anh* anlatıyor: *"Kasım İbnu Muhammed'in şöyle söylediğini işittim: "İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ'ya bir kadın gelip:*

"Ben oğlumu kurban etmeye nezrettim! (Ne dersin?)" dedi. İbnu Abbâs ona:

"Oğlunu kesme, yeminine karşı keffâreıte bulun!" diye cevap verdi. Bu cevap karşısında orada bulunan yaşlı bir zat:

"Bu nezirde nasıl keffâret olur?" dedi. İbnu Abbâs açıkladı:

"Allah Teâla hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'de: **"Hanımlarına zıhâr yapanlarınız bilsin ki, bu sözleriyle hanımları onların anneleri olmuş olmaz. Gerçekten onlar çirkin ve asılsız bir söz söylüyorlar..."** (Mücâdele 2) *buyurmuş, sonra da gördüğün gibi, bu zıhârda bulunanlara keffâret takdir etmiştir."* [Muvatta, Nüzûr 7, (2, 476).]

AÇIKLAMA:

İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ çocuğunu boğazlamaya nezreden kadına yemin keffâretinde bulunma fetvasını verince, yanında bulunan bir zat bu fetvayı muvafık bulmayarak itiraz eder ve *"Böyle bir nezre nasıl yemin keffareti gerekir?"* demek ister. İtiraz, bunun mâsiyet için yapılan bir nezir olmasından ileri gelmiştir. Çünkü bazı rivayetlerde, mâsiyet için yapılan nezrin muteber olmayacağı belirtilmiştir.

İbnu Abbâs ise, Kur'ân-ı Kerîm'den örnek veriyor: *"Ayet, "zıhar"ı (yani kişinin hanımını annesine, bacısına benzeterek, kendine haram kılması) önce "çirkin ve asılsız bir söz" olarak tavsif ettiği halde devamında:* **"Hanımlara zıhar yaptıktan sonra söylediklerinden vazgeçenler, onlarla temasta bulunmadan önce bir köle veya câriye azad etsinler"** *buyurarak, ceza tesbit etmiştir." İbnu Abbâs: "Öyleyse hadiste masiyet üzere yapılan nezir bâtıl ilân edilse de, buna yemin keffâreti gerekmektedir"* demiş olmaktadır.

İbnu Abdilberr, "Zıharın bir yemin olmayışından hareketle bu meselede, zıhar keffaretine itibar edilmesinin bir mânası yoktur" diyerek yaşlı adamın itirazına izah sadedinde *İbnu Abbas*'ın başvurduğu mukayeseyi zayıf bulduğunu söylemiştir. Nitekim mâsiyet üzerine yapılan nezirle ilgili merfu rivayetler gelmiştir. Bazıları geçti.

5748 ٥ ــ وعن محمد بن المنتشر: [أَنَّ رَجُلاً نَذَرَ أَنْ يَنْحَرَ نَفْسَهُ إِنْ أَنْجَاهُ اللّٰهُ مِنْ عَدُوِّهِ. فَسَأَلَ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنهما، فقَالَ: سَلْ مَسْرُوقاً خَادِمَهُ، فَسَأَلَهُ فَقالَ: لاَتَنْحَرْ نَفْسَكَ، فَإِنَّكَ إِنْ كُنْتَ مُؤْمِناً قَتَلْتَ نَفْساً مُؤْمِنَةً، وَإِنْ كُنْتَ كَافِراً تَعَجَّلْتَ إِلَى النَّارِ، وَاشْتَرِ كَبْشاً

فَاذْبَحْهُ لِلْمُسْلِمِينَ، فَإِنَّ إِسْحَاقَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ خَيْرٌ مِنْكَ، وَفُدِىَ بِكَبْشٍ. فَأُخْبِرَ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنهما. فقَالَ: هٰكَذَا أَرَدْتُ أَنْ أُفْتِيَكَ]. أخرجه رزين.

5. (5748)- *Muhammed İbnu Münteşir* anlatıyor: *"Bir adam, Allah, düşmanından kurtardığı taktirde kendisini kurban etmeye nezretmişti. Durumu gelip İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ'ya sordu. O da, hizmetçisi Mesruk'a sormasını söyledi. Adam ona sorunca, Mesrûk:*

"Sen kendini kurban etme. Çünkü, eğer mü'min biriysen, mü'min bir canı öldürmüş olacaksın; yok eğer kâfirsen, cehenneme gitmede acelecilik etmiş olacaksın. En iyisi, bir koç satın al, bunu müslümanlar için kes. Çünkü İshâk aleyhisselâm senden daha hayırlıdır. O bir koç ile fidyelendi" diye cevap verdi. Adam bu cevabı İbnu Abbas radıyallahu anhümâ'ya haber verdi. Bunun üzerine:

"Sana, ben de böyle fetva vermeyi düşünmüştüm!" dedi." [Rezîn tahrîc etmiştir.]

AÇIKLAMA:

1- Dinimiz kişinin intihar etmesini yasaklamış, haram ilân etmiştir. Bu haramı hiçbir şey meşrulaştıramaz. Ancak Allah yolunda cihad makbuldür. Allah'ın meşru kıldığı maksadların tahakkuku için ölmenin muhakkak olduğu durumları göze almak intihar sayılmaz. Ama, kişinin kendisini Allah yolunda kurban etmek istemesi, meşru değildir. Böyle bir nezirde bulunmuş ise, bunu kurban keserek telafi edebilecektir. Sadedinde olduğumuz rivayette *İbnu Abbas* bunu *Hz. İbrahim*'in oğlu *İshak* ile delillendirir. Bilindiği gibi, *Hz. İbrahim* oğlunu Allah için kurban etmeyi nezrettiği zaman tam boğazlama anında Cenab-ı Hak, *Hz. İbrahim*'in oğluna fidye olarak bir koç göndermiş, oğlan yerine koç kurban edilmiştir.

2- *Hz. İbrahim aleyhisselâm*'la ilgili bu kıssada *Hz. İbrahim*'in kurban etmeye kalktığı oğlu *Hz. İsmail* bilindiği halde, burada *Hz. İshak*'ın zikri geçmektedir. Bu mesele esas itibariyle yahudilerle müslümanlar arasında bir ihtilaf konusudur. Onlar, kendilerini *Hz. İshak*'tan gelme bildikleri için, Allah için kurban edilmek üzere yatırılmış olduktan sonra, Allah tarafından koçla fidyelenme şerefinin kendi cedlerine ait olduğunu söylemek gayesiyle, onun *Hz. İshak* oldu-

ğunu iddia ederler. İslâm alimleri, daha mevsuk rivayetlere ve –daha önce açıklandığı üzere– başka delillere de dayanarak, kurban namzedinin *Hz. İsmail* olduğuna hükmeder. Bu bahis daha önce işlendi.

5749 ٦– وعن عقبة بن عامر رضي اللّه عنه. [أنَّ رَسولَ اللّهِ ﷺ قَالَ: كَفَّارَةُ النَّذْرِ إذَا لَمْ يُسَمِّ شَيْئاً كَفَّارَةُ يَمِينٍ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

6. **(5749)**- *Ukbe İbnu Âmir radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurmuştur ki:*

"Nezir keffâreti, başka bir şey zikredilmemişse yemin keffâretidir." [Müslim, Nüzûr 13, (1645); Ebu Dâvud, Eymân 31, (3323); Tirmizî, Nüzûr 4, (1528).]

AÇIKLAMA:

Burada kastedilen nezir şöyle olur: *"...Allah için üzerime nezir olsun."* Dikkat edince, böyle bir nezirde kişi, neyi yapmaya azmettiğini zikretmemiştir. Şu halde hadîs, böylesi bir nezir için ödenmesi gereken keffâretin *"yemin keffâreti"* olmasına hükmetmektedir.

Nevevî der ki: *"Ülemâ burada kastedilen şey hususunda ihtilaf etmiştir. Şâfiîlerin cumhuru bunu nezr-i Lecâc'a hamletmiştir. Nezr-i Lecâc, inad ve ısrar nezri demektir. Kişi, mesela "Zeyd" kelimesini kullanmak istemez de: "Eğer ağzımdan "Zeyd" çıkarsa Allah için haccetmek üzerime borç olsun" der. İşte bu çeşit nezre nezr-i Lecâc denmiştir. Bu kimse, bilahare "zeyd" kelimesini sarfedecek olursa yemin kefâreti ödemekle, söylediğini yapma arasında muhayyerdir. Şafiî mezhebinde esas olan hüküm budur. İmam Mâlik ve birçokları bu nezr-i Lecâc'ı mutlak nezre hamletmiş ve sanki "Üzerime nezir olsun" şeklinde yapılan mutlak nezre benzetmiştir. Ahmed İbnu Hanbel ve birkısım Şâfi'îler de bunu, "içki içmeye" nezretmiş olan kimsenin yaptığı nezr-i mâsiyete hamletmiştir. Ashab-ı Hadis fakihlerinden bir cemaat de, bu nezr-i Lecâc'ı nezir çeşitlerinin hepsine hamledip, "Bu nezri yapan kimse, nezrin bütün çeşitlerinde, kendine yüklediği şeyi yapmakla yemin keffâreti ifa etme arasında muhayyerdir" demişlerdir."*

İmam-ı Azam'ın bu meseledeki son görüşüne göre, bir kimse nezrini, olmasını istemediği bir şarta bağlamışsa, ona bir yemin keffâreti kâfidir. Ancak nezrettiği şeyi yapmakla dahi borcunu ödemiş olur. Sözgelimi *"Falan kimse ile konu-*

şursam bir yıl oruç tutmak borcum olsun" diye nezreden kimse o şahısla konuşacak olsa, dilerse bir yemin keffareti verir, dilerse bir yıl oruç tutar. Fakat olmasını dilediği bir şarta bağladı ve meselâ: *"Hastam iyileşirse bir yıl oruç tutmak bana borç olsun"* dedi ise, mutlaka nezrini tutması gerekir. *İmam Muhammed* de böyle hükmetmiştir. Umumî belvâ sebebiyle bazı Hanefî fakihleri bu şekilde fetva vermişlerdir.

5750 ٧— وعن عمران بن حصين رضى اللّه عنهما قال: [قال رسولُ اللّه ﷺ النّذْرُ نَذْرَانِ، فَمَنْ كَانَ نَذْرُهُ فِى طَاعَةِ اللّهِ فَذٰلِكَ لِلّهِ، وَفِيهِ الْوَفَاءُ، وَمَنْ كَانَ نَذْرُهُ فِى مَعْصِيَةِ اللّهِ فَذٰلِكَ لِلشَّيْطَانِ وَلاَ وَفَاءَ فِيهِ، وَيُكَفِّرُهُ بِمَا يُكَفِّرُ الْيَمِينَ]. أخرجه النسائى.

7. (5750)- *İmrân İbnu Husayn radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Nezir iki çeşittir: Kimin nezri Allah'a taatla ilgiliyse bu nezir Allah içindir. Bunda vefa gerekir. Kimin nezri de Allah'a masiyetle ilgili ise işte bu nezir şeytan içindir, bunda vefa yoktur. Böyle bir nezirde bulunan kimse, nezri için, yeminde olduğu gibi keffarette bulunur." [Nesâî, Eymân 41, (7, 28, 29).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste geçen Allah'a taatle ilgili olan nezirle, Allah'a isyanla ilgili olan nezirler hakkında daha önce yeterli açıklama yapılmıştır, burada tekrar etmeyeceğiz. (Meselâ 5729, 5743. hadislerin açıklamaları görülmelidir.)

NİYET VE İHLAS BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

İslâm'ın en ziyade ehemmiyet verdiği hususlardan biri niyettir. Kişinin yaptığı işler niyete göre değer kazanır; Allah nazarında da kul nazarında da bu böyledir. Aynı fiili yapan iki ayrı kişi niyetlerindeki farklılık sebebiyle birbirine zıt karşılık görebilirler. Bu sebeple, gerek Kur'an'da ve bilhassa hadislerde niyetin ehemmiyetine dikkat çeken beyanlar çokça gelmiştir. Şu ayette, insanların niyetlerine göre hesaba çekilecekleri belirtilmiştir: **"Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Siz içinizde olanı açıklasanız da, saklasanız da, Allah onu bilir ve onunla sizi hesaba çeker. (Sonra da ameline ve niyetine göre) dilediğinin günahını bağışlar, dilediğine azab verir. Allah'ın kudreti her şeye yeter"** (Bakara 284). Kur'ân'da *niyet* kelimesi sarîh olarak zikredilmiyor ise de, âlimler bazı âyetlerin niyetle ilgili olduğunu göstermişlerdir. Bunlardan biri şu âyettir: وَمَا أُمِرُوا إِلاَّ لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ **"Halbuki onlar, ihlas ile Allah'a kulluk etmekten.. başka bir şeyle emrolunmamışlardı"** (Beyyine 4). Keza, شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحاً **"Nuh'a emrettiği şeyi Allah sizin için de dinin hükümlerinden kıldı ki, onu sana da vahyetmiştik. Aynı şeyi İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya da emretmiş ve "Dini dosdoğru muhafaza edin ve onda ayrılığa düşmeyin" buyurmuştuk..."** (Şûra 13). Âlimler, burada peygamberlere vahyedildiği bildirilen şeyin *ibadette ihlas* olduğunu belirtirler. İhlas ise niyetle gerçekleşir, ameli Allah rızası için yapmak demektir.

Bu bölümde kaydedilen ilk hadiste *Resûlullah* **"Amellerin niyetlere göre değerlendirileceğini"** haber veriyor. Bazı âlimler bu niyet hadisinin İslâm'ın üçte birini, bazıları da dörtte birini teşkil ettiğini söylemiştir. *"Resûlullah'ın ihbarları arasında, bundan "ahkâmca daha câmi', mânaca daha zengin, hasıl ettiği faideleri daha çok olan" bir başka hadis mevcut değildir"* değerlendirmesi de niyet hadisi için yapılmıştır. Bu hadisin, *Abdurrahman İbnu Mehdî* otuz ayrı bahsi ilgilendirdiğini, *Şâfiî hazretleri* ise yetmiş bahsi ilgilendirdiğini söylemiştir.

Beyhakî hazretleri, niyet hadisinin, ilmin üçte birini teşkil ettiğini söyledik-

ten sonra şu açıklamayı yapar: *"Çünkü, kulun kesbi ya kalbiyledir ya diliyledir, ya da cevârihi (uzuvları) iledir. İşte niyet, bu üç kısımdan biri ve en üstünüdür. Çünkü niyet bazan müstakillen bir ibadet olduğu halde, diğerleri ibadet olabilmek için ona muhtaçtır. Bu sebepledir ki, Resûlullah* نِيَّةُ الْمُؤْمِنِ خَيْرٌ مِنْ عَمَلِهِ **"Mü'minin niyeti amelinden hayırlıdır"** *buyurmuştur. Öyleyse, niyet üzerinde düşünecek olursan, onun iki emrden (yani amelden) hayırlısı olduğunu anlarsın."*

Ahmed İbnu Hanbel, niyete ilmin üçte biri derken, bütün ahkâmın, –onun nazarında– irca edildiği üç ana temelden biri olmasını kastetmiştir. Ona göre diğer iki temelden biri مَنْ عَمِلَ عَمَلاً لَيْسَ عَلَيْهِ اَمْرُنَا فَهُوَ رَدٌّ **"Bizim emrimize uymadan yapılan bir iş merduddur"** hadisi, diğeri de اَلْحَلاَلُ بَيِّنٌ وَالْحَرَامُ بَيِّنٌ **"Helal açıklanmıştır, haram da açıklanmıştır..."** diye başlayan hadistir.

Bediüzzaman, niyeti, âdetleri ibâdete çeviren bir iksir olarak değerlendirir. Kırk yıl, hayatında öğrendiği dört hakikatten birinin niyet olduğunu beyan eder: *"Kırk sene ömrümde, otuz sene tahsilimde yalnız dört kelime ile dört kelâm öğrendim: ..Kelimelerden maksad manâ-i harfî, mâna-i ismî, niyyet, nazardır... Nazar ile niyet mahiyet-i eşyayı tağyir eder (değiştirir). Günahı sevaba, sevabı günaha kalbeder. Evet niyet âdi bir hareketi ibâdete çevirir. Ve gösteriş için yapılan bir ibadeti günaha kalbeder. Maddiyâta esbâb hesabıyla bakılırsa cehâlettir. Allah hesabiyle olursa mârifet-i ilahiyedir."*

Birçok hadislerinde, *Resûlullah,* cephede ölenlerin şehidlik sevabının niyetlerine göre olacağını belirtmiştir. *"Kim Allah yolunda cihad etmektedir?"* mahiyetindeki bir soruya مَنْ قَاتَلَ لِتَكُونَ كَلِمَةُ اللّهِ هِيَ الْعُلْيَا فَهُوَ فِى سَبِيلِ اللّهِ **"Kim Allah'ın kelamı yüce olsun diye savaşırsa işte o kimse Allah yolunda cihaddadır"** diye cevap vermiştir. Bir diğer hadiste رُبَّ قَتِيلٍ بَيْنَ الصَّفَّيْنِ اَللّهُ اَعْلَمُ بِنِيَّتِهِمْ **"Karşılıklı savaşan iki cephe arasında nice maktuller vardır ki, gerçek niyetlerini ancak Allah bilir"** buyrulmuştur. Bir diğerinde de: مَنْ غَزَا وَهُوَ لاَ يَنْوِى اِلاَّ عِقَالاً فَلَهُ مَانَوَى **"Sırf ganimet niyetiyle savaşan kimse için sadece niyet ettiği vardır (cihad sevabı verilmez)."**

Bu hususun en güzel örneği, sahîh hadislerde geldiği üzere *Kuzmân hadisi*dir. Müslümanlar safında herkesin dikkatini çekecek, takdirlerini celbedecek kadar kahramanca savaşan, pek çok müşriği öldüren *Kuzmân,* bu yiğitlikleri Allah'ın kelamını yüceltmek için yapmadığı için *Resûlullah*'ın ihbarı ve diğer mücahidlerin müşahedesiyle hayatını cehennemliklere yaraşır şekilde sona erdirmiş ve onun bu elîm akibeti üzerine *Aleyhissalâtu vesselâm* açıklamıştır:

"İnsanlardan bazıları vardır ki, halka görünüşe göre ehl-i cennete yaraşan hayırlı işler yaparlar. Halbuki onlar (o işlerini yaparken taşıdıkları niyetleri sebebiyle) cehennemliktir..."

5751 ١ ـ عن عمر رضى اللّه عنه قال: [قال رسول اللّهِ ﷺ إِنَّمَا
الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِىءٍ مَا نَوَى، فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى
اللّهِ وَرَسُولِهِ فَهِجْرَتُهُ إِلَى اللّهِ وَرَسُولِهِ، وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى دُنْيَا
يُصِيبُهَا أَوِ امْرَأَةٍ يَنْكِحُهَا فَهِجْرَتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ]. أخرجه الْخمسة.

1. **(5751)**- *Hz. Ömer radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Ameller niyetlere göredir. Herkese niyet ettiği şey vardır. Öyleyse kimin hicreti Allah'a ve Resûlüne ise, onun hicreti Allah ve Resûlünedir. Kimin hicreti de elde edeceği bir dünyalığa veya nikâhlanacağı bir kadına ise, onun hicreti de o hicret ettiği şeyedir." [Buhârî, Bed'ü'l-Vahy 1, Itk 6, Menâkıbu'l-Ensâr 45, Nikâh 5, Eymân 23, Hiyel 1; Müslim, İmâret 155, (1907); Ebu Dâvud, Talâk 11, (2201); Tirmizi, Fedâilu'l-Cihâd 16, (1647); Nesâî, Tahâret 60, (1, 59, 60).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Muvatta dışında kalan muteber hadis kitaplarımızın hepsinde gelmiştir. Hadisin Muvatta'nın *İmam Muhammed eş-Şeybanî* nüshasında yer aldığını bazı ehl-i tahkik söylemiştir.

2- Niyetle ilgili hadis çok ise de, bu hadis, sahîh bir senetle tek tarikten gelmiştir. Sonradan ülemâ arasında fevkalâde şöhret yapmıştır. Bilhassa ihtiva ettiği hüküm, âlimlerce öylesine benimsenmiştir ki, *Umumî Açıklama* kısmında kaydettiğimiz üzere, *Ahmed İbnu Hanbel* gibi İslâm'ın mühim bir imamı, onu dinin üç temelinden biri kabul etmiştir. Bütün ameller, kıymetini niyete göre kazandığı için, İslâm müellifleri eserlerini bu hadisle başlatmayı âdet edinmiş, çoğunluğu teberrüken ve tefâülen eserinin başına bunu kaydetmiştir.

3- Hadisin vürud sebebiyle ilgili olarak, bazı kaynaklarda şu açıklamaya rastlanır: *Resûlullah*'ın Medine'ye hicret etmesi üzerine müslümanlar Mekke'yi terkederler. *Resûlullah*'ın emrine uyarak hicret edenlerden biri de *Ümmü Kays* adında bir kadındır. Bununla evlenmek düşüncesinde olan bir erkek, kadının: *"hicret etmezsen seninle evlenmem"* demesi üzerine, onunla evlenmek için hic-

ret eder ve Medine'de evlenirler. Herkes Allah ve Resulü'nün rızası için hicret ederken, sırf *Ümmü Kays*'la evlenmek için hicret eden bu şahısın niyeti herkesçe bilindiği için adama *Ümmü Kays'ın muhâciri* mânasında *"Muhâciru Ümmü Kays"* lakabı takılmıştır. Gerçi rivâyette sarîh olarak *"Resûlullah bu hadise üzerine niyet hadisini irad buyurmuştur"* denmez ise de, hadiste geçen ibare, zihinlerde bir irtibata sebep olmuştur.

4- Âlimler, hicret için niyetin hâlis olmasının ehemmiyetini söylerken, hem evlenmek gibi dünyevî bir maksad, hem de hicret gibi bir niyetin beraber olabileceğini de belirtirler. Her ne kadar birincisi kâmil bir niyete sahip ise de ikincisi batıl bir iş yapmış sayılmaz, birinciye nisbetle niyetinde eksiklik var demektir. Zira evlenmek de meşru bir ameldir, o da niyete tâbi olarak mâna ve ehemmiyetini değiştirebilir. Sevap yönüyle, elbette ki birinci üstün olacaktır. Hatta sırf evlenmeye niyet eden kimse, bunu, iffetini korumak, *Resûlullah*'ın **"çoğalın"** emrini yerine getirmek gibi bir niyetle yapsa sevaba nail olacaktır. İslâm tarihinde bunun değişik örnekleri var. *Ebu Talha Ümmü Süleym*'le evlenmek ister. Ancak daha önce müslüman olan *Ümmü Süleym*, müslüman olması kaydıyla evlenebileceğini söyleyince *Ebu Talha* müslüman olur. Burada *Ebu Talha*'nın müslümanlığı değersizdir denemez. Evlenmek, müslüman olmaya teşvik unsuru olmuştur. Oruç tutup bununla hem ibadet ve hem de perhize niyet edenin hali de böyledir. Sırf perhiz için tutulan orucun sevabı yoksa da, her ikisine niyet eden, niyetinin derecesine göre sevap alır. Eğer perhiz niyeti gâlip çalarsa *Gazali*'ye göre bunun sevabı yoktur. Bütün ameller böyledir; dinî niyetin galebesi halinde sevap alır, değilse alamaz. *İbnu Cerir et-Taberî*, dünyevi maksatların karıştığı ameller hususunda selef cumhûrunun, işin başına (iptidasına) itibar edileceği, hangi niyetle o ameli başlatmışsa ona göre değerlendirileceği, eğer sırf Allah rızası için başlamış idiyse, sonradan ârız olan başka maksatların zarar vermeyeceği görüşünde olduklarını nakletmiştir.

5- Bu hadisle istidlal eden bazı âlimlerimiz, hükmü bilinmeden amele teşebbüs etmemek gerektiğini söylemişlerdir. Çünkü hadis, amelde niyet olmadığı taktirde amelin değersiz olduğunu ifade etmektedir, nitekim bir amele terettüp edecek hüküm bilinmezden önce, o şeyin yapılmasına niyet etmek sahih olmaz. Keza hadisten gâfile (hiçbir niyeti olmayana) teklif olmayacağı, çünkü *kasd*, maksudun bilinmesini gerektirdiği, gâfilin ise kasıtsız olduğu hükmü de çıkarılmıştır.

6- Hadisle ilgili bir kısım açıklamaya *Umumî Açıklama* kısmında yer verdik oraya bakılsın.

5752 ٢ — وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: إذَا أنْزَلَ اللّهُ بِقَوْمٍ عَذَاباً أصَابَ العَذَابُ مَنْ كَانَ فِيهِمْ ثُمَّ بُعِثُوا عَلَى نِيَّاتِهِمْ]. أخرجه الشيخان.

2. (5752)- *İbnu Ömer radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Allah bir kavme azap indirdi mi, o azab, kavmin içinde bulunan herkese isabet eder. Sonra, (Kıyamet gününde) herkes niyetlerine [ve amellerine] göre diriltilirler." [Buhârî, Fiten 19; Müslim, Sıfatu'l-Cenne 84, (2879).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, bu hadislerinde yaptıkları kötülükler sebebiyle, bir kavme ilahî ceza geldiği taktirde, iyilerin bu cezadan hariç kalmayacaklarını, dünyevî azaba, kötülerle birlikte aynen iştirak edeceklerini; ancak ahirette, iyilerin dünyadaki niyet ve amellerine uygun olarak hayır üzere diriltileceklerini, iyiliklerinin zayi olmayacağını belirtmektedir.

Bazı rivayetlerde *"niyetleri üzere"* denilirken, bazılarında *"amelleri üzere"* denmiştir. Keza *"amelleri ve niyetleri üzere"* şeklinde her ikisini zikreden rivayet de mevcuttur.

İyilere isabet eden ceza, onların günahlarına bir keffaret, derecelerine bir yükselme vesilesi olacaktır.

Beyhakî'nin Şu'abu'l-İman'da kaydettiği bir rivayet bu bahsi biraz daha açmaktadır: **"Yeryüzünde kötülük zuhûr ettimi Allah içlerine belasını indirir."** *"Ey Allah'ın Resûlü! İçlerinde ibadet ehli olduğu halde mi?" denildi de,* **"Evet! Ancak bilahare Allah'ın rahmetine göre diriltilirler"** *buyurdu."*

Zeyneb Bintu Cahş'tan gelen bir rivayet, cemiyette kötülüklerin galebe çalıp alenen işlenmeye başlaması durumunda ilahî cezanın geleceği belirtilir: *"Ey Allah'ın Resûlü, aramızda sâlih kişiler olduğu halde helak mı olacağız?"* diye sorunca: **"Evet! Kötülükler çoğalınca!"** cevabını alır. Bu hususu te'yîd eden bir diğer rivayet *Sıddık radıyallahu anh*'tan gelmiştir: Anlattığına göre *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın şöyle buyurduğunu işitmiştir: إنّ النّاسَ إذَا رَأوِ المُنْكَرَ فَلَمْ يُغَيِّرُوهُ أوْشَكَ أنْ يَعُمَّهُمُ اللّهُ بِعِقَابٍ **"İnsanlar kötülüğü görünce müdahale edip düzeltmezlerse, Allah'ın, hepsini kuşatacak umumî bir ceza göndermesi yakındır."**

Müslim'de gelen bir rivayette *Aleyhissalâtu vesselâm* buyurmuştur ki: **"Şaşılacak şey! Hakikaten ümmetimden birkısım insanlar Kureyş'ten Beyt'e sığınmış bir adam için, Beyt'e doğru hareket ederler. Çöle vardıklarında bunlar yere batırılacaklardır."** *Hz. Aişe der ki: "Ey Allah'ın Resûlü dedik, yol bazan farklı insanları biraraya getirir!"*

"Evet buyurdular, onların arasında kasıtlısı, mecbur edileni, yolcusu var. Hepsi de toptan helak olurlar, ancak muhtelif yerlerden çıkarlar, Allah herbirini niyetine göe diriltir."

Alimler, bu hadislerden hareketle ölümde iştirakin sevap ve ikâbda da iştiraki gerektirmediği, Allah'ın gazabına uğramış miletler içerisinde sâlihlerin de bulunabileceği hükmünü çıkarmışlardır.

İbnu Ebî Cemre, iyilere de musibetin gelişini, *"onların emr-i bi'l ma'ruf ve nehy-i ani'l münkerden geri kalışlarına ceza"* olarak yorumlar. Ve devamla: *"Emr-i bi'l ma'ruf ve nehy-i ani'l münkerde bulunanlar hakiki mü'minlerdir. Allah onlara azab göndermez, bilakis onlar sebebiyle azabı defeder"* der. *İbnu Ebî Cemre*'nin bu görüşünü وَمَا كُنَّا مُهْلِكِي الْقُرَى اِلاَّ وَاَهْلُهَا ظَالِمُونَ **"Ahalisi zulme sapmadıkça hicbir memleketi biz helâk etmeyiz"** (Kasas 59) ve keza: وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَاَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللّٰهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ **"Halbuki sen içlerinde olduğun halde onlara azab edecek değildir. Onlar bağışlanmalarını ister oldukları halde de Allah onlara azab edecek değildir"** (Enfâl 33) gibi âyetler te'yîd eder.

Diğer taraftan, münkerden men etmeyenlere de azabın şâmil olacağını te'yîd eden âyetler de mevcuttur: فَلاَ تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتّٰى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ اِنَّكُمْ اِذًا مِثْلُهُمْ **"Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini yahut onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, onlar başka bir söze dalıncaya kadar onlarla beraber oturmayın"** (Nisa 140). Şu halde böylesi insanlarla oturmak nefsi tehlikeye atmak olacağından, küffârdan kaçmak meşru addedilmiştir. Bu emir, küffârın söz ve fiillerinden rahatsız olanlar içindir. Onlara yardımcı olan, onlardan razı olan, artık onlardan biri olmuştur.

Sadedinde olduğumuz hadiste, kötülüklere seyirci kalıp men etmeyenleri korkutma vardır. Seyirci kalmanın ötesinde, birkısım şahsî mütâlaalar, temelsiz yorumlar ve dünyevî menfaat hesaplarıyla zâlimlere ve kötülere müdâhanede bulunanların, kötülüklere kılıf uydurup razı ve hatta yardımcı olanların hali ne olur? Cenab-ı Hak mü'minleri böylesi fitnelerden siyânet buyursun!

5753 ٣ـ وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ أخْلَصَ لِلّهِ أرْبَعِينَ صَبَاحاً ظَهَرَتْ يَنَابِيعُ الْحِكْمَةِ مِنْ قَلْبِهِ عَلَى لِسَانِهِ]. أخرجه رزين.

3. (5753)- *İbnu Abbâs radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kim kırk sabah Allah'a ihlâslı olursa, kalbinden lisanına hikmet çeşmeleri akmaya başlar." [Rezîn tahric etmiştir. Hadis Hilyetü'l-Evliya'da *Ebu Eyyûb el-Ensarî*'den merfu olarak kaydedilmiştir, (5,189); keza hadisi Câmi'u's-Sagîr'de de bulmaktayız (Feyzu'l-Kadir 6, 43).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin, Câmi'u's-Sagir'deki veçhinde: **"Kim kırk gün Allah'a ihlâslı olursa"** şeklinde gelmiştir. *Münâvi: "Kim kırk gün ibadetini Allah'a ihlasla yaparsa..."* diye açıklar ve ihlâslı olmayı *"Bedenini maddî pisliklerden temizlemek, zâhirî ve batınî duygularını, algılamaya ihtiyaç duyulmayan şeylerden berî tutmak, azalarını, aklî mizanlara ve şer'î ahkâmlara muvafık malum ve mutedil tasarrufların dışına çıkmaktan korumak, onları nebevî nasihatlar, hakimane tenbihler dairesinde kullanmak ve bilhassa lisan ve hayâlini fasid itikadlardan, bâtıl mezheplerden, düşük tahayyülâttan koruyup, onların boş emel ve dipsiz kuruntularla oyalanmasına meydan vermemek, zihnini alçak fikirlerden, gerçekleşmeyecek kuruntulardan uzak tutmak..."* diye açıklar. *Münâvi,* kişinin mânevi temizliğini sağlayacak daha pek çok tedbirleri saydıktan sonra, *"kalpten lisana hikmet çeşmelerinin akmasını"* izah sadedinde: *"Çünkü, mânevî tahareti muhafaza ve mücâhedenin peşini bırakmamak, kişiyi müşâhedeye ulaştırır. Nitekim Cenab-ı Hak hazretleri* وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً **"Ey Resûlüm, gece vakti de uyanıp sadece sadece sana mahsus fazladan bir ibadet olarak teheccüd namazını kıl. Umulur ki Rabbin, seni övülmüş bir makam olan en büyük şefaat makamına kavuşturur"** (İsra 79) *buyrulmuştur. Varlığın gerçek maksudu olan Zât-ı Şerif aleyhissalâtu vesselâm Makam-ı Mahmud'a ancak rükû ve sücud ile ulaşabilirse, hiçbir mahsulü (muktesebatı) olmayan bir kimse nasıl vüsûl arzu edebilir? Bu hakikate binâen büyükler* فَجَاهِدْ تُشَاهِدْ *"Gayret et müşâhede et!" demişlerdir"* der.

2- Hadiste *"kırk gün"*le kayıtlamanın hikmeti şöyle açıklanmıştır: *"Bu, öyle bir müddettir ki, bir şeye, bu müddet boyunca devam edildiği taktirde o şey insanda fıtrî, tabiî bir huy haline gelir."* Sûfîlerden bir grup, bundan hareketle, bir müridin halvetinin kırk gün olacağına hükmetmiştir.

3- Muhaddisler bu hadisin zaafına dikkat çekerler. Ancak ehl-i tasavvuf, hadis ilminde rastlanmayan bir metodla, hadisin sıhhatini tahkik ederler ve sıhhatine hükmederler. *Münavî*'nin kaydına göre *Abdü'l-Hakk*'ın Şerhu'l-Ahkâm'ında şöyle denmiştir: *"Bu hadis, sened yönüyle sahih olmasa da atâ ve imdâd ehline has kılınan zevk, hadisin sahih olduğunu anlamıştır. Bunun anlaşılması, fethî ilme sahip olmayana zordur. Bu "fethî ilm" i elde etmenin yolu, Muhammedî ihlâs vasıtasıyla gelen Feyz-i Rabbânîdir."*

NASÎHAT VE MEŞVERET BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Nush, öğüt, nasihat mânasına gelir. Arapça'da kelimenin aslî mânası, en-Nihâye'ye göre, kendisine nasihat edilenin hayrını istemek demektir, hayırhahlık en yakın kelimedir. Bu mânayı tek bir kelime ile ifade etmek mümkün değildir. Arapçada kullanılan mânaca en zengin, en câmî kelimelerden biri kabul edilmiştir. Kelimeyi dilimizdeki *öğüt vermek* mânasında almak, mânayı daraltır. Bu sebeple *hayırhahlık* mânasını da zihnimizde canlı tutmamız gerekir.

İslâm âlimleri, nasihatin dinde mühim bir yer tuttuğunu belirtirler ve dinin mihver ve direğini nasihatın teşkil ettiğini söylerler. Görüleceği üzere, *Resûlullah* "din"i nasihat olarak tarif etmiştir. Müslüman da Allah, peygamber, Kur'ân, büyükler ve din kardeşleri için hayır dileyen kimsedir.

Meşveretle ilgili umumî ve geniş açıklamayı bahsin sonuna İSTİDRAD kısmına bırakıyoruz.

5754 ١ــ عن تميم الداري رضى اللّه عنه قال: [قال رسُولُ اللّهِ ﷺ الدِّينُ النَّصِيحَةُ. قُلْنَا يَارسُولَ اللّهِ: لِمَنْ:؟ قَالَ لِلّهِ وَلِكِتَابِهِ، وَلِرَسُولِهِ، وَلأئِمَةِ المُسْلِمِينَ، وَعَامَّتِهِمْ]. أخر جه مسلم وأبو داود والنسائى

1. (5754)- *Temîmu'd-Dârî radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:* **"Din nasîhatten (hayırhahlıktan) ibarettir!"** *demişti. Biz sorduk: "Ey Allah'ın Resûlü! Kimin için hayırhah olmaktır?"*

"Allah için, Allah'ın kitabı için, Resûlü için ve müslümanların imamları ve hepsi için!" *buyurdular."* [Müslim, İmân 95, (55); Ebu Dâvud, Edeb 67, (4944); Nesâî, Bey'at 31, (7, 156).]

AÇIKLAMA:

Hadiste, din nasihat olarak tarif edilmektedir. Hatta, ibarede *nasihat* kelimesinin mârife gelmesini gözönüne alan şarihler, hadisin *din, nasihatten başka bir*

şey değildir şeklinde ifade edebileceğimiz kuvvetli, tekidli bir mâna taşıdığına dikkat çekerler. Bu ifade tarzı da dinde nasihatın ehemmiyetini tesbit etmeye yöneliktir.

Nasihat, nush nedir? en-Nihâye, lügat olarak *nush*un hulûs, yani saf olmak mânasına geldiğini belirtir. Nitekim نَصَحْتُ الْعَسَلَ *"Bal süzdüm, mumundan ayırdım, hâlis kıldım"* demektir. Bazıları bu kelimenin نَصَحَ الرَّجُلُ ثَوْبَهُ *"kişi elbisesini dikti"* kullanımındaki asıldan geldiğini söylemiştir.

Lügavî tahlille fazla oyalanmadan, hadislerde yer verilen dinî bir tabir olarak *nasihat*in *hayırhahlık* yani hayrını ve iyiliğini istemek, bu sebeple *hayrı ve iyiyi duyurup hatırlatmak* olduğunu anlayabiliriz ki, bu mânayı dilimizde ifâde eden en yakın kelimemiz öğüttür. Ancak *öğüt* kelimesinin her yerde her zaman nasihat kelimesiyle ifade edilmek istenen mâna zenginliğini ifade etmekten çok geri kaldığını da bilmemizde fayda var. Nasihat'in ne manaya geldiğini anlamamızda yardımcı olacak bir kelime *nasûh* tabiridir. Kur'an'da geçen *tevbe-i nasûh*un ne olduğu *Resûlullah*'a sorulunca هِىَ الْخَالِصَةُ الَّتِى لاَيُعَاوَدُ بَعْدَهَا الذنبُ **"Bu hâlis olan, ihlâsla yapılan tevbedir ki, ondan sonra günaha bir daha dönülmez"** diye açıklamıştır.

2- Sadedinde olduğumuz hadiste, **"Din nasihattir"** yani *din hayırhahlıktır* dendikten sonra bu hayır isteme işinin kimler için olacağı sorulmuş, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* da **"Allah, Resûlullah, Kitabullah, müslümanların imamı ve müslümanlar için hayırhahlık"** diye açıklamıştır. *İbnu'l-Esîr* kısa kısa şu açıklamaları yapar:

★ *Allah için nasihat (hayırhahlık): Allah'ın birliği hususunda sıhhatli bir itikaddır. O'na yapılan ibadette niyeti hâlis tutmaktır.*

★ *Kitabullah için nasihat (hayırhahlık): Onu tasdik ve onda olanlarla amel etmektir.*

★ *Resûlullah için nasihat (hayırhahlık): Peygamberliğini tasdik, emir ve yasaklarına inkıyad etmektir.*

★ *İmamlar için nasihat (hayırhahlık): Hak'ta onlara itaat etmek, zulmettikleri zaman da onlara isyan etmemektir.*

★ *Bütün müslümanlar için nasihat (hayırhahlık): Onları maslahatları doğrultusunda irşad etmek."*

Alimlerimiz, dinin "nasihat" olarak tarif edilmesinin, dinde nasihatin ne kadar ehemmiyetli bir yer tuttuğunu belirtmeye râci olduğunu söylerler. Nitekim

hadiste **"Hacc, Arafat'tır"** denilerek, hacc fârizası Arafat vakfesi olarak tarif edilmiştir. Halbuki hacc'da vakfeden başka *menâsik* de mevcut. Öyleyse *Arafat Vakfesi* ile tarif edilmesi, diğer menâsık içinde vakfenin tuttuğu yerin ehemmiyetini ibrazdır. Aynen bunun gibi, **"Din nasihattır"** ifadesi de dinde nasîhatın diğer meseleler arasında ne kadar mühim bir yer tuttuğunu göstermektedir. Nitekim, hadisin devamında *nasihatın* çerçevesine, dinin ana meseleleri dahil edilmiştir. Bazı âlimler, bu hadisi *"İslâm'ın dörtte biri"* olarak değerlendirmiştir. Yani İslâm'ı özetleyen dört hadisten biri. *Nevevî,* buna itiraz edip: *"Bilakis, bu hadis tek başına İslâm'ın medarı (yani üzerine oturduğu zemin, temel)dir"* demiştir. *Münâvî* der ki: *"Selef büyükleri buna bakınca, tavsiyelerinin en büyüğünü nasihat yaptılar. Ariflerden biri dedi ki: "Ben sana nasihatı, köpeğin sahibine olan nasihatini tavsiye ederim. Çünkü sahipleri onu acıktırsalar, kapı dışarı atsalar da, o onların etrafında dönmekten, onları korumaktan vazgeçmez."*

Hadisin zâhiri, nasihat edilen kimseye nasihatin fayda etmeyeceğini bilse bile, nasihatın vacib olduğunu ifade eder.

Ariflerden biri demiştir ki: *"Nisâh, iplik demektir; minsaha da iğne demektir. Nâsih ise, diken (terzi), yani kumaş parçalarını birleştirip elbise yapan, böylece yaptığı birleştirmeler sonucu ortaya çıkan şeyden istifade edilen kimse demektir. Dinde nâsih de buna benzer: Allah'ın kulları ile o kulların ahirette saadetlerine vesîle olacak şeylerin arasını birleştirir, Allah'ın kullarının arasını birleştirir." el-Kâdı* demiştir ki: *"Din, asıl itibariyle tâat ve ceza demektir, ama dinle şeriat kastedilir, çünkü şeriatte de taat ve inkıyâd vardır."*

5755 ٢ — وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قال رسول اللّهِ ﷺ: مَنْ أفْتَى بِغَيْرِ عِلْمٍ كانَ إثْمُهُ عَلَى الَّذِى أفْتَاهُ، وَمَنْ أشَارَ عَلَى أخِيهِ بِأمْرٍ يَعْلَمُ أنَّ الرُّشْدَ فى غَيْرِهِ فَقَدْ خَانَهُ]. أخرجه أبو داود.

2. (5755)- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kime ilme müstenid olmayan bir fetva verilmişse, bunun günahı ona fetva verene âittir. Kim, bir kardeşine, gerçeğin başka olduğunu bile bile, farklı bir irşadda bulunursa ona ihânet etmiş olur." [Ebu Dâvud, İlm 8, (3657).]

AÇIKLAMA:

Hadiste iki temel meseleye temas edilmektedir:

1- Birinci meseleye göre, fetva ile amel eden mukallide sorumluluk yoktur. Hatta fetva hatalı bile olsa bundan mukallid sorumlu değildir. Bu hatalı fetvanın sorumluluğu fetvayı verene aittir. Ancak fetva vereni sorumlu kılan husus, verdiği fetvayı cahilâne vermesidir, ilme dayandırmamış olmasıdır. *Aliyyu'l-Kâri,* hadisi şöyle açıklar: *"Dendi ki: "Malum olduğu üzere, her cahil, bir mesele çıkınca âlime sorar. Alim de ona fetva verir. Eğer âlim bâtıl bir cevap verir, soran da onun bâtıl olduğunu bilmeden onunla amel ederse, işte bunun günahı müftü yani o fetvayı veren kimse üzerinedir, şâyet içtihadında kusur etti ise."*

Alimler fetva veren kimsenin, fetvaya ehliyetsiz olmak, fetva için gereken itinayı göstermemek sebebiyle hata yapmış olmak gibi sebeplerle fetva verenin sorumlu düşeceğini belirtirler. Aksi taktirde, içtihad ve fetvaya ehil bir kimsenin, ehliyet sahasında, hakkı bulma hususunda elinden gelen gayret ve titizliği göstererek verdiği fetvada hakkı bulamayarak, hataya düşse bile sorumluluğunun olmayacağını, günaha girmeyeceğini belirtirler. Bu husus, yani içtihaddaki hatasından dolayı müçtehidin sorumlu ve günahkâr olmayacağı hususu bizzat *Resûlullah* tarafından ifade buyrulmuştur. إِذَا حَكَمَ الْحَاكِمُ فَاجْتَهَدَ فَاَصَابَ فَلَهُ اَجْرَانِ وَإِذَا حَكَمَ فَاَخْطَأَ فَلَهُ اَجْرٌ وَاحِدٌ **"Hâkim içtihad edip hüküm verince isabet ederse iki ücret alır. (Biri içtihad, biri de isabet ücreti.) Hükmünde hata ederse tek ücret alır (hüküm verme ücreti)."** Şayet hâkim verdiği hükümdeki hata sebebiyle sorumlu olsaydı hâkimlik, müftülük, müçtehidlik gibi meslekler olmazdı. Çünkü, beşerî hüküm, binde bir gibi pek zayıf da olsa, daima hata ihtimali taşır. Gelişen içtimaî hayat insanları daima içtihad yapmaya, yeni hükümler vermeye mecbur etmektedir. Dinimizin yüceliklerinden biri de şüphesiz müçtehidi hatasından dolayı mes'ul etmemiş olmasıdır. Ama unutmayalım, bu ruhsat ehliyet sahiplerinedir. İçtihad ve hükme liyakatı olmayanlar verdikleri hükümdeki hatadan sorumludurlar. Hatta dinimiz, böylelerini sadece hatadan değil, hüküm vermekten sorumlu tutmuştur, hükmünde isabet etmiş olsa bile. Çünkü isabeti tesadüfen olmuştur.

Burada şunu da belirtmekte fayda var: Hatalı fetvadan onunla amel edene sorumluluk yoktur, sorumluluk fetvayı verene aittir derken, fetvayı verenin ehliyetli olmasına bağlıdır. Kişi meselesini ehil olmayan, sorumluluk duygusu bulunmayan kimseden sorarsa, sorumluluktan kurtulamayacağı âşikardır. Dinimiz doktorun tabâbetle ilgili tavsiyesine uymayı esas almıştır, ama nasihatine uyulacak doktorun hem müslüman, hem de hâzık yani mesleğinde ehliyetli olmasını şart koşmuştur. Hal böyle iken günümüzde, faiz, sigorta gibi bir kısım meşkuk meselelerde, müslümanlar her sakallıyı dedesi sanan çocuklar gibi her ilahiyat-

çıyı fetvacı sanarak fetva istemektedirler. Böylesi ciddi bir ihtisas ve takva isteyen meselelerde rastgele kimsenin vereceği fetva ile amel, mukallidi mesuliyetten kurtarmaz. Şüpheli şeylerde tevakkuf, ihtiyata uygun olan, dinin tavsiye ettiği temel prensiplerden biridir. *Resûlullah* şüpheli şeylerden kaçınmamızı tavsiye buyurmuştur.

2- Hadiste ifade edilen ikinci ana fikre göre, kişinin kardeşini bile bile yanlışa sevketmesi ona ihanettir. Bir müslüman, din kardeşi, herhangi bir hususta danıştığı, sorduğu taktirde, gerçek kanaatini söylemelidir. Bu, istişârenin gereğidir. Doğru, faydalı bildiğinin dışında bir şey söylemesi ihânettir. Müteakip hadiste de görüleceği üzere, müsteşârın *mü'temen* olması gerekir. Hadiste مَنْ غَشَّ فَلَيْسَ مِنَّا **"Bizi aldatan bizden değildir"** buyrulduğuna göre, bu tehdide mâsadak olmamak isteyenin, istişârenin hakkını vermesi gerekir.

5756 ٣ ـ وعن أم سلمة وأبى هريرة رضى اللّه عنهما قالا: [قال رسول اللّهِ ﷺ: المُسْتَشَارُ مُؤْتَمَنٌ]. أخرجه أبو داود عن أبى هريرة والترمذى عنهما.

3. (5756)- *Ümmü Seleme* ve *Ebu Hureyre radıyallahu anhümâ* anlatıyor: "*Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Müsteşar mü'temendir." [Tirmizî, Edeb 57, (2823, 2824), Zühd 39, (2370); Ebu Dâvud, Edeb 123, (5128); İbnu Mâce, Edeb 37, (3745).]

AÇIKLAMA:

İstişare, kelime olarak işâret kökünden gelir. *İstif'âl* babındandır; *işâret istemek* mânasına gelir. *Müsteşîr,* işâret isteyen demektir; *müsteşar* da kendisinden işâret istenen kimse demektir. *İşareti* burada fikir, nasîhat olarak anlarsak, *istişâre*nin bir fikir danışma, nasîhat isteme ameliyesi olduğunu anlarız.

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, bu hadislerinde, medenî hayatın vazgeçilmesi imkânsız bir ihtiyacı olan fikir alış-verişinin âdabını belirtmektedir: Fikrine başvurulacak kimse (müsteşar), itimad edilen kimse olmalıdır. Bir başka ifâde ile müsteşâr ihânet etmemeli, sorulan hususta, kendine göre, gerçek ve doğru ve maslahat ne ise onu söylemelidir. Soru sahibinin maslahatı nede ise onu gizleyerek ihanette bulunmamalıdır. Hadis bir bakıma istişâre yapacak kimseye de şöyle hitap etmektedir: *"Meseleni, güven vermeyen, gerçeği olduğu gibi söyleyeceğinden emîn olmadığın kimseye açıp onunla istişare etme, müsteşarın mü'temen yani itimada şayan olmalıdır."*

İSTİDRAD

İstişâre, İslâm'ın üzerinde durduğu ehemmiyetli prensiplerinden biridir. Müslümanların sadece hususî hayatlarında karşılaşacakları meselelerin çözümünde değil, siyasî hayatın yürümesinde, idarî sistemin şekillenmesinde de başvurmaları gereken mühim bir esastır. İşlerin şûrâ ile yürütülmesi Allah'ın emridir.

İslâmî şûrâ, günümüz fikrî ve siyasi hayatında toz kondurulmayan beynelmilel bir değer olarak ısrarla medar-ı bahs edilen ve en ideal rejim diye müdafaası yapılan *demokrasi* ile karıştırılır. Bazı kimseler *"İslâm'da da demokrasi var, çünkü ilâhî emir olan şûrâ, demokrasi demektir"* mânasına gelen beyanlarda bulunurlar. Her ne kadar mevcut sistemler içinde *İslâmî Şûrâ*ya en ziyade benzerlik ve yakınlık arzedeni demokrasi olsa da, bu meselede, arada ayniyet görecek kadar sözü ileri götürmenin hatalı olduğu açıktır. Sadece memleketimizde değil, bütün dünyada cereyan eden hâdiseler, bilhassa 1991 yılının sonları ile 1992 yıllarının başında Cezayir'de demokratik seçimler suretiyle müslümanlara iktidar şansı açan gelişmeler karşısında demokrasiperestlerin, askerî darbeyi davet eden çığlık ve fetvaları, demokratik prensiplerin ve demokratik rejimin İslâm aleyhine kullanılabildiği ölçüde takdis edildiğini, İslâm'ın lehine netice verecek bir uygulama halinde zerre kadar demokrasiye yanaşılmadığını göstermiştir. Bu sebeple, müslümanların *İslâmî şûrâ* ile *Batı demokrasisini* birbirine karıştırmamaları gerekir. Elbette *şûrâ*nın, adaletin, kanun önünde müsâvatın tâlibi olacağız, ama iki yüzlü, sömürge aleti demokrasinin müdafaası bize düşmez. Esasen, her iki sistem bazı benzerliklere rağmen birçok temel noktalarda birbirinden farklıdır. İkisini aynı görenler, bu sistemleri yeterince bilmeyenlerdir. Bize, öncelikle, kendi sistemimiz hakkında sağlıklı, tutarlı bir bilgi sahibi olmak düşer.

Bu maksadla, aşağıda İslâmî istişare üzerine yaptığımız iki tahlili kaydediyoruz.

Bu meselede temâs edilecek ana başlıkları öncelikle şöyle belirtebiliriz: İstişârenin ehemmiyeti ve istişâreye teşvîk, *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'ın kendi hayatında istişâreye verdiği ehemmiyet, İslâmî istişârenin işleyiş şekli (mekanizması).

I. İSTİŞARENİN EHEMMİYETİ

İSTİŞARE EMRİ: Kur'ân-ı Kerîm, beşeriyet kadar eskiliğini göstermek sadedinde *Hz. Süleyman*'ın mektûbu üzerine, tâkip edilecek siyâsetin tesbîti maksadıyla yakınlarını toplayan *Belkıs*'ın yaptığı istişâre(1) başta olmak üzere *Firavun*'un *Hz. Musa*'ya karşı alınması gerekli tedbirleri tesbit için etrafındakilerle yaptığı istişareden(1,a), *Hz. İbrahim*'in oğlu *İsmail*'le ilgili olarak, onun kurban

edilmesi hususunda gördüğü rüya üzerine, çocuk *İsmâîl*'le yaptığı istişareye (1,b) varıncaya kadar kaydettiği misallerden başka, iki ayrı âyette *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'a ve müslümanlara istişâreyi emreder. Birinci âyet, müslümanların içtimâî meselelerini aralarında yapacakları istişâre ile yürütmelerini emreder: وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ **"... Aralarında işleri şûra iledir."** Bu âyetle alâkalı olarak belirtilmesi gereken bir husus şudur: Burada kaydedilen parçayı Kur'ân-ı Kerîm'deki ilgili metnin bütünü içerisinde görecek olursak *"istişare emri"* nin başta *Allah'a imân* olmak üzere, tevekkül, büyük günahlardan içtinab, namaz... gibi İslâm'ın temel prensipleri meyanında zikredildiğini görürüz. Bu durum istişârenin ehemmiyetine parmak basmayı gâye edinir: **"Size verilen şey hep dünya hayatının geçici (birer) fâidesidir. Allah indinde olan (sevap) ise daha hayırlıdır, daha süreklidir. (Bu sevaplar) iman edip de ancak Rablerine güvenip dayanmakta, büyük günahlardan ve fâhiş kötülüklerden kaçınmakta, öfkelendikleri zaman bizzat (kusurları) örtmekte (bağışlamakta) olanlara, Rablerinin (tevhid ve ibâdete âid dâvetine) icâbet edenlere, namaz(ların)ı dosdoğru kılanlara –ki bunların işleri dâima aralarında müşâvere iledir–, kendilerini rızıklandırdığımız şeylerden (Allah'a taat uğrunda) harcamakta bulunanlara, kendilerine tagallüb ve zulüm vaki olduğu zaman elbirlik (mazluma) yardım eyleyenlere mahsustur."**(2)

Diğer âyet ise, doğrudan doğruya *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'a müteveccihtir: **"Onlarla iş hususunda istişare et"**(3). Yani her hususta *"en güzel örnek vermekle mükellef olan" Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'dan içtimâî meselelerin cereyânında ve amme işlerinin tedvîrinde de örnek olması, bu işlerde istişâreyi müstekar bir esas yapması istenmektedir. Bizzât *Resûlullah:* **"Allah bana farzların ikaamesini emrettiği gibi müdâretu'n-nâsı da emretmiştir"**(4) buyurur. Müdâretu'n-nâs ise, insanlara iyi davranmak, onlarla iyi geçinmek, onlara mültefit olmak, onları kazanmak, gönül alıcı olmak gibi içtimâî kaynaşmayı sağlayacak davranışların hepsine birden şâmil olmuştur(5). Az sonra bu içtimâî kaynaşmada kesâfeti artıracak en müessir vâsıtanın müşâvere olduğu ve müşâverenin bu maksadla *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'a emredildiği hususunda âlimlerin ittifak ettiğini göreceğiz.

Gerçekten bu mevzuyla alâkalı olarak gelen rivâyetler, *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'in ve ashabının radıyallahu anhüm hayatlarında istişâre keyfiyetinin mühim bir düstûr olarak yer etmiş bulunduğunu gösterir. Öyle ki, bu mevzuda gelen hadîslere dayanarak *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'ın etrâfındakilerle istişâre etmeden bir karara varmadığı, bir icraatta bulunmadığı bile söylenebilir. Bir rivâyette şöyle der: **"Müslümanların fikrini almadan "emîr" tâyin etseydim, İbnu Ümmi Abd'i tâyin ederdim"**(6). *Hz. Enes: "Ar-*

kadaşları ile istişârede Hz. Peygamber kadar ileri giden bir başkasını görmedim" der(7). *Hz. Ömer, Peygamberimiz aleyhisselâm*'ın müslümanlarla alâkalı bir meselenin istişâresi için *Hz. Ebû Bekir* ile birçok geceler boyu başbaşa kaldıklarını, bâzan kendisinin de katıldığını belirtir(8).

Suyûtî Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm'in diğer insanlardan farklı olan husûsiyetlerini belirtirken bu *hasâis*den biri olarak *"istişâre yapma mecbûriyeti"*ni de zikreder. Bu mecburiyeti delillendirme sadedinde *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'den: **"Allah bana farzları yapmamı emrettiği gibi, (istişâre yoluyla) insanları iyi idâre etmemi (müdâretu'n-nâs) dahi emretti"** hadîsini kaydeder(9).

TELAKKÎ: *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'i meşverete bu kadar ehemmiyet vermeye sevkeden şey meşveretin te'sîri hakkında taşıdığı inanç idi. İstişâre edenin "asla pişman olmayacağını" belirten(10) *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'e göre: **"Bir millet istişâre ettiği müddetçe zillete düşmez"** (11). Bu inancı takviye eden diğer bir görüşüne göre, bir meselede ferdî görüşler yanılabilirse de cemaatin görüşü asla yanılmaz: **"Allah, ümmetimi dalâlet üzere birleştirmez. Allah'ın eli cemaat üzerinedir."**(12) Öyle ise gerek ferdî ve gerekse içtimâî meselelerde mümkün mertebe çok kimsenin görüşleri müdâhale edip kaynaşmalı, müşterek nokta bulunmalı ve buna da uyulmalıdır. **"Gelip geçen bütün peygamberlerin ikisi semâ ehlinden, ikisi de arz ehlinden olmak üzere istişâre edeceği dört veziri olageldiğini ve kendisinin de aynı şekilde dört vezirle takviye edildiğini"**(13) belirten *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* sâlih (liyâkatli) bir müşâvirin ehemmiyetini belirtme sadedinde bir başka hadislerinde şöyle buyururlar: **"Sizden, üzerine mesûliyet yüklenen bir kimse için Allah hayır murâd ederse, ona "sâlih" bir vezîr nasîb eder de unuttuğu şeyleri hatırlatır, hatırladığı şeylerde de yardımcı olur."**(14) Hadisin Ebu Dâvud'daki veçhinde: **"Allah, bir lider (emîr) hakkında hayır murad ederse kendisine dürüst bir vezîr nasib eder... Allah onun için hayır murad etmezse kendisine kötü bir vezîri musallat eder de unuttuğu şeylerde hatırlatmada, hatırladığı şeylerde de yardımda bulunmaz"**(15) der.

Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm, istişârenin içtimâî hayata getireceği huzur ve saadeti ifâde için de: **"Ümerânız hayırlılarınızdan, zenginleriniz de cömertlerinizden olur ve işleriniz de aranızda istişâre ile yürürse yerin üstü sizin için yerin altından daha hayırlıdır"** (16) der.

Allah'ın İstişâresi: Müşâverenin ehemmiyetini te'yîden kaydedeceğimiz bir başka rivâyet, her çeşit istişâreden müstağnî olduğu hususunda hiç kimsenin te-

reddüd etmeyeceği Cenâb-ı Hakk'ın *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'le istişâresidir: *Ahmed İbnu Hanbel*'in Müsned'inde gelen bir rivayette *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* şöyle buyurur: **"Rabbim (tebbâreke ve teâla) ümmetim hakkında: "Onlara ne yapayım?" diye benimle istişarede bulundu. Ben: "Ey Rabbim, ne dilersen onu yap, onlar senin mahlûkun ve kullarındır" dedim. Rabbim ikinci defa benimle istişâre yaptı, ben yine aynı şeyleri söyledim. Bunun üzerine buyurdu ki: "Ey Muhammed, ben seni ümmetin hakkında mahzun edip üzmeyeceğim..."**(17).

Devamı mevzumuzu alâkadar etmeyen bu hadisten Cenâb-ı Hakk'ın *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'le istişâre etmek suretiyle ona verdiği makamın yüceliğini anlar, bundan da bir meselede idâre edenlerin ve her çeşit büyüklerin, istişâre suretiyle mâdunlarında (aslarında) hâsıl edeceği teşerrüf hissinin ehemmiyetini takdîr edebiliriz.

TEŞVİK: İstişârenin içtimâî hayat için faydası hususunda böylesine bir telakkîden sonra *âlemlere rahmet olmak*" sıfatıyla mevsuf bir peygamberin (aleyhisselam) ümmetinin hayrı için, onu ısrarla istişâreye teşvîkten tabî ne olabilir?

Müşkili olan herkesin meselesini bir bilenden sorması bizzât Kur'ân-ı Kerîm tarafından: **"Bilmiyorsanız bir bilenden (ehl-i zikr) sorun"**(18) diye emredilmekten başka *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* de **"Akıllılara sorun, doğru yolu bulursunuz, (bu emrime) âsi gelmeyin pişman olursunuz"**(19) der. Bir tebliğinde: **"Kardeşiniz birinizden bir şey soracak olursa ona mutlaka yol göstersin"**(20) diye emrederken sorana verilecek bu cevâbın bir vazîfe olduğunu da ayrıca belirtir: **"Bir müslümanın diğer bir müslüman üzerindeki haklarından biri, ondan tavsiye (nasîhat) talep ettiği zaman kendisine tavsiyede (nasîhatta) bulunmasıdır"**(21).

HZ. PEYGAMBER İSTİŞÂREYE MUHTAÇ MI?: Bu soru, *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* hakkında kabûl edilen umûmî telakkîler muvacehesinde hatıra gelebilecek mühim bir sorudur. Zira, *Resûlullah*'ın Kur'ân'da ifadesini bulan vahiy dışındaki sözlerinde bile *vahy-i gayr-i metluv* denen bir nevi vahye, irşâd-ı ilâhîye mazhar olduğu, onun kendi hevâsından bir şey söylemediği gerek Kur'ân'da(22) ve gerek hâdislerde(23) gelmiş bulunan nasslarla ifâde edilmiştir. *Abdullah İbnu Amr*'dan gelen rivayet *"öfkeli hâlinde bile ağzından sadece hak kelâm çıktığını"* ifade ederken(24), *Ebu Hureyre*'den gelen bir rivayette *"şakalaşmalarında da haktan başka bir şey çıkmadığını"* ifade eder. Bu sonuncu rivayet aynen şöyle: *"Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm bir defasında:* **"Ben haktan başka bir şey söylemem"** buyurdu. Orada bulu-

nan Ashabtan bazıları: "Ama siz, ey Allah'ın Resûlü, bizimle şakalaşıyorsunuz" dediler. Cevaben: **"(Şaka sırasında da olsa) haktan başka bir şey söylemem"** *dedi."* (25)

Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm'in her an ilâhî murâkebe altında bulunduğunu, kendisinden husûsî içtihadına mebnî meselelerde hata vârid olacak olsa bile –az sonra açıklayacağız–, bu hata üzerinde ilânihâye ibka edilmeyip ilâhî tashîh ve uyarıya mazhar olacağına en güzel, en ikna edici misal, Bedir esirlerine yapılacak muâmele ile alâkalı istişâreden sonra gelen vahiydir. *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'in aldığı karar ilâhî irâdeye uygun gelmemesi sebebiyle müteâkiben gelen vahy *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'ı hüngür hüngür ağlatacak kadar şiddetli bir ifâde ile tenbîh ve tashîh etmiştir. İstişarede *Hz. Ebû Bekir* fidye mukabili serbest bırakılmalarını, *Hz. Ömer* hepsinin öldürülmelerini, *Abdullah İbnu Ravâha* ateşte yakılmalarını teklif etmişti. *Hz. Peygamber* ise, *Hz. Ebu Bekr*'in görüşünü muvafık bularak, fidye mukaabili serbest bırakılmalarını karar altına almıştı(26). Bu kararı şiddetle kınayan ayette şu ibâre de mevcuttur: **"... Daha önceden Allah'tan verilmiş bir hüküm olmasaydı, aldıklarınızdan ötürü size büyük bir azab erişirdi"**(27).

Burada şunu belirtmemiz gerekmektedir: *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* her hususta en güzelin, en faydalının, en doğrunun örneğini vermek vazifesiyle muvazzaftır. İstişare hususunda da bu vazifeyle muvazzaftır. Öyle ise her seferinde, her işinde mûcizeye, sarîh vahye dayansaydı bu *"örnek olma"* vazifesi yerine gelmemiş olurdu. Öyle ise, peygamber ve elçi olmak haysiyetiyle Allah'la olan irtibâtı açısından zuhur eden meselelerin hallinde insanlarla istişâreye ihtiyâcı olmamakla beraber, insanlara istişârenin lüzumu, ehemmiyeti ve nasıl yapılması lâzım geldiğini öğretme vazifesiyle de muvazzaf olması sebebiyle istişâreye yer vermek zorundadır. Nitekim, söylediğimiz bu hususu, te'yîd eden bir rivâyet *İbnu Abbâs*'tan gelmektedir: **"Onlarla iş husûsunda istişâre et.."** *âyeti nazil olduğu zaman Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm şunu söyledi:* **"(Şunu bilin ki) Allah ve Resûlü istişâreye muhtaç değildir. Fakat, Cenâb-ı Hakk, ümmetime bir rahmet olarak bunu emretmiştir**"(28). Bunu te'yîd eden bir başka rivayette: *"Cebrâil'in Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm'a Kur'ân'ı indirdiği gibi sünneti de indirdiği"* belirtilir(29).

Şu halde *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* taşıdığı peygamberlik vasfının bir yönü icâbı istişâreye muhtaç değilse de, diğer bir yönü, yani örnek olmak, öğretmek yönüyle de istişâre yapmakla muvazzaftır. Âlimler meselenin bu yönünü tavzîhte müttefiktirler. *Hasan-ı Basrî* şöyle der: *"Cenâb-ı Hak:* **"İş hu-**

susunda onlarla istişare et" diyerek *mahlûkâtın en kâmiline meşvereti emretti. Bu emir, Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm'in ashâbına olan ihtiyacı sebebiyle değildir. Bu emirle Cenab-ı Hak, bize, meşveretin fazîlet ve ehemmiyetini öğretmek ve müslümanların meşvereti hayatlarında tatbîk etmelerini sağlamak; kişinin, âlim bile olsa insanlarla meşverette bulunması gerektiğini öğretmek istemiştir."* (30)

Katâde de aynı âyeti açıklarken emrin *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'in ashabının fikirlerine olan ihtiyacından ziyâde, terbiyevî yönünü dile getirir: *"Allah, müşâvereyi ashabın Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm'e ülfet ve yakınlığını artırmak ve onların (içlerinden geçebilecek her çeşit mülâhazaları bertaraf ederek) nefislerini hoş kılmak için emretti"* (31).

Müşâvere emrinin *"kalplerin hoş kılınması"* gâyesine râci olduğu farklı âlimlerce te'yîd edilen bir husustur(32). İlk nazarda mübhem gibi gelen bu tâbirin aydınlanması maksadıyla *İbnu Kesîr*'in: *"Böylece insanlar, yaptıkları işlerde daha şevkli (enşat) olurlar"* izahını(33) kaydedebiliriz.

İstişareye ehemmiyet vermeyen diktatörlerin hâlet-i rûhiyesini inceleyen araştırmacılar onların son derece kuşkulu ve ürkek olduklarını, zaman zaman delilik derecesine varan rûhî bunalımlar geçirdiklerini ifâde ederler[7].

Siyâsî tarihçiler, diktatör idarelerin, bizzat diktatörlerin ölümü ile sona erdiğini ifade ederken(34), sosyolog ve içtimâîyatçılar da temeli istişâreye dayanan "demokratik" idare ve terbiyenin halktaki mesûliyet ve teşebbüs ruhunu artırdığını belirtirler(35).

Şu halde, istişarenin ehemmiyetinden bahsederken onun bu yönüne de husûsen parmak basmak gerekmektedir: İstişâre idare edenle idâre edilenler arasında karşılıklı sevgi, saygı, itimad ve güvenin en mühim sebeplerinden biridir. Fikri alınan kimse, onlara karşı içinden geçebilecek kuşku, endişe, sûizan, korku gibi hislerden kalbini temizleyerek kendisine değer verilmiş olma düşüncesinin de iştirâkiyle samîmi bir hürmet ve itaat duygusuyla bağlanacak, idare eden de bilmukaabele ona karşı daha ziyâde merhamet ve şefkatini ziyâdeleştirecektir. Eslâf âlimlerimiz bu durumu *"ülfetin ziyâdeleşmesi"*, *"kalplerin hoş kılınması"* gibi tâbirlerle ifade etmişlerdir.

---

(7) Sözgelimi, meşhûr diktatör *Stalin* için bizzat *Kuruşçef* tarafından yapılan bir tasvîr bu husûsa canlı bir misâl olur. *Kuruşçef, Stalin*'in hastalık derecesine varan şüpheciliğini ifadeden sonra, şunu ilâve eder: *"Stalin insana bakar ve şöyle derdi: "Gözleriniz bugün neden böyle aldatıcı?" veya "Bugün neden böyle etrafınıza bakıyorsunuz da gözlerimin içine bakmıyorsunuz?" Stalin kuruntulu, hastalık derecesinde şüpheci bir insandı."* (*Lin Yutang*, Gizli İsim, Çeviren: *Suzan Akpınar*, Işık Kitapları, İstanbul, 1962, s. 73.)

EN BÜYÜK DAHİ DE İSTİŞAREYE MUHTAÇTIR: *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm,* **"işleri aralarında şûra iledir"** âyetinin âlim-câhil, idare eden-idare edilen herkese şâmil olan umûmî emrine rağmen hiç kimsenin şu veya bu mülâhaza ile, kendisini istişâreden müstağni addetmemesi, mutlaka istişâreye yer vermesi gereğini ifade zımnında: **"Ben vahiy gelmeyen hususlarda sizden biriniz gibiyim"** der(36) ve **"Allâhu teâla ikisi semâ ehlinden: Cibrîl ve Mikâil ve ikisi de arz ehlinden: Ebû Bekir ve Ömer olmak üzere dört vezirle beni takviye etti"** diye ilave eder.(37)

Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm müslümanları kendisiyle istişâreye teşvîk etmek, bilhassa dünyevî işlerin tedvîriyle alâkalı hususlarda, herkesin şahsî fikrini söylemede, kendi nübüvvet otoritesi karşısında içlerinden geçebilecek tereddüd ve çekingenlikleri kırabilmek için daha da ileri giderek: **"... (Şunu bilin ki) ben de bir insanım, söylediklerimde isabet de ederim, hata da ederim"**(38), **"...Siz dünyanızın işini benden daha iyi bilirsiniz"**(39) gibi beyanlarda bulunmuştur.

Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm kendisinden sonra gerek ilmî ve gerek içtimâî vaziyeti ne olursa olsun herkesin mutlaka istişâre ile hareket etmesi gereğini ifâde eden bir beyânı *Hz. Ali*'nin bir sorusu üzerine vârid olmuştur. Aslı uzun olan mezkur rivayette *Hz. Ali, Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'e sorar: *"Ey Allah'ın Resûlü, hakkında Kur'ân'da âyet gelmemiş, sizin sünnetinizde de bir benzeri hükme bağlanmamış (hakkında emir veya yasak beyân edilmemiş)*(40) *bir hâdise ortaya çıkarsa ne yapmamızı irşâd buyurursunuz?" Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın cevabı şudur: **"Onu (fukâha)**(41) **ve mü'minlerden âbid olanlar arasında istişâre edin. Fakat asla husûsî bir kimsenin re'yi ile hükme bağlamayın..."**(42).

İbnu Teymiyye, Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm'e Kur'ân'da gelen istişâre emrine dayanarak, *"Hiçbir veliyyülemrin (otoritenin) kendini, istişâre etmekten müstağni addedemeyeceğini belirttikten sonra, Kur'ân'da gelen mezkûr emrin gâyeleri husûsunda âlimlerin şu tâdâdı yaptıklarını kaydeder:*

1- Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm'in ashabının radıyallahu anhüm kalplerini kazanma (te'lif):

2- Hz. Peygamber'den sonra bu prensibe uyulması.

3- Hakkında vahiy gelmeyen harp, cizye, vesâir her çeşit umûrda onların reylerini elde etmesi(43).

ASHAB VE İSTİŞÂRE: Ashab, *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesse-*

lâm'dan aldığı derse uyarak istişâreye gerekli ehemmiyeti vermiştir. *Hz. Ebû Bekr* Kur'ân-ı Kerîm'in kitap haline konmasından(44), zekât vermemek için isyan eden bedevilerle savaşa(45) kadar bütün devlet işlerinde istişâreye yer verdiği gibi, sağa sola tâyin ettiği komutanlara bile istişâre ile hareket etmeleri hususunda tâmîmler yollamıştır(46).

Bu hususta *Hz. Ömer*'in işgal ettiği mevki daha câlib-i dikkattir. *Hz. Peygamber*'in kabr-i şerîfleri ile minber arasında *"meclîsu'l-Muhâcirîn"* in yer aldığını; *Hz. Ali, Hz. Osman, Hz. Zübeyr, Hz. Talha, Hz. Abdurrahman İbnu Avf radıyallahu anhüm ecmain*'in burada devamlı üye oldukları, zuhûr eden her meseleyi onlara vazederek onlarla istişâre ettiği(47), sorulan suallere sünnete uygun cevâbı bulmak için istişârelere başvurduğu(48) rivâyetlerde belirtilir. Hicrî takvimin konmasıyla sonuçlanan târih vazıyla ilgili istişâre bunların mühimlerinden biridir(49). Onun, istişâre meclisine gençleri de alıp, fikirlerini rahatça söylemeleri hususunda teşviklerde bulunduğu da rivayetlerde gelmiştir (50). Hattâ onun, askerî komutanların yanına müşâvirler tâyin ettiği de bilinmektedir(51).

HZ. PEYGAMBER'İN MÜŞAVİRLERİ: *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* istişâreye son derece ehemmiyet verdiğini belirttikten sonra, şahsî hayâtındaki tatbikatı göstermek bakımından, fiilen istişârede bulunduğu bazı şahsiyetleri belirtmede fayda var.

Hemen kaydedelim ki, bu hususta ilk akla gelen kimseler *Hz. Ebu Bekr* ve *Hz. Ömer*'dir. *İbnu Abbâs* onları *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'in **"İki havârisi ve iki vezîri"** olarak tavsîf eder(52). *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın devlet işlerinin yürütülmesinde bu iki zâta ne kadar ehemmiyet verdiğini: **"Ebû Bekr ve Ömer benim nazarımda, bir baş için göz ve kulak mesâbesindedir"** hadisinden anlayabiliriz(53). *Hz. Peygamber* bu kulak ve göz gibi kıymetli tuttuğu müşavirlerinin görüşlerini ne kadar üstün tuttuğunu, **"Ebu Bekr ve Ömer istişâre sırasında bir meselede ittifak edip birleştiler mi asla itiraz etmem"** sözüyle ifâde eder(54). *Hz. Peygamber*'in **"İkinizle beni takviye eden Allah'a hamd olsun"** dediği de rivayetler arasında gelmiştir(54/2).

Gerçekten de bu iki müsteşar son derece nâfiz görüşlü kimselerdir. Onların bu husustaki liyâkatlarını ifâde eden rivâyetler çoktur. *Hz. Ömer* için oğlu *Abdullah: "Ömer'in bir şey için: "Zannederim bu şöyle olmalıdır" deyip de onun zannettiği şekilde hâsıl olmadığı vâki değildir"* der(55). Yine *Abdullah İbnu Ömer*'in ifadesiyle ortaya çıkan bir meselede herkes bir görüş beyân ederken *Hz. Ömer* bir başka görüş beyân edecek olsa meseleyle alâkalı olarak gelen âyet

her seferinde *Hz. Ömer*'i te'yîd etmiştir(56). Nitekim bu durumlarda onbeş kadarında *Hz. Ömer*'den *"şöyle olsaydı"* diye vâki olan temenniyi tâkiben, temennîsine muvâfık âyetler gelmiştir. Tesettür, münâfıklara kılınan cenâze namazı, Bedir esirlerine uygulanacak muâmele ile alâkalı vahiyler bunlardandır. *Hz. Ömer*'e vahy-i ilâhî'nin muvafakatı olarak bilinen bu hadiseler(57) onun ne kadar nâfiz bir basîret ve ne kadar berrak bir fıtrat-ı selîme sâhibi olduğunun ve *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'ın: **"Benden sonra bir peygamber gelseydi bu Ömer olurdu"**(58) veya **"Allah hakkı Ömer'in lisanına ve kalbine konmuştur"**(59) iltifatlarının ne kadar doğru olduğunun en güzel delilleridir.

Hz. Ebû Bekir radıyallahu anh'ın bu husustaki kapasitesini dile getiren rivayetler de çoktur. Onların burada zikrinden sarf-ı nazar ederek, onun görüşlerindeki isâbetlilik derecesini ifâde eden *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'ın şu hadîsini kayıtla yetiniyoruz: **"Allah, Ebû Bekir'in (kararlarında) hata yapmasından, semâsının fevkinde rahatsız olur"**(60).

Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm'ın bu iki zat dışında başka müşâvirleri de olmuştur. Az sonra belirtileceği üzere, istişâre edilecek mesele kimi veya kimleri alâkadar ediyorsa, kadın-erkek, yaşlı-genç, hattâ mü'min-münâfık ve müşrik ayırımı yapmadan fikirlerine başvurmuş, lüzumuna inandığı ve fayda mülâhaza ettiği herkesle istişârede bulunmuştur.

Bununla berâber, umumiyetle gerek Ensar ve gerekse Muhâcirûn'un temsilcileri durumunda olan büyükler, onun sıkça müracaat edip istişâre yaptığı kimseleri teşkîl etmekte idi. Bu meyânda *Hz. Ebû Bekir* ve *Ömer radıyallahu anhümâ*'dan sonra bilhassa *Hz. Osman, Hz. Ali, Talha, Zübeyr, Üsyed İbnu Hudayr, Sa'd İbnu Muâz* ve *Sa'd İbnu Ubâde, Muâz İbnu Cebel* vs. sıkça istişâre ettiği kimseler arasında zikredilebilir(61).

Münafık ve Müşriklerle İstişâre: Burada hususen zikre şâyan iki isim *Abdullah İbnu Ubey İbni Selûl* ve *Abbâs İbnu Abdilmuttalib*'tir. Bunlardan birincisi Medîne'deki münâfıkların başı olarak birçok ızdıraplara sebep olduğu halde *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* zaman zaman kendisiyle istişâre etmiştir. Bu meyanda Uhud savaşının nerede yapılacağı hususunda icra edilen istişâredeki tutumu ve neticeleri mühimdir(62).

İbnu Abbâs'a gelince, *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* Mekke'de iken, onunla henüz müşrik bulunmasına rağmen, *"isabetli rey ve kuvvetli zekâ sahibi"* olması sebebiyle, hicret gibi en gizli, en kritik bir meselede bile istişâre ederek fikrini almıştır(63).

İSTİŞARE MEVZULARI: *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'ın ashabıyla yaptığı istişâreler gözönüne alınınca bunların çok çeşitli sâhalara girdikleri görülür. Çoğunlukla harp ve askerlikle alâkalı iseler de sadece bunlara münhasır değildir. Nitekim namaz vakitlerini duyurma şekli ile alâkalı olan istişâre, dinî olduğu gibi, ifk (*Hz. Aişe*'ye iftira) meselesinde yapılan istişâre de tamâmen dünyevî ve hatta husûsî bir meselenin müşâveresi gibi gözükmektedir. Misallerde gelen bu tenevvü (çeşitli sâhalarla ilgili olma) sebebiyle İslâm âlimleri, istişâreye arzedilmesi gereken meseleler hususunda farklı iddialarda bulunurlar. *"Birkısmı harb ve düşmanla alâkalı meselelerde gerekli derken, diğer birkısmı dünya ve din işlerinde lüzumlu, bir başka grup da, insanları ahkâmın sebepleri ve içtihâdın yapılış tarzı hususlarında uyarmak için dinî meselelerde yapılmalıdır"* demişlerdir(64).

İSTİŞARE DIŞI MEVZULAR: Dinî mevzuların bile istişâre şümûlüne girdiği söylenirken, vahyin gelmediği hususlara giren dinî meselelerin kastedildiğini belirtmek gerek. Nitekim ashâb, *Hz. Peygamber*'in teklifleri geldikçe: *"Bu vahiyse diyeceğimiz yok, ama şahsî re'yiniz ise kanaatimiz budur... Şöyle yapılırsa daha iyi olur... Biz bunu kabul edemeyiz..."* şeklinde konuşmuşlardır. Şu halde vahiyle tavzîh ve tesbit edilen meselelerde vahye ters düşen kanaatler ileri sürmek, münâkaşa yapmaya kalkmak mü'minlik edebine aykırıdır, bu hususlarda tam bir teslimiyet gerekmektedir.

Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm Allah'a, âhirete, kadere iman gibi imana müteallik meselelerde münâkaşa ve hatta mübâhaseyi yasaklamıştır(65). Kısmen mevzumuzun dışına çıkan bu bahse bir örnek kaydedip geçeceğiz: *Hz. Ali*'nin rivayetine göre, bir gece kendilerine uğrayan *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm:* **"Namaz kılmıyor musunuz?"** diye sorunca *Hz. Ali: "Ey Allah'ın Resûlü, bizim nefislerimiz Allah'ın kudret elindedir. O, bizim (namaza) kalkmamızı dilerse bizi kaldırır (biz de namaz kılarız)"* cevabını verir. *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* kaderle alâkalı bu meselede münâkaşaya girmektense cevap bile vermeden geri döner, gider. Ancak, giderken kendi kendine şu âyeti telaffuz ettiğini *Hz. Ali* işitir: **"İnsanın en çok yaptığı iş tartışmadır"**(66-67).

II. İSTİŞARENİN MEKANİZMASI

İslâm'ın istişâreye verdiği ehemmiyeti belirttikten sonra, İslâmî istişârenin safhalarıyla alâkalı birkaç mühim noktayı açıklayabiliriz:

1- MÜŞAVİRİN DURUMU: İstişârede en mühim hususlardan biri budur.

Sünnette kimlerle istişâre edilebileceği hususunda gerek kavlî ve gerekse fiilî hadîsler, örnekler bolca vârid olmuştur. Buna göre:

A. LİYAKAT: Müsteşar, fikri alınacak hususta akıl, tecrübe ve bilgi yönleriyle liyâkatlı olmalıdır. Hadiste: **"Âkil olandan fikir alın ki, doğruyu bulasınız..."**(68), **"İşini bilmen, akıllı kişiye danışıp sonra da ona uymandır"**(69) denir. Âlimler, kendini beğenen, tecrübesiz gençle, aklına araz gelmiş yaşlılardan fikir almamayı tavsiye ederler(70).

Liyâkatlı ve tecrübeli kimse, güvenilebilir olduğu taktirde müşrik bile olsa fikrine başvurulabileceği hususunda yukarıda zikri geçen *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'in amcası *Abbâs* ile henüz müslüman olmazdan önce yapmış bulunduğu istişâre delil olarak gösterilebilir.

Ahlâk kitaplarında kaydedilen: *"Müsteşarın fikren gam ve kederden sâlim olması"* şartını da liyâkatla alâkalı bir husus olarak değerlendirebiliriz(71).

B. MÛTEMED OLMAK: Fikrine başvurulacak kimsenin liyakattan başka mûtemed olması aranmalıdır. *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* mükerrer olarak: **"Müsteşar güvenilir olmalıdır"** der(72). Bir başka hadîste: **"Müsteşar dürüst olmalıdır, bir kimseye bir şey danışılırsa kendisine yapılmasını arzu ettiği şeyi tavsiye etmelidir"**(73) der, böyle hareket etmeyenin davranışını da **"...kardeşine ihanet etmiştir"** diyerek, ihânet gibi ağır bir suçla suçlayarak takbîh eder(74). *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* istişârede dürüstlükten ayrılanları kınayan hadislerinden birinde de şöyle buyurur: **"Kişi kendisinden fikir danışanlar hakkında hayırhah olduğu müddetçe görüşlerinde isabetli olmaya devam eder. Ancak, danışanı ne zaman aldatmaya kalkarsa Allah da onun fikirlerindeki sıhhati (isabetliliği) kaldırır"** (75).

Dürüstlük Başta Gelir: *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* yukarıda kaydettiğimiz bâzı hadislerde fikir danışana cevap vermenin bir vecîbe olduğunu beyân etmekle beraber, kanaat beyân ederken dürüstlüğün şart olduğunu bilhassa tebârüz ettirir. Mürâcaat edenle, müsteşar arasında mevcut hasmâne düşünceler, menfi hisler sebebiyle dürüst olamayacaksa sükût etmesi, konuşmaması gereklidir: **"Müsteşar güvenilir olmalıdır, sorulana dilerse cevap verir, dilerse sükût eder (cevap vermez)(76). Ancak cevap verecekse yapılacak iş kendisi için yapılıyormuşcasına (doğru) cevap versin"**(77). Şu halde meselâ *Mâverdî* gibi bâzı âlimlerimizin: *"Bir kimseye dost veya düşman kim mürâcaat ederse etsin fikrini gizlemede hiçbir özür yoktur"* sözünü (78) bu hadîsin ruhsatıyla ihtiyatla karşılamak gerekir.

Sorulara doğru cevap vermek hususunda delil olarak, normal durumda kişi hakkında medâr-ı bahs edilmesi gıybet sayılabilecek bir açıklamayı, mürâcaat ve sual üzerine yapılmış bulduğumuz şu hadîsi gösterebiliriz: *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm,* evlenmek niyetiyle *Ebu Cehm* ve *Muâviye* hakkında kendisine fikir danışan *Fâtıma Bintu Kays*'a şu enteresan cevabı verir: **"Ebu Cehm sopasını omuzunda taşır (yani dayak atıcıdır), Muâviye'ye gelince, o da fakir ve malsızdır, sen Üsâme İbnu Zeyd ile evlen"**(79).

C. MÜSLÜMAN VE DİNDAR OLMAK: Bazı hadisler, istişâre edilecek kimsenin müslüman ve mütedeyyin olmasını şart koşar: **"Kim bir işe girişmek ister de o hususta müslüman biri ile müşavere ederse Allah onu işlerin en doğrusunda muvaffak kılar"**(80).

Ahlâk kitaplarına *"müttaki mütedeyyin olmak"* şeklinde girmiş olan bu şartın, keza *"nâsih ve muhib olmak"*, *"sorulan hususta müsteşarın menfaati olmamak"* gibi kaydedilen diğer şartlarda da olduğu üzere, esâs gâyesi yukarıda kaydettiğimiz *"güvenilir olmak"* şartını gerçekleştirmeye râcidir(81).

D. İLGİLİ OLMAK: Bu vasıf liyâkat maddesinde mütâlaa edilebilirse de ayrıca ele alınmasında fayda vardır. Aslında ilgi, liyâkattan oldukça farklı bir husustur. *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'ın birkısım sünnetini, hatıra gelebilecek bâzı sualleri böylece daha rahat açıklığa kavuşturabileceğiz. Nitekim Uhud seferi sırasında, *savaş şehrin içinde mi, yoksa dışında mı olmalı?* diye müzâkere yapılırken münâfık *Abdullah İbnu Übey İbni Selûl*'ün fikrinin alınması bu mesele ile olan alâkası sebebiyledir. Zira, üçyüz civarında bir grubun lideri durumunda idi.

Bu cümleden olarak, kadınla istişâre meselesi de mevzubahs edilebilir. Zaman zaman, birkısım kitaplarda *mutlak* bir ifade ile **"kadınla istişâre etmeyin"**(82) şeklindeki tavsiyenin sünnete uymadığını söyleyebiliriz. Zira en azından kadını ilgilendiren meselelerde onunla istişâre edilmesi husûsunda *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'den çok net "emirler" vârid olmuştur: أَمِرُوا النِّسَاءَ فِي أَنْفُسِهِنَّ yani: **"Kendilerini ilgilendiren hususta kadınlarla istişare edin"**(82,a) **"Kızları hususunda kadınlarla istişare edin"**(83). **"Bâkire kızla, (evlendirmezden önce) babası müşâvere etmelidir"**(84). **"Dul kadın, kendisiyle istişâre edilmeden evlendirilmemeli, bâkire kız da izni alınmadan nikâhlanmamalı..."**(84,a) gibi.

Evlenme gibi şahsını alâkadar eden bir mevzuda fikrinin alınması ve ona uyulması kesinlikle ifâde edilir ve hattâ *"kızın arzusunun hilâfına yapılan nikâ-*

hın bizzât Resûlullah tarafından iptal edilmesi"(85) vak'asına dayanan "*cumhûr*" bu çeşit nikâhın bâtıl olduğuna hükmeder(86).

Şüphesiz bir erkek, kadını veya kızı ile sâdece evlenme meselesinde "*istişâre etmekle*" kayıtlı değildir. Bu husûsu te'yîd eden bir rivayette: "*Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm kadınlarla bile istişâre eder, onların beyân ettikleri görüşleriyle amel ederdi*" denmektedir(87). Bunun aksini ifâde eden rivâyete rastlamadık. Tirmizî'de "*kızıl rüzgâr*"la alakalı hadiste geçen "**kişi annesine bakmaz, kadınına itaat eder**" cümlesinde kınanan husus, kadınla yapılan istişare değil, annenin ihmâl edilmesidir. Nitekim aynı hadiste "**... babasına bakmaz, arkadaşına rağbet gösterir**" denmektedir(88).

Kadınla istişâre meselesindeki tereddüdü izâle edecek iki örneği *Hz. Ömer*'den kaydedebiliriz. Birincisi, umûmiyetle bilinen bir vak'adır: *Hz. Ömer* bir cuma hutbesi sırasında, evlenmelerde kadınlara verilecek olan mihir için bir tahdîd getirerek mübâlağaya kaçılmasını önlemek istediği zaman cemâatte bulunan bir kadının, bizzat Kur'ân'dan okuduğu âyetle bu kararın yanlışlığını hatırlatması üzerine *Hz. Ömer: "Bir kadın isâbet, bir erkek hata etti. Bir emîr (lider) cedelleşti ve cedeli kaybetti*" diyerek kendi iddiasından rücû edip kadının görüşüne uyar(89).

İkinci misalimiz mevzûmuz açısından daha dikkat çekicidir. Bir gece teftişinde *Hz. Ömer*, kocası cihâd için askere gitmiş olan bir kadının "*bekârlıktan yakındığını*" işitince, kızı *Hafsa*'ya (ve *kadınlardan tecrübeli olanlara*)(90) mürâcaat ederek: "*Kızım, (söyle bakalım) bir kadın kocasından ne kadar müddet ayrı kalmaya tahammül edebilir?*" diye sorar ve onun verdiği cevâba dayanarak askerlik müddetini altı ay olarak tahdîd eder(91).

Şu halde, kadını ilgilendiren şahsî âilevî meselelerde fikri alınacağı gibi, ihtisâsına giren meselelerde de fikri alınabilecektir. Zâten liyâkat ve ilgisi olmayan hususlarda erkek de olsa kendisiyle istişâre tavsiye edilmemiştir. Öyle ise, "**kadınla istişare etmeyin**" mealindeki mutlak tavsiyeler menşeini sünnetten almazlar, bazı ciddî kitaplarda(92) tasrîh edildiği üzere "*hükemâ*" sözüdür. Ne var ki, dinî kitaplarımıza girmiş bulunan –darb-ı mesel, isrâiliyât, etibbâ ve hükemâ sözü nev'inden– her şey, halk tarafından zamanla dinin kendisi zannedilerek, hadisle Kur'ân'la iltibâs edilmiştir.

2- İSTİŞARENİN ŞEKLİ: İslâmî istişârede müşâvirlerin durumunu belirttikten sonra istişârenin cereyan tarzına da temâs etmek isteriz. Burada karşımıza farklı şekiller çıkmaktadır:

a. Doğrudan Re'ye Mürâcaat: Karara bağlanacak bir mesele zuhûr edince selâhiyetli veya ilgili kimselere başvurarak fikirlerinin alınması demektir. Bunun misali *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'in hayatında çoktur. Bedir'de harbe karar vermek(93), Bedir harbinden sonra da elde edilen esir ve ganimetler mevzuunda takip edilecek tutum için(94), Hendek harbinin hazırlık şekli için (95) yapılan istişareler umumiyetle bilinen örneklerdir.

Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm bu durumda beyân edilen görüşlerden en uygununu ihtiyâr ederdi.

b. Liyâkatlinin Müdahalesi: Bazı durumlarda *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'in şahsî müracaatı varid olmadan, ortaya çıkmış mesele ile alâkalı olarak hariçten müdâhale vakaları olmuştur. Bu müdahaleler *"liyakatli ağız"* dan geldiği veya *"mâkul"* bulunduğu taktirde daima hüsn-ü kabul görmüştür. Bununla alâkalı örnekler de çoktur. Bu ikna edici örnekler *Hubâb İbnu'l-Münzir* ile alâkalı olanlarıdır. Bedir savaşına karar verildikten sonra *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* ordunun savaş vaziyeti alacağı yeri tâyin ederek yerleşme emrini vermişti ki, *Hubâb*, huzura çıkarak harp mevziini seçme işini vahyin irşâdı ile değil de kendi re'yi ile yaptı ise buranın uygun olmadığını *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'a söyledi. *Hz. Peygamber* de: **"Hayır, vahiy değil kendi re'yimle seçmiş idim"** der. *Hubâb*'ın fikrine uygun olarak yeniden yerleşim yapılır(96). Aynı *Hubâb*'ın gerek Hayber(97), gerek *Tâif*(98) seferleri sırasında, gerekse Benû Nadr ve Benû Kureyza gazvelerinde(99) *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* tarafından, her seferinde kabûl edilen benzer tekliflerine rastlıyoruz.

Fetih günü Mekke'nin haramiyetini ilân eden *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'ın bu meyânda **"otlarını yolmanın da harama dahil olduğunu"** söylemesi üzerine, amcası *Abbâs* tarafından *izhîr* denen ve günlük hayatta muhtaç olunan bir otun bu yasaktan hâriç tutulması için yapılan talebin kabûl edilmesi (100), şarap yapılan (101), eşek eti pişirilen kapların kırılması için verdiği emre *"kırmayıp yıkandıktan sonra kullanılması"* (102) için yapılan teklifin kabul edilmesi gibi örnekler *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'ın çok farklı mevzularda muhâtaplarını dinleyip, görüşlerini değerlendirdiğini gösterir.

c. Yersiz Teklif: Şunu da belirtelim ki, münhasıran dini alâkadar eden meselelerde vâki olan telkîn ve tavsiyeleri *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* ciddiye almamıştır. Nitekim O'nun kadın-erkek, yaşlı-genç herkese, her hususta düşünce ve kanaatlarını serbestçe söyleme hususundaki cesâret verdiren müsâmahakâr davranışı sebebiyle, bâzı kimselerin, zaman zaman "yersiz" ve "den-

siz" diyebileceğimiz davranışları ve teklifleri de olmuştur. Bunlardan biri, bir yolculuk sırasında vâki olur: Akşam vakti girince *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* orucunu açmak için su ister. Bunun üzerine muhâtabı emri hemen yerine getireceği yerde: *"Biraz daha bekleyin, ortalık kararsın"* karşılığında bulunur. *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*, her seferinde aynı şekilde mukabelede bulunan muhâtabının –ki *Bilâl-i Habeşî*'dir–(103) mütâlaasını nazar-ı dikkate almaksızın emrini üç defa tekrar ederek orucunu açtıktan sonra, iftar vaktiyle alâkalı açıklamada bulunur(104).

İkinci bir misâl, hacc menâsikinin tâlimi sırasında meydana gelir. *Peygamberimiz (aleyhisselâm)* hacc esnâsında zilhiccenin dördüncü (veya beşinci) günü, beraberinde kurbanlıklarını getirmeyenlere, ihramdan çıkmalarını emretmişti. Sahabeler, *"ihramdan çıkmak için vaktin henüz gelmediğine"* hükmederek bu emri tatbîk etmek istemiyorlardı(105). *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* bu tutum karşısında o kadar öfkelenmişti ki, *Hz. Aişe*'nin yanına döndüğü zaman öfkesi hâla yüzünden okunuyordu"(106).

Gerek iftar vakti, gerek ihramdan çıkma günü gibi, tamâmen dinî hususlarda, dünyada *Hz. Peygamber*'den başka kim daha liyâkatlı ve selahiyetli olabilirdi ki, bu çeşitten itiraz ve teklifleri ciddiye alsın?

d. Saygısız Müdahale: Her ne kadar normal istişâre çerçevesinde mütâlaa edilmesi zor da olsa, istişâre mevzuu ele alındığı zaman temâs edilmesinde fayda mülâhaza edilecek bir husus da *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'ın *"saygısızca"* diye tavsif edeceğimiz bazı itiraz ve müdahaleler karşısındaki tutumudur. Zira insanlar arasında birkısım ölçüsüz ve saygısız davranışlara sapan kimseler her zaman mevcuttur. Bunlar karşısında *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'ın davranışını ibret almamız için bilmekte fayda vardır. Kısaca "sabır" ve "müsamaha" olarak tavsîf edeceğimiz bu sünneti sergileyen bir iki misâl kaydedeceğiz:

Birinci misalimiz, *Abdullah İbnu Zi'l-Huvaysira* denen bir Temimlinin davranışıdır. *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* Huneyn'de elde edilen ganimeti (veya *Hz. Ali*'nin Yemen'den(107) göndermiş bulunduğu sadaka malını)(108) dağıtırken ortaya atılarak: *"Ey Muhammed Allah'tan kork, âdil ol, bu taksim, Allah'ın rızası aranmayan bir taksim oldu"* der. Bu söze fena halde öfkelenen *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* ona şu cevâbı verir: **"Eğer ben de âsi isem, kim O'na mûti olabilir? Yer, gök ve insanlar içerisinden Allah, beni seçip itimad eder de siz etmez misiniz?"** *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'in son derece üzüldüğünü gören ashabtan bazıları bu saygısızı şiddetli bir

şekilde cezalandırmak, hattâ öldürmek için izin isterlerse de *Resûlullah aleyhis-salâtu vesselâm:* **"Ben müşriklerin "Muhammed arkadaşlarını öldürüyor" demelerini istemem"** diyerek hiçbirisine müsâade etmez(109).

Bir başka vak'a, *Hz. Zübeyr* ile bir Medineli arasında çıkan su ihtilafının halli sırasında meydana gelir. *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* ihtilafı: **"Ey Zübeyr (mâdem su, komşuna senin tarlandan geçiyor) tarlanı önce sen sula, sonra da suyu komşuna sal"** diye hükme bağlamıştı. Karardan memnun olmayan Medineli: *"Ya Resûlullah sen kararı Zübeyr lehine verdin, çünkü o senin halaoğlundur"* diye itiraz eder(110). *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'ı yüzü renklenecek kadar öfkelendiren bu ölçüsüz itiraz üzerine gelen bir vahiy bu çeşitten zuhûr edecek durumları şiddetle kınar: **"Onlar senin hükümlerini içlerinden gelen hoşlukla karşılamadıkları müddetçe mü'min değillerdir"**(111).

Keza, zina suçunu işleyen kadınların cezalandırılabilmesi için dört şahit getirilmesini emreden âyetin(112) nüzûlü vesilesiyle vâki bir suâl üzerine *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'ın, karısı ile yabancı bir erkek yakalayan kimsenin zânileri öldüremeyeceğini, dört şahitle mahkemeye mürâcaat edebileceğini beyan etmesi üzerine, *Sa'd İbnu Ubâde*'nin: *"Ey Allah'ın Resûlü, hüküm böyle mi?(113) Yani ben karımla bir yabancıyı yakalayıp da dört şahid bulup gelinceye kadar dokunmayacağım ha?"* sorusuna *Hz. Peygamber:* **"Evet hüküm böyledir"** demesi üzerine *Sa'd* itiraz ederek: *"Hayır, seni hak ile gönderen Zât-ı zülcelâle kasem olsun böyle birini görürsem hemen kılıcımla kellesini uçururum"* der. *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* ilâhi hükme karşı gelmeyi ifade eden bu âni feverâna karşı: **"Ey Ensâr, ey Medîneliler, efendiniz Sa'd'ın ne dediğini işitiyorsunuz. Evet Sa'd kıskançtır, ben ondan daha kıskancım, Allah ise benden daha kıskançtır"**(114) cevabını verir. Cemâatten *Sa'd*'ın kıskançlığını te'yîd eden bazı konuşmalardan sonra olacak, biraz yatışan *Sa'd* özür dileyerek şöyle der: *"Ey Allah'ın Resûlü, bu (söylediğiniz) haktır ve Rabb Teâla'nın indinden gelmiştir. Fakat ben (ilk defa duyunca işte böyle bir) tuhaf oldum"* der(115).

Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm'ın büyük bir sabır ve müsâmaha ile karşıladığı feveranlar zaman zaman *Hz. Ömer*'den gelmiştir. Bunlar meyânında, bilhassa *Hudeybiye Sulhü* üzerine vâki olan itiraz kayda değdiği için az sonra etraflıca temas edeceğiz.

Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm'ın sert, haşin ve bâzan rencîde edici çıkışlara sabır, sükût, mülâyemet ve mümkün mertebe güler yüzle mukabele

edişi etrafındaki insanların dağılmalarını önlemeye râci idi. Bu davranışın, O'nun başarısındaki büyük rolünü bizzat Kur'ân-ı Kerîm te'yid etmektedir. Nitekim yukarıda kısmî olarak kaydetmiş olduğumuz *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'a müşavere etmeyi emreden âyet şöyle der: **"O vakit sen Allah'tan bir rahmet olarak onlara yumuşak davrandın. Eğer (bilfarz) kaba, katı yürekli olsaydın onlar etrafından herhalde dağılıp gitmişlerdi bile. Artık onları bağışla (Allah'tan da) günahlarının affını iste, iş hususunda onlarla müşâvere et"**(116).

Dilimizdeki "insanın yere bakanı ile suyun duru akanından kork" sözü de, *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'ın sert ve hatta saygısızca itirazlara cesaret veren müsamahalı davranışındaki hikmet ve maslahatı anlamaya yardımcı olabilir. İnsanlar muhâlefetlerini ifade edemezlerse bir kısım gizli telakkilerin gelişmesinden ve beklenmedik zamanlarda tehlikeli patlamalar halinde ortaya çıkmasından korkulmalıdır.

3- KARARIN ALINMASI: İstişarenin mühim bir safhası, müzâkere edilen mevzu üzerine değişik görüşler serdedildikten sonra kararın alınması safhasıdır. *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'ın sünnetinde bunun çeşitli şekillerde yapıldığı görülür:

1- Ekseriyetin Re'yi: Uhud harbi için yapılan istişârede karar böyle alınmıştır. Başta *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* olmak üzere yaşlılar düşmanın şehir içinde karşılanması fikrinde idiler. Ancak, çoğunluğu teşkil eden gençler bunu tezlîl edici bularak erkekçe meydanda savaşmayı istiyorlar ve bunda israr ediyorlardı. *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm:* **"Öyleyse siz bilirsiniz"** diyerek kabûl etti(117).

2- Görüşlerden Birinin İhtiyârı: Bâzı durumlarda *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* beyân edilen görüşlerden birini, oylamaya başvurmadan, şahsen tercîh etmiştir: Bedir esirlerine yapılacak muamelede öyle olmuştur.

3- Kararı Te'hîr Etmek: Ortaya atılan görüşlerden hiçbirini kabul etmeksizin, durumun tavzihini zamana bırakma şekli de olmuştur. Namaz vaktini duyurmak için benimsenecek *vâsıta* mevzuunda bu tarz uygulanmıştır. Sahâbelerden bâzısı çan çalmayı, bâzısı ateş yakmayı, bazısı da boru öttürmeyi teklif ediyordu. *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* hiçbirini uygun bulmayarak kararı te'hîr etti. Ertesi gün *Abdullah İbnu Zeyd*'in rüyada ezberlemiş olduğu bugünkü ezan şekli benimsendi(118).

4- İcbârî Karar: *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'ın hayatında, az da

olsa, müşâvirlerin rağmına re'sen alınmış olan karara da rastlanır. Bunun en iyi misâli Hudeybiye anlaşmasıdır. İstikbâle mâtuf stratejik hedef ve gayelerini, zâhirî ve peşin görüntüsü sebebiyle anlayamayarak *"tezlîl edici"* bulan *"Ashâb-ı Resûl"*ün hemen hemen tamâmı(119) sulhtan memnûn değildir. Öyle bir anlaşma yapmaktansa erkekçe savaşmak istiyorlardı, bu sulh ise zilleti kabullenmek gibi bir şeydi. *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* anlaşmanın mündemiç bulunduğu maslahat ve mes'ut neticeleri o anda açıklamayı mahzurlu telakki ettiğinden olacak, bu sulhla alâkalı ikna edici konuşma yapmaktansa, bu hususta sükûtu ihtiyar edip, daha önce gerçekleşen vaadleri hatırlatarak bunda da hayır olduğu husûsunda etrafındakileri iknaya çalışıyordu(120).

Hülâsa, *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* Hudeybiye'de peygamberlik otoritesine dayanarak itirazları susturdu ve bu anlaşmayı kabûl ettirdi. *Hz. Ömer*'le *Hz. Peygamber* arasında geçen konuşma hem ashabtaki memnuniyetsizliğin, hem de *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'in ısrarındaki kararlılığın derecesini kavramak için kayda değer:

"Ey Allah'ın Resûlü, biz hak üzere onlar da bâtıl üzere değiller mi?

"Şüphesiz öyle."

"Bizim ölülerimiz cennetlik, onlarınki cehennemlik değil mi?"

"Şüphesiz öyle."

"Öyleyse niye dinimizde bu zilleti kabulleniyoruz? Allah bizimle onlar arasında (savaşla belirlenecek) hükmünü vermezden önce geri mi döneceğiz? (Olmaz böyle şey)!"

"Ey Hattâb'ın oğlu, ben Allah'ın elçisiyim (ve O'nun emrine muhalif de değilim)(121) ve Allah da ebediyyen bizi terketmiyecektir."

Hz. Ömer bundan sonra *Hz. Ebû Bekr*'in yanına giderek *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'a söylediklerini ona da tekrar eder. *Hz. Ebu Bekr* de: "*(Onun emrine uy, zira şehadet ederim ki)*(122) *o, Allah'ın Resûlüdür ve Allah O'nu ebedîyyen terketmeyecektir*" cevabını verir. Arkadan Fetih sûresi iner, *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* sûreyi baştan sona *Hz. Ömer*'e okur. *Hz. Ömer*, *"Yani bu bir fetih mi?"* diyerek hâla devam eden üzüntü ve endişesini dile getirir(123).

Israrındaki hatasını bilâhare anlayarak keffâreti için yıl orucu tutup, köleler azad edecek olan *Hz. Ömer* başta olmak üzere, *Hz. Ebu Bekir* ve diğer pekçok sahabe ittifakla Hudeybiye sulhünün *"İslâm'ın en büyük zaferi olduğunu"* ifade edeceklerdir(124).

Hülâsa istişâre sonunda kararın alınmasında yegâne prensip, bugünkü Batı parlamenter sisteminde câri olan parmak usûlü değildir. Son söz nazar-ı âmm, bilgi ve vukûfiyeti başkalarına nazaran daha geniş olan esâs mes'ûl kişinindir, yâni *Hz. Peygamber*'indir.

4- ŞAHSÎ KANAATINDA DİRENMEMEK: Sünnette gelen mühim müşâvere örnekleri tetkik edilirse *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'in müzakereye sunduğu meselelerde şahsî kanaatlerinin benimsenmesi için, Hudeybiye sulhü hariç, çok ısrar etmediği görülür. Bedir'de seçmiş olduğu ilk savaş mevzini, *Hubâb*'dan gelen teklif üzerine terkettiği gibi, Uhud savaşının Medine'nin içinde yapılması istikametindeki kanaatine rağmen gençlerin çoğunlukla "şehrin dışında" olmasını istemeleri üzerine de dışarı çıkmayı kabul etmiştir.

Bir başka ikna edici misal Hendek savaşı sırasında, imza safhasında bozulan bir anlaşmadır. *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* savaşın uzaması ve şehirde sıkıntının artması üzerine düşman cepheyi dağıtmak düşüncesiyle, bazı bedevî gruplarla cepheyi terketmeleri mukabilinde Medine hurma mahsûlünden belli bir yüzdenin kendilerine verilmesi esasına dayanan bir anlaşma yapmak üzereydi. Mutâbakat hasıl olan anlaşmaya Medineli liderlerin: *"Ey Allah'ın Resûlü, bu, itaat etmemiz gereken bir vahiy değil de şahsî re'yin ise hayır... Onlar şimdiye kadar bizim hurmalarımızdan ya parayla satın alarak veya ikramımız olarak yediler, bu ise bir zillettir. Allah seninle bize hidayet verdi, şerefimizi artırdı bunu kabul etmeyiz..."* derler. Bunun üzerine *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* **"Bu ilâhî bir emir değildir, şahsî fikrimdir, size arzettim"** diyerek fikrinden vazgeçer ve mutâbakat imza safhasında bozulur. Raviler, *Hz. Peygamber*'in bu itiraz karşısında üzüntü değil "memnuniyet" izhar ettiğini kaydederler(125).

Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm fitne alâmetleri meyânında **"Rey sahibinin kendi re'yini beğenmesi"**'ni de zikretmek suretiyle(126) istişâre meselesinde mühim bir prensibe dikkat çekmiş oluyor.

5- MÜŞAVİRLERİ GÜCENDİRMEMEK: İstişare mevzuunda mühim bir husus da farklı ve bazan da birbirine zıd fikirlerin ortaya atılması sırasında liderin alacağı tavırdır. Zira fikirlerden birinin kabulü, diğerlerinin reddi demek olacağından buradaki farklı bir kabûl veya red şekli, reddedilen fikir mensuplarını gücendirip yersiz bir muhâlefete sevkedebilir.

Bu endişeyi *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'ın hayatında bariz bir şekilde görmekteyiz. Nitekim, Bedir esirlerine yapılacak muamele hususunda cereyan eden istişâre sırasında müşavirlerden gelen farklı görüşleri teker teker

dinledikten sonra, bunlardan sadece *Ebu Bekir*'in görüşünü muvafık bulsa da diğerlerine de iltifat eder: **"Ey Ebû Bekr senin misalin Hz. İbrahim'e benziyor. O, Allah'a kavmi hakkında şöyle demişti: "Rabbim bana uyanlar bendendir, uymayanlara gelince, sen af ve mağfiret edicisin"**(127). **"Ey Ömer senin de misalin Hz. Nuh gibidir. O, kavmi için şöyle demişti: "Rabbim! Yeryüzünde kâfirlerden tek canlı bırakma"**(128).

Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm Hz. Ebu Bekir'i *Hz. İsâ*'ya(129), *Hz. Ömer*'i *Hz. Mûsa*'ya(130) benzetmeye devam ederek onların fikirlerine muvafık gelen ayetleri okur ve her ikisini de fikirleri sebebiyle doğrular, takdir eder (131).

Burada kaydı gereken bir durum *Hz. Ömer*'le alâkalı olarak rivayet edilmektedir. O da, istişâre sırasında herkesin re'yini serbestçe söylemesi, rahatça münâkaşa edilmesi, ileri sürülen fikirlerdeki farklılıklar sebebiyle müşâvirlerin birbirine gücenmemesi gereğidir. *Said İbnu'l-Müseyyeb* der ki: *"Ömer İbnu'l-Hattâb ve Osman İbnu Affân aralarındaki bir mesele için öyle bir nizâya girerlerdi ki, onları seyreden birisi: "Artık bunlar bir daha biraraya gelmezler derdi. Ancak, en güzel ve en tatlı bir şekilde ayrılırlardı"* (132).

6- TATBİKAT SIRASINDA AZİM: İstişârede karar alındıktan sonra tatbikat sırasında tereddüde yer vermemek İslâmî istişarenin mühim bir vasfıdır. Bunun üzerinde hassasiyetle ve ısrarla durulur. Karar safhasından sonra tereddüd ve çekingenlik kesin bir dille reddedilir. Bizzat Kur'ân-ı Kerîm'de istişarenin emredildiği âyette istişârenin bu vasfı da belirtilir. Âyet şöyle: **"... İş hususunda onlarla müşavere et. Bir kere de azmettin mi artık Allah'a güvenip dayan. Çünkü Allah, kendine güvenip dayananları sever"**(133).

Uhud harbi için gençlerin re'yine uyularak şehir dışına çıkmaya karar verilip hazırlığa başlandıktan sonra bazı yaşlıların uyarısı sonucu gençler fikirlerinden caymışlardı, düşmanla şehir içinde karşılaşmayı kabullenmişlerdi. Zırhını giymiş bulunan *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'a yeni gelişme intikal ettirilince, bu tereddüdü: **"Bir peygamber giydiği zırhı savaşmadan çıkarmaz... Emrettiğim hususlara iyi bakın ve onlara uyun... Sabrettiğiniz taktirde zafer sizindir"** diyerek reddeder(134).

Burada şu noktanın da belirtilmesinde fayda var: İstişâre edilerek bir fikir benimsendikten sonra onun başarı veya başarısızlığına terettüp edecek mesûliyet sadece bu fikri teklîf edene düşmez. Sorumluluk ortaktır. Nitekim Uhud savaşı başarısızlıkla sona erince, *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesse-*

lâm'in *"harbi şehrin dışında yapalım"* diyen gençlere herhangi bir ayıplamada bulunduğunu görmüyoruz.

BATI DEMOKRASİSİ:

1) DEMOKRASİNİN TENKİDİ: İslâm'daki şûra ile Batı demokrasisini birbirine iltibas edenlere, içine düştükleri yanlışlığı göstermek için, demokrasiye bizzat Batılılar tarafından yöneltilen bazı tenkidleri hatırlatmada fayda umuyoruz[8].

René Guénon, Modern Dünyanın Bunalımı (La Crise du Monde Moderne) adlı eserinin altıncı bölümünde insanların Batı'da, birkısım telkîn ve sahte fikirlerle teshîr edilip aldatıldığını belirttikten sonra en ziyade laf kalabalığına getirilerek kitleleri aldatma vesilesi yapılan "demokrasi"ye sözü getirerek hülasaten şunları söyler:

"Eğer "demokrasi", halkın kendi kendini idaresi şeklinde târif edilirse, ortada gerçek bir imkânsızlık, fiiliyatta basit bir varlığı dahi görülmeyen bir şey kabûl edilmiş olmaktadır. Bu şey sâdece bizim zamanımızda değil, başka hiçbir devirde de vâki olmamıştır. Kelimeler bizi aldatmamalıdır. Esasen aynı adamların hem idare eden, hem de idare edilen kimseler olacağını kabul etmek aklen mütenâkız bir düşünce olur. Zira Aristo mantığına göre, aynı bir varlık aynı zaman ve şartlarda bilfiil ve bilkuvve hâlinde olamaz. Halkın kendi kendini idare ettiğine dair boş hayalin kafalarda yer etmesi içindir ki "halk oyu" mefhûmu icâd edilmiştir. Bu icâda göre, kanunu yapan şeyin ekseriyetin efkârı olduğu farzedilmektedir. Fakat burada gözden kaçan husus, efkâr-ı umûmiyenin çok basit ve kolay bir şekilde yönlendirildiği ve şekillendirildiğidir. Her zaman, uygun telkinlerle önceden tesbit edilen şu veya bu istikâmete onun tevcihi mümkündür. Biz şimdi efkâr-ı umûmiye tekvîn etmek (kamuoyu oluşturmak) tâbirini kim uydurdu bilemiyoruz, fakat bu, tam bir gerçeği ifâde ediyor. Ancak şurası da muhakkak ki, görünürdeki idareciler efkâr-ı umûmiyeyi tekvîn etmek için lüzumlu olan vâsıtalara her zaman sahip değiller."

Herhangi bir meselede fikrini beyân etmeye çağrılan halk içerisinden ezici çoğunluğu meseleyi anlamayacak kimselerin teşkil ettiğini, anlayanların sayıca çok az kaldıklarını ve binaenaleyh o meselenin kanunlaşmasında anlamayanların, liyakatsizlerin rol oynadığını, böylece kanunların meseleye vâkıf olmayan

(8) Bu mevzuun etraflı olarak tahlilini görmek isteyenlere İslâm Işığında Anarşi kitabımızın beşinci bölümünü (Batıda Anarşinin Doğuşu Sebepleri, Neticeleri) tavsiye ederiz (2. baskı, Cihan Yayınevi, İstanbul, 1984).

kimselerce çıkarıldığını belirten *Guênon: "Kanunu, ekseriyetin yapması gerektiği"* fikrinin eşyanın tabiatı icabı fiiliyatta tamamen nazariyatta kalıp hiçbir tatbiki duruma tekabül etmemekten başka, temelden hatalı olduğunu söyler ve şöyle devâm eder: *"Bu fikrin en zâhir kusuru az yukarıda belirttiğimiz husustur, yani "ekseriyetin re'yi liyâkatsizliğin ifadesidir ve bu da haddizâtında zeka noksanlığından veya sırf cehaletten ileri gelir. Bu hususun daha iyi anlaşılması için "kitle psikolojisi" ile alâkalı bazı tesbitlerden istimdâd edebiliriz: Umumiyetle bilinen bir duruma göre, "bir kalabalık içerisinde nihai efkâr, kalabalığı teşkil eden fertler tarafından ileri sürülen fikirlerden, vasat seviyede olanlara göre bile değil, en aşağı seviyede olan fikirlere göre teşekkül etmektedir."*

Guênon devamla, modern hükümetlerin ısrarla üzerinde durup, kendi meşrûiyetlerinin yegâne kaynağı kabul ettikleri bu "en büyük çoğunluğun kanunu" prensibinin mâhiyetçe ne olduğunu belirtmeye geçer ve şöyle der: *"Bu sadece ve sadece maddenin ve ezici kuvvetin kanunudur. Öyle bir kanun ki, onu esas alarak ağırlığıyla sürüklenen bir kitle, güzergâhında rastladığı her şeyi ezer geçer. İşte bu noktadadır ki "demokratik" telakki ile "materyalist" telakki arasındaki telâkî (ittisal, birleşme) noktası ortaya çıkar. Bu telâkiyi hâl-i hazır zihniyete samimiyetle bağlayan şey de bu husustur. Bir başka ifadeyle bu, normal, tabiî nizamın alt üst edilmesidir. Zira bu, çokluğun, çokluğu sebebiyle üstünlüğünü ilân etmektir, işte böylesi bir üstünlük sâdece ve sadece madde dünyasında mevcuttur. Tersine, manevi âlemde, daha umumî olarak cihanşümul nizamda ise hiyerarşinin zirvesini birlik ve vahdet tutar. Zira vahdet, bütün çokluğun kendisinden çıktığı aslî prensiptir. Fakat, bu prensip bir kere inkâr edildi veya nazardan kaçtı mı artık geriye, kendini bizzat maddeye rabteden kesret-i mahz (sırf çokluk) kalır"* (135).

Aslî vasfı azınlığı çoğunluğa, keyfiyeti kemiyete ve binnetice havassı avama (yâni seçkin zümreyi halk tabakasına) kurban etmek(136) olarak vasıflandırılan demokrasinin eşyanın tabiatına zıd olan ve "hiçbir devirde fiili hayatta tatbikat bulmamış bir vehim ve hayal" ithamını yemesine sebep olan yapısı sebebiyledir ki, bugün, her şeye rağmen demokrasiye hararetle taraftar olanlar tarafından belirtilen bir başka endişe mevzubahs olmuştur: TEKNOKRASİ. Zahirde demokrasi olsa bile fiiliyatta meselelere ve icraata yön veren, hâkim olan, o meselelerden anlayan –ve halkın temsilcisi olmaksızın iş yapan– mütehassıs şahıslardır, teknik ekiptir.

Demokrasinin bu noktadaki zaafı şöyle ifade edilmiştir: "(İcraatta) bir bakanlık müdürü, bugün, astığı astık kestiği kestik, mesûliyetsiz bir müstebittir,

milleti temsil eden bir meb'ûstan hattâ bizzat bakandan çok daha güçlüdür. Zira bu, siyâsî dalgalanmalarla onlar gibi değişmez. Ve bu, üstelik teknik bir mahârete de sahiptir ve öbürlerinin çoğu zaman mahrûm bulundukları siyâsî cambazlıklara da alışmıştır. Demokrasi bu durumda TEKNOKRASİ girdabında batma tehlikesiyle başbaşadır"(137).

Diğer bazı âlimler, devrimizde teknolojinin, *"ani karar verme"* ye daha da ehemmiyet kazandırdığını, bu işte, *acemi temsilciler*den ziyade, *"mütehassıs teknisyenler"*'in mahâret ve selâhiyet sahibi olduğunu belirterek, en ziyâde demokrat bilinen Amerika Birleşik Devletleri'nde bile parlamenterlerin, fiilen ortadan kaldırılmamakla birlikte, sessizce hükümsüz hâle getirildiklerini ifâde ederler(138).

Halk irâdesinin gerçek mânada hâkimiyetine mânî olan başka "baskı guruplarıı" da vardır. Bunlardan birkısmı gizlidir, birkısmı açık. Açık olanlara, ticârî – iktisâdî teşekküller, mesleki cemiyetler (barolar, sendikalar, işverenler, emekliler vs. vs. cemiyetleri gibi) husûsî menfaat gurupları misal olarak zikredilebilir. Bunlar, "çoğu kere hükûmete baskın çıkarlar" ve "kanûn yapıcının iradesini kırarlar"(139).

Hemen belirtelim ki, burada gâyemiz demokrasi hakkında lehte veya aleyhte bir kısım nazariyeleri açıklamak değildir. Ancak, Batı'nın uzun asırlar boyunca çetin mücadelelerle elde ettiği ve zamanımızın en müstebit idârelerini bile "demokratik" vasfına harâretle sahip çıkmaya sevkedecek kadar fevkalâde bir revaç ve teshîr gücü kazanmış bulunan demokratik idarelere rağmen Batılı cemiyetlerde bunu da reddedici anarşist görüşlerin çıkış sebebini belirtmeye çalışıyoruz.

Demokrasinin bütün güç ve haşmetiyle ehemmiyetini avâmdan havâsa her tabakaya mensup kimseler nazarında muhâfaza etmeye devam ettiği Türkiyemizde, Batı dünyasında demokrasiyi de reddedip, bundan daha iyidir diye anarşiyi talep eden insanların ve hem de feylesofların varlığını anlamak bu çeşitten izahlar olmaksızın zordur. Üstelik, hal-i hazır Batılı sistemlerin en iyisi olarak benimsediğimiz ve elimizden gittiği taktirde hasıl olan boşluğu hangi felâketin dolduracağını kestiremeyeceğimiz demokrasimizin müessir şekilde muhafaza edilmesi de onun kusurlarını bilmemizi gerektiriyor.

DEMOKRASİNİN SONU ANARŞİDİR: Yeri gelmişken şunu da belirtmemiz gerekir: Siyâsî tarih araştırıcıları, demokrasinin en eski yurdu sayılan kadîm Yunanistan'dan zamanımıza kadar cereyan eden hâdiseleri değerlendirince –her seferinde muttarid ve kesin olmamakla berâber– umûmiyet itibariyle

demokratik idarelerin peşini anarşinin takip ettiğini, anarşinin de yerini kan ve diktatör idarelere bıraktığını müşahede etmişlerdir(140).

Bazan da demokrasinin sosyalizme (ki anarşizm ile kardeş sayılacak kadar benzerlikler arzettiğini daha önce belirttik), komünizme zemin hazırladığı ifade edilir(141). Meselâ *Hitler*, kendine has kaba üslûbuyla şöyle der: "... *Günümüz Avrupasında tatbik edilen şekliyle demokrasi, Marksizmin öncüsüdür. Birinci olmaksızın ikincinin gelmesi aklın alacağı şey değildir. Demokrasi, beynelmilel Marksizm vebasının mikroplarının gelişip yayılabildiği yegâne uygun ortamdır. Demokrasi, parlemantirizmi getirmek suretiyle yaratıcı ateşi söndüren necâset ve alevden bir piç hasıl etmiştir*" (142).

Evet, umûmî görüş bu noktada düğümlenmektedir: "*Anarşi, (demokrasinin icabı olan) liberalizmin tabiatına bağlı tezadların bir ürünüdür, birbirine benzese de aralarında ayrılıklar bulunan birçok doktrinlerden doğmuştur*"(143). Burada kastedilen farklı doktrinlerin eskiye aksülamel olarak ileri sürülen ve içtimâî hayatın muhtelif ihtiyaçlarını kapatan içtimâî müesseselerle alâkalı görüşler olduğunu hatırlatmaya lüzum yok kanaatindeyiz.

2) İSLÂM'DA KANUN KOYMA MEKANİZMASI: Demokrasi ile *şûra*yı ayıran temel noktalardan biri bunlara tanınan yetkinin çerçevesinde kendini gösterir: *Demokrasi. Guénon*'un da açıkladığı üzere, çoğunluk adına iddiasıyla, hâkim (teknokrat) zümrenin –bu zümre üzerinde hakimiyet kurmuş görünür-görünmez baskı güçlerinin tesiriyle– her çeşit kanunu yapma oyunudur. Şu veya bu kanunu yapamaz diye bir sınır yoktur. İslâm'da ise kanun koyma işi iktidarda olanlara tanınan bir hak değildir. Bu, farklı bir mekanizmadır. Şöyle ki:

1- Temel hakların korunmasına yönelik birkısım kanunlar var ki, bunlar Kur'ân ve *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* tarafından tesbit edilmiştir; hiçbir devirde, hiçbir kimse tarafından kaldırılamaz, değiştirilemez, azaltılamaz, çoğaltılamaz. Zina, hırsızlık, katl, şarap içme, irtidad gibi ağır cürümlerin cezası böyledir. Bunlara *hudud* denir. Devlet bunları tatbikatla vazifelidir. Bunların tatbiki karşısında kimse kimseyi ittiham edemez. Şeriatın kestiği parmak acımaz sözü buradan gelir.

2- Yeni meseleler için kanun yapma işi, dindarlık ve ilmî yeterlilik gibi birkısım zor şartları nefsinde cemeden kimselere âittir. Kanun yapacak kişide bulunması gereken zarûrî sıfatlar arasında "*iktidarda olmak*", "*resmi vazifeli olmak*" gibi sıfatlar yoktur.

3- Otoriteye itaat keyfiyeti sınırlıdır. Allah'ın emirlerine isyanı emreden âmire itaat yoktur.

4- Dinin ferde tanıdığı tabiî hakları ortadan kaldırıcı kanun yapılamaz. Böylesi bir icraat var ise, bu meşru olamaz, keyfidir, zulümdür.

5- Din, ferde tanınmış olan tabiî haklara uymayan, şahsî zararlara sebep olan zâlimâne icraatlar karşısında –ammeyi zarardîde edecek fitnelere sebep olmamak için– sabretmeyi tavsiye ederse de icraatcıyı zâlim ilân eder. İktidarda olana hiçbir sûrette kanunsuz icraatta bulunma selâhiyeti tanımaz.

6- Sultan (iktidar sahibi, otorite) kanun önünde diğer fertler gibidir. Hiçbir husûsî haktan istifade edemez. Meselâ bugün mebuslara tanınan teşriî mâsuniyet (dokunulmazlık) İslâmî sistemde yoktur.

7- İslâm, teşriât (kanun koyma) sistemiyle idare edilenleri, idare edenlere karşı koruduğu gibi, diğer birkısım teşriatıyla da başka zümreleri korumuştur. Şöyle ki:

a) Zekâtı farz etmek, fâizi haram kılmak, sadaka ve diğer hayır işlerine, sadaka-i câriyeye teşvik gibi emirleriyle fakirleri zenginlere karşı korumuştur.

b) Çocukların temyiz yaşına kadar terbiyesini anaya vermek, bülûğ yaşına kadar:

1) Nafakasını temin etmek,

2) Terbiye ve bir meslek öğrenimi dahil olan tâlimini vermek gibi vazifeleri veliye, velisi yok ise devlete –kaçınılması mümkün olmayan– bir vazife, bir vecibe yapmak,

3) Keza bülûğ devresinden önce işlediği suçlar sebebiyle cezâî ehliyet tanımamak,

4) Te'dîb için dövmelerde gerek ebeveyne ve gerekse muallim ve diğer büyüklere üçten fazla vurma hakkı tanımamak gibi teşriâtıyla çocukları korumuştur. (Daha fazla bilgi için *"İslâm'da Çocuk Hakları"* adlı kitabımıza bakılsın).

c) Kur'ân-ı Kerim'in **"anne ve babanızdan biri yanınızda ihtiyarlığa erer se onlara "öf" bile demeyin"** âyetinde ifadesini bulan çeşitli teşriâtıyla, **"ihtiyarlarımıza hürmet etmeyen bizden değildir"** gibi prensipleriyle yaşlıları korur.

d) Tarihte ilk defa çok evlenmeyi tahdîd ve "biri tavsiye" etmek, kadınlara –bir iki husûsî durum dışında– erkeklere tanınan hak ve vazifeleri aynen tanımak, mirâs, mülkiyet, boşanma gibi haklar tanımak, şahıslarına karşı işlenen suçların cezâsını erkeklere karşı işlenen suçların cezasıyla bir tutmak ve hatta

"cennet anaların ayağı altındadır", "sizin en hayırlınız eşine karşı en iyi davranandır" gibi teşrîâtıyla kadınları korur.

e) İlme yaptığı mükerrer teşvikleri, tefekkür ve düşünceye verdiği ehemmiyetle ilmi, ilim adamını korumuştur. Kur'ân-ı Kerîm kalemi, satırı, okumayı övmekten başka, **"Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"** der. *Hz. Peygamber,* âlimle cahilin arasındaki farkı yıldızla güneş arasındaki, peygamberle peygamber olmayan bir kimse arasındaki farka benzetir. **"İlim talep edenin geçtiği yere melekler kanatlarını gerer", "Bir saatlik tefekkür bin senelik nafile ibadetten daha hayırlıdır"** der. Kezâ **"Alim verdiği hükümde isabet ederse iki sevâb kazanır, yanılırsa bir sevâb kazanır. Zira hüküm vermek bir ibâdettir, hüküm verme sevabını alır; yanılma (irâdî olmadığı için) günâha sebep olmaz"** diyerek hep ilme teşvik eder ve ilim adamını korur.

Şimdi sorabilir miyiz: Acaba hangi zümrenin *"İslâm dini bizi ezmiştir"* demeye hakkı vardır? Dinî kanûnlar tarafından Batılı mânâda ezildiğini söyleyen bir zümre, bir kişi çıkabilir mi?

Ancak şu da bir gerçektir: Müslüman cemiyetlerde de ezenler ezilenler olmuştur. Fakat bu durumu din tahsîn edip hoş karşılamaz, bilakis takbîh eder, reddeder. Zâlimâne iş yapan hiçbir kimse, zulmünü meşrulaştıracak bir fetvayı dinde bulamaz. Din hiçbir zümreye husûsî imtiyaz tanımaz. Zulmeden kimse sultan bile olsa dinin bir hükmünü terketmiş olmaksızın yâni günahkâr psikolojisine düşmeden herhangi bir zulme tevessül edemez.

Şu halde devlet reisinden aile reisine; çobandan evdeki hizmetçiye kadar bütün icraatçılar, dindar oldukları nisbette, kendi sorumlulukları dairesinde zulümden, haksızlıktan uzak olacaklardır. Bu sebeple İslâm tarihinde hakîki mânâda dindar fakat zâlim ve müstebit sultan örneğine rastlanmaz. Dindar fakat hodfuruş, mağrur, benlik sahibi, raiyyetine karşı zâlim bir tek örnek bulmak mümkün değildir.

Bu söz, *"İslâm tarihinde kötü idareciler gelmemiştir"* mânasına alınmamalıdır. Öyle olsaydı medeniyet gerilemez, müslümanlar bu hallere düşmezlerdi. Hatta dindarların dindar olmayanlara karşı sayıca azınlıkta olduklarını söyleyebiliriz.

Batı'da ise durum bunun tersidir. Orada din nâmına her zümre ezilmiştir. Çocuklar husûsî himâye edici kanunlardan istifade etmedikleri gibi, 19. asrın sonlarına kadar büyüklerle bir muâmele görmüşler ve ezilmişlerdir. Söz gelimi bir çocuğun işlediği suçun cezası idam gerektiriyorsa idam edilmiştir. Kadınlar ya-

kın zamana kadar mülkiyet hakkına sahip olamadıkları gibi, asırlarca onlarda ruh var mı yok mu münakaşası yapılmıştır. Kilise "Allah nâmına icraatta bulunmak" selahiyetine dayanarak; asiller, kontlar ve krallar kanunlardan aldıkları hususî imtiyazlara dayanarak insanları ezmişlerdir. Bütün bu durumlar orada birbirine düşman kadın-erkek, devlet-vatandaş, kilise-sivil, patron-işçi vs. ikiliklerini varedegelmiştir. Bu meyanda, bütün insanlar kilisenin benimsediği bâzı peşin hükümleri olduğu gibi benimsemeye, aklı kullanmamaya zorlandığı için, en ziyâde ezilenler düşünen kafalar olmuş, ilim adamları olmuştur. Bu ezici durumlara karşı, ilk önce düşünen kafalardan gelmek ve kiliseye karşı olmak üzere muhalefet ve mücadeleler başlamış, kilise-devlet ayırımı (laiklik), insan hakları, kadın hakları, çocuk hakları gibi birkısım haklar elde edilmiştir.

Bütün bu mücâdelelerin Batı şartları içerisinde belli bir haklılığı vardır, yapılması lazım olan şeyler yapılmıştır. Hatta, temelde isyan ve eskiye aksülamel yattığı için zaman zaman ifratlara kaçılmış olsa bile bu mücadeleleri Batı şartları içerisinde haklı görmemek mümkün değildir.

3) HÜRRİYET TELAKKİSİ: Batı demokrasisi ile İslâmî şûrâyı ayıran temel noktalardan biri hürriyet telakkisinde yatar. Demokraside, fert her çeşit içtimâî değerlerin kaynağıdır. İslâm'da ise, "hakk"ın ve değerlerin, hayır-şer hükümlerinin kaynağı vahy-i ilahidir. Kur'ân ve peygamber diye de ifade edilir. Ancak, peygamberin de vahiyle konuştuğu kabul edilir. Dolayısıyla bu meselede esas, şu ayettir: **"Allah ve peygamberi bir meselede hüküm beyan ettikleri vakit, gerek mü'min olan bir erkek, gerek mü'min olan bir kadın (ona aykırı olacak) işlerde kendilerine muhayyerlik yoktur. Kim Allah ve Resûlüne isyan ederse muhakkak ki o, apaçık bir sapıklıkla yolunu sapıtmıştır"**(Ahzab 36).

Öyle ise demokrasideki hürriyet anlayışı İslâm'da abdiyete yerini bırakır. Bir başka deyişle, biri insanî, ferdî dışında her çeşit değerleri reddederek, ferdi bütün değerlendirmelerin yegâne selahiyetlisi yaparak insanın kıymet ve hürmetini bu değer koyma hürriyetinde ararken, İslâmiyet bu selahiyeti sadece Allah'a verir, insan için en mümtaz kıymeti onun kulluk vasfında, yani Allah'ın koyduğu nizâma uyma derecesinde arar.

Esasen mü'min, ilâhî nizama samimiyetle inanan, müslüman da, o nizama *"teslim olan, uyan"* demektir. Ferdiyetci, hümanist bir espiri ile kişinin kendi düşüncelerini tebcil etmesi, kendi kanaatlerine göre iyi-kötü, hayır-şer hükümleri getirmesi Kur'ân-ı Kerîm'in ifadesiyle kişinin hevasını ilahlaştırmasıdır: **"(Ey Muhammed) heva ve hevesini tanrı edinen, bilgisi olduğu halde Al-**

lah'ın şaşırttığı, kulağını ve kalbini mühürlediği kimseyi gördün mü? Onu Allah'tan başka kim doğru yola eriştirebilir?" (Câsiye 23).

Âyette geçen **"bilgisi olduğu halde"** tâbiri hususiyetle üzerinde durulması gereken bir noktaya dikkat çekmektedir: *Hevasını tanrılaştıranlar,* sıradan kimseler değil, *"bilgisi olan"* (entellektüel) kimselerdir, bu davranış o cânibten gelecektir. Yine âyette, böylesi sapıkların irşadının çok zor olacağına işaret edilmekdedir.

Bir diğer ayette, hevâya uymak, yani dinî ölçülere ters düşen ölçüler, değerler koymak bir başka ifade ile yukarıda açıkladığımız muhtevâda bir ferdiyetçilik, sapıklıkların en büyüğü ilân edilir: **"(Ey Muhammed)... Allah'tan bir yol gösterici olmadan hevâsına uyanlardan daha sapık kim vardır?.."** (Kasas 50).

Burada geçen *"Allah'tan bir yol gösterici"* ifadesini kabaca "dinî metod" olarak anlayabiliriz. Zira, ihtiyaç halinde, –izahı burada uzun kaçacak olan– belli şart ve kayıtlar tahtında ilim adamları da hüküm koyabilir, o taktirde bu hüküm de dinî olur. Dinin tesbit ettiği "metodoloji"ye uymadan konan hükümler "hevâ"dır, sapıklıktır.

PEYGAMBERLER DE HÜR DEĞİL: İslâm'a göre, sıradan bir insanın değil, rehberlik vazifesi ile muvazzaf olan peygamberlerin de aslî vasıfları kulluktur. En büyük insan kabul edilen *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* bile herşeyden önce "kul"dur. Bizzat kelime-i şehadete dahil edilmiş olan O'nun "kul olmak" vasfı "elçi olmak" vasfından önde gelir (**Abduhu ve resûlühü**). Hatta *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* bu ifadedeki sırayı ters çeviren bir mübtediye müdahale ederek: **"Hayır öyle değil, ben peygamber olmazdan önce kul oldum"** der ve bu sıranın tesadüfî olmayıp, kasıtlı, düşünceli olduğunu ifade eder(144).

Elçilik vasfı dışında o da diğer insanlar gibi bir insandır. İnsanlara dinî tebliğde bulunurken Allah'tan aldığını bildirir, artırmaz, eksiltmez, kendi hevasından hiçbir şey söylemez, o her söylediğinde vahye dayanır, ilâhî irşâda istinad eder, ilâhi iradeye uymayan hiçbir hükümde, değerlendirmede bulunmaz (Mâide 67; Necm 3). Nitekim Hz. Peygamber müşriklerden ve yahudilerden gelen birkısım sualleri anında cevaplamamış, vahiy beklemiştir.

İslâm dininin peygamberi (aleyhisselâm) ilâhî tasvib olmaksızın, kendi hevasına göre dinî hüküm koyma selahiyetine sahip olmazsa, onun dışında kalan kimselerin böyle bir selâhiyete sahip olmayacağı açıktır. Binaenaleyh hiçbir kim-

se, meselâ ibadetlerin zaman, miktar, şekil ve tarzlarını değiştiremeyeceği gibi, insanlar arasındaki mülkiyet hakkını, insanların mal, can, ırz dokunulmazlığını (dinin belirttiği şartlar tahtında olmaksızın) kaldıramaz. Sözgelimi âyet-i kerîmede **"Rabbinin rahmetini onlar mı bölüyorlar? Onların bu dünya hayatındaki geçim rızıklarını aralarında biz böldük. Bir kısmını derecelerle diğerinin üstüne çıkardık ki, bir kısmı bir kısmını tutup çalıştırsın"** (Zuhruf 32) denmiş iken, çıkıp içtimâî sınıfları kaldırmaya kalkmak, olmayacak bir şeyi talepten öte, tanrılığını ilân etmek olur.

HÜRRİYET SAHASI: Hakkullah denen, münhasıran ibadetlere taalluk eden meselelerle, kul haklarına taalluk eden, ammeyi ve içtimâî münasebetleri alâkadar eden meseleler dışındaki dünyevî hayatı ilgilendiren ve dinin tahdîd getirmediği meselelerde kul elbette ki serbesttir. *Hz. Peygamber* bunu: **"Siz dünya işlerini benden iyi bilirsiniz"** diyerek ifade etmiştir. Bizzat Kur'ân'daki **"aklınız yok mu?", "hiç düşünmez misiniz?", "tefekkür edin"** gibi pek çok âyetlerle mü'minler ilmî keşiflere, tabiatın ve eşyanın sırlarını çözmeye teşvik edilirler.

Şu halde dinin koyduğu tahdidler ibâdât, değer hükümleri ve beşeri haklarla alâkalıdır. Bunlar dışında kalan ilmî keşifler, medenî ilerlemeler, teknik icadlar tahdidin dışındadır ve bu sahalarda yeniliklere, araştırmalara fazlaca teşvikler yapılmıştır(146). Nitekim dinî emirlere hakkıyla uyulan devirlerde müslümanlar ilim, teknik ve medeniyette fevkalâde ilerlemeler kaydettiler, keşiflerde, icadlarda bulundular. Bütün dünyanın hayran kaldığı İslâm medeniyeti, bu medenîleştirici ruhun tezâhürü olarak ortaya çıkmıştır. Zamanımızdaki Batılı araştırıcıların ifadesiyle bugünkü Garp medeniyeti de İslâm medeniyetinin bir eseri olarak vücuda gelmiştir.

TAHDİDDEN GAYE: Dinî sınırlamaların bir gâyesi, fıtratında hayvanlarda olduğu şekilde birkısım tahdîdler bulunmayan insanlığı, ifrat ve tefritten koruyarak medeniyetin ilerlemesine en uygun bir vasatta tutmayı gâye edinmektedir. Nitekim beşerî münasebetlerle alâkalı değerlendirmeler insanlara bırakılınca insanlar adedince farklı ve birbirine zıt değerlendirmeler ortaya çıkmış ve beşerî huzur zîr u zeber olmuştur. Aslında insanlık değerlerden boşaltılmış olmuyor, atılanların yerine yenileri, beşerî olanları konuyor. Sol kendine göre yeni değerler ikame edebilmek için eskiye hücum etmiştir.

İslâm'ın ahkâm koyma işinde insanlara selâhiyet tanımayışının mühim bir sebebi, üzerinde ısrarla durulması gereken bir gâyeye mâtuftur. Bu gâye de insanların, insanlar tarafından sömürülmesini, en azından, idare edilenlerin, idare

edenler tarafından sömürüldükleri hususunda, birçok içtimâî anarşilerin kaynağı olabilecek bir duyguyu *"sömürülme kompleksi"*ni önlemektir.

Batıdaki ihtilallerin, isyânların temelinde bu duygunun yattığını geçmiş bahislerde gördük. Batılı, her devirde idare edenler tarafından sömürüldüğüne inanmış, bu duygunun altında ezilmiş, onun sevkiyle idâre edenlere karşı isyânlar etmiştir.

Sömürüden kurtulma yolunda kilise hakimiyeti, feodalite, krallık, demokrasi hepsini birer birer denemiş, hepsine isyân etmiş ve görmüştür ki, Batı'da iktidarı ele geçirenler kanunları kendi menfaatleri doğrultusunda yapmaktadırlar.

Bu Batılı tecrübe, Batılı insanını *"idarenin, otoritenin, hiyerarşinin olduğu yerde kaçınılmaz şekilde sömürme var, insanların şahsiyetini ezme var"* müşahadesine götürmüş ve *"her çeşit otoriteyi reddetme"* noktasına; devlet, kilise, mektep, aile, baba, büyük gibi hiyerarşi ve otorite odaklarının tamamını ortadan kaldırma düşüncesine getirmiştir.

"Tabiat boşluğu sevmez" kanununca, nizamsız bir medeni hayat olamayacağına göre, Batı'nın bu son talebi ya Batı'yı tamamen batıracak veya asırlardır aradığı manayı tabiatında taşıyan İslâm'a gelmesine sebep olacaktır. Zira *"gerçek İslâm* "insanın insan tarafından sömürülmesi" değil, *"insanların hepsinin yaratıcısı olan Allah tarafından hepsine eşit şekilde tatbik edilmesi için konan ahkâm"* mânasını taşımaktadır.

DİPNOTLAR

(1) Neml 29-33.
(1/a) A'raf, 7, 109-112.
(1/b) Saffat 37, 101-102.
(2) Şûra 36-38.
(3) Âl-i İmrân, 159.
(4) Münavî, Abdurrauf: Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Câmii's-Sağîr, Beyrut, 1972, 2, 159; İbnu Kesîr, Tefsîr, Tefsîr, Beyrut, 1966, 2, 142.
(5) Münavî, a.g.e., 2; 215; 3, 205.
(6) İbnu Sa'd, Tabakatu'l-Kübra, Beyrut, 1960, 3, 154; Tirmizî, Humus, 1966, Menâkıb 380 H.
(7) Tirmizî, Cihâd 34.
(8) Hâkim en-Neysâbûrî, el-Müstedrek, Haydarabad, Deken, 1335 baskısından ofset, 2, 227.
(9) Suyûtî, Hasâisu'l-Kübra, Kahire, 1967, s. 125.
(10) Heysemî, Nuruddin, Mecmau'z-Zevâid, Beyrut, 1967, 2, 280.
(11) Zemahşerî, Keşşâf 1, 332.
(12) Tirmizî, Fiten 7, 2168. H.; bak. el-Aclûnî, Keşfu'l-Hafa, Beyrut, 1351, 1, 64-65.
(13) Tirmizî, Menâkıb 44, 3680. H. Hâkim, a.g.e., 2, 264.

(14) Nesâî, Sünen, Kahire, 1930, Bey'a 33.

(15) Ebû Dâvud, Sünen, Humus, 1969, Harac ve'l-İmâre 4, 2932. H.

(16) İbnu Kesîr, en-Nihâye Fi'l-Fiten, Kahire, 1969, 1, 24.

(17) Müsned-i Ahmed İbn-i Hanbel, Kahire, 1313 baskısından ofset, 5, 393.

(18) Nahl 43; Enbiya 7.

(19) İbnu Hacer, el-Metâlibu'l-Âliye, Kuveyt, 1973, 3, 17.

(20) Ebû Dâvud, Edeb 114; Tirmizî, Zühd 39.

(21) İbnu'l-Hacc el-Mâlikî, el-Medhal, yer meçhul, 1293, 4, 45; Mâverdî, Edebü'd'Dünya ve'd-Dîn, İstanbul, 1299, s. 239-40.

(22) Necm 3.

(23) Bak. Suyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, Mısır, 1314, 6, 122.

(24) Ebû Dâvud, İlim 3, 3646. H.

(25) Müsned-i Ahmed, 2, 340; Tirmizî, Birr 57.

(26) İbnu Kesîr, Tefsîr 3, 346.

(27) Enfal 67-68.

(28) Suyûtî, Hasâisu'l-Kübra 1, 257.

(29) Suyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr 6, 122.

(30) İbnu Ma'n ed-Dürrî, Temyîz, Yazma, Damad İbrahim Paşa, Nu. 945, 60/a.

(31) Mâverdî, a.g.e., s. 235.

(32) Bak. İbnu Kesîr, Tefsîr 2, 142, 143; Muhammed İbnu Allân, Delîlu'l-Fâlihin, Mısır 1971, 3, 209.

(33) İbnu Kesîr, Tefsîr, 2, 142.

(34) Parkinson, C. Northcote; L'Evolution de la Pensée Politique, Gallimard, Paris, 1965, 2, 211.

(35) Méndras, Henri: Eléments de Sociologie, Collection U, Paris, 1968, p. 56-57.

(36) Heysemî, Mecmau'z-Zevâid 1, 178; 9, 46.

(37) Münâvî, Feyzu'l-Kadîr 2, 217.

(38) Heysemî, a.g.e., 1, 178.

(39) a.e., 1, 179.

(40) a.e., 1, 178; Alâüddin Aliyyu'l-Muttakî el-Hindî, Kenzu'l-Ümmâl, Haleb 1978, 3, 411.

(41) Heysemî, a.g.e., 1, 178; Alâüddîn Aliyyu'l-Muttakî, a.g.e., 3, 411.

(42) Heysemî, a.g.e., 1, 180.

(43) İbnu Teymiyye, es-Siyâsetu'ş-Şer'iyye, s. 161.

(44) Tirmizî, Tefsîr (Tevbe Sûresi), 3102. H.

(45) Buhârî, Zekât 1.

(46) Heysemî, a.g.e., 5, 319.

(47) Alâüddin Aliyyu'l-Muttakî, a.g.e., 13, 624.

(48) Bak. Şâfiî, Risâle, Mısır, 1940, s. 427; Müslim, es-Sahîh, Kahire 1958, Selâm 98.

(49) Taberî, Târih, Beyrut, târihsiz (ofset baskı), 4, 188.

(50) Bak. Cânan, İbrahim: İslâmda Çocuk Hakları, Yeni Asya yayını, İstanbul, 1980, s. 53-55.

(51) Heysemî, a.g.e., 5, 319.

(52) İbnu Kesîr, Tefsîr, 3, 143.

(53) Münâvî, Feyzu'l-Kadîr 1, 189.

(54) Heysemî, a.g.e., 9, 53.

(54/a) Usdü'l-Gâbe, 6, 10.

(55) Buhârî, Menâkıb 35.
(56) İbnu Hacer, Fethu'l-Bâri, Kâhire, 1959, 2, 51.
(57) Bak. İbnu Hacer, Fethu'l-Bâri 2, 51; Heysemî, a.g.e., 9, 67-69.
(58) Tirmizî, Menâkıb, 48.
(59) Tirmizî, Menâkıb 45; Heysemî, a.g.e., 9, 66.
(60) Heysemî, a.g.e., 9, 46.
(61) Bak. Heysemî, a.g.e., 1, 178.
(62) İbnu Hişâm, Sîret, Mısır, 1955, 3-4, 63.
(63) Bak. İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Gâbe, Kahire, 1970, 3, 165; İbnu Hacer, Tehzîbu't-Tehzîb, Haydarabad-Deken 1378 baskısından ofset, 5, 123; Taberî, a.g.e., 2, 239.
(64) Bak. Suyûtî, Rasâisu'l-Kübra 3, 258.
(65) Buhârî, Bed'u'l-Halk 11; Müslim, İmân 212-217.
(66) Kehf, 54.
(67) Buhârî, İ'tisâm 18.
(68) İbnu Hacer, el-Metâlibu'l-Âliye 3, 17; Alâuddîn Aliyyu'l-Muttakî, a.g.e., 3, 409.
(69) Alâuddin Aliyyu'l-Muttakî, Kenzu'l-Ummâl, 3, 110.
(70) İbnu'l-Hâcc, a.g.e., 4, 46.
(71) A.e., 4, 46.
(72) İbnu Mâce, Sünen, Kahire 1952, Edeb 37, 3745-3746. H.; Tirmizî, Zühd 39; Edeb 57.
(73) Alâuddin Aliyyu'l-Muttakî, a.g.e., 3, 409; Heysemî, a.g.e., 8, 96.
(74) Alâuddin Aliyyu'l-Muttakî, a.g.e., 3, 411.
(75) A.e., 3, 409.
(76) Heysemî, a.g.e., 8, 97.
(77) Alâuddin Aliyyu'l-Muttakî, a.g.e., 3, 410.
(78) Mâverdî, a.g.e., s. 240.
(79) Müslim, Talâk 36; Tirmizî, Nikâh 38; Nesâî, Nikâh 22.
(80) Alâuddin Aliyyu'l-Muttakî, a.g.e., 3, 409.
(81) Bak. Abdullah Şevket İbnu Muhammed Hamdi, Ahlâk-ı Dinî, İstanbul, 1328, s. 282; İbnu'l-Hâcc, a.g.e., 4, 46.
(82) Bak. İbnu'l-Hâcc, a.g.e., 4, 46.
(82/a) Ü.G. 4, 15.
(83) Ebu Dâvud, Nikâh 24.
(84) Ebû Dâvud, Nikâh 24, 26.
(84/a) Buhârî, İkrah 3, Müslim, Nikâh 64.
(85) Buhârî, İkrâh 4.
(86) İbnu Hacer, Fethu'l-Bâri 15, 351; Azîmâbâdî, Avnu'l-Ma'bûd, Medîne, 1968, 6, 119 ve devâmı.
(87) İbnu Kuteybe, Uyûnu'l-Ahbâr, Mısır, 1963 (ofset), 1, 27.
(88) Tirmizî, Fiten 38.
(89) Bak. Bakillânî, et-Temhîd, Beyrut, 1957, s. 199.
(90) A.e., s. 198.
(91) Saîd İbnu Mansûr, Sünen, Malegaon, 1967, 2, 186; Bakillânî, a.g.e., s. 198; Bak. Canan İbrahim, Hz. Peygamber'in Sünnettinde Terbiye, s. 326-27.
(92) İbnu'l-Hâcc, a.g.e., 4, 46; Mâverdi, a.g.e., s. 236.

(93) İbnu Sa'd, a.g.e., 2, 14.
(94) Tirmizî, Cihâd 34; Heysemî, a.g.e., s. 6, 86.
(95) İbnu Sa'd, a.g.e., 2, 66.
(96) İbnu Sa'd 2,15; Hâkim, a.g.e., 3, 427; Vâkidî, Megâzi, Oxford, 1966, 1, 53.
(97) Vâkidî, a.g.e., 2, 645.
(98) Vâkıdî, a.g.e., 2, 325-26.
(99) Suyûtî, Hasâisu'l-Kübra 3, 257-58.
(100) Buhârî, Cenâiz 76; Müslim, Hacc 445-448.
(101) Buhârî, Eşribe 8.
(102) Buhârî, Megâzî 38.
(103) Ebû Dâvud, Savm 19, 2352. H.
(104) Buhârî, Savm 44.
(105) Müslim, Hacc 111-144.
(106) Müslim, Hacc 130; Heysemî, a.g.e., 3, 233.
(107) Nesâî, Zekât 78.
(108) İbnu Hacer bu farklılıktan hareketle aynı itirazcının iki ayrı yerde hâdise çıkardığına hükmeder (Fethu'l-Bâri 15, 321-22). Hattâ Hâkim'in bir tahricini de nazar-ı dikkate alacak olursak, aynı şahıs üçüncü kere de Hayber'de hurma taksimi sırasında aynı şekilde hâdise çıkarmıştır (el-Müstedrek 2, 145).
(109) Buhârî, Enbiya 6, 26; İstitâbe 7; Müsned-i Ahmed 3, 353, 354, 355; Müslim, Zekât 142.
(110) Buhârî, Tefsîr 86.
(111) Nisâ 65.
(112) Nisâ 15.
(113) Müsned-i Ahmed 1, 238.
(114) Heysemî, a.g.e., 4, 328.
(115) İbnu Hâcer, Fethu'l-Bâri 11, 232 (şerhte).
(116) Âl-i İmrân 159.
(117) Heysemî, a.g.e., 6, 107.
(118) Müslim, Salât 1; Beyhakî, es-Sünenü'l-Kebîr, Haydarabad 1344, 1, 421; İbni Mâce, Ezân 1.
(119) Vâkidî, a.g.e., 2, 607.
(120) A.e., 2, 609.
(121) A.e., 2, 606.
(122) A.e., aynı sayfa.
(123) Buhârî, Fardu'l-Humus 36; Vâkidî, a.g.e., 2, 608.
(124) Vâkidî, a.g.e, 2, 607, 609, 610.
(125) Heysemî, a.g.e., 6, 132, Üsdü'l-Gâbe 2, 357.
(126) İbnu Mâce, Fiten 21.
(127) İbrahim 36.
(128) Nûh 26.
(129) Mâide 115.
(130) Yûnus 88.
(131) Taberî, a.g.e., 2, 295; İbni Kesîr, Tefsîr 3, 346.
(132) Alaüddin Aliyyu'l-Muttakî, a.g.e, 10, 186-187.

(133) Âl-i İmrân, 3, 159.
(134) Vâkidî, a.g.e., 1, 214.
(135) Guénon, La Crise du Monde Moderne, pp 118-128.
(136) A.e., p. 123.
(137) Cuvillier, Manuelle du Sociologie, 2, 645.
(138) Parkinson, L'Evolution de la pensee Politique, Fransızcaya çeviren: Louis Evrard, Gallimard, Paris 1964, 2, 305.
(139) Cuvillier, a.g.e, 2, 645.
(140) Parkinson, L'Evolution de la Pensée Politique, 1, 22; 2, 60, 211.
(141) A.e., 2, 60.
(142) A.e., 2, 240.
(143) Arvon, Henri: l'Anarchisme, P.U.F., Paris 7. edt. Paris 1977, p. 65.
(144) Babanzâde Ahmed Naim, Tecrid, Diyanet İşleri Başkanlığı yayını, Ankara 1957, 2, 880 (Dipnotta).
(145) Müslim, Fedâil 141; Bak. Babanzâde, Tecrid 2, 342.
(146) Peygamberimizin Hadislerinde Medeniyet, Kültür ve Teknik adlı kitabımızda (Cihan Yayınevi İst. 1984) bu bahsi genişçe tahlil ettik s. 154-165.

İSLAM'DA KADINLARLA İSTİŞÂRE

"İslâm'da İstişâre" mevzuu açıldığı vakit her seferinde, mevzu üzerine gelen suallerden biri "kadınla istişâre" meselesidir. Bunun da sebebi muhtemelen, bu mesele hakkında verilen ana fikrin, dinleyenler tarafından çoğunlukla bilinen ve bir bakıma umûmî kültür hâlini almış bâzı mevcut mâlumâta ters düşmesidir. Umumiyetle şu soruyla karşılaşınız: *"Kadınlarla istişâre edin, fakat onların sözüne uymayın" diye sahîh bir hadis var mı? Bu konuda esas nedir? Kadınlarla istişârenin hükmü nedir?"*

Biz, ehemmiyetine binâen, bu mevzuyu müstakil bir başlık altında, biraz daha detaylı olarak incelemeyi uygun bulduk.

Hemen kaydedelim ki, kadınla istişâreyi *mutlak* bir ifade ile reddetmek, hem Kur'ân ve hem de Sünnette gelmiş bulunan birkısım muhkem nasslara aykırıdır. Açıklayalım.

I- KUR'ÂN'A GÖRE: Kur'ân-ı Kerîm'de, kadınla istişâreyi ne sarâhaten ne de zımnen men eden bir âyet vardır. Aksine bâzı meselelerde kadınla istişâre emredildiği gibi, muhtelif istişâre örnekleri de vardır:

1- Çocuğun süt emme müddeti Kur'ân-ı Kerîm tarafından iki yıl olarak tesbit edildikten sonra, aynı âyetin devamında, anne ile baba, aralarında istişâre ederek, daha önce de sütten kesebilecekleri belirtilir: فَاِنْ اَرَادَا فِصَالاً عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلاَجُنَاحَ عَلَيْهِمَا Meâlen: **"Ana-baba aralarında istişâre ederek ve anlaşarak (daha önce) sütten kesmek isterlerse ikisine de sorumluluk yoktur"** (Bakara 233).

2- Boşanan kadın ve erkekle ilgili olarak gelen bir âyette, yine çocuğun emzirilmesi meselesinde, bu işi bizzat annenin, varılacak mutâbakatla, ücretle yapabileceği belirtilir: **"Çocuğu sizin için emzirirlerse, onlara ücretlerini ödeyin, aranızda uygun bir şekilde anlaşın, eğer güçlükle karşılaşırsanız, çocuğu başka bir kadın emzirebilir"** (Talak 6).

3- Kadınla istişâre bahsini münakaşa eden âlimler tarafından da delil olarak zikredilen, daha ikna edici bir diğer Kur'ânî delil, *Hz. Mûsa*'nın çoban olarak tutulması için, *Hz. Şuayb Peygamber (aleyhisselam)*'e(1), kızı tarafından yapılan teklifi muhtevi âyettir: قَالَتْ اِحْدٰيهُمَا يَا اَبَتِ اسْتَأْجِرْهُ اِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِىُّ الْاَمِينُ Meâlen: **"İki kadından biri: "Babacığım! Onu ücretli olarak tut; ücretle tuttuklarının en iyisi bu güçlü ve güvenilir adamdır" dedi"** (Kasas 26).

Hz. Şuayb, kızı tarafından yapılan bu teklifi kabul eder ve *Hz. Mûsa* çoban olarak tutulur.

4- Kur'ân-ı Kerîm'de verilen muhtelif istişâre örneklerinden biri *Sebe Melîkesi (Belkîs)* ile alâkalı. *Belkîs, Hz. Süleyman*'dan tehdîdkâr bir mektup alır. Bunun üzerine, askerî komutanlarının da hazır bulunduğu bir mecliste müzâkere açar ve fikirlerini sorar: **"Ey ileri gelenler! Ben Süleyman'dan mühim bir mektup aldım. Bismillâhirrahmânirrahîm diye başlıyor ve "Sakın bana âsi olmayın, teslîm olarak bana gelin" diyor. Ey ileri gelenler! Vermem gereken emir hususunda bana fikrinizi söyleyin. Siz benim yanımda hazır bulunmadıkça bir iş hakkında kesin bir hüküm vermedim."**

İstişâre âdâbı yönünden mühim bir örnek olan bu sahnenin devâmını kaydetmede fayda var. Meclisteki komutanlar şu cevâbı verirler:

"Biz güçlü kimseler ve zorlu savaş adamlarıyız, (siyasetten fazla anlamayız) emir senindir, sen emretmene bak!".

Hanım lider kararını verir: "Doğrusu hükümdarlar bir şehre girdikleri vakit orasını tahrîb edip bozarlar, şerefli ahâlisini de zelîl kılarlar, (Süleyman'ın askerlerinin de) yapacakları budur. Ben onlara bir hediye göndereyim de, elçilerin ne ile döneceklerine bakayım" (Neml 27).

II- SÜNNETE GÖRE: *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'ın sünnetinde de durum Kur'ân'dakine yakındır. Zira *Resûlullah* da birkısım meselelerde kadınlarla istişâreyi mükerrer hadîslerinde emretmiştir. Ayrıca birçok kereler kadınlara da başvurup, görüşlerini aldığı ve onlarla amel ettiği de Ashab tarafından rivayet edilmiştir. Ama ne var ki, kadınlarla istişâreyi yasaklayan birkısım zayıf rivâyetler de vârid olmuştur.

Nitekim, mevzuya girerken kaydettiğimiz soruda zikredilen muhteva, böyle bir rivayetin tercümesidir: شَاوِرُوهُنَّ خَالِفُوهُنَّ yani **"Kadınlarla istişâre edin, fakat onlara muhâlefet edin"**(2).

Münâvî tarafından *"muteber bir aslının olmadığı"* belirtilen bu rivayeti(3) genişçe tahlile tâbi tutan *Sehâvî*, el-Makâsıdu'l-Hasene'de şu bilgileri kaydeder: *"Ben bu sözün Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm'a nisbet edildiğine hiçbir yerde rastlamadım. el-Askerî, Hz. Ömer'e nisbet edilen, bu söze yakın şu rivayeti kaydeder:* **"Kadınlara muhalefet edin. Zira onlara muhâlefette bereket vardır."** *İbnu Lâl, içinde çok zayıf râviden başka, inkıtânın da (yani kopukluğun) yer aldığı bir senedle –ki aynı senedle hadîsi ed-Deylemî de rivayet etmiştir– şu rivâyeti kaydeder: "Enes'in rivayetine göre, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm şöyle buyurmuştur:* **"Sizden hiç kimse istişâresiz bir iş yapmasın. Şâyet kendisine fikir verecek birisini bulamazsa, bir kadınla istişâre etsin, ama ona muhâlefet etsin. Zira kadına muhalefette bereket vardır."**(4)

Bu mevzuda kitaplarda rastlanan ve *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'a nisbet edilen diğer bir rivayet de *Hz. Aişe* ve *Zeyd İbnu Sâbit*'ten gelmektedir: طَاعَةُ النِّسَاءِ نَدَامَةٌ Yani, **"Kadınlara itaat pişmanlıktır."** Ne var ki, âlimler bunun da "sahih" değil, "zayıf" (ve bazısı da mevzu) olduğunu belirtirler(5).

Ancak, aynı mânayı ifâde eden, zayıf da olsa başka rivâyetler de gösterilebilir(6).

Burada hatıra şöyle bir soru gelebilir: *"Hadis ilminin umûmî prensiplerinden birine göre, zayıf hadisle de amel edilebildikten başka, bir mevzuda birkaç tâne zayıf hadîs var ise, bunlar birbirlerini kuvvetlendirir ve ayrıca "sahîh bir asla" dayandıklarını gösterir. Şu halde, bu meselede aynı prensip mûteber olamaz mı?"*

CEVAP: Evvelâ, zayıf hadisle amel edilebilir, bu doğrudur. Ancak, zayıf bir hadisle amel edebilmek için, zayıf hadîsin âyete veya sahîh hadîse muhalefet etmemesi, bir başka ifade ile, o mevzuda zayıf hadisten başka "nass"ın bulunmaması lâzımdır. Yukarıda görüldüğü üzere, *"Kadınla istişâre etmeyin"* ifadesi, değil sahîh hadislere, bizzat Kur'ân'a aykırıdır.

Sâniyen: Bu mevzudaki zayıfların birbirini destekleyip kuvvetlenmeleri ve bir "sahîh asl"a delâlet etmeleri meselesine gelince, sözkonusu rivayetlerin ifade ettiği mânayı "mutlak" değil "mukayyed" olarak alırsak cevap müsbet olabilir. **"Kadınlarla istişare edin ve fakat muhalefet edin"** veya **"kadınlara itaat pişmanlıktır"**, **"Kadınların re'yi ile amel kalbi ifsad eder"** gibi rivayetler söylendiği şekilde yani mutlak olarak alınınca, *"hiçbir meselede, hiçbir sûrette, hiçbir kadınla istişare etmeyin"* mânası çıkar. Halbuki en azından bâzı meselelerde istişârenin bizzat Kur'ân-ı Kerîm'de emredildiğini gördük. Sünnette gelen deliller ise daha çoktur.

Sünnette Nazarî Beyân: *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'in hayatında kadınlarla istişâre örnekleri eksik değildir. Burada da, örneklere geçmeden önce, istişâreyi mutlak bir tarzda nehyeden ifadeleri cerh ve reddedici mahiyette olan bazı rivayetleri kaydedeceğiz. Bunlar birkısım meselelerde **"kadınlarla istişare etmeyi"** emretmektedir:

آمِرُوا النِّسَاءَ فِي أَنْفُسِهِنَّ **"Kendilerini ilgilendiren hususlarda kadınlarla istişâre edin"**(8)

"Kızları hususunda kadınlarla istişâre edin."(9)

"Bâkire kızla, (evlendirmezden önce) babası müşâvere etmelidir."(10)

"Dul kadın kendisiyle istişâre edilmeden evlendirilmemeli, bâkire kız da izni alınmadan nikâhlanmamalı."(11)

Görüldüğü üzere, bilhassa evlenme gibi şahsî bir meselede fikrinin alınması ve ona uyulması, tekrarla, ısrarla talep edilmektedir. *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm'* kızın arzusu hilafına, babası tarafından gerçekleştirilen birkısım nikâhları, şikâyet üzerine, iptal etmiştir(12). *Resûlullah*'ın bu çeşit tatbikatını esas alan *cumhûr*, kızın rızası hilafına yapılan nikâh akitlerinin *bâtıl* olacağına hükmetmiştir(13).

Bir erkek şüphesiz, kadını veya kızı ile sadece evlenme meselesinde *"istişâre etmek"*le kayıtlı ve me'mûr değildir. Bu hususu te'yîd eden bir rivâyette *"Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm kadınlarla bile istişâre eder, onların beyân ettikleri görüşleriyle amel ederdi"* denmektedir(14). Bunun aksini ifade eden,

yani kadınlarla istişare edip de beyan edilenin aksini yaptığını tespit eden rivayete rastlamadık. Tirmizî'de *"kızıl rüzgâr"*la alâkalı hadiste geçen **"kişi annesine bakmaz, kadınına itaat eder"** cümlesinde kınanan husus, kadınla yapılan istişâre değil, annenin ihmal ve istiskal edilmesidir. Nitekim, aynı hadiste, **"... babasına bakmaz, arkadaşına rağbet gösterir"** denmektedir(15).

Sünnette Fiilî Örnekler: Kadınla istişâre hususunda nazarî beyânlardan başka, fiili örnekler de mevcuttur:

1- İlk örnek olarak, nübüvvetin bidâyetlerine âit bir vak'ayı zikredebiliriz. *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* henüz peygamberliği hususunda bilgi ve yakîn sâhibi değilken, o safhaya hazırlayıcı mâhiyette geçirmekte olduğu ilâhî terbiye icabı, sık sık birkısım hârika durumlara mazhar oluyor ve bunlardan ciddî şekilde korkuyordu. İlk vahiyden sonra, gördüklerini ve hissettiği korkuyu muhterem zevceleri *Hatîce-i Tâhire validemize* açtılar. Validemiz (radıyallahu anhâ), *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ı şöyle teselli etti: *"Korkma, Allah seni asla mahcup etmez. Zira sen akraba hukûkunu gözetir, muhtaçlara yardım, fakirlere iyilik, misafirlere de ikram edersin..."* (16).

2- Değişik bir örnek *"İfk (iftira)"* hadisesiyle alâkalıdır. Âyet-i kerîme ile içyüzü ortaya konan ve kitaplarımızda teferruatıyla açıklanan *ifk* yani *Hz. Aişe validemize (radıyallahu anhâ)* münafıklarca yapılan iftira hadisesi üzerine *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* zevce-i tâhireleri hakkında geniş bir tahkikat açmıştı. Bu tahkikat sırasında, sadece *Hz. Ali* gibi ileri gelenlerin değil, *Berîre* –ki *Hz. Aişe*'nin cariyesi idi– gibi cariye bir kadının da fikrine müracaat etmişti (17).

3- Üçüncü örnek, diğerlerinden hem daha meşhur, hem daha mühim bir istişâre hadisesidir. Kadınla istişâre meselesini ele alan âlimler, istişârenin câiz olduğunu söylerken, delil olarak bunu kaydederler: *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın *Hudeybiye Sulhü* sırasında, zevcesi *Ümmü Seleme*'nin tavsiyesine uymasıyla ilgili vak'a. Kısaca özetleyelim:

Hicretin altıncı yılında, müslümanlar, başlarında *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* olduğu halde, umre yapmak kastıyla Mekke'ye müteveccihen yola çıkarlar. Ancak Mekkeli müşrikler, ziyarete müsaade etmezler. Fakat müslümanlarla aralarında Hudeybiye Sulh anlaşması yapılır. Anlaşma tamamlandıktan sonra, *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* yanındakilere: **"Kalkın, kurbanlarınızı kesin, ihramdan çıkın, başlarınızı traş edin"** emrini verir. Ne var ki, Ka'be'yi tavaf için gelmiş bulunan Ashab, sulh anlaşmasının muhtevasından

memnun olmadığı için tavaf yapmadan umre ile ilgili traş olmak, kurban kesmek gibi diğer menâsiki de yapmaktan imtina ederler.

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm emri üç kere tekrarlar. Ashâb yine de şaşkın şaşkın bakınmakla mukabelede bulunurlar.

Resûlullah son derece öfkeli halde, çadırına, zevce-i pâkleri *Ümmü Seleme validemizin* (radıyallahu anhâ) yanına girerler. Aralarında şu konuşma geçer:

"Neyin var ya Resûlullah?"

"Hayret ey Ümmü Seleme! Ben insanlara ısrarla "Kurbanlarınızı kesin, traş olun, ihramdan çıkın" diye emrettim, hiç kimse bu çağrıma cevap vermedi. Emrimi işittikleri halde sadece yüzüme bakıyorlar."

"Ya Resûlullah, sen kalk, kurbanlığına git ve kes. Onlar mutlaka sana uyacaklar ve kurbanlarını keseceklerdir."

Bu tavsiye üzerine *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* gider ve kurbanlık devesini keser. Aynen *Ümmü Seleme validemizin (radıyallahu anhâ)* dediği gibi, *Resûlullah*'ı gören Ashâb-ı güzin de (radıyallahu anhüm ecmain) teker teker kalkıp kurbanlarını keserler(18).

İmamu'l-Haremeyn, bu hadiseyi yorumlarken: *"Beyan ettiği fikirde isabet etmiş Ümmü Seleme'den başka kadın bilinmiyor"* demiş ise de, kendisi yukarıda zikri geçen *Hz. Şuayb*'ın kızı örnek gösterilerek tenkid edilmiştir(19).

Ashabtan Örnek: Kadınla istişare meselesindeki ıtlâkı kaldırıp, tereddüdü izale edecek birkaç örneği de Ashâb'tan kaydedelim:

1- Birincisi, umûmiyetle bilinen bir vak'adır: *Hz. Ömer,* bir cuma hutbesi sırasında, evlenmelerde kadınlara verilecek olan mehir için, bir tahdîd getirerek, mübalağaya kaçılmasını önlemek istediği zaman, cemaatte bulunan bir kadın âyet okuyarak: *"Ey Ömer, Allah* **"Bir eşin yerine başka bir eşi almak isterseniz, birincisine bir yük altun vermiş olsanız bile, ondan bir şey almayın..."** (20) *diyerek tahdid yapmazken, sen nasıl yaparsın?"* diye müdahale eder. Bunun üzerine *Hz. Ömer radıyallahu anh: "Bir kadın isâbet, bir erkek hata etti, bir emîr (lider) cedelleşti ve cedeli kaybetti"* diyerek kendi iddiasından rücû edip kadının görüşüne uyar(21).

2- Şu kaydedeceğimiz misâl mevzumuz açısından daha dikkat çekicidir: Bir gece teftişinde, *Hz. Ömer radıyallahu anh,* kocası cihâda gitmiş olan bir kadının *"bekarlıktan"* yakındığını işitince, kızı *Hafsa validemize* (ve kadınlardan tecrübeli olanlara(23) müracaat ederek: *"Kızım (söyle bakayım), bir kadın koca*

sından ne kadar müddet ayrı kalmaya tahammül edebilir?" diye sorar ve aldığı cevaba dayanarak askerlik müddetini altı ay olarak tahdîd eder(24).

3- el-İsâbe'de *İbnu Hacer*'in kaydettiği bir rivayet, istişareye son derece ehemmiyet veren *Hz. Ömer radıyallahu anh*'ın, zaman zaman, akıl ve faziletçe üstün, okuma yazma bilen bir kadın olan *Şifa Bintu Abdillah*'a da müracaat ettiğini ve hatta onun re'yini başkalarının re'yine tercih edip, uyduğunu belirtir(25).

4- *Halid İbnu Velîd* de, bazı meselelerde, kız kardeşi *Fatıma Bintu'l-Velîd* ile istişâre etmiştir(26).

5- En mühim örneklerden biri, *Abdurrahman İbnu Avf*'ın *Hz. Ömer radıyallahu anh*'dan sonra halife tesbitindeki tutumudur. *Hz. Osman*'ı belirlerken üç gün herkesten fikrini sormuş bu meyanda kadınların da görüşünü almayı ihmal etmemiştir. İslâm'da kadınların rey hakkı meselesine en muknî örnektir(23).

Meselemizi rivayetler açısından hülasa etmek gerekirse, kadınla istişâreyi kesinlikle yasaklayan muhkem bir nass mevcut değildir. Üstelik cevazına delâlet eden rivayetler çoktur. Kur'ânî örneklerden başka, bizzat *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'ın ve bir kısım meşhûr sahabilerin hayatlarında, kadınla istişarenin fiilî örnekleri vardır. Aleyhte gelen zayıf hadislerin *sahih bir asla* delâlet edebilme ihtimâline karşı da *"Yasağı mutlak değil, mukayyed olarak anlamak gerekmektedir"* deriz.

BU MESELEDE TEMEL PRENSİP: Kadınla istişare meselesini, istişâre âdabı üzerine, âlimlerin sünnete dayanarak tesbit ettiği umumî prensipler muvâcehesinde ele almak en doğru yoldur. Bu cümleden olarak, müşavirin *"liyakat"*ı üzerinde ısrarla, ittifakla durulmuştur. Öyle ise, istişâre etme ihtiyacı duyulan mesele kadının ihtisas, bilgi ve tecrübesiyle alâkalı değilse elbette ona mürâcaat fayda değil, zarar getirebilir. Nitekim *Münâvî*, **"Kadınlara itaat pişmanlıktır"** rivayetini –zayıf olduğuna dikkat çekmekle beraber– *"erkeklere ait işlerde"* diye kayıtlar(27).

Liyakat açısından erkek, kadından farklı değildir. Bilgi, görgü, ihtisas, tecrübe ve alâka gibi müracaatı meşru ve gerekli kılan bir vasfı taşımadıkça, sırf *"erkek olduğu için"* erkeğe müracaat hiçbir alim tarafından tavsiye edilmemiştir. Yukarıda kaydedilen misalde, *Hz. Şuayb*'ın kızının, o meselede bilgi ve dirayet sahibi olduğunu gösteren rivayetleri müfessirler kaydederler(28).

Şu halde, liyakatli olan herkes, kadın veya erkek, istişâreye layıktır. Olmayan da değildir, ölçü cinsiyet değil liyâkattır.

Haklı Cihet: Şurası da bir gerçek ki, kadınlar, fıtrî durumları icabı, çoğunlukla, erkeklere nazaran daha hissî, daha acelecidirler. Binnetice, görüşlerinde

objektivite ve hasbîlik ihtimali daha zayıftır. Bu sebeple, onlarla istişâre mevzuunda daha bir ihtiyatlı hareket etmek gerekir. Nitekim, beşerin tarihî tecrübesi, kadınların nüfûz ve hâkimiyet kurduğu sarayların, çeşitli entrikalarla kaynayarak *"devletleri ve saltanatları fesâda götürdüğünü"* tesbit etmiştir(29).

Öyleyse, kadınlarla istişareyi yasaklayan rivayet, bu beşerî tecrübenin, hadis formuna dökülmüş, öfkeli ve mübâlağalı bir ifadesi olabilir, mutlak bir hakikat değil. Hadis olduğuna hükmedenler de mefhûmunu kayıtlayarak almaya mecburdurlar, ıtlakı üzere değil. Doğruyu Allah bilir.

DİPNOTLAR

(1) Kur'ân'da mübhem olarak geçen bu zâtın, bazı müfessirlerce Şuayb Peygamber olduğu (aleyhisselâm) ifade edilmiştir. Daha kuvvetli açıklamalar, bunun Şuayb peygamber olmadığını (aleyhisselâm) te'yid ederse de (Bak. İbnu Kesîr, Tefsîr, 5, 273) bu mesele, mevzumuz açısından mühim değildir.

(2) Aslında bu rivayete ciddî hadis kitaplarında rastlanmaz.

(3) Münâvî, Feyzu'l-Kadîr 4, 263.

(4) Sahâvî, el-Makaasıdu'l-Hasene s. 248-249.

(5) Keşfu'l-Hafa 2, 3; Geniş bilgi için, bak. Münâvî, a.g.e., 4, 262-63.

(6) Üsdü'l-Gâbe 2, 205; 6, 275. Suyûtî, el-Leâli'de (2, 174): "Kadınlara itaat ettiği zaman erkekler helâk olmuştur" rivayetini de kaydeder. Suyûti bu rivayeti, Taberanî ve Hakîm'in tahric ettiğini,

Hakîm'in hadise "sahih" hükmünü verdiğini belirttikten sonra, şahsî kanaatini belirtmez ve bahsi "Allâhu a'lem (doğruyu Allah bilir)" sözüyle kapar.

(7) Aslında istişâre ile itaat ayrı ayrı şeylerdir. Âlimlerimiz bu çeşit hadisleri iç içe zikrettikleri için itaatı, "istişarede beyan ettikleri fikirlerine uymak" mânasında te'vil ederek anlayacağız. Aksi taktirde istişâre ile itaatin aynı görülüp berâber mütâlaa edilmesi doğru değildir.

(8) Üsdü'l-Gâbe 4, 15.

(9) Ebû Dâvud, Nikâh 24..

(10) Ebû Dâvud, Nikâh 24, 25.

(11) Buhârî, İkrah 3, Müslim, Nikâh 64.

(12) Buhârî, İkrah 4.

(13) İbnu Hacer, Fethu'l-Bâri 15, 351; Azîmâbâdî, Avnu'l-Ma'bûd 6, 119.

(14) İbnu Kuteybe, Uyûnu'l-Ahbâr 1, 27.

(15) Tirmizî, Fiten 38.

(16) Buhârî, Bed'ü'l-Vahy 1.

(17) Buhârî, Şehâdât 16.

(18) Vâkidî 2, 613.

(19) Keşfu'l-Hafa 2, 3.

(20) Nisâ 4, 20.

(21) Bak. Bakillânî, et-Temhîd s. 199.

(22) A.e. s. 198.

(23) Saîd İbnu Mansûr, Sünen 2, 186; Bakillâni, a.g.e. s. 198. Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye adlı eserimizde daha fazla bilgi mevcuttur. s. 526-27.

(24) İsâbe 4, 341.

(25) Üsdü'l-Gâbe 7, 233.

(26) İbnu Kesir (v. 774), el-Bâ'isu'l-Hasîs, Beyrut, 1951, s. 183.

(27) Feyzu'l-Kadîr 4, 262.

(28) İbnu Kesîr 5, 273.

(29) Feyzu'l-Kadîr 4, 263.

UYUMA VE UYANMA ADABI BÖLÜMÜ

5757 ١ـ عن عباد بن تميم عن عمه [أَنَّهُ أَبْصَرَ رَسولَ اللّهِ ﷺ مُضْطَجِعاً فِى المَسْجِدِ، رَافِعاً إحْدَى رِجْلَيْهِ عَلَى الأُخْرَى]. أخرجه الستة.

وزاد مالك فقال: «وَبَلَغَنِي عَنِ ابْنِ المُسَيَّبِ أَنَّ عُمَرَ وَعُثْمَانَ كَانَ يَفْعَلاَنِ ذلِكَ».

1. **(5757)**- *Abbad İbnu Temîm*'in amcasından naklettiğine göre, *"Amcası, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı mescidde, ayaklarından birini diğerinin üzerine koymuş vaziyette sırtüstü yatarken görmüştür."* [Buhârî, Salât 85, İsti'zân 44; Müslim, Libâs 75, (2100); Muvatta, Kasru's-Salât 87, (1, 173); Ebu Dâvud, Edeb 36, (4866); Tirmizî, Edeb 19, (2766); Nesâî, Mesacid 28, (2,50).]

İmam Malik şu ziyadeyi kaydetmiştir: *"İbnu'l-Müseyyeb'ten bana ulaştığına göre Hz. Ömer ve Osman radıyallahu anhümâ da böyle yaparlardı."*

5758 ٢ـ وعن جابر رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: لاَ يَسْتَلْقِ أَحَدُكُمْ ثُمَّ يَضَعُ إحْدَى رِجْلَيْهِ عَلَى الأُخْرَى]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى.

والنهى عن ذلك إن كان لباسه الإزار دون السراويل خوفا من انكشاف العورة. فأما مع سبوغ الإزار ولبس السراويل فلا. وبه يصح الجمع بين هذا الحديث والذى قبله.

2. **(5758)**- *Hz. Câbir radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Biriniz sırtüstü uzanıp, sonra da ayak ayak üstüne atmasın." [Müslim, Libâs 74, (2099); Ebû Dâvud, Edeb 36, (4865); Tirmizî, Edeb 20, (2767, 2768).]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere birbirine muhalif iki hadisle karşı karşıyayız. Birincisinde *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın sırt üstü yatıp ayak ayak üstüne yattığı ifade edilirken, ikincide bu şekilde yatmaktan yasaklandığı ifade edilmektedir. Bu mevzuda gelen rivayetleri değerlendiren âlimlerimiz, sırt üstü yatıp ayak ayak üstüne atmanın mübah olduğunu, *Câbir radıyallahu anh hadisi*ndeki yasağın ise kıyafetle ilgili olduğunu söylemişlerdir. Yani, kıyafet bu şekilde yatıldığı taktirde avret mahallinin açılmasına müncer olacaksa bu, yasaktır. Ama söz gelimi şalvar giymiş olmak gibi, avret mahallinin açılmasına meydan vermeyecek bir kıyafet taşınıyor ise yasak değildir.

Kâdı İyaz, normal durumlarda, ashabının arasında *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın bağdaş kurarak veya dizlerini dikerek oturduğunu, bu çeşit oturuşunun zaruret, yorgunluk veya istirahat arzusu gibi bir sebebe binaen olabileceğine dikkat çeker. Ancak *Nevevî Hazretleri, Aleyhissalâtu vesselâm*'ın bu tarz yatışta bir mahzur olmadığını ümmetine tâlim maksadıyla da böyle yatmış olabileceğini belirtir. Nitekip, müteakiben görüleceği üzere bazı yatış tarzlarını yasaklamıştır.

5759 ٣ــ وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [رَأَى رَسولَ اللّهِ ﷺ رَجُلاً مُضْطَجِعاً عَلَى بَطْنِهِ، فقَالَ: إنَّ هٰذِهِ ضِجْعَةٌ لاَ يُحِبُّهَا اللّهُ تَعَالَى]. أخرجه الترمذى

3. **(5759)**- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: "*'Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm karnı üzerine yatmış bir adam görmüştü; hemen müdahale edip:* **"Bu Allah Teâla Hazretlerinin sevmediği bir yatıştır!"** *buyurdular."* [Tirmizî, Edeb 21, (2769).]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere, *Aleyhissalâtu vesselâm* yüzükoyun yatmayı yasaklamıştır. Bu yatışın keraheti *"Allah'ın sevmediği bir yatış"* olarak tavsif edilmek suretiyle belirtilirken, bir başka rivayette *"Cehennem ehlinin yatışı"*na benzetilerek belirtilmiştir. *Ya'îş İbnu Tıhfe*'nin babası, *Tıhfe*'den nakline göre, *Tıhfe*, Suffa ehlindendi ve mescidde yatıp kalkıyordu. Birgün *Aleyhissalâtu vesselâm* onu yüzükoyun yatarken görüp ayağıyla dürterek uyandırmış ve: هٰذِهِ نَوْمَةٌ يَبْغَضُهَا اللّهُ **"Bu Allah'ın buğzettiği bir yatıştır"** buyurmuştur.

5760 ٤ ـ وعن جابر رضى الله عنه قال: [نَهَى رَسولُ اللّهِ ﷺ أنْ يَنَامَ الرَّجُلُ عَلَى سَطْحٍ لَيْسَ بِمَحْجُورٍ عَلَيْهِ]. أخرجه الترمذى.

«المحجورُ عليه» الذى له حائط يمنع من السقوط.

4. **(5760)**- *Hz. Câbir radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, kişinin korkuluğu olmayan damda uyumasını nehyetti."* [Tirmizî, Edeb 82, (2858).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah burada tehlikeye karşı tedbirli olmaya davet etmektedir. Damda yatmak yasaklanmıyor, düşme ihtimali olan, düşmeye karşı tedbiri olmayan damda yatmak yasaklanıyor. Geceleyin yatmak yasaklanmış olması zihne gelse de, bu nevden bir kayıt olmadığı için ıtlakı üzere alıp, *"gece ve gündüz"* diyebiliriz. Çok genişliği sebebiyle büyük damları istisna ederek, dar olan küçük damlarla kayıtlamak bile mümkündür. Zira, yahudilerin *Hz. Ömer* zamanında Hayber'den sürülülüşleriyle ilgili kıssada geçtiği üzere, sürgün hâdisesinin ele alınmasına, *İbnu Ömer*'in damda yatarken yahudiler tarafından aşağıya düşürülmesi hadisesi sebep olmuştur. Şu halde, ashab, ihtiyaç duydukça korkuluksuz da olsa damda yatmaya devam etmiş olmalıdır. Çünkü normalde damlara korkuluk yapmak âdet değildir.

5761 ٥ ـ وعن بعض آل أم سلمة قال: [كَانَ فِرَاشُ رَسولِ اللّهِ ﷺ نَحْواً مِمَّا يُوضَعُ الإنسَانُ فِى قَبْرِهِ، وَكَانَ المَسْجِدُ عِنْدَ رَأْسِهِ]. أخرجه أبو داود.

5. **(5761)**- *Ümmü Seleme* ailesinden biri rivayet etmiştir: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yatağı, insanın kabrine konduğu şekildeydi, mescid de baş tarafındaydı."* [Ebu Davud, Edeb 106, (5044).]

AÇIKLAMA:

1- Alimler bu hadisi farklı şekillerde anlamıştır:

★ *Ebu Dâvud, "İnsan uyku sırasında yönünü nereye çevirmeli?"* adını taşıyan bir bab başlığı altında kaydetmek suretiyle, hadisten, *Resûlullah*'ın yatağının istikamet olarak, kişinin kabre konuşuna uygun bir yönlendirmeye tabi tutulduğunu anlar.

★ Bazıları, *Resûlullah*'ın yatağı, ölenin kabrine konan yatak nev'indendi. Nitekim daha önce kaydettiğimiz üzere (5412), *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın kabrine, sağlığında uyku sırasında kullandığı kırmızı renkli kadife serilmiştir.

★ *Aliyyu'l-Kârî,* Mirkât'ta: *"Resûlullah'ın uyumak için serdikleri, kabrine konanlara pek yakındı"* der.

2- Hadisin ikinci kısmında, *Resûlullah* uyumak üzere yattığı zaman, başının mescid istikametine geldiği ifade edilmektedir.

5762 ٦ــ وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [قَامَ رَسولُ اللّهِ ﷺ مِنَ اللّيْلِ فَقَضَى حَاجَتَهُ «يَعْنِى بَالَ» فَغَسَلَ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ ثُمَّ نَامَ].
أخرجه أبو داود.

6. **(5762)-** *İbnu Abbâs radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm geceleyin kalktı, kaza-yı hacette bulundu. Yani bevletti. Arkadan ellerini ve yüzünü yıkadı. Sonra, tekrar uyudu."* [Ebu Dâvud, Edeb 105, (5043).]

AÇIKLAMA:

Birkısım hadislerinde *Resûlullah,* yatmazdan önce abdest almayı ve böylece tahâret üzere uyumayı tavsiye eder. Bu rivayette *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın geceleyin uyanma âdabı nakledilmektedir: Kalkıp kaza-yı hâcet yapıyor, sonra yüz ve ellerini yıkayarak tekrar yatıyor. Bu yüz ve elleri yıkamada bir abdest tazelemesi yoktur. Şâyet namaz abdesti almış olsaydı sarih olarak belirtilirdi.

5763 ٧ــ وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [رَأَيْتُ رَسولَ اللّهِ ﷺ بِفِنَاءِ الكَعْبَةِ مُحْتَبِياً بِيَدَيْهِ هٰكَذَا، وَوَصَفَ الإِحْتِبَاءَ وَهُوَ القُرْفُصَاءُ]. أخرجه البخارى.

7. **(5763)-** *İbnu Ömer radıyallahu anhüma: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı Ka'be'nin avlusunda gördüm, elleriyle şöyle ihtiba edip oturmuştu" dedi ve ihtiba oturuşunu (göstererek) tarif etti. Bu kurfusâ idi."* [Buhârî, İsti'zân 34.]

AÇIKLAMA:

İhtiba oturuşu Kâmus'ta şöyle tarif edilir: *"Bir adam ihramına sarınıp bü-*

rünmek, bir kavle göre dülbend ve kemer makulesi ile sırtını ve baldırlarını sarıp toparlamak mânasınadır ki, dervişler ıstılahında kemende girmek tâbir olunur." Buhârî, rivayetinde ihtibayı kurfusâ ile tefsir ediyor. *Kurfusâ,* Kamus'un açıklamasına göre, çileye giren sûfilerin oturması gibi, kabalarını yere koyup uyluklarını karnına kasıp ve dizlerini dikip, ellerini kemer gibi inciklerden kucaklayarak oturmağa denir. Bir kavle göre, dizleri üzere gergi gibi kapanarak karnını uyluklarına yapıştırıp, ellerini koltuklarını kastığı halde oturmaktır ki, bedevî oturuşudur.

Bu oturuş çeşidi, kırda, bayırda dayanacak bir şey bulamayan kimsenin, biraz dinlenmek için yaptığı bir oturuştur.

İbnu Ömer, Resûlullah'ın bu oturuşunu bilfiil göstererek tarif etmiştir. *İbnu Hacer*'in kaydettiği bir başka rivayette, bu tarif sırasında sağ eliyle sol elin bileğinden tuttuğu belirtilir. Ayrıca, bazı rivayetlerde *Resûlullah*'ın iki eliyle ihtiba ettiği belirtilir. Şu halde iki veya tek elle ihtiba yapılabilmektedir.

Üzerinde ihramdan başka giyeceği olmayan kimse ihtiba tarzıyla oturunca avret yerlerinin açılma ihtimali vardır. Bu sebeple elleriyle halka yapıp üstten tutmak zorundadır.

5764 ٨ـ وعن عائشة رضى الله عنها. [أنَّهَا كَانَتْ تَكْرَهُ أنْ يَجْعَلَ الرَّجُلُ يَدَهُ عَلَى خَاصِرَتِهِ، وَكَانَتْ تَقُولُ إنَّ اليَهُودَ تَفْعَلُهُ]. أخرجه رزين. قلت: وعلقه البخارى فى ترجمة، والله اعلم.

8. (5764)- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ*'nın anlattığına göre, *"Kişinin (namazda) elini boş böğrüne koymasını mekruh addederdi ve: "Bunu yahudiler yapar" derdi."* [*Rezîn* tahric etmiştir. Ancak Buhârî bunu bir bab başlığında muallak olarak kaydetmiştir (Buhârî, Enbiyâ 50).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, namazda ihtisarın mekruh olduğunu ifade eder. Bazı rivayetlerde: *"Resûlullah eli boş böğrü üzere koymayı yasakladı"* denmiştir. Farklı rivayetlerde yasaklanan husus değişik kelimelerle gelmiştir; *hasr, muhtasır, ihtisâr* gibi. Ulemâ, çoğunlukla hep: *"Namazda eli boş böğür üzerine koymak"* diye tefsir etmiştir. Ancak *Herevî* el-Garîbeyn adlı eserinde, ihtisarı *"namazın rekatlerinde bir veya iki ayet okuyarak namazı kısa tutmak"* diye cezmen tefsir edenleri de hikâye etmiştir. Hatta bunu, namazda *tu'ma'nîne* denen rükû ve sücudda yer verilen fasılaları kaldırıp bunları kısaltmak olarak tefsir eden de çık-

mıştır. *İhtisar* kelimesinin geçtiği vecihlerde bu mânalar caiz ise de, *tehassur* ve *hasr* kelimelerinin geçtiği vecihlerde bu tevcih mümkün değildir. *İhtisarı*, kıraatte geçen secde âyetlerini hazfetmek şeklinde yorumlayan da olmuştur.

2- Elin böğre konması sadece namaz halinde mekruh değil, namaz dışında da mekruhtur. Bazı rivayetler bunu namazla kayıtlarken, birçok rivayetler namazla kayıtlamaz, namaz dışında da mekruh olduğunu belirtir.

3- Eli boş böğür üzerine koymanın yasaklanışındaki hikmet ve sebep nedir? Bu hususta ülemâ ihtilaf eder. Çünkü farklı rivayetler gelmiştir.

★ İblis mütehassır olarak yere indirildi, denmiştir.

★ Yahudiler bunu çokça yaptıkları için onlara benzemekten nehyedilmiştir, denmiştir.

★ Bu, cehennem ehlinin istirahatidir, denmiştir.

★ Nağme söyleyenler, ellerini böğürlerine koyarak söylerler, denmiştir.

★ Bu tarz tavrı mütekebbir olanlar takınır denmiştir.

★ Musibete düşenler böyle yapar denmiştir.

İbnu Hâcer, bunlar arasında *Hz. Aişe*'nin söylediği *"yahudiler yapar"* sebebini en kavi bulur. Ancak her görüşün bir haklılık yönünün olabileceğini de söyler.

İSTİDRAD

Kitabımızda uykuya müteallik bir bölüm ayrılmış olması üzerinde durmak icab eder. İslâm uyku meselesine hem Kur'ân'da hem de hadislerde yer vermiştir. Kur'ân iki ayrı ayette uykunun istirahat için yaratıldığını belirtir. Gece uykusundan başka kaylûle denen gündüz uykusu da her iki temel kaynağımızda medar-ı bahs edilir. Uykunun vakitleri, miktarı, uyumanın âdâbı gibi pek çok teferruat hadislerde işlenir.

Yorgun insanın, dinlenmek için eğlence, mükeyyifat ve uyuşturucu gibi, bünyeyi daha da yorup yıpratan vasıtalara kaçtığı bir devrede, uykunun dinlendirici yönüne dikkatleri çekmek, uykuyu en verimli kılmanın ilmî yollarını aramak gerekmektedir.

Burada böyle bir iddiada bulunmaksızın, konunun, dinimizde yukarıda kaydedilen sekiz hadis çerçevesinin dışında, çok daha geniş buutlar içerisinde işlendiğine dikkat çekmek istiyoruz:

"DİNLENME VE İSTİRAHATIN VASITA, YER VE ZAMANLARI: *"İslâm, boş zaman kabul etmez"* derken, istirahatı reddeder mânası çıkarılmamalıdır. Bizzat Kur'ân-ı Kerîm'de dinlenme ve istirahate yer verilir. Hattâ en iyi dinlenmenin nerede ve ne zaman ve hangi şekilde yapılacağına dair birkısım teferruat bile açıklanır.

Dinlenme Vasıtası UYKU: Kur'ân-ı Kerîm'e göre, dinlenmenin en müessir vasıtası "uyku"dur. Uykunun, bir istirahat ve dinlenme vasıtası olduğu iki ayrı âyette ifade edilir: **"Size geceyi örtü, uykuyu dinlenme (vasıtası), gündüzü de çalışma zamanı yapan Allah'tır"** (Furkan 47; Nebe 9)(9).

Kurân-ı Kerîm, insan bedeninin muhtaç olduğu dinlenme için, öncelikle "uyku"dan söz ettiğine göre, dinlenmede en mükemmel vasıta uyku olmalıdır. Öyle ise dinlenmek maksadıyla tevessül edilen eğlence, oyun gibi başka vasıtaların, her zaman gayeye hizmet etmeyeceği gibi, uyku kadar müessir olamayacağı da anlaşılır(10).

Gece ve Gündüz Uykuları: Yukarıda temas ettiğimiz ayetlerde uykunun dinlenme vasıtası olduğu açık olarak belirtilmiş ise de, uyku vakti tasrih edilmemiştir. Fıtrî ve ağlebî duruma göre, gece vakti uyku vaktidir. Ancak, Kur'ân-ı Kerîm, **"Gündüz maişet vaktidir"** dediği halde "gece de uyku vaktidir" diye bir ifadede bulunmaz. Hatta bir ayette: **"Gece gündüz uyumanız ve onun fazlından nasib aramanız da onun âyetlerindendir"** (Rûm 23) buyrulur.

Burada, uykunun, gündüz de olabileceği açık olduğu gibi, Allah'ın fazlından geceleyin de talepte bulunulabileceği açık olarak ifade edilmiştir.

Hemen belirtelim ki, bu durum günümüzde, –bilhassa vardiyeli çalışma düzenine girmiş fabrika ve büyük iş yerlerinde olmak üzere– gece mesâisi yapmak zorunda kalan muhitlerde büyük bir ehemmiyet arzetmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'in bu meseleye atfettiği ehemmiyetin derecesini, öğle uykusu (kaylûle) ile alâkalı âyette daha açık olarak görmekteyiz. Nûr suresinde yer alan

---

(9) Türkçe meâllerde *"dinlenme"*, *"istirahat"* diye tercüme edilen kelimelerin Kur'ânî aslı *sübât*tır ve işten kesilme,çalışmayı terk mânalarına gelir (Müfredât: 220).

(10) Günümüzde, dinlenmek üzere başvurulan oyun, eğlence, içki gibi vasıtaların gayeye ne derece hizmet ettiği, iş hayatında verimliliğe ne ölçüde müessir olduğu, yukarıda bahsettiğimiz İslâmî vasıtaların müessiriyet derecesi gerçekten araştırmaya değer bir husustur. Şu kadarını hatırlatalım ki, Komünist Rusya, 1985 yılı içinde, içkinin iş hayatına olan menfi te'sirini gözönüne alarak içki yasağı getirmiştir. İlgili haberin bir pasajını 23 Mayıs 1985 tarihli Hürriyet Gazetesinden takip edelim: "... *Sovyetler Birliği'nin bazı cumhuriyetlerinde, alkol yüzünden fabrikalardaki üretim, hafta sonu tatillerinin ardından yüzde 30'a indiği, iş kazalarının ise yüzde 50'lik bir artış gösterdiği gene istatistiklerin ortaya koyduğu sonuçlardan. Ülkedeki boşanmaların yüzde 50'si de eşlerden birinin alkolik olması nedeniyle gerçekleşiyor.*"

bu âyete göre, –gerçek dinlenme fırsatı olarak tavsîf edilmiş bulunan– uyku için, gün ortasında da bir zaman ayrılmalıdır:

"(Ey iman edenler! Sağ elinizin mâlik olduğu (köle ve câriyeler) bir de sizden olup da henüz bülûğ çağına girmemiş küçükler şu üç vakitte: Sabah namazından önce, öğle sıcağından elbiselerinizi çıkaracağınız zaman, bir de yatsı namazından sonra (odanıza girecek olurlarsa) sizden izin istesinler. Bu üç vakit sizin için avret (ve halvet vakitleri)dir. Bunlardan sonra ise, birbirinizi dolaşmanızda ne sizin üzerinize, ne de onların üzerine bir vebal yoktur"(Nûr 58).

Âyette işaret edilen "öğle sıcağında elbisenin çıkarılması zamanı" gündüzleyin *nısf-ı nehâr*da icra edilecek "uyku"dur. Buna, *kaylûle* denmektedir. *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* bilhassa gece kalkışına yardımcı olduğu için (İbnu Mâce, Siyâm, 22) buna çok ehemmiyet vermiştir. Rivayetler, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın kaylûleyi normalde öğle namazından sonra yaptığını, ancak sıcak zamanlarda öğle namazından önceye aldığını (Fethu'l-Bârî, 3/39, 80), cum'a günleri ise, her def'asında cum'a namazından sonraya bıraktığını belirtir (Buhârî, Cum'a 41).

Bu mevzuda gelen nasslar ve *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'ın tatbikatı, bize birkaç prensip vazetmektedir:

★ Gecede kıyâmu'l-leyl yapılarak gecenin değerlendirilmesi gerektiği gibi, gündüzleyin de kaylûle yapılarak istirahata zaman ayırmak gerekmektedir. Kaylûle, bilhassa sıcak gün ve mevsimlerde ehemmiyetlidir. Ömrün azamî verimliliği buna bağlıdır[11].

★ Meseleye âyet-i kerimenin de yer vermesi, gündüz uykusunun çok yönlü olarak (sağlık, verimlilik, zaman disiplini, ailevî sohbet ve terbiye vs.) ehemmiyet taşıdığını gösterir.

★ Gündüz istirahati, uyku şeklinde, evde ve de öğle vaktinde olmalıdır.

★ Nûn sûresinde gelen âyette belirtilen üç vakit dışında istirahat zamanı ayırmayıp, değerlendirilmesi esastır.

(11) Şu açıklama, kaylûlenin ehemmiyetini belirtmekten başka miktar hakkında da fikir verdiği için burada kayda değer: *"... Bu uyku (kaylûle), hem ömrü, hem rızkı tezyîde medardır. Çünkü, yarım saat kaylûle, iki saat gece uykusuna muadil gelir. Demek, ömrüne her gün bir buçuk saat ilave ediyor. Rızkı için çalışmak müddetine, yine birbuçuk saati ölümün kardeşi olan uykunun elinden kurtarıp yaşatıyor ve çalışmak zamanına ilave ediyor"* (Lem'alar, s. 256).
Şunu da belirtelim ki, müfessirler diğer bâzı âyetlerin delâletine dayanarak "kaylûle" deyince mutlaka "uyku" anlaşılması gerekmediğini, *"uyku refakat etmese bile, gündüzün sıcağı arttığı sırada, gün ortasında (nısf-u nehâr) yapılan istirâhate kaylûle deneceği"* ne dikkat çekmişlerdir (*Râzî*: 14/21).

★ Ev dahilindeki istirahat zamanında kılık kıyafette serbestlik esastır. Bu anlarda, bülûğ çağını aşmış âile efradının hususiyetlerinin korunması, birbirine "izin"le uğramaları esastır.

★ Gerçek istirahatin esas mahalli evdir, vakti gecedir, vasıtası da uykudur.

Sükûnet ve İstirahat Zamanı GECE: Yukarıda kaydettiğimiz âyetlerde dinlenmenin en iyi vasıtasının uyku olduğu belirtilmektedir. Ancak, uyku, geceleyin de olabilir, gündüzleyin de. Bu sebeple, Kur'ân âyetleri çerçevesinde 24 saatlik gün içerisinde istirahata tahsîs edilmesi gereken asıl zaman bölümünü tesbitte bu âyetler tek başlarına yeterli değildir. Esasen, bu meseleye daha pek çok âyette temas edilmiştir. Üstelik diğer âyetlerde meseleye *"dinlenme vasıtası"* açısından değil, *"istirahat zamanı"* açısından temas edilir ve kullanılan kelime bile değişir. Bu gruptaki âyetlerde, tam tamına *"işten kesilme, çalışmayı terk"* yani dinlenme mânasına gelen (Müfredât, 220) *sübât* kelimesiyle değil, *"hareketlilikten sonra sabitleşme, yerleşme"* mânasına gelen *seken* kökünden gelen başka kelimelerle temas edilir ve gece vaktinin sükûnet için yaratıldığı belirtilir:

"O, geceyi, içinde sükûn ve istirahat etmeniz için (karanlık), gündüzü de (çalışıp kazanmanız için) aydınlık olarak yaratmıştır" (Yûnus 67; Gâfir 61).

"O sizin faidenize olarak, içinde sükûn ve istirahat etmeniz için geceyi ve fazl u kereminden (rızkınızı) aramanız için gündüzü yaratmıştır. Bu, onun rahmetindendir. Belki artık şükredersiniz" (Kasas 73).

Şu halde, Kur'ânî nasslara göre, günlük zamanın tanziminde, dinlenme ve istirahat zamanlarının esas itibariyle geceye bırakılması gerekmektedir. Ancak bu mutlak bir gereklilik değildir.

Dinlenme ve İstirahatin Mahalli EV: Kur'ân-ı Kerîm, en iyi dinlenme vasıtasının "uyku" olduğunu belirttiğine göre, en iyi dinlenme mahallini de belirtmiş olmaz mı diye bir soru hatıra gelebilir. Esasen bu sorunun cevabı, aynı âyette zımnen verilmiş olmaktadır: *"En iyi dinlenme mahalli, uyku uyunan yer, yani evdir."* Nitekim, yorumla ulaşılan bu cevap başka âyetlerde sarîh olarak ifade edilir: **"Allah sizin için meskenlerinizi huzur ve sükûn yeri kıldı"** (Nahl 80).

Kur'ân'da ev mânasına çokça kullanılan mesken kelimesi, sükûnet bulunan yer mânasını ifade eder. Aynı mânada kullanılan beyt kelimesi de geceleyin sığınılacak yer demektir. Beyt kelimesi bilhassa müfred olarak yeryüzündeki in-

san meskeni mânasında nadiren kullanılır. Âile mânası galibtir. Bir de Kâbe mânasında çokça kullanılmıştır.

Şu halde, Kur'ân-ı Kerîm, sükûnet ve dinlenme aranacak en mükemmel mahal olarak "evleri" göstermiş olmaktadır. Kişinin günlük hayatında, sükûn, huzur ve dinlenme maksadıyla evinden başka bir yer araması, bu düşünce ile kahveye, sinemaya veya diğer eğlence yerlerine gitmesi temelde bir aldanma olmaktadır.

Nitekim, İslâm'ın bütün şaşaasıyla yaşandığı devirlerde umûmî eğlence yerleri ya yoktur veya son derece sınırlıdır. Bugün en ücra köylere kadar girmiş bulunan kahvehâneler, maddi ve bilhassa mânevî bakımdan maruz kalınan tedenni durumlarıyla başlamış ve ona bağlı olarak sayıca artmıştır[12].

(12) Bugünkü kahvehanenin (veya daha kibar adıyla kıraathanenin) ilk çıkışını işaretleyen bir kayda *Ebu'l-Ferec İsfehânî*'nin (v. 356/966) el-Ağânî'sinde rastlanz. Şöyle der: *"Abdülhakem İbnu Amr İbn-i Abdillah İbn-i Safvânel-Cumahî bir beyt (ev) tanzim etti. İçerisine satranç, tavla ve kırka (çocuklara mahsus bir oyun) takımları ve içerisinde her ilimden bahseden defterler koydu. Duvar üzerine de askılık olarak çiviler çaktı. Oraya gelenler, elbiselerini bunlardan birine astıktan sonra bir defter alarak okuyor veya bir oyun takımı alarak arkadaşlarıyla oynuyordu"* (*Accâc*, es-Sünne Kable't-Tedvîn, s. 301, *el-Ağânî*'den naklen).

NİFAK BÖLÜMÜ

5765 ١ ـ عن ابن عمرو بن العاص رضى الله عنهما قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: أَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ كَانَ مُنَافِقاً خَالِصاً. وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنْهُنَّ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنَ النِفَاقِ حَتَّى يَدَعَهَا: إذَا أُؤْتِمِنَ خَانَ، وَإِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ، وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ]. أخرجه الخمسة.

«الفُجُورُ» الكذب والفسق، والمراد به هنا الفحش.

1. **(5765)**- *İbnu Amr İbni'l-Âs radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Dört haslet vardır; kimde bu hasletler bulunursa o kimse halis münafıktır. Kimde de bunlardan biri bulunursa, onu bırakıncaya kadar kendinde nifaktan bir haslet var demektir: Emanet edilince hiyanet eder, konuşunca yalan söyler, söz verince sözünde durmaz, husûmet edince haddi aşar." [Buhârî, İman 24, Mezâlim 17, Cizye 17; Müslim, İman 106, (58); Ebu Dâvud, Sünnet 16, (4688); Tirmizî, İman 14, (2634); Nesâî, İman 20, (8, 116).]

AÇIKLAMA:

Nifak, bâtının zâhire muhâlefetidir. Eğer bu, imânî itikadda olursa buna nifaku'l-küfr denir, eğer inanç esaslarına müteallik olmazsa buna nifâku'l-amel denir, buna bizzat yapmak da girer, terk de girer. Nifakın pek çok mertebeleri, dereceleri vardır. Esasen *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* burada nifaka giren bütün vasıfları saymış değildir. Başlıcalarına dikkat çekmiştir. Nitekim bir başka rivayette nifakın dört değil üç alâmeti olduğu söylenir: **"Konuşunca yalan söyler, söz verince döner, itimad edilince ihanet eder."** Hatta bu sonuncu vechin izahında âlimler: *"Bu üç hasleti zikrederek diğer hasletlere bir uyarıda bulunmuştur"* derler ve şu açıklamayı yaparlar: *"Diyanetin aslı üç esasa inhi-*

sar eder: Kavl (söz), fiil (iş), ve niyet. Aleyhissalâtu vesselâm kizb ile kavlin fesadına, hıyânetle fiilin fesadına, verdiği sözden dönme (hulf) ile de niyetin fesadına uyarıda bulunmuştur."

Nevevî der ki: *"Ülemâdan birkısmı, zikri geçen hasletler bazan, tekfir edilemeyeceği hususunda herkesin icma ettiği müslümanlarda da bulunduğu için, bu hadisi müşkil bulmuştur. Aslında hadis müşkil değildir, bilakis mânası da sahihtir. Muhakkik âlimlerimiz derler ki: "Bu hadisin mânası şudur: "Sayılan bu hasletler nifaktırlar. Bu hasletleri taşıyanlar, bu vasıflarda münafıklara benzerler ve onların ahlâklarıyla ahlâklanmışlardır."*

İbnu Hacer, Nevevî'nin bu açıklamasını daha da açar: *"Derim ki: Bu cevaptan çıkan netice, hadisteki münafık tesmiyesinin mecaza hamlidir, yani "Bu hasletleri taşıyan kimse münafık gibidir" demektir. Bu yorum da "nifak" tan kastedilen şeyin "nifaku'l-küfr" olmasına binâendir. Nitekim, mezkur işkâle cevap olarak şu açıklama da getirilmiştir: "Hadiste geçen "nifak" tan murad nifâku'l-ameldir. Bunu, daha önce de belirttik. Bu açıklama Kurtubî'nin de hoşuna gitmiş, hatta Hz. Ömer'den gelen şu rivayetle buna delil de getirmiştir: Hz. Ömer, Huzeyfe radıyallahu anhümâ'ya* هَلْ تَعْلَمُ فِيَّ شَيْئاً مِنَ النِّفَاقِ *"Bende nifaktan bir şey biliyor musun?" demiştir. Hz. Ömer burada nifaku'l-küfrü kastetmiş değildir, bilakis nifaku'l-amel'i kastetmiştir.*

Bazı alimler, "hadiste mezkur sıfatlara nifâk denmesi, o hasletleri irtikab etmeye karşı korkutma ve sakındırma maksadını güder, zâhir, kastedilenden farklıdır." Bu açıklamayı da Hattabî beğenmiştir. Hattabî şu ihtimale de yer verir: "Bu sıfatla muttasıf olan kimse, o haslete iyice alışmış ve kendisine sabit bir yol, değişmez bir huy halini almış olan kimsedir." Bu tahminini hadiste geçen إِذَا *edatıyla delillendirir. "Bu edat hangi fiilin başına getirilirse, onun tekerrürünü ifade eder" der.*

Bazı alimler de: "Hadisteki nifak ıtlakı, o hasletlerin galebe çalması sebebiyle onları mühimsemeyen, hafife alan kimseye aittir" demiştir. "Çünkü, derler, kimin hali bu olursa umumiyetle o kimsenin itikadı da bozuk olur."

Bazıları, bir başka nokta-i nazardan hadisi değerlendirmiştir. Bunlara göre, münafık kelimesinin başındaki elif-lam, "ahd" içindir. Yani münafıkla kastedilen belli muayyen bir şahıs vardır veya Resûlullah devrindeki münafıklar hakkındadır. Bu görüş sahiplerinin verdikleri örnekler hep zayıf hadislere dayanır."

Özetleyerek aldığımız bu yorumları kaydeden *İbnu Hacer* yapılan bu açıklamalar arasında *Kurtubî*'nin hoşuna giden te'vilin en güzel te'vil olduğunu söyler.

5766 ٢ــ وعن حذيفة رضى اللّه عنه قال: [إنَّمَا كَانَ النِّفَاقُ عَلَى عَهْدِ رَسولِ اللّهِ ﷺ، فَأَمَّا الْيَوْمَ فإِنَّمَا هُوَ الْكُفْرُ بَعْدَ الإِيمَانِ].
أخرجه البخارى.

2. (5766)- *Hz. Huzeyfe radıyallahu anh* anlatıyor: *"Nifak Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm devrinde vardı. Şimdi ise, imandan sonra küfür vardır."* [Buhârî, Fiten 21.]

AÇIKLAMA:

Burada *Huzeyfe İbnu'l-Yemân radıyallahu anh* ne demek istemiştir? Bunun izahında farklı yorumlar ileri sürülmüştür:

★ *İbnu't-Tîn* der ki: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm devrinde münafıklar, dilleriyle inanıyorlar, kalpleriyle inanmıyorlardı. Fakat Aleyhissalâtu vesselâm'dan sonra gelenler İslâm içinde ve İslâm fıtratı üzere doğdular. Öyleyse onlardan kim küfre düşerse mürteddir. Bu sebepledir ki, münafıkların tâbi olduğu ahkâmla, mürtedlerin tâbi olduğu ahkâm farklı olmuştur."*

★ *İbnu Hacer* de şu yorumu yapar: *"Huzeyfe radıyallahu anh'ın, nifaka düşmeyi nefyetmediği açık, her halukârda o, önceki münafıklarla sonraki münafıkların hükümlerinin aynı olmadığını söylemektedir. Çünkü nifâk, küfrü gizleyip iman izhar etmektir. Bunun her asırda olması mümkündür. Hüküm farklılık kazanmıştır. Çünkü Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, onlarla iyi geçiniyor, onların İslâm diye izhar ettiklerini onlardan kabul ediyordu, hatta onlardan İslâm'a muhaliflik ihtimali zuhur etse bile. Amma Aleyhissalâtu vesselâm'dan sonra, İslâm'a muhalif bir şey izhar eden kimse, izhar ettiği bu şeyden dolayı derhal muâhaze edilir, kendileriyle iyi geçinmeye ihtiyaç kalmadığı için iyi geçinme hatırına bu hataları gözardı edilip terkedilmez."*

★ Bazı âlimler de şunu söylemiştir: *"Hz. Huzeyfe'nin maksadı, İmam'a itaati terketmenin cahiliye işi olduğunu söylemektir. İslâm'da ise cahiliye yoktur veya cemaate tefrika sokmak Cenab-ı Hakk'ın* وَلاَ تَفَرَّقُوا **"Tefrikaya düşmeyin..."** *emrine aykırıdır. Bütün bunlar artık gizli-kapaklı değildir. Öyleyse bu, imandan sonra küfür gibidir."*

5767 ٣ــ وعن الأسود قال: [كُنَّا فِى حَلْقَةِ عَبْدِ اللّهِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ فَجَاءَ حُذَيْفَةُ رَضِىَ اللّهُ عنهُ حَتَّى قَامَ عَلَيْنَا، فَسَلَّمَ، ثُمَّ قَالَ: لَقَدْ أُنْزِلَ

النِّفَاقُ عَلَى قَوْمٍ خَيْرٍ مِنْكُمْ. قَالَ الْأَسْوَدُ: سُبْحَانَ اللّهِ إِنَّ اللّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ: إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ. فَتَبَسَّمَ عَبْدُ اللّهِ، وَجَلَسَ حَذَيْفَةُ فِي نَاحِيَةِ الْمَسْجِدِ. فَقَامَ عَبْدُ اللّهِ فَتَفَرَّقَ أَصْحَابُهُ فَرَمَانِي بِالْحَصْبَاءِ، فَأَتَيْتُهُ. فَقَالَ حُذَيْفَةُ: عَجِبْتُ مِنْ ضَحِكِهِ، وَقَدْ عَرَفَ مَا قُلْتُ، لَقَدْ أُنْزِلَ النِّفَاقُ عَلَى قَوْمٍ كَانُوا خَيْراً مِنْكُمْ، ثُمَّ تَابُوا، فَتَابَ اللّهُ عَلَيْهِمْ]. أخرجه البخارى

ومقصود حذيفة بهذا: أن جماعة من المنافقين صلحوا واستقاموا وكانوا خيرا من أولئك التابعين الذين خاطبهم لمكان الصحبة والصلاح كيزيد ومجمّع ابنى جارية بن عامر رضى اللّه عنهما، فكأنه أشار بالحديث إلى تقلب القلوب

3. **(5767)**- *Esved rahimehullah* anlatıyor: *"Hz. Abdullah İbnu Mes'ud radıyallahu anh'ın ders halkasında idik. Huzeyfe radıyallahu anh geldi ve yanımızda durup bize selâm verdi ve:*

"Nifak, sizden hayırlı bir kavme indirildi" dedi. Esved de (hayretle):

"Sübhânallah, Azîz ve Celîl olan Allah: **"Münafıklar cehennemin en aşağı derekesindedir"** (Nisa 145) *buyuruyor" dedi. Bunun üzerine Abdullah tebessüm etti. Huzeyfe de mescidin bir kenarına oturdu. Derken Abdullah kalktı ve arkadaşları da dağıldılar. Huzeyfe beni çağırmak için bana bir çakıl attı, yanına geldim. Bana: "Abdullah'ın gülmesi tuhafıma gitti, halbuki o benim söylediğimi bilen birisi. Yemin olsun nifak, siz (Tâbiîler)den daha hayırlı bir kavme indirildi. Onlar (nifaktan) sonra tevbe ettiler. Allah da tevbelerini kabul etti" dedi."* [Buhârî, Tefsîr, Nisâ 25.]

AÇIKLAMA:

1- Alimler, âyete dayanarak *"münafıkların azabı kâfirlerin azabından daha şiddetlidir. Çünkü onlar, dinle istihzâ etmektedirler"* demişlerdir.

2- Hadiste sahabelerin tâbiînden daha hayırlı olmalarına rağmen nifakın yani münafıklığın onlardan çıkmış olmasını söylemekle *Hz. Huzeyfe* muhataplarına ciddi bir uyarıda bulunmuş olmaktadır.

İbnu Hacer der ki: *"Münafıklıkla iptila edilenler sahabe tabakasından idiler. Sahabe ise tâbiîn tabakasından hayırlıdır. Lakin Allah onları nifakla iptila etti. Onlar irtidâd ettiler ve münafık oldular, böylece onlardan hayırlılık gitti. Birkısmı tevbe etti ve hayırlılık onlara geri geldi. Sanki Hz. Huzeyfe, hitap ettiği kimseleri sakındırdı ve onlara gururlanıp aldanmamalarını hatırlattı. Çünkü kalp dönücüdür. Bugünkü hal üzere gidemeyebilir. Bu sebeple onları imandan çıkmaya karşı sakındırdı. Çünkü ameller sona göre değerlendirilecektir. Onlara, imanlarından son derece güven içinde olsalar bile, Allah'ın mekrine karşı emin olmamaları gereğini açıkladı. Nitekim onlardan önceki ve kendilerinden daha hayırlı olan sahaâbe tabakasında buna rağmen irtidad edenler ve nifaka düşenler olmuştur. Sahabeden sonra gelen tabakanın aynı şeye düşmesi haydi haydi imkân dahilindedir."*

Abdullah İbnu Mes'ud radıyallahu anh'ın tebessümünün, *Hz. Huzeyfe*'nin bu isabetli açıklaması karşısındaki taaccübünden ileri geldiği belirtilmiştir.

Hz. Huzeyfe, Hz. Abdullah'ın tebessümünün mahiyetini anlayamamış olmalı ki, niye tebessüm etti diye hayret etmiş ve hayretini *el-Esved*'e açıklama ihtiyacını duymuş ve: *"Niye güldüğüne hayret etmekte haklıyım, çünkü o benim ne demek istediğimi tam anladı ve söylerimdeki doğruluk ve isabetliliği de biliyor"* mânasında serd-i kelâm etmiştir.

Hadisten, içine düştükleri nifak ve küfürden dönen zındıkların tevbesinin makbuliyetine delil çıkarılmıştır.

5768 ٤ــ وعن ابن أبى مليكة قال: [أَدْرَكْتُ ثَلاَثِينَ مِنْ أَصحابِ رَسولِ اللهِ ﷺ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْراً كُلُّهُمْ يَخَافُ النِّفَاقَ عَلَى نَفْسِهِ، وَلاَيَأْمَنُ المَكْرَ عَلَى دِينِهِ. مَا مِنْهُمْ أَحَدٌ يَقُولُ: إنَّهُ عَلَى أيمَانِ جبْرِيلَ وَمِيكَائِيلَ عَلَيْهِمَا السَّلاَمُ]. أخرجه البخارى فى ترجمة.

4. (5768)- *İbnu Ebî Müleyke rahimehullah* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın ashabından olup da Bedir gazvesine katılanlardan otuz kadarına yetiştim. Hepsi de kendi hesabına nifaktan korkuyorlar ve dinlerinde fitneye düşmekten kendilerini emniyette hissetmiyorlardı."* [Buhârî, İman 36 (Bab başlığında kaydetti).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, mü'minin iman üzere son nefesini vereceğinden emin olmayıp, "nifaka düşer miyim endişesiyle her an tetikte olması gereğini teyid ediyor. *İbnu Hacer*, hadisin açıklanması sadedinde *İbnu Ebî Müleyke*'nin karşılaştığı ve dolayısıyla imanından endişe içinde olan, nifaka düşmekten korku duyanları belirtme sadedinde *Hz. Aişe, kızkardeşi Esmâ, Ümmü Seleme, Dört Abdullahlar, Ebu Hureyre, Ukbe İbnu'l-Hâris, Misver İbnu'l-Mahreme* vs'nin ismini zikreder. Devamla der ki: *"Bunların amelde nifaka düşmekten korktuklarını cezmen söylüyor. Esasen, başkalarından bunun aksine bir rivayet de mevcut değildir. Dolayısıyla sanki burada bir icma mevcuttur. Çünkü mü'mine amelinde, her an, ihlasa muhalif bir şeyler ârız olabilir. Onların böyle bir durumdan korkmaları illâ da onlardan bunun vukûunu gerektirmez. Bu, onların verâ ve takvadaki mübâlağalarından ileri gelen bir haldir. Allah onlardan razı olsun, şefaatçilerimiz kılsın."*

İbnu Battâl der ki: *"Onlar korktular, çünkü, ömürleri uzadı ve beklemedikleri değişmelere şahit oldular, bunları bertaraf etmeye güçleri yetmedi. Sükût ile müdahene haline düşmekten korktular."*

2- Hadisin devamında *İbnu Ebi Müleyke* der ki: *"Onlardan hiçbiri imanda, Hz. Cebrail ve Mikail imanı üzere olduğunu iddia etmedi." İbnu Müleyke*, bu sözüyle o yüce sahabilerin kendilerine iman meselesinde nifakın ârız olmadığını cezmen söylemediklerini belirtmektedir. Çünkü, bu husus, *Cibrîl aleyhisselâm*'ın imanı mevzuunda cezmen ifade edilir.

3- *Buharî Hazretleri*, aynı rivayetin devamına *Hasan Basri rahimehullah*'ın şu sözünü ekler: *"(Allah Teâla'dan) ancak mü'min korkar, ondan kendini ancak münafık emniyette hisseder."* Nitekim ayet-i kerimede وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّتَانِ **"Rabbinin makamından korkana iki cennet vardır"** (Rahmân 46). Bir başka âyette de فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ **"Hüsrana düşmüş bir kavmden başka kimse Allah'ın mekrinden emin değildir"** (A'raf 99).

Dikkat edersek *Hasan Basrî*'nin kelamında korkulacak şey mezkur değildir. Alimlerden bir kısmı, kastedilen şeyin *"Allah"* olduğunu söylemiştir. Diğer birkısım âlimler de *nifak* olduğunu söylemiştir. Siyak *nifak* görüşünü destekler ise de, her iki mefhum da muhtevaya uygundur.

YILDIZLAR BÖLÜMÜ

5769 ١ـ عن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: مَنِ اقْتَبَسَ بَاباً مِنْ عِلْمِ النُّجُومِ لِغَيْرِ مَا ذَكَرَ اللّهُ فَقَدِ اقْتَبَسَ شُعْبَةً مِنَ السِّحْرِ، الْمُنَجِّمُ كَاهِنٌ، وَالكَاهِنُ سَاحِرٌ والسَّاحِرُ كَافِرٌ]. أخرجه رزين.

1. **(5769)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki*:

"Kim, Allah'ın zikrettiğinin gayrısı için yıldızlar ilminden bir bab iktibas ederse sihirden bir şu'be iktibas etmiş olur. Müneccim kâhindir; kâhin sihirbazdır, sihirbaz da kâfirdir." [Rezîn tahric etmiştir.]

5770 ٢ـ وفى رواية: [مَنِ اقْتَبَسَ عِلْماً مِنَ النُّجُومِ اقْتَبَسَ شُعْبَةً مِنَ السِّحْرِ، زَادَ مَا زَادَ]. أخرجه أبو داود

2. **(5770)**- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: **"Kim yıldızlarla ilgili bir ilim iktibas etmişse sihirden bir şube iktibas etmiş demektir. (Yıldız ilmi) arttıkça (sihir ilmi de) artar."** [Ebu Dâvud, Tıbb 22, (3905).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetlerde *Resûlullah* kendi devrinde *ilm-i nucûm*un bir nevi sihirbazlık olduğuna dikkat çekiyor. *Yıldızlar ilmi* diye tercüme ettiğimiz bu ilim şubesini *müneccimlik ilmi* diye de ifade edebiliriz. Şimdilerde gayr-ı ciddi gazetelerin meşguliyet sahasına giren yıldız falı nev'inden bilgiler. Hadisin üslubundan bu ilimle meşguliyetin yasak olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm,* daha önce teferruatlı olarak sunduğumuz üzere, sihirle meşguliyeti *haram* kılmıştır. Müneccimliğin sihirden bir parça olduğunun söylenmesi onun da yasak kılındığının ifadesi olmaktadır. Bu yasağın mahiyeti müteakip hadiste daha iyi anlaşılacak ise de burada şunu belirtmede fayda var: Hadislerde yasaklanan ilim, bugünün tabiriyle *astronomi* denen yıldızlar ilmi

değil; *astroloji* denen falcılık ilmidir. *Astroloji*'ye "ilim" denir mi diye zihne gelebilecek bir soruyu hemen cevaplandıralım: *"İlim"* kelimesinin günümüzde kullanılışı itibariyle astroloji, falcılık ve birkısım sanatlara "ilim" demek yadırgansa da İslâm âlimlerinin ilim kelimesini kullanma an'analerine göre yadırganmaz. Sözgelimi *Taşköprüzâde*'nin Mevzûatu'l-Ulûm adlı, ilimleri tasnif eden eseri tedkik edildiği zaman günümüzde "ilim" kelimesini izafede zorluk çekeceğimiz nice bilgi şubelerine hep ilim dendiğini görürüz.

Resûlullah tarafından yasaklanan *yıldızlar ilmi* hakkında şârihler şu açıklamayı yapar: *Yasaklanan ilm-i nücûm, yıldıza bakanların, henüz vukûa gelmemiş olan yağmurun yağması, fiyatların değişmesi gibi hâdisât ve vukûât hakkındaki beyanlarıdır. Namaz vakitlerini hesaplamada, kıble tayinini yapmada lâzım olan ilimler bu yasağa dahil değildir.*

Beğavî, Şerhu's-Sünne'de der ki: *"Yıldızlar ilminden yasaklanan, müneccimlerce, henüz vukûa gelmeden gelecekte vukûunun bilindiği iddia edilen hâdiseler ilmidir: Rüzgârların ne zaman eseceğine, yağmur ve karın ne zaman yağacağına, sıcak ve soğuğun ne zaman zuhûr edeceğine, fiyatların (ne şekilde ne zaman) değişeceğine dair bilgiler gibi. O kimseler bunları, yıldızların yürümesi, toplanmaları ve ayrılmaları sayesinde bildiklerini iddia ederler. Bunlar, Allah'ın kendine mahsus kıldığı bir ilimdir. Kendisinden başka kimse, bunları bilemez. Nitekim âyet-i kerimede* إِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ **"Kıyamet vaktine dair bilgi Allah katındadır. Yağmuru O indirir, Rahimlerde olanı O bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilmez. Hiç kimse nerede öleceğini bilmez. Muhakkak ki Allah her şeyi hakkıyla bilir"** (Lokman 34).

Beğâvî'nin bu saydıklarının birkısmı günümüzde ilim ve araştırma mevzuudur. Hadis bunları yasaklıyor mu diye hatıra gelebilir. Dikkat edilirse yasaklanan husus, içtimai araştırmalara, istatistik ve mukayeselere dayanarak yapılan yorum ve tahminler değildir. Mezkur meselelerin "yıldızların seyrine, toplanıp-dağılmalarına" dayanarak ileri sürülen ilim iddiasıdır.

İslâm âlimleri bu hususu belirtmeyi de ihmal etmezler: *"Müşahede ve rasat yoluyla anlaşılan ve zevalin ve kıble cihetinin bilinmesi gibi faydalı hususların bilinmesine yardımcı olan yıldızlar ilmi yasağa dahil değildir. Nitekim âyet-i kerimede:* وَهُوَ الَّذِى جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا **"Karanın ve denizin karanlıklarında yolunuzu bulasınız diye yıldızları sizin için var eden de O'dur Bilen bir kavm için biz delillerimizi böyle açıkladık"** (En'am 97) *buyrulmuştur. Böylece Azîz ve Celîl olan Allah vakitleri bilmede takip edilecek yolları te bitte yegâne vasıtanın yıldızlar olduğunu haber vermektedir. Eğer yıldızlar (... kıble istikameti bilinemezdi." Aliyyu'l-Kari,* bu hususta şu dikkat

çekici rivayeti *Hz. Ömer radıyallahu anh*'tan kaydeder: تَعَلَّمُوا مِنَ النُّجُومِ مَاتَعْرِفُونَ بِهِ الْقِبْلَةَ وَالطَّرِيقَ ثُمَّ اَمْسِكُوا **"Yıldızlar ilminden kıble ve yolları tanıtacak kadarını öğrenin (astrolojiye kâhinliğe kaçan kısmında) durun."**

2- Hadisin sonunda yer alan زَادَ مَا زَادَ ibaresi mübhemdir. Bu sebeple farklı yorumlar yapılmıştır. Tercihimiz olan yorumu tercümede parantez arasında kaydettik. Ayrıca şu tahmin de burada kayda değer:

★ Bu, ravinin bir ilavesi de olabilir. Bu durumda mâna şöyle olur: *"Resulullah müneccimlik ilmini kötülemede anlattı da anlattı."*

5771 ٣ ـ وعن زيد بن خالد رضىَ اللّه عنه قال: [صَلَّى لَنَا رَسُولُ اللّهِ ﷺ الصُّبْحَ بِالْحُدَيْبِيَةِ فِى إِثْرِ سَمَاءٍ كَانَتْ مِنَ اللَّيْلِ. فَلَمَّا انْصَرَفَ أَقْبَلَ عَلَى النَّاسِ فقَالَ: هَلْ تَدْرُونَ مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ؟ قَالُوا: اللّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ، قَالَ: أَصْبَحَ مِنْ عِبَادِى مُؤْمِنٌ بِى وَكَافِرٌ؛ فَأَمَّا مَنْ قَالَ: مُطِرْنَا بِفَضْلِ اللّهِ وَرَحْمَتِهِ فَذٰلِكَ مُؤْمِنٌ بِى كَافِرٌ بِالْكَوْكَبِ؛ وَمَنْ قَالَ: مُطِرْنَا بِنَوْءِ كَذَا وَكَذَا فَذٰلِكَ كَافِرٌ بِى مُؤْمِنٌ بِالْكَوْكَبِ]. أخرجه الستة إلا الترمذى.

«النَّوْءُ» هو طلوع نجم وغروب آخر، وإنما غلظ النبى ﷺ فى أمرها لأن العرب كانت تنسب الفعل اليها، فأما من جعل المطر من فعل اللّه وأراد بقوله: مطرنا بنوء كذا: أى فى وقت كذا، وهو هذا النوء الفلانى فذلك جائز.

3. (5771)- *Zeyd İbnu Hâlid radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Hudeybiye'de, bize, geceleyin yağan yağmurun peşinden sabah namazı kıldırmıştı. Namazı bitirince cemaatın önüne geçti ve:*

"Rabbiniz ne dedi biliyor musunuz?" *buyurdu. Cemaat: "Allah ve Resûlü bilir!" dediler.*

"Allah Teâla Hazretleri: "Kullarımdan birkısmı bana mü'min, bir kısmı da kâfir olarak sabahladı. "Allah'ın fazlı ve rahmetiyle bize yağmur yağdırıldı" diyen bana mü'min, yıldızları da inkâr edici olarak sabahladı.

Kim de: "Falanca falanca yıldız sayesinde bize yağmur yağdırıldı" dediyse o da bana kâfir, yıldıza mü'min olarak sabaha erdi" dedi!" *buyurdular."* [Buhârî, Ezân 156, İstiska 28, Meğazî 35, Tevhîd 35; Müslim, İman 125, (71); Muvatta', İstiska 4, (1, 192); Ebu Dâvud, Tıbb 22, (3906); Nesâî, İstiska 16, (3, 165).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, yağmurun yıldızların tesiriyle yağdığı inancına düşenler küfre nisbet edilmektedir. Bu hüküm sadece yağmurla sınırlı olmamalıdır. Kişi, mâruz kaldığı nimetleri veya müşahede ettiği hâdiseleri Allah'tan başka bir şeyle açıkladığı taktirde küfre nisbet edilebilecektir.

Alimler buradaki küfürle *iki ayrı küfrün* kastedilmiş olabileceğini belirtirler:

★ *Şirk koşma küfrü.* İmanla mukayese yapılmış olması bu ihtimale bir karîne olmaktadır.

★ *Nimete karşı küfr;* buna *küfrân-ı nimet* veya *nankörlük* de diyoruz. Bu ihtimalin verilmesine hadisin bir başka veçhinde gelen: **"Kim, suyu vermiş olmamıza karşı bana hamd-ü senâda bulunursa, işte bu bana iman etmiştir"** ibaresidir. Keza bir başka rivayette de **"... Bana veya nimetime küfretmiş olur"** ibaresinin gelmiş olmasıdır. *İbnu Abbâs*'tan gelen bir rivayette de: **"... Onlardan bir kısmı kâfir, bir kısmı şâkir olarak sabaha ermiştir"** ibaresi vardır. Şu halde, hadiste geçen *"küfür"*den maksadın imânî küfür olmayıp *nimete nankörlük*" olduğunu anlamayı haklı çıkaracak karîneler mevcuttur.

O halde hadîsin değerlendirilmesinde her iki muhtemel mânanın nazar-ı dikkate alınması gerekir. Mü'min, zaten şiddetle tahzîr edildiği *şirk-i hafî*ye düşmemek için, hayır ve şer her şeyin yaratılış cihetiyle Allah'tan geldiğini bilecektir. Hele hayır, nimet, saadet gibi hoş şeylerin Allah'ın hem iradî olarak takdiri hem de yaratması olarak bilip hamdini, şükrünü eda etmesi gerekir. Belirtilen yanlış inançlara başkasında rastlandığı zaman, bu inancın küfrân-ı nimet olabilme ihtimalini gözönüne alarak *tekfîr etme* cihetine gitmemesi uygun olur. Nitekim bazı şarihler, *Resûlullah* yıldızlar bahsinde şiddet göstermiştir. Çünkü Arapların hâdisâtı onlara nisbet etme adetleri vardı. Ama, yağmuru Allah'tan bilen bir kimsenin o yıldızın doğduğu vakti kastederek:: *"Falanca yıldızda yağmura kavuştuk"* demesinin caiz olacağını belirtmiştir.

5772 ٤ــ وعن أبى سعيد رضى الله عنه قال: [قَالَ رَسولُ اللّهِ
ﷺ: لَوْ أَمْسَكَ اللّهُ الْقَطْرَ عَنْ عِبَادِهِ خَمْسَ سِنِينَ ثُمَّ أَرْسَلَهُ

لَأَصْبَحَتْ طَائِفَةٌ مِنَ النَّاسِ كَافِرِينَ، يَقُولُونَ: سُقِينَا بِنَوْءِ الْمِجْدَحِ]. أخرجه النسائى

«المِجدَحُ» بكسر الميم وسكون الجيم وآخره حاء مهملة: نجم يقال له الدبران، وبعضهم بضم الميم.

4. (5772)- *Ebu Saîd radıyallahu ânh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Eğer Allah Teâla hazretleri, kullarından yağmuru beş yıl tutup sonra gönderecek olsa, insanlardan bir grubu kâfir olur ve: "Micdeh yıldızı sebebiyle yağmura kavuştuk!" derdi." [Nesâî, İstiska 16, (3, 165).]

AÇIKLAMA:

Micdeh (veya mücdeh) yıldızı: **Bu, eski Arap inancında yağmura delalet ettiği kabul edilen bir yıldızın adıdır. Bu yıldıza *Deberân* yıldızı dendiği de belirtilmiştir.**

5773 ٥ــ وعن قتادة قال: [خَلَقَ اللّٰهُ هٰذِهِ النُّجُومَ لِثَلاَثٍ: جَعَلَهَا زِينَةَ السَّمَاءِ، وَرُجُوماً لِلشَّيَاطِينِ، وَعَلاَمَاتٍ يُهْتَدَى بِهَا، فَمَنْ تَأَوَّلَ فِيهَا غَيْرَ هٰذَا فَقَدْ أَخْطَأَ حَظَّهُ وَأَضَاعَ نَصِيبَهُ وَتَكَلَّفَ مَالاَ يَعْنِيهِ وَمَالاَ عِلْمَ لَهُ بِهِ وَمَا عَجَزَ عَنْ عِلْمِهِ الْأَنْبِيَاءُ وَالْمَلاَئِكَةُ صَلَوَاتُ اللّٰهِ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ].

5. (5773)- *Katâde rahimehullah* demiştir ki: *"Allah bu yıldızları üç şey için yaratmıştır: Onları semânın zineti kıldı, (semâya yükselip haber toplayan) şeytanlara atılacak taşlar kıldı, kendileriyle istikâmet tayin edilen alâmetler kıldı. Kim yıldızlar hakkında başka yorumlar yapmaya kalkarsa hata eder ve nasibini zayi eder, kendisini ilgilendirmeyen ve bilgisi olmayan hatta bilmekte peygamberler ve meleklerin bile acze düştükleri bir hususta kendini külfete sokar."*

[illegible] ٦ــ وعن الربيع مثله وزاد: [وَاللّٰهِ مَا جَعَلَ اللّٰهُ فِى نَجْمٍ حَيَاةَ أَحَدٍ وَلاَ مَوْتَهُ وَلاَ رِزْقَهُ؛ إِنَّمَا يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَيَتَعَلَّلُونَ بِالنُّجُومِ]. أخرجه رزين.

قلت: وعلق منه البخارى من أوّله إلى قوله: مالا علم له به، والله أعلم.

6. (5774)- *Rebî'* de aynısını rivayet etmiş ve şu ziyadeyi kaydetmiştir: *"Allah'a yemin olsun. Allah hiç kimsenin ne yaşamasını, ne ölmesini, ne de rızkını herhangi bir yıldıza bağlamıştır. Bunu söyleyenler Allah hakkında yalan düzüyorlar ve kendilerine bahâneler uydur(up avun)uyorlar."* [Rezîn tahriç etmiştir. Buhârî, önceki kısmı, başından *"... bilgisi olmayan"* ibaresine kadar muallak olarak kaydetmiştir (Bed'ü'l-Halk 3).]

AÇIKLAMA:

İbnu Hacer, Buhârî'nin bu muallak rivayetini *Abd İbnu Humeyd'in mevsûl* olarak kaydettiğini ve sonuna şu ziyadeyi eklediğini belirtir: *"Allah'ın takdirinden cahil birkısım insanlar bu yıldızlarla ilgili olarak kehânet ihdas edip kim falan yıldızın doğmasında ağaç dikerse şöyle olur, kim feşmekan yıldızın doğmasında sefere çıkarsa böyle olur diye laflar ettiler. Ömrüme yemin olsun! Yıldızlardan hiçbir yıldız yoktur ki, onun doğması sırasında hem uzun boylu, hem kısa boylu, hem kızıl, hem beyaz, hem güzel hem çirkin dünyaya gelmemiş olsun. (İnsanların olacak şeye alâmet kıldıkları) şu yıldızların, şu hayvanın, şu kuşun gayba hiçbir delaletleri yoktur."*

Görüldüğü üzere İslâm, Kur'ân'ıyla, hadisiyle, ülemâsıyla falcılık, kehanet, ruh çağırma gibi gayptan haber vermeye yönelik her çeşit meşguliyeti temelden reddedip, derecesine göre küfürden bir şube addetmektedir.

BİR İSTİDRAD: RUH ÇAĞIRMA MESELESİ[13]

Gaybtan haber verme nev'ine giren ve günümüzde, birkısım sosyetik ve "ilimci" çevrelerde yaygınlık kazanan ruh çağırma hâdisesiyle ilgili bir tahlili, bu meselelere –mahiyetini bilmediği için– bulaşma temayülü gösteren birkısım dindarları ikaz için *Bediüzzaman*'dan kaydedeceğiz. *Bediüzzaman* burada birkaç noktaya bilhassa dikkat çekmektedir:

1) Bunlarla uğraşanlar, esas itibariyle dinden uzak çevrelerdir. Bunların ruhçu-maneviyatçı görünümleri müslümanları aldatmamalıdır.

2) Bu işlerle uğraşanlar haber getirenler habis ruhlardır; cinlerin kâfir takımıdır. Bu sebeple böylesi seanslarda İslâm'a, şeriata, Kur'ân ve sünnete aykırı

(13) Bu mevzuya daha önce de temas etmiştik: 4. cilt s. 347 ve devamı.

haberler gelebilir. Bu sebeple zayıf ve cahiller imanlarını, İslâmlarını zedeleyebilirler.

Bediüzzaman, ruhçuların haber alma hâdisesini inkâr etmiyor, fakat haber getirenlerin ulvî ruhlar, mü'min cinler olmadığı için, getirdikleri haberlerin yalan yanlış, imanları zedeleyici olduğunu söylüyor.

3) Peygamber, veli gibi âli ruhlar, bu işlerle uğraşan mübtezel insanların ayağına gelmezler. Esasen, onları çağırmak edebe aykırıdır. Belki nefis tezkiyezi yoluyla, *Suyuti Hazretleri* gibi ruhen yükselmek suretiyle onlara yaklaşılabilir.

4) Her hâlukârda ruh çağırma gibi işlerle meşguliyet mü'min kişinin harcı ve meşguliyeti olmamalıdır, faydası yoktur, zararı çoktur.

بِاسْمِهِ سُبْحَانَهُ اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ اَبَدًا دَائِمًا

"Aziz, sıddık kardeşlerim!

Evvelen: Çok emârelerle ve bâzı hâdiselerle katiyyen tahukkuk etmiş ki, Nurun has talebelerinden bazılarının bir zaif damarını bulup hizmet-i Nuriyeden vazgeçirmek veya zaitleştirmek için Nurun ve Nur Talebelerinin düşmanlarının çok plânları var. Medar-ı ibret bir-iki nümuneyi beyan ediyoruz:

Birinci Nümunesi: Nurlarla şiddetli alâkası bulunan birkaç has kardeşimizin nazarını, fikrini, başka tarafa çevirmek veya zevkli ve ruhanî bir meşreb ile meşgul edip, hizmet-i imaniyeye karşı zaifleştirmek için bazı şahıslar ispirtizma denilen ölülerle muhabere namı altında cinnîlerle muhabere etmek gibi hatta bazı büyük evliyalarla, hatta peygamberlerle güya bir nevi konuşmak gibi eski zamanda kâhinlik denilen.. şimdi de medyumluk nam verilen bu mesele ile bazı kardeşlerimizi meşgul ediyorlar. Halbuki:

Bu mesele, felsefeden ve ecnebiden geldiği için ehl-i imana çok zararları olabilir. Ve çok su'-i istimalâta menşe' olmakla beraber içinde bir doğru olsa on yalan karışıyor. Çünki, doğruyu ve yalanı tefrik edecek bir mihenk, bir mikyas olmadığından ervah-ı habise ve şeytana yardım eden cinnilerin bu vesile ile hem onun ile meşgul olanın kalbine ve hem de İslâmiyete zarar vermek ihtimali var. Çünkü: Maneviyat namına hakaik-ı İslâmiyeye ve akide-i umumiyeye muhalif ihbarat oluyor. Ervâh-ı habise iken kendilerini ervah-ı tayyibe zannettirip belki, kendilerine bazı büyük veliler namını verip İslâmiyetin esasatına muhalif sözlerle zarar vermeye çalışabilirler. Hakikatı tağyir edip, safdilleri tam aldatabilirler.

Meselâ: Nasıl ki güneş, bir küçük cam parçasında ziyasiyle, hararetiyle, şekliyle görünüyor fakat, o küçücük camın içindeki güneşin o küçücük timsali, kendi namına eğer konuşsa ve dese: Benim ziyam dünyayı istila ediyor. Benim hararetim herşeyi ısıtıyor ve küre-i arzdan bir milyon defadan daha büyüğüm dese, ne derece hilaf-ı hakikat olduğu anlaşılır. Aynen bu misal gibi; bir peygamber, güneş gibi hakikî makamında iken o ispirtizmanın veyahut medyumluğun cam parçası hükmündeki istîdadına göre bir cilvesinin tezahürü, o hakikat namına konuşamaz. Eğer konuşsa yüz derece muhalif olur. İspirtizmanın veya medyumluğun o mazhardaki cüz'î cilvesi, vahyin mazharı olan o mânevî güneşin kudsî mahiyetine hiçbir cihetle kıyas olamaz. Çünki: Esfel-i sâfilindeki bir cam parçası mânen a'lâ-yı illiyyinde olan o mânevî güneşin hakikatını yanına getiremez. Getirmeye çalışmak da hürmetsizlikten başka birşey değildir. Ancak onun makamına karib olmak için, Celâleddin-i Süyûtî ve birkısım evliyalar gibi seyr ü sülûk ile terakki ederek o mânevi güneşin sohbetine mazhar olunur. Fakat böyle terakki, Risale-i Nurun isbat ettiği gibi, peygamberin velâyetiyle bir nevi sohbeti.. kendi derecelerine göre ve kendi istidatları derecesinde olur.

Fakat Nübüvvet hakikatı, velâyetten ne derece yüksek ise, ispirtizma vasıtasiyle veyahut terakkiyat-ı ruhiyye cihetiyle mazhar olunan sohbet ve muhabere dahi hiçbir cihette hakikî peygamberle muhabereye yetişemeyeceğinden yeni ahkâm-ı şer'iyyeye medar-ı ahkâm olamaz.

Evet, dinden gelmeyen, belki felsefenin hassasiyetinden gelen celbi ervah da; hem hilâf-ı hakikat, hem hilâf-ı edeb bir harekettir. Çünkü a'lâ-yı illiyyînde ve kudsî makamlarda olanları esfel-i sâfilîn hükmündeki masasına ve yalanların yeri olan oyuncak tahtasına getirmek tam bir ihanettir ve bir hürmetsizliktir. Âdetâ bir padişahı kulübeciğine çağırıp getirmek gibidir. Belki ayn-ı hakikat ve edeb ve hürmet ve istifade odur ki, Celâleddin-i Süyûtî, Celâleddin-i Rumî ve İmam-ı Rabbânî gibi zâtların seyr ü sülûk-u ruhanileri gibi seyr ü sülûk ile yükselerek o kudsî zâtlara yanaşmak ve istifade etmektir.

Rü'ya-yı sadıkada ervah-ı habîse ve şeytan, peygamber suretinde temessül edemez. Fakat celb-i ervahta; ervah-ı habîse, belki peygamberin lisanen ismini kendine takıp; Sünnet-i Seniyyeye ve ahkâm-ı Şer'îyyeye muhalif olarak konuşabilir. Eğer bu konuşması şeriatın ahkâmına ve Sünnet-i Seniyyeye muhalif ise, tam delildir ki, o konuşan, ervah-ı tayyibe değildir. Mü'min ve müslüman cinnî de değildir. Ervah-ı habîsedir. Bu şekilde taklid ediyor.

Saniyen: Şimdi Nur talebeleri böyle meselelerde derse muhtaç değildirler. Risale-i Nur, herşeyin hakikatını beyan etmiş. Başka izahata ihtiyaç bırakma-

mış. Risale-i Nur onlara kâfidir. Fakat Nur talebesi olmayanların aynı muhaberede; ahkâm-ı şeriat ve Sünnet-i seniyye esasatına muhalif telkinatı dinlememeleri lazım ve elzemdir. Yoksa büyük hatâ olur.

Bir ihtar: Bu mektuptaki ruhlarla muhabere meselesine karşı edilen şiddetli tenkid; ecnebiden fen ve felsefeden ve manyetizma ve ispirtizmadan gelen ve manevî bir şekli giyen bir meşrebe karşıdır. Yoksa İslâmiyetten ve tasavvuf ve ehl-i tarikattan gelen ve bir derece ruhlarla muhabereye benzeyen ve nâehillerin girmesiyle bir derece su'-i istimal edilen ve pek az olan bir kısım sofuların sofîliğine karşı değildir. Gerçi onlarda da bir cihette bazılara zarar olabilir. Fakat öteki gibi hiçbir cihette aldatıcı değil ve İslâmiyete hiçbir cihette zarar niyeti yok. Hem o ecnebîden gelen meşreb ise, hem tarikat ve hem İslâmiyet aleyhinde olduğu gibi, o sofuların meslekini de sükut ettirmeğe çalışıyor ve âdileştiriyor. Ehl-i tasavvufun zaif ve tam sünneti yerine getirmeyen kısmı dikkat etsinler, kendilerini onlara benzetmesinler."

HİCRETLER BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA

Bu bölüm *Kitabu'l-Hicreteyn* yani *İki Hicretler Kitabı* adını taşır. İki hicretten maksad Mekke'den Habeşistan'a yapılan hicretle, Mekke'den Medine'ye yapılan hicret kastedilir. Mutlak olarak *hicret* deyince Mekke'den Medine'ye olan hicret anlaşılır. Zira *Fahr-ı Alem Efendimiz* de bu hicrete katılmıştır ve bu hicret İslâm tarihinde çok ciddi bir dönüm noktasıdır. İslâm'ın cemaatten devlete geçişi, sabırdan aksiyona; yani pasif aksiyondan fiilî aksiyona yani sabırdan, önce müdafaaya, sonra da fetihlere geçişi demektir. Mânası ve hâsıl ettiği neticeleri büyük olan bir hâdisedir, İslâm tarihinin belki de en mühim hadisesidir.

Bu bölümde, hicretle ilgili beş hadis yer almaktadır. Hadisler daha ziyade hicretin tarihi vak'a yönüne temas etmektedir. Halbuki *hicret*, İslâm dininde derin mânaları olan, günümüz müslümanlarına bile yön veren, istikamet çizen, tercih âmili olan, ufuk açan mesajlarla dolu bir mefhumdur, bir hayat görüşü, bir dava stratejisidir. Bu sebeple, *hicret*le ilgili gerekli açıklamaları bahsin sonuna dercedeceğimiz uzunca bir tahlile bırakarak, burada, hicretin siyasi yönüne rengini vuran bir anlaşma metnini kaydedeceğiz. İslâm'ın İlk Anayasası olarak değerlendirilen bu vesîka Medine'deki müslümanlarla diğer gayr-i müslim cemaatlerin münasebetlerini, temel hak ve vazifelerini tesbit etmektedir. *Resûlullah*, Medine'ye hicret eder etmez Medine'de mevcut, muhtelif dinî ve siyasî grupların temsilcilerini toplayarak bu metni hazırlamış, hepsinin müslümanlarla ve kendi aralarında cereyan edecek münasebetlerini tanzim etmiştir. Hicretin siyasî ehemmiyetinin en bariz delillerinden biri olan bu vesikanın, *Hicret Bölümü*'nün giriş kısmında neşrini uygun buluyoruz.

Medine Site Devleti Anayasası:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın Adıyla

Madde 1- Bu kitap (yazı), Peygamber Muhammed tarafından Kureyşli ve Yesribli mü'minler ve müslümanlar ve bunlara tabi olanlara sonradan iltihak etmiş olanlar ve onlarla beraber cihad edenler için (olmak üzere tanzim edilmiştir).

Madde 2- İşte bunlar, diğer insanlardan ayrı bir ümmet (câmia) teşkil ederler.

Madde 3- Kureyş'ten olan muhacirler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, kan diyetlerini ödemeye iştirak ederler ve onlar harp esirlerinin fidye-i necatını mü'minler arasındaki iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre ödemeye iştirak edeceklerdir.

Madde 4- Benû Avf'lar, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye iştirak edeceklerdir ve (müslümanların teşkil ettiği) her zümre harp esirlerinin fidye-i necatını mü'minler arasındaki iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

Madde 5- Benû Hâris'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre harp esirlerinin fidye-i necatını mü'minler arasındaki iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

Madde 6- Benû Sâide'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre harp esirlerinin fidye-i necatını mü'minler arasındaki iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

Madde 7- Benû Cuşem'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her zümre harp esirlerinin fidye-i necatını mü'minler arasındaki iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

Madde 8- Benû'n-Neccâr'lar, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre harp esirlerinin fidye-i necatını mü'minler arasındaki iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

Madde 9- Benû Amr İbn Avf'lar, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre harp esirlerinin fidye-i necatını mü'minler arasındaki iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

Madde 10- Benû'n-Nebît'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre harp esirlerinin fidye-i necatını mü'minler arasındaki iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

Madde 11- Benû'l-Evs'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre harp esirlerinin fidye-i necatını mü'minler arasındaki iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adalet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

Madde 12- a) Mü'minler, kendi aralarında ağır malî mesuliyetler altında bulunan hiç kimseyi (bu halde) bırakmayacaklar, fidye-i necat veya kan diyeti gibi borçlarını iyi ve makul bilinen esaslara göre vereceklerdir.

Madde 12-b) Hiçbir mü'min, diğer bir mü'minin mevlâ (kendisi ile akdî kardeşlik rabıtası kurulmuş kimse)sına mürâcaat edemez. (Diğer okunuşa göre): Hiçbir mü'min, diğer bir mü'minin mevlâsı ile onun aleyhinde olmak üzere bir anlaşma yapmayacaktır.

Madde 13- Takvâ sahibi mü'minler, kendi aralarında mütecavize veya haksız bir fiil ika'ını tasarlayan, yahut bir cürüm yahut bir hakka tecavüz veyahut da mü'minler arasında bir karışıklık çıkarma kasdını taşıyan kimseye karşı olacaklar ve bu kimse onlardan birinin evlâdı bile olsa, hepsinin elleri onun aleyhine kalkacaktır.

Madde 14- Hiçbir mü'min, bir kâfir için, bir mü'mini öldüremez ve mü'min aleyhine hiçbir kâfire yardım edemez.

Madde 15- Allah'ın zimmeti (himaye ve teminatı) bir tektir: (Mü'minlerin) en ehemmiyetsizlerinden birinin (himayesi) onların hepsi için hüküm ifade eder. Zira, mü'minler diğer insanlardan ayrı olarak birbirlerinin mevlâsı (kardeşi) durumundadırlar.

Madde 16- Yahudilerden bize tâbi olanlar, zulme uğramaksızın ve onlara muarız olanlarla yardımlaşılmaksızın, yardım ve müzaheretimize hak kazanacaklardır.

Madde 17- Sulh, mü'minler arasında bir ve tektir. Hiçbir mü'min Allah yolunda girişilen bir harpte, diğer mü'minleri hariç tutarak, bir sulh anlaşması akdedemez; bu sulh ancak onlar (mü'minler) arasında umumiyet ve adalet esasları üzere yapılacaktır.

Madde 18- Bizimle beraber harbe iştirak eden bütün (askerî) birlikler, birbirleriyle münavebe edeceklerdir.

Madde 19- Mü'minler birbirlerinin Allah yolunda (uğrunda) akan kanlarının intikamını alacaklardır.

Madde 20-a) Takva sahibi mü'minler en iyi ve en doğru yol üzerinde bulunurlar.

Madde 20-b) Hiç bir müşrik, bir Kureyşlinin malını ve canını himayesi altına alamaz ve hiçbir mü'mine bu hususta engel olamaz. (Yani, Kureyşlilere tecavüz etmesine mani olamaz.)

Madde 21- Herhangi bir kimsenin bir mü'minin ölümüne sebep olduğu kat'i delillerle sabit olur da, maktûlün vesilesi (yani hakkını müdafaa eden) rıza göstermezse, kısas hükümlerine tabi olur; bu halde, bütün mü'minler ona karşı olurlar. Ancak bunlara sadece (bu kâidenin) tatbiki için hareket etmek helâl (doğru) olur.

Madde 22- Bu sahife (yazı)nın muhteviyatını kabul eden, Allah'a ve ahiret gününe inanan bir mü'minin bir katile yardım etmesi ve ona sığınacak bir yer temin etmesi helal (doğru) değildir; ona yardım eden veya sığınacak bir yer gösterene kıyamet günü, Allah'ın lânet va gadabı nasib olacaktır ki, o zaman artık kendisinden ne bir para tediyesi ne de bir taviz bedeli alınacaktır.

Madde 23- Üzerinde ihtilafa düştüğünüz herhangi bir şey, Allah'a ve Muhammed'e götürülecektir, selâm O'na olsun.

Madde 24- Yahudiler, mü'minler gibi muharebe devam ettiği müddetçe (kendi harb) masraflarını karşılamak mecburiyetindedirler.

Madde 25- a) Benû Avf yahudileri mü'minlerle birlikte –(İbn Hişam'da bu, "ma'a" (yani "ile") olarak; Ebû Ubeyd'de ise "min" (yani "den") olarak zikredilir)– bir ümmet (câmia) teşkil ederler. Yahudilerin dinleri kendilerine, mü'minlerin dinleri kendilerinedir. Buna, gerek mevlâları ve gerekse bizzat kendileri dahildirler.

Madde 25- b) Yalnız kim ki haksız bir fiil irtikâb eder veya bir cürüm ika eder, o sadece kendine ve aile efradına zarar vermiş olacaktır.

Madde 26- Benû'n-Neccâr yahudileri de Benû Avf yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır.

Madde 27- Benû'l-Haris yahudileri de Benû Avf yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır.

Madde 28- Benû Sâide yahudileri de Benû Avf yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır.

Madde 29- Benû Cuşem yahudileri de Benû Avf yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır.

Madde 30- Benû'l-Evs yahudileri de Benû Avf yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır.

Madde 31- Benû Sa'lebe yahudileri de Benû Avf yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır. Yalnız, kim ki haksız bir fiil irtikâb eder veya bir cürüm ika eder, o sadece kendini ve aile efradını zarardide etmiş olacaktır.

Madde 32- Cefne (ailesi) Sa'lebe'nin bir koludur; bu bakımdan Sa'lebeler gibi mülahaza olunacaklardır.

Madde 33- Benû'ş-Şuteybe de Benû Avf yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır. (Kaidelere) muhakkak riayet edilecek, bunlara aykırı hareket olmayacaktır.

Madde 34- Sa'lebe'nin mevlâlaları, bizzat Sa'lebeler gibi mülahaza olunacaklardır.

Madde 35- Yahudilere sığınmış olan kimseler (Bitâne), bizzat yahudiler gibi mülâhaza olunacaklardır.

Madde 36-a) Bunlardan (yahudilerden) hiçbir kimse (müslümanlarla birlikte bir askerî sefere), Muhammed (s.a.v.)'in müsaadesi olmadan çıkmayacaktır.

Madde 36-b) Bir yaralamanın intikamını almak yasak edilmeyecektir. Muhakkak ki bir kimse bir adam öldürecek olursa, neticede kendini ve aile efradını mes'uliyet altına sokar; aksi halde haksızlık olacaktır. "Yani bu kaideye riayet etmeyen bir kimse haksız vaziyette olacaktır." Allah bu yazıya en iyi riayet edenlerle beraberdir.

Madde 37- a) (Bir harp vukuunda) yahudilerin masrafları kendi üzerine ve müslümanların masrafları kendi üzerinedir. Muhakkak ki, bu sahifede (yazıda) gösterilen kimselere harp açanlara karşı, onlar kendi aralarında yardımlaşacaklardır. Onlar arasında hayırhahlık ve iyi davranış bulunacaktır. (Kaidelere) muhakkak riayet edilecek, bunlara aykırı hareketler olmayacaktır.

Madde 37-b) Hiç kimse müttefikine karşı bir cürüm ikâ edemez. Muhakkak ki zulmedilene yardım edilecektir.

Madde 38- Yahudiler müslümanlarla birlikte, beraberce harp ettikleri müddetçe masrafta bulunacaklardır.

Madde 39- Bu sahifenin (yazının) gösterdiği kimseler için Yesrib vadisi dahili (cevf), mukaddes (haram) bir yerdir.

Madde 40- Himaye altındaki kimse (câr), bizzat himaye eden kimse gibidir; ne zulmedilir ve ne de (kendisi) cürüm ika edecektir.

Madde 41- Himaye verme hakkına sahip kimselerin izni müstesna, bir himaye hakkı verilemez.

Madde 42- Bu sahifede (yazıda) gösterilen kimseler, arasında zuhûrundan korkulan bütün öldürme yahut münazaa vakalarını Allah'a ve Rasulullah Muhammed (s.a.v.)'e götürmeleri gerekir. Allah, sahifeye (yazıya) en kuvvetli ve en iyi riayet edenlerle beraberdir.

Madde 43- Ne Kureyşliler ve ne de onlara yardım edecek olanlar, himaye altına alınmayacaklardır.

Madde 44- Onlar (yani müslümanlar ve yahudiler) arasında, Yesrib'e hücum edecek kimselere karşı yardımlaşma yapılacaktır.

Madde 45- a) Şayet onlar (yahudiler), (müslümanlar tarafından) bir sulh akdetmeye veya bir sulh akdine iştirake dâvet olunurlarsa, bunu doğrudan doğruya akdedecekler veya ona iştirak edeceklerdir. Şayet onlar (yahudiler), (müslümanlara) aynı şeyleri teklif edecek olurlarsa, mü'minlere karşı aynı haklara sahip olacaklardır; din mevzuunda girişilen harp vak'aları müstesnadır.

Madde 45- b) Herbir zümre kendilerine ait mıntıka (gerek müdafaa ve gerekse sair ihtiyaçlar hususunda)dan sorumludur.

Madde 46- Bu sahifede (yazıda) gösterilen kimseler için ihdas edilen şartlar, aynı şekilde Evs yahudilerine, yani onların mevlalarına ve bizzat kendi şahıslarına, bu sahifede (yazıda) gösterilen kimseler tarafından sıkı ve tam bir muhafazakarlık ile tatbik olunur. (Kaidelere muhakkak riayet edilecek, bunlara aykırı hareket olmayacaktır. Ve haksız şekilde kazanç temin edenler, sadece kendi nefsine zarar vermiş olurlar. Allah bu sahifede (yazıda) gösterilen maddelere en doğru ve en mükemmel riayet edenlerle beraberdir.

Madde 47- Bu kitap (yazı), bir haksız fiil ika eden veya cürüm işleyen (ile ceza) arasına engel olarak giremez. Kim ki, bir harbe çıkar, emniyette olur veya kim ki, Medine'de kalırsa yine emniyet içindedir; haksız bir fiil ve cürüm ikaı halleri müstesnadır. Allah ve Resulullah Muhammed (s.a.v) himayelerini, (bu sahifeyi) tam bir sadakat ve dikkat içinde muhafaza eden kimseler üzerinde tutacaklardır.

5775 ١ــ عن البراء بن عازب رضى اللّه عنه قال: [جَاءَ أَبُو بَكْرٍ رضى اللّهُ عنه إلى أَبِى فِى مَنْزِلِهِ فَاشْتَرَى مِنْهُ رَجْلاً، فَقَالَ لِعَازِبٍ: ابْعَثْ مَعِى ابْنَكَ يَحْمِلْهُ إلَى مَنْزِلِى، فقَالَ أَبِى: احْمِلْهُ فَحَمَلْتُهُ وَخَرَجَ أَبِى مَعَهُ يَنْتَقِدُ ثَمَنَهُ. فقَالَ لَهُ أَبِى: يَا أَبَا بَكْرٍ حَدِّثْنِى كَيْفَ صَنَعْتُمَا

لَيْلَةً سَرَيْتَ مَعَ رَسولِ اللّهِ ﷺ؟. قالَ: نَعَمْ، أَسْرَيْنَا لَيْلَتَنَا وَمِنَ الْغَدِ حَتَّى قَامَ قَائِمُ الظَّهِيرَةِ وَخَلاَ الطَّرِيقُ لاَ يَمُرُّ فِيهِ أَحَدٌ، فَرفِعَتْ لَنَا صَخْرَةٌ طَوِيلَةٌ، لَهَا ظِلٌّ لَمْ تَأتِ عَلَيْهَا الشَّمسُ بَعْدُ. فَنَزلْنَا عِنْدَهُ فَأتَيتُ الصَّخْرَةَ وَسَوَّيْتُ بِيَدِى مَكَاناً يَنَامُ فِيهِ رَسولُ اللّهِ ﷺ فِى ظِلِّهَا، ثُمَّ بَسَطْتُ عَلَيْهِ فَرْوَةً، ثُمَّ قُلْتُ: نَمْ يَارَسولَ اللّهِ وَأنَا أَنْفضُ لَكَ مَا حَوْلَكَ، فَنَامَ وَخَرَجْتُ أَنْفُضُ لَهُ مَا حَوْلَهُ، فَإِذَا أَنَا بِرَاعٍ مُقْبِلٍ بِغَنَمِهِ إلى الصَّخْرَةِ يُرِيدُ مِنْهَا مِثْلَ الّذِى أَرَدْنَا، فَقُلْتُ: لِمَنْ أَنْتَ يَاغُلاَمُ؟ فقَالَ: لِرَجُلٍ مِنْ أَهْلِ المَدِينَةِ أَوْ مَكَّةَ، فَقُلْتُ: أَفِى غَنَمِكَ لَبَنٌ؟ قالَ: نَعَمْ. قُلْتُ: أَفَتَحْلُبُ؟ قالَ: نَعَمْ. فَأَخَذَ شَاةً، فَقُلْتُ: أَنْفُضِ الضَّرْعَ مِنَ الشَّعْرِ وَالتُّرَابِ وَالْقَذَى. فَفَعَلَ، وَحَلَبَ فِى قَعْبٍ مَعَهُ كُثْبَةً مِنْ لَبَنٍ، وَمَعِى إِدَاوَةٌ حَمَلْتُهَا لِلنَّبِى ﷺ يَرْتَوِى وَيَشْرَبُ وَيَتَوَضَّأُ، فَأَتَيْتُ النبِّى ﷺ وَهُوَ نَائِمٌ فَكَرِهْتُ أَنْ أُوْقِظَهُ، فَوَقَفْتُ حَتَّى اسْتَيْقَظَ. فَصَبَبْتُ عَلَى اللّبَنِ مِنَ المَاءِ حَتَّى بَرَدَ أَسْفَلَهُ فَقُلْتُ اشْرَبْ يَا رَسولَ اللّهِ. قالَ: فَشَرِبَ حَتَّى رَضِيتُ، ثُمَّ قالَ لِى: أَلَمْ يَأْنِ لِلرَّحِيلِ؟ قُلتُ: بَلَى فَارْتَحلْنَا بَعْدَ مَا زَالَتِ الشّمْسُ وَاتَّبعنا سُرَاقَةُ بْنُ مَالِكِ بْنِ جُعْشَمٍ، وَنَحْنُ فِى جَلَدٍ مِنَ الأَرْضِ، فقُلتُ: يَا رَسولَ اللّهِ أُتِينَا. فقَالَ: لاَتَحْزَنْ إنَّ اللّهَ مَعَنَا، فَدَعَا عَلَيْهِ النبىُّ ﷺ، فَارْتَطَمَتْ يَدُ فَرسِهِ إلى بَطنِهَا. فقَالَ: إنِّى قَدْ عَلِمْتُ أَنَّكُمَا دَعَوْتُمَا عَلَىَّ فَادْعُوَا لِى فَاللّهُ لَكُمَا أَنْ أَرُدَّ عَنْكُمَا الطّلَبَ، فَدَعَا لَهُ النبىُّ ﷺ، فَجَعَلَ لاَ يَلْقَى أَحَداً إلاَّ قالَ: قَدْ كُفِيتُمْ مَا هُنَا، فَلاَ يَلْقَى أَحَداً إلاَّ رَدَّهُ. قالَ: وَوَفَى لَنَا].

أخرجه الشيخان.

«الجَلَدُ»: الأرض الغليظة الصلبة.

«وارتطمتْ» نشبت فى الأرض و لم تكد تتخلص.

1. (5775)- *Bera İbnu'l-Âzib radıyallahu anh* anlatıyor: *"Hz. Ebu Bekr radıyallahu anh, evinde babama uğradı. Ondan bir semer satın aldı. (Babam) Âzib'e:*

"Benimle oğlunu gönder, onu evime kadar götürüversin!" dedi. Babam bana:

"Haydi onu götürüver!" dedi. Ben de götürüverdim. Babam onunla beraber çıktı, bedelini alacaktı. Babam, Ebu Bekr'e:

"Ey Ebu Bekr! Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'la (hicret ettiğin) gece ne yaptınız?" diye sordu.

"Evet o gece yürüdük. Ertesi günü de öğle vaktine kadar yürüdük. Yolumuz tenha idi, hiç kimseye rastlamadık. Önümüze uzun bir kaya çıktı. Kayanın henüz güneşin değmediği bir gölgesi vardı. Yanına konakladık. Ben kayanın yanına geldim. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın, duldasında uyuması için elimle bir yeri düzledim. Sonra oraya bir post yayıp:

"Ey Allah'ın Resûlü! (Siz biraz istirahat buyurup şurada) uyuyun, ben etrafınızı gözetlerim!" dedim. Derken yatıp uyudu, ben de çıkıp etrafını gözetlemeye başladım. Kayaya doğru sürüsüyle gelmekte olan bir çobanla karşılaştım. O da bizim gibi gölgeye sığınmak istiyordu.

"Sen kimlerdensin ey delikanlı?" diye sordum. Medine veya Mekke'den bir adama aitti. Ben tekrar:

"Koyununda süt var mı?" dedim.

"Evet!" dedi.

"Sağar mısın?" dedim.

Tabii dedi ve sağmak üzere bir koyun yakaladı.

"Memede kıl, toz-toprak çer-çöp olabilir, bunları bir çırp!" dedim. Dediğimi yaptı, beraberindeki bir kaba bir miktar süt sağdı. Benim de yanımda Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm için taşıdığım bir kap vardı. İçmede, abdestte onu kullanırdı. (Sütü kendi kabıma aktararak) Aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına geldim. Uyuyordu. Uyandırmak istemedim. Uyanıncaya kadar yanında durdum. Süte biraz su kattım, dibi serinledi.

"Ey Allah'ın Resûlü, buyurun için!" dedim. O içti ben de memnun oldum. Sonra: **"Yola koyulma vakti gelmedi mi?"** *dedi.*

"Evet!" dedim. Güneşin zevâlinden sonra hareket ettik. Peşimize Sürâka İbnu Mâlik İbni Cu'şem düştü. Biz sert bir arazide yürüyorduk.

"Ey Allah'ın Resûlü, bize yaklaştı!" dedim.

"Üzülme! Allah bizimledir!" *buyurdu. Aleyhissalâtu vesselâm, Sürâka'ya beddua etti. Derhal atının ön ayağı karnına kadar yere saplandı. Sürâka:*

"Anladım ki, siz bana ilendiniz. Ne olur benim için dua edin. Allah için ben de takipçileri sizden geri çevireceğim!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm dua ediverdi, adam kurtuldu ve geri döndü. Yol boyu her kime rastladı ise:

"Ben size bedel burada gereken (aramayı) yaptım (kimse yok)!" dedi. Böylece her kime rastladı ise geri çevirdi. Hülasa, bize verdiği sözü tuttu." [Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr 45, Lukata 11, Menâkıb 25, Eşribe 12; Müslim, Zühd 75, (2009).]

5776 ٢ ــ وعن أبى بكر رضى اللّه عنه قال: [نَظَرْتُ إلى أقْدَامِ الْمُشرِكِينَ، وَنَحْنُ فِي الْغَارِ، وَهُمْ عَلَى رُؤسِنَا. فقُلْتُ يَا رَسولَ اللّهِ لَوْ أنَّ أحَدَهُمْ نَظَرَ إلى قَدَمَيْهِ لأبْصَرَنَا فقَالَ: يَاأبَا بَكْرٍ، مَاظَنُّكَ بِاثْنَيْنِ اللّهُ ثَالِثُهُمَا؟]. أخرجه الشيخان والترمذى.

2. (5776)- *Hz. Ebu Bekr radıyallahu anh* anlatıyor: *"Biz mağarada iken müşriklerin ayaklarını görüyordum. Onlar bu sırada başlarımızın üstünde idiler.*

"Ey Allah'ın Resûlü dedim, onlar ayaklarının aşağısına bir bakacak olsa bizi mutlaka görürler!" dedim. Bunun üzerine:

"Ey Ebu Bekr!" *buyurdular,* **"Üçüncüleri Allah olan iki kişi hakkında ne zannediyorsun?"** [Buhârî, Fezâilu'l-Ashâb 2, Menâkıb 45, Tefsîr, Berâet 1; Müslim, Fezâilu's-Sahâbe 1, (2381); Tirmizî, Tefsîr, Tevbe, (3095).]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki rivayet, birçok mucizelerin cereyan ettiği hicret hadisesinden bazı sahneleri anlatmaktadır. Birinci hadisin Ahmed İbnu Hanbel'deki veçhinde, *Hz. Ebu Bekr*'in semeri evine kadar taşıtma teklifine *Hz. Âzib radıyallahu anhümâ,* ashabın sünnet rivayetine verdikleri ehemmiyeti aksettiren bir taleple ce-

vap verir: *"Sen bana, Resûlullah'la beraber olduğun hicreti nasıl yaptığını anlatmazsan hayır!" Hz. Ebu Bekr*, bu talep üzerine anlatır.

2- Bazı rivayetlerde, *Resûlullah*'ın *Sürâka*'ya deriden mamul bir kağıt üzerine yazılı bir emân vesikası verdiği belirtilir.

3- Rivayetler, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın en tehlikeli anlarda bile sükûnet ve tevekkülünden bir şey kaybetmediğini göstermektedir: Gerek müsellah vaziyette *Sürâka*'nın saldırısı, gerekse, mağaraya kadar takip edilişleri ve içeriden dışarıdakilerin ayaklarını görme, seslerini duyma derecesinde düşmanlarının yaklaşmasına rağmen **"Allah bizimledir"** teslimiyetini izharı, onun imanının, teslimiyetinin kuvvetini göstermeye yeterlidir.

4- Hadiste, *Hz. Resûlullah* ve *Hz. Ebu Bekr*'in çobanın sütünü içtikleri ifade edilmektedir. Başkasına ait olan bir koyunun sütünü nasıl içtikleri sorusuna muhtelif cevaplar verilmiştir:

★ Araplar misafirperver oldukları için çobanlarına yolcuların ihtiyacını görme yetkisini vermişlerdir.

★ Çoban *Resûlullah* ve *Hz. Ebu Bekr*'in yakın dostlarından birine aitti. Bu taktirde caizdir.

★ *Resûlullah* ve *Hz. Ebu Bekr* muzdar kaldıkları için içmiş olabilirler.

5- Hadiste ayrıca *Resûlullah*'ın mucizeleri, *Hz. Ebu Bekr*'in fazileti, büyüğe, küçüğe hizmeti, eman dileyene eman verilmesi gibi pekçok hususlar mevcuttur.

5777 ٣ـ وعن عبد الله بن السعدى رضى الله عنه قال: [وَفَدْنَا عَلَى النَّبِىِّ ﷺ، فَقُلْتُ: يَا رَسولَ اللّه، إنِّى تَرَكْتُ قَوْماً مِنْ خَلْفِى، وَهُمْ يَزْعُمونَ أنَّ الهِجْرَةَ قَدِ انْقَطَعَتْ. فَقَالَ: لَنْ تَنْقَطِعَ الْهِجْرَةُ مَا قُوتِلَ الكُفَّارُ]. أخرجه النسائى.

3. (5777)- *Abdullah İbnu Sa'dî radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına bir heyet olarak geldik. Ben:*

"Ey Allah'ın Resûlü! Muhakkak ki ben, arkamda, artık hicretin sona erdiğini zanneden bir kavim bıraktım" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm: **"Küffârla kıtal edildiği müddetçe, hicret sona ermeyecektir!"** *buyurdu."* [Nesâî, Bey'at 15, (7, 146).]

5778 ٤ــ وعن يعلى بن أمية قال: [جِئْتُ بِأَبِى أُمَيَّةَ يَوْمَ الْفَتْحِ فَقُلْتُ: يَارَسولَ اللّهِ بَايِعْ أَبِى عَلى الْهِجْرَةِ. فَقَالَ: أُبَايِعُهُ عَلَى الجِهَادِ، وَقَدِ انْقَطَعَتِ الْهِجْرَةُ]. أخرجه النسائى.

4. (5778)- *Ya'la İbnu Ümeyye* anlatıyor: *"Fetih günü babam Ümeyye'yi getirip: "Ey Allah'ın Resûlü! Babamla hicret şartı üzere bey'at yap!" dedim. Ama O:*

"Onunla cihad etme şartı üzerine bey'at yaparım, artık hicret sona ermiştir" *cevabını verdi."* [Nesâî, Bey'at 15, (7, 145).]

AÇIKLAMA:

Bu iki rivayet hicretle ilgili birkaç temel telakkiyi vermektedir:

★ Hicret bir ara zaruri idi. Bilhassa Medine'deki müslümanların sayıca artması, güçlenmesi lazımdı. Hem de, sağda solda münferid müslümanlar ağır baskı altında kalarak İslâm'ı yaşayamıyorlardı. Bu sebeple *"hicret etmeyenin imanı makbul değildir"* denecek derecede, Medine'ye hicret farz kılınmış, hicretin fazileti zihinlerde yer etmişti.

★ Ama bu hal, Mekke'nin fethiyle sona erdi. Çünkü artık müslümanlar güçlenmiş, fevç fevç insanlar ona dahil olmaya başlamıştı. Herkes dinini istediği yerde korkusuzca yaşayabilirdi. *Resûlullah,* mükerrer beyanlarla Mekke'nin fethinden sonra hicretin sona erdiğini ilân etti. Fetihten sonra *hicret üzere bey'at* etmek isteyenleri geri çevirdi.

★ *Resûlullah*'ın **"Fetihten sonra hicret yok"** ifadesi zahirde mutlak ise de, *"Medine'ye"* diye kayıtlamak gerekmektedir. Çünkü *Abdullah İbnu Sa'dî rivayetin*de de görüldüğü üzere düşmanla cihad yapıldığı müddetçe hicrete ihtiyaç duyulacak ve meşru varlığını Kıyamet'e kadar devam ettirecektir.

5779 ٥ــ وعن سهل بن سعد رضى اللّه عنه قال: [مَا عَدُّوا مِنْ مَبْعَثِ النبيِّ ﷺ وَلاَ مِنْ وَفَاتِهِ، مَاعَدُّوا إلاَّ مِنْ مَقْدَمِهِ الْمَدِينَةَ]. أخرجه البخارى.

5. (5779)- *Sehl İbnu Sa'd radıyallahu anh* anlatıyor: *"(Sahabîler İslâmî takvimin başlangıcını tesbit ederken) ne Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın bi'set*

zamanına, ne de vefat zamanına itibar etmediler. Fakat Medine'ye gelişine itibar ettiler." [Buhârî, Menâkıbu'l-Ensar 48).]

AÇIKLAMA:

1- Cahiliye devrinde Arapların elbirlik kullandıkları sabit bir takvimleri yoktu. Mühim hâdiselere göre takvimler kullanılır, bir müddet sonra terkedilirdi.

Hicrî takvimi, duyulan ihtiyaç üzerine istişarelerle ilk defa kabul edip tatbikata koyan *Hz. Ömer* oldu. *Cevherî,* tarihte ilk takvimin *Tufan*'dan itibaren konduğunu belirtir. İslâm'da ilk takvimin *Hz. Peygamber* devrinde, Medine'ye gelince konduğuna, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın bu maksatla Rebiülevvel'i esas aldığına dair *Zührî*'den bir rivayet mevcut ise de, âlimler bunu mu'dal bilir ve *Hz. Ömer* zamanında konduğunda ittifak ederler.

Süheylî, ashabın, tarihi hicretle başlatma işini şu âyetten aldıklarını söyler: لَمَسْجِدٌ اُسِّسَ عَلَى التَّقْوٰى مِنْ اَوَّلِ يَوْمٍ **"... Senin namaz kılmana layık olan mescid, ilk günden beri takva üzerine kurulu bulunan mesciddir"** (Tevbe 108). *"Çünkü der, mâlum olduğu üzere, mutlak manada bir ilk gün yoktur. Öyleyse bu "ilk"lik muzmer olan bir şeye izafe edilecektir. Bu muzmer (kapalı) olan şey de İslâm'ın aziz olduğu, Resûl-i Ekrem'in Rabbine emniyet içinde ibadet ettiği, mescidin yapılmasına başladığı zamandır, bu devrin ilk günüdür. Böylece, ashab o günü tarih başlangıcı kabul etmede fikir birliğine vardılar. Onların fiilinden anlarız ki, Cenab-ı Hakk'ın* مِنْ اَوَّلِ يَوْمٍ *"ilk günden beri" sözünü onlar, "İslâmî tarihin ilk gününden beri" diye anladılar."*

İbnu Hacer, Süheyli'nin bu yorumuna tamamen katılmayarak: *"Hatıra öncelikle gelen,* مِنْ اَوَّلِ يَوْمٍ *"ilk günden beri" kavl-i şerifinin mânası Resûlullah ve ashabının Medine'ye girdiği ilk gündür, doğruyu Allah bilir"* der.

2- Sadedinde olduğumuz rivayet, takvimin başlangıcını tesbitte ashabın, farklı görüşleri müzakere edip, *"hicret"*te karar kıldıklarını göstermektedir. Rivayette *Resûlullah*'ın bi'set ve vefat zamanlarına itibar edilmediğinin belirtilmesi bunu ifade eder. Nitekim bu maksatla *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın doğumu, bi'set'i, hicreti ve ölümünün esas alınması müzakere edilmiştir. Nitekim *İbnu Abbâs*'tan gelen bir rivayette şöyle denir: *"Hz. Ömer radıyallahu anh takvim başlangıcı koymaya teşebbüs edince, sahabiler toplandı. Onlarla müzakere etti. Sa'd İbnu Ebî Vakkâs, Aleyhissalâtu vesselâm'ın vefat zamanını esas almayı, Hz. Talha bi'set'le başlatmayı, Hz. Ali hicretle başlatmayı, diğer bazıları da Resûlullah'ın doğumunu esas almayı teklif ettiler. Hicretin onaltı veya onyedinci yılında toplanan bu şura, müzakereler sonunda Hz. Ali'nin teklifini kabulde*

ittifak etti. Ancak hangi ayın esas alınması hususunda da ihtilaf edildi. Abdurrahman İbnu Avf, haram ayların evveli olduğu için Receb'i, Talha da ümmetin mübarek ayıdır diye Ramazan'ı, Hz. Ali de sene başıdır diye Muharrem'i yıl başlangıcı olarak teklif ettiler. Bu meselede de Hz. Ali'nin görüşü kabul gördü."

Hz. Ömer'i takvim meselesini ele almaya sevkeden âmil hususunda kitaplarda muhtelif rivayetler var. Umumiyetle, Yemen'de mevcut olan tatbikatın, böyle bir şeye olan ihtiyacı hatırlattığını belirtir. *İbni Sirîn*'den gelen bir rivayete göre: *"Yemen'den gelen bir zat: "Ben Yemen'de tarih dedikleri bir şey gördüm. Şu yılda, şu ayda diye yazıyorlar" der.* Bunun üzerine *Hz. Ömer: "Bu güzel bir şey, öyleyse siz de tarihleyin"* der ve şûrâyı toplar. Bir başka rivayete göre, *Ebu Musa radıyallahu anh Hz. Ömer*'e *"Sizden bana tarihsiz mektuplar geliyor"* diye yazar, bunun üzerine *Hz. Ömer* şûrâyı toplar. Bir diğer rivayete göre, *Hz. Ömer*'e ödeme zamanı şa'ban yazan bir borç senedinin davası gelir. *"Bu hangi Şa'ban, geçen mi, içinde bulunduğumuz mu, gelecek şa'ban mı? Şu halde insanlara bir şey (takvim) koyun ki bunu ona göre bilsinler"* der.

Öyle anlaşılıyor ki, gelişen medenî hayat ve devlet hayatı müslümanlara pekçok yönden takvime olan ihtiyacı duyurmuş, takvimsizlikten doğan pekçok hâdiseye şahid olunmuştur. Ortaya çıkan birikim, meseleyi ele almaya itmiştir.

★ Son olarak şu hususu daha açık olarak tebârüz ettirmek isteriz: Takvim başı olarak hicret yılı esas alınmış olmakla beraber, yıl başı olarak *Resûlullah*'ın hicret ettiği ay esas alınmamıştır. Çünkü hicret, *Rebiülevvel* ayında vukû bulduğu halde, takvim, biraz geri alınarak Muharrem'de başlatılmıştır. Bunun gerekçesi olarak yukarıda da kaydedildiği üzere *"Muharrem'in (eskiden beri) yılbaşı sayılması"* gösterilmiş ise de, *İbnu Hacer*, şöyle bir yorumda bulunur: *"Çünkü hicrete azmetme başlangıcı Muharrem'de olmuştu. Şöyle ki (Akabede yapılan ikinci) Bey'at, Zilhicce ayında vukûa geldi. İşte bu hicretin mukaddimesi idi. Bu bey'at'ten sonra ilk doğan hilal, muharrem oldu. Hicret etmeye azm, Muharrem hilalinde oldu. Böylece takvimin Muharrem ayından başlatılması uygun ve münasip oldu. Takvimi Muharrem ayından başlatmaları hususunda, vâkıf olduğum açıklamaların en kuvvetlisi (bence) budur."*

I. İSTİDRAD

Takvim meselesi, zaman anlayışının ortaya çıkardığı bir meseledir. Takvim, zamanı belli bir plâna göre değerlendirme, amele tahvil etme endişesinin maddi ifadesidir, delilidir. Bidayetten beri büyük medeniyet kuran bütün cemiyetlerin takvimi vardır. Etiler, Sümerler, Mısırlılar gibi makro alanda takvim şeklinde ifadesini bulan zaman telakkisi sadece cemiyetin meselesi değil, aynı zamanda

her ferdin meselesidir. Hayattaki başarılar zaman içinde gerçekleştirildiği için, gerek fertlerin ve gerekse milletlerin başarısını, kristalize olmuş, maddeye dökülmüş zaman olarak değerlendirebiliriz. Zamanını değerlendirme şuuruna eren, en büyük endişesi zamanı değerlendirme olan ferdler ve cemaatler terakki eder, bunu kaybedenler de tedennî.

Dinimizin büyük hedeflerinden biri de mensuplarında zaman şuuru uyandırmaktır. Bu sebeple her söylediğinin, her yaptığının iki melek tarafından yazıldığı bildirilmiş, bülüğdan ölüme, her anından hesap vereceği inancı Kur'ân ve hadislerde tekrarla işlenmiştir.

Biz burada, zaman meselesini Kur'ân-ı Kerîm'in nasıl ele aldığını göstermek, bu mevzuya giren mesaildeki sistemi ve ısrarını ibraz etmek maksadıyla şu açıklamayı sunuyoruz:

Ümidimiz ve duamız, yeniden diriliş dönemimizde, bunun zenbereğini teşkil edecek olan İslâmî zaman telakkisini, Rabbimizin bu ümmet-i merhumeden esirgememesidir.

DİN VE ZAMAN

Bugün müslümanlar çoğunluk itibariyle zaman konusunda kaygısız hale gelmiş ise de, dinimiz, ana kaynaklarında, zaman meselesi üzerinde ısrarla durur. Bizzat Kur'ân-ı Kerîm, zaman üzerinde dikkatleri canlı tutmak için zamanı hatırlatan tâbirleri sıkça kullanır. Âyetleri hadislerle birlikte mütâlaa edince, şu husus açıkça görülür: Dinin bu iki kaynağı, yıllık, aylık, haftalık ve bilhassa günlük hayatın tanzimiyle ilgili çok ince teferruatlara yer vermektedirler. Her çeşit farz, vacib ve nâfile namazlar, zaman tanzimine de yönelik gayeler taşımaktadırlar. Bu açıdan, din, emirlerinin büyük çoğunluğuyla, insana zamanını azami ölçüde değerlendirmeyi öğretmektedir, hattâ asıl gayesi budur denilebilir.

KUR'ÂN'IN ZAMANI İFADE ŞEKLİ

Kur'ân-ı Kerîm'de zaman mefhumu, çok çeşitli kelime ve tabirlerle ifade edilir. Buna rağmen bizzat zaman kelimesine rastlanmaz. "Zaman", lügat açısından *"uzun veya kısa olan vakit"* manasına gelir, yani mutlak zamanı ifade eder. Kur'ân, zaman yerine daha çok vakit kelimesini tercih eder ve kullanır. Bu kelime lûgat yönüyle, *"bir iş için belirlenen zamanın nihâyeti"* demektir. Yani belirli, sınırlı bir zaman ifade eden kelime, diğerine tercih edilmiştir. Bu tercihte, Kur'ân-ı Kerîm'in pratik gayesini görüyoruz. Yani fiilî hayatta, insan için pratik ve tatbiki olan mefhumlar daha mühimdir. Bunların hatırlatılması, nazarî ve zihnî mefhumlara tercih ve takdim edilmiş olmaktadır. Zaman mes'elesi de böy-

le. Zamanla ilgili tâbirlerin sayısı, insanın günlük hayatında arzettiği ehemmiyetle doğru orantılı olarak artmaktadır.

Mutlak ve Mübhem Zaman: Başka mânaları yanında "zaman" mânasını da taşıyan *asr* kelimesi 1 defa; başlangıcından nihayetine âlemi kucaklayan zaman mânasına *dehr* kelimesi 2 defa; zamanda mübhem ve uzun bir müddet mânasına *hukub, ahkâb* 2 defa; yakın insanların yaşadığı devir mânasına *karn, kurûn* kelimeleri 20 defa geçer. Bu sonuncu kelime her defasında geçmiş devirleri kastteder.

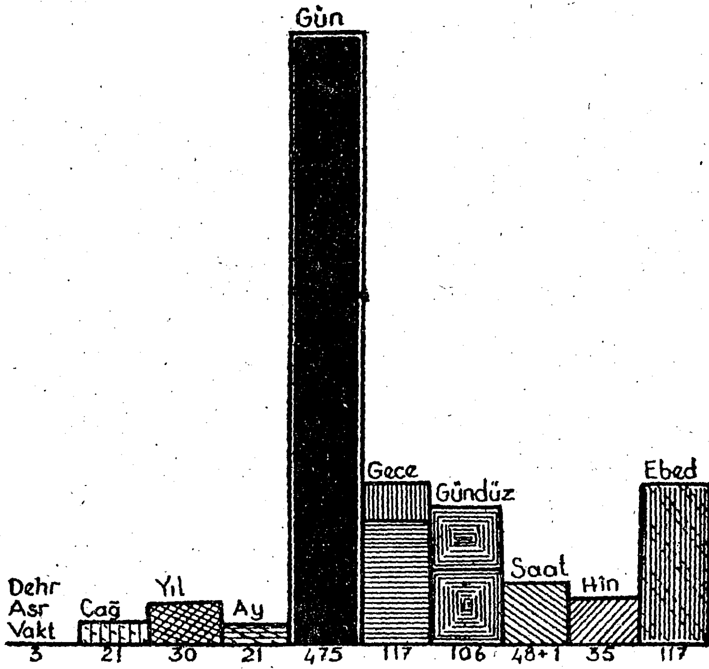
Daha müşahhas, daha sınırlı zaman ifade eden kelimelerden *"vakt"* kökünden 13 ayrı kelime gelir. *Vakt* kelimesinden sonra *saat* kelimesine daha çok yer verilmiştir. 48 defa geçen bu kelime *"zamanın bir cüz'ü, bir parçası"* demektir. 40 yerde kıyâmet mânasınadır, 8 yerde de müddet ve sınırlı zaman mânasında kullanılmıştır. Zamanın çok daha küçük cüz'ünü ifade eden *ân* (ki dilimize de aynı mânada girmiştir) çoğul olarak *ânâ'* şeklinde üç yerde geçer. Daha kısa bir müddet ifade eden *lemhu'l-basar* (göz açıp kapama vakti) tâbiri de 2 yerde geçer. 35 kere geçen *hîn* de birşeyin husûl bulma vakti demek olup mânâca mübhemdir, izâfetle vuzûha kavuşur. Mutlak zaman Kur'ân'da bazan da *hîn*le ifade edilmiştir(14).

Ebediyet mefhumu (*ebed* kökünden 28 defa, *huld* kökünden 87 defa ve *sermed* kökünden 2) 117 defa geçer. Bunun çokluğunu yine pratiklik yönünden açıklamak mümkündür. Zira, Kur'ân-ı Kerîm'in ana dâvalarından biri ahiret ve binâenaleyh, ebedî hayattır. Ebediyeti hatırlatan kelimelerin çokluğu tabiî ve hattâ zaruridir (Bak: Şema 1).

Muayyen Belli Zaman: Mutlak mânâda veya mutlaka yakın mübhem, belirsiz müddette zamanı ifade eden kelimelerin azlığına mukabil, mutlak ve sonsuz zamanın yıl, ay, gün, gece, gündüz gibi çeşitli uzunlukta, fakat sınırlı, bölümlü, başlangıç ve sonuç hududları belli ve insan hayatı ile sıkı alâkalı muhtelif dilimlerini ifade eden tâbirler çokça gelmiştir. Hatta bunlardan hangisi, bir ferd için daha ehemmiyetli ise o, diğerlerine nazaran, ehemmiyeti nisbetinde daha çok sayıda zikredilmiştir. Görüleceği üzere, *yevm*, yani "gün" kelimesi en çok zikredilen kelimedir.

Zamanın Sıkça Hatırlatılması: Kur'ân-ı Kerîm'de zamanı hatırlatan kelimeler çoktur. Bunlardan direkt hatırlatanları çoğunlukla kaydettik. Sâdece "gün", "gündüz", "gece" kelimeleri ile gündüz ve gecenin kısımlarına temas

(21) Zamanla ilgili tâbirlerin târifleri, *Isfehânî*'nin Müfredâtu'l-Kur'ân'ından alınmıştır.

Şema 1 : Mutlak ve mukayyet zaman mefhumlarını ifâde eden kelimeleri gösterir şema. İnsan için pratik faydası olanlar en çok zikredilmiş durumda. Gece ve gündüzle ilgili sütunlar ikişer kısma ayrılmıştır, zira üstteki kısımlar gece ve gündüzün kısımlarıyla ilgili âyetleri gösterir.

eden tâbirlerin Kur'ân'da dağılımını gözönüne alacak olsak şu durumla karşılaşıyoruz: Kur'ân-ı Kerîm, ilk sayfalarından itibaren, en son sayfalarına kadar, hiç fasıla vermeden, okuyucusuna *"zaman mefhumu"* nu hatırlatmaktadır. Ve bu hatırlatmaların sayısı bir cüzden diğerine fazla fark etmemektedir. Sadece sonlarda bariz artış kaydeder ki, bu da sonlardaki sûrelerin kısalığından ve *"namaz sûreleri"* olmaları hasebiyle en çok okunma şanslarına sahip olmalarından ileri gelir (Bak: Şema 2).

KUR'ÂN'DA ZAMANIN TAKSİMİ: TAKVİM:

Söylediğimiz gibi, Kur'ân, en ziyade *"gün"* kelimesi üzerinde durur ve zamandan münezzeh olan Allah nezdinde *"gün"* ün varlığından bahseder: **"Rabbin katında bir gün, saydıklarınızdan bin yıl gibidir"** (Hacc 47; Secde 5).

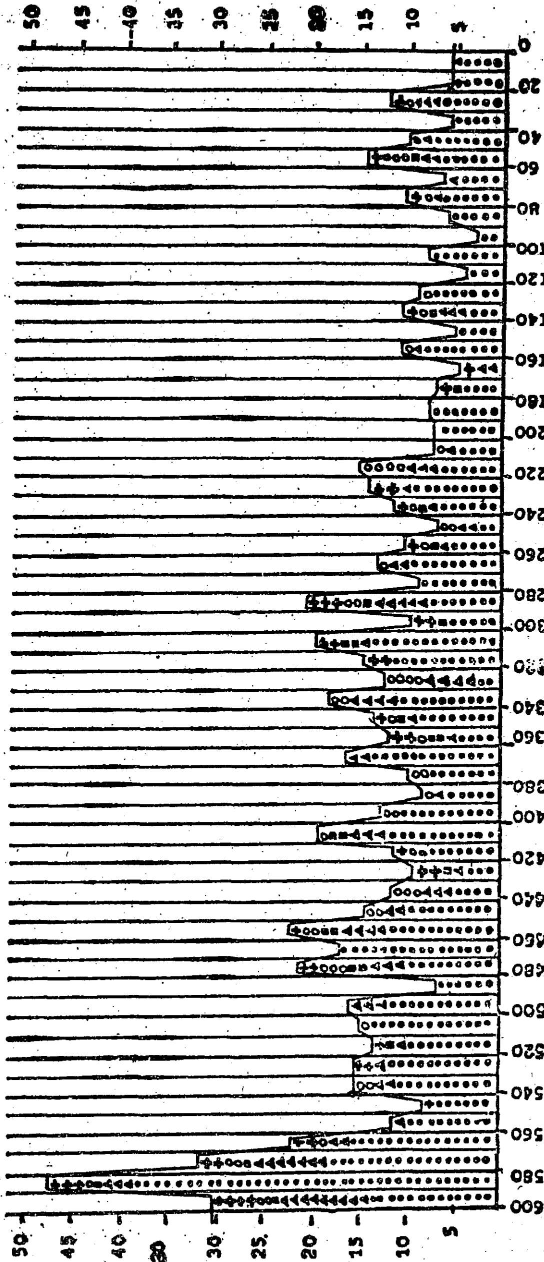
Şu halde mahiyetçe ve uzunlukça çok farklı da olsa, Allah nezdinde bir *ilâhi gün*ün varlığına dikkat çekilmiş olmaktadır. *"İlâhî gün"* ün sarahaten zikri, dolaylı ve zımnî olarak *ilâhî yılın* ve binnetice *"ilâhî takvim"* in varlığını *–îhâm edip–* hatıra getirir.

Kur'ân'daki bu işâret, bizim için takvim meselesinin ciddiyet ve ehemmiyetini kavramada yardımcı olur. Pratik açıdan, mühim olan, arzî ve beşerî takvimdir. Bu mevzuda ise âyetler çoktur ve sarîhtir: Yukarıda temas ettiğimiz şekilde geçmiş zamanlara delâlet eden *karn, kurûn* (çağ, çağlar) kelimelerine 20 yerde temas ettikten başka 21 yerde ay (şehr), 30 yerde de yıl (sene, âm, hıcec ve havleyn kelimeleriyle) mefhûmlarına yer verir.

Şu âyette bir yılın 12 ay olduğu, tâkib edilecek takvimde, kamerî esasa müstenid sistemin esas olduğu belirtilir: **"Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısında, Allah'a göre, ayların sayısı onikidir. Bunlardan dördü haram ayıdır. Bu dosdoğru bir nizamdır. Öyleyse o (haram) ayları içerisinde nefsinize zulmetmeyin..."**(Tevbe 36).

Şu âyette ise, sarih olarak, takvimde kamerî sisteme uyulması emredilir: **"(Ey Muhammed), sana hilâl hâlindeki ayları sorarlar. De ki: "Onlar insanlara vakitlerin ve bilhassa hacc zamanlarının ölçüsüdür"**(Bakara 189).

Dinî İşlerde Kur'ânî Takvim Değişmemeli: Az önce kaydettiğimiz birinci âyet, esasları kamerî sisteme dayalı bir takvim ortaya koymakla kalmaz, başka çeşit takvim kullanmayı da bir mânâda yasaklar. Şöyle ki: Âyetin yukarıda **"öyleyse o (haram) ayları içerisinde nefsinize zulmetmeyin"** şeklinde meâli kaydedilen kısmı, îcazı sebebiyle, *"O aylar hakkında nefsinize zulmetmeyin"* şeklinde anlaşılmaya da müsâiddir. Bu mânânın içinde –en azından dinle ilgili

Şema 2 : Direkt olarak zamanı hatırlatan kelime ve tâbirlerin Kur'ân'da dağılım şeması. Rakamlar sağdan sola Kur'ân'ın baştan sona sayfalarını gösterir. Her sütun bir yarım cüze, her işaret bir kelime veya tâbire delâlet eder. İşâretler: ● = gündüz (475), ▲ = gece (92), ■ = gecenin kısımları (25), 0 = gündüz kısımları (57), + = gündüzün kısımları (49).

işleri tanzimde– bir başka takvime uyma yasağı açıktır. Zira bu davranış *nefse zulüm* olarak tavsif edilmektedir. Nitekim kaydedeceğimiz müteâkip âyet *nesî'* –denen ve mahiyet itibariyle kamerî takvimde oynayarak, dinî meseleleri güneş takvimine uydurmaktan ibâret olan câhiliye devri– tatbikatını *"küfürde ileri gitmek"* olarak ilân etmiştir: **"Haram ayları geciktirmek (yani nesî') küfürde bir artıştır. Onunla kâfirler saptırılır. İnkâr edenler, Allah'ın haram kıldığı aylara sayıca uymak için, onu bir yıl haram, bir yıl helâl sayıyor, böylece Allah'ın haram ettiğini helâl kılıyorlar. Kötü işleri kendilerine güzel gösterildi. Allah o kâfirler gürûhunu hidâyete erdirmez"**[15].

Şu halde dinî emirleri bir başka takvime bağlamak, Kur'ân'da menedilmiştir.

BİR AYIN TAKSİMATI: Zaman şuurunun yerleşmesi ve hayatî faaliyetlerin zaman içinde daha pratik dağıtılması için yılın aylara bölünmesi yeterli değildir. Öyle ise bir ay da, daha küçük bölümlere ayrılmalıdır.

Kur'ân-ı Kerîm'de haftayı ifade eden Arapça *"üsbû'"* kelimesi geçmez. Ancak cumartesi mânasına gelen *"sebt"* kelimesi yedi sefer geçer. Her seferinde, yahudilerle –ki, *ashâbu's-sebt* (cumartesi güncüler) olarak tavsif edilirler (Nisa 47)– ilgili olarak kullanılan (Bakara 65; Nisa 47, 154; A'raf 163 (üç kere); Nahl 124) bu kelimenin Arapça'ya, bu mânada İbranice'den geçtiği ve yedi günlük bir zaman dilimi yani hafta mânâsına da geldiği şârihlerce belirtilir. Hicretten sonra, müslümanlar arasında, cahiliye devrinin *arûbe*si yerine kullanılmaya başlayan ve hafta mânâsına da kullanılan *"cum'a"*. kelimesi, haftalık farz namazı tesbit vesîlesiyle Kur'ân'da bir kere geçer (Cum'a 9). Böylece Kur'ân-ı Kerîm, tarihin kaydettiği bütün medenî milletlerde görülen yedili haftalık sistemi te'yid etmiş olmaktadır. Çünkü, cum'a günü (eskinin *yevmü'l-arûbesi*) o zamanın mûtad takvim sisteminde yedi günde bir kere gelmektedir.

GÜNLÜK ZAMAN VE TAKSİMİ: Kur'ân-ı Kerîm zamanla ilgili olarak dikkat çekmede en büyük ağırlığı *"günlük zaman"* a verir. Bunu iki şekilde yapar:

1- *"Gün,* mânasına gelen *yevm* kelimesini çok sık tekrar eder. Bu kelime çeşitli şekillerde (müfred, cemi, tesniye, mârife, nekre) 475 defa zikredilir.

2- Bir gün, önce "gece" ve "gündüz" olmak üzere iki ana, sonra da, bunlardan her biri daha teferruatlı birçok tâlî bölümlere ayrılır ve bu bölümler çokça zikredilerek bir günün "kısım"lara taksimatı ve her bir kısmın ehemmiyeti üzerine şuurlar ve dikkatler canlı tutulur.

(15) Tevbe 37. Bu âyet, günümüzde de, meselâ Ramazan ayını devamlı kış mevsimine almayı teklif edenlere cevap olmaktadır.

Hemen şunu belirtelim ki, Arapça'da *leyl* (gece) kelimesi, güneşin batması ile, sabahleyin *fecr-i sâdık* denen ikinci fecrin doğuşuna kadar geçen zamanı ifâde eder. Geri kalan müddete de *nehâr* (gündüz) denir.

Gündüz ve Taksimi: Günün bir yarısı olan gündüz (nehâr) 57, diğer yarısı olan gece (leyl) 92 kere zikredilir.

Gündüz ile gece kelimelerinin tekerrür sayılarında "gece"nin lehine yarıya yakın fark gözükmekte ise de, gündüzün kısımlarıyla ilgili zikirler aradaki farkı azaltır. Şöyle ki: Gündüzle ilgili olarak sabah vakti, "*subh*" kelimesiyle 7 kere (bu kökten fiillerle 41'i bulur, ancak fiil halinde *sabaha ermek* manasından başka, "*olmak*" mânası da var), "*gudüvv*" kökünden gelen kelimelerle 15, "*bükre*" kelimesiyle 9, "*fecr*" kelimesiyle 6 kere zikredilir. Ayrıca gündüzün diğer kısımlarını ifade eden *duha* (kuşluk) kelimesi 6, *Tulû'u'ş-şems* (güneşin doğması) tâbiri 2, *zahire* (öğle sıcağı vakti) kelimesi 1, felak (tan yeri) kelimesi 1, *tarafeynnehâr* (güneşin iki tarafı) tâbiri 1, *etrâfu'n-nehâr* tâbiri 1; *dülûku'ş-şems* (güneşin batıya meyli) tâbiri 1 defa zikredilir. Bunların toplamı 50'ye ulaşır. Bunu, nehârın zikir sayısı olan 57'ye ilâve edince, *gündüz vaktini* hatırlatan zikirler 107'ye ulaşır.

Gece ve Taksimi: Gece deyince güneşin batma ânından şafağın sökmesine kadar geçen müddetin kastedildiğini daha önce belirtmiştik. Gece müddeti, yıllık olarak ele alınınca günün tam yarısı eder. Şu halde, bunun da ihmal edilmemesi, âzamî şekilde değerlendirilebilmesi için, tedkîk, tanzim konusu yapılması gerekir.

Kur'ân-ı Kerîm, gündüz gibi, geceyi de bir çok kısımlara ayırır ve herbirini çok sayıda zikreder: *İşâ* (yatsı) kökünden 13, *asîl* (akşam) kelimesi 7, *ânâu'l-leyl* (gece saatleri) tâbiriyle 3, *gurûbu'ş-şems* (güneşin batması) tâbiriyle 2, *gâsık* (şiddetli karanlık) kelimesiyle 1, *gasaku'l-leyl* (gecenin ilk karanlığı) tâbiriyle 1 kere, *hîne tümsûn* (akşam olunca) tâbiriyle 1 olmak üzere, gecenin kısımları toplam 27 kere zikredilir. Bunu *gecenin* zikir adedi olan 92'ye ekleyince 117 rakamına ulaşırız (Bak: Şema 2). Gece mânasına gelen *beyât* ile, bu kökten gelip *gece geçirme* mânasına gelen fiiller bu rakamın dışındadır (onlar 8 adettir).

Gerek gündüz ve gerekse gece ile ilgili kısımlar, umumiyet itibariyle namaz vakitlerini tesbit ve tavsif maksadlarına râci olarak Kur'ân'da zikredilmektedir. Bir başka ifade ile, bir günün belli başlı dönüm noktaları, günlük farz namazlarla işaretlenmiş, müşahhas hâle getirilmiş olmaktadır.

Namaz Vakitlerinin Zaman Taksimindeki Yeri: Yukarıdaki açıklamadan şu neticeyi çıkarabiliriz: Farz namazların mühim gayelerinden biri, müslüman

kimseye, günlük zamanını taksim ve programlama alışkanlığı kazandırmaktır. *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'ın fiilî tatbikatı ve emirlerinde göreceğimiz üzere, bu vakitler yatma, kalkma, eve çekilme, istirahat, evi terketme, ziyâret, sohbet gibi günlük olarak yapmak zorunda olduğumuz bir kısım kaçınılmaz iş ve davranışların zamanlarını tesbit etmektedir.

Her namaz, bir zaman tanzimi olunca, Kur'ân'da, namazdan bahseden bütün âyetler aynı zamanda *"zaman şuuru"* vermeyi gâye edinen âyetler sınıfına dahil olur. Kur'ân'da namaz, en çok salât kelimesiyle ifade edilmiştir ve 100'e yakın miktarda zikri mevcuttur. *Rükû, sücûd, kıyâm* gibi başka kelimelerle ifade edilen *namaz* mânası bu rakamın içine dahil değildir.

Nâfileleri de gözönüne alınca, gecede beş adet namaz sözkonusudur. Farzlar akşam ve yatsıdır, vacib olan yatsıdan sonra kılınan vitr; nâfileler de akşam-yatsı arasında kılınan *evvâbîn* namazı ile, sabah vaktinden önce kılınan *teheccüd* namazıdır.

II. İSTİDRAD

Aşağıda sunacağımız yazı 21 Kasım 1979 tarihine müsadif 15. hicrî asrına giriş vesilesiyle yapılmış bir makaledir. *Hicret* hâdisesinin ehemmiyetini çok yönlü olarak kavramada yardımcı olacağı ümidiyle burada iktibasını uygun görüyoruz.

TEBLİĞ, TERBİYE VE SİYASİ TAKTİK AÇILARINDAN HİCRET

GİRİŞ:

Lügatta "kişinin başkasını el veya dil veya kalben terketmesi" mânasına gelen(1) hicret kelimesi, İslâm kültüründe çok zengin mânalar taşıyan bir tâbir, bir mefhum olmuştur.

Hicret, "vak'a" ve "tâbir" olarak *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'ın hayat ve hadislerinde mühim bir yer tutar. Hattâ *"en mühim vak'a"* ve *"en mühim tâbir"*lerden biri olarak tavsif edilse mübâlâğa edilmemiş olur. Zira *"hicret"*, kuru bir tarihçinin iddia edeceği şekilde, *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'ın hayatında belli bir tarihî vak'anın isim ve ünvânı olmaktan ibaret değildir. *Hicret,* aynı zamanda, irşad ve tebliğde metod, düşmanla münasebette siyasî taktiktir.

Hz. Ömer devrinde sahabelerin, müslümanlar için bir takvim vazetme ihtiyacını duydukları vakit, takvimin başlangıç noktası olarak, *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'in hayatında yer eden diğer mühim hadiseler meyanında

Mekke'den Medine'ye hicret vak'asını seçmiş olmaları, vak'a olarak *"hicret"*e onlarca atfedilen ehemmiyeti noktalar(2). Nitekim *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın doğumu, ilk vahyin gelişi, ilk tebliğ emri, Bedir savaşı, Hudeybiye sulhü, Mekke'nin fethi, Vedâ Haccı ve bu sırada **"Bugün dininizi ikmal ettim"**(3) âyetinin inişi gibi hâdiseler gerçekten, *Resûlullah*'ın hayatında cereyan eden, İslâm tarihinin mühim hâdiseleridir, her biri takvim başlangıcı olarak alınabilecek vak'alardır. Ama bunlar arasından sadece hicret vak'asının icma ile(4) seçilmiş olması *"Hicret"*in onlar açısından –münhasıran hadise olarak değerlendirilmiş olduğunu farzetsek bile– ne kadar ehemmiyetli olduğunu ifadeye kâfidir. Kaldı ki, *Hz. Ömer (radıyallahu anh)* hicreti, *"hakla batılın arasındaki fark"* olarak vasıflar(5).

Şu halde, bu yazımızda, muhtelif yönleriyle *"hicret"*in ehemmiyetini belirtmeye çalışacağız. Makalede temas edeceğimiz ana başlıklar şunlardır:

I. Tabye ve Taktik Olarak Hicret: (Burada sabır, hicret ve cihadın birbirini tamamladığı açıklanacaktır.)

II. Siyasî Vak'a Olarak Hicret.

III. İrşad ve Tebliğde Metod Olarak Hicret.

IV. Terbiye Metodu Olarak Hicret.

I. TABYE VE TAKTİK OLARAK HİCRET

Hicret kelimesi, herşeyden önce bir hadiseyi, İslâm tarihinin en mühim hadisesini hatırlatır. Kelimenin kazandığı ehemmiyet ve taşıdığı öbür mânalar da menşeini bu vak'adan aldıkları için önce bu noktadan başlamak gerekecek.

Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm, cahiliye kelimesi ile ifade edilen öyle bir devirde gelmişti ki, o günün Arap cemiyeti, tarihinin en karanlık, en vahşetli devresini yaşıyordu. İnsanlar ilâh diye, hevesâtlarının timsâli olarak kendi elleriyle yaptıkları putlara tapıyorlardı. Kanun diye uyulan şey, kuvvetlinin arzusu idi. Köle ve kadınlar insan olmanın hürmet ve kerâmetinden nasibi olmayan kimseler olarak eşya muamelesi görüyorlardı. Fakir fukara da himâye ve desteksizlik altında eziliyordu. Kısacası bir avuç kuvvetli ve zorba dışında kalan insanlık, bugünkü hiçbir değer ölçüsüne sahip olmayan anarşiste av olma durumuna düşmüş müdafaasız biçâre bir kimsenin durumunda idi.

İşte böyle bir hengâmede *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm,* Allah'tan aldığı emirle insanların karşısına çıktı ve onlara şu mealde hitap etti: **"Ey insanlar, elinizle yaptıklarınıza tapmak bâtıldır, hevesâta uymak sapıklıktır.**

Başı boş değilsiniz. bu dünyada belli bir gâye için yaratılmışsınız, öbür dünya için imtihan olunmaktasınız. Hayır ve şer, iyi ve kötü yaptıklarınızdan sorumlusunuz. Öyle ise, zulümden vazgeçin, zayıfın hakkını çiğnemeyin, haklının hakkını iade edin. Haksız yere kan dökmeyin, kimseye zulmetmeyin. Zayıfları, yetimleri ezmeyin, onları himâye edin. Köle ve fakirlere yardım edin. Kadınlara kötü muameleden vazgeçin, onları anneleriniz, kızlarınız ve kızkardeşleriniz bilin... vs."

Hz. Peygamber'in bu davetine uymak, cemiyeti elinde tutan kuvvetli, zengin ve nüfuzlu azınlığın işine gelmiyordu. Rahatlarını bozmak istemiyorlardı. Hep istihkâr edegeldikleri, zulmedegeldikleri zayıflar kitlesine değer vermek, insan muamelesi yapmak istemiyorlardı. Menfaatlerinin devamını, eski düzenlerinin devamında görüyorlardı. Bu sebeple, *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'a şiddetle karşı koydular. Önceleri yalnız bırakmak, ciddiye almamak, alay etmek yolunu tuttular. Fakat etrafında köle, zayıf ve fakirlerin teşkil ettiği mü'minler halkasının gittikçe genişlemeye başladığını görünce taktiklerini değiştirerek zulüm ve işkenceye ve hatta mü'minleri öldürmeye başladılar.

İşte *"hicret"*i siyasî taktik olarak anlayabilmek için onu, müşriklerin mukavemet ve İslâm'ı söndürme faaliyetlerine karşı *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'ın dini *"neşretmek"* ve *"yaşamak"* için başvurduğu taktikleri tarihi sıra içerisinde incelemek gerekmektedir.

Bu noktayı ifade için, Hicret'i, *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'in İslâm'ı neşirde, düşman tehdidine karşı başvurduğu üç ana taktikten biri olarak değerlendireceğiz. Öbür iki taktikten biri ve birincisi *Sabır*, diğeri *Cihad*'dır. *Hicret* ise, bu ikisinin ortasında yer alan mutavassıt safhanın ifadesidir.

Öyleyse, *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*, dini *"yaşama"* ve *"tebliğ etme"* vazifesini ifade ederken, düşmandan gelen mukabil tehdid ve tehlikeye üç sûretle karşı koymuştur:

1- Sabır,

2- Hicret,

3- Cihad.

Şu halde, zahiren birbirinden farklı ve hatta zıd görünen bu üç şey, *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'in hayatında hiç değişmeyen ve daima aynı kalan, *"dini yaşama ve neşir"* gâyelerinin tahakkukunda, içinde bulunduğu şartlara muvafık olarak başvurmuş olduğu birer vâsıtadan ibarettir. *Hz. Peygamber*

aleyhissalâtu vesselâm'ın hayatında bu üç unsuru birbirinden ayırmak mümkün değildir. Şimdi bunlara kısaca bir göz atalım:

1- SABIR:

Bildiğimiz üzere, hicretten önceki devre, müslümanlar için, tahammülü zor bir devredir, her çeşit takip ve işkencelerle doludur. Müşrikler, alay(6), dayak (7), küfür(8), hakaretten(9) boykot(10) ve öldürmeye(11) varıncaya kadar işkencenin her çeşidine başvuruyorlardı(12). Bu yapılanlara dayanamayarak ölenler de eksik değildi(13).

İşte bu işkence ve takip devresinde müslümanlar sayıca az, kuvvetçe zayıf idiler. Düşmandan gelen tehlikeye aynı şekilde fiilî bir mukabele derhal yok edilmelerine müncer olabilirdi. Bu sebeple, nâzil olan ilk sûrelerde, sıkı sıkıya emredilen, ısrarla üzerinde durulan hususlardan biri de *"sabır"*dı. Meselâ ilk nâzil olan sûrelerden biri olan el-Asr sûresinde: **"birbirlerine sabır tavsiye edenler"** övülür(14). Bir diğer sûrede: **"Sabredenlere ecirleri hesapsız ödenecektir"** (15) denir.

Birkısım âyetlerde ilâhî hitap doğrudan doğruya *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'adır: **"Sen (habibim) şimdi sabret. Şüphe yok ki, Allah'ın vaadi haktır. (Buna) kat'i iman beslememekte olanlar zinhar seni (sabırsızlıkla) hafifliğe götürmesinler."**(16) **"(Habibim) sen şimdilik güzel bir sabır ile katlan."**(17) **"Rabbinin rızası için katlan"**(18) vs. *Hz. Muhammed aleyhissalâtu vesselâm*'den önce gelip geçen peygamberler de, kâfirlere karşı birer sabır örneği olarak takdim edilirler: **"İsmail'i, İdris'i, Zülkifl'i de yâdet. Bunların her biri de sabır ve sebat edenlerdendi."**(19)

Hülasa, *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*, bu ilâhî emir ve ikazların sonucu olarak Mekke devresinde kendisine yapılan muamelelere aynı şekilde cevap vermedi, *mukabele-i bi'l-misilde* bulunmadı, sadece sabretti. Mü'minlere de kendisi gibi hareket etmeyi, karşılık vermeyip sabretmelerini emretti(20). Rivayetler, zulme maruz bir müslümana rastladığı vakit, her seferinde: **"Ey falanca, sabret, mükâfaatın cennettir!"** dediğini belirtir(21).

Bu devrede *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* imanı, sabır olarak tarif edecek kadar "sabır"a önem vermiştir. Nitekim bazı rivayetlerde müslüman olanların dördüncüsü olduğu belirtilen(22) *Amr İbni Abese*'nin: *"İman nedir?"* sorusuna *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm:* **"Sabır ve müsâmahadır"** cevabını vermiştir(23). Bir hadiste de sabır, ziya ve nur olarak tavsif edilir(24). Yani uyulduğu taktirde mutlaka hidayet ve aydınlığa götüren bir nur(25).

Birkısım müslümanların, kendilerine işkence yapan kâfirlere, hiç olsun beddua etmesi için müracaat etmeleri üzerine *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* gayr-i memnûn olarak şu cevabı verdi: **"Sizden önce yaşayanlar arasında öyleleri vardı ki, bâzılarının vücutları kemiklerine kadar demir taraklarla tarandığı, bazılarının gövdeleri başlarının ortasından testerelerle ikiye bölündüğü halde, bu yapılanlara sabrettiler, imanlarından vazgeçmediler."** (26)

Hatta bazı rivayetlere bakılınca, *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'ın sabır hususundaki bu ısrarı –en azından bazıları nazarında– mutlak bir güçsüzlükten gelmiyordu. Bu belli bir mücadele vetiresinin kaçınılmaz bir safhasını teşkil ediyordu. Bu safhadan geçmek için, birkısım kimselerin nazarında mevcut nisbî bir güce rağmen, sabretmek gerekiyordu. Taberî'nin bir rivayeti bu hususu te'yid etmektedir. Der ki: *"(Bir an oldu ki) müslümanlar bu elîm vaziyete artık tahammül edemeyecek hale gelerek Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm'a şöyle dediler: "Biz kendimizi müdafaa edebilecek durumdayız. Zira bizim de akrabalarımız,, adamlarımız var. Biz senden sadece mukabele etmek için müsaade talep ediyoruz. Sizin hâlâ sabra gücünüz varsa sabredin, artık bizim sabrımız kalmadı, kendimizi müdafaa etmemiz için bize müsaade et. Eğer vuruşmak gerekiyorsa vuruşacağız." Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm'in cevabı şu oldu:* **"Ben Allah'tan emir almadıkça size, kendiliğimden izin veremem, hiçbir şey söyleyemem."** *O gece, Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm bu hususta aydınlatılması için Allah'a yalvardı. Bu dua üzerine şu âyet nazil oldu:* **"(Ey Peygamber), daha önceki peygamberlerden azim sahibi olanların (ulû'l-azm) sabrettikleri gibi sen de sabret. Onların azabı için acele etme.'** (27) *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm ertesi gün mü'minlere, bu âyeti okuyarak tekrar sabır tavsiye eder.*(28)

O safhada, müsbet ve kesin bir neticeye ulaşmak çok şüpheli gözüküyordu. Bu yüzden sonucu meçhul maceraya müsaade yoktu. Sık sık gelen âyetler sabır emrediyordu. *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* da bu emirlere uyarak sabrediyordu.

Bu davranışın başka neticeleri de vardı. *Sabır, müstakim kalb ve gönüllerde, bütün suçu "Rabbimiz Allah'tır"*(29) *demekten ibaret olan sabırlı ve sessiz mazlûmlar lehinde acıma ve şefkat gibi birkısım hisler uyandırıyordu. Bilhassa bunların yakınları ve akrabaları son derece hassaslaşıyor ve tahrik ediliyorlardı.* Nitekim Allah'ın arslanı *Hz. Hamza*'nın İslâm'a girişine de böyle bir durum sebep olmuştur. Şöyle ki:

Bir gün, *Ebû Cehl, Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'e çok ağır hakâretler yapar ve bununla da yetinemeyerek mübarek vücutlarından kanlar akacak kadar yaralayıcı darbelerle saldırıda bulunur. Bu şen'i tecavüze karşı *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* sabır ve sükûttan başka bir mukabelede bulunmaz. Bu hal, hadiseye şahit olan bir kadının kendini tutamayarak hüngür hüngür saatlerce süren ağlamalarına sebep olur. Kadına tesadüfen rastlayan *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'ın amcası *Hamza radıyallahu anh*, kadının bu dokunaklı ağlayışlarının sebebini sorup öğrenince, hâdiseden son derece müteessir olur. İntikam hisleriyle dolu olarak harekete geçen *Hz. Hamza, Ebû Cehl*'i yaralamakla kalmayıp, müslümanlığını da ilân eder(30).

Kureyş müşriklerini, *Muhammed aleyhissalâtu vesselâm*'ın bir hayli kuvvet ve izzet kazandığına hükmettirerek tecavüzlerini frenlemeye sevk eden(31) bu mutlu hadise *Resûlullah*'ın zulme ve tecavüze karşı sabrının bir meyvesi idi.

Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm'ın zulüm ve işkencelere, bu safhada sabırla mukabele etmedeki, belirtmeye çalıştığımız gayesini, *Hz. Hamza*'ya bu vesile ile verdiği cevapta daha açık olarak görmekteyiz. İşkenceye şâhit olan kadının açıklaması üzerine yanına gelen amcası *Hz. Hamza*'ya, *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* şöyle der: **"Amcacığım, bırak beni, ne babası, ne annesi, ne amcası, ne de bir kimsesi olan bir adamla meşgul olma."**

2- HİCRET

Sabırdan sonra gelen ikinci safhadır. Sabrı gerektiren şartlarda lehte bir gelişme yok ise ve üstelik aleyhte olarak gittikçe artmış ve sabırla karşı konamayacak bir dereceye gelmişse, ya yok oluş kabûl edilecek veya orası terkedilecek, yani hicret edilecektir.

Burada en mühim husûs, şartların hicreti gerektirecek dereceye ulaşıp ulaşmadığı hususunda verilecek karardaki isâbettir. Nasıl anlayacağız ki, artık hicret şartları tahakkuk etmiştir? Bu kararı verirken eldeki ölçümüz ne olacaktır?

Bu mühim noktanın çözümünde sosyolojiden istimdâd edebiliriz. Sosyologlar içtimaî şe'niyette tehdid ve baskı arttıkça mukavemet ve aksülamelin (reaksiyon) de artacağı, ancak tehdidin şiddeti belli bir haddi tecavüz ettiği taktirde mukavemetin kırılıp, gittikçe azalacağını ve hatta tamamen kaybolacağını müşahede ve tesbit etmişlerdir. Bu cümleden olarak *A. Toynbee*, yeryüzünde gelip geçen muhtelif medeniyetlerin terakkî ve tedennilerini bu tehdid –cevap(aksülamel), baskı– tepki kanunuyla izah ettikten sonra, tehdit arttıkça cevap ve tepkinin de ilânihâye artmayacağını, tehdidin belli bir derecesinden sonra azalıp ta-

mamen söneceğini belirtir(32). Hatta kolaylık ve rahatın, medeniyet için zararlı olduğunu ifade eden(32/2) müellif terakkî için muhitin belli ölçüler dahilinde tehdid ve baskıda bulunmasının gereğinde israr eder. Terakkiye âmil olan tehdidli muhite o, "uygun vasat (=juste milieu)" der(33).

Şüphesiz, gayemiz burada *Toynbee*'nin nazariyesinin izahı değildir. İçtimaî şuûnatta câri olan ve âdetullah dediğimiz kanunlar yardımıyla sabır safhasından hicret safhasına geçmeyi gerektirip, meşru kılan hududu tesbite çalışıyoruz.

Şu halde hemen diyebiliriz ki, müşriklerin mü'minler üzerindeki tehdid ve baskısı, dini "yaşamak" ve "neşretmek" şartlarıyla hayatta kalmaya imkân vermeyecek bir dereceye ulaşınca *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* hicrete izin ve karar vermiştir. *Hz. Aişe*'nin: *"Mü'min dini için Allah'a veya Resûlüne hicret etmek zorunda idi. Zira dinini tatbik etmekten alıkonmak korkusu vardı"* sözü bu durumu ifade eder(34). Nitekim, *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* mü'minlere dinlerinin, emniyet içerisinde tatbik edebilecekleri yerlere (Habeşistan ve Medine gibi) hicret hususunda izin vermesine rağmen, kendisi Mekke'de kalmaya devam etti. Zira âilevî pozisyonu sebebiyle kendisine dokunamıyorlardı. *Ebu Cehl*'in teklifiyle, öldürülmesi hususunda bütün müşriklerce uygun görülen bir plân kabul edilip tatbikata konunca bizzat *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* da hicrete karar verdi.

Şu halde hicret, bazı kereler yanlış olarak ifade edildiği gibi bir kaçış değil, bir arayıştır. Dinin, tamamen yok edilme noktasına gelen tehdit ve tehlikelerden kurtarılarak yaşatılmasına müsait vasatın aranmasıdır. Nitekim *İbnu İshâk*'ın bir tasrihine göre, hicret, sadece –herkesce maruf ve meşhur olan– Habeşistan ve Medine'ye değil, hayat emniyetinin ve dini yaşama imkânının bulunduğu "her bir cihete" yapılmıştır(35). Bu cümleden olarak hemen kaydedebiliriz ki, *Zekvân İbnu Abdi Kays*, Birinci ve İkinci Akabe biatlarında hazır bulunmuş bir Medineli olmasına rağmen, *Hz. Peygamber* henüz Mekke'de iken, Mekke'ye hicret etmiş ve ashab arasında *"Ensârî muhâciri"* diye tanınmıştır(35/2). Aynı *ensârî-muhâcirî* lakabıyla tanınanlardan *Abbâs İbnu Ubâde*'yi(35/3) ve *Abdullah İbnu Umeyr*'i(35/4), *Ukbe İbnu Vehb İbni Kelde*'yi(35/5) burada zikredebiliriz.

Din, kendisine gaye olarak, fiilen yaşanmayı tesbit etmiştir. Bulunulan yerin şartları, bu gayenin tahakkukuna imkân vermeyecek duruma geldi ise, oradan hicret etmek şarttır, dinen vecibedir, vazifedir. Bu duruma düşen kimseleri, hicret etmediği taktirde Kur'ân-ı Kerîm mâzur addetmiyor ve kesinlikle sorumlu tutuyor. Bunlar, dinlerini yaşayabilecekleri uygun bir yer aramakla mükelleftirler. İşte âyet-i kerîme:

"Öz nefislerinin zâlimleri olarak canlarını alacağı kimselere melekler derler ki: "Ne işte idiniz?" Onlar: "Biz yeryüzünde (dinin emirlerini tatbikten)aciz kimselerdik" derler. Melekler de: "Allah'ın arzı geniş değil miydi? Siz de oradan hicret etseydiniz ya!" derler. İşte onlar (böyle). Onların barınakları cehennemdir. O, ne kötü bir yerdir."(36)

Kur'ân-ı Kerîm diğer birçok âyetlerinde hicrete yer verir ve dini tatbik edemeyecek kadar zulme maruz olanları hicrete teşvik eder. Bunlardan birinde: **"Kim Allah yolunda hicret ederse yeryüzünde gidecek, barınacak birçok yerler de bulur, genişlik de bulur. Kim evinden, Allah'a ve O'nun Peygamberine muhacir olarak çıkıp da sonra kendisine ölüm yetişirse muhakkak ki, onun mükâfaatı Allah'a düşmüştür..."**(37)

Şu âyette ise, muhitlerinin aşırı zulmü sebebiyle, çaresizlik içerisinde kalan kimselerin oradan çıkış yollarını aramaları ve bu duruma düşenler için de savaşmaya kadar varan yardım imkânlarının seferber edilmesi gereği ifade edilmektedir: **"Size ne oluyor ki, Allah yolunda –ve acz ü ızdırap içinde bırakılıp: "Ey Rabbimiz bizi, ahalisi zalim olan şu memleketten (kurtarıp) çıkar, bize tarafından bir sahip gönder, bize katından bir yardım yolla" diyen erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda– düşmanla çarpışmıyorsunuz?"**(38)

Hicreti, *"dini yaşayıp neşredebilmek için müsait yer arama gayreti"* olarak anlayınca, *Hz. Peygamber*'in hayatında bir değil, birçok "hicretler"e rastlarız. Şöyle ki:

1- Peygamberliğin ilk yıllarında *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* kendi evini bırakarak *Erkâm*'ın evine yerleşir. Kendi evinden *Erkam*'ın evine olan bu hicretin tek sebebi, *Erkam*'ın evinin durumu idi. Burası merkezî bir yer olan Safa üzerinde bulunması sebebiyle gerek *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın hayatı, gerekse neşr-i din nokta-i nazarından çok daha emniyetli ve muvafık idi. Bilhassa hacılar ve yabancılar için uğrak yeri idi. *Hz. Ömer radıyallahu anh* dahil birçokları İslâm'a burada girdi. *Hz. Ömer*'in müslüman olmasından sonra müslümanlar, sayıca ve kuvvetce gizlenmeye hacet duymayacakları bir seviyeye ulaşarak buradan çıktılar(39).

2- Mekke müşriklerinin işkence ve baskıları güçsüz aileden olan müslümanlar için tahammülfersa bir hal alınca *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* böylelerine, Habeşistan'a hicret etmelerini tavsiye etti. *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* o zaman şöyle demişti: **"Habeşistan'a gidin. Zira orada çok âdil bir melik var. Onun yanında kimseye zulüm edilmez, orası adalet ve**

doğruluk diyarıdır. Allah bu durumdan bir çıkış yolu yaratıncaya kadar orada kalın."(40) Habeşistan'a olan hicret iki dalga halinde gerçekleşir.

Tarihçiler, bu hicretlerin sebebini Mekkelilerin müslümanlara tatbik ettikleri ezici baskı ve bu baskı karşısında *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'in yardım etme imkânlarından mahrum oluşuyla izah eder(41).

3- *Ebû Tâlib*'in ölümünden sonra, Kureyş'in tecavüzleri son derece artmıştı (42). *Hz. Peygamber*'i himaye eden Abdu Menafoğullarına reis olan *Ebû Leheb, Resûlullah*'ı ailevi himayeye aldı ise de bu uzun sürmedi. *Ebû Cehl*'in dessas bir şekilde araya girmesiyle *Ebu Leheb* himayeyi kaldırdı(43). *Hz. Peygamber*'in durumu, aleyhinde artan bu gayretler sonunda son derece müşkil bir hal almıştı. Evinden nadiren çıkar olmuştu. Bu vaziyet karşısında dini neşretmek için Mekke'den daha emin bir yer te'min etmek maksadıyla Taif'e gitti(44). Ne var ki orada, yaptığı bütün temaslara rağmen istediği vasatı bulamayarak geri döndü.

4- Müslümanların emniyetini Medine'de garanti altına aldıktan sonra, bütün müslümanlara, oraya hicret etmelerini, çok daha kesin bir dille emretti. Medine'ye şahsen hicret kararını –az önce de belirttiğimiz üzere– dini neşretmek ümidiyle birlikte, hayat emniyetini de tamamen kaybettiği bir anda verdi.

Hicretin burada kayda değen müsbet neticelerinden biri, *sabırla* ilgili olarak söylediğimiz gibi, hissî plândadır, *şefkat ve merhamet duygularının tahrikidir.* Nitekim, *Amir İbnu Rebia*'nın annesi, henüz müşrik olan *İbnu'l-Hattâb*'a: *"Biz sizin zulüm ve işkencenizden kurtulmak için yurdumuzu (Habeşistan'a gitmek üzere) terk ediyoruz"* dediği zaman, sertlik ve merhametsizliğiyle meşhur olan muhatabının (yani *Hz. Ömer*'in) fevkalade merhamet ve rikkate geldiğini belirtir. *İbnu Hişâm*'da bu muhavere, *Hz. Ömer radıyallahu anh*'ın müslüman oluşu anlatılırken –onun müslüman oluşunu hazırlayan sebeplerden biri olarak– nakledilmektedir(45).

Hülâsa Mekke'de iken, müşriklerin, her çeşidiyle tatbike koydukları işkence ve zulümden ortaya çıkan tehdid ve tehlikeye mukavemette müslümanların başvurdukları mütemmim iki silâh *"sabır"* ve *"hicret"*ti.

3- CİHAD:

Sabır ve hicreti tamamlayan üçüncü safha cihaddır. *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'ın hayatında cihad, şartların İslâm lehine geliştiği safhada düşman tehdidine karşı koymak için başvurulan bir vâsıtadır. Tıpkı sabır ve hicretin de başka şartlarda, aynı maksatla, başvurulan birer vasıta olmaları gibi.

Onüç yıl Mekke devrinde mü'minlerin silahı *sabır*dır. *Maddî mukabele ke-*

sinlikle yasaktır. Cihad izninin hicretten sonraya ait olduğu âlimlerce kabul edilen bir husustur(46). Cihada izin veren âyeti ihtiva eden Hacc sûresinin birkısım âyetleri Mekke'de nazil olmuş ise de, diğer birkısım âyetleri Medine'de nazil olmuştur. Mekke veya Medine'de nazil olan âyetler hususunda müfessirler ihtilaf etmişlerse de(47) cihada izin veren âyetin *Medenî* olması kuvvetle muhtemeldir.

Meselenin incelikleri bir tarafa, şurası kesin ki, *İbnu Kesir*'in *"en uygun (el-yak) bir vakitte"* meşru kılındığını belirttiği(48) cihadla ilgili olarak gelen ilk vahiy müteahhirdir ve izin de mutlak değil, mukayyeddir. **"Kendileriyle mukâtele edilen (yani düşmanların hücumuna uğrayan mü'min)lere, uğradıkları o zulümden dolayı, (bilmukabele harbe) izin verildi. Şüphesiz ki, Allah onlara yardım etmeye elbette kemaliyle kâdirdir. Onlar (o mü'minlerdir ki) haksız yere ve ancak "Rabbimiz Allah'dır" dedikleri için yurtlarından çıkarılmışlardır."**(49)

Dikkat edilirse burada cihad izni kayıtlıdır ve sadece *"kendileriyle mukâtele edilen ve zulme uğrayanlar"* olarak tavsif edilen Mekkeli muhacirlere hastır. *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'in hayatı incelendiğinde, Bedir savaşına kadar olan gazvelerde hep muhacirlerin istihdam edildiği görülür.

Ancak müslümanların siyasî durumu ve maddî gücü düzeldiği ve ilk şartların kaybolduğu nisbette cihad umûmî bir vecibe halini alacaktır: **"Size harp açanlarla, Allah yolunda, siz de döğüşün (müdafaa harbi yapın, ancak) aşırı gitmeyin. Şüphesiz ki Allah aşırı gidenleri sevmez. Onları (size harp açanları) nerede yakalarsanız öldürün, onları, sizi çıkardıkları yerden (Mekke'den) çıkarın. Fitne katilden beterdir."**(50)

Burada, müslümanları Mekke'den çıkarmış olan Mekkeliler mevzubahs edilmektedir. Bu âyet Hudeybiye sulhünden önceye aittir(51). Bu vahiyden sonra *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'in, kendisiyle savaşanlarla savaştığı, savaşmayanlara dokunmadığı belirtilir(52).

Daha muahhar bir vahiyde, **"... O küfredenlerle (muharebede) karşılaştığınız vakit, boyunlarını vurun. Nihayet onları mecalsiz bir hâle getirdiğiniz zaman artık bağı sıkı tutun"**(53) denir. Bundan da sonra nazil olduğu anlaşılan bir diğer âyette daha kesin bir cihad emri vardır: **"Ey peygamber, kâfirlerle, münafıklarla savaş, onlara karşı sert davran..."**(54)

Kur'ân-ı Kerîm'in, Mekke'nin fethinden sonra verdiği cihad emrine gelince, bu öncekilere nazaran daha sert, daha umûmidir: **"Haram ayları çıktığı za-**

man, artık o müşrikleri, onları nerede bulursanız öldürün. Onları (esir alarak) yakalayın, onları hapsedin, onların bütün geçit yerlerini tutun..."(55)

Bu âyette de kastedilen kimselerin münhasıran müşrik Araplar olduğu anlaşılmaktadır. Fakat cihad emrini daha umûmî, daha mutlak şekilde ifade eden âyetler de mevcuttur: **"Kendilerine kitap verilenlerden, ne Allah'a ne âhiret gününe inanmayan, Allah'ın ve Peygamberinin haram ettiği şeyleri haram tanımayan, hak dinini din olarak kabul etmeyen kimselerle, zelîl ve hakir kendi elleriyle cizye verecekleri zamana kadar muharebe edin."**(56) **"Yeryüzünde bir fitne kalmayıncaya ve din tamamiyle Allah'ın oluncaya kadar onlarla muharebe edin..."**(57)

Hülasa etmek gerekirse; dinin tatbik ve neşrinde takip edilen ilahî tabye ve taktik, sabırla başlatılıp hicretten geçip müdafaa harbi yapma iznine ulaştıktan sonra, lehte gelişen siyâsî şartlara ve elde edilen maddî ve kemmî insan gücüne paralel olarak cihad emirleri ağırlaşmış ve *"Yeryüzünde fitne kalmayıncaya, hakim din İslâm oluncaya kadar"* olmak üzere mutlak bir şekil almıştır. Bu söylenen tedricî gelişmeyi, ölüm döşeğinde yatan *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'ın en son ağzından çıktığı belirtilen bir kaç tavsiyesi arasında yer alan şu cümle noktalar: **"Arap Yarımadası'ndan (yahudileri ve hıristiyanları) sürün, burada iki din beraber olmamalıdır."**(58)

Hülasa, sabır, hicret ve cihad, düşman tehdidine karşı koymada İslâm'ın vazettiği aynı dinamik prensiptir. Birbirine zıdlık değil ayniyet sözkonusudur. Şartlara göre yağmur, kar, buz şeklindeki değişik görünüşlerle karşımıza çıkmakla beraber hep aynı kalan su gibi, İslâm'ın, tehdide karşı kendisini muhafaza ve hedeflerine ulaşmada başvurduğu dinamik prensip, içtimaî şartlara göre sabır, hicret ve cihad şekillerine bürünmektedir. *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* devrinin şartlarındaki terakkiye tabi olarak gelen âyetlerde nasih, mensûh aramak da bizim için isabetli bir davranış olmaz. Âyetlerin geldiği şartları iyi bilerek, içinde bulunduğumuz şartlara bunların hangisinin muvafık düştüğünün iyi hesaplanması gerekir.

II. SİYASİ VAK'A OLARAK HİCRET

Hicret, bir başka açıdan dinin kurtarılışı mânasına gelmektedir. Bilhassa, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın Medine'ye hicretinden ve Medine'nin İslâmî merkez vaziyetini ihrazından sonra, civardaki müslümanların Medine'ye, merkez-i İslâm'a hicretleri bir başka mâna, bir başka ehemmiyet taşımıştır.

Medine'ye hicret eden Mekkeli müslümanlar orada bir müslüman cemaat

meydana getirmişlerdi. Yerli halktan da himayeci mü'minler vardı. Ancak, herşeye rağmen oradaki yahudi, münafık ve müşrik kesafeti içerisinde sayıca azınlıkta idiler. Bilhassa *Hz. Peygamber*'in gelişiyle birçok menfaatlerinin haleldâr olduğuna kânî olarak gizliden gizliye muhalefet yürüten münafıklar sayıca çok, nüfuzca ağır idiler. Küçümsenemeyecek bir tehlike olduklarını defalarca ortaya koyacaklardır. Üstelik Mekkeli müşrikler de Medine'ye sığınmış olan müslüman hemşehrilerinin peşlerini bırakmış değillerdi. Hatta yahudilerle münasebet halinde idiler.

Sayılan bu tehlikelere, her an bunlarla işbirliği yapabilecek durumda olan civardaki, henüz tamamı müşrik olan kabileleri de ilave edebiliriz. Bunlar, Medine'ye sığınmış olan bir avuç müslümana karşı ittifak yapabilecek durumda idi. Nitekim Hendek harbinde bütün bunların anlaşarak yekvücut hale geldiği de görülmüştü. *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* bu tehlikeyi görüyor ve önüne geçmek için, müşrik kabilelerle ittifak, saldırmazlık, yardımlaşma anlaşmalarına varıncaya kadar(59) her çeşit siyasî tedbirleri alıyor, fırsatları azamî şekilde değerlendiriyordu.

İşte bu tedbirlerden biri, *Medine'de müslümanları sayıca çoğaltarak fiilen kuvvet kazanmaktı.* Sayıca çoğalmanın bir vasıtası Medine ahalisi içerisinde mühtedilerin sayısını artırmak ise, bir diğeri de civar kabilelerde İslâm'a girenleri Medine'ye celbetmekti. Bu açıdan, Medine'ye hicret eden her müslüman, şahsında İslâm'ı kurtarmış olmakla kalmıyor, aynı anda, Medine'de *Hz. Peygamber*'in kuvvetini, siyasi ağırlığını artırarak İslâm'ı takviye etmiş oluyordu.

Gerek Kur'ân'da ve gerek hadislerde hicrete teşvikle ilgili olarak gelen ifadelerde bu siyasî gayeyi görmemek mümkün değildir.

Her ne pahasına olursa olsun, mü'minleri Medine'de toplamak, sağda solda hiçbir siyasî ağırlık ifade etmeyen münferid kimseleri küfre karşı tartılmakta olan müslümanlığın Medine'deki kefesinde mizâna dahil etmek gerekiyordu. Bu sebeple hicret *"her inanan kimseye"* FARZ ilan edildi. *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* **"Hicret etmeyen kimsenin imanının makbul olmayacağını"** tamim etti ve: **"Bir müşrik, müslüman olduktan sonra müşriklerden ayrılmadıkça Allah onun hiçbir amelini kabul etmez"**(60) buyurdu. Bu hususu teyid eden Kur'ân-ı Kerim: **"... İman edip de hicret etmeyenlere ise, hicret edecekleri zamana kadar, sizin onlara hiçbir şey ile velâyetiniz yoktur..."** (61) der. Bir başka âyette de böylelerinin dost bile edinilmemesi emredilir: **"... O halde, onlar Allah yolunda hicret edinceye kadar içlerinden dostlar edinmeyin. Eğer (aldırış etmeyip) yüz çevirirlerse onları nerede bulursanız ya-**

kalayıp tutun, onları öldürün."(62) *İbnu Abbâs,* âyetin hicret etmeksizin Mekke'de kalan ve haklarında nasıl davranacakları hususunda Medine'de müslümanlarca münakaşa edilmekte olan bir grup müslüman hakkında nâzil olduğunu belirtir(63).

Hz. Peygamber hicreti **"göçebe olmayan (yerleşik) bir kimse için felaketlerin en büyüğü"** olarak tavsif eder(64). Şu halde mü'minlerin bu felâketi göze alarak Medine'deki merkezin takviyesine koşabilmeleri için onlar bu hususta, ziyadesiyle teşvik edilmeli, emre uyup uymamalarına müeyyide getirilmeli idi. Kur'an ve hadislerde, hicret etmeyenlerin imanlarının kabul edilmeyeceğine dair gelen yukarıda kısmen kaydettiğimiz ifadeler bu maksada racidir.

Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm hicretin ehemmiyetini zihinlere nakşetmede o kadar muvaffak olmuştu ki, artık Ashab: *"Hicret etmeyen kimseler cennete giremeyecek"* diyebiliyordu.

Diğer taraftan, bu hem meşakkatli ve hem de *İslâm'ın kurtarılması* gibi büyük neticeli amele bir mü'min için arzu edilen mânevi mükâfaatların en büyüğü vaadedilmişti. *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* en efdal amelin ne olduğunu soran kimseye: **"Şu halde sana hicret gerekir, zira ondan daha efdal amel bilmiyorum"** cevabını verir(66). Bir başka hadiste *Resûlullah,* (Allah katında) en büyük mükafaatın hicret edene verileceğini beyan eder(67).

Hicretin fazilet ve değerini Kur'ân-ı Kerîm birçok âyetleriyle mü'min kalb ve gönüllerde tesbit eder. Şu âyette faziletli ameller sayılırken, hicret, imandan sonra zikredilir: **"İman edenlerin, hicret edenlerin, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla savaşanların Allah yanında derecesi çok büyüktür. Kurtuluşa (dünya ve ahiret saadetine) erenler de işte onların tâ kendileridir. Rableri onlara rahmetini, rızasını, onlara içlerinde tükenmez ve ebedî bir naîm (nimet) bulunan cennetleri müjdeler. Onlar orada ebedî ve sermedî kalıcıdırlar. Çünkü Allah katında muhakkak büyük ecir (ve mükâfaatlar) vardır.**"(68)

"İşte hicret edenlerin, yurtlarından çıkarılanların, andolsun suçlarını örteceğim ve andolsun Allah canibinden bir mükâfaat olmak üzere, onları altından ırmaklar akan cennetlere de sokacağım. (Daha büyük ve) güzel mükâfaat ise Allah'ın yanındadır."(69)

Kur'ân ve hadiste gelen, hicrete teşvik hususundaki tahşidât, bu zor ve meşakkatli ameli mü'minler nazarında son derece mergûb ve aranan bir amel haline getirmişti. Öyle ki, hicretten elde ettikleri fazilet ve üstünlük noktasında as-

habın –birbirleriyle tefâhur– ve münakaşalarına bile rastlarız: **Buhârî, Müslim** ve diğer kitaplarda gelen bir rivayet, *Hz. Ömer* ile, Habeşistan'a hicret edenlerden olan *Esma Bintu Üneys* arasında geçen bir hadiseyi sergiler. Rivayette belirtildiği üzere, *Hz. Ömer radıyallahu anh* bir defasında *Esma*'ya: *"Biz hicret meselesinde sizden öndeyiz ve (bu sebeple) Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm nezdinde sizden daha efdaliz"* demişti. *Hz. Esmâ* da bunun aksini iddia ederek kendilerinin (yani Habeşistan muhacirlerinin) daha önde ve daha efdal olduklarını iddia etti. Münakaşa ilerleyince meseleyi *Hz. Peygamber*'e vaz ederler. *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* anlaşmazlığı *Hz. Esmâ radıyallahu anhâ* lehine çözer: **"Sizden, sadece bir hicret (Mekke'den Medine'ye) yapan birisi, benim nazarımda, iki hicret (Mekke'den Habeşistan'a, Habeşistan'dan da Medine'ye) yapan birisinden daha efdal olamaz."** Bu cevap, Habeşistan muhacirleri arasında büyük bir sevinç ve memnuniyet hasıl eder. O kadar ki, onlar yanında *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın bu sözü, dünyanın her şeyinden daha sevgili olur(70).

Hicret, böylece mü'minler nazarında son derece değerli, son derece arzulanan, aranan kıymetli bir şey durumuna geçince, bedevîler bile, geride mal, evlâd, anne, baba, dünyalık her ne varsa hepsini terkederek "çok uzak yerlerden" (71) "hicret şartı" üzerine biat yapmak maksadıyla, Medine'ye, *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'a koşuyorlardı(72).

Nuaym İbnu Abdillah radıyallahu anh'la ilgili fıkra hicretin ehemmiyetini takdirde bir başka örnektir: *"Nuaym iyilik sever bir insandı. Kabilesinde ilk müslüman olan kimse idi. Hicret etmek isteyince kabilesi senin dinin ne olursa olsun biz senden razıyız diyerek onu salmadılar. Böylece ilk iman edenlerden olduğu halde Hudeybiye'ye kadar hicret edemez.*

Medine'ye geldiği zaman Resûlullah fevkalade iltifat eder, kucaklar, öper ve: **"Senin kavmin sana benimkinden hayırlı!"** *buyurur. Nuaym::*

"Hayır! Bilakis, senin kavmin daha hayırlı ey Allah'ın Resûlü! der. Resûlullah:

"Kavmim beni memleketimden çıkardı. Senin kavmin seni salmadı" *buyurur. Fakat Nuaym'ın cevabı cevapsız kalır:*

"Ama ey Allah'ın Resulü! Senin kavmin seni Hicret'e çıkardı. Benim kavmim beni ondan mahrum etti." (72/2)

Resûlullah bu cevaba sükut eder. Aleyhissalâtu vesselâm'ın sükutu ikrardır."

Hicretin ve hicret üzerine biatın müslümanlar nazarında kazanmış olduğu ehemmiyeti göstermek için, hicret üzere biatın kaldırılmış bulunduğu Mekke fethinden sonra bile, bu vasıfta biat yapabilmek için bazı müslümanların şefaatçilere bile başvuracak kadar ısrar ettiklerini(73) kaydetmekte fayda var. Bunlardan birinin hikayesi aynen şöyle:

Saffân İbnu Abdirrahman, Mekke'nin fethi günü, babasını *Resûllullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın huzuruna çıkartarak: *"Ya Resûlullah babamı hicretten mahrum etme), ona da bir nasib ayır"* diye ricada bulunur. *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'ın: **"Artık Mekke'nin fethinden sonra hicret kalkmıştır"** diye menfî cevabı üzerine *Saffân, Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'ın kendisine karşı hürmet ve sevgi ile dolu olduğu amcası *Abbâs radıyallahu anh*'ı bularak babasının *"hicretten bir nasib"* alabilmesi, muhacir vasfının mânevî mükâfaatından hissemend olabilmesi için, *Resûlullah* nezdinde şefaatçi olmasını rica eder. *Abbâs* da kabul eder.

Ancak, Arabistan müşriklerinin yegane kal'a ve istinadgâhı olan Mekke'nin fethinden sonra İslâm'ın artık takviye için muhacirlere ihtiyacı kalmamış olması ve müslümanların da her yerde dinlerini istedikleri gibi tatbik edecek nüfuz ve pozisyonu elde etmiş bulunmaları sebebiyle, *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm "hicret müessesesi"*ni kaldırmaya karar vermiştir, bu sebeple ricâcı olarak gelen amcası *Abbâs*'a cevabı menfidir ve şöyle der: **"Mekke'nin fethinden sonra hicret mümkün değildir."**(74) Benzer bir talebe *Mücâşi' İbnu Mes'ud* da *Resûlullah*'tan: **"Hayır! Artık seninle İslâm üzere biat ederiz. Zira Fetih'ten sonra hicret yok"** cevabı alır(74/2).

Burada *Hz. Peygamber*'in ilga ettiği hicret, İslâm'ın yaşanabildiği ahalisi müslüman olan bir beldeden bir başka müslüman beldeye olan hicret, daha husûsî mânasıyla, *Resûlullah*'ın sağlığında Mekke ve havalisinden Medine'ye olan hicretti. Bu hususu gerek raviler ve gerekse âlimler te'yid ederler(75). Daha umûmî mânada hicretin devam ettiğini açıklayacağız.

III. İRŞAD VE TEBLİĞDE METOD OLARAK HİCRET

Bu noktanın kavranabilmesi için, "hicret" kelimesiyle, buraya kadar üzerinde durduğumuz, İslâm tarihinde, *Resûlullah* devrinde cereyan eden belli bir vak'a veya vak'aları kasdetmeyeceğimizi belirtelim. *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın da buyurduğu gibi, vak'a olan hicreti Mekke fethinin gerisinde bırakacağız. *Mekke fethinden sonra, hicret, artık belli bir hadise değil, bir mefhumdur, mânadır.* Her an, her yerde, her devirde, her gönülde, kıyâmete kadar bâki kalacak bir mefhum.

Öyle bir mefhum ki, –önceki izahlardan anlaşılacağı üzere– şe'ninde ferdî plânda, İslâmî yaşayışı arama, umûmî plânda, dini takviye ve kurtarma gibi iki mühim hakikat bulunduğu için şiddetle farz kılınarak, son derece övülerek değer ve muhteva kazandırılmış bir mefhum, imandan sonra en faziletli amel statüsü kazandırılmış; ehemmiyeti zihinlere, kalp ve gönüllere nakşedilmiş bir mefhum. Ondan bir hisse alabilmek için her çeşit dünyevî fedakârlıkları yaptıracak kadar, araya şefaatçılar koyduracak kadar, hakkında efdaliyet münakaşalarına ve Resûlün hakemliğinde murafaaya tevessül edilecek kadar mü'minin ruhuna nakşolmuş; benliğinin herbir parçasına ehemmiyeti işlenmiş bir mefhum.

İşte *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*, mü'minlerin derûnunda böyle muallâ bir makam almış; sırça, fildişi, elmas gibi dünyanın en kıymetli cevherlerinden inşa edilmiş saraylarına değişilmeyecek kadar üstün tutulmuş olan bu mefhumun, bu "hicret müessesesi"nin Mekke'nin fethiyle yıkılmasını, mü'minin iç âleminin bu semâvî, bu cennetî saraydan boşaltılmasını istememiştir.

Bunun hem mâna ve mefhûm olarak devamını, ilâ nihâye devamını, hem de kendinden sonra gelecek olan mü'minlerin dahi bundan nasibdâr olmalarını sağlamak için, her sözü her devirde, her mü'min kulakta aynı değeri taşıyan, her kelâmı bir nevi vahy-i İlâhî olan, mübarek ağızlarından haktan başka bir şey çıkmayan Allah elçisi şöyle tebliğ buyurdu: **"Hakiki muhacir, Allah'ın yasakladığı şeylerden kaçan, onları terk eden kimsedir."**(76) Diğer bir hadiste **"Hicret ikidir, biri kötülüklerden hicret, diğeri de Allah ve Resûlüne hicrettir"** buyrulmuştur(76/2).

Aynı mâna başka rivayetlerde daha farklı ifadelerle tebliğ ve te'yid edilmiştir: **"... Hicret kötülüğü terk etmendir."**(77) **"Hakiki muhâcir, hata ve günahları terk edendir."**(78) **"Hakiki muhacir, Allah'ın üzerine haram kıldığı şeyleri terk edendir."**(79)

Hicretin en efdalinin ne olduğunu soranlara *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın verdiği cevap da söylediklerimizi te'yid eder: **"... Rabbimin hoşlanmadığı şeyleri terk etmendir** "(80) vs.

Cenab-ı Hak'tan gelen ezelî hakikatları tebliğle muvazzaf olan selâhiyetli makamın müjdelediği bu hicret, herkes için her zamanda mümkün ve vâkidir.

Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm, "hicret" in mefhum olarak devamını sağlamaktan başka, din açısından, gerçekten son derece mühim olduğu halde avam-ı nas tarafından ehemmiyeti hakkıyla kavranamayacak olan birkısım

amellerin ehemmiyetini vicdanlarda tesbit maksadıyla da değeri herkesçe mâlum ve müsellem, zihinlere iyice yerleşmiş bulunan *"hicret mefhumu"* ndan istifade etmiştir. Bu cümleden olarak, çeşitli âyet ve hadislerle üzerinde ısrarla durulan *"iyi niyet"*, *"cihada iştirak"*, *"anne babaya iyilik"* gibi birçok ameller, lisan-ı nübüvvetle *"hicret"* ayarında ameller olarak ifade edilmiştir. Meselâ bir hadiste: **"Mekke fethinden sonra hicret yok, ancak (aynı derecede sevap olan) cihad ve iyi niyet var. Cihada çağırıldığınız zaman (severek) koşun"** (81) buyrulur.

Nevevî'nin de ifade ettiği gibi, bu hadiste *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*, meselâ niyeti hicretin yerine koymakla mutlak iyiliğe niyet etmeyi teşvik etmiş olmaktadır(82).

Bir diğer hadiste, zor şartlar altında (fitnede) dinin her tatbikinin bir *"hicret"* olduğu(83), bir diğerinde anne ve babaya ifa edilecek hizmetin hicretten daha ehemmiyetli olduğu(84) belirtilir.

Füdeyk Ebu Beşîr ez-Zebîdî radıyallahu anh Resûlullah'a gelerek:

"Ey Allah'ın Resûlü! İnsanlar zannediyorlar ki, hicret etmeyen helak olmuştur, (bu doğru mu?)" diye sorar. *Resûlullah* şu cevabı verir:

"Ey Füdeyk! Namazı kıl, zekâtı ver, kötülüklerden hicret et, ondan sonra yeryüzünde de dilediğin yerde otur!"(84/2)

Az önce kaydettiğimiz, Mekke fethinden sonra hicretin kalktığını ilân eden hadisin açıklaması sadedinde *Tıybî* (v. 743 h.), söylediklerimizi te'yiden şunları söyler: *"Hadisin mânası şudur: Vatanından ayrılıp Medine'ye gitmekten ibaret olan hicret bitmiş, yerini cihad sebebiyle ayrılmaya bırakmıştır. Binaenaleyh cihad sebebiyle hicret bakîdir. Küfür diyarından kurtulmak, okumak için gurbete çıkmak, fitneden kaçmak gibi bir niyetle yapılan hicret de öyledir. Bunların hepsinde niyet mûteberdir."* (85)

Görüldüğü üzere, bu çeşit rivayetlerde hicret, tarihî vak'a değil, o vak'adan ehemmiyet ve muhteva kazanmış bir mefhumdur. *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın dini insanlara tebliğ, kalb, gönül ve fiillere tesbitte başvurduğu vasıtalardan bir vasıtadır, belli şartlarda gönüllerde inşa edilmiş bir müessesedir. Hicreti konu edinen birçok hadislerin gayesi bu müesseseyi ihya ve ibkâdır, dinin zindelik ve müessiriyetini artırmada her an bu müesseseden istifade etmektir.

IV. TERBİYE METODU OLARAK HİCRET

Hicretin bir diğer yönü terbiyevîdir. Bu yönüyle de hicret, ehemmiyetçe, diğer yönlerinden geri kalmaz. Yukarıda belirtilen ehemmiyetteki hicretlerle ter-

biye âlemimizde; günlük hayatımızda her vakit baş başa olduğumuzun bilinmesinde, her zaman belirtilen ehemmiyette hicretleri yapmakla imtihan edilmekte olduğumuzun idrak edilmesinde fayda var. Hicrî 15. asrı idrak edişimiz kutlanırken, İslâm kültüründe yer etmiş bulunan hicret mefhumunun, sadece tarihî bir vak'a olarak, belli bir takvime başlangıç noktası yapılması meselesi olarak ele alınmaması, mevzuun böylesine kısırlaştırılmaması için, hicretin bu yönünün de belirtilmesine ihtiyaç ve lüzum vardır.

Mevzuyu bu açıdan kavrayabilmek için, terbiye-muhit münasebetlerini belirtmemizde fayda var. Şunu hemen kaydedelim ki, fertlerde şahsiyeti inşa eden unsur ve âmillerin başında *içtimaî muhit* gelir. Batıda, yakın zamana kadar, zengin aile çocuklarının fakir aile çocuklarına nazaran fıtraten daha zeki, daha kabiliyetli oldukları kabul edilir, hayattaki başarılı durumları bununla izah edilirdi. Bugünün batılı terbiyecileri, bu fikirden vazgeçmişlerdir. Onlara göre, zengin ailelerin, çocuklarına doğumlarının ilk günlerinden itibaren sağladıkları maddî ve manevî imkânlar, çocuklarda mevcut fıtrî kaabiliyetlerin daha iyi gelişmesini sağlamaktadır(86). İşte bu haldir ki, asırlarca batı efkâr-ı umumiyesini aldatabilmiştir.

Artık bugün, gerek Doğulu, gerek Batılı bütün terbiyeciler, çocuğun gelişmesinde; kişinin iyi veya kötü, kâmil veya nâkıs bir şahsiyeti kazanmasında en başta âilevî şartlar olmak üzere, muhitin kesin rolünü kabul etmektedir(87). Hiç kimse gayr-ı ilmîlik ve gayr-i ciddilik ithamına maruz kalmayı göze almadan aksini iddia edemez.

Hatta, toptan çevre şartlarını ele almadan her çeşit içtimaî ve kültürel değişimi okullar vasıtasıyla, okullarda istenen programı tatbik etmek suretiyle gerçekleştireceğine inanan acemi, yarı cahil, mütefelsif inkılâbcılar, hatalarını, teşebbüslerinin kültürel tahrip ve fiyasko ile neticelendiğini gördükleri vakit anlarlar, fakat tashîh veya ıslah için vakit çok geçmiş olur. Cezayirli mütefekkir *Mâlik İbnu Nebî*, bu hususta şunları söyler: *"Ferd içtimaî vasıflarını mektepten almış olduğu formasyona değil, muhitine has şartlara borçludur. Kültür, mekteple ilgili bir hadise olmaktan çok, muhite bağlı bir hadisedir... Muhit kültürel değerlerin kalıbıdır... Mektep kültürün bir unsurudur, fakat kültür problemini mektebin halledeceği düşünülecek olursa, onun fonksiyonu hususunda aldanılmış olur."*(83)

Burada maksadımız, mektebin kültürel ve medenî hayattaki yerini tahlilden ziyade, muhitin terbiye nokta-i nazarından ehemmiyetine dikkat çekmek, ferd üzerinde muhitten gelen ve ferdî iradeyle yenilmesi hemen hemen mümkün ol-

mayan birtakım emrivâkilerin olduğuna dikkat çekmektir. Bu mühim noktayı belirtmede *Üstad Bediüzzaman*'ın görüşlerine de burada temas etmeden geçemeyeceğiz. Birçok vesilelerle muhitin kişi üzerindeki tesirlerine temas eden *Bediüzzaman*, bu meseleyi en güzel, en câmî bir tarz ve vüs'atte içtihadla ilgili *Yirmiyedinci Söz*'de beyan eder. Sözkonusu risalede *"İçtihad kapısı açık olmakla beraber oraya girmeye bazı mâniler var"* görüşünü izah sadedinde, büyük müçtehidlerin yetiştiği selef devrinde, içtihâda kaabiliyetli olan kimselerin, o zamanki *"içtimâiyat-ı insaniye ve medeniyet-i beşeriye"*nin tesiriyle çabuk parladığını söyler ve devamla der ki: *"İşte o zamanda; zihinler, kalbler, ruhlar bütün kuvvetleriyle yerler ve gökler Rabbinin marziyyâtını anlamağa müteveccih olduğundan, içtimâiyat-ı beşeriyenin sohbetleri, muhâvereleri, vukuatları, ahvalleri ona bakıyordu. Ona göre cereyan ettiğinden her kimin güzelce bir istidâdı bulunsa, onun kalbi ve fıtratı, şuursuz olarak herşeyden bir ders-i mârifet alır. O zamanda cereyan eden ahvâl ve vukuat ve muhaverattan taallüm ediyordu. Güya herbir şey, ona bir muallim hükmüne geçip, onun fıtrat ve istidadına, içtihada bir istidad izhârını telkin ediyordu..."*

Muhitin tesiriyle alâkalı tahliline devam eden Üstad, bu zamanda *"Medeniyet-i Avrupa'nın tahakkümüyle, felsefe-i tabiiyyenin tasallutuyla, şerait-i hayat-ı dünyevinin ağırlaşmasıyla"* başlamış olan muhitten ferdin aldığı tesirlerin, içtihada olan kaabiliyetini gerileteceğini açıklayarak, *Süfyan İbnu Uyeyne*'yi misal verir: *"İşte bunun içindir ki, şu zamanda birisi, dört yaşında Kur'ân'ı hıfzedip, âlimlerle mübâhase eden Süfyân İbn-i Uyeyne olan bir müçtehidin zekâsında bulunsa, Süfyân'ın içtihadı kazandığı zamana nisbeten, on defa daha fazla zamana muhtaçtır. Süfyan, on senede içtihadı tahsil etmiş ise, şu adam yüz seneye muhtaçtır ki tahsil edebilsin"* der(89).

Bu ifâdelerden,muhitin, kişinin şahsiyeti üzerindeki te'sirinin ağırlık ve miktarı meselesinde *Bediüzzaman*'ın yüzde doksan gibi büyük bir payı muhite ayırdığı sonucunu çıkarabiliriz.

Şu halde âlimlerin ittifakla ifade ettikleri husus şudur: *İnsan, içinde bulunduğu, yaşadığı muhite tâbidir. İyi muhitten iyi, kötü muhitten de kötü tesirler alacaktır.*

İşte, insan fıtratına hâkim olan bu hakikatten dolayıdır ki, birçok dinî nasslar mü'minin, herşeyden önce, müslüman bir muhitte yaşamasını emretmekte, gayr-i müslim bir muhitte yaşamaktan men etmektedir. Vazedilen ölçüye göre, mü'min, müşrikten *"ateşleri birbirini görmeyecek kadar"* uzak evlerde ikâmet etmelidir. *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:* **"Ben ateşleri birbirini görecek**

kadar müşriklerin arasında ikamet eden bir müslümana (yardım etmek) (90)ten berîyim"(91) buyurur. Hadisin şârihlerinden *Hattâbî*(92), *İbnu'l-Esîr* (93), *Sindî* ve *Suyûtî*(94) ittifakla bir müslümanın evini, müşriklerden uzak tutması gerektiğini, böyle davranmanın ona bir vecibe olduğunu belirtirler.

İbnu'l-Esîr, sebep olarak müşriklerde ahde vefa ve emniyet olmadığını söylerse de, bizim açımızdan tatmin edici bir izah değildir. Çeşitli tedbirlerle onların ahd u emânı, kâmil mânada gerçekleştirilse, garanti edilse bile, meselenin terbiyevî yönü halledilemez, terbiye için şart olan *sâlih muhit* kazanılamaz. Muhitin sâlih olma şartlarından biri müslüman olmasıdır.

Hattâbî, bu hadisten, *"bir müslümanın ticaret maksadıyla dâr-ı harbe gidip dört günden fazla orada ikâmet etmesinin mekruh olduğu"* hükmünü çıkarır. *Hattâbî*'nin rakam da vermesi, bu konudaki kerahati vurgulamaya râci olsa gerektir. Zira *Münâvî*'nin de belirttiği üzere(95) bu ve benzeri hadisler kâfirden akrabası olanı sıla-i rahimden men etmediği gibi, (uzun müddet ikâmet olmadığı takdirde) ticaret, alış-veriş gibi dünyevî işler için onlarla münasebetten de men etmiyor.

İbnu'l-Hacc el-Mâlikî, kâfir diyarına seyahat yasağını, **"el-İslâmu ya'lû vela yu'la aleyhi"** yani *"İslâm daima galebe çalar, ona galib olunamaz"* hadisinden çıkarır ve: *"Eğer onların diyarına gidecek olursa, orada onların sözleri üstün olduğundan müslüman seyyâhın sözü kısık kalır, bu sebeple yasaklanmıştır"* der(96).

Küfür diyarında bulunmakla alâkalı olarak ifade edilen tahdid ve kerahatin çeşitli yönleri olmakla beraber, bizim burada tebarüz ettirmek istediğimiz en mühim yönü *terbiyevî*dir. İslâm dini sözkonusu keraheti muhitin ferd üzerinde, ferde rağmen icra edeceği telkin gücünü nazar-ı itibara alarak vazetmiştir. Öyle ise, *mü'min, muhitten gelecek te'sirler, dini yaşayış ve tefekkürüne tesir edecek bir müddete ulaşmadan yabancı muhitten ayrılmalıdır. İkâmette bu sınırı aşan bir kimse:* **"Kim müşrikle bir olur, (yani muvafakat, refakat, onunla beraber yürüme)(97) ve (onun diyarında)(98) onunla ikamet ederse, aynen müşrik gibi olur"**(99) hadisinin tehdidine hedef olur. *Böyle bir durumda ona orayı terk, yani hicret terettüp eder.*

Yukarıda Kur'ân'dan kaydetmiş bulunduğumuz âyet, bu çeşit hicreti yapmamaktan herkesi mesul tutmaktadır: **"Nefislerine zulmedenler oldukları halde, meleklerin canlarını aldığı kimselere melekler şöyle derler: "Ne işte idiniz?" "Biz yeryüzünde zaif kimselerdendik, hicret etmekten âcizdik" der-**

ler. Melekler de "Allah'ın arzı geniş değil miydi, siz de oraya hicret etseydiniz ya" derler."

Bu çeşit hicret, **"tevbeler kabul edilmeye devam ettiği (yâni güneşin batıdan doğması gibi Kıyametin büyük alâmeti zuhur etmediği) müddetçe"** (100) **"küffarla savaş edildiği müddetçe"**(101) baki kalacağını *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* beyan eder.

İçtimaî muhitin kötülüğü elle, dille değiştirilmediği gibi, kalbî buğuzla da te'sirinden kurtulamayacak kadar icbarî bir durum aldığı taktirde müslümanın yapması gereken bu hicrete de aynen *Resûlüllah* devrinde yapılan hicret gibi ehemmiyet verilmiş, teşvik edilmiştir: **"Her kim Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek çok yer ve genişlik bulur. Kim Allah'a ve Resûlüne itaatle hicret ederek evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse, onun ecri gerçekten Allah'a düşmüştür. Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir."** (102) *Hz. Peygamber*'in: **"Hicret, Allah'ın yasakladığı şeyi... Allah'ın hoşlanmadığı şeyi... Allah'ın haram kıldığı şeyi terketmektir"** gibi ifadeleri terbiyevî maksatla yapılacak bu hicretleri ifade eder.

Terbiyevî şartları haiz olmayan gayr-i sâlih içtimaî muhiti behemehal terketmekle ilgili olarak Kur'ân-ı Kerim'de yahudilerin Mısır'dan çıkış hikâyesini (103) kavimlerinin küfründen dolayı onları terkederek mağaraya giren(104) *Ashab-ı Kehf* hikâyesini(105) görüyoruz. *İbnu Haldun*, yahudilerle ilgili hikâyede, onların Mısır'dan çıktıktan sonra, Filistin'e geldikleri zaman, *Hz. Musa*'nın oradaki yerlilerle harbetme teklifine: *"Ey Mûsa, o zalimler orada iken biz hiçbir zaman oraya giremeyiz. Artık sen ve Rabbin beraber gidin de ikiniz harbedin, biz mutlaka burada otururucularız"* (106) diye vaki itirazlarını, uzun zaman Mısır'da köle olarak yaşadıkları için şecaat, cesaret ve hamiyetlerini yitirmiş olmalarıyla izah eder. Onları, bu itirazına karşı Cenab-ı Hakk'ın cezalandırarak 40 yıl çölde "başıboş, şaşkın şaşkın dolaştırma" hadisesini de mevzumuz bakımından mühim bir izaha tabi tutar. Der ki: *"Allah, onları başıboş, oldukları yerde dönüp durmakla cezalandırdı. Mısır'la Şam arasındaki çölde kırk yıl dolaştılar. Bu esnada ne bir medenî beldeye (umran), ne de bir şehre uğradılar. Kur'ân'ın anlattığı üzere Şam bölgesinde yaşayan Amâlika ve Mısır'da yaşayan Kıbtîlerin kabalık ve sertliğinden dolayı başka insanlarla da karşılaşmadılar. Bu şaşkın dolaşmanın hikmeti ve maksadı, uzun müddet Mısır'da zillet, zulüm ve eziklik içinde yaşadığı için hamiyyeti gitmiş, tezellül ve meskenet, kendine huy haline gelmiş olan eski neslin yok olup, onun yerine çölün hür havasında yetişen, tahakküm ve kahır çekmemiş izzet-i nefs ve hamiyyet sahibi yeni bir nesil yetişme-*

sidir. Bundan anlarsın ki, kırk yıl bir neslin gidip, yeni bir neslin gelmesi için zaruri olan asgari müddettir."(107)

Bugün içtimaî intibakta zorluk çeken çocuklara tatbik edilen ve uygulanmasında ya çocuğu daha elverişli bir muhite götürmek veya aile, okul, yakın çevre gibi çocuğun temas ettiği çevreyi uygun hale getirmek şıklarından birine başvurulan, "çevre terapisi"ni(108) andıran bu duruma *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'ın hadislerinde de enteresan misallere rastlarız. Başta Buhârî, Müslim olmak üzere, hadis kitaplarında(109) çeşitli vecihleriyle gelen bir hadiste *Hz. Peygamber:* **"Sizden önce yaşayanlar arasında bir adam vardı, 99 kişi öldürdü..."** diye hikayeye başladıktan sonra bu adamın, bir gün yaptıklarından pişman olarak tevbe imkânı aradığını, tavsiye üzerine danışmak için gittiği birinci rahibin: *"Buna tevbe mi olur!"* cevabı üzerine onu da öldürdüğünü, adamcağızın soruşturmaya devam ettiğini ve kendisine, başvurmak üzere bir başka âlim tavsiye edildiğini..." anlatır. Mevzumuz yönünden önemli olan, *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'ın bu ikinci adamın ağzından naklen söylemiş olduğu sözlerdir. İbnu Mâce'deki veçhinde aynen şöyle: *"Bak hele! Seninle tevben arasına kim girebilir? (Ancak), yaşamakta olduğun bu habis köyden çıkacaksın, zira seni bu cinayetlere iten, köyün bozulmuş içtimaî şartlarıdır, oranın kötü ortamıdır(110). Falanca köye gideceksin, o salih bir köydür. Orada Rabbine ibadet et."* Müslim'deki veçhinde: *"...Falanca yere git, zira orada Allah'a ibadet eden insanlar yaşıyor, onlarla sen de ibadet et. Artık bir daha kendi beldene dönme, zira orası kötü bir yerdir"* denmektedir.

Son olarak şunu belirtelim ki, *terbiyevî endişeyle hicret edilmesi gereken içtimaî muhit* tabiri içtimaî halkaların hepsini ifade eder. Yani, bu gayr-i salih muhit âile muhiti olabilir, arkadaş muhiti olabilir, meslektaşlar muhiti olabilir, komşular muhiti olabilir, köy, şehir veya en geniş şekliyle cemiyet muhiti olabilir. Şu halde dinin hicret emri hepsine şâmildir.

Nitekim *Hz. Peygamber:* **"Kişi dostunun dini üzerinedir, öyle ise her biriniz, dost edindiği kimselere dikkat etsin"**(111) diye arkadaş meselesine dikkat çekerken, Kur'ân-ı Kerîm de kesin bir üslûbla bu meseleyi nazara verir: **"Mü'minler, mü'minlerden ayrılıp kâfirleri dost edinmesin. Bunu her kim yaparsa Allah'la ilişiği kesilmiş olur."**(112)

Bu içtimaî muhitlerden en mühimi, her çeşit içtimaî müessese ve diğer içtimaî halkaların hepsini kuşatan cemiyet muhitidir. *İmam-ı Mâlik: "Münkerlerin açıkça işlendiği yerden göçmek gerekir. Eğer kötülükler gizli olursa sadece işleyene zarar verir, aleniyet kesbeder de bertaraf edilmezse herkese zarar verir"* demektedir(113).

NETİCE OLARAK

Söylediklerimizi şöyle hülasa edebiliriz: Hicret, tarihî bir vak'a olarak, *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'ın tebliğ vetiresi içerisinde başvurulan bir safhadır. Topyekûn harp taktiğidir. Şartların, düşmandan gelen tehdid ve tehlikeyi *sabırla* bertaraf edilemeyecek kadar kötüleştiği, dini yaşama imkânı kalmadığı anda başvurulmuştur. *Hicret kötü şartlardan kaçış değil, dini yaşatacak şartların aranışıdır.* Taktik olarak tahammülü mümkün olmayan kötü şartların sabrıdır, cihâdıdır. Bu açıdan *sabır, hicret* ve *cihad* birbirini tamamlayan İslâmî intişar vetiresinin halkalarıdır.

Hicret mefhumunun, tarihî vak'a yönünden ehemmiyetinin büyüklüğü, mü'minlerin zihinlerinde ona müstesna bir mevki kazandırmıştı. *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* tebliğ ve terbiyede bundan istifade maksadıyla: **"hakiki hicret kötülükleri terk etmektir"** demiş, dinin övdüğü mühim amelleri yapmanın bir nevi hicret olacağını hatırlatmıştır.

Şu halde mü'minin önünde, dudaklarından sadece hak kelâm çıkan *Fahr-i Âlem aleyhissalâtu vesselâm*'ın **"amellerin en üstünü"** olarak müjdelediği hicreti hergün yapma imkânı vardır. 15. Hicrî asra girerken bunun şuuruna ermek ve başkalarını da erdirmek vazife olsa gerektir.

KAYNAKLAR:

1. İsfehânî, Ebu'l-Kaasım el-Hüseyn İbnu Muhammed er-Râgıb (v. 502), el-Müfredât Fi Garibi'l-Kur'ân, Mısır, 1961, s. 536.
2. Bak.Taberi, Muhammed İbnu Cerir (v. 310), Târihu'l-Mülûk, ve'l-Umem Mektebetü Hayyât, Beyrut, tarihsiz (ofset), 2, 252, Hâkim, Ebû Abdi'l-İlâh, en-Neysâburi (v. 405), el-Müstedrek Alâ's-Sahibeyn, Haydarabad- Deken, 1335 (baskısından ofset), Beyrut, 3, 14; Buhârî, Menakıbu'l-Ensâr 48.
3. Kur'ân, Mâide 3.
4. Taberî, a.g.e., 2, 252.
5. Aynı eser, aynı sayfa.
6. İbnu Hişâm, Ebû Muhammed Abdü'l-Melik (v. 218), es-Sîretü'n-Nebeviyye, Mısır, 1955, 1-2, 289, 408-409.
7. A.e. 1-2, 318; Taberi, a.g.e., 2, 224.
8. İbnu Hişâm, a.g.e., 1-2, 291; İbnu Sa'd, Ebû Abdillah Muhammed (v. 230), Tabâkâtu'l-Kübra, Beyrut, 1960, 1, 211.
9. İbnu Hişâm, a.g.e., 1-2, 291; Buhâri es-Sahîh, Kahire 1313 (baskısından ofset), 1958; Taberî, a.g.e., 2, 223-24.
10. İbnu Sa'd, a.g.e., 1, 208; Taberî, 2, 225.
11. İbnu Hişâm, 1-2, 318, 320.
12. Bak. Taberî, a.g.e., 2, 229; İbnu Hişâm a.g.e., 1-2, 317-321.
13. İbnu Hişâm 1-2, 320.

14. Kur'ân, el-Asr 3.
15. Kur'an, Zümer, 10.
16. Kur'ân, Rûm 60.
17. Kur'ân, Meâric 5.
18. Kur'ân, Müddessir 7.
19. Kur'ân, el-Enbiya 85-86.
20. İbnu Hişâm, a.g.e., 1-2, 406.
21. A.e. 1-2, 320.
22. İbnu'l-Esîr, İzzü'd-Dîn Ebû'l-Hasen Ali İbnu Muhammed el-Cezerî (v. 630), Üsdü'l-Gâbe Fî Ma'rifeti's-Sahâbe, Kahire, 1970, 4, 201.
23. Ahmed İbnu Hanbel (v. 241), Müsnedu Ahmed, Kahire, 1313 (baskısından ofset), Beyrut, tarihsiz, 4, 385.
24. Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim İbnu'l-Hacc el-Kuşeyrî (v. 261), Sahihu Müslim, Kahire, 1955, Tahâret 1.
25. Nevevî, Muhyi'd-Dîn Ebû Zekeriyya Yahya (v. 677), Şerhu Müslim, Mısır, Tarihsiz, 3, 101.
26. Buhârî, a.g.e., Menâkıbu'l-Ensâr 63, 29 (5, 56-57); Ebû Dâvud, Süleyman İbnu'l-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî (v. 202), Sünenü Ebî Dâvud, Dâru İhyâı's-Sünneti'n-Nebeviyye, Tarihsiz, Cihad 106 (3, 47).
27. Kur'ân, Ahkâf 35.
28. Taberî, a.g.e, 416.
29. Kur'ân, Hacc 39-40.
30. Taberi, a.g.e., 2, 224; İbnu Hişâm 1-2, 291-92.
31. Taberî, a.g.e., 2, 224.
32. Toynbee, Arnold J. L'Histoire (Fransızcaya çeviren: Elisabeth Julia), Gallimard, Paris 1951, p. 164.
32-2. A.e. p. 104.
33. A.e., p. 158.
34. Buhârî, a.e., Megâzî 53 (5, 194).
35. İbnu Hişâm, a.g.e., 1-2, 467.
35-2. İbnu'l-Esîr, Usdü'l-Gâbe 2, 168.
35-3. A.e., 3, 164.
35-4. A.e., 3, 179.
35-5. A.e., 3, 62.
36. Kur'ân, Nisâ 97.
37. Kur'ân, Nisâ 100.
38. Kur'ân, Nisâ 75.
39. İbnu Sa'd, a.g.e., 3, 242-43; İbnu'l-Esîr, a.g.e., 1, 74; İbnu Abdi'l-Berr, Ebû Ömer Yusuf (v. 463), el-İsti'âb Fî Ka'rifeti'l-Ashâb, Kahire 1328 (baskısından ofset), 1, 108.
40. Taberî, a.g.e, 2, 222; İbnu Hişâm, 1-2, 322.
41. Taberî, a.g.e, 2, 222; İbnu Hişâm, 1-2, 321.
42. Taberî, a.g.e., 2, 229.
43. İbnu Sa'd, a.g.e., 1, 211.
44. İbnu Sa'd, a.g.e., 1, 211-12; Taberî, a.g.e, 2, 229-30.

45. İbnu Hişâm, a.g.e., 1-2, 342.
46. Bak. Ebû Bekr İbnu'l-Arabi (v. 543), Ahkâmu'l-Kur'ân, Kahire, 1968, 3, 1295-96; İbnu Kesîr, İmâdü'd-Dîn Ebû'l-Fida İsmail (v. 774), Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim, Beyrut, 1966, 4, 648-49.
47. Bak. Suyûtî, Celâlü'd-Din Abdurrahman Ebû Bekr (v. 911) Tefsîru Celâleyn, Dımeşk, 1378, s. 438; Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili Türkçe Tefsir, İkinci Baskı, İstanbul, 1960, 5, 3379.
48. İbnu Kesîr, a.g.e, 4, 648.
49. Kur'ân, Hacc 39-40.
50. Kur'ân, Bakara 190-91.
51. Bak. İbnu Kesîr, a.g.e, 1, 400-401.
52. İbnu Kesîr, a.g.e., 1, 400.
53. Kur'ân, Muhammed 4.
54. Kur'ân, Tahrim 9.
55. Kur'ân, Tevbe 5.
56. Kur'ân, Tevbe 29.
57. Kur'ân, Enfâl 39.
58. Mâlik İbnu Enes (v. 179), el-Muvatta, Mısır, 1951, Medine 18, 19 (2, 204); İbnu Hişâm, a.g.e., 3-4, 356.
59. Hamidullah, Muhammed, İslâm Peygamberi, Tercüme: Said Mutlu, İstanbul, 1966, 1, 286-293.
60. İbnu Hacer el-Askalânî (v. 852), Selâmet Yolları. Tercüme: Ahmed Davudoğlu, Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1972, 4, 94.
61. Kur'ân, Enfal 72.
62. Kur'ân, Nisa 89.
63. İbnu Kesîr, a.g.e, 2, 352.
64. Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed İbnu Ali İbni Şu'ayb (v. 303), Sünenü'n-Nesâî (el-Müctebâ), Kahire, 1930 (Suyûtî'nin şerhi ve Sindî'nin Hâşiyesi ile birlikte), Bey'at 12 (7, 144).
65. A.e., Bey'at 15 (7, 146).
66. A.e., Bey'at 12 (7, 144).
67. Nesâî, Bey'at 12 (7, 144); Müsned-ü Ahmed, 2, 160, 191.
68. Kur'ân, Tevbe 20-22; Bak Kur'ân, Enfâl 72-75; en-Nahl 41, 110.
69. Kur'ân, Âl-i İmrân 195.
70. Buhârî, a.g.e, Megâzî 38 (5, 174-175); Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 169.
71. Nesâî, a.g.e, Bey'at 12 (7, 144).
72. A.e. Bey'at 10-11 (7, 143); Müslim, İmâret 87; Müsned-u Ahmed 2, 160.
72-2. Usdü'l-Gâbe, a.g.e, 5, 346.
73. Nesâî Bey'at 15; Buhârî, Megâzî 53 (5, 193); Müslim, İmâret 83-87.
74. İbnu Mâce, Ebû Abdillah Muhammed İbnu Yezid el-Kazvînî (v. 275). Sünenü İbnu Mâce, Kahire, 1952; Keffârat 12; Üsdü'l-Gâbe, a.g.e., 3, 280.
74-2. A.e., 5, 61.
75. Bkz. İbnu Mâce, Keffârât 12; Nevevî, Şerhu Müslim, 13, 8; İbnu Hacer, Fethu'l-Bâri, Mısır, 1959, 8, 229.
76. Buhârî, İmam 4 (1, 9), Rikak 26 (8, 127); Nesâî, İman 9 (8, 105).
76-2. Usdü'l-Gâbe, a.g.e., 4, 185.
77. Müsnedü Ahmed 4, 114.
78. İbnu Mâce, Fiten 2 (2, 1298).

79. Müsnedü Ahmed 3, 412; Ebû Davud, Vitr 12 (2, 69).
80. Müsnedu Ahmed 2, 160, 191; 3, 391; 4, 385.
81. Müslim, İmâret 85.
82. Nevevî, Şerhu Müslim, 13, 8.
83. Müslim, Fiten 130.
84. Nesâî, Bey'at 10 (7, 143).
84-2. Üsdü'l-Gâbe a.g.e., 4, 351.
85. İbnu Hacer, Selâmet Yolları 4, 95.
86. Mialaret, Gaston, Introduction a'la Pedagogie, PUF. Paris, 1967, p. 37.
87. Bak. Câhız, Ebû Osman Amr İbnu Bahr (v. 250), Kitâbu'l-Hayevân, Beyrut, 1969, 4, 71; 5, 370; 7, 100; Mâverdi, Ebû'l-Hasen Ali İbnu Muhammed (v. 450), Edebu'd-Dünya ve'd-Din, İstanbul 1299, s. 188; İbrahim Hakkı Erzurûmî (v. 1194), Mârifetnâme, İstanbul, 1330, s. 95-96; Kınalızâde Ali Efendi, Ahlâk-ı Alâî (v. 980), Bulak, 1248, 2, 46; Spengler, Oswald, İnsan ve Teknik, Tercüme: Kâmil Turan, Ankara 1973, s. 80.
88. Mâlik İbnu Nebî, Perspectives Algeriennes Cezâir, 1964, p. 41, 43.
89. Bediüzzaman, Said Nursi, Sözler, İstanbul, 1962, s. 471.
90. Sindî, Ebû'l-Hazen Muhammed İbnu Abdil Hâdî (v. 1138), Hâşiyetu's-Sindî Alâ'n-Nesâî, Mısır, 1349, 8, 36.
91. Nesâî, Kasâme 25 (8, 36); Ebu Davud, Cihad 104 (3, 45).
92. Hattâbî, Ebû Süleyman Ahmed İbnu Muhammed (v. 388), Meâlimu's-Sünen, Haleb, 1932, 2, 272.
93. İbnu'l-Esîr, Mecdü'd-Din-Seâdât el-Mübârek İbnu Muhammed el-Cezerî (v. 606), en-Nihâye Fî Garibi'l-Hadis, Kahire, 1963, 2, 117.
94. Suyûti, Zehrû'r-Rübâ (Şerhu'n-Nesâi), Sünenü Nesâî ile birlikte basılmıştır, 8, 36.
95. Münâvî, Şemsü'd-Din Muhammed Zeynü'd-Din Abdurrâuf (v. 1031), Feyzu'l-Kadir Şerhu'l-Câmi'us-Sağir, Beyrut, 1972 (Ofset, 6, 112.)
96. İbnu'l-Hâcc el-Mâlikî, Ebû Abdillah Muhammed İbnu Muhammed (v. 737) el-Medhal, basıldığı yer meçhul, 1293, 3, 105.
97. Azîmâbâdî, Ebû't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hakk, Avnu'l-Ma'bûd, Medine, 1968, 7, 478.
98. Münâvî, a.g.e, 6, 109.
99. Ebu Davud, Cihad 174 (3, 89).
100. Müsnedü Ahmed 1, 192; 4, 62; Ebû Dâvud, Cihâd 2, (3, 3).
101. Nesâî, Bey'at 15 (7, 146).
102. Kur'ân, Nisâ 100.
103. Kur'ân, Maide 20.
104. Kur'ân, Kehf 16.
105. Kur'ân, Kehf 9-26.
106. Kur'ân, Maide 24.
107. İbnu Haldun, Abdurrahmân (v. 808), el-Mukaddime, Beyrut, tarihsiz, s. 141-142.
108. Çağlar, Doğan, Uyumsuz Çocuklar ve Eğitimi, A.Ü. Eğitim Fakültesi yayını, Ankara, 1974, s. 218.
109. Buhârî, Enbiya 54; Müslim, Tevbe 46-47; İbnu Mâce, Diyât 2, Müsnedü Ahmed 3, 20.
110. Parantez içindeki sözler tarafımızdan konmuştur.
111. Hâkim, el-Müstedrek, 4, 171; Ebû Dâvud, Edeb 18.
112. Kur'ân, Al-i İmrân, 28.
113. İbnu Ma'n ed-Dürrî, Hüseyn İbnu Fahri'd-Din (v. 1109), Temyiz, Yzm. Dâmâd İbrahim Paşa, Nu. 945, Varak 220/a.

HEDİYE BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA

Hediyye, umumiyetle karşılık beklemeksizin iyi niyet, ilgi ve hatta sevginin ifadesi olarak insanların birbirlerine yaptıkları maddî bağışlara denir. Dilimizdeki karşılığı armağandır. Hediyede her ne kadar karşılık beklenmemesi esas ise de hediye alan taraf da elinden geldiği nisbette bir mukabelede bulunur, en azından teşekkür eder. Dolayısıyla *"hediye"*nin olduğu yerde *hediyeleşme* yani karşılıklı bir *beşerî kaynaşma, hissi teati* var demektir, en azından sevgi ve dostluk alış-verişi başlıyor demektir. İnsanlar arasında sıcak ilişkiler kurulmasını kendisine gaye edinip, bunu teşvik eden, zeminini ve gerekli şartlarını hazırlayan İslâm dini, *hediye* meselesine bîgâne kalmamalı, hatta yer vermeli, en makul bir nizama bağlamalıdır.

Üzerinde çalıştığımız bu eserde *hediye*ye bir bölüm ayrılması, meselenin dinde nasıl mühim bir yer tuttuğunun ifadesi olmaktadır. Ancak, bu bahiste sadece beş hadise yer verilmiş olması, mevzuun ehemmiyet ve şümûlünü yeterince aksettirmeyebilir. Bu sebeple, hediye bahsine umumî açıklama kısmında biraz genişçe temas etmeyi gerekli buluyoruz.

HEDİYE, SADAKA DEĞİLDİR: Hemen belirtelim ki hediye sadaka değildir. *Resûlullah* hediye kabul ederdi, sadakayı almazdı. Bunun Âl-i Beyt'e haram olduğunu söylerdi. Şöyle buyurmuştur: **"Sadaka ile Allah rızası gözetilir, hediye ile Resûlullah'ın rızası ve ihtiyacın giderilmesi gözetilir."** Eve bir şey getiren olunca bunun sadaka mı, hediye mi olduğunu sorardı, hediye ise şahsen istifade edebilirdi, değilse istifade etmeden muhtaçlara dağıtırdı.

1) HZ. PEYGAMBER'İN TEŞVİKLERİ:

Resûlullah'ın hediyeleşmeye teşvik edici hadisleri çoktur. Bu teşviki yaparken, hediyenin hasıl edeceği mes'ud neticeleri de zikreder:

تَهَادَوْا فَإِنَّ الْهَدِيَّةَ تُضْعِفُ الْحُبَّ وَتَذْهَبُ بِغَوَائِلِ الصَّدْرِ **"Hediyeleşin, çünkü hediye sevgiyi artırır, kalpteki kötü hisleri giderir."**

تَهَادُوا تَحَابُّوا "Hediyeleşin, birbirinizi sevin", تَهَادَوْا الطَّعَامَ بَيْنَكُمْ فَإِنَّ ذٰلِكَ تَوْسِعَةٌ فِي أَرْزَاقِكُمْ "Birbirinize yiyecek hediye edin. Bu, rızkınızda genişlik hasır eder."

تَهَادُوا تَزْدَادُوا حُبًّا "Hediyeleşin, sevgi yönüyle artın", تَهَادُوا فَإِنَّ الْهَدِيَّةَ تُذْهِبُ بِالسَّخِيمَةِ "Hediyeleşin, çünkü hediye kalpte karalık olan (kin, buğz ve adavet) duygularını giderir" تَزَاوَرُوا وَتَهَادَوْا فَإِنَّ الزِّيَارَةَ تُثْبِتُ الْوُدَّ وَإِنَّ الْهَدِيَّةَ تَسِلُّ السَّخِيمَةَ "Ziyaretleşin, hediyeleşin. Çünkü ziyaret sevgiyi perçinler, hediye de kalpteki (buğz, kin, adavet gibi) kötü duyguları söker atar."

Bazı rivayetler *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın hediyeleşmeyi, İNSANLAR ARASINDAKİ SILA (İRTİBAT) için emrettiğini belirtir: عن انس: قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْمُرُ بِالْهَدِيَّةِ صِلَةً بَيْنَ النَّاسِ *Hz. Enes*'in de çocuklarına aralarında birbirlerine cömertçe harcamayı vasiyet ederken "Çünkü o, aranızda en iyi sevgi vâsıtasıdır" فَإِنَّهُ أَوَدُّ لِمَا بَيْنَكُمْ demiştir.

Hediyeleşme ile sılanın nasıl hasıl olacağını da şu hadis açıklar: اَلْهَدِيَّةُ تُذْهِبُ بِالسَّمْعِ وَالْقَلْبِ وَالْبَصَرِ "Hediyye işitmeyi, kalbi ve görmeyi giderir." Bunu tamamlayan bir rivayette اَلْهَدِيَّةُ تُعَوِّرُ عَيْنَ الْحَكِيمِ "Hediyye hakîm kişinin gözünü kör eder" buyrulur. *Münâvî*'nin açıkladığı üzere, *Resûlullah*, bu ifadeleriyle insanda hakim olan bir kanuna dikkat çekiyor. O da şu: إِنَّ النَّفْسَ مَجْبُولَةٌ عَلَى حُبِّ مَنْ أَحْسَنَ إِلَيْهَا "İnsan nefsi kendine iyilik yapanı sevme fıtratı üzere yaratılmıştır." Öyle ise, hediye verenin kalbinde, hediye edene karşı sevgi hasıl olduğundan, kim kendisine ihsanda, hediyede bulunursa, onun hakkında söylenen kötülükleri işitmeme, onun kusurlarını görmeme meylindedir. Bu sebeple bazı rivayetlerde نِعْمَ الْمِفْتَاحُ الْهَدِيَّةُ أَمَامَ الْحَاجَةِ "Hediye, ihtiyaçların önünde ne iyi anahtardır" dendiğini görürüz.

HEDİYE KABUL EDİLMELİ: *Resûlullah* bir kısım hadislerinde yapılan hediyeyi reddetmemeyi, kabul etmeyi emreder: مَنْ بَلَغَهُ مَعْرُوفٌ عَنْ أَخِيهِ مِنْ غَيْرِ مَسْئَلَةٍ وَلاَ إِشْرَافِ نَفْسٍ فَلْيَقْبَلْهُ وَلاَ يَرُدُّهُ فَإِنَّمَا هُوَ رِزْقٌ سَاقَهُ اللّٰهُ إِلَيْهِ "Kime bir kardeşinden taleb ve sündüklük etmediği halde bir iyilik gelirse, onu kabul etsin, geri çevirmesin. Zira o, kendine Allah'ın gönderdiği bir rızıktır. Hediye, değersiz bile olsa kabul edilmeli" der.

HEDİYEYE MUKABELE ETMELİ: Hediyeleşmeye teşvik eden birkısım hadislerde gelen hediyeye mukabele etmek emredilir. وَمَنْ أَتَى إِلَيْكُمْ مَعْرُوفاً فَكَافِئُوهُ فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فَادْعُوا لَهُ حَتَّى تَعْلَمُوا أَنْ قَدْ كَافَأْتُمُوهُ "Kim size bir iyilik yaparsa ona karşılığını verin, bir [karşılık] bulamazsanız, ona dua edin. Hatta bilin ki, dua ile onun karşılığını verdiniz." Bir kısım hadisler *Aleyhis-*

salâtu vesselâm'ın, kendisine gelen hediyelere mukabelede bulunduğunu, çoğu kere kat kat fazlasını verdiğini belirtir. انّ النّبِىّ صَلّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقْبَلُ الْهَدِيَّةَ وَيُثِيبُ عَلَيْهَا *"Resûlullah hediyeyi kabul eder, karşılığını da verirdi."*

İHSANLARI BENDE KILMAK: Kaydedilen hadisler insanın iyilik karşısındaki fıtrî durumlarını ortaya koymaktadır. Bu bir bakıma beşerî zaaftır. Yani, hem iyi yolda, insanlar arası muhabbet ve sılayı artırmada kullanılabilecek bir deva, hem de insanları satın almada, kötü maksadlarla kendine bende etmede bir silah olmaktadır. Bu eskiden beri bilinen bir husustur. Hatta, Ahlâk-ı Alâiye'de kaydedilen bir fıkra mevzumuz açısından câlib-i dikkat olduğu için buraya kaydetmeyi faydalı buluyoruz. Buna göre *Büyük İskender*, İran'ı fethettiği zaman çok sayıda ülemâ, hükemâ ve efâdıl'la karşılaşır. Bunlara nasıl bir muamele tâkip edeceğini bilemez. Bunları toptan öldürüp öldürmeyeceğini *Aristo*'dan sorar. Meşhur Yunan feylesofu ona mektupla şu cevabı yazar: *"Amma ekâbir-i acem ve emâsil'-i İran hususunda buyurduğunuz, eğer onları cümle ihlâk ve katle kâdir isen, âb ve hevâ-ı İrân zemîni tağyîr etmeğe hûd kâdir değilsin. Pes bunların emsâli yine zâhir olsa gerek, pes cehd eyle ki bunları ihsanla bende edesin. Belki ihsanı öyle eyle ki, kadîmî bendelerinden rıbka-i ubudiyetine rakabeleri dahi efkende ola."* "Sen her ne kadar İran büyüklerini toptan katletmeye kadir isen de, İran diyarının su ve havasını değiştiremezsin. O topraklar aynı insanları yine yetiştirir. Öyleyse onları ihsanla kendine kul et. Hatta ihsanı öyle yap ki, onların boyunları sana kulluk etmeye kendiliğinden uzansın."

HEDİYEDEN DÖNÜLMEZ: Hediye ile alâkalı olarak *Resûlullah*'ın koyduğu âdabtan biri de hediyeden geri dönmemektir. Hediyeden döneni, kustuğunu geri yiyen köpeğe benzetir.

YASAK HEDİYE

Resûlullah, hediyede gözü kör, kulağı sağır, kalbi bende kılan gücü gördüğü için adalete, dürüst icraata mani olacak hediyeleşmeyi yasaklamıştır.

خُذُوا الْعَطَاءَ مَا دَامَ عَطَاءً فَإِذَا صَارَ رُشْوَةً عَلَى الدِّينِ فَلاَ تَأْخُذُوهُ...

"İhsan sıla-ı rahme vesîle olduğu müddetçe alın. Dine karşı bir rüşvete dönüşünce sakın hediye kabul etmeyin."

Bazı hadislerde rüşvet olan hediyeler hakkında açıklamalar gelmiştir

هَدَايَا الأَمِيرِ سُحْتٌ وَقَبُولُ الْقَاضِى الرِّشْوَةَ كُفْرٌ **"Emirin hediye alması haramdır. Kadı'nın rüşvet alması küfürdür."**

الْهَدَايَا لِلأُمَرَاءِ غُلُولٌ **"Umerâya hediyeler hırsızlıktır"**; الْهَدِيَّةُ إِلَى الإِمَامِ غُلُولٌ **"İmam'a hediye gulüldür (devlet malını yağmalama)."**

Şu halde memurun hediye alması, memura hediye verilmesi rüşvet sayılmıştır, haram ilân edilmiştir.

Resûlullah'ın zekat toplamak üzere gönderdiği memurlardan, dönüşte *"şu zekat malı; şu da bana verilen hediye"* diyen olmuştur. *Aleyhissalâtu vesselâm*, memurun aldıkları meyanında hediye sayılmayıp rüşvet olacakları anlamada muteber bir ölçü koyar:

"Sen annenin evinde otursaydın bu sana verilir miydi?" Şu halde, memuriyet vasfı olmadan evinde oturduğu halde verilmeyecek olan bir şey memura verildi mi bu rüşvettir.

Şefaat mukabili alınan da ribadır: Yasak hediyelerden biri, biri lehinde şefaatçi olur, işinin olmasına yardımcı olursa, buna mukabil alınan ücret rüşvettir.

مَنْ شَفَعَ لِاَخِيهِ شَفَاعَةً فَاَهْدَى لَهُ هَدِيَّةً عَلَيْهَا فَقَبِلَهَا مِنْهُ فَقَدْ اَتَى بَابًا عَظِيمًا مِنْ اَبْوَابِ الرِّبَا

"Kim bir din kardeşine şefaatçi olur ve bu şefaatine karşı ücret alırsa riba kapılarından büyük bir kapıya gelmiş olur."

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Hayber yahudilerinden, mahsuldeki İslâm'ın payını kendileriyle yapılan anlaşma şartlarına uygun olarak alması için *Abdullah İbnu Revâha*'yı gönderir. Yahudiler buna rüşvet teklif eder. O: *"Ey yahudi cemaati, Allah'a yemin olsun siz nazarımda insanların en menfûrusunuz.."* der ve reddeder. Onlar bu manzara karşısında:

"Ey İbnu Ravâha! Sen bu yaptığın (dürüstlük) sebebiyledir ki semavât ve arz ayaktadır" diye takdirlerini ifade ederler.

HANGİ HEDİYE TEMİZDİR: Hibe ve hediyelerden birkısmını almamız câiz olmadığı belirtilirken, bazı alimler, rüşvet dışında kalan hediyeyi üç grupta mütâlaa ederler:

1- Kendi dûnunda (seviyesinin altında) olanlara yapılan hibe. Bu gerçek ikram ve lütuftur. Buna karşılık vermek gerekmez. *İbnu Ömer* اَلْهَدَايَا مِنَ الْاُمَرَاءِ فِتْنَةٌ *"Umerâdan gelen hediyeler fitnedir"* demiştir.

2- Birbirine denk olanların hibesi.

3- Dûn (aşağı durumda) olanın (kendinden) üstün olana hibesi. Bunda karşılık gerekir. Esasen veren daha fazla bir karşılık bekler. Karşılığın miktarı örfe bağlıdır.

Resûlullah'ın hayatında bu meselede farklı tatbikata rastlanır. Mevcut imkana göre mukabele esas ise de, bazan **"verilenden razı mısın?"** diye sorduğu, muhatabı *"Hayır!"* dedikçe verdiği, sormaya devam edip *"Evet!"* deyinceye kadar verdiği olmuştur. Bazı rivayetlerde bir deve hediye eden bedevinin, mukabilinde verilen altı deveden razı olmayıp dedikodu yaptığı, hatta böylesi bir vak'aya üzülen *Hz. Peygamber*'in bir daha bedevîden hediye kabul etmeyeceğine dair yemin ettiğine rastlamaktayız.

GELEN HEDİYELER

Hz. Peygamber prensip olarak hediye kabul ettiği için kendisine yakın çevreden sıkça hediye gelmiştir. Ayrıca her zaman olduğu gibi o devirde de liderlerin, şeflerin birbirlerine hediye göndermeleri adet idi. Bu sebeple komşu kral ve şeflerden de hediyeler geldi.

Gelen bu hediyeler arasında her çeşidiyle yiyecek, giyecek (cübbe, takım, bürde, mest), çadır, koku küpü, kılıç, deve, at, katır, dinar (para), cariye gibi o devrin kullanımında mevcut herşey vardı.

Hediye gönderen krallardan Habeş Kralı *Necâşi* (bir uft sade siyah mest, cam bardak, üç adet harbe, habeşî başlı altın bir yüzük); *Kayser* (dinar, zencebil dolu küp, ipek cübbe...); Mısır lideri *Mukavkıs*, (ipek hulle, Mâriye, Mâriye'nin kızkardeşi Sîrîn, Me'bur adında hadımlaştırılmış bir köle, bir katır, cam bardak, sürmedanlık, ayna, tarak); *Melik-i Eyle* (Beyaz bir katır); Yemen Kralı *Zu-Yezen* (otuzüç deve ödeyerek satın aldığı bir ipekli takım) ve İran Kralı *Kisra*'nın adı geçer.

Resûlullah gelen hediyeleri kendi kullandığı gibi, yakınlarına ve diğer ihtiyaç sahibi müslümanlara taksim eder veya hediye olarak gönderirdi. Yanında başkalarının da bulunduğu bir halde, dağıtımı mümkün bir hediye gelince hemen mevcutlara dağıtırdı. مَنْ أَتَتْهُ هَدِيَّةٌ وَعِنْدَهُ قَوْمٌ جُلُوسٌ فَهُمْ شُرَكَاءُهُ فِيهَا **"Kime bir hediye geldiğinde yanında başkaları varsa, onlar bunda ona ortaktırlar"** buyurmuştur.

MÜŞRİKLERDEN HEDİYE

Yukarıda ismi geçen krallar umumiyetle gayr-ı müslimdir. Öyleyse bu hadisler, *Resûlullah*'ın gayr-ı müslim'den hediye kabul ettiğini, dolayısıyla bunun caiz olduğunu ifade eder. Ancak إِنِّى نُهِيتُ عَنْ زَبْدِ الْمُشْرِكِينَ، **"Ben müşriklerin hediyesini almaktan yasaklandım"** hadisinde daha açık ifadesini bulan bazı rivayetlerde müşriklerden hediye almanın caiz olmadığı belirtilmektedir. Bu mesele ile ilgili ulemânın açıklaması 5784 numaralı hadisin açıklamasında

geleceği için burada teferruata girmeyeceğiz. Ancak *Ahmed İbnu Hanbel* ve *Bezzâr*'ın kaydettikleri bir rivayete göre, *"Katîle Bintu Abdi'l-Uzzâ, kızı Esma Bintu Ebî' Bekr'e bazı hediyelerle gelir. Fakat Esmâ, müşrik olduğu için hediyesini kabul edip evine sokmak istemez. Durum Resûlullah'a sorulunca* **"Allah, ancak sizinle din hususunda savaşmış, sizi yurdunuzdan çıkarmış ve çıkarılmanıza yardım etmiş olanları dost edinmekten sizi men eder..."** (Mümtahine 9) *mealindeki ayet nazil olur. Bu vahiy üzerine Esmâ, Katîle'yi evine alır ve hediyesini kabul eder."*

Bu vesile ile şunu belirtmede fayda var: Alimlerin büyük çoğunluğu (cumhur) gayr-ı müslimlerin bayramlarında hediyeleşmenin mekruh olduğunu söylemekte müttefiktir. Bu bayramlara *Mihrican* ve *Nevruz*, milad (yılbaşı) bayramları örnek olarak zikredilir.

RESULULLAH'IN HEDİYELERİ

Resûlullah hediyeyi kabul ettiği gibi hediye de gönderirdi. Onun hediyesi, ya gelen hediyeye mukabele şeklinde, ya da doğrudan bir hediye şeklinde tezahür ederdi. Hanımlarına, yakınlarına, tavzif ettiklerine, kendisine gelen heyet mensuplarına vs. hediyeler verirdi. Bilhassa hey'et olarak gelen temsilcilerin hediyesine ayrı bir ehemmiyet atfeder, onlardan hiçbir ferdin hediyesiz kalmamasına dikkat ederdi. Hatta vefat ederken söylediği en son vasiyetlerinden biri de, gelen elçilerin hediyelerinin ihmal edilmemesi ile ilgili idi. İsteyenlere hiç "hayır!" demeyip verdiği, peşpeşe üç kere isteyene de her defasında verdiği rivayetlerde gelmiştir.

Resûlullah'ın hediyesi, miktar olarak, şahsın içtimaî mevkiine ve itibar durumuna göre farklılıklar arzederdi. Bazan büyüğe iki bürde, çocuğa bir bürde; Hanif heyetine 50 okka verirken, Taylılara 5 okka, Zeydu'l-Hayl'a 12 küsur okka hediye vermiştir.

Resûlullah'ın hediye olarak verdikleri arasında giyecek, yiyecek, koku, at, deve, ev, arazi, maden, hurmalık vs. görülür.

Mevzu üzerine gerekli olan birkısım açıklamalar bu bölümde yer alan hadislerle ilgili olarak kaydedilecektir.

5780 ١ــ عن أبى هريرة رضى اللّه عنهُ قال: [قال رسولُ اللّه ﷺ: تَهَادَوْا فَإِنَّ الْهَدِيَّةَ تُذْهِبُ وَحَرَ الصَّدْرِ، وَلاَتَحْقِرَنَّ جَارَةٌ

لِجَارَتِهَا وَلَوْ شِقَّ فِرْسَنِ شَاةٍ]. أخرجه الترمذى

«وَحَرُ الصَّدْرِ» غشه ووساوسه.

و «فِرْسَنُ الشَّاةِ» ظلفها.

1. (5780)- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhis-salâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Hediyeleşin, zira hediye, kalpteki kuşkuları giderir. Komşu kadın, komşusu kadından gelen (hediyeyi) hakir görmesin, bir koyun paçası parçası olsa bile." [Tirmizî, Vela ve'l-Hibe 6, (2131).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm burada, hediyeleşmeye teşvik etmekte, hediyenin kalplerdeki bazı kötü duyguları gidereceğini belirtmektedir. Metinde geçen وَحَرُ الصَّدْرِ tabirini kuşku diye tercüme ettik. Ancak alimler bunun muhtelif manalar ifade ettiğini belirtirler; vesveseler, kin ve gayz, adavet (düşmanlık), çok şiddetli öfke.

Yani bir insanın diğerine karşı besleyebileceği her çeşit menfi duyguların hediyeleşme suretiyle kalplerden temizleneceğini haber vermektedir. Hadisin devamında komşudan bahsedilmesi, hediyeleşmenin öncelikle komşular arasında cereyan etmesi gereğine bir irşattır. Öyle ki, az, maddi değeri küçük bir şeyle bile olsa hediyeleşilmesini tavsiye buyurmaktadır.

Bu tavsiye, bilhassa apartman hayatı yaşayan, ve bu sebeple komşudan gelecek gürültü, çocuk kavgası, koku, kirletme... gibi çeşitli rahatsızlıklara maruz olan günümüz insanına daha bir ehemmiyet arzetmektedir. Hediyeleşmeler, gittikçe birikim yaparak büyüyebilecek komşuluk rahatsızlıklarını küçültecek, azaltacak, ciddi tatsızlıkların çıkmasını önleyebilecektir.

Resûlullah hediyenin "paça parçası olsa bile hakir görülmemesini" tavsiye eder. Bazı şârihler, *"Aslında paça parçasının hediye edilmesi adet değildir. Aleyhissalâtu vesselâm azlıkta mübalağa için bunu zikretmiştir"* demiştir.

Bundan da anlaşılacağı üzere, hadis, ne kadar az ve değersiz bir şeyle de olsa hediyeleşmeye davet etmektedir. Çünkü bunda sevginin artması, kuşkuların gitmesi, maişet işinde yardımlaşma vardır. Hediyenin azı sevgiye daha çok delil olur, yükü daha hafifletici olur, hediye edene de daha kolay olur, çünkü külfeti azdır. Çünkü çok olan hediyeye her zaman muktedir olunamaz. Azla devamlı yapılan da çok hükmüne geçer.

5781 ٢ — وعن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [كَانَ رَسولُ اللّهِ ﷺ يَقبَلُ الهَدِيَّةَ وَيُثِيبُ عَلَيْهَا]. أخرجه البخارى وأبو داود والترمذى

2. **(5781)**- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, hediyeyi kabul eder, ona karşılıkta bulunurdu."* [Buhârî, Hibe 11; Ebu Dâvud, Buyû' 87, (3536); Tirmizî, Birr 34, (1954).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis *Resûlullah*'ın *"hediyeleşme"* düsturunu tatbik ettiğini göstermektedir. Kendisine gelen hediyeleri kabul ediyor ama mukabelede de bulunuyor. Birkısım Mâlikî alimleri, bu hadisle istidlal ederek hibe eden kimse mislini talep edenlerden biriyse ve şart koşmaksızın mutlak bir tarzda hediyede bulunmuş ise, bu hediyeye mukabelenin vâcib olduğunu söylemiştir. Fakirin zengine hediyesi gibi. Ama zengin fakire hediye ederse o karşılık beklemez, dolayısıyla onun hediyede bulunması vacib değildir. Hadisin, vücuba delaleti *Resûlullah*'ın hediyeleşmeye devamından ileri gelir.

İmam Şâfiî yeni görüşünde Hanefîler gibi hükmeder: *"Karşılık almak için hediye batıldır. Bununla bir akid meydana gelmez. Çünkü bu bedeli (semeni) belli olmayan bir satış akdidir. Ayrıca, hibenin mevzuu teberrudur. Bu mânayı iptal etsek teberruluktan çıkar, muâvaza (karşılıklı verişme) olur. Halbuki gerek şeriat ve gerekse örf, satışla hibeyi ayırdetmiştir. Karşılığı gerektiren akde satış denmiş, hibe denmemiştir. Bazı Mâlikîler, buna: "Eğer hibe asıl itibariyle karşılık gerektirmese bu taktirde sadaka mânasını kazanırdı. Halbuki o sadaka değildir. Çünkü hediye edenlerin çoğunun durumu, karşılık bekler ve hususen fakir ise" diye cevap vermiştir."*

5782 ٣ — وعن أنس رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: لَوْ أُهْدِىَ إلَىَّ كُرَاعٌ لَقَبِلْتُ، وَلَوْ دُعِيتُ إلَيْهِ لأَجَبْتُ]. أخرجه الترمذى

3. **(5782)**- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Bana bir koyunun inciğe kadar ayağı hediye edilse kabul ederim, böyle bir yemeği yemeye çağırılsam icabet ederim." [Tirmizî, Ahkâm 10, (1338).]

AÇIKLAMA:

"Kürâ' kelimesi farklı mânalar taşısa da, şarihler burada koyunun inciğe kadar ayak kısmını ifade ettiğini belirtirler. Yani, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm,* hediye olarak gelen her şeyi, kıymetine bakmadan kabul buyurmuşlardır. Bu hadis Buhârî'de *Ebu Hureyre rivayeti* olarak biraz farkla gelmiştir: **"Eğer ben bir kol veya bir ayağa davet edilsem giderdim, eğer bir kol veya bir ayak hediye edilse kabul ederdim."**

5783 ٤ ـ وعن على رضى اللّه عنه قال: [أَهْدَى كِسْرَى إلى رسولِ اللّهِ ﷺ هَدِيَّةً فقبلَ مِنْهُ وَإنَّ المُلُوكَ أَهْدَوْا إلَيْهِ فقبلَ مِنْهُمْ]. أخرجه الترمذى

4. (5783)- *Hz. Ali radıyallahu anh* anlatıyor: *"Kisra Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a bazı şeyler hediye etti, Aleyhissalâtu vesselâm ondan bu hediyeleri kabul etti. Diğer krallar da ona hediyede bulundular, o da onlardan bunu kabul etti."* [Tirmizî, Siyer 23, (1576).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, *Resûlullah*'a civar hükümdarlardan hediyeler geldiğini, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın da o hediyeleri kabul buyurduğunu göstermektedir. *Şârih Aynî,* bu konudaki rivayetleri değerlendirerek *Resûlullah*'a gelen bir kısım hediyeleri şöyle kaydeder:

★ *Necâşî,* cam bardak hediye eder.

★ *Eyle Meliki* beyaz bir katır hediye eder, *Resûlullah* da ona bir hırka hediye eder.

★ *Devmetu'l-Cendel*'in *Ukeydir*'i sündüs bir cübbe hediye eder.

★ *Melik-i Rum (Herakliyus):* Sündüsten kızıla boyanmış bir giyecek hediye etti.

★ *Melik Zî Yezen* bir takım (hulle) hediye etti. Bunu otuzüç deveye satın almıştı.

★ Fedek lideri yiyecek ve giyecek hediye etti.

5784 ٥ ـ وعن عياض بن حمار رضى اللّه عنه قال: [أَهْدَيْتُ لِرَسُولِ اللّهِ ﷺ هَدِيَّةً، فقالَ: أَسْلَمْتَ؟ فَقُلْتُ: لاَ. قالَ: فَإنِّى نُهيتُ

عَنْ زَبْدِ الْمُشْرِكِينَ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

«الزَّبْدُ» بسكون الباء الموحدة: الرفد والعطاء

5. (5784)- *Iyâz İbnu Himâr radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a bir hediyede bulunmuştum. Bana:* **"Müslüman mı oldun?"** *diye sordu.*

"Hayır! dedim.

"Ben müşriklerin hediyesini almaktan menolundum!" *buyurdular (ve hediyemi almadılar)."* [Ebu Dâvud, Harâc 35, (3057); Tirmizî, Siyer 24, (1577).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın bazı müşriklerden hediye aldığına dair rivayetler olduğu gibi, **"müşrikten hediye almaktan yasaklandım"** diyerek reddettiğini ifade eden rivayetler de var. Sadedinde olduğumuz hadis bunlardan biri. Tirmizî: *"Bu imtina, serbestiden sonra vaki olan bir yasaklama sebebiyle olabilir"* diye bir ihtimal yürütür. Bu ihtilafı farklı şekillerde telif edenler olmuştur:

★ İmtinası, hediyesi ile sevgi ve muvâlat (dostluk) arzu edenlere karşı idi; kabulü ise, hediyesini kabul ettiği taktirde ünsiyet ve İslâm'a kalbini kazanmayı ümid ettiği şahıstandı.

★ Ehl-i Kitap'tan olanların hediyesini kabul etti, putperestlerinkini kabul etmedi.

★ Ümerâ dışındakilerden imtina etti, ki bu *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın hasaisindendi.

★ Kabul hadisleriyle red hadisleri neshedildi.

★ Red hadisleriyle kabul hadisleri neshedildi.

İhtimal ve zanla nesh sabit olmaz.

İbnu Hacer bu yorumları zayıf bulur. Şu yorum da bu ihtimalden uzak değildir: *"Bu meselede, her ne kadar aslolan müşriğin hediyesini kabul etmemek ise de hususî veya umumî bir maslahat sebebiyle kabul edilebilir de."*

5785 ٦ــ وعن أبى هريرة رضى الله عنه قال: [أنَّ أعْرَابِيًّا أهْدَى لِرَسُولِ اللّهِ ﷺ بَكْرَةً فَعَوَّضَهُ مِنْهَا سِتَّ بَكَرَاتٍ فَتَسَخَّطَ، فَبَلَغَ ذٰلِكَ

النَّبِىَّ ﷺ، فَحَمِدَ اللّٰه وَأَثْنَى عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: إِنَّ فُلاَناً أَهْدَى لِى بَكْرَةً فَعَوَّضْتُهُ مِنْهَا سِتَّ بَكَرَاتٍ فَظَلَّ سَاخِطاً لَهَا، لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ لاَ أَقْبَلَ هَدِيَّةً إِلاَّ مِنْ قُرَشِيٍّ أَوْ أَنْصَارِيٍّ أَوْ ثَقَفِيٍّ أَوْ دَوْسِيٍّ]. أخرجه أصحاب السنن

6. (5785)- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Bir bedevî Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a genç bir deve hediye etti. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ona mukabil altı genç deve verdi. Bedevî, memnun kalmadı. Bu hal, Aleyhisalâtu vesselâm'a ulaştı. Allah'a hamd ü senadan sonra:*

"Falan kimse bana bir deve hediye etti. Ben ona mukabil altı deve verdim. Buna rağmen memnun olmamış. [Allah'a] yemin olsun, [Şu günden sonra muhacirler], Kureyşliler, Ensârîler, Sakîfliler veya Devsliler dışında kimseden hediye almamaya azmettim!" *buyurdular."* [Tirmizî, Menâkıb, (3940, 3941); Ebu Dâvud, Buyû' 82, (3537); Nesâî, Umrâ 5, (6, 280).]

AÇIKLAMA:

Teysîr'in kaydettiği metin, hadisin Tirmizî'deki veçhidir. Ebû Dâvud'daki veçhinde yer alan tamamlayıcı ziyadeleri köşeli parantez içerisinde gösterdik. Yine Tirmizî'de yer alan bir diğer rivayet, vukûa gelen bazı üzücü hallerin *Resûlullah*'ı hediye kabulünde bazı tahdidlere sevkettiğini göstermektedir. Rivayet şöyle: *"Benî Fezâre'den bir adam Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a ormandan ele geçirdiği develerinden birini hediye etmişti. Aleyhissalâtu vesselâm ona bir mukabelede bulundu ise de adam memnun olmadı. Arkasından Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın minberde şöyle söylediğini işittim:* **"Araplardan bazıları var ki, biri bir hediyede bulunur, ben ona yanımda olan miktarınca karşılık veririm, fakat buna razı olmaz. Dahası onun sebebiyle bana karşı memnuniyetsizlik izhar eder. Allah'a yemin olsun (huzurunuzdaki) şu oturma anından itibaren, Kureyşî, Ensârî, Sakafî veya Devsî hariç hiçbir Araptan hediye almayacağım."**

Bu hadislere dayanan âlimler, daha çok istemeye bahâne edilecek hediyenin kabulünün mekruh olduğunu söylemişlerdir. *Resûlullah*'ın, zikrettiği zümreleri hediyelerini kabul meselesinde istisna kılmasının sebebi onların tokgözlülük, cömertlik, sehavet, himmet yüceliği, hediyede karşılık beklememek gibi vasıflarla mümtaz olmalarından ileri geldiği de belirtilmiştir.

5786 ٧ـــ وعن أبى أمامة رضى اللّه عنه قال: [قال رسول اللّه ﷺ: مَنْ شَفَعَ لِأَحَدٍ شَفَاعَةً فَأَهْدَى لَهُ هَدِيَّةً عَلَيْهَا فَقَبِلَهَا فَقَدْ أَتَى بَاباً عَظِيماً مِنْ أَبْوَابِ الرِّبَا]. أخرجه أبو داود

7. (5786)- *Ebu Ümâme radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kim bir kimse için şefaatçi olur, o da bu şefaatine karşı bir hediyede bulunursa hediyeyi kabul ettiği taktirde, riba kapılarından büyük bir kapıya girmiş olur." [Ebû Dâvud, Büyû' 84, (3541).]

AÇIKLAMA:

Alimlerimiz, hadislerden hareketle, şefaat-i hasenenin mendub ve hatta bazı durumlarda vâcib olduğunu belirttikten sonra, bu hizmete karşı hediye almanın caiz olmayacağını belirtirler. *"Bu, hizmetin ecir ve sevabının ziyânına sebep olur, tıpkı ribânın, helal olanı ziyana uğrattığı gibi"* derler.

5787 ٨ـــ وعن عبادة بن الصامت رضى اللّه عنه قال: [عَلَّمْتُ نَاساً مِنْ أَهْلِ الصُّفَّةِ الْكِتَابَ وَالْقُرْآنَ فَأَهْدَى إلَىَّ رَجُلٌ مِنْهُمْ قَوْساً. فَقُلْتُ: لَيْسَتْ لِى بِمَالٍ، وَأَرْمِى عَلَيْهَا فِى سَبِيلِ اللّهِ تَعَالَى، لآتِيَنَّ رسولَ اللّه ﷺ فَلأَسْأَلَنَّهُ. فَأَتَيْتُهُ، فَقُلْتُ: يَا رَسولَ اللّهِ، رَجُلٌ أَهْدَى إلَىَّ قَوْساً مِمَّنْ كُنْتُ أُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْقُرآنَ وَلَيْسَتْ لِى بِمَالٍ وَأَرْمِى عَلَيْهَا فِى سَبِيلِ اللّهِ. فقَالَ: إن كُنْتُ تُحِبُّ أَنْ تُطَوَّقَ طَوْقاً مِنْ نَارٍ فَاقْبَلْهَا]. أخرجه أبو داود

8. (5787)- *Ubade İbnu's-Sâmit radıyallahu anh* anlatıyor: *"Ben ehl-i Suffa'dan birkısım insanlara yazı ve Kur'ân'ı öğretmiştim. Onlardan bir adam bana bir yay hediye etti. Ben de: "(Bu yay) benim için (büyük) bir mal değil, onunla Allah yolunda atış yaparım, gidip Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a soracağım" dedim. Gidip sordum:*

"Ey Allah'ın Resûlü! dedim. Kendilerine yazı ve Kur'ân öğrettiğim kimselerden biri bana bir yay hediye etti. Bu benim için bir mal da değil. Ben onunla Allah yolunda atış yaparım!" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm bana:

"Eğer ateşten bir takı takınmayı seversen kabul et!" *diye cevap verdi."* [Ebu Dâvud, Büyû' 37, (3417).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Ebu Dâvud'daki aslında ibare لَيْسَتْ بِمَالٍ şeklindedir. Yukarıdaki metinde لِي ziyadesi var. Bunu koruduk. Mânada ciddi bir fark hasıl etmiyor. *"Yay, zâten bir mal değildir"* yerine *"(Bu yay) benim için (büyük) bir mal değil"* şeklinde tercüme ettik. Bu ifadeyi, bazı âlimler hediye etti (أهْدَى) fiilinin fâiline veya mütekellim zamirine müteallik bir hal olarak değerlendirip: *"Onunla "örfte yay ücret addedilmez"* veya *"O, satışını yapmak için edindiğim bir mal değil, o bir mühimmattır"* demek istediğini söylemişlerdir.

2- *Resûlullah* kitabet ve Kur'ân öğretimine karşı ücret almaya karşı çıkıyor. Ülemâ bu hadisin yorumunda ihtilaf etmiştir: Dinî öğretim mukabili ücret alınmamalı mı? diye. Bu taktirde din öğretimi aksayabilecektir. Neticede bazı kayıtlarla ücret alınabileceğine hükmedilmiştir. Bu hadisi daha önce: *"İslâm'ın kuruluş döneminde hiç kimse verdiği hizmete mukabil ücret almazdı, bir hizmet ehline ücret verilmesi değişik problemler hasıl edebilirdi"* mânasında yoruma tabi tutmuştuk (Birinci cilt 442-444. hadisler), burada teferruatı tekrar etmeyeceğiz.

Ancak, zaman zaman, her bir içtimaî meselede dinî kokudan şiddetle kaçınan zümreler, tatbikatı dinin aleyhine neticeler verebilecek birkısım meselelerde dinî fetvadan kaçınmayıp hatta 1950'den öncesine kadar din adamlarına yeri geldikçe *"din hizmetine karşı ücret almak günahtır"* bahanesini ileri sürerek –devlet bütçesinden maaş vermeyenler– yarım yamalak âyet ve hadislerden delil getirenler, bu meseleyi de gündeme getirdikleri için, hadis hakkındaki bazı açıklamaları kaydedeceğiz:

Hattâbî der ki: *"Ülemâdan birkısmı, bu hadisin mânası hakkında ihtilaf etti:*

★ *Bazıları: Hadisin zahirini esas aldı ve "Kur'ân öğretimine karşı ücret almanın mübah olmadığına hükmetti. Zührî, Ebû Hanîfe, İshak İbnu Râhûye bu görüştedirler.*

★ *Birkısmı: Bidayette ücret şart koşmadıkça verilen ücreti almada bir beis yok dedi. Hasan Basrî, İbnu Sîrîn, Şa'bî bu görüştedir.*

★ *Birkısmı ise (herhangi bir şart ve kayıt koymadan) bunu mübah addetti. Atâ, Mâlik, Şâfi'î, Ebu Sevr bu görüştedir.*

Bu üçüncü grup, Sehl İbnu Sa'd'ın şu rivayetiyle amel ettiler: "Resûlullâh aleyhissalâtu vesselâm, bir kadına evlenme teklif ettiği halde mehir olarak vere-

cek hiçbir şeyi olmayan bir kimseye زَوَّجْتُكَهَا عَلَى مَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ **"Onu sana, Kur'ân'dan bildiğin kısımları ona öğretmen mukabilinde nikâhlıyorum"** *buyurdu." Bunlar, Ubâde hadisini şöyle te'vil ederler: "O, teberru olarak öğretmişti, o işte Allah rızasına niyet etmişti, öğretme sırasında, karşılığında bir ücret, bir menfaat almayı hiç düşünmemişti. Bu sebeple Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm uhrevî ücretini iptal etmeyi ona yasakladı ve hatta vaîdde (korkutmada) bulundu. Ubade'nin bu meseledeki durumu, bulduğunu sahibine geri veren veya denize batan malını teberru olarak hasbeten çıkarıveren kimsenin durumuna benzer, böyle bir kimse yaptığı hizmete mukabil bir ücret alamaz. Eğer o bunu hasbî olarak yapmazdan önce bir ücret talep edecek olsa, o zaman onun ücret alması câiz olurdu. Suffa ehli, halkın sadakasıyla yaşayan fakir kimselerdi. Onlardan mal almak mekruhtu, onlara mal vermek müstehabtı." tı."*

★ *Bazı alimler de şöyle demiştir: "Kur'ân öğretimine karşı ücret almanın farklı durumları var:*

★★ *Müslümanlar arasında bu işi yapan başkaları da varsa, Kur'ân öğretimine karşı ücret almak helaldir. Çünkü bu farz, onun üzerine taayyün etmez.*

★★ *Ama müslümanlara Kur'ân'ı öğretecek bir başkasının yokluğu halinde veya böyle bir yerde bu işi yapabilecek kimseye, hizmetine mukabil ücret almak helal olmaz.*

Haberle ilgili ihtilaf bu esas üzerine te'vil edilmelidir."

Tabii burada şöyle bir soru hatıra gelir: *"Öğretebilecek kimsenin geçimini sağlayacak geliri yoksa?"*

Şu halde Kur'ân'ın öğretimini, dinin ta'limini aksatmayacak, kolaylaştıracak, esnek yorumlar ümmetin maslahatına daha uygundur. Bu işte niyet esastır. İktisad, kanaat, mütevazi hayat standardı gibi, asgari bir hayat seviyesiyle yetinip hasbeten lillah Kur'ân'ımızın ve dinimizin talimine bezl-i hayat, en doğru, en isabetli, rıza-yı ilahiye en uygun yoldur. Öyleyse aza kanaatle, *Bediüzzaman*'ın dediği gibi, *"ehl-i ilmi, ilmi, vasıta-i cer etmekle itham edip "ilmi ve dini kendilerine medar-ı maişet yapıyorlar!"* diyen insafsızları fiilen tekzib etmelidir. Esasen dine hizmet yolunu, *Resûlullah*, Kur'ân diliyle mükerrer ayetlerle إِنْ أَجْرِيَ إِلاَّ عَلَى اللّٰهِ **"Ben ücretimi insanlardan değil, Allah'tan isterim"** düsturunu vazederek göstermiştir. Yâsin sûresinde de ücret istemeyenlere, insanların daha çok itimat kesbedip alâka göstereceğine işaret buyrulmuştur: اِتَّبِعُوا مَنْ لاَ يَسْئَلُكُمْ اَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ **"Doğru yolda olan ve sizden bir ücret de istemeyen kimselere uyun"** (21. âyet).

HİBE BÖLÜMÜ

5788 ١ـ عن ابن عباس وابن عمر رضى اللّه عنهم قالا: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ لاَيَحِلُّ لِرَجُلٍ أنْ يُعْطِىَ عَطيةً أوْ يَهَبَ هِبَةً ثُمَّ يَرْجِعَ فِيها إلاَّ الْوَالِدُ فِيمَا يُعْطِى وَلَدَهُ].

1. **(5788)**- *İbnu Abbâs* ve *İbnu Ömer radıyallahu anhüm* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Bir kimse bir atiyyede bulunur veya bir hibede bulunursa, sonradan atiyye ve hibesinden rücû etmesi ona helal olmaz, sadece baba çocuğuna yaptığı bağıştan dönebilir."

5789 ٢ـ وفى رواية: [الّذِى يَرْجِعُ فِى عَطِيَّتِهِ أوْ هِبَتِهِ كَالْكَلْبِ يَعُودُ فِى قَيْئِهِ]. أخرجه أصحاب السنن.

2. **(5789)**- Bir rivayette: **"Atiyye veya hibesinden dönen, kusmuğuna dönen köpek gibidir"** *denmiştir."* [Ebu Dâvud, Büyû' 83, (3539); Tirmizî, Büyû' 52, (1299); Nesâî, Hibe 2, (6, 265); İbnu Mâce, Hibe 2, (2377).]

AÇIKLAMA:

Nevevi'nin tasrih ettiği üzere, bu rivayet, kabzedilen hibe, sadaka gibi her çeşit bağıştan rücû etmenin haram olduğu hususunda açıktır. Sadece baba, çocuğuna yaptığı bağıştan dönebilir. *Zevi'l-erham*'dan kardeşler, amcalar vs.ler de hibelerinden dönemezler, haramdır. *İmam Şâfiî, Mâlik* ve *Evzâî* bu görüştedir.

★ *Ebu Hanîfe* ve diğer bir kısım ülemâ, *"hibeden dönmeyi maalkerâhe caiz"* addetmişlerdir. Bu görüşü *Tahavî* şöyle açıklar: *"Hadisteki "kusmuğuna dönme" tâbiri, kusmuk haram olduğu için, her ne kadar tahrimi iktiza etse de kusmuğuna dönen köpeğe benzemesi adem-i tahrime delalet eder. Çünkü köpek kulluk vazifesiyle mükellef değildir ve dolayısıyla kusmuğu ona haram değildir. Öyleyse hadisten murad, köpeğin fiiline benzemekten kaçınmaktır." Tahavi*'nin bu yorumunu bazı alimler tenkid etmişlerdir.

5790 ٣ـ وللخمسة عنه مرفوعاً: [لَيْسَ لَنَا مَثَلُ السُّوءِ الّذِى يَعُودُ فِى هِبَتِهِ كَالْكَلْبِ يَقِىءُ ثُمَّ يَرْجِعُ فِى قَيْئِهِ].

3. (5790)- Yine *İbnu Abbas radıyallahu anhüma*'dan merfu olarak şu hadis kaydedilmiştir: **"Kusmuğuna rücû eden köpek gibi hibesinden dönen kimsenin kötü örneği bize yakışmaz."** [Buhârî, Hibe 14, 30, Hiyel 14; Müslim, Hibât 5, (1622); Ebu Dâvud, Büyû' 83, (3538); Tirmizî, Büyû' 62, (1298); Nesâî, Hibe 2, (6, 265).]

5791 ٤ـ وعن النعمان بن بشير رضى اللّه عنهما. [أنَّ أبَاهُ أتَى بِهِ النَّبىَّ ﷺ فقَالَ: يَارسولَ اللّهِ: إنِّى نَحَلْتُ ابْنِى هٰذَا غُلاَماً. فقَالَ ﷺ: أكُلَّ وَلَدِكَ نَحلتَهُ مِثْلَ هٰذَا؟ قالَ: لاَ. قالَ: فَأرْجِعْهُ]. أخرجه الستة

«النِّحلةُ» العطية والهبة

4. (5791)- *Nu'mân İbnu Beşîr radıyallahu anhümâ*'nın anlattığına göre, *"babası onu (Nu'mân'ı) Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a getirmiş ve: "Ey Allah'ın Resûlü! Ben bu oğluma bir köle bağışladım! [Sen bu bağışıma şahid ol]" demiştir. Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Her çocuğuna böyle bir bağışta bulundun mu?" *diye sormuş, babası "hayır!" deyince:* **"Öyleyse bağışından dön!"** *emretmiştir."* [Buhârî, Hibe 2, 11, Şehâdât 9; Müslim, Hibât 9, (1623); Muvatta, Akdiye 39, (2, 751); Ebu Dâvud, Büyû' 85, (3542, 3543, 3544, 3545); Tirmizî, Ahkâm 30, (1367); Nesâî, Nahl 1, (6, 558-261).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, muhtelif tariklerden farklı ziyadelerle gelmiştir. Bazılarında, *Bişr radıyallahu anh*'ın, oğlu *Nu'mân*'a yaptığı bağışa şahid kılmak üzere *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın yanına geldiği, *Resûlullah*'ın onun meramını dinledikten ve diğer çocuklarına benzer bir bağışta bulunmadığını sorup öğrendikten sonra:

"Hayır! Ben şahidlik yapmam. Onların sana karşı saygıda eşit olmaları seni mesrur etmez mi?" *dediği, Bişr*'den: **"Elbette eder!"** *cevabını alınca:*

"Öyleyse bu bağış olmaz" *buyurduğu"* nakledilir.

Bir diğer rivayette, *Bişr'i Resûlullah*'a, onu bu hibeye şahid kılmak üzere gönderen *Bişr'in hanımıdır. Resûlullah*'ın *Bişr*'e bir rivayetteki cevabı şöyledir:

"(Diğer çocuklarına da bağışlamadı isen) öyleyse beni şahid kılma, zira ben zulme şahidlik edemem."

2- Babanın, çocuklarından birine, diğerlerine vermediği bir bağışta bulunabilir mi meselesi ülemâ arasında münakaşalıdır. Sadedinde olduğumuz hadisin zâhiri haram olduğunu ifade etmektedir. *Tâvus, Atâ, Mücâhid, Urve, İbnu Cüreyc, İbrahim Neha'î, Ahmed, İshak* ve bu meyanda *Zâhiriyye* ülemâsı, böyle bir bağışın bâtıl olacağını söylerler ve verilenin geri alınması gereğine hükmederler.

Ebu Hanife, Şâfi'î –bir rivayette *Ahmed, Ebu Yusuf, İmam Muhammed* böyle bir bağışın caiz olacağına kânidirler. Hadiste geçen **"geri al"** emri vücub ifade etmez, fazilet ve ihsan kabilindendir. Bu görüş mensupları görüşlerini *Resûlullah*'tan yapılan başka rivayetlere dayandırırlar.

5792 ٥ — وعن ابن عمرو بن العاص رضى الله عنهما قال: [لَمَّا فَتَحَ النَّبِىُّ ﷺ مَكَّةَ، قَامَ خَطِيباً فقَالَ: أَلاَ لاَيَجُوزُ لِإمْرَأَةٍ عَطِيَّةٌ إلاَّ بِإِذْنِ زَوْجِهَا].

5. (5792)- *İbnu Amr İbni'l-As* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Mekke'yi fethettiği zaman şu hitabede bulundu:*

"Bilesiniz! Kocasının izni olmadan bir kadının (kocasının malından) bağışta bulunması caiz değildir."

5793 ٦ — وفى رواية: [لاَيَجُوزُ لِإمْرَأَةٍ فى مَالِهَا إذَا مَلَكَ زَوْجُهَا عِصْمَتَهَا]. أخرجه أبو داود والنسائى

6. (5793)- Bir başka rivayette de şöyle gelmiştir: **"Kocasının nikahında olduğu müddetçe, bir kadına malından hibede bulunması câiz değildir."** [Ebu Dâvud, Büyû' 86, (3546; 3547).]

AÇIKLAMA:

Abdullah İbnu Amr'dan gelen bu rivayetler, kadının kocasının malındaki tasarruf yetkisine temas etmektedir: Kadın bağış, hibe gibi tasarrufta bulunabilmesi için kocasından izin almalıdır. Bu izin olmadan yapacağı tasarruf caiz değildir. Fakihler, yasağın tahrîmî olduğunu belirtirler.

İkinci rivayetin metninde geçen فِي بَالِهَا ibaresinde zamir müennestir. Dolayısıyla zahirî mâna şöyle olur: *"Kocasının nikâhında olduğu müddetçe kadın, kendi malından hibede bulunamaz."* Bu durumda, sadece kocasının malında değil, kendi malında da kadının, kocasından izin almadan tasarrufta bulunmaması gerekmektedir.

Fukahâdan bazıları, bu zâhiri esas alarak evli kadının kendi malında tasarrufta bulunabilmesi için kocasından izin alması gereğine hükmetmiştir. Bu görüş mensupları, bu kısıtlamaya, kadının aklî noksanlığını gösterirler. *Tâvus* ve *İmam Malik*, kadının kendine ait malın üçte birinde dilediği gibi tasarruf hakkının varlığını söylemiştir. Üçte birden fazlayı taşacak tasarruf kocasıyla istişaresiz olamaz.

Ancak cumhûr, hadisi başka rivayetlere dayanarak te'vil eder. Bu çoğunluğa göre, *"Kadının elinin altında bulunan koca malı"* maksuddur. *"Kendi malından"* diye kadına nisbeti, malın kadının tasarrufu altında bulunması sebebiyledir. Dolayısıyla kadın, kendi malında, dilediği gibi tasarruf edebilir, yeter ki *sefihe* olmasın. Eğer *sefihe* veya gayr-ı reşide olursa caiz değildir. Nitekim sahih rivayetlerde *Resûlullah*'ın kadınlara hitap ederek: يَا مَعْشَرَ النِّسَاءِ تَصَدَّقْنَ **"Ey kadınlar cemaati! Allah yolunda sadaka verin!"** demiş ve yardım talep etmiş, kadınlar yüzük, küpe, bilezik... gibi kıymetli eşyalarını *Bilâl*'in eteğine atmışlar, bunu yaparken kocalarından izin almamışlardır. *İbnu Hacer*, *"Cumhûrun kitap ve sünnet'te gelmiş pek çok delili vardır"* der.

VASİYET BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA:

Vasiyet lügat olarak, ulaştırmak mânasına gelir. Şer'ân, kişinin ölümünden sonrasıyla ilgili ahdidir. Bu ahd'e vasiyet denmesi, ölen kişinin, ölümden sonra, hayatında olana onunla kavuşmuş olmasından dolayıdır. Şer'an, menhiyattan zecr, emirlere teşvik için vaki olan beyanlara da vasiyet denir ise de, burada ölen kişinin vasiyetiyle ilgili teferruat maksuddur.

Dinimiz, gerek erkek ve gerek kadın için şahsî malı üzerinde vasiyet hakkı tanımıştır: *Resûlullah* وَصِيَّةُ الرَّجُلِ مَكْتُوبٌ عِنْدَهُ **"Kişinin vasiyeti yanında hazır bulunmalıdır"** buyururak, vasiyet meselcsinin ciddiyetine dikkat çekmiştir. Sahih bir vasiyetin olması için kadın-erkek, mü'min-kâfir, evli-bekar farkı gözetilmez. Vasiyette kadın kocasından izin de almaz. Vasiyetin sıhhati için iki şart aranır: Akıl ve hürriyet. Mümeyyiz durumdaki çocuğun vasiyeti hakkında ihtilaf edilmiştir. Hanefîlere ve Şâfiîlerin ezher görüşüne göre çocuğun, mümeyyiz de olsa vasiyet yetkisi yoktur. *Malik, Ahmed* –ve bir görüşünde *Şâfiî*– *"mümeyyizin vasiyeti sahihtir"* demiştir.

Mal üzerinde vasiyetin sahih olması için, kişinin mal bırakmış olması gerekir. Ayette كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ **"Sizden birisine ölüm yaklaştığı zaman, eğer ardında mal bırakacaksa vasiyet etmek farz kılınmıştır. O kimse anne ve babasına ve akrabasına uygun şekilde vasiyet yapsın"** (Bakara 180) buyrulmuştur. Ayet-i kerimede zikri geçen *hayır*dan muradın mal olduğunda ittifak edilmiştir. Çünkü malı olmayanın vasiyeti de olmaz. Ancak *hayır*la *çok mal*ın kastedildiğini zannederek *"az malı olana vasiyet hakkı yoktur"* diyen de olmuştur. Her halukârda esas olan *"az da olsa, çok da olsa malı olanın vasiyet edebilme hakkıdır"* bu sabittir. Şâfiîler, malda az çok tefrîki yapmadan, *"vasiyetin mendub olduğu"* na hükmetmişlerdir.

Vasiyet malsız da olabilir: Çocuğunun işlerini tedvir edecek kimseyi belirlemesi veya çocuklarına dinî ve dünyevî ne gibi işler yapılması gerektiğini vasiyet etmesi gibi. Böyle bir vasiyetin mendubiyetini reddeden âlim görülmemiştir.

Vasiyette az mal ile çok malın nisabı hususunda ihtilaf edilmiştir. *Hz. Ali*'ye göre yediyüz dirhem mal azdır, bir rivayette de sekizyüz dirhem mal azdır. *İbnu Abbâs*'tan da benzeri bir rivayet gelmiştir. *Hz. Aişe*'ye göre çok iyâl bırakan kimse için üçbin dirhem de bıraksa çok değildir. Hasılı bu, nisbî bir durumdur, şahıslara ve ahvâle göre farklılıklar arzeder, kesin bir nisab söylenemez.

★ VASİYETE TEŞVİK

5794 ١ــ عن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [قال رسولُ اللّه ﷺ: مَاحَقُّ امْرِىءٍ مُسْلِمٍ لَهُ شَىْءٌ يُوصِى فِيهِ أَنْ يَبِيتَ لَيْلَتَيْنِ إلاَّ وَوَصِيَّتُهُ مَكْتُوبَةٌ عِنْدَهُ]. أخرجه الستة

1. (5794)- *İbnu Ömer radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Hakkında vasiyet edebileceği bir malı bulunan müslüman kimsenin, vasiyeti yanında yazılı olmaksızın iki gece geçirmeye hakkı yoktur." [Buhârî, Vesâya 1; Müslim, Vasiyyet 4, (1627); Muvatta, Vasiyyet 1, (2, 761); Ebu Dâvud, Vesâya 1, (2863); Tirmizî, Cenâiz 5, (974); Nesâî, Vesâya 1, (6, 238, 239).]

AÇIKLAMA:

Hadis, vasiyete değen –az veya çok– bir malı olan herkesin beraberinde yazılı bir vasiyetname taşımasını tavsiye etmektedir. Hadisin üslûbu *vücub* hükmüne uygun ise de, cumhûr bunu vücub mânasında anlamamış, buna uyulmasını tahsîn etmek maksadıyla böyle bir üsluba yer verilmiş olduğunu söylemiştir. Zahirîler, buna dayanarak vacib demiştir. Cumhur *"kişinin üzerinde emanet veya borç varsa"* kaydını koyarak, borçluların bunu belirten bir vasiyetinin olması gereğine dikkat çekmiştir. Bu vasiyetin yazılı olması, durumda değişiklik hasıl oldukça, vasiyet metninin yazılı olarak değiştirilmesi ve bunun şahidlendirilmesi gereğine dikkat çekilmiştir.

5795 ٢ــ وعن ابن عباس رضى الله عنهما فى قوله تعالى: [إنْ تَرَكَ خَيْراً الْوَصِيَّةَ لِلوَالِدَيْنِ وَالأَقْرَبِينَ، وَكَانَتِ الْوَصِيَّةُ كَذلِكَ حَتَّى نَسَخَتْهَا آيَةُ الْمِيرَاثِ]. أخرجه أبو داود.

2. (5795)- *İbnu Abbâs radıyallahu anhüma* إِنْ تَرَكَ خَيْراً اَلْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالأَقْرَبِينَ **"Ölen mal bırakmışsa ebeveyn ve akrabalarına vasiyette bulunsun..."** (Bakara 180) âyeti hakkında demiştir ki: *"Miras âyeti neshedinceye kadar vasiyet bu şekilde vacib idi."* [Ebû Dâvud, Vesâyâ 5, (2869).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen ve miras ayeti gelmezden önce vasiyeti farz kılan, miras ayeti ile de neshedilmiş bulunan ayetin meali şudur: **"Sizden birisine ölüm yaklaştığı vakit, eğer ardında mal bırakacaksa, vasiyet etmek farz kılınmıştır. O kimse anne ve babasına ve akrabasına uygun şekilde vasiyetini yapsın. Bu Allah'tan sakınanlar üzerine bir borçtur"** (Bakara 180). Tekrar ediyoruz: Bu âyet-i kerîmenin hükmü Nisa suresinin baş kısımlarındaki miras paylarını belirleyen âyetlerle neshedilmiştir. Ayrıca bu ayeti neshedecek mahiyette olmak üzere *Aleyhissalâtu vesselâm:* إِنَّ اللَّهَ قَدْ أَعْطَى كُلَّ ذِى حَقٍّ حَقَّهُ فَلاَ وَصِيَّةَ لِوَارِثٍ **"Allah u Zülcelâl Hazretleri her hak sahibine hakkını vermiştir. Öyleyse artık herhangi bir vâris lehine vasiyet yoktur"** buyurmuştur.

★ VASİYETİN ZAMANI

5796 ١ ــ عن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قِيلَ لِرسولِ اللّه ﷺ أَىُّ الصَّدَقَةِ أَفْضَلُ؟ قال: أَنْ تَتَصَدَّقَ وَأَنْتَ صَحِيحٌ شَحِيحٌ تَأْمُلُ الْغِنَى وَتَخْشَى الْفَقْرَ، وَلاَتَدَعْ حَتَّى إِذَا بَلَغَتِ الْحُلْقُومَ. قُلْتَ: لِفُلاَنٍ كَذَا، وَلِفُلاَنٍ كَذَا، وَقَدْ كَانَ لِفُلاَنٍ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

1. (5796)- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a: "Hangi sadaka efdaldir?" diye sorulmuştu:*

"Sağlıklı ve fakirlikten korkup, zenginliğe ümit bağladığın, mala karşı cimri olduğun halde tasadduk etmen! Bu şekilde tasadduku, can boğazına gelip de falana şu kadar, feşmekana bu kadar diyeceğin zamana kadar devam ettir. O sırada (yaptığın tasaddukun sana bir faydası yoktur, çünkü malın, artık) zâten birilerinin olmuştur." [Buhârî, Vesâya 7, Zekât 11; Müslim, Zekât 92, (1032); Ebu Dâvud, Vesâya 3, (2865); Nesâî, Vesâya 1, (6, 237).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Allah Teâla nezdinde hangi sadakanın daha makbul ve üstün oldu-

ğunu belirtmektedir: İnsan sağlıklı, henüz dünyevî arzular, dünyevî istikbal hesapları canlı ve gâlib, mesela zengin olma emelinde, fakirliğe düşme endişesini de yaşamakta, bu sebeple parayı cimrice harcamakta vs. İşte bu halet-i ruhiyeyi taşırken Allah rızası için para harcamak pek makbul bir ibadettir. *Resûlullah*, bu suretle harcamayı can boğaza gelinceye kadar fâsılasız devam ettirmeyi tavsiye etmektedir.

Böyle yapmaz da dünyadan el etek çekip ölüme yaklaştığı zaman falana şu kadar filana bu kadar diye yapacağı tasaddukun fazla bir kıymeti yoktur. Artık yemek istese yiyemez, giymek istese giyemez, sağlığı da eskisi gibi yeterli değil, dünyadan zevk alamıyor, ahireti düşünmeye başlamış ve bu esnada sadaka da veriyor. *Resûlullah* bu sadakanın fazla bir kıymet arzetmeyeceğini bildiriyor. Ölüm sath-ı mâilinde, mal da artık başkasının olmuştur: Mirasçılar. Öyleyse, bu maldan Allah rızası için yaşlılıktan önce, bir hayat boyu aralıksız harcanmalıdır. Esasen, hiç kimse, âni bir ölümle karşılaşmayıp yukarıda tasvir edilen fırsatı da elde edeceği hususunda garanti veremez. Her hal u kârda hayata bağlılık şartlarında sadaka vermek daha makbul, daha sevaplıdır.

★ SADAKANIN MİKTARI

5797 ١ـ عن سعد بن أبي وقاص رضى الله عنه قال: [جَاءَنِي
رَسولُ الله ﷺ يَعُودُنِى عَامَ حَجَّةِ الْوَدَاعِ مِنْ وَجَعٍ اشْتَدَّ بِى:
فَقُلْتُ: يَا رَسولَ الله: بَلَغَ بِى مِنَ الْوَجعِ مَا تَرَى، وَأَنَا ذُو مَالٍ، وَلاَ
يَرِثُنِى إلاَّ ابْنَةٌ لِى، أَفَأَتَصَدَّقُ بِثُلُثَىْ مَالِى. قَالَ: لاَ. قُلْتُ: فَالشَّطْرُ؟
قَالَ: لاَ. قُلْتُ: فَالثُّلُثُ؟ قَالَ: الثلُثُ، وَالثلُثُ كَثِيرٌ، إنَّكَ إنْ تَذَرَ
وَرَثَتَكَ أغْنِيَاءَ خَيْرٌ مِنْ أنْ تَذَرَهُمْ عَالةً يَتَكَفَّفُونَ النَّاسَ، وَإنَّكَ لَنْ تُنْفِقَ
نَفَقَةً تَبْتَغِى بِهَا وَجْهَ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ إلاَّ أُجِرْتَ بِهَا حَتَّى مَا تَجْعَلُ فِى
امْرَأَتِكَ، قُلْتُ: يَا رَسولَ اللهِ: أُخَلَّفُ بَعْدَ أصْحَابِى؟ قَالَ: إنَّكَ لَنْ
تُخَلَّفَ فَتَعْمَلَ عَمَلاً تَبْتَغِى بِهِ وَجْهَ اللهِ إلاَّ ازْدَدْتَ بِهِ دَرَجَةً وَرِفْعَةً،
وَلَعَلَّكَ أنْ تَخلَّفَ حَتَّى يَنْفَعَ اللهُ بِكَ أقْوَاماً وَيَضُرَّ بِكَ آخَرِينَ اللَّهُمَّ
امْضِ لأِصْحَابِي هِجْرَتَهُمْ وَلاَ تَرُدَّهُمْ عَلَى أعْقَابِهِمْ، لٰكِنِ الْبَائِسُ سَعْدُ

بْنُ خَوْلَةَ يَرْثِى لَهُ رَسولُ اللّهِ ﷺ إنْ مَاتَ بِمَكَّةَ]. أخرجه الستة.

قوله: «يرثى لهُ إلى آخرِهِ» مدرج فى الحديث.

1. (5797)- *Sa'd İbnu Ebi Vakkâs radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Veda haccı senesinde, bende şiddet peyda eden bir ağrı sebebiyle yatmakta olduğum hastalığım için bana geçmiş olsun ziyaretine geldi.*

"Ey Allah'ın Resûlü dedim. Gördüğünüz gibi ağrım çok şiddetlendi. Ben mal mülk sahibi bir kimseyim. Bana vâris olacak tek kızımdan başka kimsem yok. Malımın üçte ikisini tasadduk etmek istiyorum!" dedim. Hemen **"Hayır, olmaz!"** *buyurdular.*

"Yarısı?" dedim. Yine **"olmaz!"** *buyurdular.*

"Üçte biri? dedim.

"Üçte birini mi? Üçte bir de çok. Senin vârislerini zenginler olarak bırakman, halka ihtiyaçlarını açan fakirler olarak bırakmandan daha hayırlıdır. Sen azîz ve celîl olan Allah'ın rızasını arayarak her ne harcarsan, –hatta bu, hanımının ağzına koyduğun bir lokma bile olsa–, mutlaka onun sebebiyle mükâfaatlanacaksın" *buyurdular. Ben:*

"Ey Allah'ın Resûlü dedim. Ben arkadaşlarımdan sonra burada kalacak mıyım?" dedim.

"Eğer geri kalır, kendisiyle Allah'ın rızasını düşündüğün bir amel yapacak olursan bu ameller sebebiyle mutlaka derecen artacak, merteben yükselecektir. Şunu da söyleyeyim. Sen daha yaşayacaksın. Öyle ki Allah seninle birkısım kavimlere hayır ulaştıracak, diğer birkısımlarına da şer" *buyurdular. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm sonra şöyle dua ettiler:*

"Allahım! Ashabımın hicretini tamama erdir. Onları gerisin geri (başarısızlıkla) çevirme!" *Ve sözlerini [Hicret evi olan] Mekke'de ölmüş olan Sa'd İbnu Havle hakkında sarfettikleri* **"Lakin zavallı, Sa'd İbnu Havle'dir!"** *mersiyesiyle tamamladılar."* [Buhârî, Cenâiz 37, Vesâya 2, 3, Fezâilu'l-Ashâb 49, Megâzî 77, Nafakât 1, Marzâ 13, 16, 43, Ferâiz 6; Müslim, Vesâya 5, (1628); Muvatta 4, (2, 763); Tirmizî 6, (975); Ebu Dâvud, Vesâya 2, (2864); Nesâî, Vesâya 3, (6, 241, 243).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıdaki hadisin metninden de anlaşılacağı üzere, Veda Haccı senesin-

de, *Sa'd İbnu Ebi Vakkâs* hastalanmış, hastalığı şiddet kesbedince *Aleyhissalâtu vesselâm* geçmiş olsun ziyaretine uğramış, ancak bu ziyaret sırasında geçen konuşmalar, mühim teşriata vesile olmuştur:

★ Bir kimse malının üçte birinden fazlasını vasiyet edemez. Kişinin malında vasiyet ederek varisler dışında tasarruf edilmesini sağlayacağı miktar üçte birdir. Bu hususta fukahâ ittifak eder: Hanefîler, Mâlikiler, Şâfiîler, *Evzâî, Sevrî, Leys, Ahmed, İshâk* ve bütün muhaddisler böyle hükmetmiştir.

★ Önceki hadiste varislerden herhangi biri lehine maddî vasiyet yapılamayacağı belirtilmişti. Çünkü varislerden herbiri belli, muayyen bir hakka sahiptir, bundan fazlasının verilmesi helal olmaz.

2- Hadisin sonunda, *Sa'd İbnu Havle*'nin zavallı olduğu ifade edilmiştir. Onun niçin zavallı addedildiğini araştıran şarihlerimiz, onun Mekke'de ölümüyle izah ederler. Çünkü hicretle ilgili bahiste de gördüğümüz üzere, hicret faziletli bir ameldir. Hicret eden bir kimse, terkettiği eski diyarına artık dönmemeli, dönse de az kalıp, hemen hicret ettiği yere gitmelidir. Mezkûr *Sa'd,* Mekke'de vefat etmekle pek çok manevi kayıplara uğramış, zavallı denmeye müstehak olmuştur. Bazı hadislerde, kişinin hicretle terkettiği eski yere geri gelmesi şiddet ifade eden tâbirlerle yasaklanır ve bunun, bir nevi *irtidâd* olduğu belirtilir. Bazı rivayetler, Habeşistan muhacirleri arasında da yer alıp, Bedir savaşına da katılan *Sa'd*'ın, Hudeybiye anlaşması sırasında Medine'yi terkederek Mekke'ye geldiğini ve Mekke'de öldüğünü belirtir. *Resûlullah*'ın onu, bu hali sebebiyle *zavallı* addettiğinde ihtilaf edilmez.

3- Hadis, aile efradının her çeşit nafakası için harcanan şeylerin, niyet-i hâlise şartıyla sadaka sayılacağını ifade ediyor ki, mü'minlere bu büyük bir müjdedir. Böylece aile reisleri, ailenin fertleri için daha şevkli harcar, daha çok kazanma gayretine girer.

4- *Ebu Zerr radıyallahu anh* gibi birkısım sûfîmeşreb büyüklerimiz mal biriktirmeyi mekruh addetseler de, mal biriktirip zengin olmak câizdir. Zira *Sa'd zü'l-mal* (mal sahibi) olarak tasvif edilmiştir. *Aleyhissalâtu vesselâm* bunu yasaklamış olsaydı *Sa'd İbnu Ebî Vakkâs zü'l-mâl* olmazdı. *Hz. Osman, Abdurrahman İbnu Avf* gibi başka örnekler de mevcut.

5- Mirasçıyı zengin etmeye çalışmak efdaldir. Bu hadis, *zenginlik mi fakirlik mi efdaldir* münakaşasında, zenginliğin efdaliyetine de bir delil olmaktadır.

6- Hayırlı ameller ve ibadetler yapmak için uzun ömür dilemek müstehabtır.

7- Bu hadis *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın ihbar-ı gayb nev'inden bir mucizesidir. Çünkü aynen buyurduğu gibi, Allah, *Sa'd İbnu Ebî Vakkâs radıyallahu anh*'a hem o hastalığından afiyet, hem de uzun ömür lutfetmiş, *Sa'd* da Irak Valisi olmuş, birkısım savaşlara katılmış, kiminin hidayetine, kiminin öldürülmesine, kiminin de esir alınmasına vesile olmuştur.

★ VARİSE VASİYET

5798 ١ــ عن عمرو بن خارجة رضى اللّه عنه قال: [خَطَبَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَلَى نَاقَتِهِ، وَأَنَا تَحْتَ جِرَانِهَا وَهِيَ تَقْصَعُ بِجِرَّتِهَا، وَإِنَّ لُعَابَهَا لَيَسِيلُ بَيْنَ كَتِفَيَّ فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: إنَّ اللّه تَعَالَى أَعْطَى كُلَّ ذِي حَقٍّ حَقَّهُ، فَلاَ وَصِيَّةَ لِوَارِثٍ]. أخرجه أصحاب السنن، لكن رواية أبي داود عن أبي أمامة.

«الجرانُ» باطن العنق مما يلي الأرض.

و «القَصعُ» شدة المضغ.

و «الجِرَّةُ» ما يخرجه البعير من بطنه ليجترَّهُ، وإنما يفعل ذلك البعير إذا كان مطمئناً. فإذا خاف شيئاً قطع الجرة.

1. **(5798)**- *Amr İbnu Hârice radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm devesinin üzerinde hitabede bulundu. Ben devenin boynunun altında idim. Deve durmadan geviş getiriyor, hayvanın salyası omuzlarımın arasına akıyordu. İşte bu esnada Aleyhissalâtu vesselâm'ın şu sözünü işittim:*

"Allah Teâla Hazretleri her hak sahibine hakkını verdi. Bu sebeple varislerden biri lehine vasiyet yoktur." [Tirmizî, Vesâya 5, (2122); Nesâî, Vesâya 5, (6, 247).]

5799 ٢ــ وعن طلحة بن مصرف قال: [سَأَلْتُ ابْنَ أَبِي أَوْفَى رَضىَ اللّه عنه. هَلْ أَوْصَى النَّبِيُّ ﷺ؟ قَالَ: لاَ. قُلْتُ: فَكَيْفَ كَتَبَ عَلَى النَّاسِ الْوَصِيَّةَ، أَوْ أَمَرَ بِهَا وَلَمْ يُوصِ؟ قَالَ: أَوْصَى بِكِتَابِ اللّهِ تَعَالَى]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

2. (5799)- *Talha İbnu Musarrıf* anlatıyor: *"İbnu Ebî Evfâ radıyallahu anh'a: "Resûlullah vasiyette bulundu mu?" diye sordum.*

"Hayır dedi. Ben tekrar:

"Öyleyse, kendi vasiyette bulunmaksızın halka nasıl vasiyeti farz kılar veya emreder" dedim.

"Kitabullah'ı vasiyet etti" diye cevap verdi." [Buhârî, Vesâya 1, Megâzî 83, Fezâilu'l-Kur'ân 18; Müslim, Vasiyet 16, (1634); Tirmizî, Vesâya 4, (2120); Nesâî, 2 (6, 240).]

AÇIKLAMA:

İbnu Ebî Evfa vasiyetin mutlak manada nefyini kasdetmiyor. Çünkü, zaten vasiyet Kur'ân'la sabit bir müessese. Nitekim *İbnu Ebî Evfa* bu maksadını ortaya koymak, *Resûlullah*'ın da vasiyete yer verdiğini göstermek için, sözünü: *"Aleyhissalâtu vesselâm Kur'ân-ı Kerîm'i vasiyet etmiştir"* cümlesiyle tamamlıyor. *İbnu Ebi Evfa* bu sözüyle *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın تَرَكْتُ فِيكُمْ مَا إِنْ تَمَسَّكْتُمْ بِهِ لَمْ تَضِلُّوا كِتَابَ اللّٰهِ **"Size, uyduğunuz taktirde sapıklığa düşmeyeceğiniz bir şey bırakıyorum: Kitabullah"** hadisini kastetmiş olabilir. Öyle ise sadedinde olduğumuz hadis, *Resûlullah*'ın para, mal, köle nev'inden şahsi bir varlık üzerinde vasiyet bırakmadığını kastetmiştir.

Bu ifadede mübalağa var mı sorusuna gelince, *"yok!"* demek gerekir. Çünkü Buhârî'de de kaydedilen bir rivayette: مَا تَرَكَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِنْدَ مَوْتِهِ دِرْهَماً وَلاَ دِينَاراً وَلاَ عَبْداً وَلاَ أَمَةً وَلاَ شَيْئاً اِلاَّ بَغْلَتَهُ الْبَيْضَاءَ وَسِلاَحَهُ وَأَرْضاً جَعَلَهَا صَدَقَةً *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm öldüğü zaman dirhem, dinar, köle veya herhangi başka bir şey bırakmamıştı. Bıraktığı şeyler beyaz katırı ile silahı ve (yolculara) bağışladığı bir arazi idi"* denmektedir. *Hz. Aişe* de *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın *"Dirhem, dinar, koyun, deve hiçbir şey bırakmadığını, vasiyette bulunmadığını"* belirtmiştir.

Öyleyse, geride servet olabilecek herhangi bir mal bırakılmayınca, bittabi olmayan mal üzerinde vasiyet de olmayacaktır. *Nevevî*, burada zikri geçen araziyi *Resûlullah*'ın sağlığında bağışladığını, katır, silah ve benzeri şeylerin de miras malı kılınmadığını, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın geride bıraktığı her şeyin sadaka yapıldığını, bu sebeple bunlardan sonra vasiyet edelebilecek mâlî değeri olan bir şey bırakmadığını belirtir.

Son olarak bir husus daha belirtelim: *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın, vefat sırasında ifade ettiği birkaç vasiyeti mevcuttur. Rivayetlerde bu bize inti-

kal etmiştir. Müslim ve Nesâî'de gelen bazı rivayetlere göre üç vasiyet-i Nebevî mevzubahistir:

1) *Arap Yarımadası'nda iki din olmamalıdır:* لاَ يَبْقَيَنَّ بِجَزِيرَةِ الْعَرَبِ دِينَانِ **“Arap Yarımadası'nda iki din baki kalmamalıdır.”** Bazı

“Arap Yarımadası'nda iki din baki kalmamalıdır.” Bazı rivayetlerde bu şart, yahudilerin Arap Yarımadası'ndan çıkarılması şeklinde ifade edilmiştir: أَخْرِجُوا الْيَهُودَ مِنْ جَزِيرَةِ الْعَرَبِ **“Yahudileri Arap Yarımadası'ndan çıkarın.”**

2) *Heyetlere hediye verilmesi:* أَجِيزُوا الْوَفْدَ بِنَحْوِ مَا كُنْتُ أُجِيزُهُمْ بِهِ **“(Size taşradan gelecek heyetlere (hiçbir ferdini unutmaksızın) benim verdiğim gibi siz de hediye verin.”**

3) *Namaz ve köleler:* كَانَ آخِرُ مَا تَكَلَّمَ بِهِ الصَّلاَةَ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ *“Resûlullah'ın en son medar-ı bahs edip tavsiye ettiği husus* **“Namaz ve sağ ellerinizin mâlik olduğu köleler ve cariyeler idi.”**

Esasen *İbnu Ebî Evfa*'nın *“Kitabullah'ı vasiyet etti”* ifadesinin içinde pek çok şey vardır. Çünkü dinin temel kaynağı odur, dinde olup da Kur'ân'da olmayan ciddi bir mesele yoktur. Hatta *Aleyhissalâtu vesselâm* tarafından teşrî edilmiş bulunan her şey Kur'ân'da mevcuttur denebilir. Çünkü Kur'ân'da: وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ **“Resûlümüz size her ne getirmişse onu alın, her ne yasaklamışsa ondan kaçının, terkedin”** (Haşir 7) emredilmiştir.

5800 ٣ ــ وعن الأسود بن يزيد قال: [ذَكَرُوا عِنْدَ عَائِشَةَ رضى الله عنها أَنَّ عَلِيًّا رَضِىَ اللّهُ عَنهُ كَانَ وَصِيًّا لِرَسولِ اللّهِ ﷺ قَالَتْ: مَتَى أَوْصَى إِلَيْهِ، وَقَدْ كُنْتُ مُسْنِدَتَهُ إِلَى صَدْرِى، فَدَعَا بِالطَّسْتِ، فَلَقَدِ انْخَنَثَ فِى حِجْرِى، وَمَا شَعَرْتُ أَنَّهُ مَاتَ، فَمَتَى أَوْصَى إِلَيْهِ]. أخرجه الشيخان والنسائى

«الإِنْخِنَاثُ» الانثناء والانكسار، أرادت أنه استرخى فانثنت أعضاؤه.

3. **(5800)-** *Esved İbnu Yezîd* anlatıyor: *“Hz. Aişe radıyallahu anhâ'nın yanında, Hz. Ali'nin Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın vasîsi olduğunu söylemişlerdi:*

“Resûlullah ona ne zaman vasiyette bulundu? Öleceği sırada o benim göğ-

süme yaslanmış vaziyette idi, bir leğen getirtti. Kucağımda bükülmüştü, öldüğünü bile hissetmedim. Öyleyse ona ne zaman vasiyet etti" diye itiraz etti." [Buhârî, Vesâya 1, Megâzî 83; Müslim, Vasiyyet 19, (1636); Nesâî, Vesâya 2, (6, 240).]

5801 ٤ــ وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده [أنَّ الْعَاصَ بْنَ وَائِلٍ السَّهْمِي أَوْصَى أنْ يُعْتَقَ مِائَةُ رَقَبَةٍ. فَأَعْتَقَ عَنهُ ابْنُهُ هِشامٌ خَمْسِينَ، وَأَرَادَ ابْنُهُ عَمْرُو أنْ يُعْتِقَ عَنْهُ الْخَمْسِينَ الْبَاقِيَةَ. فقَالَ: حَتَّى أَسْأَلَ رسولَ اللّه ﷺ، فَأَتَاهُ فَسَألَهُ فقَالَ: يَارسولَ اللّهِ؟ إنَّ أَبِي أَوْصَى أنْ يُعْتَقَ عَنْهُ مِائَةُ رَقَبَةٍ، وَإنَّ هِشَاماً أعتَقَ عَنْهُ خَمْسِينَ وَبَقِيَتْ عَلَيَّ خَمْسُونَ، أفَأُعْتِقُ عَنْهُ؟ فقَالَ ﷺ: إنَّهُ لَوْ كَانَ مُسْلِماً فأَعْتَقْتُمْ عَنْهُ، أوْ تَصَدَّقْتُمْ عَنْهُ، أوْ حَجَجْتُمْ عَنْهُ بَلَغَهُ ذٰلِكَ]. أخرجه أبو داود.

4. (5801)- *Amr İbnu Şu'ayb an ebîhi an ceddihi* anlatıyor: *"As İbnu Vâil es-Sehmî [kendi adına] yüz kölenin azad edilmesini vasiyet etti. Oğlu Hişam, ona bedel, elli tanesini azad etti. Oğlu Amr da ona bedel geri kalan elliyi âzad etmek istedi ve:*

"Hele Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a bir sorayım!" dedi, ona gelip:

"Ey Allah'ın Resûlü! Babam, kendi adına, yüz köle azad edilmesini vasiyet etmişti. Hişam onun adına elli köle azad etti! Benim üzerime de elli tanesi kaldı. Onun adına ben azad edebilir miyim?" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm, bana:

"Eğer o müslüman idiyse, ona bedel azad etseniz veya ona bedel sadaka verseniz veya ona bedel hacc yapıverseniz bu ona ulaşırdı" *buyurdular."* [Ebu Dâvud, Vesâya 16, (2883).]

AÇIKLAMA:

Son rivayet, gayr-i müslim bir kimsenin vasiyetine uyulup uyulmayacağı meselesiyle ilgilidir. Çünkü *Âs İbnu Vâil,* her ne kadar İslâm devrini idrak etmiş ise de, müslüman olmadan ölmüştür. Bu sebeple olacak ki, oğlu *Amr,* müslüman olmadan ölmüş bulunan babasının vasiyetine uyarak köle azad etmesi câiz mi, değil mi diye tereddüt geçirerek *Aleyhissalâtu vesselâm*'a gidip sorar. *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın cevabını değerlendiren âlimler, sadakanın kâfire faydası olmayacağına hükmederler. Hadisten çıkan diğer hüküm de şu-

dur: Müslümana mâlî ve bedenî ibadetler fayda sağlamaktadır.

Hülasa hadîs, kâfirin müslüman olan varislerine, kâfirin yaptığı, kurbiyete mâtuf vasiyetlerini infazın vecîbe olmadığına delil kılınmıştır.

★ YETİMİN VASÎSİ

5802 ١ ـ عن أبي ذر رضى اللّه عنه قال: [قال رسول اللّه ﷺ: يَا أَبَاذَرٍّ إِنِّي أَرَاكَ ضَعِيفاً، وَإِنِّي أُحِبُّ لَكَ مَا أُحِبُّ لِنَفْسِي، لاَ تَأَمَّرَنَّ عَلَى اثْنَيْنِ وَلاَ تَوَلَّيَنَّ مَالَ يَتِيمٍ]. أخرجه أبو داود والنسائى

1. **(5802)**- *Ebu Zerr radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Ey Ebu Zerr! Ben seni zayıf bir kimse görüyorum. Ben kendim için sevdiğimi senin için de aynen severim. Öyleyse iki kişi üzerine emir olmayasın, yetim malına da velîlik yapmayasın." [Ebu Dâvud, Vesâya 4, (2868); Nesâî, Vesâya 10, (6, 255).]

AÇIKLAMA:

1- *Vasî,* bir kimsenin ölümünden sonra, onun malları ve çocukları hakkında muhafaza ve tasarruf yetkisi olan kimsedir. *Kayyim* ile *vasî* arasında şöyle bir fark vardır: Vasî hem muhafaza ve hem de tasarrufla yetkili olduğu halde, kayyim, sadece muhafaza ile yetkilidir, tasarruf yetkisi yoktur.

2- Sadedinde olduğumuz hadis, herkesin vasîlik yapamayacağını, onun için bazı vasıfların bulunması gerektiğini ifade etmektedir. *Ebu Zerr radıyallahu anh*'a nişbet edilen *zayıflık,* menfaatleri celb, mazarratı defle ilgili olmalıdır. Öyleyse vasi, yetimin menfaatini gözetebilecek dirayete sahip olmalıdır. Bu dirayetiyle lehine durumları tahkik edebilmeli, aleyhine durumlara karşı tedbirler düşünüp, icra edebilmelidir. *Hz. Yusuf*'ın diliyle Cenab-ı Hakk velî olmanın iki mühim şartını belirtmiştir: إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ

a) *Hafîz* (koruyucu, muhafaza edici olmak, yani maslahatları celb, mazarratları def edecek kudrette olmak.

b) *Alîm:* Veliliğin mahiyetini, sorumluluklarını bilmek. Meseleyi değerlendiren âlimler, bu iki şartı nefsinde taşımayan kimsenin vasî veya veli olmasının haram olduğunu söylemişlerdir. *Taberânî*'nin bir rivayetinde *Aleyhissalâtu vesselâm:* اَلإِمَامُ الضَّعِيفُ مَلْعُونٌ. **"Zayıf imam mel'undur"** buyurmuştur.

5803 ٢ ـ وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده قال: [أَتَى رَجُل رَسولَ اللّهِ ﷺ فقَالَ: إِنِّى فقِيرٌ وَلَيْسَ لِى شَىْءٌ وَلِى يَتِيمٌ. فقَالَ: كُلْ مِنْ مَالِ يَتِيمِكَ غَيْرَ مُسْرِفٍ، وَلاَمُبَادِرٍ، وَلاَ مُتَأَثِّلٍ مَالاً]. أخرجه أبو داود والنسائى.

«المبادر» المسارع.

2. (5803)- *Amr İbnu Şu'ayb an ebîhi an ceddihi* anlatıyor: *"Bir adam Aleyhissalâtu vesselâm'a gelerek: "Ben fakirim, hiçbir şeyim yok, üstelik bir de yetimim var!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Yetimin malından ye! Ancak bunu yaparken ne israfa kaç, ne aceleci ol, ne de kendine mal et" *buyurdular."* [Ebu Dâvud, Vesâya 8, (2872); Nesâî, Vesâya 11, (6, 256).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, *Aleyhissalâtu vesselâm,* yanında yetim barındıran kimsenin, yetimin malından yemesine bazı kayıtlarla müsaade ediyor: Adam fakir olacak, yetimin malını israfa kaçmayacak şekilde tasarruf edecek, kendine has bir sermaye yapmayacak.

Yetim malının vasiye mübah kılınışının sebebi şöyle açıklanmıştır: *"Velinin malın korunmasında, nemalandırılmasında çalışmış olması ve çocuğun işlerinin ıslahı için gayret göstermiş bulunması gibi sebeplerle ameline mukabil bir istihkak kesbetme mânası vardır, bu sebeple ona mübah kılınmıştır. Ancak, maruf üzere ve ameline mukabil olacak miktarda almalıdır."*

Yetim malından yenilip yenilemeyeceği ihtilafında *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ*'nın *"Vasî, bu maldan, mal hususunda çalışması varsa yiyebilir"* dediği rivayet edilmiştir. *Ahmed İbnu Hanbel* de bu görüştedir. *Hasan Basrî* ve *İbrahim Nehâî "yer, yediğini ödemez de"* demişlerdir. *Evzâî, Saîd İbnu Cübeyr: "Yer, fakat yediğini, yetim büyüyünce öder"* demiştir.

5804 ٣ ـ وعن على رضى اللّه عنه قال: [حفِظْتُ مِنَ النَّبىِّ ﷺ اثْنَتَيْنِ: لاَيُتْمَ بَعْدَ احْتِلاَمٍ، وَلاَ صُمَاتَ يَوْمٍ إِلى اللَّيْلِ]. أخرجه أبو داود

3. **(5804)**- *Hz. Ali radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan iki şey öğrendim:* **"İhtilamdan sonra yetimlik kalmaz, geceye kadar gün boyu sessiz durmak yoktur."** [Ebu Dâvud, Vesâya 9, (2873).]

AÇIKLAMA:

Yetim, anne veya babadan birini veya her ikisini kaybeden kimsedir. Sözgelimi babasını kaybeden bir çocuk ne zamana kadar *"yetim"* dir sorusuna bu hadis cevap vermekte: *"İhtilam olma yani bülûğa erme halinde yetimlikten çıkacağını, artık o kimsenin yetim sayılmayacağını"* belirtmektedir.

Hadisin devamı, bir cahiliye âdetini yasaklamaktadır: İster i'tikaf sırasında ister i'tikaf dışında gün boyu sükut etmek. İşte hadis bunu yasaklamaktadır. Böylesi manasız eziyetler ibadet değildir, bunlarda Allah'a yakınlık yoktur.

Şunu da kaydedelim ki, konuşmamak suretiyle oruç tutmak daha önceki şeriatlarda meşrudur. Hatta buna âyet-i kerîmede bile işaret edilmiştir: *Hz. Yahya* ile müjdelenen *Zekeriya aleyhisselâm* buna bir alâmet istediği zaman Cenab-ı Hakk قَالَ آيَتُكَ اَلاَّ تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلاَثَةَ اَيَّامٍ اِلاَّ رَمْزاً **"Alâmetin, üç gün işaretle anlaşma dışında insanlarla konuşmamandır; Rabbini çok an, akşam sabah hamd et" dedi"** (Al-i İmrân 41). *Münâvî* der ki: *"(Konuşmamak suretiyle tutulan oruç) bizden önceki ümmetlerde meşru olduğu gibi, bizde meşru değildir. Bunda, hıristiyanlığa benzeme bulunduğu için yasaklanmıştır."*

VAAD BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Vaad, dilimizde vaadetmek veya söz vermek diye ifade edilir. Dinimiz, mensuplarına vaadinde durmayı emreder. Kişinin İslâmını tamamlayan hususlardan biri de budur. Kur'ân-ı Kerîm'de *Hz. İsmaîl* bu vasfıyla nazarlara arzedilir: **"Kitapta İsmaîl'i de an. Muhakkak ki o, vaadinde sadıktı ve Allah tarafından gönderilmiş bir peygamberdi"** (Meryem 54). Birkısım âlimlerimiz, vaadini yerine getirmemeyi şu mealdeki ayette zikredilen duruma benzetmiştir: **"Yapamayacağınız şeyi söylemeniz Allah katında pek büyük bir gazab sebebidir"** (Saf 3). Kur'ân'da ahidlerin yerine getirilmesiyle ilgili birçok ayet vardır. Bir tanesini mealen kaydediyoruz: **"Ahdi de yerine getirin. Muhakkak ki ahidden dolaylı mesuliyet vardır"** (İsra 34). Hadiste de sözünü tutmamak, münafıklık alâmetlerinden biri olarak zikredilmiştir.

Bazı âlimler, kişinin vaadini, kendisi üzerine bir şehadeti olarak değerlendirmiştir. Vaadin yerine getirilmesini bütün ülemâ dinî bir emir olarak değerlendirmiş, fakat farz olmadığını söylemiştir. Ancak, şunu da belirtelim ki, bazı âlimlere göre, mevzu üzerine vârid olan âyet ve hadislerin delâleti, onun vâcib olmasınadır. Böylesi şiddetli vaidlerle vaade riayet emredilirken, vaade uymamanın kerâhet-i tenzihîyeye hamli, bazılarınca çelişki olarak değerlendirilmiş: *"Hele bir bakılsın. Vaadden dönmeye haram derken vaade uymak vacib değildir denebilir mi, veya uyulması vacib olmayan bir vaadi tutmamakla günaha girilir denebilir mi?"* denmiştir.

Şu halde vaadi yerine getirmenin vacib olduğunu söyleyen de olmuştur. Bâzı Mâliki alimler: *"Vaad bir sebebe bağlı ise, o vaade uymak vacibtir, değilse değildir"* demiştir. Sözgelimi kim: *"Benimle evlenirsen sana şunu alacağım dese, o da kabul etse bu vaadin yerine getirilmesi vacibtir."*

Hibe, kabzedildikten sonra mı daha önce mi kişinin mülküne girer, münakaşa edilmiştir.

١ـ عن عبد الله بن أبى الحمساء رَضى الله عنه قال: [بَايَعْتُ

رَسولَ اللّهِ ﷺ بِبَيْعٍ قَبْلَ أَنْ يُبْعَثَ، وَبَقِيَتْ لَهُ بَقِيَّةٌ، فَوَعَدْتُهُ أَنْ آتِيَهُ بِهَا فى مَكانِهِ، فَنَسِيتُ ثُمَّ ذَكَرْتُ بَعْدَ ثَلاثٍ، فَجِئْتُ فإِذَا هُوَ فِي مَكَانِهِ، فقَالَ: يَافتَى لَقَدْ شَقَقْتَ عَلَيَّ أَنَا هٰهُنَا مُنْذُ ثَلاثٍ أَنْتَظِرُكَ].

أخرجه أبو داود

1. (5805)- *Abdullah İbnu Ebi'l-Humsâ radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a daha bi'set (peygamberlik) gelmezden önce bir şey satın almıştım. O alış-verişten ona hâla bir miktar (borç) bakiyesi kalmıştı. Ben o kalanı, kendisine yerinde vermeyi vaadettim. Ama bunu unuttum. Üç gün geçtikten sonra hatırladım, geldiğimde o hâlâ (sözleştiğimiz) yerindeydi.*

"Ey genç, bana meşakkat verdin, ben üç gündür burada seni bekliyorum!" *buyurdular."* [Ebu Dâvud, Edeb 90, (4996).]

AÇIKLAMA:

Hadis, sözünde durma meselesine fevkalâde çarpıcı bir örnek vermektedir: Buluşmak üzere anlaşılan yere zamanında gelip beklemek ve bu bekleyişi üç gün devam ettirmek. Şârihler bu uzun bekleyişi, alacağını kurtarmak maksadıyla değil, vaadindeki sıdk sebebiyle yaptığını belirtirler. *Nevevî* der ki: *"Ülema şu hususta icma etmiştir: "Bir kimse, bir başkasına dinen yasaklanmamış olan herhangi bir şey vaadetmişse, bu vaadini tutması gerekir. Bu, vâcib midir, müstehab mıdır hususunda ihtilaf edilmiştir:*

★ *İmam Şâfi'î, Ebu Hanîfe hazretleri ve cumhûr "Müstehabtır, terkeden faziletten mahrum kalır, şiddetli bir mekruh işlemiş olur. Hulfu'l-vaad yönüyle günah işlemez. Ancak, eza vermek kastıyla bunu yapmışsa o zaman günahkâr olur" demiştir.*

★ *Bir grup âlim, bunun vâcib olduğuna hükmetmiştir. Ömer İbnu Abdilaziz bunlardandır.*

★ *Bazı âlimler: "Tafsîl gerekir, şartlara göre yukarıda söylenen hükümlerden biri terettüp eder" demiştir.*

Birinci veçhi teyid eden bir rivayete göre Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm söz verince عَسَى **"Umulur ki"** *derdi. İbnu Mes'ud'un bir rivayetine göre de inşaallah demedikçe vaadde bulunmazdı.*

Buna rağmen muhatap, vaadden cezm (kesinlik) anlamış ise, bir zorluk yok-

sa yine de vaadi yerine getirmek gerekir. Vaadettiği sırada, içinden, yapmama hususunda kesin kararlı ise, bu münafıklıktır."

5806 ٢ــ وعن جابر رضى اللّه عنه قال: [قال رسول اللّه ﷺ: لَوْ قَدْ جَاءَ مَالُ الْبَحْرَيْنِ لَقَدْ أَعْطَيْتُكَ هٰكَذَا و هٰكَذَا، ثلاثاً. فَلَمْ يَقْدَمْ مَالُ الْبَحْرَيْنِ حَتَّى قُبِضَ رَسولُ اللّه ﷺ، فَلَمَّا قَدِمَ عَلَى أَبِى بَكْرٍ أَمَرَ مُنَادِياً فَنَادَى: مَنْ كانَ لَهُ عِنْدَ رَسولِ اللّهِ ﷺ عِدَةٌ أَوْ دَيْنٌ فَلْيَأْتِنِي. قَالَ جَابِرٌ: فَجِئْتُ أَبَا بَكْرٍ فَأَخْبَرْتُهُ أَنَّ النبىَّ ﷺ قالَ: لَوْ قَدْ جَاءَ مَالُ الْبَحْرَيْنِ أَعْطَيْتُكَ هٰكَذَا وَهٰكَذَا ثَلاَثاً: قالَ: فأَعْطَانِى. قالَ جَابِرٌ: فَلَقِيتُ أَبَا بَكْرٍ بَعْدَ ذٰلِكَ فَسَألْتُهُ فَلَمْ يُعْطِنِى. ثُمَّ أَتَيْتُهُ فَلَمْ يُعْطِنِى. ثُمَّ أَتَيْتُهُ الثَّالِثَةَ فَلَمْ يُعْطِنِى. فَقُلْتُ لهُ: قَدْ أَتَيْتُكَ فَلَمْ تُعْطِنِى، ثُمَّ أَتَيْتُكَ فَلَمْ تُعْطِنِى، ثُمَّ أَتَيْتُكَ فَلَمْ تُعْطِنِى، فَإِمَّا أَنْ تُعْطِيَنِى وَإِمَّا أَنْ تَبْخَلَ عَنِّى. فقَالَ: أَقُلْتَ تَبْخَلُ عَنِّى؟ وَأَىُّ دَاءٍ أَدْوَأُ مِنَ الْبُخْلِ؟ قَالَهَا ثَلاَثاً؛ مَا مَنَعْتُكَ مِنْ مَرَّةٍ إِلاَّ وَأَنَا أُرِيدُ أَنْ أُعْطِيَكَ].

2. **(5806)**- *Hz. Câbir radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Bahreyn'in sadaka malı geldimi sana şöyle şöyle (avuç avuç) vereceğim" *dedi ve üç kere eliyle gösterdi. Bahreyn'in malı gelmezden önce Aleyhissalâtu vesselâm vefat etti. Mal Hz. Ebu Bekr'e gelince, bir münadi ile halka şöyle ilanda bulundu:*

"Kime Resûlullah'ın bir vaadi veya bir borcu var idiyse bana gelsin!"

Câbir der ki: "Ben hemen Hz. Ebu Bekr radıyallahu anhüma'ya gittim ve Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın: **"Bahreyn'in sadaka malı geldimi ben sana şöyle şöyle vereceğim"** *deyip üç kere iki eliyle işaret yaptığını söyledim. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekr bana derhal verdi.*

Câbir der ki: "Bundan sonra da Ebu Bekr'e rastladım ve yine istedim. Ama bu sefer vermedi. Sonra tekrar ona geldim, yine vermedi, sonra üçüncü sefer geldim yine vermedi. Ben de:

"Sana bir geldim vermedin, sonra bir daha geldim yine vermedin, bir kere daha geldim yine vermedin. Ya bana verirsin, ya da seni bana karşı cimri bileceğim" dedim. Bunun üzerine:

"Bana karşı cimri bileceğim mi dedin? Cimrilikten daha kötü hangi hastalık var?" dedi ve bunu üç kere tekrar etti ve devam etti:

"Ben seni reddettiğim her defasında (içimden) sana vermek istedim" dedi. [Bana bir avuç avuçlayıp verdi].

5807 ٣ ــ وعن محمد بن على قال: [سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللّهِ يَقُولُ جِئْتُهُ. فَقَالَ: لِى أَبُو بَكْرٍ عُدَّهَا فَعَدَدْتُهَا فَوَجَدْتُهَا خَمْسِمائَةٍ. فَقَالَ: خُذْ مِثْلَهَا مَرَّتَيْنِ]. أخرجه الشيخان

3. (5807)- *Muhammed İbnu Ali* anlatıyor: *"Câbir İbnu Abdillah'ı dinledim. Diyordu ki:*

"Hz. Ebu Bekr'e geldim. Ebu Bekr bana [birkaç avuç avuçlayıp verdikten sonra] "Şunları bir say!" dedi. Ben de saydım. Hepsi beşyüz taneydi. Hz. Ebu Bekr: "Bunun iki mislini al!" dedi." [Buhârî, Hibe 18, Kefâlet 3, Şehâdât 28, Humus 17; Müslim, Fezâil 60, (2314).]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Ebu Bekr, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın vaadini yerine getiriyor. Bunu yaparken *Hz. Câbir*'den herhangi bir delil istemiyor. Esasen, *Hz. Câbir* bunu, *Resûlullah*'ın bir borcu değil, bir vaadi olarak istemiştir. Bu hadise, İslâm'da devlet reisinin hazineden tasarrufta geniş yetki sahibi olduğunu gösterir.

2- *Hz. Ebu Bekr*, ikinci sefer talebi karşısında *Cabir radıyallahu anhüma*'ya ihsan etme işini geciktirmiş, üç sefer istedikten ve hatta "cimrilik" ithamını işittikten sonra vermiştir. Bu geciktirmenin sebebini *İbnu Hacer: "Ya bundan daha mühim bir iş sebebiyle yahut da hemen verseydi, bu hal, Câbir'i tekrar isteme hırsına iter diye korkmuştur veya bu çeşit durumlarda isteyenler çok olmasın diye düşünmüştür, değilse mutlak şekilde vermemek düşüncesinden değildir. Nitekim Hz. Ebu Bekir de: "Ben seni reddettiğim her defasında (içimden) sana vermek istemiştim" dedi"* diyerek açıklar.

3- *Hz. Ebu Bekr*'in verdiği avuç, tek elin avucu değildir. حثية iki elle yapılan ve *koç avuç* dediğimiz avuçtur.

VEKÂLET BÖLÜMÜ

5808 ١ ـ عن حكيم بن حزام رَضِىَ اللّهُ عنه: [أنَّ رَسولَ اللهِ ﷺ بَعَثَ مَعَهُ بِدينَارٍ يَشْتَرِىَ لَهُ بِهِ أُضْحِيَةً فاشْتَرَى كَبْشاً بِدينَارٍ وَبَاعَهُ بِدينَارَيْنِ، فَرَجَعَ وَاشْتَرَى أُضْحِيَةً بِدينَارٍ، فَجَاءَهُ بِالأُضْحِيَةِ وَالدِّينَارِ، فَتَصَدَّقَ ﷺ بِالدِّينَارِ، وَدَعَا لَهُ أَنْ يُبَارِكَ لَهُ فى تِجَارَتِهِ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

1. (5808)- *Hakîm İbnu Hizâm radıyallahu anh*'ın anlattığına göre, *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, kendisine bir dinar vererek kurbanlık bir koç almaya gönderdi. Çarşıdan bir dinara bir kurbanlık satın aldı. Ancak onu (beriye gelince) iki dinara sattı. Geri dönüp bir dinara bir koç satın aldı. Böylece Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a bir dinar ve bir koçla geldi. Resûlullah dinarı tasadduk etti. Hakîm'e de bu ticaretinde mübarek kılması için Allah'a dua etti."* [Ebu Dâvud, Büyû' 28, (3386); Tirmizî, Büyu' 34, (1257).]

AÇIKLAMA:

1- Vekalet, şeriatte, kişinin bir başkasını kendinin yerine mutlak veya mukayyed olarak koyması, ikâme etmesi demektir. Meşrû amellerden biridir.

2- Sadedinde olduğumuz hadis, *Resûlullah*'ın kendi adına bir kurbanlık almak üzere bir dinarlık para vererek gönderdiği *Hakîm*'in macerasını aksettiriyor: O bir dinarı vererek satın aldığı koçu iki dinara satıyor, bir dinara tekrar bir koç alıyor. *Resûlullah*'a hem bir koç hem de bir dinarla dönüyor, olanları anlatıyor. *Aleyhissalâtu vesselâm* bu tarzın meşruluğunu ifade zımnında, *Hakîm*'e bereketle dua eder.

3- Hadis, vekilin *"bir dinara bir koç al"* diyerek göndermesi halinde, bir dinara veya yarım dinara bir koç almasının cevazını gösterir. Zira böyle bir alışverişte mal sahibinin dediği olmuş, ayrıca parasında artış da husûle gelmiştir.

Bu hadisi esas alan bir kısım âlimler bey'i'l-fuzûlinin cevazına hükmetmişlerdir. *İmam Mâlik,* iki görüşünün birinde, *Ahmed* kavl-i kadiminde, *Şâfi'î, Hz. Ali, İbnu Abbâs, İbnu Mes'ud, İbnu Ömer* hep bu görüştedirler.

İmam Şâfiî kavl-i cedîdinde: *"Bey'-i mevkûf ve şira-ı mevkuf batıldırlar"* demiştir.

Ebu Hanîfe: "Bey-i mevkuf sahîhtir, şira-i mevkuf sahih değildir" demiştir. Ona göre, bir malı, mâlikinin mülkünden çıkarmak, idhâlin hilafına, mâlikin iznine tabidir.

İmam Mâlik'ten *Ebu Hânîfe*'nin sözünün tam aksi rivayet edilmiştir.

VAKIF BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA

Vakf, kelime olarak durdurmak mânasına gelir. Istılah olarak, İmameyn'in tarifine göre, *"Bir mülkün menfaatini halka tahsis edip aynını Allah Teâla'nın mülkü hükmünde olarak temlik ve temellükten müebbeden menetmektir"* diye tarif edilmiştir. Bu tarif İslâm fukahasının vakıf anlayışını ifade eder. Ancak herkesin istifadesine sunulan müessese mânasında vakıf, insanlık kadar eskidir. Tarihî vesikalar, vakfın önce dinî olarak başladığını, sonradan insanî, medenî, içtimâî sahalara yayıldığını gösterir. İlk vakıfları, herkesin müştereken ibadet yaptığı mâbedlerin teşkil ettiği söylenmektedir.

Vakıf İslâm'la birlikte ayrı bir gelişme göstermiştir. Hiçbir medeniyette vakıf müessesesi, İslâm'da olduğu kadar gelişme ve cemiyete küllî hizmet kaydetmemiştir. Bu duruma, dinin vakfa verdiği önem rol oynamıştır. Dinimiz vakfa ayrı bir kudsiyet atfetmiş, imkân sahiplerini vakıf yapmaya fevkalade teşvik etmiş, vakıf yapacakların koyacakları şartları *"şâri'in hükmü"* gibi addederek, istediği şartlarla vakıf yapma selahiyeti tanımış ve bu şartın Kıyâmete kadar değiştirilemeyeceği garantisini vermiştir.

İslâm'da ilk fiilî vakıf örneğini bizzat *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* vermiştir. *Resûlullah*, önce Medine'de sahip olduğu yedi ayrı akarını, daha sonra da Fedek ve Hayber hurmalıklarından hissesine düşeni Allah yolunda vakıf buyurmuşlardır.

Peygamberlerinden gördükleri bu güzel sünnete imkânları ölçüsünde uymaya çalışan ashaptan pekçoğu, kıymetli akarlarını vakfetmişlerdir. *Hz. Câbir radıyallahu anh: "Muhacir ve ensardan imkân sahibi olup da vakıfta bulunmayan tek kişi bilmiyorum"* der.

Bu meyanda, *Hz. Ömer radıyallahu anh*'ın Hayber'de sahip olduğu "Kasm" adındaki pek kıymetli hurmalıkla ilgili vakfı bilhassa meşhur olmuştur. İslâm'ın neşrine hizmet eden Dâru'l-Erkâm da bu vakıflar arasında yer alır.

İslâm tarihinde vakıflar, çeşitli maksadlara hizmet eder: Fakirleri himaye etmek, yolcuların ihtiyaçlarını karşılamak, yetimleri büyütmek, talebelere burs,

sükna vs. temin etmek, işsizlere iş bulmak, çırak yetiştirmek, müflis ve borçlulara yardımcı olmak, bekârları evlendirmek, hayvanları himaye etmek vs. Medrese, han, câmi, çeşme, yol, köprü gibi ammenin menfaatine hizmet eden müesseseler kurmak, bunların ayakta kalmaları için gerekli masraflarını karşılamak gayesiyle de çok sayıda vakıflar kurulmuştur. Bu çeşit vakfın ilk örneğini Hicrî 88 (milâdî 706) yılında *Velid Bin Abdülmelik* vermiştir: Şam'da yaptırdığı meşhur Ümeyye Camii'nin masraflarını karşılamak üzere birkısım köy ve mezrayı vakfetmiştir.

İçtimâî müesseselerin ihtiyaçlarını karşılamaya matuf bu çeşit vakıfların İslâm tarihinde ifa ettiği hizmetin büyüklüğüne ayrıca parmak basmak gerekir. Zira, devletlerin dış ve iç gâileler sebebiyle maddeten zayıf ve yorgun düştükleri, me'murlarının maaşlarını bile ödeyemeyecek hale geldikleri dönemlerde bile, bu müesseseler, vakıfları sayesinde sarsılmadan hizmetlerini yürütebilmişler, böylece ilmî hayat ve dinî hizmetler en kritik, en fena şartlarda bile aksamadan devam edebilmiştir.

Günümüzde, bilhassa maarif hizmetlerinin yürütülmesinde, devletimizin halkın katkılarını ısrarla teşvik etmeye başlaması, devlet-halk işbirliği ile ortaya konmaya başlayan müesseselerin bir teşvîk unsuru olarak bilhassa propaganda edilip tanıtılması, vakfın ehemmiyetinin tekrar anlaşılmasında oldukça mânidar bir gelişmedir.

İSLAMÎ VAKFIN MÜHİM BİR HUSUSİYETİ: İslâm'da vakfın gayesi Allah'ın rızasını kazanmaktır. Malını vakfeden müslümanlar, bidayetten beri hep bu maksadı gütmüşler ve vakfiyelerinde bunu açık bir şekilde belirtmişlerdir. Halbuki, diğer dinlerde, yapılan hayrattan, her seferinde, uhrevî mükâfaat düşünülmemiş, dünyevî maksad, re'fet (acıma) hissi, insaniyet fikri de ön plana alınmıştır. Müslümanlıkta ise *"takarrüb ilallâh"* tabirinde vecizeleştirilen *"Allah'a yaklaşmak, O'nun rızasını aramak"* gayesi esas alınmış ve bu, İslâmî mânadaki vakfın sıhhat şartlarından biri addedilmiştir.

Bu hususu, vakıf kurmak veya kurulmuş vakıflara bağışlarıyla yardım etmek isteyen müslümanların iyi bilmeleri gerekir.

İslâm âlimleri, ehemmiyetine binaen, vakfı tarif ederken bu mânayı zihne getirecek tabire yer vermeye bilhassa itina göstermişlerdir: Zira elbirlik kabul edilen târife göre, *"Vakıf: Menfaati İbadullah'a ait olmak üzere bir aynı (malı) Cenâb-ı Hakk'ın mülkü hükmünde olarak temlik ve temellükten ilelebet hapsetmektir."* Tarifte görüldüğü üzere, müslümanların yaptığı vakıf tarih boyunca hep **MALI ALLAH'IN KILMA** mânasını taşımıştır.

Atalarımızın mallarını vakfederken dünyevî başka maksadlar da güttüğü şeklinde ileri sürülen iddialar tamamen indîdir ve gerçeği aksettirmekten çok uzaktır.

"Sevdiklerinizden İnfak Etmedikçe Hayra, Sevaba Eremezsiniz" (ayet): Şunu hemen belirtelim ki, İslâm dünyasında mevcut her hayırlı müessesenin esas kaynağını Kur'ân ve sünnet teşkil eder. Vakıf müessesesinin kaynağı da böyledir. *Resûlullah* devriyle ilgili çok sayıda rivâyet gösteriyor ki: **"Sevdiklerinizden infak etmedikçe hayra, sevaba eremezsiniz"** âyeti indiği zaman, ashâb çoğunlukla *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'e müracaat ederek en çok sevdikleri şeyleri Allah rızası için bağışladıklarını bildirmişlerdir. Bu bağışların birkısmı sadaka, bir kısmı köle azadı şeklinde yapılırken, birkısmı da vakıf şeklinde gerçekleşmiştir. Ondört asırdan beri Cenâbı Hakk'ın: **"Sevdiklerinizden infak etmedikçe hayra, sevaba erişemezsiniz"** hitabı, mü'min vicdanlarda çınlayarak hayır keselerini açık tutmalarını sağlamış, Kıyamete kadar da aynı inançlı gönüllerde mâkes bulmaya, çınlamaya devam edecektir: **Sevdiklerinizden infak etmedikçe hayra, sevaba ulaşamazsınız.**

SADAKA-İ CARİYE: Durmadan akan hayır çeşmesi: Bazı çeşmeler, pınarlar vardır akar da akar; belki de dünyanın kurulduğu günde başlamıştır akmaya. O kadar bol, o kadar zengindir ki, Kıyâmet'e kadar serin suyu tatlı şırıltısı, güzel manzarasıyla susamış ciğerlere hayat, kederli gönüllere haz ve ümit, âşık ruhlara ilham vereceğinden herkes emindir.

Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm, Allah yolunda yapılacak birkısım hayırları bu çeşmeye benzetir. Ancak bu çeşme, başka çeşmedir; bu çeşme hayır çeşmesidir, bu çeşme sadece insanlara dünyevî hizmet vermez, kurucularına da ebedî nûr ve gıda akıtır. Bu, Kıyamet'e kadar akacak, aktıkça sahibinin amel defterini, hayır havuzunu da dolduracak, onu ebedî nura boğacak bir çeşmedir, bu çeşme, **SADAKA-İ CÂRİYE**'dir.

Nedir bu *sadaka-i câriye?* Bu Allah rızası için, insanlara hizmet veren bir eser bırakmaktır. Bu, ilimdir, ilmî müessesedir, yoldur, köprüdür, kütüphânedir, müessese kurarak, burs vererek yetiştirilmiş insandır, fedakârlıklara katlanarak hayırlı şekilde büyütülmüş evlattır. İşte *Resûlullah*'ın müjdesi; kendi kelamlarıyla: **"Kişi öldüğü vakit, üç sayfası hariç bütün amel defteri kapanır. Açık kalan amel sayfalarından biri sadaka-i câriyedir, biri insanların faydalanacağı bir ilimdir, üçüncüsü de kendine dua eden hayırlı evlattır."**

İslâm âlimleri çoklukla, *sadaka-i câriye* ile vakfın kastedildiğini söylerler.

LAMBA KİMİN? Bir babanın emriyle, beş kardeşten biri lambanın şişesini, diğeri camını, üçüncüsü gazyağını, dördüncüsü fitilini alsa, beşincisi de kibrit getirip yaksa.

Bu lamba kimindir?

Lambadan istifade edenler, lambanın sahibine dua etseler, dua ve teşekküre hepsi de hak sâhibi değil midir?

Evet Allah yolunda yapılan hayır işleri, vakıflar, müesseseler de böyledir. Biri düşünür, teşebbüsü başlatır. Diğer pekçokları yardımla müesseseyi kurarlar. Derken bir hizmet çarkı işlemeye başlar. Bir tuğla, bir civata ile de buna katkıda bulunan, niyetiyle o hayır fabrikasının mânevî gelirine ortak olur.Hayır müesseselerine yardımın gerçek mânası budur.

Cenab-ı Hak, hayır yolunda verilen bir tuğla veya cıvatanın bir bina veya fabrikaya dönüşebileceğini, atılan bir tohumun bir harman mahsül olabileceğini şu âyetle haber verir:

"Mallarını Allah yolunda harcayanların hali, yedi başak bitiren, her başakta yüz tane bulunan bir tek tohumun hâli gibidir. Allah kime dilerse ona kat kat verir. Allah, ihsanı bol olan, hakkıyla bilendir."

Resûlullah da başta vakıf olmak üzere, dine hizmet etmek, Allah rızasını aramak maksadıyla başlatılan teşebbüslerin desteklenmesini teşvik maksadıyla: مَنْ بَنَى لِلّٰهِ مَسْجِداً وَلَوْ كَمَفْحَصِ قَطَاةٍ لِبَيْضِهَا بَنَى اللّٰهُ لَهُ بَيْتاً فِى الْجَنَّةِ **"Kim Allah rızası için bir bağırtlak kuşunun yuvası kadar bir mescid inşa ederse, Allah onun için cennette bir köşk inşa eder"** buyurmuştur.

Tek başına fitil, lamba olmayacağı gibi, kuş yuvası kadar imkân da tek başına mescid olamaz. Ama Allah'ın rızası niyetiyle teşkil edilen, harmana atılan imkân dâneleriyle her şey olur. Hayır vakıflarını desteklemenin mânası budur.

5809 ١ــ عن ابن عمر رَضِىَ اللّٰهُ عنهُمَا قالَ: [أَصَابَ عُمَرُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ أَرْضاً بِخَيْبَرَ فَأَتَى النبىَّ ﷺ فقَالَ: يَارَسولَ اللّٰهِ، إنِّى أَصَبْتُ أَرْضاً بِخَيْبَرَ لَمْ أُصِبْ مَالاً قَطُّ هُوَ أَنْفَسُ عِنْدِى مِنْهُ فَمَا تَأْمُرُنِى بِهِ؟ قالَ: إنْ شِئْتَ حَبَّسْتَ أَصْلَهَا وَتَصَدَّقْتَ بِهَا قالَ: فَتَصَدَّقَ بِهَا عُمَرُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ لاَيُبَاعُ أَصْلُهَا، وَلاَتُبَاعُ، وَلاَتُورثُ وَلاَتُوهَبُ. قالَ:

فَتَصَدَّقَ عُمَرُ فِى الْفُقَرَاءِ، وَفِى الْقُرْبَى، وَفِى الرِّقَابِ، وَفِى سَبِيلِ اللّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ. زاد فى رواية: وَالضَّيْفِ. لاَ جُنَاحَ عَلَى مَنْ وَلِيَهَا أَنْ يَأْكُلَ مِنْهَا بِالْمَعْرُوفِ أَوْ يُطْعِمَ صَدِيقاً غَيْرُ مُتَأَثِّلٍ مَالاً]. أخرجه الخمسة.

«الْمُتَأَثِّلُ» الذى يدّخر المال ويقتنيه.

1. **(5809)**- *İbnu Ömer radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Hz. Ömer radıyallahu anh Hayber'de (ganimetten) bir arazi sahibi oldu. (Bunu tasadduk etmesini emreden bir rüyayı üst üste üç gün görmesi üzerine) Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gelerek:*

"Ey Allah'ın Resûlü! Ben Hayber'de bir tarlaya sahip oldum. Şimdiye kadar yanımda böylesine değerli bir arazim hiç olmadı. Bu tarla için bana ne emir buyurursunuz?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Dilersen onun aslını (Allah için) hapset ve [gelirini] tasaddut et!" *buyurdular. Bunun üzerine Hz. Ömer radıyallahu anh araziyi tasadduk etti ve aslının satılamayacağını ve satın alınamayacağını, vâris olunamayacağını, hibe edilemeyeceğini söyledi.*

Râvi der ki: "Ömer bu araziyi fakirlere, akrabalara, kölelere, Allah yolunda harcamalara ve yolculara bağışladı. –Bir rivayette misafirlere de denmiştir.– Onun işlerini üzerine alanın ondan maruf üzere yemesinde veya bir dostuna yedirmesinde bir beis yoktur, yeter ki, malı kendine sermaye yapmasın." [Buhârî, Şurût 19, Vesâya 28, İmân 33; Müslim, Vasiyyet 15, (1632); Ebu Dâvud, Vesâya 13, (2878); Tirmizî, Ahkâm 36, (1375); Nesâî, Ahbâs 1, (6, 230); İbnu Mâce, Sadakât 4, (2396).]

AÇIKLAMA:

Hz. Ömer'in vakfettiği bu nefis arazi ganimet yoluyla kendisine intikal etmiş, ancak o yeni iştiralarla normal hissesini genişletmiştir. Araziyi vakfedince *Hz. Ömer*, gelirinin, şartına uygun olarak tasarruf yetkisini kızı *Hz. Hafsa*'ya bırakır, ondan sonra da *Hz. Ömer ailesi*nden büyüklere verilmesini belirtir. Bazı rivayetlere göre, bu vakfiyenin metni şöyledir: هٰذَا مَا كَتَبَ عَبْدِ اللّهِ عمر امير المؤمنين فى ثمغ انه الى: حفصة مَا عَاشَتْ تنفق ثمره حيث اراها اللّهُ فَان توفيت فإلى ذوى الرأى من اهلها

"Emiru'l-mü'minîn, Allah'ın kölesi Ömer'in, Semğ adlı arazi hakkında yazdı-

ğı nâmedir. Bunun tedvîri yaşadığı müddetçe Hafsa'yadır. Hafsa onun gelirini Allah'ın gösterdiği yerlere infak edecektir. Hafsa vefat edince (arazinin tedviri) onun ehlinden re'y sahibi olan birine geçecektir."

Hz. Ömer, üst üste üç gün gördüğü rüya üzerine bu değerli arazisini vakfetmeye karar verir. Rivayetler, rüyada onun semğ'i tasadduk etme emrini aldığını belirtir. Şunu da belirtelim ki, *Hz. Ömer*'in vakfı sadece Semğ değildir. Değerce ondan geri kalmayan *Sırma İbnu'l-Ekva arazisini* de vakfetmiştir. *Ahmed İbnu Hanbel*'in bir rivayetine göre أوَّلُ صَدَقَةٍ اَىْ مَوْقُوفَةٍ كَانَتْ فِى الاسْلاَمِ صَدَقَةُ عُمَرَ *"İslâm'da vakıf şeklinde yapılan ilk sadaka Hz. Ömer'in sadakasıdır."*

İbnu Hacer, "Cahiliye devrinde vakıf var mı, bilmiyoruz" der. *İmam Şâfi'î*, vakfın müslümanlara ait bir hususiyet olduğunu söylemiştir.

5810 ٢ــ وعن يحيى بن سعيد قال: [نَسَخَ لِى عَبْدُ الْحَمِيدِ بنُ عَبْدِ اللّهِ (ابْنِ عَبْدِ اللّهِ) ابْنِ عُمَرَ بْنِ الخَطّابِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمْ صَدَقَةَ عُمَرَ (ابْنِ عَبْدِ اللّهِ) ابْنِ عُمَرَ بنِ الخَطّابِ رضى اللّهُ عنهم صَدَقَةَ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عنهُ: بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ: هٰذَا مَا كَتَبَ عَبْدُ اللّهِ عُمَرُ فِي ثَمْغٍ فقصّ مِنْ خَبَرِهِ نَحْوَ حَدِيثِ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ وَقَالَ: غَيْرَ مُتَأَثِّلٍ مَالاً، وَفِيهَا فَمَا عَفَا عَنهُ مِنْ ثَمَرَةٍ فَهُوَ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ، قَالَ: وَسَاقَ القِصَّةَ، قالَ: وَإِنْ شَاءَ وَلِيُّ ثَمْغٍ اشْتَرَى مِنْ ثَمَرِهِ رَقِيقاً لِعَمَلِهِ، وَكَتَبَ مُعَيْقِيبٌ، وَشَهِدَ عَبْدُ اللّهِ بْنُ الأرْقَمِ بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ، هٰذَا مَاوَصَّى بِهِ عَبْدُ اللّهِ عُمَرُ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ إِنْ حَدَثَ بِهِ حَدَثٌ أَنَّ ثَمْغاً وَصِرْمَةَ ابْنَ الأكْوَعِ وَالْعَبْدَ الّذِى فِيهِ، وَالْمائَةَ السَّهْمَ الّذِى بِخَيْبَرَ وَرَقِيقَهُ الّذِى فيهِ، وَالمِائَةَ الَّتِى أطْعَمَهُ مُحَمَّدٌ ﷺ بالْوَادِى، تَلِيهِ حَفْصَةُ مَا عَاشَتْ. ثمَّ يَلِيهِ ذُو الرَّأْيِ مِنْ أَهْلِهَا، أَنْ لاَيُبَاعَ وَلاَ يُشْتَرَى، يُنْفِقُهُ حَيْثُ رأى مِنَ السَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ وَذِى القُرْبَى، وَلاَ حَرَجَ عَلَى مَنْ وَلِيَهُ إِنْ أكَلَ أوْ آكَلَ أو اشْتَرَى رَقِيقاً

مِنْهُ]. أخرجه أبو داود.

«عَفَا» أى زاد وفضل.

و «المَحرومُ» الممنوع الذى صرف عنه الرزق

و «ثمْغٌ وصِرمةُ ابنُ الأكوعِ» مالان بالمدينة معروفان كانا لعمر رضى اللّه عنه فوقهما.

2. **(5810)**- *Yahya İbnu Sa'id* anlatıyor: *"Abdülhamid İbnu Abdillah (İbni Abdillah) İbni Ömer İbni'l-Hattâb radıyallahu anhüm, Hz. Ömer'in sadaka (kıldığı arazinin vakfiyesini) bana istinsah ediverdi. Şöyle yazılıydı: "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bu, Allah'ın kulu Ömer'in Semğ (nam arazi) hakkında yazdığı (vakfiyename)dir." Burada (Râvi Yahya İbnu Sa'îd) Hz. Ömer'le ilgili haberinde Nâfi'in İbnu Ömer'den naklettiğinin benzerini anlattı ve: "Bir malı kendinin kılmaksızın" dedi. Yine o vakfiyanemede şu da vardı: "(Mütevellinin ihtiyacından sonra) onun mahsulünden her ne artarsa, bu, (sayılan diğer ödeme mahallerinden başka) dilenciler ve yoksullar içindir."*

Devamla der ki: "Kıssayı aynen nakletti ve dedi ki: "Semğ'in velisi dilerse, oranın mahsulünden ödeyerek köle satın alıp, arazinin işlenmesinde kullanır. Bunu Mu'aykib yazdı, Abdullah İbnu'l-Erkâm şahid oldu."

Bismillahirrahmanirrahim: Bu, Allah'ın kulu mü'minlerin emîri Ömer'in vasiyetidir. Eğer ona (Ömer'e) bir şey olursa (yani Ömer ölürse), Semğ, Sırma İbnu'l-Ekva', ve orada(ki işleri yürütmek üzere) bulunan köle, Hayber'de bulunan yüz hisse ve orada bulunan köle, Vadi(l-Kura) da Muhammed aleyhissalâtu vesselâm'ın bana taam olarak verdiği yüz [vask)ın idaresi, yaşadığı müddetçe Hafsa'ya aittir. (Hafsa'dan) sonra onun idaresi, Hafsa'nın ailesinden re'y sahibi birine aittir, o şartla ki bu emval satılmaz, satın alınmaz. (Mütevelli, ihtiyaçtan artan mahsulü) dilenci, muhtaç ve akrabalardan münasib gördüklerine infak eder. (Bu vakfın idaresini üzerine alan mütevellinin) bundan yemesinde, yedirmesinde veya o paradan köle satın almasında bir mahzur yoktur." [Ebu Dâvud, Vesâya 13, (2879).]

AÇIKLAMA:

1- *Ebu Dâvud* merhum, burada *Hz. Ömer*'in vakfiyesi ile ilgili iki ayrı rivayet metnini birleştirerek kaydetmiş durumda. Birinci metin *"Rahman, Rahîm olan Allah'ın adıyla..."* diyerek tercümesini verdiğimiz birinci besmele ile baş-

layıp *"Abdullah İbnu'l-Erkâm şâhid oldu"* ibaresine kadar devam eden kısımdır.

İkinci metin ise *"Bismillâhirrahmânirrahîm"* diye başlayıp *"... O paradan köle satın almasında bir mahzur yoktur"* ibaresine kadar olan kısımdır.

Görüldüğü üzere ikinci vesikada, birincide olmayan bazı ziyadeler var. Meseleye temas eden eski ve yeni kaynaklar, umumiyetle her iki rivayete de yer vermektedirler. Rivayetin bidayetinde de görüldüğü üzere *Abdulhamid İbnu Abdullah*, her iki vesikayı da *Yahya İbnu Saîd* için istinsah etmiştir.

2- Vakfiyede biri Semğ semtinde, diğeri de Sırma İbnu'l-Ekva' semtinde olmak üzere başlıca iki arazinin ismi geçmektedir. *Hz. Ömer* her ikisini de vakfetmiş olmaktadır. Bazı rivayetler Semğ arazisinin *hurmalık* olduğunu tasrih eder.

3- İslâm'da ilk vakfiye mahiyetini taşıyan bu kıymetli vesikada, sonradan fevkalâde gelişecek olan vakfiyanamelerin hususiyetlerini rüşeym halinde bulmak mümkündür:

★ Mütevelli belirleniyor: *Hz. Hafsa*'dır. Demek ki bir vakfın birinci derecede sorumlusu (mütevelli, müdür, kayyim...) bir kadın olabiliyor.

★ Mütevelli, vakıftan şahsi ihtiyaçlarını görecektir, bunda bir mahzur yoktur.

★ *Masraf* yani harcama yerleri belirleniyor. Bu, *vâkıf*a meşru olan, dilediği harcama yerlerini göstermede, vakfa gâye tayininde hürriyet tanıyor. *Hz. Ömer*'in vakfiyesinde, sadaka (devlet gelirleri)nın harcama yerlerini (masraflarını) gösteren âyete atıf yapılmaktadır (Tevbe 60). Nitekim vakfiyenin daha baş kısmında *"dilenciler ve yoksullar"* tabiri yine Kur'ân'dan alınmış olmakla birlikte Tevbe Sûresi altmışıncı ayette sayılanlara bir ilave olmaktadır.

★ Vakfedilen malın temellük edilemeyeceği, satılamayacağı, satın alınamayacağı da ayrıca belirtilen hususlar arasında yer almaktadır.

★ Vakfın işletilmesi, geliştirilmesi için gerekli istihdamlar yapılacak, bunun masrafı vakıftan karşılanabilecektir.

★ Vakıf belli bir müddet için değil, ebediyyen vakfedilmiştir.

★ Vakıf, hukuki bir akiddir, şahidlerin huzurunda yazılan bir vesika ile tescil edilmiştir.

Ancak burada şu hususu açıklamamız gerekmektedir: Bazı rivayetler vakfın *Hz. Peygamber* zamanında ve hatta "İslâm'da ilk" olarak yapıldığını ifade ettiği

halde, yukarıdaki metinde *Hz. Ömer* kendisini *Emirü'l-mü'minîn* olarak tavsif etmekte ve vakfiyenin kâtibi olarak, *Hz. Ömer*'in hilafeti esnasında resmi katipliğini yapmış olan *Mu'aykîb radıyallahu anh*'ın ismi zikredilmektedir. Bu durum, mezkur emvâlin, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın sağlığında şifâhî olarak vakfedildiğini, vakfiyenamenin hilafeti sırasında yazıya geçirildiğini ortaya koyar.

Mu'aykib ilk müslümanlardan biridir. Hem Habeşistan'a, hem de Medine'ye hicret eden bahtiyarlardandır. *Resûlullah*'la birlikte gazvelere katılmıştır. *Hz. Ömer* zamanında hem kâtiplik hem de hazinedarlık yapmıştır. *Abdullah İbnu'l Erkâm* da meşhur sahabelerdendir, *Hz. Ömer*'in Beytu'l-mal memurlarındandır, radıyallahu anhüm ecmaîn.

YEMİN BÖLÜMÜ

(Sekiz fasıldır.)

BİRİNCİ FASIL

YEMİN KELİMESİ VE KENDİSİYLE YEMİN EDİLENLER

İKİNCİ FASIL

KENDİSİYLE YEMİN EDİLMESİ YASAK OLANLAR

ÜÇÜNCÜ FASIL

YALAN YEMİN

DÖRDÜNCÜ FASIL

YEMİN ETME YERİ

BEŞİNCİ FASIL

YEMİNDE İSTİSNA

ALTINCI FASIL

YEMİNİ BOZMAK

YEDİNCİ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

★ NİYET ★ LAĞV ★ TEVRİYE ★ İHLÂS ★ LİCÂC

SEKİZİNCİ FASIL

KEFFARET-İ YEMİN

UMUMİ AÇIKLAMA

Dilimizdeki *and*ın karşılığı olan yemin kelimesi Arapçada, lügat olarak *el* manasına gelir. El (yemin) kelimesinin *and* manasına kullanılması, yeminleşme sırasında ellerinden tutuşma adetlerinden ileri gelmiştir. Bize de geçen bu adete, bilhassa alış-veriş akdi sonuçlandırılırken halen başvurulur. Arap dilcileri şu tahmini de ileri sürerler: *"Sağ elin şe'ni, bir şeyi korumaktır, and'a yemin denmiştir. Zira üzerine yemin edilen şey korunmuştur; elle olan telebbüsü sebebiyle üzerine yemin edilen şeye de yemin denmiştir." Yemin* kelimesinin cem'i *eymen* veya *eymân*'dır.

Kelime şer'an, Allah'ın isim veya sıfatını zikrederek bir şeyi te'kid etmek mânasına gelir. Yani bir şeyi yapmak veya yapmamak hususunda beyan edilen azme veya iddiaya kuvvet vermek, muhatabı ikna etmek maksadıyla Allah Teâla'ya kasem veya talâk veya itlâk gibi bir şeye tâlik suretiyle yapılan bir akittir. Meselâ *"vallahi falan işi yaptım"* veya *"yapmadım"* cümlesi kasem suretiyle yapılan bir yemin olduğu gibi *"falan işi yaparsam kölem azad olsun"* veya *"hanımım boş olsun"* şeklinde yapılan bir yemin de tâlik suretiyle yapılan bir yemin olur. Dilimizde *and* diye de ifade ederiz. Ancak *yemin* ve *kasem* kelimeleri de en az *and* kelimesi kadar, hatta ondan daha çok kullanılmaktadır. Hemen belirtelim ki nezir (adak) de bir nevi yemindir. Kitabımız nezir ve yemini ayrı ayrı ele aldı ise de, hadis kitaplarımızda, aralarındaki yakınlık sebebiyle, çoğu kere *"Kitabu'l-Eymân ve'n-Nüzûr"* adını taşıyan bölümlerde beraber mütâla'a edilir.

Beşerî münasebetlerde akitlerin bir parçası, birkısım davalarda iddianın sübût veya nefyi için delil olarak şahidin ifade ve yeminine başvurulduğu için, dinimiz yemin bahsine hususi bir ehemmiyet atfetmiştir. Ayet ve hadislerde yeminle ilgili beyanlara, açıklamalara yer verilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'deki ilgili ayeti de orada zikrettik (5727. hadis), burada tekrar etmeyeceğiz.

Mevzuya giren şu kelimeleri bilmemizde fayda var: *Berr* yemini tutmaktır, *Bârr* yeminini tutana denir. *Hânis* yeminini tutmayan, bozan kimseye denir, hânis günahkardır, yemin keffareti ve tevbe ile günahından kurtulmaya çalışır.

BİRİNCİ FASIL

YEMİN KELİMESİ VE KENDİSİYLE YEMİN EDİLENLER

5811 ١ـ عن ابن عباس رضى اللّه عنهما: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ لَرَجُلٍ حَلَّفَهُ احْلِفْ بِاللّهِ الّذِى لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ مَالَهُ عِنْدَكَ شَىْءٌ، يَعْنِى لِلْمُدَّعِي]. أخرجه أبو داود

1. (5811)- *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ* anlatıyor: "*Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm yemin teklif ettiği bir kimseye şöyle söyledi:*

"Haydi! Kendinden başka ilah olmayan Allah'a kasem ederek o kimsenin yani iddia sahibinin sende hiçbir şeyi olmadığına yemin et!" [Ebu Dâvud, Akdiye 24, (3620).]

AÇIKLAMA:

İslâm'da ihtilaflı davalarda, ispatlayıcı delil getirme işi, iddia sahibine (Müddeî) düşer, davalı dediğimiz müddea aleyhe de yemin düşer. Sadedinde olduğumuz hadiste, *Resûlullah* davalının nasıl yemin etmesi gerektiğini belirtmektedir. İslâm yemin meselesini işlerken, muteber olan ve olmayan yeminlere de yer verir. Normal olarak yemin, Allah'ın ad ve sıfatlarıyla yapılır. Şeref, namus vs. üzerine yapılan yeminler, yemîn değildir.

5812 ٢ـ وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [أَكْثَرُ مَا كَانَ يَحْلِفُ رسولُ اللّهِ ﷺ: لاَ، وَمُقَلِّبِ الْقُلُوبِ]. أخرجه الخمسة إلا مسلماً.

2. (5812)- *İbnu Ömer radıyallahu anhümâ* anlatıyor: "*Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yaptığı yeminlerin çoğu şöyleydi:* **"Kalpleri çeviren zâta yemin olsun, hayır!"** [Buhârî, Eymân 3, Kader 14, Tevhîd 11; Muvatta, Nuzûr 14; Ebu Dâvud, Eymân 16, (3263); Tirmizî, Nüzûr 12, (1540); Nesâî, Eymân 2, (7, 2, 3).]

5813 ٣ـ وعن أبى سعيد رضى اللّه عنه قال: [كَانَ رسولُ اللّه ﷺ إذَا اجْتَهَدَ فى اليَمِينِ قالَ: لاَ، وَالّذِى نَفْسُ أَبِى الْقَاسِمِ بِيَدِهِ].

أخرجه أبو داود.

3. **(5813)**- *Ebu Sa'îd radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm yeminde mübalağa edince:* **"Hayır! Ebu'l-Kâsım'ın nefsini elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun ki..."** *derdi."* [Ebu Dâvud, Eymân 12, (3264); İbnu Mâce, Kefârât 1, (2090).]

5814 ٤ـ وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [كَانَتْ يَمِينُ رسولِ اللّهِ ﷺ إذَا حَلَفَ: لاَ، وَأَسْتَغْفِرُ اللّهَ]. أخرجه أبو داود.

4. **(5814)**- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Yemin ettiği zaman Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yemini:* **"Hayır! Allah'a istiğfar ederim ki..."** *şeklindeydi."* [Ebu Dâvud, Eymân 12, (3265).]

5815 ٥ـ وعن قتيلة بنت صيفى امرأة من جُهينة رضى اللّه عنها قالت: [أَتَى يَهُودِىٌّ لِرَسُولِ اللّهِ ﷺ، فقَالَ: إنَّكُمْ تُنَدِّدُونَ وَإنَّكُمْ تُشْرِكُونَ، وَتَقُولُونَ: مَاشَاءَ اللّهُ وَشِئْتُ، وَتَقُولُونَ: وَالْكَعْبَةِ. فَأَمَرَهُمْ رَسولُ اللّهِ ﷺ إذَا أَرَادُوا أَنْ يَحْلِفُوا أَنْ يَقُولُوا: وَرَبِّ الْكَعْبَةِ؛ وَيَقُولُ أَحَدُهُمْ: مَاشَاءَ اللّهُ ثُمَّ شِئْتُ]. أخرجه النسائى.

5. **(5815)**- *Katîle Bintu Sayfî* –ki Cüheyne'den bir kadındır– *radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a bir yahudi uğradı ve:*

"Siz müslümanlar Allah'a benzerler koşuyor ve şirke düşüyorsunuz ve diyorsunuz ki: "Allah istedi ben de istedim." Yine diyorsunuz ki: "Kâ'be'ye yemin olsun!"

Bunun üzerine Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ashâba, yemin etmek istedikleri zaman **"Kâ'be'nin Rabbına kasem olsun!"** demelerini ve: **"Allah istedi sonra da ben istedim"** *demelerini emretti."* [Nesâî, Eymân 9, (7, 6).]

AÇIKLAMA:

Yemin şânı yüce olan şeyler üzerine yapılır. Bu sebeple öncelikle dinen mu-

kaddes olan şeyler üzerine yemin tecviz edilmiştir. Allah'ın zât ve sıfatları gibi. Cahiliye devrinde birkısım putlar üzerine de yemin edilirdi. *Resûlullah* bunları yasaklamıştır.

Yukarıda, *Resûlullah*'ın umumiyetle yaptığı yemin şekilleri görülmektedir. Bu örnekler bize, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın farklı şekillerde yemin etmiş olduğunu göstermektedir.

5814 numaralı *Ebu Hureyre hadisi*nde **"Allah'a istiğfarım olsun, hayır!"** şeklindeki ifade, yeminden ziyade, yemine benzeyen bir tabirin yemin makamında kullanılmasıdır. Manası: '*"İş, söylediğimin hilafına olursa Allah'a istiğfar ederim"* demektir. Görüldüğü üzere bu yemin değildir, ancak sözü te'kid maksadıyla yemin makamında söylenmiş bir sözdür. *Aliyyu'l-Kâri*, لاَ وَأَسْتَغْفِرُ اللّٰهُ ifadesindeki *vâv*ın atıf vavı olabileceğinden hareketle mahzûf bir matuf aleyh olması gerekir der ve şöyle bir manaya tevcihini uygun bulur: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm mübalağalı şekilde yemin ederek* لاَ *(=Hayır!) kelamını kullanınca* **"Ve estağfirullah (Allah'a istiğfar ederim)"** *derdi. Yani bu, "Benden vâki ve sâdır olup Allah'ın bildiği şeylere karşı Allah'a istiğfar ederim" demektir. Zira, her ne kadar bunda muâheze yoksa da, ebrârın hasenâtı mukarrebînin seyyiâtıdır."*

İKİNCİ FASIL

KENDİSİYLE YEMİN EDİLMESİ YASAK OLANLAR

5816 ١ـ عن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [سَمِعَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ يَحْلِفُ بِأَبِيهِ، فَقَالَ: إنَّ اللّهَ يَنْهَاكُمْ أنْ تَحْلِفُوا بِآبَائِكُمْ، فَمَنْ كَانَ حَالِفاً فَلْيَحْلِفْ بِاللّهِ أوْلِيَصْمُتْ]. أخرجه الستة

1. (5816)- *İbnu Ömer radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Hz. Ömer radıyallahu anh'ın, babasını zikrederek yemin ettiğini işitmişti:*

"Allah Teâla hazretleri, sizleri babanızı zikrederek yemin etmekten nehyetti. Öyleyse kim yemin edecekse Allah'a yemin etsin veya sussun" *buyurdu."* [Buhârî, Eymân 4; Müslim, Eymân 1, (1646); Ebu Dâvud, Eymân 5, (3250); Tirmizî, Eymân 8, (1534); Nesâî, Eymân 5, (7, 4, 5).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, yemin sırasında uyulması gereken en mühim edeblerden birini tesbit etmektedir: Yemin Allah'ın adıyla yapılmalıdır. *Allah'a kasem olsun* denmelidir. *Babama kasem olsun* şeklinde baba zikredilerek yemin yasaklanmış olmaktadır. Hadisin bir başka veçhi şöyledir: لاَ تَحْلِفُوا بِآبَائِكُمْ وَلاَ بِأُمَّهَاتِكُمْ وَلاَ بِالأَنْدَادِ وَلاَ تَحْلِفُوا إلاَّ بِاللّهِ **"Babalarınız, analarınız veya putlarla yemin etmeyin, sadece Allah'ın adıyla yemin edin."**

Şarihler, hadisi açıklarken Kureyş'in, cahiliye devrinde, babalarını zikrederek yemin ettiklerini, bunun onlar arasında yaygın bir âdet olduğunu belirtirler. Rivayetler *Hz. Ömer*'in de وَأَبِى وَأَبِى *"Babama kasem olsun, babama kasem olsun"* diye yemin etmiş bulunduğunu tasrih ederler. *İbnu Ebi Şeybe*'nin kaydında *Hz. Ömer* kendisi anlatır: *"Bir grupla konuşuyorduk. Bir ara* لاَ بِأَبِى، *"Hayır! Babama kasem olsun!..." demiştim. Arkamdan birisi:* **"Babanızın adına kasem etmeyin!"** *dedi. Geriye dönüp bakınca, o kimsenin Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm olduğunu gördüm. Şöyle diyordu.* **"Biriniz Hz. İsa'nın adıyla kasemde bulunsa helak olur. Kaldı ki Hz. İsa babalarınızdan daha hayırlıdır."**

Tirmizî'nin *İbnu Ömer*'den kaydettiği bir rivayette *İbnu Ömer* bir adamın:

لاَ، وَالْكَعْبَة *"Hayır! Ka'be'ye yemin olsun!"* diye yemin ettiğini işitir ve: *"Allah'tan başka bir şeyi zikrederek kasem etmeyin. Zira ben Aleyhissalâtu vesselâm'ın:* **"Allah'tan başkasını zikrederek yemin eden kimse küfretmiş veya şirk koşmuş olur"** *dediğini işittim"* der.

Hemen belirtelim ki, buradaki *"küfür ve şirk"*le tehdid, *zecrde mübalağa* içindir. Mamafih Allah'tan başka şeyle yemin etmenin *haram* olduğuna hükmedenler bu hadisi esas almıştır.

2- Bu yasağın sebebini alimler şöyle açıklamıştır: *"Allah'tan başka şeyle yemin yasağındaki sır şudur: Bir şeyle kasem, ona tazimi gerektirir. Hakikat-i halde azamet (büyüklük) sadece Allah'a mahsustur."* Kur'ân-ı Kerîm'de Cenab-ı Hak *Tin (incir), zeytin, sema, Tûr, duha (kuşluk vakti)* gibi bazı mahlukata yemin etmektedir. Alimler bunu iki yoruma tabi tutarlar:

1) Onların ehemmiyetine, şerefine dikkat çekmek, o hususta düşünmeye, araştırmaya sevketmek.

2) Bu yeminlerde mahzuf bir kelime vardır, takdiri şöyledir: Tin'in Rabbine kasem olsun, kuşluk vaktinin Rabbine kasem olsun!... gibi.

3- Hadisin zahiri her ne kadar, yeminin sadece Allah'la yapılacağını ifade ediyor ise de, fukahâ, yeminin Allah'la, zâtı ile, yüce sıfatlarıyla da olabileceğinde ittifak etmiştir. Bir kimse *"yeminim olsun"* derse, ashab-ı rey ve fakihler bunu yemin kabul eder, gereğini tutmazsa hânis olur, kefaret gerekir. *"Şu işi yaparsam kâfir olayım, hıristiyan olayım"* gibi sözlerin yemin sayılıp sayılmayacağı ihtilaflı ise de *"yemin kastetmişse yemindir, hânis olursa yemin kefareti gerekir"* denmiştir.

"Allah canımı alsın", *"helak olayım"* gibi kendisine beddua sayılan sözlerle yemin eden kimsenin bu sözü yemin olur mu olmaz mı ihtilaf edilmiştir. Hanefilere göre yemin değildir. Bazı alimler hânis olursa bir kefaret gerekir demiştir. Rivayetlerde gelen *Resûlullah*'ın أَفْلَحَ وَأَبِيهِ **"Babası hakkı için kurtuldu"** sözünün yemin kastı olmaksızın, lisan-ı nebeviden çıkan bir cümle olduğu kabul edilmiş, bununla ihticac edilemeyeceği belirtilmiştir.

4- Yasağın hükmüne gelince, bu meselede ülemâ ihtilaf etmiştir:

★ Mâlikîler, tahrim mi kerahet mi hususunda iki görüş ileri sürmüş ise de meşhur olan *"kerahet"*dir.

★ Hanbelîler de ihtilaf eder, ancak meşhur olan *"tahrim"*dir.

★ Zahirîler de *"haram"* demiştir.

★ Şâfiîler de bu meselede ihtilaf etmiştir. *İmam Şâfiî: "Allah'tan başka bir şeyle yeminin masiyet olacağından korkarım"* diyerek tereddüd izhar etmiştir. Ancak *Şâfiî*'nin ashabının cumhûru buradaki kerahetin tenzihî olduğunda hemfikirdir. *İmamu'l-Harameyn: "Şâfiî mezhebi bunun mekruh olduğuna kesin hükmeder"* der. Bazıları şu tafsile yer verir: *"Yemin eden kimse, yemin ettiği şeyin Allah hakkında inandığı şekilde ta'zîme değdiği itikadıyla hareket etmişse, bu şekilde yapılan yemin haramdır, böylesi bir itikad küfür olur. Sadedinde olduğumuz hadisin zâhiri bu inançla yapılan yemini kasteder. Ama, böyle bir tazim inancına yer vermeden Allah dışında bir şeyle yapılan yemin küfre nisbet edilmez, ancak yemini de yemin değildir. Mâverdî der ki: "Hiç kimseye, bir başkasına Allah'tan başka bir şeyle yemin teklif etmesi câiz olmaz, talâkla, azadlıkla, nezirle teklif caiz olmadığı gibi. Eğer hâkim bunlardan biriyle yemin teklif edecek olursa cehli sebebiyle derhal azli gerekir."*

Nevevî der ki: *"Allah'ın isim ve sıfatları dışında bir şeyle yemin etmek mekruhtur. Bu Resûlullah ile olmuş, Ka'be, melekler, emânet, hayat, ruh vs. ile olmuş farketmez, hepsi de mekruhtur. Kerahetçe en şiddetlisi emanet ile yapılan yemindir."*

5817 ٢ـ وعن بريدة رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ، مَنْ حَلَفَ بِالأَمَانَةِ فَلَيْسَ مِنَّا]. أخرجه أبو داود.

2. **(5817)**- *Büreyde radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kim emanetle yemin ederse bizden değildir!" [Ebu Dâvud, Eymân 6, (3253).]

AÇIKLAMA:

1- *Emanet,* Kur'ân'da geçen bir kelime olup onunla farz olan oruç, hacc, namaz gibi ibadetler, vedîa (emanet), nakit, emân gibi farklı şeyler kastedilir. Öyle ise, Allah'ın isim ve sıfatlarıyla yemin etmek emredilince, Allah'ın emirlerinden biri olan emanetle yemin etmek o emre aykırı bir davranıştır. Allah'ın sıfatları ile emirlerini eşit kılmak gibi yanlış bir davranış olur. Nitekim, diğer mahlûkatla yemin de yasaklanmıştır.

"Bizden değildir" ifadesini âlimler *"müttakîlerden değildir"*, *"bizim sünnetimiz üzere (üsve) gidenlerden değildir"*, *"müslüman büyükleri zümresinden değildir"* diye yorumlamışlardır. Her şeye rağmen, *İmam Şâfiî, "Allah'ın emaneti*

üzerime olsun şu işi yapacağım" cümlesini, yemin kasdıyla söyleyen bir kimsenin bu sözünü yemin kabul eder ve hânis olduğu taktirde kefareti vâcib kılar. Yemin kastetmeden söylerse yemin olmaz. Mâlikîlerden *Eşheb* merhum: *"Emanetle mahluk da kastedilir, Allah'ın zatının sıfatı da kastedilebilir, ikincisi kastedilince ağızdan çıkan söz yemin olur, birinci kastedilirse yemin olmaz"* der. *İmam Azam*'a göre de bir kimsenin: وَ أَمَانَةِ اللّٰهِ *"Allah'ın emanetine yemin olsun!" derse bu sözü yemin sayılır. Şâfi'î, kasıt olmazsa yemin saymaz.*

5818 ٣ــ وعن إبراهيم، يعنى النخعى قال: [كَانُوا يَنْهَوْنَا، وَنَحْنُ غِلْمَانٌ، أَنْ نَحْلِفَ بِالشَّهَادَةِ وَالْعَهْدِ]. أخرجه البخارى في ترجمة

3. (5818)- *İbrahim Nehâî* merhum anlatıyor: *"Biz çocukken, (büyüklerimiz) bizi şehadet ve ahd ile yemin etmekten menederlerdi."* [Buhârî, Eymân 10.]

AÇIKLAMA:

1- İslâm ülemâsı, *"eşhedu billahi"*, *"şehidtu billahi"* şeklinde sarfedilen sözün yemin sayılıp sayılmayacağı hususunda ihtilaf etmiştir. Hanefiler ve Hanbeliler bunun yemin olacağını kabul ederler. *Nehâ'î* ve *Sevrî* de bu görüştedir. Şâfiîler *"yemin kasdıyla olursa"* şartını koşarak *"yemin olur"* demiştir. *Şâfiî*'ye göre eşhedü (şehadet ederim) sözüyle yemini değil, Allah'ın emrini, vahdaniyetini kastetmiş olabilir. Bazı alimler sadece *"eşhedü (şehadet ederim)"* demenin yemin olmayacağını, *"eşhedu billahi"* derse yemin olacağını söylemiştir.

Hanbelîlér'in râcih görüşüne göre sadece *eşhedu* kelimesi de yemindir. *Evzâ'i* ve *Rebî'a*'nın kavli de budur.

2- *Şehâdet ve ahd* ile yeminden maksad *"Eşhedu billahi"* veya *"aleyye ahdullahi (Allah'ın ahdi üzerime olsun)"* diyerek yemin etmektir.

Buhârî'nin Kitabu'ş-Şehâdât'da kaydettiği veçhinde *İbrahim Neha'î: "(Büyüklerimiz), şehâdet ve ahdimiz sebebiyle bizi döverlerdi"* diyerek gereksiz yerlerde yemin etmeye dillerinin alışmamasına hususi gayret gösterdiklerini belirtir. Muhtelif hadislerde, ciddi bir gerek yokken yemin etmek, taleb edilmeden şehadette bulunmak yasaklanmıştır.

5819 ٤ ـ وعن بريدة رضى الله عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ حَلَفَ فَقَالَ: إنِّى بَرِىءٌ مِنَ الإسْلاَمِ، فَإنْ كَانَ كَاذِباً فَهُوَ كَمَا قَالَ: وَإنْ كَانَ صَادِقاً فَلَنْ يَرْجِعَ إلى الإسْلاَمِ سَالِماً]. أخرجه أبو داود والنسائى

4. (5819)- *Büreyde radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kim yemin eder ve "... İslâm'dan berî olayım!" derse, eğer sözünde yalancı ise, dediği gibi olur, yalancı değil de gerçeği söylemişse İslâm'a sâlim olarak dönemeyecektir." [Ebu Dâvud, Eymân 9, (3258); Nesâî, Eymân 8, (7, 6).]

AÇIKLAMA:

Burada *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* yeminde başvurulmaması gereken bir ibareye dikkat çekmektedir. Kişinin: *"Şu işi yaparsam –veya yapmazsam– İslâm'dan berî olayım"* şeklindeki yemini münasib bir yemin değildir. *"Eğer sözünde yalancı ise, yalan olduğunu bile bile böyle bir söz sarfederse söylediği gibi olur"* buyuruyor *Resûlullah* ki, bu, o kimse hakkında pek ciddi bir kayıptır. Alimler: *"Şunu yaparsam kâfir olayım"* veya buna benzer bir sözle yemin eden kimse o şeyi yapacak olursa bu kimse kâfir olmuş mudur diye münakaşa etmiştir:

★ *İbnu Abbâs, Ebu Hureyre radıyallahu anhüma, Atâ, Katâde* ve cumhur u fukahâ: *"Böyle bir kimseye yemin kefareti yoktur, kâfir de olmaz"* derler. Ancak bunu kalbine yerleştirirse o zaman kâfir olur.

★ *Evzâî, Sevrî,* Hanefîler, *Ahmed, İshâk: "Bu yemindir, üzerine kefaret terettüp eder"* demişlerdir.

Her halukârda bu durumdaki bir kimseye tevbe gerekir. Kefaret gerekmez diyenler, işlenen cinayetin, yeminde hânis olmaktan öte bir günah olduğunu kastederler. Buna da tevbe kefaret olur, tabiî ki Allah affederse. Allah, böylesi vartalardan mü'minleri muhafaza buyursun.

ÜÇÜNCÜ FASIL

YALAN YEMİN

5820 ١ـ عن عمران بن حصين رضى اللّه عنهما قال: [قالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ مَصْبُورَةٍ كَاذِباً فَلْيَتَبَوَّأْ بِوَجْهِهِ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ]. أخرجه أبو داود

«اليمينُ المصبورةُ» هى اللازمة لصاحبها من جهة الحكم.

1. **(5820)**- *İmrân İbnu Husayn radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kim, (mahkeme gereği, yapması icabeden) bir yeminde yalan yere yemin ederse bu yemini sebebiyle cehennemdeki yerini hazırlamış olur." [Ebu Dâvud, Eymân 1, (3242).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm burada rastgele bir yeminden değil, mahkemede bir hakkı tesbit veya nefyedecek bir davadaki yeminden söz etmektedir. İşte bir hak dâvasında karara müessir olacak yalan bir yemin, büyük bir mesuliyet sebebidir. O yalan yemini sebebiyle kişi, cehennemdeki yerini hazırlamaktadır. Hadiste *sebebiyle* diye tercüme ettiğimiz بِوَجْهِهِ tâbirinden *"yüzünün üstüne"* mânası da çıkmaktadır. Bu durumda mânayı: *"Yalancı, yüzünün üstüne yıkılmış olarak kalacağı cehennemdeki yerini hazırlar"* şeklinde anlayabiliriz.

Hadiste geçen yemin-i masbure *"hapsedilen yemin"* demektir. Halbuki hapsedilen yemin değil, şahıstır. Şu halde esas maksad *hapsedilen kişinin yapacağı yemin*de yalan söylemeyi zikretmektir. İslâmî muhakeme usulünde ispatlayıcı delil getirme işi dava sahibine aittir. Davalı da yemin eder. Öyleyse, hadis *"hapse girdiği bir dava sebebiyle yalan yere yemin ederek hakkında yapılan iddiayı çürütürse"* demek istiyor. Biz, metnin tercümesinde kelimelere değil, mânaya uygun bir meal verdik.

Begâvî, Şerhu's-Sünne'de: *"Hadiste, kim bir başkasının elindeki aynı (malı) iddia eder veya o kimsede alacağı olduğunu dava eder, adam da bunu inkâr*

ederse, söz, yemin ettiği taktirde davalıya ait olduğuna, beyyine (ispatlayıcı delil) getirmek de davacıya ait olduğuna delil vardır" der.

5821 ٢. — وعن ابن مسعود رضى اللّهُ عنهُ قال: [قالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ حَلَفَ عَلَى مَالِ امْرِءٍ مُسْلِمٍ بِغَيْرِ حَقِّهِ لَقِيَ اللّهَ تَعَالَى وَهُوَ عَلَيْهِ غَضْبَانُ، ثُمَّ قَرَأَ عَلَيْنَا رَسولُ اللّهِ ﷺ مِصْدَاقَهُ مِنْ كِتَابِ اللّهِ تَعَالَى: إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَناً قَلِيلاً إِلَى آخِرِ الآيَةِ].

أخرجه الخمسة إلا النسائى

2. **(5821)**- *İbnu Mes'ud radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:* **"Kim müslüman bir kimsenin malı hakkında yalan yere yemin ederse, (Kıyamet günü) Allah'la karşılaştığında O'nu kendisine karşı gadablanmış bulur!"** *buyurdular. Sonra Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm,* bu sözlerini tasdik eden âyetleri Allah Teâla'nın kitabından okudular: **"(Ahir zaman peygamberine iman hususunda) Allah'a verdikleri ahdi ve ettikleri yemini, az bir dünya malı karşılığında değiştirenlere gelince, onların ahirette hiçbir nasîbi yoktur. Kıyamet gününde Allah onlara ne bir hitapta bulunur, ne rahmetiyle nazar eder ve ne de onları temize çıkarır. Onların hakkı pek acı bir azabtır"** (Âl-i İmrân 77). [Buhârî, Eymân 17; Müslim, İman 234, (138); Ebu Dâvud, Eyman 2, (3243); Tirmizî, Tefsîr, Âl-i İmrân, (2999).]

5822 ٣ — وعن إياس بن ثعلبة الحارثى رضى اللّهُ عنهُ قال: [قالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: مَنِ اقْتَطَعَ حَقَّ امْرِىءٍ مُسْلِمٍ بِيَمِينِهِ فَقَدْ أَوْجَبَ لَهُ النَّارَ، وَحَرَّمَ اللّهُ تَعَالى عَلَيْهِ الْجَنَّةَ. قالُوا: وَلَوْ شَيْئاً يَسِيراً يَارَسُولَ اللّهِ؟ قَالَ: وَلَوْ كَانَ قَضِيباً مِنْ أَرَاكٍ]. أخرجه مسلم ومالك والنسائى

3. **(5822)**- *İyâs İbnu Sa'lebe el-Hârisî radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kim müslüman bir kimsenin hakkını, yemini ile ele geçirirse artık onun için cehennem vacib olmuştur. Allah Teâla ona cenneti de mutlaka haram kılmıştır."

"Ey Allah'ın Resûlü! Az bir şey olsa da mı?" diye sormuşlardı.

"Misvak ağacından bir çubuk bile olsa!" *cevabını verdi."* [Müslîm, İmân 218, (137); Muvatta, Akdiye 11, (2, 727); Nesâî, Kadâ 29, (8, 246).]

AÇIKLAMA:

Yemin vasıtasıyla bir müslüman kardeşinin malını ele geçiren kimsenin cehennemlik olması iki surettedir:

★ Ya bu haramı helal addederek küfre düşmüş ve ebedî cehennem hayatını kazanmıştır.

★ Ya da, bu haramı işlemenin günahı sebebiyle cezasını çekmek üzere muvakkaten cehenneme girmiştir. Böylece cennete ilk girenler arasında yer almaz.

DÖRDÜNCÜ FASIL

YEMİNİN YERİ

5823 ١ ـــ عن جابر رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: لاَ يَحْلِفُ أَحَدٌ عِنْدَ مَنْبَرِى هٰذَا عَلَى يَمِينٍ آثِمَةٍ، وَلَوْ عَلَى سِوَاكٍ أَخْضَرَ، إلاَّ تَبَوَّأَ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ]. أخرجه مالك وأبو داود، وهذا لفظه

1. **(5823)**- *Hz. Câbir radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Şu minberimin yanında kim günaha sebep olan bir yemin ederse, hatta bu, yeşil bir misvak çubuğu için dahi olsa, mutlaka cehennemdeki yerini hazırlamış olur." [Muvatta, Akdiye 10, (2, 727); Ebu Dâvud, Eymân 3, (3246); İbnu Mâce, Ahkâm 9, (2325).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, minber-i şerifin hürmetini yüceltmektedir. Zira minberin yanındaki yemin ayrı bir ehemmiyet taşımaktadır.

★ *Günaha sebep olan* diye ifade ettiğimiz yemin-i âsimeyi şarihler *yalan yemin* diye açıklarlar. Aslında *âsime* vasfı yeminin değil, o yemini yapanın vasfı olması gerekir. Mecaz-ı mürsel nev'inden yemine vasıf yapılmıştır.

★ *Yeşil misvak* tabiriyle ehemmiyeti ve değeri son derece düşük olan şey kastedilmiştir. Çünkü o, parayla satılmayacak kadar bol bulunan bir nesnedir.

★ Alimler: *"Hadis, minber-i Nebî'nin yanında yalan yere yemin eden kimsenin günahının büyüklüğüne delildir"* derler. Keza, bu hadisle istidlal eden bazı alimler: *"Harem, Aleyhissalâtu vesselâm'ın minberi ve mescidi gibi muayyen yerlerde yemin eden kimseye karşı sert davranmak caizdir"* demiştir. *İbnu Hacer,* Cumhûr'un bu görüşte olduğunu kaydeder. Hanefîler ise, böylelerine sert davranmanın caiz olmadığını söylemişlerdir.

Sahâbelerin bazısının, ihtilâflı durumlarda hasımlarından rükün-makam arasında ve *Resûlullah*'ın minberi üzerinde yemin etmeye çağırdıkları, bazılarının da bu çeşit davete icabet etmediği, sahâbelerden bazılarının da Kur'ân üzerine yemin etmeye çağırdıkları rivayetlerde gelmiştir.

BEŞİNCİ FASIL
YEMİNDE İSTİSNA

5824 ١ــ عن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ حَلَفَ على يَمِينٍ فَقَالَ: إنْ شَاءَ اللّهُ، فَقَدِ اسْتَثْنَى، فَإنْ شَاءَ رَجَعَ، وَإنْ شَاءَ تَرَكَ مِنْ غَيْرِ حِنْثٍ]. أخرجه الأربعة.

1. (5824)- *İbnu Ömer radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kim yemin eder ve "inşaallah!" derse istisna yapmış olur. Dilerse rücû eder, dilerse hânis olması mevzubahis olmadan terkeder." [Muvatta, Eymân 10, (2, 477); Ebu Dâvud, Eymân 11, (3261, 3262); Tirmizî, Eymân 7, (1531); Nesâî, Eymân 18, 39, (7, 12, 25); İbnu Mâce, Kefârat 6, (2105-2106).]

AÇIKLAMA:

Hadis, bir şeyi yapıp veya yapmayacağı hususunda yemin eden bir kimsenin yeminine *"inşaallah"* ibaresini ilave ettiği taktirde, yerine istisna getirdiğini, dolayısıyla o işi yapmadığı taktirde hânis olmayacağını, kendisine yemin kefareti gerekmeyeceğini belirtmektedir.

5825 ٢ــ وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: قَالَ سُلَيْمَانُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ: لأَطُوفَنَّ اللَّيْلَةَ عَلَى تِسْعِينَ امْرَأةً كُلُّهَا تَأتِى بِفَارِسٍ مُقَاتِلٍ فِى سَبِيلِ اللّهِ، فَقَالَ لَهُ صَاحِبُهُ: قُلْ إنْ شَاءَ اللّهُ، فَلَمْ يَقُلْ إنْ شَاءَ اللّهُ، فَطَافَ عَلَيْهِنَّ جَمِيعاً فَلَمْ تَحْمِلْ مِنْهُنَّ إلاَّ امْرَأةٌ وَاحِدَةٌ، فَجَاءَتْ بِشِقِّ رَجُلٍ، فقَالَ رَسولُ اللّهِ ﷺ: وَايْمُ الَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ لَوْ قَالَ إنْ شَاءَ اللّهُ لَجَاهَدُوا فِى سَبِيلِ اللّهِ فُرْسَاناً أَجْمَعُونَ]. أخرجه الشيخان والنسائى

2. (5825)- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Süleyman aleyhisselâm (bir gün):

"Bugün, kesinlikle doksan kadınıma uğrayacağım. Hepsi de Allah yolunca cihad edecek bir yiğit doğuracak!" dedi. Arkadaşı [veya melek] ona:

"İnşaallah de bari!" uyarısında bulundu. Ama Hz. Süleyman inşaallah demedi.

Söylediği gibi, o gün, bütün hanımlarına uğradı. Kadınlardan sadece biri hâmile kaldı. O da yarım insan doğurdu."

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm sözüne devamla:

"Nefsimi elinde tutan Zât'a yemin olsun! Eğer Süleyman aleyhisselâm "inşaallah!" demiş olsaydı hepsi de Allah yolunda atlı olarak cihad eden çocuklara sahip olacaktı" *buyurdu."* [Buhârî, Enbiya 40, Eymân 3; Müslim, Eymân 23, (1654); Nesâî, Eymân 39, 40, (7, 25).]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Süleyman*'ın mezkur kıssasına temas eden rivayet muhtelif vecihlerden, bazı noksan ve ziyadelerle gelmiştir. Bunlardan bir kısmını Buhârî kaydetmiştir:

★ Rivayetler, *Hz. Süleyman*'ın hanımlarının sayısını değişik gösterir: Altmış, yetmiş, doksan, doksandokuz, yüz. *İbnu Hacer* bu farklılıkları şöyle yorumlar: *"Altmış kadın hür hanımlarıdır, daha fazlası câriyedir veya bilakistir. Yetmiş, mübalağa içindir. Doksan ve yüz'e gelince bu, doksandan fazla, yüzden az olduklarını ifade eder. Doksan diyen küsuru atmış olur, yüz diyen yuvarlak hesapla üste tamamlamış olur..." Vehb İbnu Münebbih*'ten gelen bir rivayete göre *Hz. Süleyman*'ın bin adet hanımı mevcuttu. Bunlardan üçyüz tanesi *mehîre* (yani mehri yüksek hür kadın), yediyüzü de *câriye*dir. Bunu te'yid eden ve el-Müstedrek'te kaydedilen bir rivayete göre *Hz. Süleyman*'ın camdan mamul bin beyti (evi) vardır. Beytler ahşap üzerine inşa edilmiştir, içlerinde üçyüz asaletli hanımı, yediyüz de cariyesi ikamet etmektedir.

★ *Hz. Süleyman aleyhisselâm,* hayır temennisi sadedinde her hanımından Allah yolunda cihad edecek bir evlad sahibi olacağını söylüyor. Fakat, ümidi ve arzusu çok fazla olduğu için temennî üslubunu aşarak *cezmen* söylüyor. Onun bu davranışında hayır kasdı, rıza-yı ilahi arzusu esastır, dünyevî bir düşünce mevcut değildir. Seleften bazı büyüklerimiz: *"Resûlullah bu hadislerinde, Al-*

lah'a tefvîzden yüz çevirip temenniye yapışmanın afetine karşı uyarmaktadır" demiştir. *Hz. Süleyman*'ı, *Resûlullah*'ın ifadesiyle büyük zarara uğratan, *inşaallah* demeyi unutmasına sebep olan şeyin, bu hal yani temenni duygusunun galebesi olduğunu da belirtirler.

★ Rivayetlerde *Hz. Süleyman*'a *inşaallah* demeyi hatırlatan arkadaşı mı, melek mi ihtilaflıdır. Bazı rivayette *"arkadaşı veya melek"* diye şekk ifade edilmiştir. Bazı rivayetlerde de, *"arkadaşı yani melek"* denmiştir. Bu durum arkadaştan muradın melek olduğuna dair gelen ibârenin *Resûlullah*'ın bir açıklaması olmayıp, sonradan râvilerce yapılan *tefsirî bir derc* olduğunu gösterir. Öyleyse, bazı âlimlerce: *"Bu, yanında kitaptan bir ilim olan Âsıf İbnu Berhiya adındaki zattır"* şeklinde yapılan tefsirlerin, sağlam bir karineye dayanmadığını söyleyenler daha haklı gözükmektedir.

Aslında *arkadaşı* ile *melek* tabirleri arasında zıtlık yok, ancak *arkadaş* daha umumi bir mâna taşır. Esasen *Hz. Süleyman*'ın cinnî ve insî yardımcıları ve müşavirleri vardı.

★ *Hz. Süleyman*'ın *inşaallah* dememesi, onun kalbinde olmadığı mânasına gelmez. Bilakis, bir peygamber olarak *inşaallah*'ın ifade ettiği mâna ve mefhumu kalbinde eksiksiz taşıyordu. Ancak, önce kalbindeki ile iktifa etti. Sonra da onu, –dendiğine göre kendisine ârız olan bir sebepten dolayı– diliyle söylemeyi unuttu. Bunun cezası olarak da sakat bir çocuktan başka bir şey elde edemedi. *Resûlullah:* **"Eğer inşaallah deseydi hânis olmayacaktı"** (yani sözü aynen vâki olacak, söylediği sayıda, Allah yolunda cihad edecek atlı yiğitleri olacaktı)" buyurmuştur. Bu mâna rivayetlerde farklı ibarelerle ifade edilmiştir.

2- Ülemâ hadisten bir çok fevaid çıkarmıştır:

★ Hayır işleri yapmak üzere esbabını hazırlamak fazilettir.

★ Birçok mübah ve lezzetli şeyler, niyet ve kasıtla müstehab derecesine yükselir.

★ İstikbale matuf olarak *"şunu yapacağım"* diyen kimsenin *inşaallah* demesi müstehabtır.

★ Yemine *inşaallah* takmak, yeminin hükmünü kaldırır. Ülemâ: *"İnşaallah kelimesi yemine muttasıl olursa hükmü kaldırır"* demekte ittifak eder. Bununla istidlal edenler yeminle *inşaallah* arasına girecek az miktardaki kelamın ittisali bozmayacağını söyler.

★ Hadis, yeminin hükmünü kaldırmada, *inşaallah* lafzının telaffuzunun şart

olduğuna, niyyetin, içinden geçirmenin yetmeyeceğine delildir. Ülemâ bu meselede de ittifak etmiştir.

★ Hadis, peygamberlerin ibadet ve ilimlerle meşguliyetlerinin çokluğuna rağmen, erkeklik ve cima yönüyle müstesna bir güç sahibi olma hususiyetini taşıdıklarını, Allah'ın onları bu meselede mümtaz kıldığını ifade eder. Nitekim bu durum, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın hayatında, inkârı kâbil olmayan parlak mucizelerinden biri olarak karşımıza çıkar: Rabbine olan fazlaca ibadetlerine, ilim ve tebliğ faaliyetlerine, halkla olan çeşitli meşguliyetlerine ve hatta bedenî zaafı gerektiren yiyip içmesindeki azlığa, darlığa rağmen çok cima ile mümtaz olmuştur. Bir gecede sayıları onbiri bulan bütün hanımlarına tek gusülle uğradığı rivayetlerde gelmiştir. Bazı alimler bu rivayetlerden hareketle: *"Allah'a karşı en ziyade takva sahibi olanların şehveti daha güçlü olur. Zira muttakî olmayan kimse, nazar ve benzeri yollarla tatmin bularak gücünü zayıflatır"* demiştir.

★ Zann-ı galibe dayanarak istikbalde olacak şeyden haber vermek caizdir. Çünkü *Hz. Süleyman*, zannına dayanarak vahye dayanmadan, cezmen ihbarda bulunmuştur. Bunu vahye dayasaydı mutlak olurdu.

★ Peygamberler de sehiv yapâbilirler, bu haklarında caizdir. Sehiv onların makamlarının yüceliğine halel vermez.

★ Yemin sırasında Allah'ın ismini zikretmemek caizdir. Çünkü *Hz. Süleyman "bugün kesinlikle doksan kadınıma uğrayacağım..."* derken yemin etmiştir, fakat *Allah'a kasem olsun* diyerek Allah'ın ismini zikretmemiştir. Bunun yemin olduğuna delil *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın, hadisin bazı veçhinde **"...İnşaallah deseydi hânis olmayacaktı"** sözüdür. Zira hânis, yemininde durmayana denir. Öyleyse *Hz. Süleyman*'ın sözünde *Allah* ismi mukadderdir. Öyleyse yemin için ismullahı şart görmeyenler için hadis delildir ve *"Yemin olsun!"*, *"Kasem olsun!"*, *"ahdim olsun!"* gibi ifadeler yemindir. Daha önce de kaydettiğimiz üzere Hanefîler bu görüştedir. Mâlikîler: *"Niyeti yeminse"* şartıyla yemin kabul ederler. Bazı Şâfiîler *"mutlak olarak yemin değildir"* derler.

★ Söylenmesi çirkin olan kelamı kinaye yoluyla ifade caizdir. Nitekim rivayette *Hz. Süleyman* cimayı kastederek: *"kadınlarıma uğrayacağım"* demiştir.

ALTINCI FASIL

YEMİNİ BOZMAK

5826 ١ــ عن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ فَرَأَى غَيْرَها خَيْراً مِنْهَا فَلْيُكَفِّرْ عَنْ يَمِينِهِ وَلْيَفْعَلِ الَّذِى هُوَ خَيْرٌ مِنْهُ]. أخرجه مسلم ومالك والترمذى.

1. **(5826)**- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhis-salâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kim bir şey hususunda yemin eder, sonra da hilafını daha hayırlı görürse, derhal kefâret vererek yemininden vazgeçsin ve yemin ettiği husustan daha hayırlı olanı yapsın." [Müslim, Eymân 12, (1650); Muvatta, Eymân 11, (2, 478); Tirmizî, Eymân 6, (1530).]

5827 ٢ــ وعن أبى موسى رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: إنِّى وَاللّهِ إنْ شَاءَ اللّهُ لاَ أَحْلِفُ عَلَى يَمِينٍ فَأَرَى غَيْرَهَا خَيْراً مِنْهَا إلاَّ كَفَّرْتُ عَنْ يَمِينِى وَأَتَيْتُ الَّذِى هُوَ خَيْرٌ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

2. **(5827)**- *Hz. Ebu Musa radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Ben, Allah'a yemin ederek söylüyorum: İnşaallah, herhangi bir şeye yemin edince, yeminimin aksini yapmayı daha hayırlı görecek olsam, yeminimi kefaretler, hayırlı gördüğüm şeyi yaparım." [Buhârî, Eymân 14; Müslim, Eymân 10, (1649); Ebu Dâvud, Eymân 17, (3276); Nesâî, Eymân 15, (7, 9, 10), Sayd 33, (7, 206).]

5828 ٣ــ وعن عائشة رضى اللّه عنها. [أَنَّ أَبَا بَكْرٍ رضىَ اللّهُ عَنْهُ لَمْ يَكُنْ يَحْنَثُ قَطُّ فِى يَمِينٍ حَتَّى أَنْزَلَ اللّهُ كَفَّارَةَ، فقَالَ: لاَ أَحْلِفُ عَلَى يَمِينٍ فَرَأَيْتُ غَيْرَهَا خَيْراً مِنْهَا إلاَّ أَتَيْتُ الَّذِى هُوَ خَيْرٌ وَكَفَّرْتُ

عَنْ يَمِينِى]. أخرجه البخارى

3. (5828)- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Hz. Ebu Bekr radıyallahu anh, aziz ve celil olan Rabbimiz yemin kefaretini indirinceye kadar yaptığı yeminlerinde hiç hânis olmadı. Ayet inince dedi ki: "Artık, bir yemin edip, sonra aksini yapmanın daha hayırlı olduğunu görecek olsam, (yeminim yerini bulsun diye direnmem) derhal daha hayırlı gördüğüm hususu yapar, yeminim için de kefâret öderim."* [Buharî, Eymân 1.]

AÇIKLAMA:

1- Kaydedilen üç hadis, herhangi bir hususta *"şunu yapacağım!"* veya *"...yapmayacağım!"* diye yemin edildikten sonra, yemin edilen şeyin fayda değil zarar getireceğinin anlaşılması halinde yeminin gereğini yapmaktan vazgeçmeye teşvik etmektedir.

Fayda getirmeyecek şeyi *"yemin ettim"* diye yapmada ısrarın bir mânası yoktur, yemin kefaretinde bulunarak zararlıdan vazgeçmek en selametli yoldur. Bu hususun, yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerîm'de ele alınıp, ders verilmiş olması meseleye bir başka ehemmiyet kazandırmaktadır. Daha önce de kaydettiğimiz ayet meâlini yeri gelmişken bir kere daha kaydetmek isteriz: **"Allah yeminlerinizde kasıtsız olarak yanılmanızdan dolayı sizi mesul tutmaz, fakat ettiğiniz yeminleri bozmanızdan dolayı sizi mesul tutar. Bozulan bir yeminin kefâreti ise, kendi âilenize yedirdiğinizin orta hallisinden on fakiri doyurmak veya on fakiri giydirmek, yahut bir köle veya cariyeyi hürriyetine kavuşturmaktır. Buna imkan bulamayan, üç gün oruç tutar. Edip de bozduğunuz yeminlerin kefareti budur. Her şeye yemin etmemek, ettiğiniz yemini unutmamak ve bozmamak, bozduğunuz yeminin de kefaretini vermek suretiyle yeminlerinizi muhafaza edin. Şükredesiniz diye, Allah size âyetlerini işte böyle açıklıyor"** (Maide 89).

Kur'ân-ı Kerîm, bu meseleyi te'yiden bir başka yerde tekrar ele alır: **"Allah adına ettiğiniz yeminleri, iyilik yapmaya, günahtan sakınmaya ve insanların arasını düzeltmeye mâni kılmayın..."** (Bakara 224).

Yukarıda, bilhassa 5828 numarada *Hz. Ebu Bekir*'le ilgili rivayet, yerine getirilmesi mahzurlu olan yeminlere uyulmayıp, kefaret ödenme ruhsatını veren bu vahiylerin İslâm cemiyetine nasıl bir rahatlama getirdiğini açıkça göstermektedir: Bu vahiy gelinceye kadar, zarar getirecek de olsa her yeminin gereğini yerine getiren *Hz. Ebu Bekir*, vahiyden sonra mahzurlu gördüğü işleri, yeminine rağmen yerine getirmiyor, kefaret ödeyip vicdani huzursuzluktan kurtuluyor. *Hz. Ebu Bekr*, bu sözü, *Hz. Aişe*'nin ifk hadisesinde en çok rol sahibinin *Mistah*

radıyallahu anh'ın olduğunun ortaya çıkmasıyla gelişen hadiseler üzerine söylemiştir. Şöyle ki: *Hz. Aişe*'ye iftira atanların başında *Mistah*'ın geldiğini öğrenen *Hz. Ebu Bekr*, *Mistah*'a yapmakta olduğu yardımı keseceğine yemin etmişti. Bunun üzerine şu mealdeki ayet nazil oldu: **"Sizden fazilet ve servet sahibi olanlar da, yakınlarına, yoksullara ve Allah yolunda hicret etmiş olanlara bir daha bağışta bulunmamak hususunda yemin etmesinler, affetsinler ve müsamaha göstersinler. Allah'ın sizi affetmesini sevmez misiniz? Allah çok bağışlayıcı, çok merhamet edicidir"** (Nûr 22). Bu vahiy üzerine *Hz. Ebu Bekr*, *Mistah*'a olan yardımını tekrar başlatır.

Kaydedilen ikinci hadis de, bu mevzuda *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın nasıl hareket ettiğini göstermektedir: O da mahzurlu olan şeyleri, yeminine rağmen yapmıyor, daha hayırlı gördüğü işi yapıyor ve yeminini bozduğu için kefarette bulunuyor. Birinci hadiste *Aleyhissalâtu vesselâm*, ümmete yemin sebebiyle şerri işlememesini, hayır nede ise onu yapmasını, ancak, yeminini bozduğu için kefaret ödemeyi de ihmal etmemesini emretmektedir.

Bakara sûresinden kaydettiğimiz âyet, bu meselede ne kadar açık ve çarpıcı: Allah adına yapılan yeminler:

★ Hayır yapmaya mani olmamalıdır.

★ Günahtan sakınmaya mani olmamalıdır.

★ İnsanların arasını düzeltmeye mani olmamalıdır.

Yemin, yeminde durmak, kişinin şahsiyetini güçlendiren, kendisine olan güveni artıran bir husustur. Yemininde duran insanlar, daha sıkı, daha güvenli dayanışmaya girebilirler, teşebbüs güçleri artar. İçtimâî yönü fazla olan yemin müessesesi, Kur'ân nazarında mühim bir hadisedir. Bu sebeple tekrar tekrar, değişik yönleriyle ele alınmıştır. Şu âyette, meselenin başka yönlerine temas edilmiştir:

"Allah sizi, yanlışlıkla veya yanılarak ettiğiniz yeminlerden dolayı mes'ul tutmaz, fakat kalbinizle kazandıklarınızdan, yalan yere ettiğiniz yeminle ve yeminlerinizi yerine getirmemekle kazandığınız günahtan mesul tutar. Allah gafûrdur, günahları çok bağışlar; halîmdir, hemen ceza vermeyip tevbe etmeniz için size fırsat tanır" (Bakara 225).

Yemini tutmanın ehemmiyetini tesbitte şu ayet de ehemmiyetli bir yer tutar:

"Hanımlarıyla cinsî temasta bulunmamak üzere yemin edenler için dört aylık bir bekleyiş vardır. Bu müddet içinde yeminlerini bozup, kefaretini verirlerse şüphesiz Allah çok bağışlayıcı, çok merhamet edicidir" (Bakara 226).

YEDİNCİ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

★ **NİYYET**

5829 ١ — عن أبى هريرة رضى الله قال: [قال رسول اللهِ ﷺ:
الْيَمِينُ عَلَى نِيَّةِ الْمُسْتَحْلِفِ، وفى أُخرى: يَمِينُكَ عَلَى مَا يُصَدِّقُكَ بِهِ
صَاحِبُكَ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى

1. **(5829)**- *Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Yemin, yemin isteyenin niyetine göredir.

Bir diğer rivayette: **"Senin yeminin arkadaşının seni kendisiyle tasdik ettiği şeye göredir"** denmiştir. [Müslim, Eymân 21, (1653); Ebu Dâvud, Eymân 8, (3255); Tirmizî, Ahkâm 19, (1354).]

AÇIKLAMA:

★ *Nevevî* hadisin manasını şöyle açıklar: *"Bu hadiste, hâkimin yemin talebi üzerine yapılan yemin kastedilmektedir. Şöyle ki: Bir adam birinde hakkı olduğunu ileri sürerek dava açarsa, hâkim davalıya yemin ettirecektir. İşte davalı hâkimin zikrettiği şeyden başka bir şeye niyet ederek yemin etse bile, adamın yemini hâkimin söylediği maksada göre mün'akit olur, niyetini gizleyip tevriyede bulunması adama (Allah katında) fayda vermez. Ülemâ bu meselede ittifak eder, delil de sadedinde olduğumuz hadis ve icmadır.*

Halbuki diğer hallerin tamamında yemin, yemin edenin niyetine bağlıdır. Bu umumî hükme istisna teşkil eden yemin, kendisiyle alâkalı bir davada hâkimin teklif ettiği yemindir, bu yeminde, yemin edenin değil, yemin isteyen hâkimin veya nâibin zikrettiği maksad esastır, yeter ki yemin isteyenin yemin isteme hakkı olsun."

★ Haksızlık halinde, yemin, yemin edenin niyetine göredir. Burada tevriye (asıl niyeti gizleme) caiz ve faydalıdır. Bunun örneği 5831 numarada, az sonra gelecek olan rivayette görülür: *Süveyd İbnu Hanzala* anlatıyor: *"Resûlullah'a*

gitmek üzere yola çıktık. Yanımızda Vâil İbnu Hucr da vardı. Yolda onu, bir düşmanı yakaladı. Halkı yemine zorladılar. Ben Vâil'in kardeşim olduğuna yemin ettim, böylece Vâil'i saldılar. Resûlullah'a gelip, bizi yemine zorladıklarını, ben de: "Vâil kardeşimdir" diyerek yemin ettiğimi söyledim. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm: **"Doğru söyledin, müslüman müslümanın kardeşidir"** *buyurdular."* Burada *Süveyd*, haksız bir muamele karşısında tevriye yapıp arkadaşını kurtarmış ve *Resûlullah* bunu te'yid etmiştir.

★ Hadiste geçen *"arkadaş"* tan murad müddeî de denen davacıdır.

★ LAĞV

5830 ١ ــ عن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [أُنْزِلَتْ هٰذِهِ الآيَةُ: لاَ يُؤَاخِذُكُمُ اللّهُ بِاللَّغْوِ فِى أَيْمَانِكُمْ. فِى قَوْلِ الرَّجُلِ: لاَ وَاللّهِ، وَبَلَى وَاللّهِ]. أخرجه البخارى ومالك وأبو داود.

1. (5830)- *Hz. Aişe* anlatıyor: *"Şu ayet kişinin kullandığı "Vallahi hayır!", "Billahi evet!"* gibi sözler sebebiyle nazil olmuştur. (Meâlen): **"Allah yeminlerinizde kasıtsız olarak yanılmanızdan dolayı sizi mes'ul tutmaz, fakat ettiğiniz yeminleri bozmanızdan dolayı sizi mesul tutar. Bozulan bir yeminin kefareti ise..."** (Maide 89). [Buhârî, Eymân 14; Muvatta, Eymân 9, (2, 477); Ebu Davud, Eymân 28, (3254).]

AÇIKLAMA:

Lağv, lügatta itibar edilmeyen, değer verilmeyen söz manasına gelir. Yemin bahsinde lağv, *Hz. Aişe*'nin açıkladığı üzere, mükellefin dilinden kasıtsız olarak çıkan sözdür. *"Bu, zann-ı galibe göre yapılan yemin"* diye açıklayan da olmuştur. Binaenaleyh yanlışlıkla veya doğru zannıyla yalan yere yapılan yeminler *yemin-i lağv* olarak değerlendirilmiş ve buna bir hüküm terettüp etmeyeceği kabul edilmiştir. Bu nevi yemini yapanların Allah'ın affına mazhar olacağı umulur. Ayet-i kerîmenin de bunu ifade ettiği kabul edilmiştir.

Dilimizi fuzulî yere yemine alıştırmamak en doğru yol ise de, yemin-i lağv sebebiyle kişinin hânis olmadığını, binnetice kefâret gerekmeyeceğini bilmemiz faydalıdır.

★ TEVRİYE

5831 ١ ــ عن سويد بن حنظلة رضى اللّه عنه قال: [خَرَجْنَا نُرِيدُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ: وَمَعَنَا وَائِلُ بْنُ حُجْرٍ رضى اللّهُ عَنْهُ فَأَخَذَهُ عَدُوٌّ

لَهُ. فَتَحَرَّجَ الْقَوْمُ أَنْ يَحْلِفُوا وَحَلَفْتُ أَنَا أَنَّهُ أَخِي، فَخَلُّوا سَبِيلَهُ، فَأَتَيْنَا رسولَ اللّهِ ﷺ فَأَخْبَرْتُهُ أَنَّ الْقَوْمَ تَحَرَّجُوا أَنْ يَحْلِفُوا وَحَلَفْتُ أَنَا أَنَّهُ أَخِي، فقَالَ: صَدَقْتَ. الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ]. أخرجه أبو داود.

«التَّحَرُّجُ» الهرب من الوقوع فى الحرج وهو الإثم.

1. **(5831)**- *Süveyd İbnu Hanzala radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gitmek üzere yola çıkmıştık. Beraberimizde Vâil İbnu Hucr radıyallahu anh da vardı. Yolda onu, bir düşmanı yakaladı. Herkesi yemin etmeye zorladılar. Ben, "o, kardeşimdir" diye yemin ettim. Bunun üzerine onu serbest bıraktılar. Resûlullah'a gelince olup biteni anlattım. "(Önümüzü kesen)grup herkesi yemine zorladı, ben de onun kardeşim olduğuna yemin ettim" dedim.*

"Doğru söylemişsin, müslüman müslümanın kardeşidir!" *buyurdular."* [Ebu Dâvud, Eymân 8, (3256); İbnu Mâce, Kefârât 14, (2119).]

AÇIKLAMA:

Tevriye, gizleme demektir. Yeminde asıl maksadı gizlemeye de *tevriye* denmiştir. Kişi muhatabını aldatarak hakiki maksadını gizleyecek bir muhtevada yemin edebilir. Bu çeşit bir yemin câiz midir, caizse hangi şartlarda caizdir? Ülemâ meseleyi rivayetlere dayanarak tahlil etmiştir. Önceden de belirttiğimiz gibi bunun caiz olduğu yer vardır. *Nevevî* der ki: *"Elhasıl, yemin kâdı veya naibinin kendisini ilgilendiren bir davada talep ettiği yemin dışındaki bütün hallerde yemin edenin niyetine göre değerlendirilir." Nevevî* devamla tevriye için der ki: *"Tevriye ile kişi her ne kadar hânis olmaz ise de, yemin talep edenin hakkını iptal edecek ise böyle bir tevriyeyi yapmak caiz değildir. Bu hususta ülemâ icma etmiştir." Kadı İyâz* şu hususta da icma vaki olduğunu kaydeder: *"Yemin talep edilmediği ve yeminine bir hak taalluk etmediği halde yemin eden kimse için niyeti esastır, sözü de kabul edilir. Ancak, üzerinde bir başkasının hakkı varsa, talep üzerine veya kendiliğinden yaptığına bakılmaksızın yeminin zahiri ile hükmedilir, bu hususta ihtilaf yoktur."*

✯ İHLAS

5832 ١ـ عَنْ ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [اخْتَصَمَ رَجُلاَنِ إلى رسولِ اللّهِ ﷺ فَسَأَلَ رسولُ اللّهِ ﷺ الْمُدَّعِي الْبَيِّنَةَ فَلَمْ يَكُنْ

لَهُ بَيِّنَةٌ فَاسْتَحْلَفَ الْمَطْلُوبَ فَحَلَفَ بِاللّٰهِ الَّذِى لاَ إِلٰهَ إِلاَّ هُوَ، فَقَالَ ﷺ: بَلَى قَدْ فَعَلْتَ، وَلَكِنْ قَدْ غُفِرَ لَكَ بِإِخْلاَصِ قَوْلِ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ]. أخرجه أبو داود.

1. (5832)- *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"İki kişi Resûlullah aleyhissâlatu vesselâm'ın huzurunda murâfaa olundular. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm müddeiden (davacıdan) beyyine (delil, şahid) talep etti. Adamın beyyinesi yoktu. Bunun üzerine davalıdan yemin talep etti. O, kendisinden başka ilah bulunmayan Allah'a kasem etti. Resûlullah aleyhissâlatu vesselâm:*

"Hayır, sen (iddia edileni) yaptın. Velâkin Laîlahe illallah sözündeki ihlas sebebiyle mağfiret olundun!" *buyurdu."* [Ebu Dâvud,, Eymân 16, (3275).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah aleyhissâlatu vesselâm, davalının bile bile yalan yere yemin ettiğini vahiy yoluyla öğrenmiş olmalıdır. Normalde, vahiy beklemeksizin hükmü hep zahire göre veren *Resûlullah,* burada davalının yalan yere yemin ettiğini yüzüne haykırmıştır. Bu hal, zaman zaman hükümleri vahyle müsteniden verdiğine delil olmaktadır.

Ancak, *Aleyhissalâtu vesselâm,* burada mevzubahis olan davalının, yalan yemin etmekten hasıl olan günahının, yemin esnasında telaffuz ettiği kelime-i tevhid'in bereketine mağrifet edildiğini söylüyor. Alimler, bu hadisi esas alarak büyük günahların *"tevhid kelimesi"* ile affedilebileceğini söylemişlerdir. Nitekim *Ahmed İbnu Hanbel*'in, *İbnu Ömer*'den kaydettiği bir hadiste şöyle denir: *"Resûlullah aleyhissâlatu vesselâm bir adama:* **"Sen şu şeyi yaptın mı?"** *diye sormuştu. Adam:*

"Hayır! Kendisinden başka ilah olmayan Allah'a kasem olsun yapmadım!" dedi. Resûlullah aleyhissâlatu vesselâm, Cibril'in kendisine, **"O, söylediğin şeyi yaptı. Ancak Allah, onu, "Kendisinden başka ilah olmayan Allah" sözünden dolayı affetti!"** *dediğini haber verdi." İbnu Abbâs*'tan gelen bir rivayette, benzer bir hadisin sonunda şu ziyade yer alır: *"... Cebrail gelerek, adamın yalancı olduğunu, bunun nezdinde diğerinin hakkı bulunduğunu haber verdi. Aleyhissalatu vesselâm da davalıya, "davacının hakkını" vermesini emreder, yalan yere yaptığı yeminin kefaretine, Allah'tan başka ilah olmadığını bilmesinin veya şehadetinin yettiğini belirtir."*

Şunu hemen kaydedelim: Yalan yere yemin etmek büyük günahlardandır. Bu husus birçok hadiste beyan edilmiştir. Yalan yere yeminin ıstılahî adı *el-yemînu'l-gâmus*tur. *Resûlullah aleyhissâlatu vesselâm yemîn-i gâmûs*u: **"Müslüman kişinin malına sahiplenmeye sebep olan yalan yemin"** diye tarif etmiştir: اَلَّذِى يَقْتَطِعُ بِهَا مَالَ امْرِىءٍ مُسْلِمٍ هُوَ فِيهَا كَاذِبٌ

★ **LİCÂC**

5833 ١ـــ عن أبى هريرة رضى اللّهُ عنهُ قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: نَحْنُ الْآخِرُونَ السَّابِقُونَ؛ وَقالَ: لَأَنْ يَلِجَّ أَحَدُكُمْ بِيَمِينِهِ فى أَهْلِهِ آثَمُ لَهُ عِنْدَ اللّهِ تَعَالَى مِنْ أَنْ يُعْطِ كَفَّارَتَهُ الّتِى افْتَرَضَ اللّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ]. أخرجه الشيخان

يقال: «لَجَّ يَلِجّ واستَلجّ فى يمينِهِ» إذا ألحّ فى الاستمرار عليها وترك تكفيرها ورأى أنه صادق فيها. وقيل هو أن يحلف ويرى أن غيرها خير منها فيقيم على ترك الكفارة والرجوع إلى ماهو خير فذاك آثم له: أى أكثر إثماك من أن يأتى الذى هو خير.

1. (5833)- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissâlatu vesselâm:* **"Biz öne geçecek sonuncularız!"** *buyurdular. Keza:*

"Birinizin ailesine karşı yaptığı yemininde inadlaşması, Allah nazarında Rab Teâlâ'nın farz kıldığı kefareti ödemesinden daha ağır bir günahtır!" *buyurdu."* [Buhârî, Eyman 1; Müslim, Eymân 26, (1655).]

AÇIKLAMA:

Licâc, yaptığı yemini yerine getirmede ısrar etmektir. Halbuki yeminde ısrar caiz değildir. Yeminin bozulması daha hayırlı gözüküyorsa yemin bozulur, hayırlı olan aksi yapılır. Ancak yemin kefareti ödenir. Öyleyse bilhassa ailesine karşı yapılan yeminden, kefaret ödeyerek hemen dönmek gerekir. Bu hadis, böyle bir yeminden dönmemenin Allah nazarında daha büyük bir kusur teşkil edeceğini, yemin sahibini daha günahkâr kılacağını ifade etmektedir. Bu davranışa giren kimse, azîz ve celîl olan Allah'ın, böylesi yeminlerimizden kefâret ödeyerek dönmemizi taleb eden emirlerini dinlememiş olmaktadır.

SEKİZİNCİ FASIL

KEFARET

5834 ١ـ عن أبي هريرة رضى الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: مَنْ حَلَفَ مِنْكُمْ فقَالَ فِى حَلِفِهِ: بَاللاَّتِ وَالعُزَّى. فَلْيَقُلْ: لاَ إِلَهَ إلاَّ اللّهُ، وَمَنْ قالَ لِصَاحِبِهِ تَعَالَ أُقَامِرُكَ فَلْيَتَصَدَّقْ. قال أبو داود: يعنى بشئٍ]. أخرجه الخمسة

قال الخطابى: أى فليتصدق بقدر ما كان قد جعله خطراً فى القمار.

1. **(5834)**- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissâlatu vesselâm buyurdular ki:*

"Sizden kim yemin eder ve yemininde: "Lât ve Uzza'ya kasem olsun!" derse hemen "Lailâhe illallah!" desin. Kim de arkadaşına: "Gel seninle kumar oynayalım" derse hemen (birşeyler) tasadduk etsin!" [Buhârî, Eymân 5, Tefsîr, Necm, Edeb 74, İsti'zân 52; Müslim, Eymân 5, (1647); Ebu Dâvud, Eymân 4, (3247); Tirmizî, Nüzûr 17, (1545); Nesâî, Eymân 11, (7, 7).]

5835 ٢ـ وعن سعد بن أبي وقاص رضى الله عنه قال: [كُنَّا نَذْكُرُ بَعْضَ اْلأَمْرِ وَأَنَا حَدِيثُ عَهْدٍ بِالجَاهِلِيَّةِ فَحَلَفْتُ بِاللاَّتِ وَالْعُزَّى. فقَالَ لِي أَصْحَابِي: بِئْسَمَا قُلْتَ، قُلْتَ: هُجْراً، فَأَتَيْتُ النَّبِىَّ ﷺ، فَذَكَرْتُ لَهُ ذٰلِكَ، فقَالَ: قُلْ لاَ إِلَهَ إلاَّ اللّهُ وَحْدَهُ لاَشَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيءٍ قَدِيرٌ، وَانْفُثْ عَلَى يَسَارِكَ ثَلاَثاً، وَتَعَوَّذْ بِاللّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، ثُمَّ لاَ تَعُدْ]. أخرجه النسائى.

2. **(5835)**- *Sa'd İbnu Ebî Vakkâs radıyallahu anh* anlatıyor: *"Bir grup kimse, bazı şeyleri tezekkür ediyorduk. Ben o sırada cahiliyeden yakın zamanda çıkmıştım. "Lât ve Uzza'ya kasem olsun!" diyerek yemin ediverdim. Arkadaşlarım*

bana: "Söylediğin şey ne fena! Çirkin bir söz ettin!" dediler. Ben hemen Aleyhissalâtu vesellâm'a gelip durumu anlattım.

"Allah'tan başka ilah yoktur, o tektir, şeriksizdir. Arz ve semânın mülkü O'na aittir. Bütün hamdler de O'nadır, O her şeye kâdirdir!" de! Sol tarafına üç kere üfle. Taşlanmış şeytandan Allah'a sığın, sonra bir daha (bu çeşit yemine) dönme!" *buyurdular."* [Nesâî, Eymân 12, (7, 7-8).]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki hadis, müslümanların yemin âdâbından en mühimini belirtmektedir: Yeminler Allah'ın adına olmalıdır, başka çeşit yeminlerden kaçınmalı ve bilhassa cahiliye putlarının adıyla yemin yapılmamalıdır.

2- Lât ve Uzzâ, cahiliye Araplarının en büyük putlarından ikisinin ismidir. Kur'ân-ı Kerîm'de de zikirleri geçer. Bunlardan Lât, Tâif'te Sakîf kabilesine ait bir putun ismidir. Yeri hususunda bazı ihtilaflar gelmiştir: Birkısım rivayetlere göre Mekke'dedir, birkısmına göre de Nahl'dedir ve put Kureyş'e aittir.

Uzzâ ise, Gatafan kabilesinin tapındığı bir ağaçtır. Bazı rivayetlerde ise put olduğu belirtilir. Gerek Lât ve gerek Uzzâ'nın birer mâbed ismi olduğu da gelen rivayetler arasındadır.

3- *İbnu Hacer* şu açıklamayı yapar: *"Ülemâ dedi ki: "Kim Lât ve Uzzâ'ya veya bir başka puta kasem ederse veya: "Şu işi yaparsam yahudi olayım, nasrani olayım veya İslâm'dan dışarı çıkayım veya peygamberi reddetmiş olayım" derse bu yemin mün'akid olmaz, adamın Allah'a istiğfar etmesi gerekir, ona kefaret terettüp etmez. Lâilâhe illallah demesi müstehab olur."* Hanefilere göre kefaret gerekir, ancak: *"Ben ehli bid'a olayım"*, *"Peygamberi terketmiş olayım"* gibi sözler hariç, bunlarda kefaret gerekmez. Bu sözü sarfeden küfre düşer mi düşmez mi ihtilaflıdır.

Nevevî, bu çeşit sözlerle yemin etmenin haram olduğunu, edene tevbe gerekeceğini söyler. *Nevevî*'den önce *Mâverdî* ve başkaları da aynı şeyi söylemişlerdir.

Hattâbî, Bagavî gibi birkısım âlimler: *"Bu hadiste İslâm dışı şeylere kasemde bulunanlara bununla günahkâr da olsalar kefâret gerekmeyeceğine, ancak tevbe gerekeceğine delil vardır"* derler. Onlara göre, tevbe de, *Resûlullah*'ın tevhîd kelimesini emretmesi sebebiyle gerekmektedir. Böylece, *Aleyhissalâtu vesselâm*, yemin edenin cezasının günahıyla ilgili olacağına, malıyla ilgili bir şey terettüp etmeyeceğine işaret etmiş olmaktadır. Tevhidi emretmiş olması da

Lât ve Uzzâ'ya kasemin kâfirlere benzemeyi getirmesindendir. Böylece, tevhidle telafi edilmesini emretmiş olmaktadır.

Tîbî der ki: *"Lât ve Uzzâ ile yeminden sonra kumarın zikredilmiş olmasındaki hikmet şudur: Bu yemini yapan, yeminde kâfirlere muvafakat etmiş olmaktadır, bu sebeple tevhid emredilmiştir; kumara çağıran da, oyunda onlara muvafakat etmiş olmaktadır, bunun kefareti için de sadaka verilmesi emredilmiş olmaktadır."*

Hadis, eğlenceye çağıran kimseye, sadaka vermenin kefaret olduğunu ifade eder, oynayan kimsenin kefaretinin te'kidli olacağı açıktır.

İLAVELER BÖLÜMÜ

(Burada dört fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

NEFİSLE İLGİLİ EDEBE GİREN HADİSLER

İKİNCİ FASIL

NEFİSLE İLGİLİ AFETLERE GİREN HADİSLER

ÜÇÜNCÜ FASIL

LİSANIN AFETLERİYLE İLGİLİ HADİSLER

DÖRDÜNCÜ FASIL

MUHTELİF NEVLERE GİREN HADİSLER

BİRİNCİ FASIL

NEFİSLE İLGİLİ EDEBE GİREN HADİSLER

5836 ١ ـ عن ابن عباس رى الله عنهما قال: [كُنْتُ رَدِيفَ رَسولِ اللّهِ ﷺ فقَالَ: يَاغُلاَمُ، احْفَظِ اللّهِ يَحْفَظْكَ، احْفَظِ اللّهِ تَجِدْهُ تُجَاهَكَ، أَوْ قالَ أَمَامَكَ، تَعَرَّفْ إلى اللّه فى الرَّخَاءِ يَعْرِفْكَ فِى الشِدَّةِ، إذَا سَألْتَ فَاسْأَلِ اللّهَ تَعَالَى، وَإذَا اِسْتَعَنْتَ فَاسْتَعِنْ بِاللّهِ تَعَالَى، فَإنَّ العِبَادَ لَوِ اجْتَمَعُوا عَلَى أَنْ يَنْفَعُوكَ بِشَىءٍ لَمْ يَكْتُبْهُ اللّهُ تَعَالَى لَكَ، لَمْ يَقْدِرُوا عَلَى ذٰلِكَ، وَلَوِ اجْتَمَعُوا عَلَى أَنْ يَضُرُّوكَ بِشَىْءٍ لَمْ يَكْتُبْهُ اللّهُ تَعَالَى عَلَيْكَ، لَمْ يَقْدِرُوا عَلَى ذٰلِكَ، جَفَّتِ الأَقْلاَمُ وَطُوِيتِ الصُّحُفُ، فَإنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَعْمَلَ لِلّهِ تَعَالَى بِالرِّضَا فِى الْيَقِينِ فَافعَلْ، فَإنْ لَمْ تَسْتَطِيعْ فَإنَّ فِى الصَّبْرِ عَلَى مَاتَكْرَهُ خَيْراً كَثِيراً، وَاعْلَمْ أَنَّ النَّصْرَ مَعَ الصَّبْرِ، وَأَنَّ الفَرَجَ مَعَ الْكَرْبِ، وَأَنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْراً، وَلَنْ يَغْلِبَ عُسْرٌ يُسْرَيْنِ]. أخرجه رزين بهذا اللفظ، والترمذى باختصار.

1. **(5836)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Ben Resûlullah aleyhissâlatu vesselâm'ın terkisinde idim. Bana şu nasihatta bulundu:*

"Yavrum! Allah'a karşı (emir ve yasaklarına uyarak edebini) koru, Allah da seni (dünya ve âhirette) korusun! Allah'ı(n üzerindeki hukukunu) koru ki O'nu karşında (dünya ve âhiretin fenalıklarına karşı hâmi) bulasın –veya önünde demişti.– Bollukta Allah'ı tanı ki, darlıkta da O, seni tanısın. (Dünya ve âhiretle ilgili) bir şey isteyince Allah'tan iste. Yardım talep edeceksen Allah'tan yardım dile. Zira kullar, Allah'ın yazmadığı bir hususta sana faydalı olmak için biraraya gelseler, bu faydayı yapmaya muktedir olamazlar. Allah'ın yazmadığı bir zararı sana vermek için biraraya gelseler, buna da muktedir olamazlar. Kalemlerin mürekkebi kurudu ve sayfa-

lar dürüldü. Sen, yakînî bir imanla, tam bir rıza ile Allah için çalışmaya muktedir olabilirsen çalış; şayet buna muktedir olamazsan, hoşuna gitmeyen şeyde sabırda çok hayır var. Şunu da bil ki Nusret(i ilahi) sabırla birlikte gelir, kurtuluş da sıkıntıyla gelir, zorlukta da kolaylık vardır, bir zorluk iki kolaylığa asla galebe çalamayacaktır." [Rezin bu elfazla tahric etmiştir. Tirmizi'de muhtasar olarak kaydedilmiştir. Sıfatu'l-Kıyâmet 60, (3518).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin daha rahat anlaşılmasını sağlayacak açıklamalar imkân nisbetinde parantez içerisinde olmak suretiyle metine dahil edildi.

2- Burada biraz açıklama kaydedeceğimiz husus hadisin son kısmında geçen *"bir zorluk iki kolaylığa asla galebe çalamayacaktır"* ifadesidir. Bu ibare biraz kapalıdır: Buradaki *"bir zorluk"* ve *"iki kolaylık"* tan murad nedir?

İbnu Kesîr, İnşirâh suresinde geçen فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا **"Şüphesiz, zorlukla beraber bir kolaylık vardır. Gerçekten zorlukla beraber bir kolaylık vardır"** (İnşirâh 5-6) âyetlerini açıklarken ayetle ilgili olarak *Katâde*'nin bir yorumunu kaydeder: *"Ayette zorluk manasına gelen* الْعُسْر *ma'rife olarak iki sefer geçmektedir; keza kolaylık manasına gelen.* يُسْر *de iki sefer geçmektedir, ama bu nekredir. Dolayısıyla marife olan zorluk (el-usr) kelimeleri marife oldukları için aynı zorluk tek zorluk olmakta, kolaylık manasına gelen .* يُسْر *ise nekre olduğu için her biri ayrı olan iki kolaylık sayılmaktadır. Böyle olunca, ayet-i kerîmede bir zorluğa bedel iki kolaylık mevzubahis edilmiş olmakta ve Resûlullah:* **"İki kolaylığa bir zorluk asla galebe çalamayacak"** *diye sevinçle müjdelemektedir. Rivayet aynen şöyle: "Hasan-ı Basrî (mürsel olarak) anlatıyor: "Bir gün, Resûlullah aleyhissâlatu vesselâm ferahlı ve mesrûr bir çehre ile gülerek çıktı. Şöyle diyordu:* **"Bir zorluk iki kolaylığa asla galebe çalamayacaktır. Bir zorluk iki kolaylığa asla galebe çalamayacaktır. Zira şüphesiz zorlukla beraber bir kolaylık vardır. Gerçekten zorlukla beraber bir kolaylık vardır."**

Mevzuyla ilgili olarak *İbnu Kesîr*'in kaydettiği bir diğer rivayeti de burada kaydetmeyi faydalı görüyoruz: *"Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Resul-i Ekrem aleyhissâlatu vesselâm bir kayanın karşısında oturuyordu. Bir ara:* **"Zorluk gelip şu kayanın içine girse mutlaka kolaylık peşinden gelip içeri girer ve oradan zorluğu çıkarır"** *buyurdu. Bunun üzerine aziz ve celil olan Allah:* **"Şüphesiz zorlukla beraber bir kolaylık vardır, gerçekten zorlukla beraber bir kolaylık vardır"** *mealindeki âyetleri inzâl buyurdu."*

Bir diğer rivayette *Resûlullah* şöyle buyurmaktadır: نَزَلَ الْمَعُونَةُ مِنَ السَّمَاءِ عَلَى قَدْرِ الْمَئُونَةِ وَنَزَلَ الصَّبْرُ عَلَى قَدْرِ الْمُصِيبَةِ "Semadan yardım, çekilen şiddet miktarınca iner, sabır da musibet miktarınca iner."

Öyle ise, âyet ve hadisler, mü'mine ümid ve metanet verme gayesini gütmektedir: Sıkıntımız ne kadar şiddetli, musibetimiz ne kadar büyük olursa olsun, ye'se düşmeye gerek yok, Cenab-ı Hak o nisbette sabır ve yardım indirecek, kolaylığını zorluğunun iki katı yapacaktır. Sabır ve metanetten vazgeçme, ye'se ve fütura düşme...

5837 ٢ــ وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قال رسول اللّه ﷺ يَوْماً لِأَصْحَابِهِ: مَنْ يأْخُذُ هٰذِهِ الْكَلِمَاتِ فَيَعْمَلَ بِهِنَّ أَوْ يُعَلِّمَ مَنْ يَعْمَلُ بِهِنَّ؟ قُلْتُ: أَنَا يَارسولَ اللّهِ، فأَخَذَ بِيَدِى فَعَدَّ خَمْساً. قَالَ: اتَّقِ الْمَحَارِمَ تَكُنْ أَعْبَدَ النَاسِ، وَارْضَ بِمَا قَسَمَ اللّهُ لَكَ تَكُنْ أَغْنَى النَّاسِ، وَأَحْسِنْ إلى جَارِكَ تَكُنْ مُؤْمِناً، وَأَحِبَّ لِلنَّاسِ مَا تُحِبُّ لِنَفْسِكَ تَكُنْ مُسْلِماً، وَلاَ تُكْثِرِ الضَّحِكَ فَإِنَّ كَثْرَةَ الضَحِكِ تُمِيتُ الْقَلْبَ]. أخرجه الترمذى

2. (5837)- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Bir gün, Resûlullah aleyhissâlatu vesselâm ashâbına:* **"Şu kelimeleri kim [benden] alıp onlarla amel edecek ve onlarla amel edecek olana öğretecek?"** *buyurdular. Ben hemen atılıp:*

"Ben! Ey Allah'ın Resûlü!" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm elimden tuttu ve beş şey saydı:

★ Haramlardan sakın, Allah'ın en âbid kulu ol!

★ Allah'ın sana ayırdığına razı ol, insanların en zengini ol!

★ Komşuna ihsanda bulun, mü'min ol.

★ Kendin için istediğini başkaları için de iste, müslüman ol!

★ Fazla gülme. Çünkü fazla gülmek kalbi öldürür." [Tirmizî, Zühd 2, (2306); İbnu Mâce, Zühd 24, (4217).]

5838 ٣ــ وعنه رَضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: أَمَرَنِى

رَبِّى بِتِسْعٍ: خَشْيَةِ اللّهِ فِى السِّرِّ وَالعَلاَنِيَةِ، وَكَلِمَةِ الْعَدْلِ فِى الْغَضَبِ وَالرِّضَا، وَالْقَصْدِ فِى الْفَقْرِ وَالْغِنَى، وَأَنْ أَصِلَ مَنْ قَطَعَنِى، وَأُعْطِى مَنْ حَرَمَنِى، وَأَعْفُوَ عَمَّنْ ظَلَمَنِى، وَأَنْ يَكُونَ صَمْتِى فِكْراً، وَنُطْقِى ذِكراً، وَنَظَرِى عِبْرَةً، وَآمُرَ بِالْمَعْرُوفِ]. أخرجه رزين.

3. **(5838)**- Yine *Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Rabbim bana dokuz şey emretti:

★ Gizli halde de alenî halde de Allah'tan korkma(mı),

★ Öfke ve rıza halinde de adâletli söz (söylememi),

★ Fakirlikte de zenginlikte de iktisad (yapmamı),

★ Benden kopana da sıla-ı rahm yapmamı,

★ Beni mahrum edene de vermemi,

★ Bana zulmedeni affetmemi,

★ Susma halimin tefekkür olmasını,

★ Konuşma halimin zikir olmasını,

★ Bakışımın da ibret olmasını,

★ Ma'rufu (doğru ve güzel olanı) emretmemi." [Rezin tahriç etmiştir.]

5839 ٤ــ وعن على رضى اللّه عنه قال: [وَجَدْنَا على قَائِمِ سَيْفِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ: أَعْفُ عَمَّنْ ظَلَمَكَ، وَصِلْ مَنْ قَطَعَكَ، وَأَحْسِنْ إلى مَنْ أَسَاءَ إِلَيْكَ، وَقُلْ الْحَقَّ وَلَوْ عَلَى نَفْسِكَ]. أخرجه رزين.

4. **(5839)**- *Hz. Ali radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın kılıncının kabzasında şu ibareyi bulduk:*

"Sana zulmedeni affet. Sana küsene git, sana kötülük yapana iyilik yap! Aleyhine de olsa hakkı söyle!" [Rezin tahriç etmiştir.]

5840 ٥ــ وعن زيد الخير رضى اللّه عنه قال: [قُلْتُ يَارَسُولَ اللّهِ لَتُخْبِرَنِّى مَا عَلاَمَةُ اللّهِ فِيمَنْ يُرِيْدُهُ، وَمَا عَلاَمَتُهُ فِيمَنْ لاَيُرِيدُهُ؟ فقَالَ:

كَيْفَ أَصْبَحْتَ يَازَيْدُ؟ قُلْتُ: أُحِبُّ الْخَيْرَ وَأَهْلَهُ، وَإِنْ قَدَرْتُ عَلَيْهِ بَادَرْتُ إِلَيْهِ، وَإِنْ فَاتَنِى حَزِنْتُ عَلَيْهِ وَحَنَنْتُ إِلَيْهِ، فَقَالَ ﷺ: فَتِلْكَ عَلاَمَةُ اللّهِ فِيمَنْ يُرِيدُهُ، وَلَوْ أَرَادَكَ لِغَيْرِهَا لَهَيَّأَكَ لَهَا]. أخرجه الترمذى.

5. (5840)- *Zeydu'l-Hayr radıyallahu anh* anlatıyor: *"Ey Allah'ın Resulü dedim, Allah'ın rızasını arzu eden kimselere ve Allah'ın rızasını arzu etmeyen kimselere Allah'ın koyduğu alâmet nedir, bana haber verin!" Cevaben:*

"Ey Zeyd sen nasıl sabahladın?" *diye sordu.*

"Hayrı ve hayır ehlini seviyorum: Eğer hayır yapmaya muktedirsem yapmaya koşuyorum. Eğer yapamaz, kaçırırsam bu sebeple üzülüyorum ve onu yapmaya şevkim daha da artıyor!" dedim. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm:

"İşte bu söylediklerin Allah'ın rızasını arayanlara Allah'ın koyduğu alâmettir. Eğer Allah senin başka bir şey olmanı isteseydi, seni ona hazırlardı" *buyurdular."* [Hadisi Rezin tahriç etmiştir.]

5841 ٦ــ وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: الْقَصْدُ وَالتُّؤَدَةُ وَحُسْنُ السَّمْتِ جُزْءٌ مِنْ أَرْبَعَةٍ وَعِشْرِينَ جُزْءاً مِنَ النُّبُوَّةِ]. أخرجه مالك والترمذى، واللفظ له.

«الْقَصْدُ» الوسط بين الطرفين.

و «التُّؤَدَةُ» التأنى والتثبت.

و «السَّمت» الهيئة الحسنة والمراد أن هذه الخصال من شمائل الأنبياء. وانها جزء معلوم من اجزاء افعالهم فاقتدوا بهم فيها وتابعوهم. لأن من جمع هذه الخصال كان فيه جزء من النبوة غير مكتسبة ولا مجتلبة بالأسباب بل هى كرامة من اللّه تعالى.

6. (5841)- *İbnu Abbâs radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissâlatu vesselâm buyurdular ki:*

"İtidal (orta yol üzere olmak), teenni(li davranmak), hal ve gidişi iyi olmak peygamberliğin yirmidört cüzünden bir cüzdür." [Muvatta, Şi'r 17 (2, 954, 955); Ebu Dâvud, Edeb 2, (4776).]

AÇIKLAMA:

Burada sayılan mümtaz sıfatlar, Allah'ın bir lütuf ve ikramı olarak bütün peygamberlere verilmiştir. Ta ki, insanlar onlara uymak suretiyle bu hasletleri kendilerine mal etsinler.

Bunların peygamberliğin yirmidört cüzünden biri olması, peygamberliğin bölünebildiği, mukteseb olduğu mânasına gelmez. Çünkü o, her şeyden önce Allah'ın bir lütfudur, iktisabla ulaşılamaz. Üstelik *Hz. Muhammed aleyhissâlatu vesselâm* son peygamberdir, ondan sonra yeryüzüne, Kıyamet'e kadar peygamber gelmeyecektir.

Bazı âlimler hadisten şu mânayı da anlamışlardır: *"Kimde bu vasıflar toplanırsa, o kimse, halk onu ta'zîm, tebcil ve tevkîr ile karşılar. Allah da ona, peygamberlerin elbisesi olan takva elbisesini giydirir."*

5842 ٧ـــ وعن أبى أيوب رضى اللّه عنه قال: [قال رسول اللّه ﷺ: أَرْبَعٌ مِنْ سُنَنِ الْمُرْسَلِينَ: الْحَيَاءُ، وَالتَّعَطُّرُ، وَالنِّكَاحُ، وَالسِّوَاكُ]. أخرجه الترمذى.

7. (5842)- *Ebu Eyyub radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissâlatu vesselâm buyurdular ki:*

"Dört şey vardır, bunlar geçmiş peygamberlerin sünnetlerindendir: Haya, koku sürünme, evlenme, misvak kullanma." [Tirmizî, Nikâh 1,, (1080).]

AÇIKLAMA:

1- Dört şeyin eski peygamberlerin sünnetinden olması, bunları onların fiilen yapıp ümmetlerine de yapmaya kavlen teşvik ettiklerini ifade eder. Dolayısıyla *"eski peygamberler"*e nisbet edilen şeylerin, insanlığın bidayetine kadar gittiği ve hatta *Hz. Adem aleyhisselâm*'a dayandığı söylenebilir. Bu ifade, zikredilen şeylerin insanlık için ehemmiyetli olduğunu da gösterir. Vahy-i ilahî, bidayetten beri, bazı mühim şeyleri insanlığa duyurmuş, hayata sokmuş, müesseseleştirmiş demektir. İslâm'ın bu telakkisi, insanlık tarihini mutlak vahşet ve cehaletle ve hatta maymunla başlatan birkısım Batıcı maddeperestlerin görüşünden tamamen ayrılır.

Hadisin şerhinde bazı âlimler, *Hz. İsa* örneğinde olduğu üzere, birkısım evlenmeyen peygamberler bulunduğunu göstererek, üslupta *tağlîbe* yer verildiğini, ifade âmm da olsa istisnaların olabileceğini belirtirler. Bunu misvak, koku gibi diğer hasletler için de düşünmek mümkündür. ***Resûlullah aleyhissâlatu vesselâm,*** hadiste, esas itibariyle bunların ıttıradından çok, eskiliğini duyurmak istemektedir.

2- Hadisin bazı vecihlerinde haya yerine *hitân* zikredilmiştir. *Hitân* erkek çocuklarının sünnet edilmeleridir. Bunun da eskiliğine dikkat çekilmiş olur. Nitekim bazı hadislerde *hitân*'ın *Hz. İbrahim*'den beri teşrî edildiği, ilk defa *Hz. İbrahim*'in sünnet olduğu belirtilmiştir.

3- Bazı şarihler, *haya* ile her insanda fıtrî ve cibillî olan hayanın kastedilmediğini, dinin muktezası olan hayanın kastedildiğini belirtirler. Çünkü dinin ısrarla üzerinde durduğu, hayaya giren edepler vardır: Avret yerlerinin örtülmesi, mürüvvete yakışmayan hallerden kaçınmak, fuhşiyat ve kabalıklardan, çirkin sözlerden uzak durmak gibi.

4- *Haya* yerine bazı rivayetlerde حناء yani *kına* kelimesi zikredilmiştir. Bunun tashif olabileceğine dikkat çekilmiştir. Çünkü kına erkeklere haramdır, zira kadınlara benzeme vardır. Kına ile yaşlıların saçını boyaması, önceki peygamberlerde olan bir sünnet değildir. ***Resûlullah*** teşrî buyurmuştur, dolayısıyla bunun eski peygamberlere nisbeti sahîh olmaz (Mirkât).

5843 ٨ـــ وعن عبد المهيمن بن عباس بن سهل بن سعد الساعدى عن أبيه عن جده رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: اْلأناةُ مِنَ اللّهِ تَعَالَى وَالْعَجَلَةُ مِنَ الشّيْطَانِ]. أخرجه الترمذى

8. (5843)- *Abdulmüheymin İbnu Abbâs İbni Sehl İbni Sa'd es-Sâidî,* babası tarikiyle dedesinden naklediyor: "***Resûlullah aleyhissâlatu vesselâm buyurdular ki:***

"Teennî Allah Teâla'dandır, acele de şeytandan." [Tirmizî, Birr 66,, (2013).]

AÇIKLAMA:

*Teenni*nin Allah'tan olması, Allah'ın teennili hareket etmekten razı olması, karşılığında sevap vermesi demektir. Acelenin şeytandan olması, şeytanın kişiyi vesvesesi ile acele davranmaya sevketmesi demektir. Acelecilik, kişiyi titizlik

ve neticeyi düşünmekten alıkoyar, attığı adımın veya söyleyeceği sözün zarar mı, kâr mı, hayır mı, şer mi getireceğini hesaplamasına fırsat vermez. Pekçok ayet ve hadiste menfi işler hep şeytana nisbet edilmiştir. *Amr İbnu'l-Âs: "Kişi, acelenin meyvesi olarak hep nedâmet devşirmiştir"* der.

5846 numaralı hadiste de acele üzerine bazı ilave açıklama kaydedeceğiz.

5844 ٩ـ وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما. [أَنَّ رَسولَ اللّهِ ﷺ قَالَ لِأَشَجِّ عَبْدِ الْقَيْسِ: إِنَّ فِيكَ خَصْلَتَيْنِ يُحِبُّهُمَا اللّهُ تَعَالَى وَرَسُولُهُ الْحِلْمُ، وَالأَنَاةُ]. أخرجه أبو داو والترمذى

9. (5844)- *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissâlatu vesselâm Eşeccü Abdi'l-Kays'a dedi ki:*

"Muhakkak ki sende, Allah ve Resûlünün sevdiği iki haslet var; hilm ve teennî." [Tirmizî, Birr 66, (2012); Müslim, İman 25, (17).]

AÇIKLAMA:

1- *Eşecc* izafetli olarak gelmiştir. *Abdu'l-Kays*'ın Eşecc'i demektir. Yani *Abdulkays Kabilesinin Resûlullah*'a gönderdiği heyetle gelen *Eşecc* olup, asıl adı *Münzir İbnu Âiz*'dir; *Eşecc el-Abdî* diye de tesmiye edilmiştir.

2- *Hilm, Nevevî*'ye göre burada akıl demektir. *Kadı İyaz* da hilmi *"Aklın sıhhatine ve sonuçları düşünen iyi görüşün varlığına delalet eden kelam"* olarak tarif eder. *Enât* ise yine *Nevevî*'ye göre *tesebbüt (titizlik) ve aceleyi terk* demektir; dilimizde *teennî* dediğimiz şey; önünü sonunu, ne getirip ne götüreceğini hesap ederek hareket etmektir.

Resûlullah'ın *Eşecc radıyallahu anh*'a bu iltifatının sebebiyle ilgili olarak şu vak'a rivayetlerde gelmiştir: *"Abdulkays heyeti Medine'ye gelince heyet mensupları Resûlullah aleyhissâlatu vesselâm'ı bir an önce görmek için acele ile huzuruna koşuşurlar. Eşecc ise, hayvanların başında kalır, onları biraraya toplar, devesini bağlar, en iyi elbisesini giyer, kendine çekidüzen verdikten sonra Resûlullah aleyhissâlatu vesselâm'ın huzuruna çıkar. Aleyhissalâtu vesselâm onu kendine yaklaştırıp yanı başına oturtur. Sonra hey'ete:*

"Hem kendiniz hem de kavminiz adına biat etmeye mi geldiniz?" *buyururlar. Cemaat: "Evet!" der. Eşecc ise:*

"Ey Allah'ın Resûlü! Siz kişiyi, dininden daha ağır gelen bir şeyle techîz etmiyorsunuz. Biz size kendi adımıza biat edelim, kavmimize de onları davet ede-

cek birini gönderelim, bu çağrı üzerine kim bize uyarsa o bizdendir, kim imtina eder de uymazsa onunla savaşalım!" der. İşte bu söz üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: **"Doğru söyledin. Sende iki haslet var..."** *diyerek Eşecc'e iltifat buyurur."*

5845 ١٠ـ وزاد أبو داود فى رواية ذكر فيها قصة طويلة عن زارع، [وَكَانَ فى وَفْدِ عَبْدِ الْقَيْسِ، أنَّ رسولَ اللّهِ ﷺ لَمّا قالَ لَهُ ذٰلِكَ قالَ: يَارَسولَ اللّهِ، أَنَا أَتَخَلَّقُ بِهِمَا أم اللّهُ تَعالَى جَبَلَنِى عَلَيْهِمَا؟ قالَ: بَلِ اللّهُ جَبَلَكَ عَلَيْهِمَا. فقَالَ: الْحَمْدُ لِلّهِ الّذِى جَبَلَنِى عَلَى خَتَّيْنِ يُحِبُّهَا اللّهُ تَعَالَى وَرسولُهُ].

10. **(5845)-** *Ebu Dâvud* merhum, *Abdu'l-Kays heyetinde* dahil olan *Zâri*'den naklettiği ve uzunca bir kıssanın da bulunduğu rivayetinde şu ziyadeye yer verir: *"Resûlullah aleyhissâlatu vesselâm kendisine bunları söyleyince o (Eşecc):*

"Ey Allah'ın Resûlü! Bu iki hasletle ben (şahsi gayretimle) mi ahlâklandım yoksa Allah mı cibilliyetime (yaratılışıma, tabiatıma) koydu?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm da:

"Allah Teâla Hazretleri seni o iki haslet üzere yarattı!" *buyurdular. Bu cevap üzerine Eşecc:*

"Allah ve Resûlünün sevdiği iki haslet üzere beni yaratan Allah'a hamd olsun!" dedi." [Ebu Dâvud, Edeb 161, (5225).]

5846 ١١ـ وعن سعد بن أبى وقاص رضى اللّه عنه قالَ: [قالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: التُّؤَدَةُ فى كُلِّ شَىْءٍ إلاَّ فى عَمَلِ الْآخِرَةِ]. أخرجه أبو داود.

11. **(5846)-** *Sa'd İbnu Ebi Vakkâs radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissâlatu vesselâm buyurdular ki:* **"Teennî, âhiretle ilgili olanlar dışında her amelde güzeldir."** [Ebu Dâvud, Edeb 11, (4810).]

AÇIKLAMA:

Teennî bazı hadislerde mutlak olarak istihsan edilirken, burada kayıtlanmakta, ahiretle ilgili ameller istisna edilmektedir. *el-Kâdı: "Ahiret amellerinde teenni gayr-ı mahmûddur. Allah'a yakınlığı artırmak, dereceyi yükseltmek için*

ahirete müteallik işlerde azim ve bütün gayretin sarfı gerekmektedir" demiştir. *Tîbî* de şöyle der: *"Hadisin mânası şöyle olmalıdır: "Dünyevî işlerin sonunun kesinlikle hayırlı veya hayırsız olacağı bilinemediği için acele etmeyip te'hîr edilmesi uygundur. Uhrevî işler bunun aksinedir. Zira Rabbimiz Teâla Hazretleri* فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ **"Hayırda yarışın"** (Bakara 148), سَابِقُوا اِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ **"Rabbinizden size erişecek bir bağışlanmayı ve bir cenneti kazanmak için yarışın..."** (Hadid 21) buyurmaktadır. *Münavî,* bu meseleye büyüklerden birinin menkıbesini örnek verir: *"Bûşencî helada idi, aceleyle hizmetçisini çağırdı ve: "Gömleğimi indir, falancaya ver!" emretti. Hizmetçisi: "Biraz sabretsen de heladan çıksan olmaz mı?" deyince: "Onu bağışlamak hatırıma geldi, nefsimin bu karardan vazgeçmeyeceğinden emin değilim" cevabını verir."*

Şunu da bilmekte fayda var: Bazı alimlerimiz hayırlı olduğu kesin olan işlerin acele yapılmasında bir beis görmemişlerdir. Buna delil olarak şu âyet gösterilir: اِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ **"Gerçekten onlar daima hayırlı işlerde koşar ve rahmetimizi umup azabımızdan korkarak bize dua ederlerdi..."** (Enbiya 90).

Aliyyu'l-Kârî bu meselede bir noktaya daha dikkatlerimizi çeker: *"Allah'ın emirleri olan taatları yapma hususunda acele edip onlara koşma ile bizzat taatleri yerine getirirken acele etme arasında büyük bir mesafe vardır, bunlardan birincisi mahmûd ikincisi mezmumdur."* Yani ibadetleri vakti vaktinde yapmak için acele edeceğiz, ama ibadetleri alelacele bitirme telaşına düşmeyeceğiz, sindire sindire, ağır ağır yapacağız.

5847 ١٢ــ وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [قال رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَنِ اسْتَعَاذَ باللّهِ فَأَعِيذُوهُ، وَمَنْ سَأَلَ باللّهِ فَأَعْطُوهُ وَمَنْ دَعَاكُمْ فَأَجِيبُوهُ، وَمَنْ صَنَعَ إِلَيْكُمْ مَعْرُوفاً فكَافِئُوهُ، فإِنْ لَمْ تَجِدُوا مَا تُكَافِئُونَهُ فَادْعُوا لَهُ حَتَّى تَرَوْا أَنَّكُمْ قَدْ كَافأْتُمُوهُ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

12. (5847)- *İbnu Ömer radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissâlatu vesselâm buyurdular ki:*

"Kim Allah adına sığınma talebinde bulunursa ona sığınma verin, kim Allah adına isterse ona verin, kim sizi davet ederse ona icabet edin, kim size bir iyilik yaparsa karşılıkta bulunun, şayet verecek bir şey bulamazsanız kendinizi, ona karşılığını vermiş görünceye kadar dua edin." [Nesâî, Zekât 72, (5, 82); Ebu Dâvud, Zekât 38, (1672).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah aleyhissâlatu vesselâm*, bu hadislerinde Allah'ın ismini şefaatçi kılarak yapılan taleplerden hayra yönelik olanlarının yerine getirilmesini talep etmektedir.

★ Allah'ın adını zikrederek sığınma talep edene sığınma vermeyi şârih *Tîbî* şöyle açıklar: *"Kim size yardım talebiyle "sizin" veya "gayrınızın" şerrinden korunmak maksadıyla: "Allah için bana şerrini dokundurma" derse bunu kabul edin, Allah'ın ismine hürmeten şerrinizi ondan uzak tutun" demektir. Hadis şöyle takdir edilebilir:* مَنِ اسْتَعَاذَ مِنْكُمْ مُتَوَسِّلاً بِاللّٰهِ مُسْتَعْطِفاً بِهِ **"Kim, Allah'a sığınıp onun adına merhamet dileyerek sizden sığınma talep ederse..."**

Kısacası dilimizde *"Allah aşkına"*, *"Allah için"*, *"Allah rızası için"*, *"Allahını seversen"* gibi tabirler zikredilerek yapılan birkısım taleplere müsbet cevap verilmesi, böylesi durumlarda Rabbimiz Teâlâ'nın yüce isminin hatırının gözetilmesi emredilmektedir. O ad adına yapılan istiâze kabul edilecek, o ad adına istenen sadaka verilecektir. *Allah* adının mü'minin gönlünde büyük yeri olmalı, o korunmalıdır. Bizim O'ndan olacak taleplerimizin kabulünün, O'nun gönlümüzde yer eden mevkiinin yüceliğiyle mütenasib olacağını bilmeliyiz.

2- Hadiste istenen diğer bir husus davetlere icabettir Bu mutlak gelmiştir. Ancak başka hadisleri göz önüne alan âlimlerimiz, *"Bu davete icabet etmede şer'î bir mâni yoksa"* diye kayıtlamışlardır. Sofrada içki bulunması gibi bir mâninin olması halinde davete icabet edilmeyebilir.

3- Diğer bir talep, kavlî veya fiilî, maddî veya mânevî bir iyilikte, ikramda bulunana imkân nisbetinde aynı ölçüde mukabelede bulunmaktır. Bu husus هَلْ جَزَاءُ الْاِحْسَانِ اِلاَّ الْاِحْسَانُ **"İyiliğin mükâfaatı iyilikten başka bir şey olur mu?"** (Rahman 60); وَاَحْسِنْ كَمَا اَحْسَنَ اللّٰهُ اِلَيْكَ "Allah sana nasıl ihsanda bulundu ise sen de başkalarına ihsanda bulun" (Kasas 77) gibi ayetlerde dile getirildiği gibi, pekçok hadislerde de tekrar edilmiştir. Hadislerin birkısmı daha önce kaydedildi (5780-5787 numaralı hadisler görülebilir).

4- Hadisin sonunda, *Aleyhissalâtu vesselâm*, bize iyilik ve ihsanda bulunana, aynı ile mukabele edemediğimiz taktirde dua işini tekrarlamayı tavsiye etmektedir. Duanın tekrarı *"hakkını ödediğimize kani oluncaya kadar"* devam edecektir. Bu hususta *Resûlullah* şöyle buyurmuştur: مَنْ صُنِعَ اِلَيْهِ مَعْرُوفاً فَقَالَ لِفَاعِلِهِ جَزَاكَ اللّٰهُ خَيْراً فَقَدْ اَبْلَغَ فِى الثَّنَاءِ **"Kime bir iyilik yapıldığı zaman bu iyiliği yapana** جَزَاكَ اللّٰهُ خَيْراً **"Allah hayırlı mükâfaatını versin!" derse en güzel senada bulunmuş olur."** Bazı alimlerimiz bu hadise dayanarak: *"Kim kendisine*

iyilik yapana bir kere جَزَاكَ اللهُ خَيْراً *derse üzerindeki karşılığı ödemiş olur, öbürünün hakkı çok bile olsa!"* demiştir. Bu sözüyle, kişi yapılan iyiliğe mukabeledeki aczini itiraf ederek ona (dünyevî ve uhrevî) mükâfaatını verme işini en iyi vekil olan Rab Teâlâ'ya havale etmiş oluyor. *Resûlullah* böylece senânın en iyisinin yapıldığını söyleyerek, yapılan iyiliği *en iyi vekil* olan Allah'ın karşılıksız bırakmayacağını ifade etmiş olmaktadır. Bazı büyükler: *"Elin karşılık vermede kısa ise, dilini şükür ve duada uzat"* demiştir.

5848 ١٣ـ وعن جابر رضى اللّه عنهُ قالَ: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: لاَ يَمُوتَنَّ أَحَدُكُمْ إِلاَّ وَهُوَ يُحَسِّنُ الظنَّ باللّهِ تعَالَى]. أخرجه مسلم وأبو داود.

13. (5848)- *Hz. Câbir radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Sakın sizden kimse Allah hakkında hüsnüzânda bulunmadan son nefesini vermesin." [Müslim, Cennet 81, (2877); Ebu Dâvud, Cenâiz 17, (3113).]

5849 ١٤ـ وفى أخرى للشيخين والترمذى، عن أبى هريرة رضى اللّه عنهُ قال: [قالَ رَسولُ اللّهِ ﷺ؛ قالَ اللّهُ تَعَالَى أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِى بِى].

زاد مسلم والترمذى [وأَنَا مَعَهُ إِذَا دَعَانِى]

14. (5849)- Sahîheyn ve Tirmizî'de *Ebu Hureyre*'den gelen diğer bir hadiste *Resûlullah* şöyle buyurmuştur:

"Allah Teâla Hazretleri şöyle buyurdu: "Ben, kulumun benim hakkımdaki zannına göreyimdir."

Müslim ve Tirmizî'nin rivayetinde şu ziyade vardır: **"O bana dua edince ben onunlayım."** [Buhârî, Tevhîd 35; Müslim, Zikr 1, (2675); Tirmizî, Zühd 51, (2389).]

5850 ١٥ـ وفى رواية لأبى داود والترمذى، عن أبى هريرة أيضاً قال: [قالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: إنَّ حُسْنَ الظَّنِّ باللّهِ تَعَالَى مِنْ حُسْنِ العِبَادَةِ]

15. **(5850)**- Ebu Dâvud ve Tirmizî'de *Ebu Hureyre*'den gelen bir rivayette *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın şöyle söylediği kaydedilmiştir:

"Allah Teâla hakkında hüsnüzan, güzel ibadettendir." [Tirmizî, Da'avât 146, (3604); Ebu Dâvud, Edeb 89, (4993).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen son üç rivayetin üçü de Allah hakkında hüsnüzanda bulunma hakkındadır. Hepsi de mü'minleri Allah hakkında hüsnüzanda bulunmaya teşvik etmektedir. Birinci hadiste, ölmezden önce Allah hakkındaki zannımızı mutlaka güzel kılmamız istenir. Bunun niçin gerekli ve ehemmiyetli olduğu müteakip hadislerde belirtilir.

★ Çünkü, Allah Teâla hazretleri kullarına, kulların kendisi hakkında beslediği zanna uygun şekilde muâmele edecektir.

★ Çünkü hüsnüzan da başlı başına güzel bir ibadettir.

2- Allah hakkında hüsnüzanda bulunmak demek, istiğfar edince Allah'ın bizi affedeceği, mağfirette bulunacağı, dua edince icabet edeceği, ibadet edince mükâfaatta bulunacağı kanaatini beslemek demektir. Halbuki âlimler, bu hususta *beyne'r-reca ve'l-havf* tabiriyle ifade edilen ümid ve korkuyu beraber taşımanın esas olduğunu belirtmişlerdir. Yani hakkımızda adaletini tatbik edip layık olduğumuzu verdiği taktirde azaba düşeceğimiz endişesini yaşayıp devamlı tevbe istiğfar etmeliyiz, yaptığımız tevbe ve istiğfarları Allah'ın kabul edeceğini umarak şevklenmeli, rahatlamalıyız. Bunlardan sadece birinin içimizde galebesi İslâmî edebe uymaz. Hatta, *Nevevî*'nin belirttiği üzere, gençlik ve sağlık halinde korkunun galebesi müstahsen addedilmiştir. Ancak sadedinde olduğumuz hadise göre, ölüme yakın, ümidin galebe çalması gerekmekte, hüsnüzan galebe çalmadan son nefesin verilmemesi ısrarla tavsiye edilmektedir. Bu ısrarın bir sebebi yine Müslim'de kaydedilen bir diğer ihbardır: مَاتَ عَلَيْهِ يُبْعَثُ كُلُّ عَبْدٍ عَلَى مَا

"Her kul, hangi hal üzere ölürse o hal üzere diriltilecektir." Yani Allah hakkındaki hüsnüzan üzere ölen, o hal üzere diriltilecektir.

Bu noktada *Hattâbî*'nin farklı bir yorumunu da hatırlatmak isteriz: *"Amelleri iyi olan kimseler Allah hakkında hüsnüzanda bulunabilir. Bu sebeple Aleyhissalâtu vesselâm hadiste sanki: "Amellerinizi güzel kılın da Allah hakkındaki zannınız güzel olsun, kimin ameli kötü ise zannı da kötüdür" demek istemiştir."*

Râfiî de şöyle bir açıklama getirmiştir: *"Hadisten, tevbeye ve zulümden vazgeçmeye bir teşvik anlamak da caizdir. Zira bir kimse bunu yaparsa Allah hakkındaki zannı güzelleşir ve rahmetini ümid eder."*

Nevevî der ki: "*Allah hakkında zannı güzelleştirmenin manası, Allah Teâla'nın kendisine merhamet edeceğini zannetmesi ve bunu Allah'ın af ve rahmeti üzerine vârid olan ayet ve hadisleri ve onlarda tevhid ehline vaadedilen af ve mağfireti ve Kıyamet günü onların mazhar olacakları rahmeti düşünüp tedebbür ederek bu hususta ümit beslemesidir.*"

3- Hadis-i kudsi olarak gelen: **"Ben, kulumun benim hakkımdaki zannına göreyim.."** hadisine gelince: Bunun Buhârî'de kaydedilen bir veçhi şöyledir: **"Ben, kulumun benim hakkımda yaptığı zanna göreyim. O, beni zikrettimi onunla beraberim. Eğer o beni nefsinde zikrederse ben de onu nefsimde zikrederim. Eğer o beni bir cemaat içerisinde zikrederse ben de onu onunkinden daha hayırlı bir cemaat içerisinde zikrederim. O bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir zirâ yaklaşırım, o bana bir zirâ yaklaşırsa ben ona bir kulaç yaklaşırım. O bana yürüyerek gelirse ben ona koşarak giderim."**

Bu hadiste ümidin korkuya galip kılınmasına bir teşvik görülmektedir. Bazı alimler buradaki zannı "*ilim*"le tevil ederken, bazıları da "*yakîn*" ile tevil etmiştir. Böyle olunca mâna: "*Ben kulumun benim hakkımdaki yakînine, dönüşü bana, hesabı benim üzerime olacağına dair ilmine, keza benim onun hakkında hayır veya şerden lehinde veya aleyhinde vereceğim hükmün reddedilmeyeceğine, benim menettiğimi verecek, verdiğime mâni olacak birisinin olmadığına dair kanaatine göreyim*" olur. *Kurtubî,* el-Müfhim'de der ki: "*Kulumun benim hakkımdaki zannı" ibaresinin mânası: Vaadinde sadık olan Resûlullah'a dayanarak dua edince icabet zannı, tevbe edince kabul zannı, istiğfar edince mağfiret zannı, şartlarına uyarak ibadet yapınca mükâfaat zannı beslemektir. Bu hususu bir başka hadis teyid eder:* ادْعُوا اللّٰهَ وَأَنْتُمْ مُوقِنُونَ بِالْإِجَابَةِ
"İcabetten emin olarak Allah'a dua edin."

Kurtubî devamla der ki: "*Bu sebepledir ki, kişiye, Allah'ın kabul edip, günahlarını affedeceğine kâni olarak, üzerindeki vecibeleri yerine getirmesi gerekir. Zira o bunu vaadetmiştir. O vaadinden dönecek değildir. Şayet, yaptığı ibadetleri Allah'ın kabul etmeyeceğine; bu gayretlerinin kendisine fayda vermeyeceğine inanır veya öyle bir zanna düşerse, işte bu Allah'ın rahmetinden yeistir ve bu büyük günahlardandır. Kim bu hal üzere ölürse, bu hadisin bazı vecihlerinde geldiği üzere, kişi zannına havale edilir. Öyleyse kulum, hakkımda dilediği zanda bulunsun.*"

Kurtubî sözünü şöyle bağlar: "*Kulun ısrarlı şekilde mağfiret zannında bulunması da hâlis cehalet ve aldanma olur. Bu inanç kişiyi Mürcie mezhebine götürür.*"

5851 ١٦ — وعن أبى ذرّ رضى اللّه عنه قال: [قال رسول اللّهِ ﷺ: اتَّقِ اللّهَ حَيْثُمَا كُنْتَ وَأَتْبِعِ السَّيِّئَةَ الْحَسَنَةَ تَمْحُهَا، وَخَالِقِ النَّاسَ بِخُلُقٍ حَسَنٍ]. أخرجه الترمذى.

16. (5851)- *Hz. Ebu Zerr radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Her nerede olursan ol Allah'tan ittikâ et ve kötülüğün arkasından iyilik yap, bu onu yok eder. İnsanlara iyi ahlakla muamele et." [Tirmizî, Birr 55, (1988).]

AÇIKLAMA:

Allah'tan ittika, takva sahibi olmak demektir. Onun azabından korkup bütün emirlerini yapıp nehiylerinden kaçınmak suretiyle kişi muttaki olabilir. Dinin temeli takvadır. Takvaya riayet etmeyen, dini hayatında kâmil olarak temsil edemez.

"Her nerede" diye çevirdiğimiz حيث kelimesinden her ne halde olursan ol mânası da anlaşılabilir. Böylece *"yalnız, başkasının yanında, fakirlikte, zenginlikte, bollukta, darlıkta, hastalıkta, sağlıkta"* gibi değişik haller zikredilebilir. Bütün hallerde takva esas alınmalıdır.

Seyyie'den daha ziyade, küçük günahlar *hasene*den de namaz, sadaka, istiğfar gibi hayırlar anlaşılmıştır. Bu halde küçük günahlardan sonra işlenecek bu nevi hayırlar onlara kefaret olacaktır.

Hayır vesilesiyle Allah'ın günahı yok etmesi, hem kişinin kalbinden günahın lekesini silmesi, hem de kişinin amel defterinin günah sayfasından, günahı silmesi şeklinde gerçekleşir, kişinin her ikisine de ihtiyacı var. Çünkü küçük günahlardan hasıl olan lekeler çoğalarak kalbi tamamen kaplayıp karartabilir. Bu sebeple *"küçük günahlarda ısrar etmek büyük günahtır"* denmiştir. Mü'min küçük günahı da ciddiye alıp, tevbe, istiğfar, sadaka ve namaz gibi amellerle ondan kurtulma ve temizlenme gayretinde olmalıdır. Unutulmamalı ki: *"Her bir günah içinde küfre giden bir yol vardır."*

İnsanlara güzel ahlakla muamele çok farklı şekillerde olabilir; yerine göre tatlı dil, güler yüz, müsamaha, bağışlama, kusurlarını görmeme, hatasını yüzüne vurmama, ayıbını teşhir etmeme, eza ve cefasına katlanma, iltifat, hediye vs.. Bunu yapabilen, hem dünyada hem ahirette mükâfaatını görecektir. Dünyada

felah, başarı, sıhhat, takdir ve sevgi, âhirette Cenab-ı Hakk'ın mağfiretine mazhariyetle necat ve kurtuluş.

5852 ١٧ ـ وعن أبي هريرة رضى اللّه عنه قال: [سُئِلَ رسولُ اللّهِ ﷺ عَنْ أَكْثَرِ مَا يُدْخِلُ النَّاسَ النَّارَ؟ قالَ: الْفَمُ، وَالْفَرْجُ؛ وَسُئِلَ عَنْ أَكْثَرَ مَا يُدْخِلُ النَّاسَ الجَنَّةَ؟ قالَ: تَقْوَى اللّهِ وَحُسْنُ الْخُلُقِ]. أخرجه الترمذى.

17. (5852)- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: "*Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan ateşe insanları en çok atan şeyin ne olduğu soruldu.*

"**Ağız ve ferc!**" *buyurdular. En ziyade neyin insanları cennete soktuğundan sordular:*

"**Allah'a takva ve güzel ahlak!**" *buyurdular.*" [Tirmizî, Birr 62, (2005).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, bu hadislerinde, insanların uhrevî kurtuluş ve felaketlerinde en ziyade müessir olan sebepleri açıklamaktadır. *Cevâmi'u'l-kelim* ile mümtaz olan *Efendimiz* bu mühim meseleleri ana sebeplerine irca etmek suretiyle herkesin anlayacağı ve kabul edeceği bir basitlik içinde açıklıyor:

Cennete götüren iki sebep var:

1) *Allah'a takva.* Bu farzların ifası, haramların terkidir. Tabii ki bunun dereceleri var. Takva'nın en aşağı derecesi şirkten kaçınmaktır.

2) *Güzel ahlâk.* Güzel ahlak deyince öncelikle halka karşı davranışlar gözönüne alınacak. *Abdullah İbnu'l-Mübarek,* güzel ahlakı "*güler yüz, bol iyilik, eziyetten kaçınmak*" diye tarif etmiştir. *Ahmed İbnu Hanbel:* "*Kızmaman, kin bağlamaman, insanlardan gelene tahammül etmen*" diye tarif etmiştir. Bazı alimler: "*Güzel ahlakın en aşağı mertebesi insanlara ezayı terketmektir, en yüce mertebesi de kendisine kötülük yapanlara iyilik yapmaktır*" demiştir.

Tîbî: "*Allah'a takva, kulun, kendine olan bütün emirleri yapması, yasaklardan kaçması sebebiyle Yaratanla muamelesinin iyiliğine işaret olmaktadır; güzel ahlak da, halkla olan muamelesinin iyi olduğuna işarettir. İşte bu iki haslet cennete girmeyi gerektirir*", *zıtları da ateşe girmeyi gerektirir.*

Bu iki haslete mukabil olarak *ağız* ve *ferc* zikredilmiştir. *Ağız*a dil de dahildir. Dile hakimiyet dinin tamamının kurtuluş vesilesidir, helal yemek ise bütün mertebeleriyle takvanın başıdır. *Ferc*'in muhafazası diyanetin en yüce mertebesini teşkil eder. Cenabı-ı Hak kurtuluşa eren mü'minlerin belli başlı vasıflarını sayarken: وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ **"ferclerini haramdan koruyanlar"**ı da zikretmiştir. İslâm alimleri *ferc şehveti*ni, insana en ziyade galip olan ve harekete geçtiği zaman *"aklı en az dinleyen şehvet"* olarak tavsif ederler. Hakikat böyle olunca, kişi muktedir olduğu mânileri bertaraf ederek, bütün sebepleri hazırlayacak durumda bulunduğu halde Allah korkusuyla zinayı terkederse elbetteki yüce bir mertebe kazanacaktır. Nitekim Rab Teâlâ Hazretleri şöyle buyurmaktadır: وَاَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَى فَاِنَّ الْجَنَّةَ هِىَ الْمَأْوَى **"Kim Rabbinin makamından korkar ve nefsini hevâya uymaktan uzak tutarsa, cennet onun gideceği yerdir"** (Nâzi'ât 40).

Hadiste gerek ebedî saadet ve gerekse ebedî şekâvetin sebepleri içinde en mühimlerinin mezkur iki sebebin biraraya gelmesi olduğu belirtilmiştir: Saadet için takva ve güzel ahlâkın biraraya gelmesi, şekâvet için ağız ve fercin kötülükte birleşmesi.

5853 ١٨ ـــ وعن أنس رضى اللّه عنه قال: [سُئِلَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ أَىُّ الْمُؤْمِنِينَ أَفْضَلُ؟ قالَ: أَحْسَنُهُمْ خُلُقاً، قِيلَ: فأَىُّ الْمُؤْمِنِينَ أَكْيَسُ؟ قالَ: أَكْثَرُهُمْ لِلْمَوْتِ ذِكْراً، وَأَحْسَنُهُمْ لَهُ اِسْتِعْداداً قَبْلَ نُزُولِهِ بِهِمْ، أخرجه رزين

18. (5853)- *Hz. Enes radıyallahu* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a soruldu: "Mü'minlerden hangisi efdal (en faziletli)dir?"*

"Ahlakça en güzelleridir!" *cevabını verdi. Tekrar soruldu:*

"Pekiyi, mü'minlerden hangisi en akıllıdır?"

"Ölümü en çok zikreden ve kendilerine gelmezden önce onun için en iyi hazırlığı yapanlardır. İşte akıllılar bunlardır." [Rezîn tahric etmiştir. (İbnu Mâce, Zühd 31, (4259).]

5854 ١٩ ـــ وعن سمرة رضى اللّه عنه قال: [قال رسول اللّه ﷺ: الْحَسَبُ المالُ، وَالْكَرَمُ التَّقْوَى]. أخرجه الترمذى.

19. (5854)- *Hz. Semüre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Haseb maldır, kerem takvadır." [Tirmizî, Tefsîr, Hucurât, (3268).]

AÇIKLAMA:

Haseb, kişinin cemiyet içinde taşıdığı değer, kazandığı itibardır. Bazan *"Baba ve dedeleri cihetinden gelen şeref ve haysiyet"* diye tarif edilir. *Resûlullah,* sadedinde olduğumuz hadiste kişinin bu izafi ve içtimâî şerefinin esas itibariyle mal ve maddeye dayandığını ifade etmek için **"Haseb, maldır"** buyurmuştur. *Haseb*in insanlar tarafından izafe edilen itibari değer olduğunu belirten *Resûlullah,* Allah yanındaki hakiki değer olan keremin takva olduğunu belirtmiştir. İnsanlar yanında şeref ve itibar sahibi olan bir kimse Allah nezdinde kerîm (değerli) addedilmeyebilir. Allah yanında değerli (kerîm) olan, takva elbisesini giyendir, müttakidir.

Hadisin manası şöyle ifade edilebilir: *"İnsanlar nezdinde, kişinin kıymetini artıran şey maldır. Allah nezdinde değerini artıran şey de takvadır."*

5855 ٢٠ـــ وعن أبى بكرة رضى اللّه عنه قال: [سُئِلَ رَسُولُ اللّه ﷺ أىُّ النَّاسِ خَيْرٌ؟ قالَ: مَنْ طَالَ عُمُرُهُ وَحَسُنَ عَمَلُهُ؛ قِيلَ: فأىُّ النَّاسِ شَرٌّ؟ قالَ: مَنْ طَالَ عُمْرُهُ وَسَاءَ عَمَلُهُ]. أخرجه الترمذى.

20. (5855)- *Hz. Ebu Bekre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a "Hangi insan daha hayırlıdır?" diye sorulmuştu:*

"Ömrü uzun, ameli de güzel olandır" *buyurdular."*

"Öyleyse insanların kötüsü kimdir?" diye soruldu:

"Ömrü uzun, ameli kötü olandır!" *buyurdular."* [Tirmizî, Zühd 22, (2331).]

5856 ٢١ـــ وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: ألاَ أُخْبِرُكُمْ بِخَيْرِكُمْ مِنْ شَرِّكُمْ؟ ثلاَثَ مَرَّاتٍ. قالُوا: بَلَى، قَالَ: خَيْرُكُمْ مَنْ يُرجَى خَيْرُهُ وَيُؤْمَنُ شَرُّهُ، وَشَرُّكُمْ مَنْ لاَ يُرْجَى خَيْرُهُ وَلاَ يُؤْمَنُ شَرُّهُ]. أخرجه الترمذى

21. (5856)- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (bir gün):*

"Size en hayırlınızın ve en şerlinizin kim olduğunu haber vermiyeyim mi?" *buyurdular ve bunu üç kere tekrar ettiler. Cemaat: "Evet, haber veriniz!" dedi.*

"En hayırlınız, kendisinden hayır umulan ve şerri dokunmayacağı hususunda emin olunandır; en şerliniz de kendisinden hayır ümit edilmeyen ve şerrinden de emin olunmayan kimsedir." [Tirmizî, Fiten 76, (2264).]

5857 ٢٢ــ وعن ابن عمرو بن العاص رضى اللّه عنهما قال: [قالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: خَصلَتَانِ مَنْ كَانَتَا فِيهِ كَتَبَهُ اللّهُ تَعَالَى شَاكِراً صَابِراً، وَمَنْ لَمْ تَكُونَا فِيهِ لَمْ يَكْتُبْهُ اللّهُ لاَ شَاكِراً وَلا صَابِراً، مَنْ نَظَرَ فى دِينِهِ إلى مَنْ هُوَ فَوْقَهُ فَاقْتَدَى بِهِ. وَمَنْ نَظَرَ فى دُنْيَاهُ إلى مَنْ هُوَ دُونَهُ فَحَمِدَ اللّهَ تَعَالَى عَلَى مَافَضَّلَهُ بِهِ عَلَيْهِ كَتَبَهُ اللّهُ شَاكِراً صَابِراً، وَمَنْ نَظَرَ فى دِينِهِ إلى من هُوَ دُونَهُ وَنَظَرَ فى دُنْيَاهُ إلى مَنْ هُوَ فَوْقَهُ فَأَسِفَ عَلَى مَافَاتَهُ مِنْهُ لَمْ يَكْتُبْهُ اللّهُ شَاكِراً وَلاَ صَابِراً]. أخرجه الترمذى

22. (5857)- *İbnu Amr İbni'l-As radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"İki haslet vardır, bunlar kimde bulunursa Allah onu şükredici ve sabrediciler arasına kaydeder:

★ Diyanette kendinden üstün olana bakıp, ona uymak.

★ Dünyalıkta kendinden aşağı olana bakıp, Allah'ın kendine vermiş olduğu üstünlüğe hamdetmek.

İşte böyle olan kimseyi Allah şükredici ve sabredici olarak yazar.

Kim de diyanette kendinden aşağı olana bakar, dünyalıkta da kendinden üstün olana bakar ve elde edemediğine üzülürse Allah onu şükredici ve sabredici olarak yazmaz." [Tirmizî, Kıyamet 59, (2514).]

5858 ٢٣ــ وعن عقبة بن عامر قال: [قُلْتُ يَارَسُولَ اللّهِ، مَالنَّجَاةُ؟

قَالَ: أَمْسِكْ عَلَيْكَ لِسَانَكَ، وَلْيَسَعْكَ بَيْتُكَ وَابْكِ عَلَى خَطِيئَتِكَ]

أخرجه الترمذى

23. (5858)- *Ukbe İbnu Âmir radıyallahu anh* anlatıyor: *"(Bir gün): "Ey Allah'ın Resûlü! Kurtuluşumuz nasıl olacak?" diye sormuştum, şöyle cevap verdiler:* **"Dilini tut, evini genişlet, günahlarına da ağla!"** [Tirmizî, Zühd 61, (2408).]

5859 ٢٤ـــ وعن مالك قال: [بَلَغَنِى أَنَّهُ قِيلَ لِلُقْمَانَ الْحَكِيمِ: مَا بَلَغَ بِكَ مَانَرَى؟ قَالَ: صِدْقُ الْحَدِيثِ، وَأَدَاءُ الأَمَانَةِ، وَتَرْكُ مَالاَ يَعْنِينِى. وزاد فى رواية وَالْوَفَاءُ بِالْوَعْدِ.

24. (5859)- *İmam Mâlik* anlatıyor: *"Bana ulaştığına göre, Lokman Hekîm'e: "Sende gördüğümüz bu (meziyetin mahiyeti) nedir?" diye sormuşlardı. [Bununla onun faziletlerini kastetmişlerdi]. Şu cevabı verdi:*

"Doğru sözlülük, emaneti yerine getirmek, beni ilgilendirmeyen şeyi terketmek."

Bir rivayette şu ziyade gelmiştir: *"Vaadime vefakârlık etmek."* [Muvatta, Kelam 17, (2, 990).]

5860 ٢٥ـــ وعن ابن مسعود رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: أَلاَ أُخْبِرُكُمْ بِمَنْ يَحْرُمُ عَلَى النَّارِ، وَمَنْ تَحْرُمُ عَلَيْهِ النَّارُ؟ عَلَى كُلِّ قَرِيبٍ هَيِّنٍ سَهْلٍ]. أخرجه الترمذى

25. (5860)- *İbnu Mes'ud radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Kendisi ateşe haram edilen ve kendisine de ateşin haram kılındığı kimseyi size haber vermeyeyim mi? Ateş, (halka) her yakın olana, yumuşak huylu ve insanlara kolaylık gösterene haram kılınmıştır."** [Tirmizî, Kıyamet 46, (2490).]

5861 ٢٦ـــ وعن ثوبان رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ مَاتَ وَهُوَ بَرِىءٌ مِنْ ثَلاَثٍ: الْكِبْرِ، والغُلُولِ، وَالدَّيْنِ دَخَلَ الْجَنَّةَ]. أخرجه الترمذى

26. **(5861)**- *Hz. Sevbân radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Kim şu üç şeyden berî olarak ölürse cennete girer:**

★ Kibir, ★ Gulûl, ★ Borç." [Tirmizî, Siyer 21, (1572, 1573).]

AÇIKLAMA:

1- *Gulûl,* savaşa katılan askerlerden birinin ganimet malından çalmasıdır. İslâmî prensibe göre savaşta elde edilen ganimetlerin hepsi komutana teslim edilir. Komutan, bunu gaziler arasında adilane bir surette taksim eder. İşte, aldığı ganimeti getirmeme hadisesine *gulûl* denmiştir. Bu, hırsızlığın bir nev'idir. *Resûlullah* bir iğneye, bir ayakkabı bağına varıncaya kadar, değeri ne kadar düşük de olsa her bir nesnenin mutlaka getirilmesini emretmiştir. Getirmemek gulûldür, hırsızlığın bir nev'idir. Üzerinde gulûl bulunan bir asker ölecek olsa şehitliği kaybeder.

Alimler, gulûlü izah ederken, devlet malına yönelik herçeşit suistimalleri, zimmetleri, hırsızlıkları buna dahil etmişlerdir. Savaş sırasında yiyecek, silah, binecek gibi ganimetlerin gulûl olma durumu hangi şartlarda gulûldür, hangi şartlarda gulûl değildir, çokça münakaşa edilmiştir, daha önce temas ettiğimiz için tekrar etmeyeceğiz.

2- Hadiste dikkat çeken husus *borç* meselesidir. Bu mesele de daha önce genişçe açıklandı. *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm,* borçlanmanın israf kapısı olması haysiyetiyle, borçtan kaçınmayı emretmiştir. Hatta bidayetlerde borçlu olarak ölenlerin cenazesine bile katılmamıştır. Sonradan borç meselesindeki ısrarını kaldırmıştır. Yine de kişinin ödemekte zorlanacağı borçtan kaçınması esastır. Varislerine miras yerine borç bırakarak vefat etmek insanlar nazarında iyi olmayacağı gibi Allah nazarında da iyi olmadığını hadis ifade etmektedir.

5862 ٢٧ ـ وعن الخدرى رضى اللّه عنه قال: [قال رسول اللّه ﷺ: لاَحَلِيمَ إلا ذُو عَثْرَةٍ وَلاَ حَكِيمَ إلاَّ ذُو تَجْرِبَةٍ]. أخرجه الترمذى.

27. **(5862)**- *Hudrî radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Halîm olan zelle sahibidir, hakîm olan tecrübe sahibidir." [Tirmizî, Birr 86, (2034).]

AÇIKLAMA:

Halîm, hilm sahibi demektir, *hilm* de insanda tabiat yavaşlığı, ağırbaşlılık, teennî ile davranmak, ceza vermede acele etmemek gibi manalara gelir. Bu manaları üzerinde taşıyan kimseye *halîm* denir. Bu memduh bir sıfattır. Hadis, *halîm* kimselerin de zelleden yani hatadan, kusurdan, yanlış adım atmaktan uzak olmadığını ifade etmektedir. Bazı âlimler hadişin, *"Kâmil mânada halîmin ancak zelle (hata) yapan kimsenin olabileceği"* manasını taşıdığına dikkat çekmişler, *"Çünkü, hata yapıp, bundan dolayı mahçup olan insan affa mazhar oldumu, ancak o zaman affetmenin nasıl bir yücelik olduğunu anlar, başkası bir kusur işlerse o zaman onlara hilmle davranır"* demişlerdir.

Keza hadis, *hakîm* kişinin de gerek nefsinde ve gerekse başkasında tecrübe sahibi olduğunu ifade eder. Ancak burada da hadisin *"Kâmil manada hakîm kişinin, hâdiseleri tecrübe edenler, faydalı ve zararlıları, mesâlih ve mefâsidleri tecrübe edenler arasında bulunacağı"* manasını taşıdığına dikkat çekilmiştir.

5863 ٢٨ــ وعن حذيفة رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: لاَيَكُنْ أَحَدُكُمْ إِمَّعَةً، يَقُولُ أَنَا مَعَ النَّاسِ إِنْ أَحْسَنَ النَّاسُ أَحْسَنْتُ وَإِنْ أَسَاءُوا أَسَأْتُ، ولٰكِنْ وَطِّنُوا أَنْفُسَكُمْ إِنْ أَحْسَنَ النَّاسُ أَنْ تُحْسِنُوا وَإِنْ أَسَاءُوا أَنْ تَجْتَنِبُوا إِسَاءَتَهُمْ] أخرجه الترمذى

«الإِمَّعة» الذى لا يثبت مع أحد ولا على رأى لضعف رأيه

28. **(5863)**- *Hz. Huzeyfe radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Sakın sizden kimse kararsız olup da: "Ben insanlarla beraberim, eğer insanlar iyilik yaparsa ben de iyilik yaparım, kötülük yaparsa ben de kötülük yaparım" demesin. Aksine, nefsinizi sâbit tutun, halk iyilik yaptımı siz de iyilik yapın, kötülük yaparsa zulme yer vermeyin."** [Tirmizî, Birr 63, (2008).]

AÇIKLAMA:

"Kararsız" diye çevirdiğimiz *imme'a,* rey sahibi olamayan zayıf karakterli kimselere denmektedir. Şahsiyet koyup bir fikri, bir şahsı benimseyip sabit kalamadığı için herkese *"seninleyim"* diyebilmektedir.

Resûlullah, bu halin atılmasını, hep başkasına tâbi olma yolları arayacağına kişinin iyilikte sabit kalmasını, ne olursa olsun şerrin yardımcısı, hamisi duru-

mana düşülmemesini tavsiye etmektedir. Kişinin iyilik yapamama durumunda, başkasına kötülük yapması gerekmez. Kendini kötülükten tutmak da bir nevi iyilik yapmaktır ki, hadislerde bu tavsiye edilmiştir.

5864 ٢٩ـ وعن حذيفة رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: لاَيَنْبَغِى لِلْمُؤْمِنِ أَنْ يُذِلَّ نَفْسَهُ، قالُوا: وَكَيْفَ يُذِلُّ نَفْسَهُ؟ قَالَ: يَتَعَرَّضُ مِنَ الْبَلاَءِ لِمَا لاَ يُطِيقُ]. أخرجه الترمذى.

29. (5864)- *Huzeyfe radıyallâhu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Bir mü'minin nefsini alçaltıp zelil kılması muvafık değildir."**

Orada bulunanlar: "Kişi nefsini nasıl zelil kılar?" dediler.

"Tâkat getiremeyeceği belaya karşı kendini ileri sürer!" *buyurdular."* [Tirmizî, Fiten 67, (2255).]

5865 ٣٠ـ وعن معاوية رضى اللّه عنه. [أَنَّهُ كَتَبَ إِلَى عَائِشَةَ رَضِىَ اللّه عَنهَا أَنْ أَكْتُبِى إِلَىَّ كِتَاباً تُوصِينِى فِيهِ وَلاَتُكْثِرِى، فَكَتَبَتْ: سَلاَمٌ عَلَيْكَ، أَمَا بَعْدُ، فَإِنِّى سَمِعْتُ رسولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ: مَنِ الْتَمَسَ رِضَا اللّهِ بِسَخَطِ النَّاسِ كَفَاهُ اللّهُ تَعَالَى مُؤْنَةَ النَّاسِ، وَمَنِ الْتَمَسَ رِضَا النَّاسِ بِسَخَطِ اللّهِ وَكَلَهُ اللّهُ تَعَالَى إِلَى النَّاسِ، وَالسَّلاَمُ عَلَيْكَ]. أخرجه الترمذى.

30. (5865)- *Hz. Muâviye radıyallahu anh*'ın anlattığına göre, *Hz. Aişe radıyallahu anhâ'ya: "Bana bir mektupla vasiyetini yaz, fakat çok şey yazma!" diye bir mektup yolladı. Hz. Aişe de cevaben şöyle yazdı:*

"Selam üzerine olsun! Emmâ ba'd: Ben Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın: **"Kim halkın öfkesini dinlemeden Allah'ın rızasını ararsa insanların sıkıntısına karşı Allah kifayet eder. Kim de Allah'ın öfkesini dinlemeden halkın rızasını ararsa, Allah onu insanlara havale eder"** *dediğini işittim; selam üzerine olsun!"* [Tirmizî, Zühd 65, (2416).]

AÇIKLAMA:

Hadis, halkın, çevremizin manevi baskısıyla Allah'ın rızasına uymayan hare

ketlerden kaçınmamızı irşad buyurmaktadır. Bu hadisi daha açık hale getiren *Resûlullah*'ın bir diğer tavsiyesi şöyle: "**Kim Allah'ın rızasını, halkın adem-i rızasında ararsa, Allah ondan razı olur, halkı da ondan razı kılar. Kim de Allah'ın adem-i rızasında halkın rızasını ararsa Allah ona buğzeder ve halkı da ondan soğutur.**"

5866 ٣١ـ وعن أبي هريرة رضى الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: الْمُؤْمِنُ غِرٌّ كَرِيمٌ، وَالْفَاجِرُ خِبٌّ لَئِيمٌ]. أخرجه أبو داود والترمذى

«غِرٌّ» أى ليس بذى مكر فهو ينخدع لانقياده ولينه، وهو ضد الخِبِّ. يريد أن المؤمن المحمود من طبعه الغرارة وقله الفطنة للشر وترك البحث عنه كرماً وحسن خلق لاجهلا.

31. (5866)- *Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: "*Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"**Mü'min saftır, kerimdir. Fâcir, hilekârdır, leimdir (alçaktır).**" [Ebu Dâvud, Edeb 6, (4790); Tirmizî, Birr 41, (1965).]

5867 ٣٢ـ وعنه رضى الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: لاَيُلْدَغُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُحْرٍ مَرَّتَيْنِ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

32. (5867)- Yine *Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: "*Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"**Mü'min, bir (yılanın) deliğinden iki defa sokulmaz.**" [Buhârî, Edeb 83; Müslim, Zühd 63, (2998); Ebu Dâvud, Edeb 34, (4862).]

AÇIKLAMA:

1- Önceki hadis mü'minin hile hurda düşünmediğini, kimsenin içini araştırmayıp, zahirine göre değerlendirdiğini ifade ediyor. Bunun için de iyi niyet, hayırhahlık, uysallık gibi vasıflar mevcuttur. Saf kelimesiyle bu mâna ifade edilebilir. Ancak *saf* kelimesi bazı kullanışlarda *saf-dil* denen hakkını arayamayacak, hemen herkes tarafından aldatılacak mânasında da kullanılır. *Gırr*ı bu mânada anlamamız câiz değil. Çünkü müteakip hadis, mü'minin açıkgöz, dikkatli ve uyanık olmasını tavsiye etmekte, aynı yılan tarafından iki kere sokulmaması ge-

rektiğini irşad buyurmaktadır. Şu halde önceki hadiste ifade edilen saflık, bu hadiste ifade edilen uyanıklıkla beraber olacak. Başkasının zararını hiç aramamak, kötülük düşünmemek gibi bir iç temizliği, fakat bize gelecek kötülüklere karşı da uyanıklık, aldanmaya yer vermeme titizliği istenmektedir.

Hattâbî, hadisin ihbar sigasında olsa da emir ifade ettiğini, dolayısıyla *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın gerek dünya ve gerek din işlerinde, müslümanın uyanık, titiz ve kararlı olmasını, gafleti bırakıp fıtnatla hareket ederek peş peşe aldanmaya meydan vermemesini emrettiğini söyler.

Bazı alimler de: "*Hadisin manası: Bir kimse bir günah işleyince dünyada cezasını çekerse ahirette ceza verilmez*" demiştir.

Bazı âlimler: "*Bu hadisteki mü'minden murad kâmil mü'mindir. Kâmil mü'min, marifetinin yardımıyla hadisatın inceliklerine vâkıf olur ve vukûa geleceği önceden tahmin ederek tedbirini alır. Böyle olamayan gafil mü'minler, birçok seferler sokulurlar*" demiştir.

Bazı alimler şu yorumu yapmışlardır: "*Şahsiyetli, sırf Allah için gadablanan mü'min, gadreden mütemerrid zâlimin zulmüne göz yummaz, ona karşı halîm olmaz, ondan bilakis intikâmını alır. Nitekim Hz. Aişe: "Resûlullah, kendi nefsi için intikam almadı. Ancak Allah'ın haramlarını ihlâl edenlerden Allah için intikam alırdı*" der.

Bu hadisi değerlendiren bazı alimler: "*Hilm, mutlak manada mahmûd (güzel) bir haslet değildir, tıpkı cömertlik gibi. Nitekim Rabbimiz Teâla Hazretleri de Ashâb-ı güzîn'i tarif ederken* أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ **"Kâfirlere karşı yavuzdurlar, aralarında merhametlidirler"** (Fetih 29) buyurmuştur.

Hadis hakkında ülemanın yürüttüğü bu yorumların, farklı çevre şartları, zaman şartları gözönüne alınacak olursa, hepsinin bir haklılık yönü olduğu anlaşılır.

5868 ٣٣ — وعنه رضى الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: رَغِمَ أَنْفُ رَجُلٍ دَخَلَ عَلَيْهِ رَمَضَانُ ثُمَّ انْسَلَخَ وَلَمْ يُغْفَرْ لَهُ، وَرَغِمَ أَنْفُ رَجُلٍ أَدْرَكَ أَبَوَيْهِ أَوْ أَحَدَهُمَا وَهُوَ حَيٌّ وَلَمْ يُدْخِلاَهُ الْجَنَّةَ، وَرَغِمَ أَنْفُ رَجُلٍ ذُكِرْتُ عِنْدَهُ فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيَّ]. أخرجه الترمذى.

33. **(5868)**- Yine *Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Ramazan girip çıktığı halde günahları affedilmemiş olan insanın burnu sürtülsün. Anne ve babasına veya bunlardan birine yetişip de onlar sayesinde cennete girmeyen kimsenin de burnu sürtülsün. Ben yanında zikredildiğim zaman bana salât okumayan kimsenin de burnu sürtülsün!"** [Tirmizî, Da'avât 110, (3539).]

AÇIKLAMA:

1- *Burnu sürtülsün* tabiri *"zelil olsun"* demektir. *Resûlullah*'ın bu sözü öyle olacağına bir ihbar olduğu gibi, öyle olması için bir bedduadır da, ikisi de olabilir.

2- Hadis burada zikredilen üç durumun kurtuluş için fevkalade ehemmiyetli fırsatlar olduğunu belirtiyor:

★ Anne ve babanın hukukuna riayet onların makbûl dualarını celbedecektir.

★ *Resûlullah*'a okunacak salavat makbul bir duadır, kolay bir mağfiret vesilesidir.

★ Ramazan ayının orucu, oruçlunun tevbe ve istiğfarı, bu ayda bulunan ve bin aydan hayırlı olduğu Kur'ân tarafından müjdelenen Kadir gecesi gibi fevkalade fırsatlar malumdur. Şu halde bu fırsatları değerlendirmeden Ramazanı geçiren kimsenin burnu sürtülecek, zelil kılınacak demektir.

5869 ٣٤ـــ وعن أنس رضى اللّه عنه [أَنَّ رَجُلاً قَالَ: يَارَسُولَ اللّهِ، أَيْنَ أَبِى؟ قالَ: فِى النَّارِ، فلّما قفّا دَعَاهُ، فقَالَ: إنَّ أَبِى وَأَبَاكَ فى النَّارِ] أخرجه مسلم وأبو داود

34. **(5869)**- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Bir adam:*

"Ey Allah'ın Resûlü babam nerededir?" diye sormuştu.

"Cehennemde!" *buyurdular. Adam (gitmek üzere) geri dönünce, Aleyhissalâtu vesselâm adamı çağırdı ve:*

"Muhakkak ki, benim babam da senin baban da ateşteler!" *buyurdu."* [Müslim, İman 347, (203); Ebu Dâvud, Sünnet 18, (4718).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın muhterem peder ve vâlidelerinin uhrevî durumları çokça münâkaşa edilmiş bir mevzudur. Sadedinde olduğumuz rivaye-

te göre cehennemliktirler. Ama mü'min gönüller, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın peder ve validelerinin ateşte olmasına razı olmuyor, dilleri bunu söylemeye varmıyor. Üstelik, onlar hakkında *"ehl-i necattır, cennetliktir"* demeye imkân veren kuvvetli karîneler var. Bu karineleri esas alanlar onların ehl-i cennet olduğuna hükmetmişlerdir. Bu hususta en ziyade söz söyleyen *Celaleddin Suyutî* hazretleridir. O, bu mesele üzerine bazısı nazım, bazısı nesir muhtelif risaleler telif etmiş, orada delilller ve delillerle ilgili bazı yorumları kaydederek *Resûlullah*'ın ebeveynlerinin ehl-i cennet olduklarını cezmen beyan etmiştir. Bu risalelerden birinin adı: et-Ta'zîm ve'l-Minnet fi enne Ebeveyi Resûlullah fi'l-Cennet'dir.

Onların imanını teyid eden deliller şöyle özetlenir:

1) Onlar *Hz. İbrahim* ve *Hz. İsmail*'den intikal eden ve *haniflik* adıyla bilinen dinî bir ananeye tâbi idiler, bu dinin mü'mini idiler.

2) *"Fetret devri mü'mini"* idiler. Fetret devri demek, iki peygamber arasında geçen ve peygambersiz olan ara devredir. Bu durumda, İslâm'dan önce her kavme müstakil peygamber gelme esasına binaen iki peygamberin gönderilme müddetleri içinde yaşasa bile, önceki peygamber kendilerine Resûl olarakgönderilmeyen, yeni gelene de yetişemeyen kimse fetret devri insanı sayılır. *Resûlullah*'ın ebeveyni, *Hazret-i İsa* Araplara gönderilmediği ve *Resûlullah*'ın nübüvvetine de yetişmedikleri için fetret devri insanı sayılırlar. Ayet-i kerîme'de kendilerine resûl gelmeyen hiçbir kavmin sorumlu tutulmayacağı belirtilmiştir: وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّى نَبْعَثَ رَسُولاً **"Peygamber göndermedikçe de Biz kimseye azab edici değiliz"** (İsra 15). Kaldı ki, *Hz. İbrahim*'den bâkiye kalan dinî bir an'ane cahiliye devri Araplarında mevcut idi.

3) Zayıf da olsa, bir rivayette, *Resûlullah*'ın duası ile, ebeveyninin dirilip, İslâm'a iman edip tekrar öldükleri ifade edilmiştir.

Bu meselenin münakaşına girmeden, mevzu üzerine *Bediüzzaman*'ın bir cevabını kaydedeceğiz: *"Resul-u Ekrem aleyhissalâtu vesselâm'ın peder ve valideleri, ehl-i necattır ve ehl-i cennettir ve ehl-i imândır. Cenab-ı Hak, Habib-i Ekreminin mübarek kalbini ve o kalbin taşıdığı ferzendâne şefkatini, elbette rencide etmez. Eğer denilse: Mâdem öyledir, neden onlar Resûl-ü aleyhissalâtu vesselâm'a imana muvaffak olamadılar? Neden bi'setine yetişemediler?*

Elcevap: Cenab-ı Hak, Habib-i Ekreminin peder ve validesini, kendi keremiyle, Resul-ü Ekrem aleyhissalâtu vesselâm'ın ferzendâne hissini memnun etmek için, valideynini minnet altında bulundurmuyor. Valideynlik mertebesin-

den, manevi evlad mertebesine getirmemek için, hâlis kendi Minnet-i Rububiyeti altına alıp, onları mes'ud etmek ve Habib-i Ekremini de memnun etmekliği rahmeti iktiza etmiş ki, valideynini ve ceddini, ona zahiri ümmet etmemiş. Fakat ümmetin meziyetini, faziletini, saadetini onlara ihsan etmiştir. Evet, âli bir müşirin, yüzbaşı rütbesinde olan pederi huzuruna girmesi, birbirine zıd iki hissin taht-ı tesirinde bulunur. Padişah, o müşir olan Yaver-i Ekremine merhameten, pederini onun maiyetine vermiyor."

5870 ٣٥ ـ وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: رَأى عِيسَى عَلَيْهِ السَّلاَمُ رَجُلاً يَسْرِقُ، فقَالَ: سَرَقْتَ؟ قالَ: كلاَّ، وَالّذِى لاَ إلَهَ إلاّ هُوَ فقَالَ: عِيسَى آمَنْتُ باللّهِ وَكَذَّبْتُ عَيْنَىَّ].

أخرجه الشيخان والنسائى

35. (5870)- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahı anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"İsa aleyhisselam hırsızlık yapan bir adam görmüştü:

"Hırsızlık mı yaptın?" dedi. Adam:

"Asla! Kendisinden başka ilah olmayan Zat'a yemin olsun" diye cevap verince Hz. İsa:

"Alla'a inandım, gözlerimi tekzîb ettim!" dedi." [Buhârî, Enbiya 48; Müslim, Fezâil 149, (2368); Nesâî, Kudât 36, (8, 249).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin açıklanması, âlimler arasında bazı münakaşaları, farklı tevilleri getirmiştir. Öncelikle şunu belirtelim: Metinde geçen سَرَقْتَ *"çaldın"* demektir. Biz, bunu siyaka uygun olarak soru tarzına döküp *"Hırsızlık mı yaptın?"* diye çevirdik. *Kurtubî*, hadisi şöyle yorumlar: *"Hz. İsa'nın adama söylediği* سَرَقْتَ *hırsızlık yaptın sözünün zahiri; adamın yaptığı hırsızlık hususunda kesin bir haberdir. Çünkü adamı, gizlice, ihtiyatla malı alırken görmüştür. Adamın "Asla!" sözü bu ihbarı reddir, ayrıca yeminle de reddini te'kîd etmiştir. Hz. İsa'nın: "Allah'a inandım, gözlerimi tekzim ettim" sözü: "Allah'ın adını vererek yemin eden kimseyi tasdik ettim, gördüğümün hırsızlık olmasını da bazı ihtimallere binaen tekzib ettim; sözgelimi, adam, kendi hakkı da bulunan bir maldan almış olabilir veya malın sahibi, adama daha önce alma izni vermiş olabilir veya adamı, malı karıştırarak bir bakmak üzere ondan almış*

olabilir, hırsızlık niyeti yoktur." *Kurtubî* ayrıca der ki: *"Hz. İsa'nın kesin bir hırsızlık iddiasında bulunmamış olması da muhtemeldir, bu sözüyle: "Sen yoksa hırsızlık mı yapıyorsun?" mânasında, soru edatı kullanmaksızın sormuştur, ki bu tarz soru yaygındır..."*

Şurası açık ki, normal bir soru ihtimali uzaktır. Çünkü *Hz. Peygamber*, hadiseyi bir hırsızlık vak'ası olarak takdim etmiştir. Malın adama helal olma ihtimali de pek zayıftır, çünkü hırsızlık olduğu cezmen ifade edilmiştir.

İbnu'l-Cevzî, bu çeşit yorumları tekellüflü bulur. Der ki: *"Hz. İsa'nın kalbinde Allah öyle yüce bir mevki tutuyordu ki, hiçbir kimsenin O'nun adını kullanarak yalan yere yemin etmesine vicdanı razı olmadı. Böyle olunca yemin edenin itham edilmesiyle, gözlerini itham etme şıklarından birini tercihle başbaşa kaldı. İşte bu durumda töhmeti gözlerine tercih etti. Tıpkı, Adem aleyhisselam gibi; o da İblis kendisine hayır nasihatte bulunduğuna dair yemin ettiği zaman İblisin doğru söylediğini zannetmişti."*

Hadisten, şüphenin ârız olduğu hallerde hadd cezasının düşeceğine delil çıkarılmıştır.

5871 ٣٦ ـ وعن مالك قال: [بَلَغَنِي أَنَّ رَجُلاً كَتَبَ إِلَى ابْنِ الزُّبَيْرِ رضي اللّهُ عَنهُمَا: أَلا إِنَّ لِأَهْلِ التَّقْوَى عَلاَمَاتٍ يُعْرفُونَ بِهَا، وَيَعْرِفُونَهَا مِنْ أَنْفُسِهِمْ، مَنْ رَضِىَ بِالْقَضَاءِ، وَشَكَرَ عَلَى النَّعْمَاءِ، وَصَبَرَ عَلَى الْبَلاَءِ، وَصَدَقَ فِي اللِّسَانِ، وَوَفَى بِالْوَعْدِ وَالْعَهْدِ، وَدَانَ لِأَحْكَامِ الْقُرْآنِ، وَإِنَّمَا الإِمَامُ سُوقٌ مِنَ الأَسْوَاقِ، فإِنْ كانَ مِنْ أَهْلِ الْحَقِّ حَمَلَ إِلَيْهِ أَهْلُ الْحَقِّ حَقَّهُمْ، وَإِنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الْبَاطِلِ حَمَلَ إِلَيْهِ أَهْلُ الْبَاطِلِ بَاطِلَهُمْ] أخرجه رزين

36. (5871)- *İmam Mâlik* anlatıyor: *"Bana ulaştığına göre, bir adam İbnu'z-Zübeyr radıyallahu anhüma'ya şöyle yazdı: "Haberiniz olsun: Takva ehlinin birkısım alâmetleri vardır ki, bunlar sayesinde kendileri bilinebilir, onlar da bunları bilirler: Şöyle ki müttakî:*

★ *(İhtilaf halinde) verilen hükme razı olur,*

★ *Nimetlere şükreder,*

★ *Belâya sabreder,*

★ *Dilinden doğru çıkar,*

★ *Vaadine ve ahdine vefa gösterir,*

★ *Kur'ân'ın ahkâmını kendine yol yapar.*

İmam, çarşılardan bir çarşı (gibi)dir, hak ehlinden ise, ehl-i hak, hak (yükünü) ona yıkar; bâtıl ehlinden ise, batıl ehli de batıl (yükün)ü ona yıkar." [Rezîn tahric etmiştir.]

İKİNCİ FASIL

NEFSİN AFETLERİNE DE TEMAS EDEN HADİSLER

5872 ١ـــ عن أبى هريرة رضى الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: ثَلاَثَةٌ لاَيُكَلِّمُهُمْ اللّهُ تَعَالَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلاَ يَنْظُرُ إلَيْهِمْ وَلاَيُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ: رَجُلٌ عَلَى فَضْلِ مَاءٍ بِفَلاَةٍ يَمْنَعُهُ ابْنَ السَّبِيلِ، يَقُومُ اللّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَهُ: الْيَوْمَ أَمْنَعُكَ فَضْلِى كَمَا مَنَعْتَ فَضْلَ مَالَمْ تَعْمَلْ يَدَاكَ، وَرَجُلٌ بَايَعَ رَجُلاً بِسِلْعَةٍ بَعْدَ الْعَصْرِ فَحَلَفَ لَهُ بِاللّهِ تَعَالَى لَقَدْ أَخَذَهَا بِكَذَا وَكَذَا فَصَدَّقَهُ وَأَخَذَهَا وَهُوَ عَلَى غَيْرِ ذٰلِكَ،وَرَجُلٌ بَايَعَ إمَاماً لاَ يُبَايِعُهُ إلاَّ لِدُنيَا، فَإنْ أَعْطَاهُ مِنْهَا مَا يُرِيدُ وَفَى لَهُ، وَإنْ لَمْ يُعْطِهِ لَمْ يَفِ لَهُ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى

1. (5872)- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm şöyle buyurdular:*

"Üç kişi vardır ki, Allah Kıyamet gününde onlarla ne konuşur, ne onlara nazar eder, ne de onları günahlarından arındırır, onlara elîm bir azab vardır:

★ Sahrada, fazla suyu bulunduğu halde ondan yolcuya vermeyen kimse. Kıyamet günü Allah onun karşısına çıkıp: "Bugün ben de senden fazlımı (lütfumu) esirgiyorum, tıpkı senin (dünyada iken) kendi elinin eseri olmayan şeyin fazlasını esirgediğin gibi" der.

★ İkindi vaktinden sonra, bir mal satıp müşterisine Allah Teâla'nın adını zikrederek bunu şu şu fiyatla almıştım diye yalandan yemin ederek, muhatabını inandıran ve bu suretle malını satan kimse.

★ Sırf dünyevî bir menfaat için bir imama biat eden kimse; öyle ki, dünyalıktan istediklerini verirse biatında sadıktır, vermezse sadık değildir." [Buhârî, Şirb 2, Hiyel 12; Müslim, İman 173, (108); Ebu Dâvud, Büyû' 62, (3474, 3475); Nesâî, Büyû', 6, (7, 247).]

AÇIKLAMA:

1- Allah'ın Kıyamet günü konuşmaması, rızasını, af ve mağfiretini ifade eden konuşma yapmamasıdır. O gün her insanın en ziyade muhtaç olduğu şey bu konuşmadır. *Mevkıf* denen hesap meydanında uzun ve pek sıkıntılı bekleyişten sonra, af ve mağfireti ilan eden ilahî hitaptan mahrumiyet kadar büyük ziyan olamaz. Öyleyse, hadis-i şerif bu mahrumiyetin ana sebeplerinden üç tanesini zikretmektedir. Müteakip hadisten de anlaşılacağı üzere, bu büyük hüsrana sebep olan başka sebepler de var.

Resûlullah, bu hadislerinde Kıyamet gününde büyük hüsrana sebep olan öyle üç şey zikrediyor ki, bunlar birçok kimseler nazarında pek büyük sayılmayan davranışlardır. Sözgelimi bunlar sıkça üzerinde durulan *"büyük günahlar"*, *haramlar* arasında zikredilmemişlerdir.

Elbette mü'mini bu hadis şöyle bir muhâkemeye sevkedecektir: Sıkça ele alınan kebâirden olmayan, pek ciddi gözükmeyen bu davranışlar böylesi ciddi mahrumiyetlere sebep oluyorsa, ya kebâirin işlenmesi, ya tekrarla, ısrarla emredilen feraizin terki? Ebedî hayatımda bunlar ne gibi kayıplarıma sebep olacak?

2- *Resûlullah*'ın dikkat çektiği üç şeyden biri, *ihtiyaç fazlası su*dur. Buhârî'nin bir rivayetinde **"yolda fazla suyu bulunduğu halde bunu meneden"** diyerek, meseleyi biraz daha açıklar. Yolda, kırda, sahrada, hayatî ehemmiyet taşıyan suyun fazlası ihtiyaç sahibine mutlaka verilmelidir, çünkü te'min imkânı yoktur.

★ Yalan yere yemin ne zaman yapılırsa yapılsın meşru değildir, haramdır. Burada *ikindi namazından sonra* diye kayıtlanmasının hikmeti nedir sorusu hatıra gelir. Şarihler bazı yorumlarda bulunmuşlardır. *Aliyyu'l-Kârî*'nin kaydına göre:

★★ Böylesi ağır yeminler o sıralarda yapılır.

★★ O vakit, kârsız olarak eve dönme zamanıdır, bu sebeple kâr etmek için yalan yemin yapılır.

★★ İkindinden sonranın zikri, o zamanın şerefi sebebiyledir, bu sebeple o şerefli vakitte yapılan yalan yemin daha galîz, daha çirkin bir yemin olur. Bu sebeple, *Aleyhissalâtu vesselâm* hüküm verme meclislerini ikindi namazından sonra teşkil ederdi.

Kastalânî, esasta aynı olsa da biraz farklı bir üslupla şunları söyler: *"Hadis, ikindi sonrasıyla kayıtlama gayesi gütmez, bilakis çoğunluk duruma göre be-*

yanda bulunmuştur. Zira, böylesi yeminler ekseriyetle günün sonunda yapılır, o sıralarda, herkes bir an önce işlerini bitirip evine dönmek ister."

Be-tahsis ikindinin zikrini, bu vaktin, günlük amellerin Allah'a yükseltilme zamanı olması sebebine bağlayan âlim de olmuştur.

Elbette her bir görüşün bir haklılık yönü vardır.

3- Hadiste geçen *imam*dan maksad, halife yani devlet reisidir. İmama itaat esastır. Ona Allah rızası için biat etmek, bu biattan dünyevî ve şahsî menfaat beklememek esastır. İmam, herkese onu tatmin ve memnun edecek menfaat dağıtamayacağına göre, bu maksatla biat edenler, aradıklarını bulamayınca itaatten yüz çevirecekler, dolayısıyla birlik ve dirlik bozulacaktır. Bu sebeple *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm,* İslâm cemaatinin birliğini yaralayacak bir meseleye böylece dikkat çekmiş olmaktadır. İmamet meselesini daha önce işlediğimiz için burada teferruata girmeyeceğiz.

4- Hadiste geçen *tezkiye*yi günahtan arındırma olarak tercüme ettik. Bazı âlimler *"medh u sena"* olarak anlar ve *"Allah onları medh u sena etmez"* diye ifade eder.

5873 ٢ ـــ وعن أبى ذر رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: ثَلاَثَةٌ لاَ يُكَلِّمُهُمُ اللّهُ وَلاَ يَنْظُرُ إلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلاَيُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذابٌ أَلِيمٌ قَالَهَا ثَلاَثاً، قُلْتُ: خَابُوا وَخَسِرُوا يَارسولَ اللّهِ، مَنْ هُمْ؟ قَالَ: الْمُسْبِلُ، وَالْمَنَّانُ، وَالْمُنْفِقُ سِلْعَتَهُ بِالْحَلِفِ الْكَاذِبِ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى

«الْمُسْبِلُ» هو الذى يسبل إزاره إذا مَشى تكبراً وفخرا.

«وَالْمَنَّانُ» الذى يمن بصنيعه وعطائه.

2. **(5873)**- *Hz. Ebu Zerr radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:* **"Üç kişi vardır, Kıyamet gününde Allah onlara ne konuşur, ne nazar eder ne de günahlardan arındırır, onlar için elim bir azab vardır!"** *buyurdu ve bunu üç kere de tekrar etti. Ben: "Ey Allah'ın Resûlü! Öyleyse onlar büyük zarara ve hüsrana uğramışlardır. Kimdir bunlar?" dedim. Şöyle saydılar:*

"(Elbisesini kibirle, yerlere kadar salıp) süründüren, yaptığı iyiliği başa

kakan, malını yalan yeminlerle reklam eden kimseler!" [Müslim, İman 171, (106); Ebu Dâvud, Libâs 28, (4087, 4088); Tirmizî, Büyû' 5, (1211); Nesâî, Büyû' 5, (7, 245).]

5874 ٣ــ وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: ثَلاَثَةٌ لاَ يُكَلِّمُهُمُ اللّهُ وَلاَ يَنْظُرُ إلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلاَيُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ: شَيْخٌ زَانٍ وَمَلِكٌ كَذَّابٌ، وَعَائِلٌ مُسْتَكْبِرٌ]. أخرجه مسلم، مختصراً، والنسائى بتمامه.

«العَائِلُ» الذى له عيال يحتاج أن يقوم بأمرهم.

3. (5874)- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Üç kişi vardır, Kıyamet günü Allah Teâla hazretleri onlara konuşmaz, nazar etmez, günahlardan da arındırmaz, onlara elîm bir azab vardır:

★ Zina eden yaşlı,

★ Yalan söyleyen devlet reisi,

★ Büyüklenen fakir." [Müslim, İman 172, (107); Nesâî, Zekât 77, (5, 86).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, burada üç farklı kişinin durumuna dikkat çekmektedir:

1) *Zina eden yaşlı:* Zina aslında herkese haram edilmiştir. Hatta cezaların en ağırı zina suçuna takdir edilmiştir. Fakat yaşlının zikri, bu cürmü işlemeye sevkeden sebeplerin onda son derece azalmasından ileri gelir. Gençlikteki cehalet artık onda yoktur. Gençleri zinaya zorlayan garizi ve fıtrî olan şehevî duygular onda sönmüştür veya son derece azalmıştır. Bu durumda zina ilahî emri hiç kaale almamak olmaktadır.

2) Devlet reisinin yalanı da, aynı durumdadır. Kişiyi yalana sevkeden korkudur. Devlet reisinin korkacağı bir üst makam olmadığı, tebaasına müdâhane ve yaranmak gibi bir ihtiyacı bulunmadığı için o, kişiyi yalan söylemeye sevkeden sebeplerden tamamen uzaktır. Öyleyse, onun yalan söylemesi tıpkı yaşlının zinası gibi, Hak nazarında suçunu hafifletici hiçbir mazerete dayanmaz. Üstelik

devlet reisinin yalanından hâsıl olacak zarar ve felaket bütün milleti ilgilendirir. Devletin bekâsı kalem ve kılınç üzerinde bilinir. Kalem idârenin adalet ve dürüstlüğünü temsil eder. Devlet reisinin yalan *kalem*le sembolleşen idarî, adlî.. bütün mekanizma ve sistemlerin ihlâli demektir. Bunun cezası elbette büyük olacaktır.

3) İslâm'da herçeşit kibir yasaklanmıştır. Büyüklük Allah'a mahsustur. Bunun fakirde görülmesi daha da kötü olmaktadır. Çünkü zengin malı sebebiyle kibirlenince, ne de olsa bir sebebe dayanır. Ya fakir? Yok olan bir şeyle kibirlenmesi Allah nazarında daha kötü bir davranış olmaktadır. Fakirin istiğnası ile kibrini karıştırmamak gerekir. İstiğna ve izzet-i nefis elbette memduhdur. Ama, aralarında zahirî bir benzerlik olsa da izzet-i nefisle kibir aynı şey değildir. *Resûlullah*'ın zemmettiği şey, fakirdeki istiğna ve izzet-i nefis değil, kibirdir. Bu kibir onu dünyada pekçok şeyden mahrum bırakır, kendisinin ve yakınlarının sıkıntılarını daha da artırır.

5875 ٤ــ وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: ثَلاَثَةٌ لاَ يَنْظُرُ اللّهُ إلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: الْعَاقُّ لِوَالِدَيْهِ، وَالْمَرْأةُ الْمُتَرَجِّلَةُ، وَالدَّيُّوثُ]. أخرجه النسائى

4. **(5875)**- *İbnu Ömer radıyallahu anhüma* anlatıyor: '*Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Üç kişi vardır, Kıyamet günü Allah onlara nazar etmez: Anne ve babasının hukukuna riayet etmeyen kimse, erkekleşen kadın ve deyyûs kimse." [Nesâî, Zekât 69, (5, 80).]

5876 ٥ــ وله فى أخرى: ثَلاَثَةٌ لاَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ: الْعَاقُّ لِوَالِدَيْهِ، وَمُدْمِنُ الْخَمْرِ، وَالْمَنَّانُ بِمَا أعْطَى].

«المترجِّلة» هى التى تشبه بالرجال فى هيئتهم وأفعالهم.

«والدَّيُّوثُ» من الرجال الذى لاغيرة له ولا حميَّة.

5. **(5876)**- Yine Nesâî'nin bir rivayetinde *Resûlullah* şöyle buyurmuştur:

"Üç kişi vardır, cennete girmeyecektir: Anne babasının hukukuna riayet etmeyen kimse; içki düşkünü olan kimse; verdiğini başa kakan kimse." [Nesâî, Zekat 69, (5, 81).]

AÇIKLAMA:

★ Kadının erkekleşmesi, kılık kıyafetinde ve ef'âlinde erkeğe benzemesidir. Dinimiz bu iki cinsin kılık kıyafette, hatta hal ve tavırda birbirlerine benzemelerini yasaklamıştır. Yasak sadece kadının erkeğe benzemesiyle ilgili değildir. Başka hadislerde erkeğin kadına benzemesi de yasaklanmıştır. İslâm alimleri ilim ve re'y'de kadınların erkeğe benzemelerinin *mahmûd* olduğunu belirtirler.

★ *Deyyûs*, dilimize de giren bir kelimedir. Kadınına karşı kıskançlık duymayan, hamiyyeti olmayan kimse demektir. Her insanda yaratılıştan gelen bu his, sû-i irade ile zayıflatılabilir, tıpkı hayvanlara terbiye yoluyla bazı alışkanlıklar kazandırılabildiği gibi. Ancak fıtrî, tabiî, gerekli ve memdûh olan bu kıskançlık hissinin zorlanarak zayıflatılması insanı hayvanlaştıran bir durum ortaya çıkarır. Dinimiz bunu reddeder.

★ *İçki düşkünü*, tevbe etmeden ölecek kadar içkiye devam eden kimsedir. Bu hadislerinde *Resûlullah* içki düşkününü, soru üzerine: **"Senede bir defa (bile olsa) üç yıl içki alan kimse"** diye tarif eder.

★ Allah'ın nazar etmemesi, rahmet ve mağfiretle bakmaması demektir. Değilse, hiçbir şey O'nun nazarından hariç kalamaz.

★ Yapılan iyiliğin başa kakılması da dinimizin kötülediği bir husustur. İyilik Allah rızası için yapılır. Başa kakmak karşı tarafın şahsiyetini ezmektir. Ayet-i kerimede **"Güzel sözün, başa kakılarak eza verilen sadakadan hayırlı olduğu"** ifade edilmiştir (Bakara 263).

★ Cennete girmemesi, ilk girenler arasında olmaması demektir. Ebediyen cennete girmeyecek demek değildir. Sayılan fiiller haram ise de, küfrü gerektirmezler. Fâsığın cezası ebedî cehennem değildir.

5877 ٦ــ وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: قَالَ اللّهُ تَعَالَى: ثَلاَثَةٌ أَنَا خَصْمُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: رَجُلٌ أَعْطَى بِى ثُمَّ غَدَرَ، وَرَجُلٌ بَاعَ حُرًّا فَأَكَلَ ثَمَنَهُ، وَرَجُلٌ اسْتَأْجَرَ أَجِيراً فَاسْتَوْفَى مِنْهُ وَلَمْ يُعْطِهِ أَجْرَهُ]. أخرجه البخارى

6. (5877)- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: "*Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Allah Teâla hazretleri şöyle dedi: "Üç kişi vardır, Kıyamet günü ben onların hasmıyım: "Benim adıma (yemin) edip sonra gadreden kimse, hür bir kimseyi satıp parasını yiyen kimse, bir işçiyi**

ücretle tutup çalıştırdığı halde, ücretini vermeyen kimse." [Buhârî, Büyû' 106.]

AÇIKLAMA:

★ *İbnu't-Tîn* der ki: *"Allah bütün zâlimlerin hasmı olduğu halde, burada bilhassa üç kişiyi zikrederek, bunlara husûmetinin eşed olduğunu ifade buyurmuştur. Bu üç kişiden biri Allah'ın adı ile yemin ettiği halde, sonradan cayarak gadreden kimsedir. Bir diğeri hür kimseyi köle olarak satan kimsedir. Bu satıştan elde edilen para yenilmeyip başka maksadla kullanılsa, hüküm yine aynıdır. "Yeme" nin zikri, paradan maksadın öncelikle "yeme" olması sebebiyledir.* Ebu Dâvud*'un bir rivayeti* ثَلاَثَةٌ لاَ يُقْبَلُ مِنْهُمْ صَلاَةٌ **"Üç kişi vardır, onlardan hiçbir namaz kabul edilmez"** *diye başlar ve* وَرَجُلٌ اعْتَبَدَ مُحَرَّراً **"Bir hür kişiyi köleleştiren kimse"** *diye devam eder."*

Mühelleb der ki: *"Hür kimseyi satmanın günahı ağırdır. Çünkü, müslümanlar hürriyette birbirlerine denktirler. Bu durumda kim bir hürrü satarsa, Allah'ın ona mübah kıldığı tasarruflardan onu men etmiş ve Allah'ın onu çıkardığı zillete atmış olur." İbnu'l- Cevzî* de şöyle der: *"Hür kişi abdullahtır (yani Allah'ın kölesidir). Öyleyse, kim ona karşı cinayet işlerse, hasım olarak karşısında efendisini (yani Allah'ı) bulur."*

Şârihler, hürrün satılması meselesinde bazı teferruat kaydederler, onlardan sarf-ı nazar ederek borç meselesinde hürrün satılma ananesini belirtmek isteriz. Borcunu ödemeyenler arasında kendini satarak borcunu ödeyenler olmuştur. Bir başka ifade ile, borçlu kimseler bu sebeple satış muamelesine maruz kalmıştır. *İbnu Hazm*'ın kaydettiğine göre, borç sebebiyle hürrün satılması görülen bir adetti. Bu hal وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَى مَيْسَرَةٍ **"Eğer borçlu kimse darlık içerisinde ise, ona, borcunu ödeyebilecek duruma gelinceye kadar mühlet verin"** (Bakara 280) âyeti nazil oluncaya kadar devam etti. Tâbiînden *Zürâre İbnu Evfa*'nın borç sebebiyle bir hürrü sattığı bazı rivayetlerde gelmiş ise de, *İmam Şâfiî hazretleri*, hürrün hangi suretle olursa olsun satılmasının yasak olduğu hususunda ümmetin icmaından bahşeder.

★ İşçiyi çalıştırıp ücretini vermemeyi, İslâm alimleri, *hür kimseyi köleleştirme* olarak tavsif etmişlerdir. Hürrün satılması haramsa, karşılığını vermeden insanı çalıştırmak da onun gibi haramdır.

5878 ٧ــ وعن سهل بن سعد رضى اللّهُ عنه قال: [قال رسولُ

اللهِ ﷺ: مَنْ يَضْمَنْ لِى مَا بَيْنَ لَحِيَيْهِ وَمَا بَيْنَ رِجْلَيْهِ أَضْمَنْ لَهُ الجَنَّةَ]. أخرجه والترمذى

7. **(5878)**- *Sehl İbnu Sa'd radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Kim bana çeneleri ile bacakları arasındaki şeyler hususunda garanti verirse, ben de ona cennet hususunda garanti veririm."** [Buhârî, Rikâk 23, Hudud 19; Tirmizî, Zühd 61, (2410).]

AÇIKLAMA:

Çene diye tercüme ettiğimiz *lıhye,* gerek altta ve gerekse üstte, üzerinde dişlerin bitmiş olduğu kemiktir.

Çeneleri arasındaki şeyden murad dil ve konuşmada işe yarayan diğer unsurlardır. Bacakları arasındakinden murad da ferçtir. Bunlar hakkında istenen garanti, onlarla günah işlemeyi terk garantisidir. Veya onların üzerine düşen hakkın edasıdır. Böyle olunca hadisin mânası: *"Kim diline terettüp eden vacibleri yaparsa, yani konuşma, mâlâyâniyatta sükût etme nev'inden hakkı eda ederse, keza, fercini de helalden faydalanma, haramdan sakınma gibi kendine terettüp eden hakkı yerine getirirse, ben de ona cenneti garanti ederim"* demek olur. Böylece hadis, dünyada kişiye en büyük belanın dil ve fercinden geleceğini beyan etmiş olmakta, dikkatini bu organlara çekmektedir.

Cennetin garantilenmesi, öncelikle oraya girme garantisini, sonra da orada yüksek derecelere ulaşma garantisini ifade eder. Tirmizî'nin bir rivâyetinde bu hadisin meali bir başka üslubla ifade edilmiştir: **"Allah, kimi, çeneleri ile bacakları arasındaki şeylerin şerrinden korumuş ise, o kimse cennete girdi demektir."**

5879 ٨ـــ وعن أبى برزة الأسلمى رضى الله عنه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: إنَّ أكْثَرَ مَا أخَافُ عَلَيْكُمْ شَهَوَاتُ الغِنَى، وَبُطُونِكُمْ، وَفُرُوجِكُمْ، وَمُضِلاَّتُ الفِتَنِ]. أخرجه رزين.

8. **(5879)**- *Ebu Berze el-Eslemî radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Sizin hakkınızda en ziyade korktuğum şey, zenginlik hırsı ile karınlarınızın ve ferçlerinizin şehvetleri bir de fitnelerin şaşırtmalarıdır."** [Rezîn tahriç etmiştir. (Hadis *Ahmed İbnu Hanbel*'in Müsned'inde gelmiştir: 4, 420, 423.][16]

(16) Hadis, Müsned'de... شهوات الغى فى بطونهم şeklinde biraz farkla gelmiştir.

5880 ٩ــ وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّه ﷺ: لاَيَزْنِى الزَّانِى حِينَ يَزْنِى وَهُوَ مُؤْمِنٌ، وَلاَ يَسْرِقُ السَّارِقُ حِينَ يَسْرِقُ وَهُوَ مُؤْمِنٌ، وَلاَ يَشْرَبُ الْخَمْرَ حِينَ يَشْرَبُهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ، وَلاَيَنْتَهِبُ نُهْبَةً ذاتَ شَرَفٍ يَرْفَعُ النَّاسَ إلَيْهِ فِيهَا أَبْصَارَهُمْ حِينَ يَنْتَهِبُهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ]. أخرجه الخمسة.

قوله «ذَاتَ شَرَفٍ» أى لها قدر فيرفع الناس أبصارهم إليها لعظم قدرها.

9. (5880)- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhis-salâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Zani bir kimse, zina yaptığı sırada mü'min olarak zina yapmaz, hırsız da çaldığı sırada mü'min olarak hırsızlık yapmaz, içkici, içki içtiği sırada mü'min olduğu halde içki içmez; insanların, onun yüzünden, gözlerini kendine kaldıracakları kadar nazarlarında kıymetli olan bir şeyi mü'min olarak yağmalamaz." [Buhârî, Mezâlim 30, Eşribe 1, Hudud 1, 20; Müslim, İman 100, (57); Ebu Dâvud, Sünnet 16, (4689); Tirmizî, İman 11, (2627); Nesâî, Sârık 1, (8, 64).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste, mezmum olan ve haram edilen zina, hırsızlık, içki ve yağmalamanın tahrîmi, farklı bir üslubla ifade edilmiştir: **"Bunlar işlenirken kişide iman yoktur."** İfadenin zâhirî mânası bu ise de, Nevevî'nin de belirttiği üzere, alimler *"haram işleyenler kâfir olmazlar, fasık olurlar"* mealindeki ehl-i sünnet ve'l-cemâat prensibini gözönüne alarak, *"mü'min"*i *kâmil* kelimesiyle kayıtlayarak *"... kâmil mü'min olduğu halde hırsızlık yapmaz..."* diye tefsire tabi tutarlar. Mü'mine, *imanî tehlike* endişesini hatırlatarak daha müessir olmak gayesiyle bu üslûbun tercih edildiği anlaşılmaktadır. Pek çok meselenin tesbitinde bu çarpıcı üslubun takip edildiği görülür. Şu halde, nefiy, zatla ilgili değil, kemaliyle ilgilidir, tıpkı لاَ عِلْمَ إلاَّ مَا نَفعَ **"ancak faydalı ilim ilimdir"**, لاَ عَيْشَ إلاَّ عَيْشُ الآخِرَةِ **"sadece ahiret hayatı vardır"** tabirlerinde olduğu gibi. Öyle ise, bu hadis **"Lailahe illallah diyen cennete gider, hırsızlık da yapsa, zinada yapsa"** veya *Ubâdetu'bnu's-Sâmit*'in: *"Biz Resûlullah'a zina etmemek, hırsızlık yapmamak... üzere biat ettik. Kim bunlardan birini yapar ve dünyada cezalan-*

dırılırsa bu ona kefarettir; kim de cezalandırılmazsa, onun işi Allah'a kalmıştır. O dilerse affeder, dilerse azab eder" hadisi; **"Allah kendine şirk koşanı affetmez, bunun dışındaki bütün günahları dilediğinden affeder"** (Nisa 48) *ayeti ve bu manadaki başka ayet ve hadisler esas alınarak, sadedinde olduğumuz ve benzeri hadisler tevil edilmiştir. Ehl-i sünnet büyük günah işleyenin kafir olmayacağı hususunda icma etmiştir. Bütün bu durumlar, sadedinde olduğumuz hadisin ve benzerlerinin tevil edilip "kâmil manada" ibaresiyle kayıtlanmasını zaruri kılmıştır."*

2- Burada biraz açıklama gerektiren husus *yağma* meselesidir: *Nehb*'i kısaca *yağma* diye ifade ettik. Bu bir şeyi göz göre göre zorla almaktır. *Nühbe* yağmalanan maldır. Hadiste yasaklanan yağma, sahibinin, alınmasına razı olmayacak derecede, nazarında maddî veya mânevi bir şerefi olan ve bu şeref sebebiyle alan kimseye gözlerini diktiği malın göz göre göre alınmasıdır. Bu, gizlice yapılan hırsızlıktan farklı bir alıştır. Zaten hadiste hırsızlık ayrıca zikredilmiştir. Yağmanın hırsızlıktan daha şedîd bir durum olduğu belirtilir. Çünkü bunda fazla bir cür'et ve her çeşit değerlere kıymet vermeme, aldırmama hali mevcuttur.

Kadı İyâz der ki: *"Bazı alimler bu hadiste her çeşit günahlara karşı bir uyarı ve tahzîr olduğuna işaret etmiştir: Zina ile bütün şehvetlere, hırsızlıkla dünyaya rağbete ve harama karşı hırsa, içki ile Allah'tan sâdır olup Allah'ın hukukuna karşı gaflet veren şeylere, vasfı yapılan yağma ile Allah'ın kullarına karşı istihfaf ve onlara hürmet ve onlardan hayanın terki ve meşru olmayan şekilde dünyalık cem'ine uyarıda bulunulmuştur."*

Kurtubî'ye göre *"bu hadis, kötülüklerin üç büyük temeline dikkat çekmektedir, bunların zıddı da iyiliğin üç ana esasını teşkil etmektedir. Bunlar: Haram olan ferçlerin mübah addedilmesi, aklî bozukluğa götüren şey, bu sadedde en ziyade yer verilen ve en çok zarar veren şey, şarab mevzubahis edilmiştir. Üçüncüsü de hırsızlıktır. Bu da başkasının malını haksız olarak almanın en çok görülen yoludur."*

3- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FEVAİD:

★ Zina eden –ister bakire, ister muhsan olsun, ister yabancı, ister mahrem olsun farketmeksizin hepsi– hadiste zikredilen tehdide maruzdur. Bu tehdide, zina ismi verilen haram değme, keza öpme ve bakma girmez. Çünkü bunlara, şeriat örfünde her ne kadar zina dense de, buraya girmez. Çünkü başka deliller muvacehesinde bunlar küçük günahlara girer.

★ Az çalan da çok çalan da, hatta yağmalayan da tehdidin altına girer. Ancak bir kısım alimlerin burada *"nisab miktarını bulan mal"* kaydını koyduğunu

belirtmekte fayda var. Nisabın altında kalan miktarı çalmak dahi haram ise de, kesmeyi gerektiren nisaba girmeyen miktarın bu tehdide girmeyeceğini söylemişlerdir.

★ Başkasının malını haksız yere almanın şe'nini büyütmek var. Çünkü *Aleyhissalâtu vesselâm* yeminle ifade etmiştir, yeminde ta'zim vardır.

★ İçki alan –içtiği miktar az da olsa, çok da olsa– bu tehdide maruzdur. Çünkü hamrın içilmesi kebâirdendir.

★ Bazıları, düğünde saçılan şekerlemeye varıncaya kadar her çeşit yağmanın haramlığına bu hadisten delil çıkarmış ise de, çoğunluk, sahibinin rızası olan, örfte bulunan yağmalamanın bundan hariç olduğu hükmünü benimsemiştir.

5881 ١٠ ـــ وعن أبى هريرة أيضا رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: إذَا زَنَى الرَّجُلُ خَرَجَ مِنْهُ الإيمَانُ وَكَانَ عَلَى رأْسِهِ كالظُّلَّةِ، فَإِذَا نَزَعَ عَادَ إلَيْهِ اْلإِيمَانُ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

وزاد الترمذى، وروى عن أبى جعفر الباقر محمد بن على أنه قال: فى هذا خروج عن الإيمان إلى الإسلام.

«نَزَعَ» أى أقلع عن الذنب وفارقه.

10. (5881)- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Kişi zina edince iman ondan çıkar ve başının üstünde bir bulut gibi muallak durur. Zinadan çıkınca iman adama geri döner."** [Ebu Dâvud, Sünnet 16, (4690); Tirmizî, İman 11, (2627).]

Tirmizî şu ziyadede bulunmuştur: *"Ebu Câfer el-Bâkır Muhammed İbnu Ali"nin: "Bunda imandan çıkıp İslâm'a geçiş vardır" dediği rivayet edilmiştir."*

AÇIKLAMA:

1- Bir önceki hadis üzerine alimler birçok yorumlarda bulunmuştur. Biz onlardan sadece birkısmını ve umumiyetle benimsenenleri kaydettik. Yukarıdaki hadis, bu mevzuya getirilen nebevî bir açıklamadır: Zaniden, zina esnasında iman ayrılmakta, geri dönmek üzere başının yukarısında beklemektedir. Bu ifadede iman, maddi bir teşbihe kavuşturulmuş olmaktadır. Buhârî'de gelen bir rivayette *İkrime* der ki: *"İbnu Abbas'a zaniden iman nasıl çıkar diye sordum, ba-*

na: "Şöyle!" dedi ve parmaklarını kenetledi sonra parmaklarını ayırıp, "Tevbe edince geri döner!" dedi ve tekrar parmaklarını kenetledi." Hâkim'de *Ebu Hureyre*'den gelen bir açıklama kaydedilir. Bu açıklama şöyledir: *'Kim zina eder veya içki içerse Allah ondan imanı çıkarır, tıpkı bir insanın gömleğini başından çıkarması gibi."*

2- Tirmizî'nin ziyadesi şu yoruma sebep olmuştur: *"Ebu Ca'fer merhum, imanı İslâm'dan ayrı tutup ona daha hususî bir hüviyet tanımıştır. Böylece kişi imandan çıksa da İslâm'da baki kalmaktadır. İbnu Hacer, bu yorumun, cumhûrun: "Hadisteki imandan murad kamil manadaki imandır, imanın kendisi değildir" sözüne muvafık olduğunu belirtir."*

5882 ١١ ــ وعن جندب رضى اللّٰه عنه قال: [قال رسولُ اللّٰهِ ﷺ: مَن سَمَّعَ سَمَّعَ اللّٰهُ بِهِ، وَمَنْ رَائَى رَائَى اللّٰهُ بِهِ]. أخرجه الشيخان.

«سَمَّعَ» بفلان إذا فضحه وأظهر من عيوبه ماكان يستره، ومن فعل ذلك بالناس فعل اللّٰه به مثله: أى ينتهكه ويكشف عيوبه للناس فى الدنيا والآخرة.

11. **(5882)**- *Hz. Cündüb radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kim (başkalarının kusurlarını teşhir edip herkese) duyurursa, Allah da (onun kusurlarını) duyurur. Kim de riya yaparsa Allah da onun riyasını ortaya çıkarır." [Buhârî, Rikak 36; Müslim, Zühd 48, (2987).]

AÇIKLAMA:

Hadisin kelime kelime tercümesi **"Kim işittirirse Allah da onu işittirir. Kim riya yaparsa Allah da ona riya yapar"** şeklinde olmalıdır. *İşittirmek*, alimlerce, iki surette anlaşılmıştır:

1) İnsanların herkesçe bilinmeyen kusurunun teşhiri, başkalarına duyurulması. Bu dinin reddettiği bir davranıştır. *Resûlullah:* **"Kim bir mü'minin kusurunu dünyada örterse, Allah da onun kusurunu ahirette örter"** buyurmuştur.

2) İkinci mana riyakârlıktır. Yani *"kim, insanlara gösteriş olsun, onların aferini gelsin diye fazilet ve iyiliklerini izhar etmeye, duyurmaya çalışırsa..."*

demektir. Bu da *süm'a* denen dinin reddettiği bir başka huydur. Kişi hayrını, sevabını insanlara duyurmak için değil, Allah'ın rızası için yapmalıdır. Hele başkalarına yapılan iyiliklerin duyurulması pek mezmumdur.

Cevâmi'u'l-kelîme mazhar olan *Aleyhissalâtu vesselâm* burada birkaç kelimelik hadisleriyle İslâm'ın temel meselelerini vazetmiş olmaktadır.

Kişi birkısım yasakları işleyince, maksudunun tersiyle cezalandırılmaktadır: *"Ceza, amel cinsindendir."*

5883 ١٢ــ وعن أبى سعيد الخدرى رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ لاَيَرْحَمِ النَّاسَ لاَ يَرْحَمْهُ اللّهُ تَعَالَى]. أخرجه الترمذى.

12. (5883)- *Ebu Saîdi'l-Hudrî radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"İnsanlara merhametli olmayana Allah Teâla merhamet etmez." [Tirmizî, Birr 16, (1923).]

AÇIKLAMA:

Hadis, insanlara karşı merhametli olmaya teşvik etmektedir. Bir başka rivayette bütün canlılara şamil olacak bir üslubla: **"Yerde olanlara merhamet etmeyenlere gökte olanlar merhamet etmez"** buyrulur. *İbnu Battal* bu hadislerle müslümanın, bütün mahlukata; mü'min, kâfir, hayvan, merhametli olmaya teşvik edildiğini belirtir. *"Merhamet, canlılara yiyecek içecek vermek, hayvanlara ağır yük yüklememek; dövme, acıktırma, yorma gibi vasıtalarla onlara karşı haddi aşmamak şeklinde tezahür etmelidir"* der. Bir başka hadiste لاَ تُنْزَعُ الرَّحْمَةُ إلاَّ مِنْ شَقِىّ **"Rahmet sadece şaki (bedbaht) olandan çıkarılmıştır"** buyurularak merhametsizliğin ebedî hüsran alâmeti olduğuna dikkat çekilmiştir. Ayet-i kerimede إنْ أحْسَنْتُمْ أحْسَنْتُمْ لأَنْفُسِكُمْ **"İyilik yaparsanız kendi nefsiniz için yaparsınız"** (İsra 7) buyrularak mahlukata yapılan merhametin de, netice itibariyle kişinin kendine yaptığına dikkat çekilmiştir.

5884 ١٣ــ وعن جابر بن عبد اللّه الأنصارى رضى اللّه عنهما قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: اتَّقُوا الظُّلْمَ، فَإنَّ الظُّلْمَ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَاتَّقُوا الشُّحَّ فَإنَّ الشُّحَّ أهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ، حَمَلَهُمْ عَلَى أنْ سَفَكُوا دِمَاءَهُمْ وَاسْتَحَلُّوا مَحَارِمَهُمْ]. أخرجه مسلم.

13. **(5884)**- *Câbir İbnu Abdillah el-Ensârî radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Zulümden kaçının. Zira zulüm, Kıyamet günü karanlıklar olacaktır. Cimrilikten de kaçının, zira cimrilik, sizden öncekileri helak etmiş, onları birbirlerinin kanlarını dökmeye, haramlarını helal addetmeye sevketmiştir." [Müslim, Birr 56, (2578).]

AÇIKLAMA:

1- Bazı alimler, hadisin zâhirî manasının esas olduğunu söylemiş, dolayısıyla yapılan zulümlerin, Kıyamet'te zalimin karşısına karanlıklar şeklinde çıkacağını, mü'minin önü ve yanları nurlu ve aydınlık olduğu halde zalimin karanlık içinde kalıp yolunu bulamayacağını belirtmiştir. *Nevevî*, bunun Kıyamet gününün şiddetleri olması ihtimalinden de bahseder ve: **"De ki: "Karanın ve denizin karanlıklarından sizi kim kurtarır?.."** (En'âm, 63) ayetinin bu şekilde tefsir edildiğini belirtir.

İbnu'l-Cevzî, zulmün iki şekilde yapılabileceğini belirtir ve bu konuda şu açıklamayı yapar: *"Biri haksız yere başkasının malını almaktır. Diğeri de adaleti emreden kimseye karşı gelmektir. İkincisi birincisinden daha kötüdür."*

İbnu'l-Cevzî, zulmün kalpteki kararmanın sonucu olduğunu, iman nuruyla aydınlanan bir kalbin, zulmün akibetini düşünerek zulme meydan vermeyeceğini söyler.

2- Cimriliğin sebep olduğu helakin, hem dünya hem de ahiret helaki olabileceği söylenmiştir. Zaten hadis, dünya helâkini, dünyada bu sebeple birbirlerinin kanını döktüklerini, haramları bu yüzden helâl addettiklerini belirtmektedir. Bu tasvir, sadece dünya helakinin değil, ahiret helakinin de tasviridir.

5885 ١٤ ــ وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [قالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: شَرُّ مَافِى الرَّجُلِ شُحٌّ هَالِعٌ، وَجُبْنٌ خَالِعٌ]. أخرجه أبو داود.

«الشُّحُّ» أشد البخل.

و «الهَلَعُ» أشد الجزع، والمراد أن الشحيح يجزع جزعاً شديداً يحزن على درهم يفوته أو يخرج من يده.

و «الخَالِعُ» الذى كأنه خلع فؤاده لشدة خوفه وفزعه.

14. (5885)- *İbnu Ömer radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"İnsanda bulunan en şerli şey aşırı cimrilik ve şiddetli korkudur." [Ebu Dâvud, 22, (2511).]

AÇIKLAMA:

Hattâbî, "cimrilik" diye çevirdiğimiz *"şuhh"*u *buhl*un aşırı şekli diye tarif eder. *Buhl* zaten: *"Kişiyi üzerinde bulunan başkasına ait vacib bir hakkı vermekten mani olan, bu hak verildiği taktirde hırsa ve korkuya düşüren hal"* olarak tarif edilmiştir. Şu halde *şuhh* bundan da ileri bir cimrilik mertebesi olmaktadır.

5886 ١٥ ـ وعن أبى بكر الصديق رضى اللّهُ عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: مَلْعُونٌ مَنْ ضَارَّ مُؤْمِناً أَوْ مَكَرَ بِهِ]. أخرجه الترمذى

15. (5886)- *Ebu Bekr es-Sıddîk radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Mü'mine zarar veren veya hile yapan mel'ûndur." [Tirmizî, Birr 27, (1942).]

AÇIKLAMA:

Mel'un, Allah'ın rahmetinden uzak manasına geldiğine göre, mü'mine zarar ve hile yapmanın, Allah katında nasıl ciddi bir günah olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim müteakiben kaydedilen hadiste: **"Kim (mü'mine) zarar verirse Allah da onu zarara uğratır. Kim de (müslümana) meşakkat verirse, Allah da ona meşakkat verir"** buyrulmuştur.

Zarar ve meşakkat mâna bakımından birbirine yakın ise de, zarar daha ziyade malın telef edilmesine, meşakkat ise şahsın kendisine ulaşan eziyete denir. Şu halde müslümana bunları şu veya bu suretle, açıktan veya aldatma suretiyle gizlice yapılması haramdır, Allah'ın intikamını alacağı davranışlardır.

5887 ١٦ ـ وعن أبى صرمة رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ ضَارَّ مُؤْمِناً ضَارَّ اللّهُ تَعَالَى بِهِ، وَمَنْ شَاقَّ مُؤْمِناً شَاقَّ اللّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ]. أخرجه الترمذى

«المُضَارَّةُ» المضرة

و «الْمُشَاقَّةُ» النزاع.

16. **(5887)**- *Ebu Sırma radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Kim mü'mine zarar verirse Allah da onu zarara uğratır. Kim de mü'mine meşakkat verirse, Allah da ona meşakkat verir."** [Tirmizî, Birr 27, (1941).]

5888 ١٧ـــ وعن أبي تميمة رضى الله عنه. [أنَّ أَصْحَابَهُ قالُوا لَهُ، وَقَدْ حَدَّثَهُمْ عَنْ رسولِ اللّهِ ﷺ: أَوْصِنَا، فقَالَ: إنَّ أَوَّلَ مَايَنْتِنُ مِنَ الإنْسَانِ بَطْنُهُ، فَمَنِ اسْتَطَاعَ أَنْ لاَ يُدْخِلَ بَطْنَهُ إلاَّ طَيِّباً فَلْيَفْعَلْ]. أخرجه البخارى

17. **(5888)**- *Ebu Temîme radıyallahu anh* anlatıyor: *"Arkadaşları kendisine: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm size çok şeyler söyledi, öyleyse bize de bir tavsiyede bulunun!" demişlerdi.*

"İnsanda ilk (çürüyüp) kokacak olan yeri karnıdır. Öyleyse, kim, karnına temiz olandan başka bir şey girdirmeyebilirse mutlaka bunu yapsın!" tavsiyesinde bulundu." [Buhârî, Ahkâm 9.]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Buhârî'deki aslı uzuncadır. Müellif bir kısmını tayetmiştir. Ancak çıkarılan bu kısımlar, daha önceki hadislerde zikredilmiş durumda.

2- İnsanda ilk kokacak yerin karnın olması, ölümden sonrayla ilgilidir. Hadisin bazı veçhinde bu tasrih edilmiştir.

Hadiste yapılan nasihat mevkuftur. Rivayetin başka vecihlerinde de hep mevkuf olarak gelmiştir, ref' zannını veren de vardır.

5889 ١٨ـــ وعن أبي بكرة رضى الله عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: مَا مِنْ ذَنْبٍ أَجْدَرُ مِنْ أَنْ تُعَجِّلَ لِصَاحِبِهِ الْعُقُوبَةُ فى الدُّنْيَا مَعَ مَا يُدَّخَرُ لَهُ فى الآخِرَةِ مِنَ الْبَغْيِ وَقَطِيعَةِ الرَّحِمِ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

18. **(5889)**- *Ebu Bekre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"İşleyene daha dünyada cezası çarçabuk gelmeye en layık günah zulüm ve sıla-ı rahmin koparılmasıdır, bu cezanın dünyada**

gelmesi, ahiretteki cezaya kefaret değildir." [Ebu Dâvud, Edeb 51, (4902); Tirmizî, Kıyâmet 58, (2513).]

AÇIKLAMA:

Dünyada cezası gecikmeden gelmeye en layık iki günah zikredilmektedir:

1) *Bağy:* Bu her çeşit zulüm, haksızlık mânasına geldiği gibi, sultana isyan, kibir manalarına da gelmektedir.

2) *Kat'ur'rahm,* bu, sıla-ı rahmin koparılması yani akrabalık, yakınlık, arkadaşlık, komşuluk gibi insanlara karşı olan beşerî vazifelerimizin yerine getirilmemesidir. Bunlar arasında en mühimmi anne ve babaya karşı olan vazifelerimizdir. Hadiste ayırım yapılmadan, mutlak bir üslupla hepsi birden ifade edilmiş olmaktadır.

Hadis, bu iki günahın cezasının çabuk geleceğini belirttiği gibi, dünyevî cezanın uhrevî ukûbete kefaret olmayacağına da ayrıca yer verir.

5890 ١٩ــ وعن عياض بن حمار رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: إنَّ اللّهَ أَوْحَى إلَيَّ أَنْ تَوَاضَعُوا حَتَّى لاَ يَبْغِي أَحَدٌ عَلَى أَحَدٍ وَلاَ يَفْخَرُ أَحَدٌ عَلَى أَحَدٍ]. أخرجه أبو داود.

19. **(5890)**- *İyâz İbnu Hımâr radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Allah Teâla hazretleri, bana: "Mütevâzi olun, öyle ki, kimse kimseye zulmetmesin, kimse kimseye karşı böbürlenmesin"** *diye vahyetti."* [Ebu Dâvud, Edeb 48, (4895).]

5891 ٢٠ــ وعن أبى بكر الصديق رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: النَّارُ قَرِيبَةٌ مِنْ كُلِّ خِبٍّ بَخِيلٍ مَنَّانٍ؛ وفى رواية: لاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ خِبٌّ، وَلاَ بَخِيلٌ وَلاَ مَنَّانٌ]. أخرجه الترمذى.

20. **(5891)**- *Hz. Ebu Bekr es-Sıddîk radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Cehennem, bozguncu, cimri ve başa kakıcı her insana yakındır."

Bir rivayette de şöyle buyrulmuştur: **"Cennete ne bozguncu, ne cimri ne de başa kakıcı giremez."** [Tirmizî, Birr 41, (1964.]

5892 ٢١ـ وعن ابن عمرو بن العاص رضى اللّه عنهما قال: [قالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: كُلُوا وَتَصَدَّقُوا وَالْبَسُوا فى غَيْرِ إسْرَافٍ وَلاَ مَخِيلَةٍ]. أخرجه النسائى، وأخرجه البخارى فى ترجمة باب.

21. **(5892)**- *İbnu Amr İbni'l-As radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Yiyiniz, tasadduk ediniz, giyiniz. Fakat bunları yaparken israfa ve tekebbüre kaçmayınız." [Nesâî, Zekât 66, (5, 79). Hadisi Buhârî, bab başlığında kaydetmiştir (Libas 1).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah, hoşa giden yeme içme gibi hususların israf ve tekebbüre kaçmamak kaydıyla helal olduğunu belirtiyor. Aslında ayet-i kerimede de meseleye bu şekilde temas edilmiştir. كُلُوا وَاشْرَبُوا وَلاَ تُسْرِفُوا **"Yiyiniz, içiniz, fakat israf etmeyiniz. Allah israf edenleri sevmez"** (A'raf 31). Çünkü **"müsrifler şeytanların kardeşleridir"** (İsra 27). *İsraf,* gerek iş ve gerekse sözde haddi aşmak olarak tarif edilmiştir. Bu, infakta daha belirgin olduğu için ayet ve hadiste öncelikle infaktaki israf medar-ı bahs edilmiştir.

5893 ٢٢ـ وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [قِيلَ يَارَسُولَ اللّهِ، إنَّ أحَدَنَا يَجِدُ فى نَفْسِهِ يُعَرِّضُ بِالشَّىْءِ لأَنْ يَكُونَ حَمَمَةً أحَبُّ إلَيْهِ مِنْ أنْ يَتَكَلَّمَ بِهِ، فقَالَ: اللهُ أكْبَرُ، اللهُ أكْبَرُ، الْحَمْدُ للهِ الَّذى رَدَّ كَيْدَهُ إلَى الْوَسْوَسَةِ]. أخرجه أبو داود

22. **(5893)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Ey Allah'ın Resûlü dendi, herbirimiz içinde, (bazan, öylesine çirkin) bir şeyin ârız olduğunu görür ki, bunu söylemektense o şeyin bir kor parçası olup (kendisini yakması) ona daha sevimli gelmektedir!"*

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bu söze şöyle mukabelede bulundu:

"Allahuekber, Allahuekber, [Allahuekber!] Şeytan'ın hilesini vesveseye çeviren Allah'a hamd olsun!" [Ebu Dâvud, Edeb 118, (5112).]

5894 ٢٣ـ وعن أبى زميل قال: [قُلْتُ لاِبْنِ عَبَّاسٍ رضى اللّهُ عنهُمَا: مَاشَىْءٌ أجِدُهُ فى صَدْرِى؟ فقَالَ: مَاهُوَ؟ قُلْتُ: وَاللّهِ مَا أتَكَلَّمُ

بِهِ. فَقَالَ لِى: أَشَىْءٌ مِنْ شَكٍّ؟ قَالَ: وَضَحِكَ؛ ثُمَّ قَالَ: مَانَجَا أَحَدٌ مِنْ ذٰلِكَ حتى أَنْزَلَ اللّٰهُ تَعَالَى: فَإِنْ كُنْتَ فِى شَكٍّ مِمَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ فَاسْأَلِ الّذينَ يَقْرَءُونَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ. قَالَ فقَالَ لِى: إِذَا وَجَدْتَ فِى نَفْسِكَ شَيْئاً فَقُلْ: هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ] أخرجه أبو داود.

23. **(5894)**- *Ebu Zümeyl rahimehullah* anlatıyor: *"İbnu Abbas radıyallahu anhüma'ya (bir gün): "İçimde duyduğum bu (fena) şeyler de ne?" diye sormuştum. Bana:*

"Ne hissediyorsun ki?" dedi. Ben:

"Vallahi (onlar çok fena!) dilime alamam!" dedim.

"Şekk nev'inden bir şey mi?" dedi ve güldü. Sonra açıkladı:

"Bu (çeşit vesveseler)den hiç kimse kurtulamaz. Nitekim Allah Teâla hazretleri (Resûlüne) şu ayeti inzal buyurmuştur. (Meâlen): **"Eğer sana indirdiğimiz (kitapta anlatılan bu kıssalar) hakkında bir şüphen varsa, senden evvel indirilmiş olanları okuyanlara sor. Andolsun ki, sana Rabbinden hak (olan kitap) gelmiştir, sakın şüphe edenlerden olma!"** (Yunus 94).]

İbnu Abbas bana dedi ki: "Eğer içinde herhangi bir vesvese bulursan şöyle de: **"O (Allah), hem evveldir, hem ahirdir, hem zâhirdir, hem bâtındır. O herşeyi bilendir"** (Hadîd 3). [Ebu Dâvud, Edeb 118, (5110).]

AÇIKLAMA:

1- Son iki hadis Ebu Dâvud'da "Vesveseyi Red" adını taşıyan bir babta kaydedilmiştir. Hadislerin muhtevasından da anlaşılacağı üzere her insana ârız olan vesveseler hakkında mü'mine bir bilgi verilmek istenmektedir. Bu bilginin özü şudur: Her insan, gayrı ihtiyarî olarak bazı vesveselere düşmektedir. Bu vesveseler, iradeye tabi olmadan geldiği ve vicdanda bir tasdik bulmadığı için insana herhangi bir zararı yoktur. Bu çeşit imana, edebe muhalif vesveseler geldiği zaman telaşlanmadan imanı takviye edici, iman esaslarını hatırlatıcı ayetlerden okumalıdır.

İbnu Abbâs'ın vesvese anında okunmasını tavsiye ettiği ayet Rabb Teâla'nın zâtî vasıflarıyla ilgili: **"O, evveldir, âhirdir, zahirdir, bâtındır, herşeyi bilicidir."** Ayetin mânasını şöyle anlamamız münasibtir: *"O, evveldir: Başlangıcı ol-*

madığı gibi, bütün varlıkların başlangıcı da O'nun ilim ve kudretine bağlıdır. O, ahir'dir: Sonu olmadığı gibi, bütün varlıkların neticesi O'na bakar ve dönüşü O'nadır. O, zâhirdir: Varlık ve birliğinin delilleri herşeyde apaçık görünür ve bütün varlıklar dış görünüşleri ve san'atlı yapılışlarıyla O'nun kudret ve sanatına şahidlik eder. O bâtın'dır: Herşeyin hakikatine vakıftır ve herşeyin içyüzü O'nun kudret ve hikmetine şahidlik eder. O herşeyi hakkıyla bilendir."

2- Vesvese hususunda sorulunca *İbnu Abbas radıyallahu anhüma*, ayet okuyarak *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın da benzer vesveselere maruz kaldığını, bunun üzerine Efendimizi takviyeye matuf o âyetin indiğini ifade etmek istiyor.

Müfessirler, âyette muhatap *Resûlullah* mı başkaları mı ihtilaf etmiştir. *Resûlullah* olduğunu söyleyenlerden bazısına göre: *"Zahirde Resûlullah ise de asıl murad edilen başkasıdır ve bu muhtevada başka örnekler vardır:* **"Ey peygamber! Allah'a muttaki ol, kâfirlere ve münâfıklara itaat etme"** (Ahzâb 1) *mealindeki ayette,* **"... Allah sorar: "Ey Meryemoğlu İsa! İnsanlara beni ve annemi Allah'tan başka ilahlar edinin diyen sen misin?.."** (Maide 116) *ayetlerinde olduğu gibi."* Meseleyi açıklayan *Râzi*, buna, bizim *"Kızım sana söyledim gelinim sen anla!"* tabirinin karşılığı olan Arapçadaki اياك اعنى واسمعى ياجاره deyimini örnek verir.

Müfessirlerin yer verdikleri bir diğer görüşe göre, *"Muhammed aleyhissalâtu vesselâm bir beşerdir. Bu sebeple onun kalbine de, diğer insanlara olduğu üzere müşevves hatıraların ve sıkıntı veren fikirlerin gelmesi caizdir. İşte bu çeşit vesveseler bir kısım delillerin getirilmesi, beyyinelerin takriri ile bertaraf edilebilir. İşte Rab Teâla hazretleri bu maksatla zaman zaman ayetler inzal buyurarak Resûlünün benzer vesveselerini izâle etmiştir.*

Sadedinde olduğumuz hadisten İbnu Abbâs radıyallahu anhüma'nın da bu kanaatte olduğu anlaşılmaktadır."

Bu meselede ileri sürülen farklı görüşleri, toptan büyük müfessirimiz *Fahreddin-i Râzî*'nin tefsirinde bulabiliriz.

5895 ٢٤ـــ وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ تَحَلَّمَ بِحُلْمٍ لَمْ يَرَهُ كُلِّفَ أنْ يَعْقِدَ بَيْنَ شَعِرَتَيْنِ، وَلَنْ يَفْعَلَ؛ وَمَن اسْتَمَعَ إلَى حَدِيثِ قَوْمٍ وَهُمْ لَهُ كَارِهُونَ صُبَّ فى أُذُنَيْهِ الآنُكُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ صَوَّرَ صُورَةً عُذِّبَ وَكُلِّفَ أنْ يَنْفُخَ فِيهِ الرُّوحَ،

وَلَيْسَ بِنَافِخٍ]. أخرجه البخارى وأبو داود.

«الآنُكُ» بمد الهمزة وضم النون: الرصاص الأسود.

24. (5895)- *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhis-salâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kim, görmediği halde rüya görme iddiasına kalkarsa (Kıyamet günü) arpa daneciğine düğüm atması teklif edilir. Kim de kendisinden hoşlanmadıkları halde, bir grubun konuşmasını dinleme gayretine düşerse Kıyamet günü kulağına erimiş kurşun dökülür. Kim bir sureti tasvir ederse (Kıyamet günü) azaba uğrar ve bu yaptığına ruh üflemesi emredilir, ama üfleyemez." [Buhârî, Ta'bîr 45; Ebu Dâvud, Edeb 96, (5024); Tirmizî, Rü'ya 8, (2284).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, bu hadislerinde, dinen yasaklanan bazı şeylere cür'et edenlerin azablarının şiddet ve devamını ifade için birkısım teşbihlere başvurmuştur:

★ Rüya hususunda yalan söylenmemelidir. Yani görmediği rüyayı, görmüş gibi anlatmamalıdır. Böyle bir davranışın cezası, âhirette büyük olacaktır. Arpa danesinin düğümlenmesinin teklifi bunu ifade eder. Çünkü, arpanın iki ucu bir araya getirilemez ki düğüm yapılabilsin. Bu yapılamadığı müddetçe azabı devam ettirilecek demektir.

★ Kişi, kendisini sevmeyen, konuşmalarını dinlemesini istemeyen kimselerin konuşmalarını dinlememelidir. Bu yasağa uymayıp, merak sâikasıyla onların konuşmasını gizlice dinlemeye çalışan kimse Kıyamet günü şiddetle cezalanacaktır.

★ Canlı tasviri yapılmamalıdır. Bunu yapanlara, yaptıkları heykel ve resim nev'indeki şeylere ruh üflemeleri gibi, yapmaları imkânsız bir teklifte bulunulacak, yapamadıkları müddetçe azaba uğrayacaklardır.

Resim mevzuunu daha önce genişçe işlediğimiz için burada tekrar etmeyeceğiz.

5896 ٢٥ـ وعن واثلة بن الاسقع رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: إنَّ مِنْ أَعْظَمِ الْفِرَى أَنْ يُدْعَى الرَّجُلُ إلى غَيْرِ أَبِيهِ، أَوْ

يُرِىَ عَيْنَيْهِ مَا لَمْ تَرَ، أَوْ يَقُولُ عَلَى رسولِ اللّهِ ﷺ شَيْئاً لَمْ يَقُلْ].
أخرجه البخارى.

«الْفِرى» جمع فرية، وهى الكذب

25. (5896)- *Vâsıle İbnu'l-Eska' radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Şurası muhakkak ki, en büyük yalanlardan biri, kişinin kendisini babasından başka birisine nisbet etmesi veya görmediği bir şeyi gözlerinin gördüğünü iddia etmesi, yahut da Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın söylemediği bir şeyi O'na söyletmesidir." [Buhârî, Menâkıb 5.]

AÇIKLAMA:

Dinimiz, neseb meselesine ehemmiyet vermiştir. Nikâh, miras gibi pekçok hukukî ve hassas meselelerin odak noktasını teşkil eden nesebin tağşîşi, bu meselede insanların yanıltılması, arkadan birçok haramlara, haksızlıklara kapı açmak demektir. Bu sebeple olacak ki basit bir hadise gibi görülen *yabana neseb iddiası* ehemmiyetli bir hâdisedir. Hatta, hadisin Buhârî'deki aslında وَهُوَ يَعْلَمُهُ إلاَّ كَفَرَ بِاللّهِ **"Kişi, bu iddiayı bile bile yaparsa, Allah'a küfretmiş olur"** ziyadesi mevcuttur. Bazı âlimler de bu ibareye: *"... Haram olduğunu bildiği halde kendisini bir yabancıya nisbet etmeyi helal addederse..."* diye kayıt koymuştur. Şunu da belirtelim ki çoğunluk, buradaki *"küfr"* ü, *küfran-ı nimet* ile tevil etmiş, bu ifadenin, tağlîz ve zecr maksadıyla ağır bir üslûba yer verildiğini söylemiştir. Mutlak ifade ile *"Bunu yapan, ehl-i küfrün fi'iline benzeyen bir fiilde bulunmuştur"* demenin kastedildiği de söylenmiştir. Hadisin bir diğer veçhi de zecri ifade eder: **"Aralarında nesebi bulunmayan bir kavme kendisini nisbet eden, cehennemdeki yerini hazırlasın"** denmiştir.

Hadis, açık bir şekilde, kişinin bilinen nesebini inkar ederek bir başka nesebi iddia etmesinin haram olduğunu belirtiyor. Ancak *"bilerek"* kaydı, bilmeden yapanı tehdidden hariç tutmuştur. İslâm'da sorumluluk *bilme* ve *niyet*'e tabidir.

Hadis, zecr maksadıyla herhangi bir günahı küfre nisbet etmenin caiz olduğunu da ifade eder.

Hadisin bazı vecihlerini de gözönüne alan bazı alimler, müddeinin kendine ait olmayan bir şeyi *"benimdir"* diye iddia etmesinin haram olduğuna hükmetmiş ve hatta mal, ilim, taallüm, neseb, hâl, salâh, nimet, velâ vs. hangi çeşitten olursa olsun bâtıl iddiaların hepsini buraya dahil etmiştir.

Herhangi bir bâtıl fiile terettüp eden mefsedelerin miktarca artması nisbetinde onun tahrîmi şiddet kazanmaktadır.

5897 ٢٦ـــ وعن أبى قلابة أن ثابت بن الضحاك رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ: مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ بِمِلَّةٍ غَيْرِ الإسْلاَمِ كَاذِباً مُتَعَمِّداً فَهُوَ كَمَا قَالَ، وَمَنْ قَتَلَ نَفْسَهُ بِشَيْءٍ عُذِّبَ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَلَيْسَ عَلَى رَجُلٍ نَذْرٌ فِيمَا لاَ يَمْلِكُ، وَلَعْنُ الْمُؤْمِنِ كَقَتْلِهِ، وَمَنْ رَمَى مُؤْمِناً بِكُفْرٍ فَهُوَ كَقَتْلِهِ، وَمَنْ ذَبَحَ نَفْسَهُ بِشَيْءٍ ذُبِحَ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَمَنِ ادَّعَى دَعْوَةً كَاذِبَةً لِيَسْتَكْثِرَ بِهَا لَمْ يَزِدْهُ اللّهُ إلاَّ قِلَّةً]. أخرجه الخمسة وفى رواية أبى داود والترمذى اختصار.

26. (5897)- *Ebu Kılâbe merhum* anlatıyor: *"Sabit İbnu Dahhâk radıyallahu anh* anlatmıştı: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kim, bile bile, yalan yere İslâm'dan başka bir din ile yemin ederse, bu kimse dediği gibidir. Kim kendisini bir şeyle öldürüp (intihar ederse) Kıyamet günü o şeyle azab verilir. Kişinin gücü dışında olan bir şey üzerine yaptığı nezir muteber değildir. Mü'mine lanet etmek onu öldürmek gibidir. Bir mü'mine küfür nisbet etmek onu öldürmek gibidir. Kim kendisini bir şeyle keserse Kıyamet günü onunla kesilir. Kim malını çok göstermek için yalan bir iddiada bulunursa, Allah onun azlığını artırır." [Buhârî, Eymân 7, Cenâiz 84, Edeb 44, 73; Müslim, İman 176, (110); Tirmizî, İman 16, (2638); Ebu Dâvud, İman 9, (3257); Nesâî, Eymân 7, (7, 5, 6).]

AÇIKLAMA:

1- *İslâm'dan başka bir din ile yemin: "Bu işi yaparsam hıristiyan olayım"* veya *"Hıristiyanlık hakkı için bu işi ben yapmadım"* şeklindeki yeminlerdir. Yemin, yemin edilen şeyin şanını yücelttiği için, İslâm'dan başka bir din ile yemin yasaklanmıştır. *Resûlullah* bir başka hadiste: **"Ben İslamiyet'ten berîyim" derse, bakılır, eğer bunu yalan olarak söyledi ise, o kimse dediği gibidir. Ama doğru söyledi ise, yine de İslâm'a salim olarak dönemez."** Şu halde yasak sadece yalan yemin değil, doğru da olsa kendisini başka dine nisbet ederek yemin etmek yasaklanmıştır. Bu bahis daha teferruatlı olarak daha önce geçtiği için teferruata girmeyeceğiz (5819-5835 numaralı hadisler).

2- Nezirle ilgili bahiste daha önce geçtiği üzere (5746. hadis), kişinin mülkünde olmayan bir şeyi zikrederek yaptığı nezir muteber değildir. Söz gelimi "*Şu işi yapmazsam Boğaz Köprüsü senin olsun*" gibi.

3- Lanet Allah'ın rahmetinden uzak kılmaktır. Mü'mine *lanet* dileğiyle bedduada bulunmak olsun, mü'mine küfür nisbet etmek olsun her ikisi de mü'mini öldürmek gibi ciddi bir varta ilan edilmektedir. Bu davranış, o mü'minle olan herçeşit "*sıla*"yı kökten kesecek, derin bir yara açacaktır. ***Resûlullah***, tekfirin boşta kalmayacağını, tekfir edilen kimse kâfir değilse, hükmün tekfirde bulunanın üzerine rücu edeceğini söylemiştir. Mü'minler, Resullerinin sözüne kulak verip, birbirlerine karşı bu tabirleri kullanmamalıdırlar.

4- İntihar da yasaklanmakta, müntehir ne suretle canına kıymışsa, âhiret hayatında ilânihaye aynı sûret çerçevesinde azab göreceği belirtilmektedir. Müntehirin imanı ve cenaze namazının cevazı münakaşa konusu olmuştur. Daha önce açıklama geçti.

5898 ٢٧ـــ وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [مَاظَهَرَ الْغُلُولُ فِي قَوْمٍ إلاَّ أَلْقيٰ اللّهُ تَعَالَى فى قُلُوبِهِمْ الرُّعْبَ، وَلاَفَشَا الزِّنَا فى قَوْمٍ إلاَّ كَثُرَ فِيهِمُ المَوْتَ، وَلاَ نَقَصَ قَوْمٌ الْمِكْيَالَ وَالْمِيزانَ إلاَّ قَطَعَ عَنْهُمُ الرِّزْقَ، وَلاَ حَكَمَ قَوْمٌ بِغَيْرِ حَقٍّ إلاَّ فَشَا فِيهُمْ الدَّمُ، وَلاَخَتَرَ قَوْمٌ بِالْعَهْدِ إلاَّ سَلَّطَ اللّهُ تَعَالَى عَلَيْهِمُ الْعَدُوَّ]. أخرجه مالك.

«الخَتْرُ» الغدر ونقض العهد.

27. **(5898)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhüma* anlatıyor: "*Bir kavimde gulûl (denen devlet malından hırsızlık) zuhûr ederse, Allah o kavmin kalplerine korku atar. Bir kavim içinde zina yayılırsa orada ölümler artar. Bir kavim, ölçü ve tartılarda (hile yaparak) miktarı azaltırsa Allah ondan rızkı keser. Bir kavmin (mahkemelerinde) haksız yere hükümler verilirse, o kavimde mutlaka kan yaygınlaşır. Bir kavm ahdinden dönüp gadre yer verirse, Allah onlara mutlaka düşmanlarını musallat eder.*" [Muvatta, Cihâd 26, (2, 460).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis zahiren mevkuftur. Yani *İbnu Abbâs radıyallahu anhüma*'nın sözü gözükmektedir. Ancak içtihadla söylenemeyecek meselelere temas edildiği için bu, hükmen merfu (*Resûlullah sözü*) kabul edilmiştir.

2- *Resûlullah* bu hadislerinde cemiyeti ayakta tutan temel ahlâkî umdeleri zikretmektedir. Böylece, İslâm nazarında, içtima saadet ve medeni terakki ile ahlakî yapının yakın ilgisinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu içtimâî dinamikler:

★ Devlet malının yağmalanmaması,

★ Namus ve iffet,

★ Ölçü ve tartılarda dürüstlük,

★ Mahkemelerde adalet,

★ Ahde vefa.

3- Bu hususlarla ilgili olarak *Zürkânî*'nin kaydettiği bazı açıklamalar şöyle:

1) *Gulûl*: Ganimete yapılan hıyanettir. [Bunun her çeşit devlet malına yönelen hırsızlık ve yağmayı ifade ettiğini daha önce açıkladık. Ganimetten çalma mukabilinde kalbe atılan korku için: *"Çünkü mal kalbi takviye eder, haram yolla alınca korkarlar"* denmiştir. *İbnu Abdilberr der ki: "Bu korku, düşmanlarından dır, onlardan korkarlar ve bir daha karşılaşmak istemezler, düşman da onlara galebe çalar. Şu da bilinmeli ki, bu korku sadece hırsızlığı yapanlara mahsus değildir, yapmayanlar ve onu uygun bulmayanlar da bundan hariç kalmazlar. Durumu düzeltmeye güç olduğu halde müdahale etmezler, kalpleri bu işi reddetmezse, korku herkese şâmil olur. Nitekim ayette Rabbimiz Teâla hazretleri* (meâlen): **"Keşke sizden önceki nesillerden, yeryüzünde fesadı önlemeye çalışan ilim ve fazilet sahipleri bulunsaydı. Ancak onlardan kurtardığımız pek azı bunu yaptılar. O nesillerden zulmedenler ise zevklerinin peşine düştüler ve mücrimler olup çıktılar"** (Hud 116). Keza şu ayet var: **"Onlar kendilerine verilen öğüdü unuttuklarında, biz de kötülükten sakındıranları kurtarıp, zulmedenleri ise Allah'a itaatten çıkmakta ısrar etmeleri yüzünden şiddetli bir azabla yakaladık"** (A'raf 165).

2) Zinayı, gücü yetenler müdahale edip önlemezlerse o cemiyette ölümler artar. Bununla ilgili olarak Benî İsrail'den kıssa gelmiştir.

3) Ölçü ve tartıda hile, rızkı kökten kaldırmaz, bereketi kaldırır, darlığa sebep olur. Dolayısıyla bu hadisle إنَّ الْعَبْدَ لَيُحْرَمُ الرِّزْقَ بِالذَّنْبِ يُصِيبُهُ "Kul işlediği günah sebebiyle rızıktan mahrum kalır" hadisi veya إنَّ الرِّزْقَ لاَ تَزِيدُهُ الطَّاعَةُ وَلاَ تُنْقِصُهُ الْمَعْصِيَةُ "Rızkı, ne taat artırır, ne de maziyet eksiltir" hadisi arasında münafaat yoktur. (Çünkü birincide rızıktaki bolluk maksuddur, ikincide ise rızkın aslı yani zaruri olan, hayatın idamesine lüzumlu olan miktardaki

hakiki rızıktır. Öteki ise mecazidir, onda artma eksilme olabilir. Ayetle garanti altında olduğu bildirilen rızık da bu ikinci rızıktır).

4- Hadis haksız yere verilen hükme yani adaletsizliğe, ceza olarak kanın yaygınlaşmasını gösteriyor. Yani adaletsizliğin hakim olduğu cemiyetlerde anarşi olacak, isyan olacak, mahkemelere güvenini kaybeden insanların, haklarını kendileri alma veya koruma gayretine düşeceklerini, bütün bu durumların cemiyeti yıkıma götüren kan dökme (=anarşi) hadiselerinin yaygınlık kazanacağını ifade ediyor. Bu sebepledir ki bütün İslâm cemiyetleri *"adalet"*i mülkün yani devletin temeli bilmiştir.

5- Son husus ahde vefadır. Kur'ân mükerrer ayetleriyle ahde vefayı, verilen sözün tutulmasını emretmektedir. *Resûlullah* bu hadiste vefasızlığın cezasını ve müeyyidesini hatırlatmaktadır: *"Düşmanın tasallutu."*

Bu içtimai marazların bir hadiste ve belli bir sıraya göre zikri tesadüfen olmayabilir. Yani devlet malından hırsızlıkla başlayan tefessüh zina, ölçü-tartıda hile, adaletsizlik muhtelif safhalardan geçerek ahde vefasızlık noktasına ulaşmakta, Cenab-ı Hak düşmanlarını musallat ederek büyük bir ceza vermektedir: Bu cemiyet ya esarete düşecek, ya da dağılıp yok olacak. Musibetlerin tokadıyla uyanıp kendine gelmek, yeniden kurtuluş vetiresine girmek de bir başka ihtimal. Zira ayet-i kerimede, kendinde olan kötülükleri bertaraf eden kavme kurtuluş vaadedilmektedir (Ra'd 11).

5899 ٢٨ ــ وعنه رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: أَبْغَضُ النَّاسِ إلى اللّهِ تَعَالَى ثَلاَثَةٌ: مُلْحِدٌ فِى الْحَرَامِ، وَمُبْتَغٍ فِى الإسْلاَمِ سُنَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ، وَمُطَّلِبٌ دَمَ امْرِىءٍ بِغَيْرِ حَقٍّ لِيُهرِيقَ دَمَهُ].

أخرجه البخارى

«الْمُلحِدُ» المائل عن الحق، وألحد فى الحرم إذا ظلم فيه وتعدى.

28. (5899)- Yine *İbnu Abbâs radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"İnsanlar arasında Allah'ın en çok buğzettiği üç kişi vardır:

★ Harem'de sapıtıp haktan ayrılan,

★ İslâm'a girdiği halde cahiliye sünnetini arayan,

★ Haksız yere, kanını dökmek için bir adamdan kan talep eden." [Buhârî, Diyât 9.]

AÇIKLAMA:

1- *İlhâd* haktan sapma mânasına gelir. Büyük günaha ilhad dendiği gibi küçük günaha da ilhad denilebilir. Bu durumda *Harem*'de işlenen küçük günahın Allah indinde başka yerde işlenen büyük günahtan daha kötü olduğu manası çıkar. Buna *"müşkil"* diyen *İbnu Hacer*, ilhadla hadiste büyük günahın kastedilmiş olması gerektiğini belirtir.

2- İslâm'da cahiliye sünneti aramaktan murad, kişinin, birinde bir hakkı olduğu taktirde onu bizzat kendisinden talep etmesi gerekirken onunla müşterekliği olan evlad, kardeş, akraba gibi kendisi dışında birinden o hakkını almaya çalışmasıdır. Bununla, cahiliye adetlerinin devamını, onların yayılıp infaz edilmesini arzu edenlerin kastedildiği de söylenmiştir. *Cahiliye Sünneti*nin içine cahiliye devrinin her çeşit örf, adet ve tatbikatları girer.

3- Allah'ın buğzuna sebep olan kan talebi normal bir talep değildir. Haksız yere, haddi aşan bir taleptir. Zaten *haksız* tabiri de bu talebin meşru bir kısas talebi olmadığını göstermektedir.

5900 ٢٩ــ وعن المغيرة بن شعبة رضى اللّه عنه. [وَكَتَبَ إِلَيْهِ مُعَاوِيَةُ أَنِ اكْتُبْ إِلَى بِشَىْءٍ سَمِعْتَهُ مِنْ رَسُولِ اللّهِ ﷺ: فَكَتَبَ إِلَيْهِ، سَمِعْتُهُ ﷺ يَقُولُ: إِنَّ اللّهَ تَعَالَى كَرِهَ لَكُمْ ثَلاَثاً: قِيلَ وَقَالَ، وَإِضَاعَةَ الْمَالِ، وَكَثْرَةَ السُّؤَالِ]. أخرجه الشيخان وإبو داود.

29. **(5900)**- *Muğîre İbnu Şu'be radıyallahu anh*'ın anlattığına göre *"Hz. Muâviye radıyallahu anh kendisine: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan işittiğin bir şeyi bana yaz" diye mektup yazmıştır. O da Hz. Muâviye'ye şunu yazmıştır: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın şöyle söylediğini işittim:*

"Allah Teâla hazretleri, sizin için üç şeyi mekruh addetti.

★ Dedikodu,

★ Malın ziyâı.

★ Çok sual!.." [Buhârî, Zekât 53, Edeb 6; Müslim, Akdiye 35, (539).]

5901 ٣٠ــ وعن أنس رضى اللّهُ عنه أنه قال: [إِنَّكُمْ لَتَعمَلُونَ

أَعْمَالاً هِىَ فِى أَعْيُنِكُمْ أَدَقُّ مِنَ الشَّعَرِ، كُنَّا نَعُدُّهَا عَلَى عَهْدِ رسولِ اللّٰهِ ﷺ مِنَ الْمُوبِقَاتِ]. أخرجه البخارى

«الْمُوبِقَاتِ» المهلكات.

30. **(5901)**- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Siz birkısım ameller işliyorsunuz ki, onlar sizin nazarınızda kıldan daha ince (daha ehemmiyetsiz)dir. Halbuki biz onları, Resûlullah zamanında helake atıcılardan addederdik."* [Buhârî, Rikâk 32.]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, da hasahabe hayatta iken, müslümanlar arasında dinî hassasiyetin bir hayli zaafa uğradığını ifade etmektedir. *Hz. Aişe* ve diğer sahabilerden bu paralelde yakınmalar çoktur. *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* da muhtelif hadislerinde insanlarda görülecek olan bu gevşemeyi haber vermiştir. Bir Buhârî hadisi şöyle: يَذْهَبُ الصَّالِحُونَ الأَوَّلُ فَالأَوَّلُ وَيَبْقَى حُفَالَةٌ كَحُفَالَةِ الشَّعِيرِ اَوِ التَّمْرِ لاَيُبَالِيهِمُ اللّٰهُ بَالَةً **"İlk salihler birer birer gider. Geriye insanların âdileri kalır. Onlar tıpkı arpa döküntüsü veya hurma atıntısı gibidirler. Allah onlara beş paralık değer vermez."** Yine Buhârî'de gelen bir başka hadiste, zaman içinde âlim ve fâzıl kalmayıp, insanların, cahilleri kendilerine reis yapacakları ifade edilir.

2- *Hz. Enes radıyallahu anh*, ehemmiyetsiz gibi görülen günahlardan kaçınmayı tavsiye etmiş olmaktadır. *Resûlullah* devrinde insanların, *Aleyhissalâtu vesselâm*'dan aldıkları dersin feyziyle küçük günahlardan bile ciddi şekilde kaçındıklarını beyan ediyor. Nitekim *Resûlullah*: اِيَّاكُمْ وَمُحَقِّرَاتِ الذُّنُوبِ فَاِنَّمَا مَثَلُ مُحَقِّرَاتِ الذُّنُوبِ كَمَثَلِ قَوْمٍ نَزَلُوا بَطْنَ وَادٍ فَجَاءَ ذَا بِعُودٍ وَجَاءَ ذَا بِعُودٍ حَتّٰى جَمَعُوا مَا اَنْضَجُوا بِهِ خبزَهُمْ وَاِنَّ مُحَقِّرَاتِ الذُّنُوبِ مَتٰى يُؤْخَذُ بِهَا صَاحِبُهَا تُهْلِكْهُ

"Küçük günahlardan sakının. Zira küçük günahların meseli, bir vadiye inen bir cemaate benzer. Onlardan herkes bir çöp getirir. Bu çöplerle yemeklerini pişirirler. Küçük günahlar da böyledir, birikince sahibini helake atar."

İbnu Battal: "Küçük günahlar çoğalınca büyük olur" demiştir. Bazı rivayetlerde, küçük günahların da, ashabın, *Resûlullah* zamanında *"büyük"* addettikleri belirtilmiştir. *Ebu Eyyûb el-Ensârî hazretlerinin* şöyle söylediği rivayet edilmiştir: *"Kişi vardır, güzel amellerde bulunur ve buna güvenerek küçük*

günahları unutur. Allah'a kavuştuğu zaman bu küçükler etrafını sarmış olur. Kişi vardır günah işler, fakat bu günahından devamlı korkar. Öyle ki Allah'a kavuştuğunda azabtan emîn olur."

5902 ٣١ ـ وعن واثلة بن الأسقع رَضىَ اللّهُ عنهُ قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: لاَ تُظْهِرِ الشَّمَاتَةَ بِأَخِيكَ فَيُعَافِيَهُ اللّهُ وَيَبْتَلِيَكَ]. أخرجه الترمذى

31. **(5902)**- *Vâsıle İbnu'l-Eskâ' radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Kardeşine karşı şamata yapma. Allah ona afiyet sana da belayı verir."** [Tirmizî, Kıyamet 55, (2508).]

AÇIKLAMA:

Şamata dilimize de geçen bir kelimedir; düşmanlık ettiğin veya sana düşmanlık eden kimsenin maruz kaldığı musibet karşısında sevinmektir. *Resûlullah* mü'minin mü'mine şamata yapmasını menetmekte ve bu durumun tersine dönüp, şamata yapanın musibete düşebileceğini hatırlatmaktadır. Şu halde şamata bir başka hadiste tavsiye edilen *"düşmana karşı davranışta ölçülü olma"* prensibine aykırı düşmektedir.

590 ٣٢ ـ وعن أبى الدرداء رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: حُبُّكَ الشَّىْءَ يُعْمِى وَيُصِمُّ]. أخرجه أبو داود.

32. **(5903)**- *Ebu'd Derda radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissal tu vesselâm buyurdular ki:*

"Bir şeye karşı sevgin seni kör ve sağır eder (de onun eksiklerini gö mez, kusurlarını işitmez olursun)." [Ebu Dâvud, Edeb 125, (5130).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis Ahmed İbnu Hanbel'de hem merfû ve hem de mevkûf olarak vayet edilmiştir, merfû olması daha muvafık gözükmektedir. Hadis, kalbe kim olan sevginin, mahbubun kusurunu göremeyecek kadar gözü kör ve ku ları sağır edeceğini belirtiyor. Dinimiz bu fıtrî zaaf sebebiyle, pek yakınl şehadetini makbul addetmemiştir, çünkü doğruyu söyleyemez.

٣٣ ـ وعن أنس رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: الشَّيْطَانَ يَجْرِى مِنِ ابْنِ آدَمَ مَجْرَى الدَّمِ]. أخرجه أبو داود.

33. **(5904)**- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Şeytan insanoğlunda, kanın cereyanı gibi cereyan eder."** [Ebu Dâvud, Sünnet 18, (4719).]

AÇIKLAMA:

el-Kâdı ve bazılarının kaydına göre birkısım âlimler hadisin zahirini esas alıp, şeytanın insanın içinde dolaştığını kabul etmek gerektiğini, Allah Teâla hazretlerinin ona, insanın içinde, kanın dolaştığı gibi dolaşma güç ve kuvveti verdiğini söylemiştir. Birkısmı da: *"Bu, şeytanın saptırma ve vesveseyi çokça yapması sebebiyle yapılan bir istiaredir, şeytanın insandan, tıpkı kanın ayrılmadığı gibi hiç ayrılmadığını ifade etmektedir"* demiştir.

5905 ٣٤ـ وعن مالك. [أنَّهُ بَلَغَهُ أنَّ أُمَّ سَلَمَةَ رضى اللّهُ عنهَا قالَتْ: يَارَسُولَ اللّهِ. أنَهْلِكُ وَفينَا صَالِحُونَ؟ قَالَ: نَعَمْ، إذَا كَثُرَ الخَبَثُ].

«الخَبَثُ» الزنا.

34. **(5905)**- *İmam Mâlik rahimehullah*'a ulaştığına göre, *"Ümmü Seleme radıyallahu anhâ, Efendimiz'den sormuştur:*

"Ey Allah'ın Resûlü! Aramızda salihler mevcut iken bizler helak mi olacağız?" Aleyhissalâtu vesselâm:

"Evet, *buyurmuşlardır,* **pislik (zina) artarsa!"** [Muvatta, Kelam 22, (2, 991).]

5906 ٣٥ـ وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: لَيْسَ مِنَّا مَن خَبَّبَ امْرَأةً عَلَى زَوْجِهَا أوْ عَبْداً عَلَى سَيِّدِهِ].

أخرجه أبو داود.

«خَبَّبَ» أى أفسد وخدع

35. **(5906)**- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Hanımını kocasına karşı, köleyi efendisine karşı ayartan bizden değildir!" [Ebu Dâvud, Talâk 1, (2175), Edeb 135, (5170).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm,* kadınla bizzat evlenmek veya bir başkasıyla evlenmesini sağlamak maksadıyla kocasından boşanmaya teşvik etmeyi, çeşitli yollara başvurarak boşanma hususunda kadını aldatmayı yasaklamaktadır. Keza, bir efendinin kölesi veya cariyesini, zina veya livâtaya sevketmek veya kaçmasını sağlamak veya efendisini, onu satmaya zorlamak için hilelere başvurmayı yasaklamaktadır. Şu halde, kadınla-koca, köle ile efendi arasına sokulacak her türlü fitne ve fesad dinen yasaktır, pek büyük mânevi mesuliyeti mucibtir.

5907 ٣٦ـ وعنه رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: أَلاَ أُنَبِّئُكُمْ بِشَرَارِكُمْ؟ الّذى يَأْكُلُ وَحْدَهُ، وَيَجْلِدُ عَبْدَهُ، وَيَمْنَعُ رِفْدَهُ].

أخرجه رزين.

36. (5907)- Yine *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Size şerlilerinizi haber vereyim mi? Onlar, tek başlarına yiyenler, kölelerini dövenler, yardımı esirgeyenlerdir." [Rezîn tahriç etmiştir.]

ÜÇÜNCÜ FASIL

DİLİN AFETLERİ

5908 ١ـ عن أبى سعيد الخدرى رضى اللّه عنه يرفعه قال: [إذَا أَصْبَحَ ابْنُ آدَمَ فإنَّ الأَعْضَاءَ كُلَّهَا تُكَفِّرُ اللِّسَانَ فَتقُولُ: اتَّقِ اللّهَ فينَا، فَإنَّمَا نَحْنُ بِكَ، إنِ اسْتَقَمْتَ اسْتَقَمْنَا وَإنِ اعْوَجَجْتَ اعْوَجَجْنَا]. أخرجه الترمذى.

1. (5908)- *Ebu Sa'îdi'l-Hudrî radıyallahu anh, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'dan anlatıyor:

"Ademoğlu sabaha erdimi, bütün azaları, dile temenna edip: "Bizim hakkımızda Allah'tan kork. Zira biz sana tabiyiz. Sen istikamette olursan biz de istikâmette oluruz, sen sapıtırsan biz de sapıtırız!" derler." [Tirmizî, Zühd 61, (2409).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen tekfir, kişinin tezellülâne eğilmesi, başını indirmesidir. Daha ziyade yahudilerde görülen ve dilimizde *temennâ* denen, kişinin, hürmeten arkadaşının önünde eğilerek başını aşağı indirmesidir. Bu rükû değildir, ancak rükûya yakın bir eğilmedir.

Âzaların dile konuşması, hakikat olabileceği gibi, lisan-ı halle bir mecaz da olabilir denmiştir.

Hadis, bütün âzaların iyilik veya kötülükte dile tabi olduğunu ifade ediyor. Bazı şârihler bir diğer hadîse atıf yaparak demiştir ki: *"Eğer dersen ki: "Resûlullah:* **"Vücudda bir et parçası var, eğer o düzelirse bedenin tamamı düzelir, eğer o bozulursa bedenin tamamı bozulur, bilesiniz o kalptir"** *buyurmuştur. Bu hadisle arada bir zıtlık yok mu?" Biz de deriz ki: "Arada zıtlık yoktur. Çünkü dil, kalbin tercümanıdır ve bedenin dışındaki halifesidir. Öyleyse iş dile nisbet edilmişse bu, mecaz yoluyla yapılan bir nisbettir."*

5909 ٢ـ وعن سفيان بن عبد اللّه رضى اللّه عنه قال: [قُلْتُ

يَارَسُولَ اللّهِ، حَدِّثنِى بِأَمْرٍ أَعْتَصِمُ بِهِ، قالَ: قُلْ رَبِّى اللّهُ، ثُمَّ اسْتَقِمْ، قُلْتُ يَارَسولَ اللّهِ،مَاأَخْوَفُ مَا تَخَافُ عَلَىَّ؟ فَأَخَذَ بِلِسَانِهِ، ثُمَّ قَالَ: هٰذَا]. أخرجه الترمذى.

2. **(5909)**- *Süfyan İbnu Abdillah radıyallahu anh* anlatıyor: *"Ey Allah'ın Resûlü dedim, uyacağım bir amel tavsiye et bana!" Şu cevabı verdi:*

"Rabbim Allah'tır de, sonra doğru ol!"

"Ey Allah'ın Resûlü dedim tekrar. Benim hakkımda en çok korktuğunuz şey nedir?" Eliyle dilini tutup sonra: **"İşte şu!"** *buyurdu."* [Tirmizî, Zühd 61, (2412).]

5910 ٣ــ وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلْيَقُلْ خَيْراً أَوْ لِيَصْمُتْ]. أخرجه الترمذى.

وله فى أخرى، عن ابن عمر قال: «قالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ صَمَتَ نَجَا»

3. **(5910)**- *Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Allah'a ve ahiret gününe inanan kimse ya hayır konuşsun ya da sussun." [Tirmizî, Kıyamet 51, (2502).]

Tirmizî'nin *İbnu Ömer radıyallahu anh*'tan yaptığı diğer bir rivayette, *Resûlullah:* **"Kim susarsa kurtulur"** buyurmuştur.

AÇIKLAMA:

İnsanın her sözü kaydedilip yazıldığı ve Kıyamet gününde her kelamdan hesap verileceği için, ahirete inananların, hesabı kolay olan hayır konuşmaları tavsiye edilmektedir. Yani, kişi konuşmak isteyince önce bir düşünmeli, söyleyeceği zarar getirmeyecekse konuşmalı, zarar getirecekse susmalıdır. Zarar getirmesi, harama, mekruha götürmesi veya fesada sebep olmasıdır. Öyle ise bu ihtimallerin bulunmayacağı veya hayrın açık ve belirgin olduğu söz söylenebilir. Hatta mübahda dahi sükut tavsiye edilmiştir. Çünkü o da mekruh ve hatta harama müncer olabilir.

5911 ٤ ـــ وعن على بن الحسين عن أبى هريرة رضى الله عنه قال:
[قال رسولُ اللّهِ ﷺ: مِنْ حُسْنِ إسْلاَمِ الْمَرْءِ تَرْكُهُ مَالاَ يَعْنِيهِ].
أخرجه مالك مرسلاً والترمذى موصولاً.

4. **(5911)**- *Ali İbnu'l-Huseyn, Ebu Hureyre radıyallahu anh*'tan naklediyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kişinin mâlâyâni şeyleri terki İslâm'ının güzelliğinden ileri gelir." [Tirmizî, Zühd 11, (2318, 2319); Muvatta, Hüsnü'l-Hulk 3, (2, 903).]

5912 ٥ ـــ وعن أنس رضى الله عنه: [تُوُفِّىَ رَجُلٌ فَقَالَ رَجُلٌ آخَرُ لَهُ، وَرَسولُ اللّهِ ﷺ يَسْمَعُ: أَبْشِرْ بِالْجَنَّةِ. فَقَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: وَمَايُدْرِيكَ؟ لَعَلَّهُ تَكَلَّمَ بِمَا لاَيَعْنِيهِ، أَوْ بَخِلَ بِمَا لاَيُغْنِيهِ]. أخرجه الترمذى

5. **(5912)**- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Bir adam ölmüştü, diğer biri, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın işiteceği şekilde onun için şöyle söyledi: "Cennet mübarek olsun!" Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm sordu:*

"Nereden biliyorsun? Belki de o mâlâyâni konuştu veya kendisini zengin kılmayacak bir miktarda cimrilik etti!" [Tirmizî, Zühd 11, (2217).]

AÇIKLAMA:

Mâlâyânî, dilimize de girmiş olan kelimelerdendir. Kısaca "dünya ve ahiret için zaruri olmayan şey" diye tarif edilir. Alimlerimiz, *mâlayani*yi açıklamada bazı incelikleri beyan ederler. Pekçok hadiste buna temas edildiği için, şümûlünü bilmemizde fayda var: *İbnu Receb*'e göre mâlâyânî hem fiil ve hem de sözlerimizde olabilir. Kişinin mâlâyânîden uzaklaşması, haramları, şüpheleri, mekruhları, fuzulî olan mübahları terkiyle gerçekleşir. *Fuzulî mübah*, gerekli olmayan her şeydir. Müslümanlığın kemalini arayan kimseye bunların hepsini terketmesi gerekir.

Aliyyu'l-Kârî, tahlili biraz daha derinleştirerek der ki: *"Kişiyi fiil, söz, nazar ve fikir olarak ilgilendirmeyen herşey mâlâyânîdir."* Yani, sadece davranış ve sözde değil, baktığımız, düşündüğümüz, hayal ettiğimiz şeylerde de lüzumsuz ve gereksiz şeylerden kaçınmak gerekmektedir. *"Mâlâyâni'nin hakikatı der, din ve dünyasının zaruretinde muhtaç olmadığı şeydir. Mevlasının rızasını kazan-*

mada ona faydası olmayan şeydir; bunun da ölçüsü, onsuz hayatının devam etmesidir." Şu halde hayatımızın idamesinde muhtaç olunmayan şeyler mâlâyânidir. Bu nokta-i nazardan fazla söz, ziyade davranış hep mâlâyânîye girer.

Gazalî'ye göre mâlâyânînin tarifi: *"Kişi, sükût ettiği taktirde günaha girmediği, haline ve maline bir zarar vermediği her sözdür; sözgelimi bir grupla oturup seyahatinden bahseden, bu seyahati sırasında gördüğü dağlar ve nehirlerden ve başından geçen hadiselerden, hoşuna giden yiyecek ve içeceklerden, kılık kıyafetten, karşılaştığı zatlar ve onların hallerinden anlatan bir kimse, eğer bu hususları anlatmayıp da sükut etseydi, ne günaha girerdi ne de bir zarara uğrardı. O kimse bu işte ileri gitse, –ister istemez anlattıklarına bazı mübalağalar, ilaveler, çıkarmalar yapar, kendini satmalar, değişik şeyleri görmüş olmakla böbürlenmeler, hava atmalar, şunun bunun gıybetini yapmalar, Allah'ın yarattıklarından bazı şeyleri tahkirler araya girer. Halbuki insan bu esnada pek kıymetli olan ömrünü zayi etmiştir. Zikir, tefekkür gibi daha kıymetli şeyler yapmak varken bu faydasız ve hattâ zararlarla dolu şeyleri anlatmakla faydalıyı zararlı ile değiştirmiştir. Oysa insanoğlu, dilinin amelinden hesaba çekilecektir."*

Şu halde mâlâyânîyi, İslâm'ın insana getirdiği mesuliyet telakkisi çerçevesinde anlamak gerekmektedir. Kalbinin, dilinin ve göz, kulak, akıl, hayal gibi bütün azalarının amellerinden hesap verecek olan insanın, bu hesapta terazinin sevap kefesine girmeyecek şeylerden kaçınması gerekir. Böylesi bir mâlâyânî anlayışı, insanı, hayal kurarken bile iradî olmaya, iradesiyle faydalı şeyleri hayal etmeye, her meselede şuurlu ve iradeli şekilde hayır aramaya ve bu alışkanlığı kazanmaya sevkeder. Nitekim ayette, **"... Siz içinizde olanı açıklasanız da, saklasanız da, Allah onu bilir ve onunla sizi hesaba çeker..."** (Bakara 184) buyrulur. Bu ayet, söz ve fiil ötesinde, hayal, duygu ve düşüncelerin bile kayda geçirildiğini, zayi olup gitmediğini ifade etmektedir.

5913 ٦— وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: إِنَّ الْعَبْدَ لَيَتَكَلَّمُ بِالكَلِمَةِ مِنْ رِضْوانِ اللّهِ تَعَالَى لاَ يُلْقِى لَهَا بَالاً يَرْفَعُهُ اللّهُ بِهَا دَرَجاتٍ فِى الْجَنَّةِ، وَإِنَّ الْعَبْدَ لَيَتَكَلَّمُ بِالْكَلِمَةِ مِنْ سَخَطِ اللّهِ لاَ يُلْقِى لَهَا بَالاً يَهْوِى بِهَا فِى النَّارِ سَبْعِينَ خَرِيفاً]. أخرجه الثلاثة والترمذى.

6. **(5913)**- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: ***"Resûlullah aleyhis-salâtu vesselâm buyurdular ki:***

"Kul (bazan), Allah'ın rızasına uygun olan bir kelamı, ehemmiyet vermeksizin sarfeder de Allah onun sebebiyle cennetteki derecesini yükseltir. Yine kul (bazan) Allah'ın hoşnutsuzluğuna sebep olan bir kelimeyi ehemmiyet vermeksizin sarfeder de Allah, o sebeple onu cehennemde yetmiş yıllık aşağıya atar." [Buhârî, Rikak 23; Müslim, Zühd 49, (2988); Muvatta, 4, (2, 985); Tirmizî, Zühd 10, (2315).]

5914 ٧ـ وعن قيس بن أبى حازم قال: [دَخَلَ أَبُو بَكْرٍ رضىَ اللّهُ عَنْهُ عَلَى إِمْرَأَةٍ مِنْ أَحْمَسٍ يُقَالُ لَهَا زَيْنَبُ، فَرآهَا لاَتَتَكَلَّمُ. فقَالَ: مَالَهَا لاَتَتَكَلَّمُ؟ قالُوا: حَجَّتْ مُصْمِتَةً، فقَالَ لَهَا: تَكَلَّمِى، فَإِنَّ هٰذَا لاَيَحِلُّ، هٰذَا مِنْ عَمَلِ الْجَاهِلِيَّةِ فَتَكَلَّمَتْ. فقَالتْ: مَنْ أَنْتَ؟ فقَالَ: امْرُؤٌ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ، فقَالتْ: مِنْ أَىِّ الْمُهَاجِرِينَ؟ قالَ: مِنْ قُرَيْشٍ؟ قالَتْ: مِنْ أَىِّ قُرَيْشٍ؟ قالَ: إِنَّكِ لَسَئُولٌ، أَنَا أَبُو بَكْرٍ. قالَتْ: مَابَقَاؤُنَا عَلَى هٰذَا الأَمْرِ الصَّالِحِ الّذى جَاءَ اللّهُ بِهِ بَعْدَ الْجَاهِلِيَّةِ؟ قالَ: بَقَاؤُكُمْ مَااسْتَقَامَتْ أَئِمَّتُكُمْ. قَالَتْ: وَمَا الأَئِمَّةُ؟ قالَ: أَمَا كانَ لِقَومِكِ رُؤُوسٌ وَأَشْرَافٌ يَأْمُرُونَهُمْ فَيُطِعُونَهُمْ؟ قالَتْ: بَلَى. قالَ: فَهُمْ أُلَئِكَ]. أخرجه البخارى.

7. **(5914)**- *Kays İbnu Ebî Hâzim rahimehullah* anlatıyor: *"Hz. Ebu Bekr radıyallahu anh, Zeyneb adında Ahmesli bir kadının yanına girmişti. Onun hiç konuşmadığını gördü: "Nesi var, niye konuşmuyor?" diye sordu. Oradakiler:*

"Hiç konuşmadan hacc yapıyor!" dediler. Hz. Ebu Bekr kadına:

"Konuş. Zira bu yaptığın helal değil, bu cahiliye işidir" dedi. Kadın da konuşmaya başladı. Önce:

"Sen kimsin?" diye sordu. Hz. Ebu Bekr:

"Muhacilerden biriyim!" dedi.

"Hangi muhacirlerdensin?"

"Kureyş'ten."

"Kureyş'ten kimlerdensin?"

"Oo! Sen çok soru sordun! Ben Ebu Bekr'im."

"Allah'ın cahiliyeden sonra bize lutfettiği bu güzel din üzerine ne kadar baki kalacağız?"

"İmamlarınız müstakim (doğru yolda) olduğu müddetçe bakisiniz."

"İmamlar ne demek?"

"Kavmindeki reisler ve eşraflar var ya, halka emrederler, halk da onlara itaat eder?"

"Evet!"

"İşte onlar imamlardır." [Buhârî, Menakıbu'l-Ensâr 26.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, hiç konuşmadan hacc yapmanın caiz olmadığını göstermektedir. Hadis, *Hz. Ebu Bekr*'in sözü imiş gibi gözükse de merfû yani *Resûlullah*'ın sözü kabul edilmiştir. Çünkü, *Hz. Ebu Bekr*'in ifade ettiği dinî hükmü ancak *Resûlullah* verebilir, öyle ise *Hz. Sıddık*, o hükmü *Aleyhissalâtu vesselâm*'dan işitmiş olmalıdır.

Hadisin başka veçhinde, adı geçen kadının, bir nezir sonucu hiç konuşmadan haccetmekte olduğu tasrih edilir. *Hz. Ebu Bekr*, kadına konuşmasını emretmiş, fakat kefarette bulunmasını emretmemiştir. Üstelik böylesi bir haccın *"cahiliye işi"* olduğunu söylemiştir. Birkısım âlimler *cahiliye usulünce* aktedilen nezirlerin mün'akid olmayacağını, binaenaleyh, öylesi bir nezirden vazgeçmek gereğinden başka, herhangi bir kefaret terettüp etmeyeceğini söylemiştir.

2- *Hattâbî*, cahiliye menâsiki arasında samt (sükût)un da bulunduğnu, mesela kişinin, gece ve gündüz hiç konuşmamak üzere i'tikaf yaptığını, İslâm'ın bunu yasaklayıp itikaf sırasında hayırlı şeyleri konuşmalarını emrettiğini kaydeder. *İbnu Kudâme*, el-Muğnî'de: *"İslâm şeriatında konuşmayı terk yoktur. Hatta rivayetlerin zahiri, bunun haram olduğuna delalet eder"* diye hükmeder ve: *"Böyle bir nezirde bulunana o nezre uyması gerekmez, Şâfiî ve Ashab-ı Re'y de böyle hükmetmiştir. Bu hükme muhalefet edeni bilmiyoruz"* der.

3- Hadis, en sonunda cemiyetin istikamet üzere olmasında baştakilerin, eşrafın ehemmiyet ve rolünü te'yid etmektedir. Zaten başka rivayetlerde النَّاسُ عَلَى دِينِ مُلُوكِهِمْ **"İnsanlar krallarının dini üzeredirler"** buyrulmuştur. Baştaki dinin dışına çıksa kendisi sapmakla kalmaz, halkı da saptırır.

5915 ٨ ـ وعن بريدة رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: لاَتَقُولُوا لِلْمُنَافِقِ سَيِّدٌ فَإِنَّهُ إنْ يَكُ سَيِّداً فَقَدْ أَسْخَطْتُمُ اللّهَ تَعَالَى]. أخرجه أبو داود.

8. **(5915)**- *Hz. Büreyde radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Münafığa "efendi" demeyin. Zira eğer o, seyyid olursa Allah'ı kızdırırsınız." [Ebu Dâvud, Edeb 83, (4977).]

AÇIKLAMA:

Seyyid: Efendi, sâhib manasına gelir. Bu sebeple, bir gruba veya bir köleye veya bir emvale sahip olan kimseye seyyid denmektedir. Bunun dilimizdeki en yakın karşılığı efendidir. Yerine göre *ağa* kelimesi de kullanılabilir.

Seyyid kelimesi, birisi hakkında kullanmak tazîm, yani o kimseyi büyüklemek manasını ifade ettiği için Allah'ın gadabına sebep olmaktadır. Çünkü ilâhî ölçüler nazarında, münafık tazime müstehak olmayanlardandır. Çünkü o kendisine yalan ve nifakı prensip edinmiştir, hiç böyle birisi saygıya, efendiliğe müstehak olur mu?

Hadisin şu manaya geldiği de söylenmiştir: *"Eğer münafık, size efendi olursa, ona itaat etmeniz gerekecek, ona itaat edecek olursanız Rabbinizi kızdırmış olacaksınız"* veya: *"Münafığa efendi demeyin, eğer ona efendi derseniz Rabbinizi kendinize kızdırmış olursunuz."*

5916 ٩ ـ وعن أم حبيبة رضى اللّه عنها قالت: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: كُلُّ كَلاَمِ ابْنِ آدَمَ عَلَيْهِ لاَ لَهُ: إلاَّ أَمْرٌ بِمَعْرُوفٍ، أَوْ نَهْىٌ عَنْ مُنْكَرٍ، أَوْ ذِكْرُ اللّهِ تَعَالَى]. أخرجه الترمذى.

9. **(5916)**- *Ümmü Habibe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Ademoğlu'nun, emr-i bi'l-ma'ruf veya nehy-i ani'l-münker veya Allah Teâla hazretlerine zikir hariç bütün sözleri lehine değil, aleyhinedir." [Tirmizî, Zühd 63, (2414).]

AÇIKLAMA:

Aliyyu'l-Kâri der ki: *"Hadisin zahiri, istisna edilen; emr-i bi'l-ma'ruf, nehy-i*

ani'l-münker ve zikrullah dışında bütün konuşmaların kişinin aleyhinde olduğunu, mübah bir nev bulunmadığını gösteriyor. Ancak, bunu mübalağaya ve istikametli olmayan kelamdan zecrde (yani caydırmada) te'kîde hamletmek gerekir. Şurası muhakkak ki, mübah söz, ahirette ona bir fayda sağlayacak değildir. Şu da söylenmiştir: "Hadisin takdiri şöyledir: "Ademoğlunun zikri geçenler ve benzerleri dışında kalan her sözü, onun için bir üzüntü ve pişmanlıktır. Onda menfaatine bir yön yoktur. Bu sadedde gelen diğer birçok hadis de bunu teyid eder. Sadedinde olduğumuz hadisin şu ayetten iktibas edilmiş olması muhtemeldir, (meâlen): **"İnsanların birbirleri arasında gizlice konuşmalarının çoğunda hayır yoktur. Ancak sadaka vermeyi, bir iyilik yapmayı veya insanların arasını düzeltmeyi teşvik eden kimselerin bu maksatla yaptıkları gizli konuşmalar bundan müstesnadır. Kim bunu Allah rızası için yaparsa, elbette biz ona pek büyük bir mükafaat vereceğiz"** (Nisa 114).

Şu halde gerek ayetlerde ve gerek hadislerde gelen hayra müteallik konuşma çeşitleri dışındaki konuşmalar kişinin lehine değildir. Hadiste sadece üç tane istisnanın zikri, hem o üç kısma giren kelamın ehemmiyetini tebarüz ettirir, hem de bunlar dışında kalan mübah kelamlarda son derece dikkatli olmaya uyarı teşkil eder. Alimler, *mübah kelamın* aleyhte olmayacak hududda kalsa bile âhirette faydasının olmayacağına dikkat çekerler. Normal bir sohbet mübahtır, ama gıybete, dedikoduya, mâlâyâniye bulaşma tehlikesi her an mevcuttur. Bütün mübahlar böyledir. Dolayısıyla, *Aleyhissalâtu vesselâm,* Allah'ın rızasına, ahiret ekimine azami ölçüde muvafık bir hayat tarzının yollarını gösterirken, telaffuz ettiğimiz kelam meselesinde, mü'minleri azami ihtiyatlı olmaya çağıran bir üslub takip etmiştir, mücazefe yoktur.

5917 ١٠ـ وعن ابن عمرو بن العاص رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: إنَّ اللّهَ تَعَالَى يُبْغِضُ البَلِيغَ مِنَ الرِّجَالِ الّذِى يَتَخَلَّلُ بِلِسَانِهِ كَمَا تَتَخَلَّلُ الْبَقَرَةُ]. أخرجه الترمذى.

10. **(5917)**- *İbnu Amr İbni'l-Âs radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Allah Teâla hazretleri, insanlardan, sığırların dilleriyle toplamaları gibi, dilleriyle toplayan belâgat sahiplerine buğzeder." [Tirmizî, Edeb 82, (2857).]

AÇIKLAMA:

Tahallül, sığırın dilini dişi üzerinde dolandırmasıdır. Fakat sığırlarda otu di-

liyle toplayıp ağızlarına verme hadisesi ifade edilmektedir. Hadiste *Aleyhissalâtu vesselâm*, belâgat sahibi insanları sığırların bu yiyiş tarzlarına teşbih etmekle geçimini diliyle sağlayan belâğat yani güzel söz sahibi insanları dikkatlere arzetmektedir. Bu kimseler çoğunlukla erkek olduğu için "erkek" diye tahsis etmiştir. Aslında aynı tarzda meslek icra eden herkes, kadın veya erkek, hadisin tehdidinin şümûlüne girer. Bu sebeple tercümede *"insanlar"* kelimesini tercih ettik.

Alimler, fıtrî olan belâgatın zemmedilmediğini, bunun şu veya bu tarzda insanları aldatma vasıtası yapılmasının zemmedildiğini belirtirler. Siyasi, iktisadî, ideolojik, askeri her çeşit propaganda belagata dayanır ve bunlar maalasef insanları aldatma ve istismar etmeyi hedeflemektedir. ***Resûlullah*** buna alet olan *"beliğ"*leri tehdid etmektedir.

5918 ١١ — وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ تَعَلَّمَ صَرْفَ الْكَلاَمِ لِيَسْتَبِىَ بِهِ قُلُوبَ الرِّجَالِ لَمْ يَقْبَلِ اللّهُ مِنْهُ يَوْمَ الْقِيامَةِ صَرْفاً وَلاَ عَدْلاً.] أخرجه أبو داود.

«والمُرادُ» بصرف الكلام، ما يتكلفه الإنسانُ من الزيادة فيه على الحاجة وإنما كره ﷺ ذلك لما يدخله من الرياء والتصنيع ويخالطه من الكذب والتزيد.

و «الاستباءُ» افتعال من السبى كأنه ينهب بكلامه قلوب السامعين.

11. **(5918)**- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"**Resûlullah** aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kim, insanların kalbini çelmek için kelamın kullanılışını öğrenirse, Allah Kıyamet günü, ondan ne farz ne nafile hiçbir ibadetini kabul etmez!" [Ebu Dâvud, Edeb 94, (5006).]

AÇIKLAMA:

Hattabî, hadis metninde geçen *sarfu'l-kelam* (صَرْفُ الكَلاَمِ) tabirini *ihtiyaç fazlası kelam* diye ifade etmiştir. Bu durumda mana: *"Kim insanların kalbini çelmek için ihtiyaç fazlası söz öğrenirse..."* olur. Halbuki *sarf* kelimesinin çevirmek, kullanmak gibi daha geniş bir kullanımı var. Sözgelimi ayet-i kerimede صَرَفَ اللّهُ قُلُوبَهُمْ **"Allah kalplerini çevirdi"** (Tevbe 127) tabiri geçer. Sar-

râf kelimesi altını gümüşe, gümüşü altına, parayı dövize çeviren manasında halen kullanılmaktadır. Keza *tasarruf* da *sarfın* mübalağalı kullanımıdır. Yani demek istiyoruz ki, sadedinde olduğumuz hadiste geçen *sarfu'l-kelam* tabirini *kelamı kullanma* manasında anlamak da mümkün olacaktır. Öyleyse hadisten: *"İnsanların kalplerini çelmek (veya esir etmek) için kelamı kullanmayı öğrenmenin yasaklandığını"* anlayabiliriz. Böylece günümüzde geliştirilen propaganda, reklam gibi, insan tabiatının birkısım zaaflarını istismara dayalı meslek ve sanat ve hatta geçim dallarının din nokta-i nazarından değerlendirilmesi daha kolay bir hal alır.

Esasen, *Hattâbî*'nin açıklamasının devamı da hadisten anladığımız bu manayı dolaylı olarak te'yid eder. Der ki: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm sarfu'l-kelamı mekruh addetmiştir. Çünkü (bu ziyade sebebiyle) kişi, sözüne riya ve yapmacıklık sokmakta, yalan ve fazlalıklar karıştırmaktadır. Bunu önlemek için sözün ihtiyacı görecek kadar olmasını, ilavede bulunmamasını, zahirinin bâtınına, sırrının aleniyetine muvafık olmasını emretmiştir." Resûlullah*'ın bu yasağında reklam ve propagandanın ferdî, âilevî ve içtimâî zararlarının da maksud olduğu söylenebilir.

Hadiste geçen mevzumuzu tamamlayan ikinci kilit kelime, *çelme* diye tercüme ettiğimiz لِيَسْبِيَ deki *istiba* kelimesidir. Bu kelime *düşmanı esir etmek* manasına gelen *seby* mastarından gelir. Yani *kalpleri çelme* tabiri yerine *kalpleri esir etme* tabirini kullansak asla daha uygundur. Şu halde hadiste, kalpleri esir etmek maksadıyla belâgat ve fesahatin kullanılması yasaklanmaktadır.

Yukarıda kaydedilen son birkaç hadis reklamcılıkla yakından ilgilidir. Bu sebeple reklam üzerine bir istidrad kaydediyoruz.

İSTİDRAD:

HADİSLERE GÖRE REKLAM

Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm'le reklamcılık arasında irtibat, ilk nazarda yadırganabilir; *"Reklam günümüzün hâdisesi, hadislerle irtibat kurmak bir zorlanma, bir tekellüf olmaz mı?"* diyen bile çıkabilir.

Böyle düşünmek, herşeyden önce *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm devrini* yeterince tanımamaktan kaynaklanır. O devir içtimai hayatında, günümüzdeki sosyal müesseselerden pek çoğuna tekabül eden karşılıklarına rastlamak mümkündür. Reklamcılık bunlardan biridir. Belki bugünkü kadar yaygın, bugünkü kadar kesif değildir, ama mevcuttur. Hatta bugünkü gibi tamamen müstakil bir endüstri, bir geçim dalı da olmayabilir, ama her şeye rağmen reklamcılık vardır, reklam faaliyetleri mevcuttur.

*Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm devri*nde reklam işlerini daha ziyade şairler, hatipler ve kâhinler yürütüyorlardı. Meşhur bir hatibin veya şairin bir mal üzerine sarfedeceği bir cümle, bir beyit o malı mergub yapıyor, değerini artırıyordu. Evlenmekte zorluk çeken kızların bile, böyle bir övgü ile mergub hale gelmesi, taliplerinin artması olağan hadiselerdendi.

Peygamberimiz aleyhissalâtu vesselâm şair ve kâhinlerin insanlar üzerindeki çoğunlukla istismar edilen ve kötüye kullanılan bu müessiriyetini gördüğü için, henüz peygamber olmamışken bile şair ve kâhinlerden hoşlanmazdı. Peygamberliğin başlangıcında mazhar olduğu olağanüstü haller, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ı tecessüse değil, korkuya atmıştı. Bazı rivayetlerde, açık şekilde, kâhin ve şair olmaktan korktuğunu ifade eder.

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bir hadisinde mealen **"Beyanda sihir vardır"** diyerek sanatlı sözün insan üzerindeki kesin tesirini belirtmiştir. Bu hadis, beyanın akıl ve kalpler üzerinde –aynen sihirde olduğu gibi– irade dışında yön verici bir tesire sahip olduğunu belirtir. Yani nasıl ki sihirbaz, sihri ile, gözleri sihirleyerek bâtılı hak gösterdiği gibi, mâhir bir hatip, sanatkârâne bir konuşmasıyla akılları çelip, muhâkeme ve idrakini meşgul etmek suretiyle bâtılı hak veya hakkı bâtıl diye gösterebilir.

Şu halde belâgatlı söz, insan fıtratında müessir bir silahtır. Bu, hayırda da, şerde de kullanılabilir. *Hz. Peygamber*, bunun şerde kullanılmasına şiddetle karşı çıkmıştır. *Resûlullah*'ın müşrik şairlerle amansız mücadelesi, ayrı bir konudur.

Bugün reklam, aynen cahiliye kahin ve şairlerinin tarzındaki secîli sözlere ve aldatıcı üslûba dayandığı için, yukardaki hadislerle reklam arasında kurulan irtibatın garip karşılanmayacağını ümid ederiz. Kaldı ki doğrudan konuya temas eden hadisler de var. Bir hadis mealen şöyle: **"Kim, kelamı kullanma sanatını, insanların kalbini (istediği istikamete) meylettirmek maksadıyla öğrenirse Allah, Kıyamet günü, onun ne farz, ne de nâfile hiçbir hayrını kabul etmez."**

Şüphesiz bu hadis sırf reklamcıları hedefleyerek söylenmiş değildir. Ancak, söz sanatını kötüye alet eden her çeşit faaliyetleri buna sokabiliriz. Bugün reklamların, israfı artırma, zorla ihtiyaç uyandırma, zaruri olmayan birkısım istihlak maddelerini zarurî ihtiyaç maddeleri sınıfına sokma, talebi artırarak fiyatların yükselmesine sebep olma gibi pek çok zararları en iyimser çevrelerde bile kabul edilmektedir. Reklamın zararları bizzat iktisatçılar tarafından kabul edilen bir keyfiyettir. Her zararlı şeye karşı olan İslâm'ın başta israf pek çok zararlara

analık yapan günümüzün reklamcılığına karşı olması pek tabiîdir.

Mamafih, yukarıdaki hadis meseleye dolaylı olarak temas ederse de, daha doğrudan temas eden hadisler de var. *Resûlullah* birinde şöyle buyurur: **"Allah nazarında, insanların en menfuru, (rızkını) sığırlar gibi diliyle toplayan belâgatlı kimsedir."**

Bu hadis, fevkalâde bir teşbihle geçimini aldatıcı reklamcılığa bağlayan kimselere işaret etmektedir. Nitekim şârihler hadisi söylediğimiz şekilde açıklarlar: *"Burada derler, geçimini teminde dilini kullananlar kastedilmektedir"* ve şöyle devam ederler: *"Nasıl ki, sığırlar, yerden dilleriyle yiyeceklerini toplarken yaş-kuru, yumuşak-sert, yonca-diken ayırımı yapmazlar, bazı insanlar da kazançlarını temin ederken, tıpkı onlar gibi hareket ederek, hak-batıl, faydalı-zararlı, haram-helal ayırımı yapmaksızın dilleriyle insanları aldatarak kazanırlar."*

SÖZ SANATI KIYAMET ALAMETİ Mİ?

Her çeşit gayrımeşru kazancın haram edilmiş olduğu dinimizde, görüldüğü üzere, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın *yiyeceğini diliyle toplayanlar*a ayrıca dikkat çekmesi, bunların farklı bir zümre olduğunu söylememize daha da haklılık kazandırmaktadır. Mamafih kaydedeceğimiz şu üçüncü hadis bu zümrenin, Kıyamete doğru, yani belli bir zamandan sonra zuhûr edeceğini belirtmektedir: **"Tıpkı sığırların dilleriyle yemesi gibi, dilleriyle yiyen bir zümre çıkmadıkça Kıyamet kopmaz."**

Burada da aynı teşbih sözkonusu. *Resûlullah,* istikbalde çıkacak ve geçimini *"söz sanatı"*na bağlayacak bir zümreyi, en bariz vasfıyla nazarlara arzetmektedir. Kıyamet alametleri arasında zikredilmiş olması, kötülenenlerin de ikinci bir unsurudur. Çünkü içtimai bozukluklar, lisan-ı nübüvvette, hep *kıyamet alameti* olarak ifade edilmiştir.

Tekrar edelim: *Hz. Peygamber,* belâğata, beliğ insana karşı değildir. Belâgatın kötüye kullanılmasına karşıdır. Aynı şekilde tüccarın veya müstahsilin malını tanıtmasına, pazara arzetmesine de karşı değildir. Medeni bir cemiyette ihtiyacı duyulan herhangi bir şeye İslâm'ın karşı olmasını söylemek mümkün değildir.

Biz yukarıdaki hadislerden reklamcılığın aleyhine bir mânâ çıkardı isek, bununla, temelde insan fıtratındaki birkısım zaafları istismara dayanan günümüz reklamcılığını kastediyoruz. Mesela meşrubat reklamı yapılırken şehevi yönleriyle nazara verilen kadının araya sokulması tanıtma değil, beşeri zaafın istismarıdır. Hatta, kadının reklama sokulmasını, günümüz reklamcılığını İslâm açısından gayr-ı meşru kılan bir başka âmil olarak belirtmek isteriz. *Resûlullah*

aleyhissalâtu vesselâm: **"Benden sonra kadınlardan daha büyük fitne bırakmıyorum"** derken, kadının bu çeşit istismarlarını da kastetmiş olmalıdır. Modern reklamdan kadın çıkarılsa, onun zararlılığı yarı yarıya azalır. Reklamın söz kısmından da aldatıcı, iğfal edici unsurlar çıkarılsa geriye meşru tanıtma kalır.

İSLÂM ALDATMAYI YASAKLAR

Şunu da kaydetmek isteriz: Kanaatimizce bugünkü sesli ve görüntülü reklamı İslâm nokta-i nazarından değerlendirirken sadece kadın ve istismarcı belâğatı yönüyle değerlendirmek yeterli değildir. Reklama giren aldatıcı (yalan) unsurlar da ciddiyetle gözden geçirilmelidir. İslâm dini aldatmayı şiddetle yasaklar. Bu hususta pek çok hadis var. Birinde *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* şöyle buyurur: **"Bir müslümanı aldatan veya zarar veren, ona hile yapan bizden değildir."** Şu halde, bu nokta-i nazardan reklamlarda aldatıcı, zarar verici bir yön bulunduğu müddetçe onun tecvizi mümkün değildir. Televizyon ve radyolardan çıkan hal-i hazır reklamların *"aldatıcı"*lıktan *"zararlı"*lıktan uzak olduğu söylenemez.

Meseleye İslâm açısından bakınca bir başka hususa daha temas etmek gerekecektir; ahlaki yön. Şüphesiz bu çok su götüren bir noktadır. Hele ahlakî değerler meselesinde ölçüyü, miyarı kaybetmiş bir ortamda olunursa. Ben teferruata girmeden İslâm'ın adaba giren bir inceliğini hatırlatacağım: Dinimiz, canı çekip de bulamayacakları daha fazla rahatsız etmemek gerekçesiyle sokakta aleniyet vasfını taşıyan şartlarda bir şeyler yemeyi edeb dışı ilan etmiş, mürüvvet (insaniyet) noksanlığına alâmet kabul etmiştir. Hatta böyle kimselerin şahitliği makbul mu, değil mi münakaşa bile edilmiştir.

Demek istediğimiz şu ki, büyük çoğunluğuyla milletimiz peynir-ekmeği bulmakta zorluk çekerken, bilmem hangi malın reklamını yapacağız diye sadece binbir hile ile milleti soyan bir avuç zümrenin sofrasına girebilecek yemekleri televizyonda teşhir etmeyi fevkalâde kabalık ve milletimize karşı saygısızlık olarak görüyoruz. Ahlak meselesinde gerisi buna kıyas edilsin.

Şu halde, insan fıtratındaki bazı zaafların istismarına yönelik belâgat, seks, aldatma ve millî ahlakımıza uymayan unsurlara yer veren reklama İslâm fetva veremez, çünkü zararlıdır.

Sigara, içki, muzır neşriyat gibi zararlıların reklamına ise hiçbir surette fetva vermeyeceği açıktır.

Bir avuç zümrenin menfaati için topyekün milletin zararına göz yummak medenilik sayılamaz.

5919 ١٢ـــ وعن ابن مسعود رضى الله عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ: هَلَكَ المُتَنَطِّعُونَ، قَالَهَا ثَلاَثاً]. أخرجه مسلم وأبو داود.

«التَّنَطُّعُ» فى الكلام: التعمق فيه والتفاصح.

12. **(5919)**- *İbnu Mesûd radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kelamda ileri gidenler helak oldular. Kelamda ileri gidenler helak oldular! Kelamda ileri gidenler helak oldular!" [Müslim, İlm 7, (2670); Ebu Dâvud, Sünnet 6, (4609).]

AÇIKLAMA:

Mutenattı', mute'ammik ve *müteka*'ır, yani *derinleşen* manasındadır. *İbnu'l-Esir* lügat yönüyle *boğazının gerisinden konuşan* manasına geldiğini, kelimenin ağızın gerisindeki üst mağara (yutak kısmı) manasına gelen *nita'* kelimesinden geldiğini, sonradan gerek kelam ve gerekse fiildeki herçeşit derinleşmeye dendiğini belirtir.

Kelimenin kazandığı kullanım genişliğine etraflıca yer veren *Münavî*, hadiste *mütenattiûn* ile kelama kazandırılan güzellik vasıtasıyla kalpleri esir etmeye çalışanların kastedildiğini belirttikten sonra, *Zemahşerî*'nin hadiste muhtelif kıraatlerde mücadele ve münakaşanın yasaklandığını, çünkü hepsinin *(Resûlullah* tarafından öğretilmeleri sebebiyle) güzel ve doğru olmakta birleştiğini anladığını belirtir. Sonra açıklamasına devam eder: *"Nevevî der ki: "Hadis, avama hitap ederken fesahat yapmaya zorlanarak, lügat parçalayarak veya söze i'rab inceliklerini doldurarak kelamda derinliğe yer vermenin mekruh olduğunu ifade etmektedir."*

Münavî, diğer birkısım alimlerin de: *"Hadiste nehyedilen mütenattiûndan muradın "kendisini ilgilendirmeyen şeylerde mübalağaya kaçanlar"* olduğunu söylediğini kaydeder. Keza bazı alimler de *müttenattiun* ile vukûu nâdir ve halli zor meselelerden soru soran kimselerin kastedildiğini belirtmişlerdir. Çok sual sormanın yasaklanmasıyla ilgili bahiste hadisin bu manasını esas alarak *mütenattiûnu dırdırcılar* diye tercüme etmiştik. Diğer bazı alimler ise bununla *"İbadetlerinde, şeriatın kanunlarından da dışarı çıkacak kadar aşırılıklara düşerek şeytanın vesveselerine alet olanların kastedildiğini"* söylemiştir.

TALİ MESELELERDE ARAŞTIRMA EDEBİ[17]

Mütenattıûn kelimesinden alimlerin anladığı farklı manaların beyanı, alimlerimize mühim bir hususun aydınlatılması lüzumunu hissettirmiştir. *İbnu Hacer,* bazı alimlerin şöyle dediğini kaydeder: *"Gerçek şu ki: "Hakkında nass olmayan bir mesele hususunda araştırma iki kısımdır:*

1) Bu, meselenin nassın delaletine girip girmediğini araştırmaktır. Nassın delaletine giriş veçhi ihtilaflı da olsa, bunun ortaya çıkarılması müstahsendir, matlubdur, mekruh değildir. Hatta bazı durumlarda bu iş, kendisine terettüp eden kimseye farzdır.

2) Farklılıklar üzerine dikkati teksîf edip birbirine denk olan iki şeyi, bunların arasını birleştirecek bir vasıf bulunduğu halde, şeriata müsbet veya menfi bir tesiri olmayan bir fark sebebiyle ayırmak veya bilakis, iki farklı şeyi mesela reddedilecek bir vasıfla birleştirmek. İşte selef, bu çeşit tedkikat ve derinleşmeyi zemmetmiştir. **Mütenattiûn helak oldu** *hadisi de bunların haline mutabıktır. Alimler, bu söylenen derinleşmede zaman kaybı görmüşlerdir. Çünkü elde edilen neticede bir fayda yoktur. Bunun misali kitapta veya sünnette veya icmada bir aslı olmayan, vukûu nadir bir meselede teferruata inmektir. Kişi böyle bir meselede neticeye ulaşmak için zaman ayırmıştır. Halbuki o zamanı bir başka şeye ayırsa idi onun için daha iyi olacaktı. Hele bu meşguliyet, onu, vukûu çok olan meselelerde geniş açıklama yapmaktan gaflete sevketmişse zararı daha büyüktür.*

Bundan da fenası, şeriatın, keyfiyetini araştırmadan iman etmeyi emrettiği bir kısım meselelerdeki araştırmadır. Sözgelimi mahsusât yani duyularla algılanan alemde bir benzeri, şahidi olmayan mesela Kıyamet, Ruh, bu ümmetin ömrünün müddeti gibi meselelerden sualler bu gruba girer. Çünkü bunlar ve benzerleri sadece nakille bilinebilir. Bunların çoğuna, araştırma yapmaksızın iman gerekir.

Bazı alimler, tenattu'un misalinin, sorulan şey hakkında müsaade fetvası verildikten sonra, yasak fetvasını verdirecek şekilde soruyu çoğaltmak olduğunu

---

(17) Sual bahsine daha önce de temas ettiğimiz halde burada bir kere daha temas edip meselenin bir başka buudunu belirtmeye bizi sevkeden sebeplerden biri, zamanımızda, gizli şer güçlerin, okuyan gençlerimizi, gerçek meselelerden uzaklaştırmak, dinlerini, millî kültürlerini, memleketimizin gerçek problemlerini ve sağlıklı çözüm yollarını öğrenmelerine mâni olmak, kafalarını karıştırarak dinlerinde şüphelere sevketmek için, her yıl, ciddiyet ve faideden uzak bir kısım sualleri piyasaya sürerek, onlarla meşgul etme yolunu tutmalarıdır. Bu ince husus iyi anlaşılmalı, soru geldiği zaman, soru meselesinin iç yüzü açıklanmalıdır.

söylemiştir. Şöyle ki: Bir kimse, çarşıda satışa arzedilen malın, satanın eline nasıl ulaştığını araştırmadan satın almasının mekruh olup olmadığını sorsa, buna "caizdir, mekruh değildir" diye cevap verilir. Ama o tutup: "Ben o malın yağma veya gasb yoluyla satıcının eline ulaşmasından korkuyorum" diyecek olsa, o zaman, bu meselede bir endişe araya girer ve kendisine şöyle cevap verilir: "Eğer bu parelelde sabit bir delil varsa onu satın almak haramdır, tereddüd varsa mekruhtur veya en azından evlâ olana muhaliftir." Eğer soru sahibi bu dırdıra yer vermeseydi müftü "caizdir" fetvasına bir eklemede bulunmayacaktı."

İbnu Hacer, sıkça vukûa gelen hâdiselerle ilgili sual kapısını kapamanın da iyi olmayacağına dikkat çektikten sonra, vukûu nadir meselelerde teferruata inmenin de mezmûm olacağını belirtir. Sadedinde olduğumuz hadisi böyle anlamamızda isabet vardır.

5920 ١٣ — وعن ابن عمر رضى اللّٰه عنهما قال: [قَدِمَ رَجُلاَنِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَخَطَبَا، فَعَجِبَ النَّاسُ لِبَيَانِهِمَا؛ فقَالَ رسولُ اللّٰهِ ﷺ: إنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْراً]. أخرجه البخارى ومالك وأبو داود والترمذى.

13. **(5920)**- *İbnu Ömer radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Meşrık cihetinden iki adam geldi ve bir hitabede bulundular. Onların beyanlarındaki güzellik herkesin hoşuna gitti. Bunun üzerine Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:*

"Beyanda mutlaka bir sihir var!" *buyurdular."* [Buhârî, Tıbb 51; Muvatta, Kelam 7, (2, 986); Ebu Dâvud, Edeb 94, (5007); Tirmizî, Birr 81, (2029).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin geniş açıklamasını daha önce kaydettiğimiz için burada teferruata girmeyeceğiz. Şu kadarını tebârüz ettirebiliriz: *Aleyhissalâtu vesselâm* güzel sözde insanı teşhir eden bir güç olduğunu te'yîd etmektedir. Bazı alimler, bu hadiste sözün güzelleştirilmesinin medhi ve buna teşvik olduğunu söylerken, bazıları da hadiste, kelamı güzelleştirme özentisinin zemmedildiğini söylemiştir. En doğrusu, beyan ve güzel sözün hakta kullanılmasının memduh, bâtıl ve aldatmada kullanılmasının mezmum olduğudur.

5921 ١٤ — وعن أبى أمامة رضى اللّٰه عنه قال: [قال رسولُ اللّٰهِ ﷺ: أنَا زَعِيمٌ بَيْتٍ فى رَبَضِ الْجَنَّةِ لِمَنْ تَرَكَ الْمِرَاءَ وَإنْ كَانَ مُحِقّاً،

وَبَيْت فى وَسَطِ الْجَنَّةِ لِمَنْ تَرَكَ الْكَذِبَ وَإِنْ كَانَ مَازِحاً، وَبِبَيْتٍ فِى أَعْلاَ الْجَنَّةِ لِمَنْ حَسُنَ خلُقُهُ]. أخرجه أبو داود بهذا اللفظ، والترمذى عن أنس بمعناه.

«رَبْضُ الجَنَّةِ» مَا حولها من العِمَارَةِ.

و «الْمِرَاءُ» الجدال والخصام.

14. (5921)- *Ebu Ümâme radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Ben, haklı bile olsa münâkaşayı terkeden kimseye cennetin kenarında bir köşkü garanti ediyorum. Şaka bile olsa yalanı terkedene de cennetin ortasında bir köşkü, ahlakı güzel olana da cennetin en üstünde bir köşkü garanti ediyorum." [Ebu Dâvud, Edeb 7, (4800).]

5922 ١٥ ـ وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: كَفَى بِكَ إِثْماً أَنْ لاَتَزَالَ مُخَاصِماً]. أخرجه الترمذى

15. (5922)- *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Sana günah olarak, husûmeti devam ettirmen yeterlidir (çünkü bu, gıybete kapı açar).' [Tirmizî, Birr 58, (1995).]

5923 ١٦ ـ وعن أبى بكرة رضى اللّه عنه قال: [قالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: لاَ يَقُولَنَّ أَحَدُكُمْ قُمْتُ رَمَضَانَ كُلَّهُ، وَصُمْتُهُ كُلَّهُ، قالَ: فَلاَ أَدْرِى، أَكَرِهَ التَّزْكِيَةَ؟ أَوْ قَالَ: لاَبُدَّ مِنْ نَوْمَةٍ أَوْ رَقْدَةٍ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

16. (5923)- *Hz. Ebu Bekre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Sizden kimse: "Ramazanın tamamında (namaza) kalktım, tamamında orucumu tuttum" demesin."

(Hadisi Ebu Bekre'den rivayet eden Hasan Basri der ki:) "Bilemiyorum, Aleyhissalâtu vesselam bu sözüyle kişinin nefsini tezkiye etmiş olmasını mı mek-

ruh addetti veya "uyumak da lazım yatmak da" mı de(mek iste)di?" [Ebu Dâvud, Savm 47, (2415); Nesâî, Sıyâm 6, (4, 130).].

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen *derc*in sahibi ihtilaflıdır. *Ahmed İbnu Hanbel*'e göre *Hasan Basrî*'dir, bazı rivayetlerde *Katâde*'dir.

2- *"Ramazanın tamamında kalktım, tamamında oruç tuttum"* demek niçin yasaklanmıştır? Bu da farklı yorumlara sebep olmuştur. Görüldüğü üzere, *Hasan Basrî hazretleri*, bu sözde kişinin nefsini tezkiye etme havasını sezmiş, bu tezkiye için *Resûlullah*'ın yasak koymuş olabileceğini söylemiştir.

Sindî der ki: *"Şurası açık ki, uyku oruca mani değil. Buradaki yasaklamaya beyan edilen sebep, "ramazanın tamamında kalktım, tamamını tuttum" demeyi yasaklamakta ise de "ramazanı tuttum" demeyi yasaklamıyor. Bu durumda yasaklama sebebi, kalkma ve tutmanın medarı olan kabulle ilgilidir, bu ise meçhuldür." Sindî*, hadisin Nesâî'deki veçhinde geçen **"gaflet de, uyku da vardır"** cümlesindeki *gaflet* kelimesini de bu açıklaması istikametinde şöyle yorumlar: *"Kişi bu gaflet hali sırasında, oruç edebine uymayacak bir şekilde asi olup günah işleyebilir, bu durumda oruç tutma iddiasına nasıl kalkabilir?"*

5924 ١٧ـ وعن سهل بن حنيف رضىَ اللّه عنهُ قالَ: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: لاَ يَقُولَنَّ أَحَدُكُمْ خَبُثَتْ نَفْسِى، وَلَكِنْ لِيَقُلْ: لَقِسَتْ نَفْسِي]. أخرجه الشيخان.

«لَقِسَتْ» بكسر القاف: أى غثت، وإنما كره خبثي هرباً من الخبث.

17. **(5924)**- *Sehl İbnu Hanîf radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Sakın biriniz: "Nefsim pis oldu!" demesin, aksine: "Nefsim kötü oldu" desin." [Buhârî, Edeb 100; Müslim, Elfâz 17, (2251); Ebu Dâvud, Edeb 84, (4978).]

AÇIKLAMA:

***Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*, burada aynı manaya gelen iki kelimeden birini, kişinin kendisi için kullanmasını yasaklamaktadır. Yasaklanan kelime *hubûset* (=habis olmak) dilimize de girmiştir. Alimler *hubûset* kelimesinin**

Arapçada itikad olarak *bâtıl* için, söz olarak *yalan*, fiil olarak *çirkin* için, hülasa gerek kavlî ve gerekse fiilî olan bütün haram ve mezmum olan sıfatlar için kullanıldığını belirtirler. Öyle ise *Aleyhissalâtu vesselâm*, kişinin nefsini kötülerken kötülük ifade etmekle birlikte nezâheti taşmayan kelimelerin seçilmesini tavsiye etmiş olmaktadır. *Hubûset* kelimesinin aynı mânaya gelen *lakîset*e nazaran çirkin ve kaba olduğu belirtilir.

Hattabî: "Böylece Aleyhissalâtu vesselam, ashabına, edeb ve mantık öğretmiş olmakta; güzeli kullanmaya, çirkini terketmeye irşad etmiş bulunmaktadır" der.

5925 ١٨ ـ وعن مالك أنه بلغه عن يحيى بن سعيد: [أنَّ عِيسَى
عَلَيْهِ السَّلاَمُ مَرَّ بِخِنْزِيرٍ بِالطَّرِيقِ، فقَالَ لَهُ: انْفُذْ بِسَلاَمٍ. فَقِيلَ لَهُ: تَقُولُ
هٰذَا الخِنْزِيرِ؟ فقَالَ: إنِّى أخَافُ أنْ أُعَوِّدَ لِسَانِى النُّطْقَ بِالسُّوءِ].

18. (5925)- *İmam Mâlik*'e *Yahya İbnu Saîd*'den ulaştığına göre *"Hz. İsa yolda bir domuza rastlar. Ona: "Selametle yoldan çekil!" der. Yanında bulunanlar: "Bunu şu domuz için mi söylüyorsun?" diye sorarlar. (O ise domuz kelimesini diliyle telaffuz etmekten çekindiğini ifade eder ve:)*

"Ben, dilimin, çirkin şeyi söylemeye alışmasından korkuyorum!" cevabını verir." [Muvatta, Kelâm 4, (2, 985).]

AÇIKLAMA:

Burada da bir nezâhet örneği görmekteyiz: *Hz. İsa aleyhisselâm* çirkin addedilen ve hakâret için kullanılan hınzır (=domuz) kelimesini ağzına almaktan çekiniyor. *Şarih Zürkânî* der ki: *"Edebi Allah tarafından verilen o yüce zatta bu inceliği görmede şaşılacak bir şey yoktur."*

5926 ١٩ ـ وعن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [كَانَ رسولُ اللّهِ
ﷺ إذَا بَلَغَهُ عَنِ الرَّجُلِ شَىْءٌ لَمْ يَقِلْ: مَابَالُ فُلاَنٍ يَقُولُ: وَلٰكِنْ
يَقُولُ: مَابَالُ أقْوامٍ يَقُولُونَ كَذَا وَكَذَا]. أخرجه أبو داود.

19. (5926)- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bir adamdan kendisine menfi bir söz ulaştığı vakit:* **"Falan niye böyle söylemiş?"** *demezdi. Fakat:* **"İnsanlara ne oluyor da şöyle şöyle söylüyorlar?"** *derdi."* [Ebu Dâvud, Edeb 6, (4788).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın hiç kimseyi kötü yönüyle teşhir etmediğini, yüzüne ayıbını vurmadığını, herhangi bir kimseden gördüğü veya duyduğu menfi bir duruma **"İnsanlar niye şöyle söylüyorlar, niye şöyle yapıyorlar"** diyerek umumî bir üslûbla temas ettiğini belirtmektedir. *Resûlullah*'ın insanlara af ve müsamaha ile davranması için şu âyet inmiştir: **"Kolaylık göster, affa sarıl, iyiliği tavsiye et, cahillerden yüz çevir"** (A'râf 199). Rivayetlerde, Cenab-ı Hakk'ın bu ayetle Resûlüne, insanlara davranışında bu ahlak esaslarına göre hareket etmesini emrettiği sarih olarak belirtilir.

5927 ٢٠ ـ وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [قالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: لاَ تُكْثِرُوا الْكَلاَمَ بِغَيْرِ ذِكْرِ اللّهِ تَعَالَى، فَإنَّ كَثْرَةَ الْكَلاَمِ بِغَيْرِ ذِكْرِ اللّهِ تَعَالَى قَسْوَةُ الْقَلْبِ، وَإنَّ أبْعَدَ النَّاسِ مِنَ اللّهِ تَعَالَى الْقَاسِى الْقَلْبُ]. أخرجه الترمذى.

20. **(5927)**- *İbnu Ömer radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Allah'ın zikri dışında kelamı çok yapmayın. Zira, Allah'ın zikri dışında çok kelam, kalbe kasvet (katılık) verir. Şunu bilin ki, insanların Allah'a en uzak olanı kalbi katı olanlardır." [Tirmizî, Zühd 62, (2413).]

5928 ٢١ ـ وعن أبى مالك الأشعرى رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ أرْبَعٌ فى أُمَّتِى مِنْ أمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ، لاَ يَتْرُكُونَهُنَّ: الْفَخْرُ بِالأحْسَابِ، وَالطَّعْنُ فى الأنْسَابِ، وَالإسْتِقْسَاءُ بِالنُّجُومِ، وَالنِّيَاحَةُ؛ وَقَالَ: النَّائِحَةُ إذَا لَمْ تَتُبْ قَبلَ مَوْتِهَا تُقَامُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَعَلَيْهَا سِرْبَالٌ مِنْ قَطِرَانٍ وَدِرْعٌ مِنْ جَرَبٍ]. أخرجه مسلم.

21. **(5928)**- *Ebu Mâlik el-Eş'arî radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Ümmetimde dört şey vardır, cahiliye işlerindendir, bunları terketmeyeceklerdir:**

★ **Haseble iftihar,**

★ **Nesebi sebebiyle insanlara ta'n,**

★ **Yıldızlardan yağmur bekleme,**

★ **(Ölenin ardından) mâtem!"**

Resûlullah sözlerine şöyle devam etti: **"Matemci kadın, şayet tevbe etmeden ölecek olursa, Kıyamet günü üzerinde katrandan bir elbise, uyuzlu bir gömlek olduğu halde (kabrinden) kaldırılır."** [Müslim, Cenâiz 9, (934).]

AÇIKLAMA:

Haseb, kişinin mal, mevki, zenginlik gibi dünyevî, maddî sebeplerle sahip olduğu itibara denir. Dinimiz bu sebeple övünmeyi, böbürlenmeyi yasaklamıştır. Üstünlük takvadadır. Ehl-i takva Allah karşısındaki, insanlar karşısındaki haddini hududunu bileceği için, ne kadar zengin de olsa mütevazi olur, böbürlenme olmaz, olsa zaten müttakî değildir.

Niyâha yas etmek, ölünün arkasından yüksek sesle feryad u figan etmektir.

Hadis, sayılan ve cahiliye devrine nisbet edilen bu hasletlerin haram olduğuna delildir.

Hadis, ayrıca son nefese kadar tevbelerin makbul olacağına bir müjdedir.

5929 ٢٢ـــ وعن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [اسْتأْذَنَ رَجُلٌ عَلَى رسولِ اللّهِ ﷺ فقَالَ: بِئْسَ أَخُو الْعَشِيرَةِ، فَلَمَّا دَخَلَ انْبَسَطَ إِلَيْهِ وَأَلاَنَ لَهُ الْقَوْلَ. فلمَّا خَرَجَ قُلْتُ: يَارسولَ اللّهِ حِينَ سَمِعْتَ الرَّجُلَ قُلْتَ كَذَا وَكَذَا، ثُمَّ تَطَلَّقْتَ فى وَجْهِهِ وَانْبَسَطْتَ إِلَيْهِ؟ فقَالَ: يَاعَائِشَةُ مَتَى عَهِدْتَنِى فَاحِشاً؟ إِنَّ مِنْ شَرِّ النَّاسِ عِنْدَ اللّهِ تَعَالَى مَنْزِلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَنْ تَرَكَهُ النَّاسُ اتِّقَاءَ فُحْشِهِ]. أخرجه الستة إلا النسائى.

22. **(5929)**- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Bir adam, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın huzuruna girmek için izin istemişti. Aleyhissalâtu vesselâm:* **"Bu aşiretin kardeşi ne kötü!"** *buyurdu. Ama adam girince ona iyi davrandı, yumuşak sözle hitap etti. Adam gidince:*

"Ey Allah'ın Resûlü! Adamın sesini işitince şöyle şöyle söyledin. Sonra yüzüne karşı mültefit oldun, iyi davrandın" dedim. Şu cevabı verdi:

"Ey Aişe! Beni ne zaman kaba buldun? Kıyamet günü, Allah Teâla hazretlerinin yanında mevkice insanların en kötüsü, kabalığından korkarak

halkın kendini terkettiği kimsedir." [Buhârî, Edeb 38, 48; Müslim, Birr 73, (2591); Muvatta, Hüsnü'l-Hulk 4, (2, 903, 904); Ebu Dâvud, Edeb 6, (4791, 4792, 4793); Tirmizî, Birr 59, (1997).]

AÇIKLAMA:

1- Bazı rivayetlerde, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın yanına gelen kimse *Uyeyne İbnu Hısn İbni Huzeyfe el-Fezârî*'dir. Kendisine *el-Ahmâku'l-Mutâ'* (itaat edilen ahmak) denmiştir. Yanına geldiği zamanki *Resûlullah*'ın iltifatını, birkısım şârihler, onun kalbini kazanarak kavminin müslüman olmasını sağlama ümidiyle izah etmiştir. Çünkü *Uyeyne*, kavminin reisi idi.

2- Alimler, *Resûlullah*'ın davranışının mezmum olan gıybete girmediğini, dış güzelliğine aldanan birkısım insanlara ondan herhangi bir zarar gelmesinden korkan kimseye, insanları onun şerrinden kurtarmak için, muttali olduğu bu durumu haber vermesi gerektiğini belirtirler. Ancak bunu paraya binaen değil, hayırhahlık niyetiyle yapmalıdır.

3- *Kurtubî: "Hadiste, fısk ve fuhşu bilinen her kimsenin, keza verdiği hükümde adaletsizlik yapan, insanları bid'alara çağıran kimselerin de gıybetlerinin caiz olduğu hükmü vardır, ne var ki, şerlerinden korunmak için bunları idare etmek (müdâra) da caizdir, yeter ki bu idare Allah Teâla'nın dininde müdaheneye müncer olmasın."* Sonra der ki: *"Müdâhane ile müdâra arasında şu fark vardır: Müdâra dünyanın veya dinin veya her ikisinin de salâhı için dünyalığın harcanmasıdır, bu mübahtır, bazan da müstehabtır. Müdâhane ise dünyanın salâhı için dinin terkidir. Aleyhissalâtu vesselâm, Uyeyne için, dünyalık harcadı, münasebetini güzel kıldı, konuşmasında rıfka yer verdi. Bununla birlikte onu sözleriyle övmedi, böylece kavli ile fiilii arasına tenâkuz girmedi. Zira onun hakkında söylediği söz doğrudur, ona olan davranışı iyi münasebettir."*

4- *İyâz* der ki: *"Allah bilir ya, o sırada Uyeyne henüz müslüman değildi, bu sebeple onun hakkındaki söz gıybet sayılmaz veya müslümandı ama müslümanlığı samimi değildi. Aleyhissalâtu vesselâm bu durumu açıklamak istedi. Tâ ki, onun bâtınını bilmeyenler aldanıp zarara uğramasınlar. Nitekim, ondan, gerek Resûlullah'ın sağlığında ve gerekse vefatından sonra, imanının zaafına delâlet eden bazı işler sâdır olmuştur. Böylece, onun hakkında Resûlullah'ın söyledikleri, peygamberliğine delil teşkil eden mucize olur. Huzuruna girince onu yumuşak sözle karşılaması, onu kazanma gayesine matuftur."*

5- Bu hadis müdârada, kâfir ve fâsıkların gıybet edilmesinin cevazında asıldır.

5930 ٢٣ ـ وعن عدى بن حاتم رَضىَ اللّه عنهُ قال: [خَطَبَ رَجُلٌ عِنْدَ النَّبىِّ ﷺ فقَالَ: مَنْ يُطِعُ اللّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ رَشَدَ، وَمَنْ يَعْصِهِمَا فَقَدْ غَوَى. فقَالَ ﷺ: بِئسَ الْخَطِيبُ أنْتَ، قُلْ وَمَنْ يَعْصِ اللّهِ وَرَسُولَهُ]. أخْرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

23. (5930)- *Adiyy İbnu Hatim radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanında bir adam bir hitabede bulundu ve dedi ki: "Kim Allah ve Resûlüne itaat ederse doğru yolu bulmuştur, kim de o ikisine isyan ederse doğru yoldan sapmıştır."*

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm: **"Sen ne kötü hatipsin. Şöyle söyle: "... Kim Allah ve Resûlüne isyan ederse..."** *buyurdular."* [Müslim, Cum'a 48, (870); Ebu Dâvud, Edeb 85, (4981), Salât 229, (1099); Nesâî, Nikâh 40, (6, 90).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm hatibin: *"Allah ve Resûlü"* tabirini zikredeceği yerde, onlar yerine *"ikisi"* diyerek kısaltmış olmasını tenkid etmiştir. *Nevevî*, bu yasağın sebebini şöyle izah eder: *"Hutbenin şe'nî meseleyi açmak ve izah etmek, imkan nisbetinde remz ve işaretlerden kaçınmaktır. Nitekim bu sebeple Aleyhissâlatu vesselâm'ın bir şey söylediği vakit anlaşılsın diye onu üç kere tekrarladığı rivayetlerde sâbittir."* Birkısım âlimler de: *"Resûlullah, hatibi eşitlik gerektiren bir zamirde Allah'la Resulünü beraberce zikrettiği için müdahale etmiş, tâzim için Allah'ın ismini önce zikredip, ona atfen kendi ismini zikretmesini emretmiştir"* demiştir. Müteakiben kaydedilecek hadiste de görüleceği üzere, *Resûlullah:* **"Sizden kimse "Allah'ın istediği ve falan kimsenin istediği" demesin, aksine Allah'ın istediği, sonra da falanın istediği desin"** buyurmuştur. Bunlar birkısım kelimelerin kullanılmasında bile dikkatli olmanın gereğine işaret ederler. Hülasa, *Resûlullah* Allah'la peygamber arasında bir eşitlik anlayışının doğması muhtemel olan bir ifade tarzına karşı uyarmış, böyle bir itikadın yanlışlığının bilinmesi için Allah'ın isminin, Resulünün isminden önce zikredilmesini emretmiş olmaktadır.

5931 ٢٤ ـ وعن حذيفة رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: لاَتَقُولُوا مَاشَاءَ اللّهُ وَشَاءَ فُلاَنٌ. وَلَكِنْ قُولُوا مَا شَاءَ اللّهُ ثُمَّ شَاءَ فُلاَنٌ]. أخرجه أبو داود.

24. **(5931)**- *Huzeyfe radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu ve vesselâm buyurdular ki:* **"Allah'ın istediği ve falanın istediği" demeyin, lâkin şöyle deyin: "Allah'ın istediği, sonra da falanın istediği."** [Ebu Dâvud, Edeb 84, (4980).]

AÇIKLAMA:

Yukarıda, *Hattâbî*'den kaydettiğimiz üzere, cümlede iki şeyi "ve" ile birleştirdiğimiz zaman o iki şeyin müsaviliği ve söylenende ortaklığı ifade eder. Halbuki *sümme* eşitlik ve ortaklığı değil, biri önce biri sonra olmak üzere yan yana dizilmeyi ifade eder. Böylece, sadedinde olduğumuz hadis, ilâhî meşîetin başka meşietlere tekaddüm ettiğini, diğerlerinin onun peşinden geldiğini ifade etmektedir.

٢٩ ـ وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قال رسول اللّهِ 5932
ﷺ: إِذَا سَمِعْتُمُ الرَّجُلَ يَقُولُ: هَلَكَ النَّاسُ، فَهُوَ أَهْلَكُهُمْ]. أخرجه
مسلم ومالك وأبو داود.

وروى «أهلكهم» بضم الكاف وفتحها. ومعناه بالضم أشدهم هلاكا، وبالفتح أنه هو الذى أيأسهم من الرحمة بتجرئتهم على ارتكاب الذنوب ومقارفة المعاصى.

25. **(5932)**- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Bir kimsenin "İnsanlar helak oldu!" dediğini duyarsanız, bilin ki o kendisi, herkesten çok helak olandır." [Müslim, Birr 139, (2623); Muvatta, Kelam 2, (2, 989); Ebu Dâvud, Edeb 85, (4983).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen أَهْلَكُهُمْ kelimesi أَهْلَكَهُمْ şeklinde de okunmuştur. Birinci okunuş daha yaygın olduğu için manada onu esas aldık. İkinci okunuşta mâna, *"insanları, böyle söyleyen kimse helak etmiştir"* olur.

Her iki mana da doğrudur. Şöyle ki: *"İnsanlar helak oldu, iyi kalmadı" sözünün içinde, herkesi kötülerken kendisini övme mânası vardır. Bu mâna hem ye'si, hem ucbu, hem de zulmü ve gıybeti ifade eder. Dolayısıyla böyle söyleyeni, Resûlullah, herkesin kötüsü olarak ilan edip zemmetmektedir. Aslında kim*

kimden üstün olduğunu Allah bilir. Alimler, kişi bu sözü, din hususundaki kendi hatalarını ve diğer insanların eksikliklerini gördüğü vakit üzüntüsünü ifade etmek maksadıyla söylemişse, bunun bir mahzuru olmayacağını belirtirler.

İkinci okunuşa göre de mâna doğrudur. Çünkü: "İnsanlar helak oldu" diyen kişi bu sözüyle insanları kendisi helâke mahkûm etmiştir, onları helak eden Allah değildir. Allah'ın rahmeti geniştir, dilediğine rahmetiyle muamele edecektir. Öyleyse herkesin helak olduğunu söyleyen kimse, herhangi bir delile dayanmadan, zannıyla, zu'muyla bu hükmü vermiştir, böyle bir hükme itibar edilmez. Ayrıca böyle hükmeden kimse, bu sözüyle insanları ye'se atarak taati terketmeye ve günahlara girmeye sevkedebilir. Bu da onların helake atılmasıdır" (en-Nihâye).

5933 ٢٦ــ وعنه رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: كُلُّ أُمَّتِى مُعَافَى إلاَّ المُجَاهِرُونَ، وَإنَّ مِنَ المُجَاهَرَةِ أنْ يَعْمَلَ الرَّجُلُ بِاللَّيْلِ عَمَلاً ثُمَّ يُصْبِحُ، وَقَدْ سَتَرَهُ اللّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ: فَيَقُولُ: يَافُلاَنُ عَمِلْتُ الْبَارِحَةَ كَذَا وَكَذَا، وَقَدْ بَاتَ يَسْتُرُهُ رَبُّهُ، فَيُصْبِحُ فَيَكْشِفُ سِتْرَ اللّهِ عَلَيْهِ]. أخرجه الشيخان.

26. **(5933)**- Yine *Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Ümmetimin hepsi affa mazhar olacaktır, günahı aleni işleyenler hariç. Kişinin geceleyin işlediği kötü bir ameli Allah örtmüştür. Ama, sabah olunca o: "Ey falan, bu gece ben şu şu işleri yaptım!" der. Böylece o, geceleyin Allah kendini örtmüş olduğu halde, sabahleyin, üzerindeki Allah'ın örtüsünü açar. İşte bu, günahı alenî işlemenin bir çeşididir." [Buhârî, Edeb 60; Müslim, Zühd 52, (2990).]

AÇIKLAMA:

Hadis, bu ümmetten herkesin aff-ı ilâhîye mazhar olacağını, bu umumî aftan sadece günahını âşikâr yapıp ilân edenlerin hâriç kalacağını ifade etmektedir. Bazı alimler mânanın: *"Ümmetimden herkesin gıybeti terkedilir, alenî işleyenler (mücâhir) hâriç"* olduğunu söylemiştir. Bu mânayı verenler *muâfa* kelimesinin metrûk mânasında olduğunu, bunun aslı olan *afv*ın terk mânasına geldiğini söylerler.

"Günahı aleni işleyen" diye tercüme ettiğimiz *mücâhir*, *"günahını izhar*

eden, Allah'ın üzerine çektiği örtüyü kaldırıp günahını başkasına anlatan" diye tarif edilmiştir.

Nevevî: "Fıskını veya bid'asını açığa vuran kimsenin, açığa vurduğu günahlarıyla yadedilmesi caizdir, diğerleriyle yadedilmesi caiz değildir" der.

Günahın izhar edilmesini bazı alimler: *"Allah, Resûlü ve salih mü'minlerin hakkını istihfaftır (hafife almak)"* diye değerlendirmişlerdir.

Günahların setri, istihfâfdan selamettir. Çünkü günahlar kişiyi alçaltır. Ayrıca, işlenen günah, haddi gerektiriyorsa, örtme haddi önler, had gerektirmiyorsa tazîrden kurtarır. Eğer günah sırf Allah'ın hakkına müteallik bir günah ise, Allah'ın rahmeti gadabını geçtiği için, Ekremü'l-ekremîn olduğu için onları evleviyetle affeder. Bu sebeple Allah, dünyada örttüğü bir günahı ahirette de teşhir etmeyecek demektir. Şu halde günahını açığa vuran kimse bu imtiyazlardan mahrum kalacaktır.

Resûlullah bütün bu faziletleri sebebiyle günahların gizli kalmasını, açığa vurulmamasını emretmiştir: اِجْتَنِبُوا هٰذِهِ الْقَاذُورَاتِ الَّتِى نَهَى اللّٰهُ عَنْهَا فَمَنْ اَلَمَّ بِشَىْءٍ مِنْهَا فَلْيَسْتَتِرْ بِسَتْرِ اللّٰهِ "Allah'ın yasakladığı şu pisliklerden kaçının. Kim de bunlardan bir şey işleyecek olursa onu Allah'ın örtmesiyle örtsün" buyurmuştur.

Resûlullah başka hadislerinde de sarih olarak dünyada günahını açığa vurmayıp gizleyen kimseyi Allah'ın Kıyamet günü affedeceğini müjdeler.

5934 ٢٧ــ وعن عوف بن مالك رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: لاَيَقُصُّ عَلَى النّاسِ إلاَّ أمِيرٌ أوْ مَأْمُورٌ أوْ مُخْتَالٌ]. أخرجه أبو داود

أراد أن من لم ينصبه الأمير وخطب الناس بنفسه مستبدا بذلك طلبا للرياسة من غير أن يأمره أحد من أولى الأمر بذلك فهو مختال: أى مراء.

27. (5934)- *Avf İbn Mâlik radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Halka kıssa (mevize, nasihat) anlatma işini emir veya (emîrin tayin edeceği) memur veya tekebbür sahibi yapar." [Ebu Dâvud, İlm 13, (3665).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen *kıssa anlatma*dan murad halkı irşad etmek üzere yapılan konuşmalardır: Va'z, nasihat gibi. Bazıları *"Bundan murad sadece hutbedir"* demiştir.

2- Hadis bu işin rastgele insanlara bırakılamayacağını, öncelikle emîrin hakkı olduğunu belirtir. Emîr, her yerde her hutbeye (veya va'z u nasîhata) yetişemeyeceğine göre, o işi yapacak kimseleri tayin eder, kendi adına o memurları konuşur. *Me'mur* kelimesiyle: *"Allah tarafından memur edilen bazı âlim ve velilerin kastedildiği de"* söylenmiştir.

3- *Muhtâl* ile, makam tâlib eden mütekebbir, müftehir kimsenin kastedildiği belirtilmiştir. Va'zetmeye, kimse onu tavzif etmediği halde, o, kendi kendine bu işe girişmiştir.

4- en-Nihâye'de şöyle denir: *"Hadisin mânası şudur: "Bu iş, ya emîre mahsustur, ki ibret alsınlar diye halka va'zeder ve geçmiş şeyleri onlara haber verir, yahut da bu işle memur kimseye mahsustur. Bunun hükmü de emîrin hükmü gibidir, kendiliğinden anlatmaz. Kıssacı bunlardan biri değilse, bu işi insanlara karşı kibirlenmek, kendini satmak veya söz ve davranışıyla halka mürâîlik yapmak için riya olarak yapar, bunun vaazı ve sözleri gerçek vaaz değildir."*

5- *Hattâbî*'ye göre, hadisten şu mana da çıkarılmıştır: *"Halka konuşanlar üç kısımdır: Müzekkir, vâiz ve kâss (kıssacı):*

★ *Müzekkir: İnsanlara Allah'ın nimetlerini hatırlatıp bunlarla onları şükre sevkeden kimsedir.*

★ *Vâiz: İnsanları Allah'la korkutan, Allah'ın cezalarını hatırlatan bununla onları meâsiden caydıran kimsedir.*

★ *Kâss (kıssacı): İnsanlara geçmiş insanların haberlerini anlatan kimsedir. Bunlar kıssalar anlattıkları için bunların gerçekle ilgisi olmayan şeyleri ilave edeceklerinden, eksiklikler bırakıp bırakmayacaklarından emin olunmaz. Ama, müzekkir ve vâiz hakkında bu endişe yoktur."*

DÖRDÜNCÜ FASIL

MUHTELİF NEVLER

5935 ١ــ عن أبى سعيد الخدرى رضى اللّه عنه قال: [صَلّى بِنَا رَسولُ اللّهِ ﷺ يَوْماً صَلاَةَ الْعَصْرِ. ثُمَّ قامَ خَطِيباً، فَلَمْ يَدَعْ شَيْئاً يَكُونُ إلى قِيَامِ السَّاعَةِ إلاَّ أَخْبَرَنَا بِهِ حَفِظَهُ مَنْ حَفِظَهُ، وَنَسِيَهُ مَنْ نَسِيَهُ، وَكَانَ فِيمَا قَالَ: إنَّ الدُّنيَا خَضِرَةٌ حُلْوَةٌ وَإنَّ اللّهَ مُسْتَخْلِفُكُمْ فِيهَا فَناظِرٌ كَيْفَ تَعْمَلُونَ؟ أَلاَ فَاتَّقُوا الدُّنْيَا وَاتَّقُوا النِّسَاءَ، أَلاَ لاَ يَمْنَعَنَّ رَجُلاً هَيْبَةُ النَّاسِ أَنْ يَقُولَ بِحَقٍّ إذَا عَلِمَهُ. قَالَ: فَبَكَى. أَبُو سَعِيدٍ رَحِمَهُ اللّهُ، وَقَالَ: قَدْ وَاللّهِ رَأَيْنَا أَشْيَاءَ فَهِبْنَا، وَكَانَ فِيمَا قَالَ: أَلاَ إنَّهُ يُنْصَبُ لِكُلِّ غَادِرٍ لِوَاءٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِقَدْرِ غَدْرَتِهِ، وَلاَغَدْرَةَ أَعْظَمُ مِنْ غَدْرَةِ إمَامِ عَامَّةٍ، يُرْكَزُ لِوَاؤُهُ عِنْدَ اُسْتِهِ، وَكَانَ فِيمَا حَفِظْنَا يَوْمَئِذٍ، أَلاَ إنَّ بَنِى آدَمَ خُلِقُوا عَلَى طَبَقَاتٍ شَتَّى فَمِنْهُمْ مَنْ يُولَدُ مُؤْمِناً، وَيَحْيَا مُؤْمِناً؛ وَيَمُوتُ مُؤْمِناً؛ وَمِنْهُمْ مَنْ يُولَدُ مُؤْمِناً، وَيَحيَا مُؤْمِناً؛ وَيَمُوتُ كَافِراً؛ وَمِنْهُمْ مَنْ يُولَدُ كَافِراً وَيَحيَا كَافِراً، وَيَمُوتُ مُؤْمِناً؛ وَمِنْهُم مَنْ يُولَدُ كَافِراً وَيَحيَا كَافِراً، ويموتُ كَافِراً؛ أَلاَ وَإنَّ مِنْهُمُ البَطِيءَ الغَضَبِ سَرِيعَ أَلْفَيْءِ، وَالسَّرِيعَ الْغَضَبِ سَرِيعَ الْفَيْءِ، وَالْبَطِيءَ الْغَضَبِ بَطِيءَ الْفَيْءِ، فَتِلْكَ بِتِلْكَ، أَلاَ وَإنَّ مِنْهُمْ بَطِيءَ الْفَيْءِ سَرِيعَ الْغَضَبِ، أَلاَ وَخَيْرُهُمْ بَطِيءُ الْغَضَبِ سَرِيعُ الْفَيْءِ؛ وَشَرُّهُمْ سَرِيعُ الغَضَبِ بَطِيءُ الفَيْءِ، أَلاَ وَإنَّ مِنْهُمْ حَسَنَ الْقَضَاءِ حَسَنَ الطَّلَبِ، وَمِنْهُمْ سَيِّءُ الْقَضَاءِ حَسَنُ

الطَّلَبِ، وَمِنْهُمْ سَيِّءُ الطَّلَبِ؛ حَسَنُ الْقَضَاءِ، فَتِلْكَ بِتِلْكَ، أَلاَ وَإِنَّ مِنْهُمْ السَّيِّءَ الْقَضَاءِ السَّيِّءَ الطَّلَبِ؛ أَلاَ وَخَيْرُهُمُ الْحَسَنُ الْقَضَاءِ الْحَسَنُ الطَّلَبِ، وشَرُّهُمْ سَيِّءُ الْقَضَاءِ سَيِّءُ الطَّلَبِ، أَلاَ وَإِنَّ الغَضَبَ جَمْرَةٌ فِي قَلْبِ ابْنِ آدَمَ، أَمَا رَأَيْتُمْ إِلَى حُمْرَةِ عَيْنَيْهِ وَانْتِفَاخِ أَوْدَاجِهِ؛ فَمَنْ أَحَس بِشَيْءٍ مِنْ ذٰلِكَ فَلْيَلْصَقْ بِالأَرْضِ. قَالَ: وَجَعَلْنَا تَلْتَفِتُ إِلَى الشَّمْسِ، هَلْ بَقِيَ مِنَ النَّهَارِ شَيْءٌ؟ فقَالَ ﷺ: أَلاَ إِنَّهُ لَمْ يَبْقَ مِنَ الدُّنْيَا فِيمَا مَضَى مِنْهَا إِلاَّ كَمَا بَقِيَ مِنْ يَوْمِكُمْ هٰذَا فِيمَا مَضَى مِنْهُ]. أخرجه الترمذى

«الْفَيْءُ» الرجوع

1. (5935)- *Ebu Sa'îdi'l-Hudrî radıyallahu anh* anlatıyor: *"Bir gün Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bize ikindi namazı kıldırdı. Sonra bir hutbede bulundu. Bu hutbede, Kıyamet vaktine kadar olacak her şeyi bize haber verdi. Bunu belleyen belledi, unutan unuttu. Söyledikleri arasında şu da vardı:*

"Dünya câziptir, tatlıdır. Allah sizi buraya halife olarak göndermiştir, nasıl amel edeceğinize bakmaktadır.

★ Aman uyanık olun, dünyadan kaçının, kadından kaçının.

★ Aman uyanık olun! Kimseyi, insanların korkusu, bildiği bir hakikati söylemekten alıkoymasın!"

Râvi der ki: "(Bunu söyleyince) Ebu Saîd merhum ağladı. Sonra sözlerine devam etti:

"Vallahi öyle şeyler gördük ki, korktuk. Resûlullah'ın söyledikleri arasında şu da vardı:

★ Haberiniz olsun! Kıyamet günü, her bir vefasız için vefasızlığı nisbetinde bir bayrak dikilecektir. Baş imamın (devlet reisinin) vefasızlığından daha büyük bir vefasızlık olmayacaktır. Onun bayrağı kıçının yanına dikilir."

O günkü bellediklerimiz meyanında şu da vardı:

★ **Haberiniz olsun! İnsanoğlu çok çeşitli tabakalar halinde yaratılmıştır:**

★★ **Kimisi vardır, mü'min olarak doğar, mü'min olarak yaşar, kâfir olarak ölür.**

★★ **Kimisi vardır, kâfir olarak doğar, kâfir olarak yaşar, mü'min olarak ölür.**

★★ **Kimisi vardır, kâfir olarak doğar, kâfir olarak yaşar, kâfir olarak ölür.**

★★ **Haberiniz olsun kimisi vardır yavaş öfkelenir, (öfkesinden) çabuk döner; kimisi vardır çabuk öfkelenir, çabuk döner; kimisi vardır, yavaş öfkelenir, yavaş döner. İşte bunlar birbirlerini dengeler.**

★★ **Haberiniz olsun onlardan birkısmı vardır; çabuk döner, çabuk kızar. Bilesiniz bunların en hayırlısı ağır öfkelenen, çabuk dönendir; en şenlileri de çabuk öfkelenip yavaş dönendir.**

★ **İnsanlardan borcunu iyi ödeyen, (başkasındaki alacağını) iyi talep eden vardır. Kimisi de kötü öder, iyi talep eder; kimi de kötü talep eder, iyi öder, bunlar birbirlerini dengeler. Bilesiniz birkısmı vardır kötü öder, kötü talep eder. Bilesiniz bunların en hayırlısı iyi ödeyen, iyi talep edendir; en kötüleri de kötü ödeyen, kötü talep edendir.**

★ **Bilesiniz! Öfke âdemoğlunun kalbinde bir kordur. Gözlerinin kızarmasını, avurtlarının şişmesini görmüyor musunuz! Kim, öfkeden bir başlangıç hissederse, yere yaslansın, (öfkesi geçinceye kadar öyle kalsın).”**

Ebu Said dedi ki: “Biz (bu sırada) gündüzün aydınlığı devam ediyor mu diye güneşe bakmaya başladık. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm:

“Haberiniz olsun! Dünyanın ömründen geçmiş kısmına nisbeten geri kalan kısmı, şu günümüzden geçen kısma nazaran geri kalan kısmına nisbeti gibidir.” [Tirmizî, Fiten 26, (2192).]

5936 ٢ــ وعن عياض بن حمار رضىَ اللّهُ عنه قال: [قالَ ﷺ: إِنَّ رَبِّى أَمَرَنِى أَنْ أُعَلِّمَكُمْ مَاجَهِلْتُمْ مِمَّا عَلَّمَنِى يَوْمِى هٰذَا؛ كُلُّ مَالٍ نَحَلْتُهُ عَبْداً حَلاَلٌ، وَإِنِّى خلقْتُ عِبَادِى حُنَفَاءَ كُلَّهُمْ، وَإِنَّهُمْ أَتَتْهُمُ الشَّيَاطِينَ فَاجْتَالَتْهُمْ عَنْ دِينِهِمْ وَحَرَّمَتْ عَلَيْهِمْ مَا أَحْلَلْتُ لَهُمْ،

وَأَمَرَتْهُمْ أَنْ يُشْرِكُوا بِى مَالَمْ أُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَاناً، وَإِنَّ اللّهَ تَعَالَى نَظَرَ إِلى أَهْلِ الأَرْضِ فَمَقَتَهُمْ، عَرَبَهُمْ وَعَجَمَهُمْ، إِلا بَقَايَا مِنْ أَهْلِ الكِتَابِ، وَقَالَ: إِنَّمَا بَعَثْتُكَ لِأَبْتَلِيَكَ وَأَبْتَلِىَ بِكَ، وَأَنْزَلْتُ عَلَيْكَ كِتَاباً لاَيَغْسِلُهُ المَاءُ، تَقْرَؤُهُ نَائِماً وَيَقْظَانَ؛ وَإِنَّ اللّهَ تَعَالَى أَمَرَنِى أَنْ أُحَرِّقَ قُرَيْشاً. فَقُلْتُ: رَبِّ إِذَا يَثْغَلُوا رَأْسِى فَيَدَعُوهُ خُبْزَةً. فَقَالَ: اسْتَخْرِجْهُمْ كَمَا أَخْرَجُوكَ، وَاغْزُهُمْ نُغْزِكَ. وَأَنْفِقْ فَسَنُنْفِقْ عَلَيْكَ. وَابْعَثْ جَيْشاً نَبْعَثْ خَمْسَةً مِثْلَهُ، وَقَاتِلْ بِمَنْ أَطَاعَكَ مَنْ عَصاكَ. قالَ: وَأَهْلُ الْجَنَّةِ ثَلاَثَةٌ: ذُو سُلْطَانٍ مُقْسِطٌ مُتَصَدِّقٌ مُوَفَّقٌ، وَرَجُلٌ رَحِيمٌ رَقِيقُ الْقَلْبِ لِكُلِّ ذِى قُرْبَى وَمُسْلِمٍ، وَعَفِيفٌ مُتَعَفِّفٌ ذُو عِيَالٍ. قالَ: وَأَهْلُ النَّارِ خَمْسَةٌ: الضّعِيفُ الذِى لاَزَبْرَ لَهُ، الذِينَ هُمْ فِيكُمْ تبعاً لاَيَبْتَغُونَ أَهْلاً وَلاَ مَالاً، وَالخَائِنُ الذِى لاَيَخْفِى لَهُ طَمَعٌ، وَإِنْ دَقَّ، إِلاخَانَهُ، وَرَجُلٌ لاَيُصْبِحُ وَلاَيُمْسِى إِلاّ وَهُوَ يُخَادِعُكَ عَنْ أَهْلِكَ وَمَالِكَ، وَذَكَرَ الْبُخْلَ وَالْكَذِبَ، وَالشِّنْظِيرَ الْفَحّاشَ، وَإِنَّ اللّهَ تَعَالَى أَوْحَى إِلَىَّ أَنْ تَوَاضَعُوا حَتَّى لاَيَفْخَرُ أَحَدٌ عَلَى أَحَدٍ، وَلاَ يَبْغِى أَحَدٌ عَلَى أَحَدٍ]. أخرجه مسلم.

«اجْتَالَتْهُمُ الشَّيَاطِينُ» بالجيم: أى استخفتهم فجالوا معهم.

وقوله «أَنْ أُحرِّقَ قُرَيْشاً» هو كناية عن القتال

و «يَثْغَلُوا رَأْسِى» أى يشدخوه.

و «لاَزَبَرَ لَهُ» أى لاعقل ولاتماسك.

و «لا يخفى» بالكسر: أى لايظهر، من خفى البرق إذا لمع لمعاناً خفيفاً.

و «الشِّنْظِيرُ» السيء الخلق.

و «الفحَّاشُ» المبالغ فى الفحش.

2. (5936)- *İyâz İbnu Hımâr radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Rabbim, bugün bana öğrettiği şeylerden bilmediklerinizi size öğretmemi emretti. (Ve buyurdu ki): "Benim bir kula verdiğim her mal helaldir. Ben bütün kullarımı hanîf (=müslüman, hakka taraftar) olarak yarattım. Ancak şeytanlar onlara gelip (fıtrî) dinlerinden alıp götürdüler, kendilerine helal kıldığım şeyleri haram kıldılar. Kendisine bir güç vermediğim şeyi bana şirk koşmalarını emrettiler."

Allah Teâla hazretleri arz ehline baktı ve Ehl-i kitaptan birkısmı hariç, onların Arap, Acem hepsine öfkelendi ve dedi ki:

"Ben seni, imtihan etmek ve seninle de (başkasını) imtihan etmek üzere gönderdim. Sana, suyun yıkayıp (yok edemeyeceği) bir kitap gönderdim. Ta ki sen onu uyurken de uyanıkken de okuyasın!"

Allah Teâla hazretleri bana, Kureyş'i ateşe vermemi (onlarla savaşmamı) emretti. Ben:

"Ey Rabbim, bu durumda onlar başımı yararlar ve bir ekmek parçasına çevirirler!" dedim.

"Öyleyse, seni çıkardıkları gibi sen de onları (Mekke'den) çıkar! Onlara karşı gazada bulun da biz de sana yardım edelim; infakta bulun biz de sana infak edelim. Sen bir ordu gönder, biz de sana onun beş misli (yardımcı melek ordusu) gönderelim. Sana itaat edenlerle birlik ol, asilere karşı savaş!" buyurdu. Cennetlikler üç kısımdır:

★ Kuvvet sahibi, adaletli, sadaka veren ve muvaffak olanlar.

★ Bütün yakınlarına ve müslümanlara karşı merhametli ve yumuşak kalpli olanlar.

★ İffetli, namuslu ve çoluk çocuk sahibi olanlar."

Resûlullah devamla dedi ki:

"Cennet ehli de beş kısımdır:

★ Aklı olmayan zayıflar. Bunlar, aranızda tâbi olarak bulunurlar, hiçbir ehle ve mala tâbi değildirler.

★ **Tamahkârlığını izhar etmeyen hâin kişiler. Böylesi, bir kapıyı çalsa mutlaka ihanet eder.**

★ **Akşam, sabah her fırsatta malın ve ehlin hususunda seni aldatan adamlar.**

★ **Cimrilik ve yalanı da zikretti.**

★ **Bir de kötü huylu kaba sözlü insan."**

Resûlullah devamla buyurdular ki:

"Allah Teâla hazretleri, bana mütevazî olmanızı emretti. Öyle ki, hiç kimse hiç kimseye karşı böbürlenmesin, hiç kimse hiç kimseye karşı tecavüzde bulunmasın." [Müslim, Cennet 63, (2865).]

5937 ٣ـ وعن أبى أمامة رَضىَ اللّهُ عنهُ قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: إنَّ اللّه قَدْ أعْطَى كُلَّ ذِى حَقٍّ حَقَّهُ فَلاَ وَصِيَّةَ لِوارِثٍ، الوَلَدُ لِلْفِراشِ، وَلِلْعَاهِرِ الْحَجَرُ، وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللّهِ؛ وَمَنِ ادَّعَى إلى غَيْرِ أبِيهِ أوِ انْتَمَى إلَى غَيْرِ مَوَالِيهِ فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللّهِ التَّابِعَةُ إلى يَوْمِ القِيَامَةِ لاَتُنْفِقُ امْرَأةٌ مِنْ بَيْتِ زَوْجِهَا إلاَّ بِإذْنِهِ، قِيلَ: يَارسولَ اللّهِ، وَلاَالطَّعَامَ؟ قَالَ: ذلِكَ مِنْ أفْضَلِ أمْوَالِنَا. وَقَالَ: العَارِيَةُ مُؤَدَّاةٌ، وَالْمِنْحَةُ مَرْدُودَةٌ، وَالدَّيْنُ مَقْضِىٌّ، وَالزَّعِيمُ غَارِمٌ]. أخرجه أبو داود والترمذى

3. (5937)- *Ebu Ümâme radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Allah Teâla hazretleri her hak sahibine hakkını verdi. Öyleyse varis lehine vasiyet yoktur. Çocuk yatağa aittir. Zâni için mahrumiyet[18] vardır. Gerçek hesapları Allah'a aittir. Kim kendisini babasından başkasına nisbet eder veya hakiki velisinden başkasını veli gösterirse, Kıyamet gününe kadar Allah'ın lâneti üzerine olsun."

Resûlullah devamla dedi ki:

"Kadın, kocasının evinden onun izni olmadan (başkasına) infak edemez!"

---

(18) **Hadisteki *hacer* mahrumiyetten başka taş manasına da geldiği için *"zâniye taşlama ile öldürme (recm) var"* manası da anlaşılmıştır.**

Kendisine: "Ey Allah'ın Resûlü! Yiyecek de mi?" denildi.

"Bu, mallarınızın en kıymetlisidir!" *buyurdular. Sonra sözlerine şöyle devam ettiler:* **"Ariyet (olarak alınan sahibine) ödenir. Minha (olarak alınan sahibine) geri verilir. Borç ödenir, kefil olan borçlu sayılır."** [Tirmizî, Vesâya 5, (2121); Ebu Dâvud, Büyû' 90, (3565).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, birçok hükmü beraberce teşrî etmektedir:

★ Vâriseye vasiyet yapılamaz. Allah varislere mûrisin malından muayyen bir hak ayırmıştır. Öyle ise vasiyette de bulunarak bu miktar artırılamaz.

★ Çocuk kimin yatağında doğmuşsa neseb itibariyle ona aittir. Yani anneye aittir. Burada anne, *firâş* (=yatak) olarak tesmiye edilmiştir. Hadis, çocuğun yatağa kim sahipse ona ait olduğunu ifade ediyor. Yatağın sahibi koca, efendi veya vâti'u'ş-şüphe (kadına temas ettiği şüphesini taşıyan kimse) bu hususta birdir. Ancak zâniye neseb hakkı yoktur. Onun fi'ili ona hadd tatbikini gerekli kılmıştır. Çünkü hadiste **"zâni için taş var"** buyrulmuştur.

★ Nesebini inkâr etmek, hakiki nesebini bildiği halde bir başkasına nisbet etmek haramdır. Neseb bağı veraset gibi birkısım hukuk getirdiği gibi evlenme yasakları gibi daha başka ahkâma da kaynaktır. Dolayısıyla bilerek nesebini inkâr veya yabancı bir nesebe intisab, İslâm'ın üzerinde hassasiyetle durduğu birçok haramların işlenmesine, mahzurların vukûuna zemin hazırlayacaktır.

★ **"Gerçek hesapları Allah'a aittir"** sözüyle şu kastedilmiştir: *"Biz zanilere hadd uygularız, hesapları Allah'a kalmıştır, Allah dilerse onları affeder, dilerse günahları sebebiyle cezalandırır."*

Sadedinde olduğumuz hadisin manası bu olmakla beraber, bir başka hadiste:

مَنْ اُقِيمَ عَلَيْهِ الْحَدُّ فِى الدُّنْيَا لاَ يُعَذَّبُ بِذَلِكَ الذَّنْبِ فِى الْقِيَامَةِ فَإِنَّ اللّٰهَ تَعَالَى
اَكْرَمُ مِنْ اَنْ يُثَنِّىَ الْعُقُوبَةَ عَلَى مَنْ اُقِيمَ عَلَيْهِ الْحَدُّ

"Kime dünyada hadd tatbik edilmişse, ahirette bu günahı sebebiyle azab edilmez. Zira Allah Teâla hazretleri üzerine hadd vurulan bir kimseye cezayı iki sefer yapmaz, onun keremi buna müsaade etmez." Mamafih, hadisteki ibare ile, bir başka zinası veya günahı olup da hadd tatbik edilmeyen kimsenin kastedilmiş olması da muhtemeldir. İşte bunun hesabı Allah'a kalmıştır, dilerse affeder, dilerse azab verir. *Aliyyu'l-Kâri* der ki: *"Şöyle demek de mümkündür: "Biz şer'î ahkâmı zâhire göre icra ederiz, sırları ise Allah bilir, öyleyse hesapları Allah'adır, hak ettikleri cezayı da Allah verir." Veya: "Cezala-*

rının mütebakisi veya bu günahta ısrar etmelerinin cezası veya diğer günahlara girmelerinin cezası Allah'ın meşîeti (dilemesi) altındadır."

★ Kadın kocasının izni olmadan asgarî değerde bir şey tasadduk edemez. Yiyecek gibi kıymetli olan bir şeyi hiç edemez. Bu ifade, kadının evdeki maldan tasarrufta kocaya ne kadar bağımlı olduğunu ifade eder. Çünkü malın sahibi kocadır.

★ Alimler, ariyetin, sahibine ödenmesi meselesinde ihtilaf etmiştir. Bu ihtilaf "zaman" mevzuundaki ihtilaflarıyla ilgilidir. Zamana hükmedenler *"mevcutsa aynen öder, telef olmuşsa kıymetini öder"* demiştir. Muhalif görüşte olanlara göre, ödeme esası iane alan kimsenin, aldığı malı sahibine geri vermeye mecbur edilmesidir.

★ *Mihna:* Kişinin başkasına –sütünden istifade etmesi için– sütlü bir hayvanı veya meyvesinden istifade etmesi için meyveli bir ağacı, ekmesi için tarlayı geçici olarak bağışlamış ise, bu mala *minha* denmektedir. Böylece *minha*nın malın aslının değil, ondan elde edilen menfaatin temlîki olduğu ifade edilmiş olmaktadır.

★ Son olarak hadîs, kefilin, kefil olduğu borcu ödemesi gerektiğini ifade ediyor.

5938 ٤ـــ وَعن أَبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: لاَتُسَمُّوا الْعِنَبَ الْكَرْمَ، وَلاَتَقُولُوا: خَيْبَةَ الدَّهْرِ، فإِنَّ اللّهَ هُوَ الدَّهْرُ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

4. (5938)- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: ***"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:***

"Üzümü kerm diye isimlendirmeyin. "Vay şu dehrin mahrumiyet ve hüsranına!" diye kahırlı söz söylemeyin. Zira Allah'ın kendisi dehr'dir." [Buhârî, Edeb 101; Müslim, Elfaz 516, (2246, 2247); Ebu Dâvud, Edeb 81, (4974); Muvatta, Kelam 3, (2, 984).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* birkısım hadislerinde *dil*in kullanılışı ile ilgili edebe dikkat çekmektedir. Günlük konuşmalarda mü'min kullandığı kelimelere bile dikkat etmelidir. Cemiyette geçmişten intikal eden veya bir moda esintisi ile lisana sokuşturulan birkısım ifadeler, kelimeler, teşbihler vs. itikad inceliklerine muhalif olabilir, edebi rencide edebilir; imanî bir teyakkuzla bun-

lara karşı dikkatli ve hassas olmalıdır. Bu meselenin aslını Kur'ân-ı Kerîm'de geçen (meâlen): **"Ey iman edenler! Rainâ (bizi gözet) demeyin, unzurnâ (bize bak) deyin ve peygambere kulak verin..."** (Bakara 104), veya **"Yahudilerden birkısmı vardır ki, kelimelerin yerlerini değiştirirler, dillerini eğip büğerek, dini tahkir maksadıyla, sana: İşittik ve isyan ettik. Dinle işitmez olasıca, bize hürmet et ki, bizden istifade edesin" derler. Eğer onlar, "işittik ve itaat ettik. Dinle ve bizi gözet" demiş olsalardı elbette onlar için daha hayırlı ve daha doğru olurdu.."** (Nisa 46) gibi âyetler teşkil eder.

2- Sadedinde olduğumuz hadis, üzüme *"kerm"* denmesini ve *dehr*'e hakâretamîz söz sarfedilmesini yasaklamaktadır. Bu hususlarda ülemânın şu açıklamalarına rastlamaktayız:

★ *Kerm* lafzı, cahiliye Arapları tarafından hem *ıneb* yani üzüm (ve asması), hem de üzümden yapılan şarab için kullanılıyordu. Bu sebeple *Aleyhissalâtu vesselâm* kelimenin hem üzüm ve hem de şarap mânasında kullanılmasını yasaklamış, *kerm*in *"üzüm"* mânasının zaman içinde unutulmasını arzu etmiştir. Çünkü *kerm*, şarabı hatırlatarak, onun içilmesine bir iştiyak uyandırarak harama teşvik vesilesi olabilir.

★ *Dehre sebbetme* yasağına gelince, dehri lügatçiler *"kainatın ezelden ebede kadar devam eden bekası müddetinin ismi"* diye tarif etmiştir. Cahiliye devrinde, bütün hadiseler, bütün musibetler gece ve gündüzden ibaret olan *"dehr"*e nisbet edilirdi. İnancı bu olan cahiliye adamları iki kısımdı. Birkısmı, Allah'a iman etmez, dehirden ve hadiselerin mahalli olan gece ve gündüzden başka bir müessir tanımazlardı. Bunlar her fenalığı dehre nisbet ederlerdi. *Dehriye* de denen bu fırkanın: *"Bizi ancak dehr öldürür"* dedikleri Kur'ân'da hikâye edilmiştir (Câsiye 24). İkinci kısmı ise, bir yaratıcıya inanır, fakat kötü şeyleri ona nisbet etmezler, dehre nisbet ederlerdi, ve: ياخيبة الدهر *"Vay dehrih mahrumiyet ve hüsranına!"* diye sebbederlerdi.

Şu halde, sadedinde olduğumuz hadis, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın bu akideyi ortadan kaldırdığını, yasakladığını göstermektedir. Öyleyse hadiste, kainatta cereyan eden bütün hadiselerin Allah tarafından yaratıldığı ifade edilmiş olmaktadır. Kötü ve şer olan hadiselerin dehre nisbet edilerek dehre küfredilmesi yanlıştır. Bu inanç bir nevi şirktir. Halbuki İslâm hayır ve şer her şeyi Allah'ın yarattığı inancını getirmiştir. Aslında şerri dehre nisbet işini Allah'ı tenzih için yaparlardı. İslâm'a göre şerri yaratmada bir kusur yoktur. Kusur, şerri kesbetmededir. Cenab-ı Hak hayır dileyene hayır, şer dileyene şer yaratıyor. İmtihan için yaratılan insan için bundan başkası zaten düşünülemez.

Hadiste geçen **"Allah'ın kendisi dehrdir"** sözüne gelince; bu bütün varlığın hasıl olduğu mutlak zamanı tasarruf eden zâtın Allah olduğunu, *dehr*in Allah'ın kontrol ve tasarrufunda olduğunu ifade eder.

5939 ٥ــ وعن وائل بن حُجر رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: لاَتَقُولُوا الْكَرْمَ وَلَكِن قُولُوا الْعِنَبَ وَالْحَبلَةَ]. أخرجه مسلم

«والحَبلةُ» بفتح الحاء والباء، وربما سكنت القضيب من شجر الأعناب

5. **(5939)**- *Vâil İbnu Hucr radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Kerm demeyin, fakat ıneb ve habele (asma) deyin."** [Müslim, Elfâz 12, (2248).]

AÇIKLAMA:

Önceki hadis vesilesiyle yapılan açıklamaya ilaveten şunu ilave edeceğiz: Habele (veya hable) üzümün kütüğüne denmektedir. Dilimizde *asma* kelimesi, üzüm ağacının adıdır. Dolayısıyla *habele*yi asma olarak tercüme edebiliriz. *Aleyhissalâtu vesselâm,* üzümü ifade için, şarap mânasına da gelen kerm (üzüm) kelimesini kullanmaktansa, aynı mânayı ifade eden *ıneb* (üzüm) veya habele (asma) kelimelerinden birini kullanmayı emretmektedir.

Bu yasaklamayı zahirî mânası olan üzümle ilgili olarak ele alırsak, muhtevanın sadece Arapça konuşanlarla ilgili olduğunu, lâkin dilde kelimelerin kullanılmasındaki bazı inceliklere dikkat gerektiği nokta-i nazarından ele alırsak bütün mü'minleri ilgilendirdiğini görürüz.

5940 ٦ــ وعن عبد اللّه بن حبشى رضى اللّه عنه قال: [قال رسول اللّهِ ﷺ: مَنْ قَطَعَ سِدْرَةً صَوَّبَ اللّهِ رأْسَهُ فى النَّارِ]. أخرجه أبو داود.

وقال هذا الحديث مختصر. يعنى: [مَنْ قَطَعَ سِدْرَةً فى فَلاَةٍ يَسْتَظِلُّ بِهَا ابْنُ السَّبِيلِ وَالْبَهَائِمُ عَبَثاً وَظُلْماً بِغَيْرِ حَقٍّ يَكُونُ لَهُ فِيهَا صَوَّبَ اللّهُ رَأْسَهُ فى النَّارِ].

«السِّدْرُ» شجر النبق وورقة غسول.

6. **(5940)**- *Abdullah İbnu Habeşî radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Kim bir sidre ağacını keserse, Allah onun başını cehenneme uzatır."** [Ebu Dâvud, Edeb 171, (5239).]

[Bu hadis hakkında kendisine sorulunca] *Ebu Dâvud* şu cevabı vermiştir: *"Bu hadis muhtasardır. Manası şudur: "Kırda bayırda yolcuların ve hayvanların gölgesinden istifade ettikleri bir sidre ağacını, o ağaçta herhangi bir hak sahibi olmayan bir kimse, haksız olarak keserse Allah onun başını cehenneme uzatır" demektir."*

5941 ٧ ـــ وعن حسان إبراهيم قال: [سَأَلْتُ هِشَامَ بْنَ عُرْوَةَ عَنْ قَطْعِ السِّدْرِ، وَهُوَ مُسْتَنِدٌ إلى قَصْرِ عُرْوَةَ. فقَالَ: أَتَرَى هٰذِهِ الأَبْوَابَ وَالْمَصَارِيعَ كُلَّهَا؟ إِنَّمَا هِيَ مِنْ سِدْرِ عُرْوَةَ كَانَ عُرْوَةُ يَقْطَعُهُ مِنْ أَرْضِهِ؛ وَقَالَ: لاَبَأْسَ بِهِ]. أخرجه أبو داود.

7. **(5941)**- *Hasan İbnu İbrahim* anlatıyor: *"Hişâm İbnu Urve'ye sidre ağacının kesilmesi hakkında (caiz mi, değil mi diye) sordum. Bu sırada Urve'nin kasrına dayalı vaziyette idi, şöyle cevap verdi:*

"Şu kapıları, kapı kanatlarını hep görmüyor musun? Bunların hepsi Urve'nin sidre ağacındandır. Urve onu tarlasından kesmiş ve: "Bunda bir beis yok!" demişti." [Bir başka rivayete göre, *Hişâm*, soru sahibi *Hasan İbnu İbrahim*'e cevabında şöyle devam etmiştir: *"Ey Iraklı! Bu (yasak hikayesi, senin getirdiğin bir bid'adır." Hasan İbnu İbrahim, Hişâm'a: "Hayır bid'a sizin canibinizden geldi. Ben Mekke'de şöyle söyleyeni işittim: "Allah sidre ağacını kesen kimseye lanet etsin!]."* [Ebu Dâvud, Edeb 171, (5241).]

AÇIKLAMA:

Son iki rivayet sidre ağacının kesilmesinin yasak olup olmaması ile ilgilidir. Öncelikle şunu belirtelim, sidre ağacı, dilimizde *Arabistan kirazı*[19] diye bilinen bir ağaçtır. Kur'ân'da bir kaç kere zikri geçer. Yaprakları kurutulup dövülür ve yıkanma esnasında sabun gibi temizleyici olarak kullanılırdı. Bu ağacın durumu, kaydedilen iki rivayetten de anlaşılacağı üzere münakaşa edilmiştir. Hatta *İmam Suyutî hazretleri*, Keşfu'z-Zünûn'un kaydına göre *Ref'u'l-Hazer an Kat'i's-Sidr* adlı bir de risale telif etmiştir.

---

(19) Bu ağaç, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın neşrettiği mealde *sedir* olarak tercüme edilmiştir (Sebe 16, Vâkı'a 28), yanlıştır, sidre ağacı sedir ağacı değildir.

Meseleyi münakaşa eden âlimler, bu ağacın kesilmesinin caiz olduğuna hükmetmişlerdir. Kesimini mutlak şekilde yasaklayacak bir kudsiyeti yoktur. Yasak, hadisi kitabına alan *Ebu Davud* merhumun da not ettiği üzere, ağacın taşıdığı kudsiyetten ziyade, onun insanlara olan faydalılık durumundan ileri gelmektedir. Binaenaleyh, hadisi, devre ve şartlara göre, devlet yetkililerinin birkısım ağaçların kesimine tahdîd ve yasak koyabileceklerine şer'î bir delil olmaktadır.

Şerhlerde mesele üzerine daha geniş açıklama var ise de bize bu kadarı yeterlidir.

5942 ٨ـ وعن جابر رضى اللّه عنه قال: [مَرَّ عَلَى رسولِ اللّهِ ﷺ بِحِمَارٍ قَد وُسِمَ فِي وَجْهِهِ، فقَالَ: لَعَنَ اللّهُ مَنْ وَسَمَهُ، وَنَهَى عَنِ الضَّرْبِ فى الْوَجْهِ، وعَنِ الْوَسْمِ فِيهِ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى

8. **(5942)**- *Hz. Câbir radıyallahu anh* anlatıyor: *"Yanlarında yüzü dağlanarak en vurulmuş bir merkep olduğu halde Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a uğrayanlar oldu:* **"Bunu böyle enleyenlere Allah lânet etsin!"** *buyurdular ve yüze vurmaktan ve yüzü enlemekten nehyettiler."* [Müslim, Libâs 106, (2116); Ebu Dâvud, Cihâd 56, (2564); Tirmizî, Cihad 30, (1710).]

AÇIKLAMA:

Vesm, Arapça'da nişan vurmak, işaret koymak gibi mânalara gelir. Dilimizde *enlemek* deriz. Köylerde, her âilenin kendine mahsus bir eni vardır, onu hayvanlarına vurur. Böylece, hayvanların hangi aileye ait olduğu bilinir. Umumiyetle kulaklara dağlama, delme, dilme ve yarma suretlerinden biriyle bu en vurulur.

Sadedinde olduğumuz hadiste, böyle bir damganın yüze vurulması yasaklanmaktadır. Çünkü en, sâbit kalan bir damgadır. Bu hayvanın tabiî güzelliğini bozar.

2- *Nevevî* der ki: *"İnsan olsun hayvan olsun muhterem olan bütün canlıların yüzlerine vurmak yasaktır. Merkep, at, deve, katır, koyun vs. bu hususta birdir. Yasak insan hakkında daha şiddetlidir. Çünkü yüz, güzelliklerin toplandığı yerdir. Ayrıca yüz hassas bir uzuvdur, vurmadan iz kalabilir, bu onu çirkinleştirir veya duyu organlarından birine zarar verir.*

Yüze en vurmaya gelince, bu bi'l-icma yasaktır. İnsan dışındaki hayvanların yüz hariç herhangi bir yerine en vurmak ise câizdir."

Hayvanların kulağına *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın bizzat en vurduğuna dair rivayetler vardır. Müteakip iki rivayet bu sadeddedir. Mamafih dağlama yoluyla en vurmanın mekruh olduğunu söyleyen âlim de olmuştur.

5943 ٩ـ وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [رَأَى رسولُ اللّهِ ﷺ حِمَاراً مَوْسُومَ الْوَجْهِ فأَنْكَرَ ذٰلِكَ. قال: فَوَ اللّهِ لاَ أَسِمُهُ إِلاَّ أَقْصَى شَيْءٍ مِنَ الْوَجْهِ، وَأَمَرَ بِحِمَارٍ فَكَوَى فى جَاعِرَتَيْهِ، فَهُوَ أَوَّلُ مَنْ كَوَى الْجَاعِرَتَيْنِ]. أخرجه مسلم.

«الْجَاعِرَتَانِ» موضع الرقمتين من أست الحمار، وهو مضرب الفرس بذنبه على فخذيه، وقيل: هما حرفا الوركين المشرفين على الفخذين.

9. **(5943)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, yüzünden enlenmiş bir merkeb görmüştü, bunu uygun bulmadığını belirtti ve:*

"Allah'a yemin olsun! (Ben olsaydım) eni bu hayvanın yüzünün en uzak noktasına vururdum!" *buyurdu. Sonra emir verdi, kendi merkebinin sağrılarına en vuruldu. Böylece sağrıları ilk dağlayıp (en vuran) Aleyhissalâtu vesselâm oldu."* [Müslim, Libas 108, (2118).]

5944 ١٠ـ وعن أنس رضى اللّه عنه قال: [غَدَوْتُ بِعَبْدِ اللّهِ بْنِ أَبِى طَلْحَةَ إِلى رسولِ اللّهِ ﷺ لِيُحَنِّكَهُ فَرَأَيْتُهُ وَفى يَدِهِ الْمِيسَمُ يَسِمُ إِبلَ الصَّدَقَةِ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

10. **(5944)**- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Abdullah İbnu Ebî Talha'yı, tahnîk ediversin diye Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a götürdüm. Onu elinde en vurma şişi olduğu halde zekat develerini enlerken buldum."* [Buhârî, Libas 22, Zekât 69, Zebâih 35; Müslim, Libâs 112, (2119); Ebu Dâvud, Cihad 57, (2563).]

AÇIKLAMA: Enlenme ilgili açıklama yukarıda geçti.

5945 ١١ـ وعن جابر رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: إِذَا اسْتَجْنَحَ اللَّيْلُ، أَوْ كَانَ جُنْحُ اللَّيْلِ فَكُفُّوا صِبْيَانَكُمْ، فإِنَّ الشَّيَاطِينَ

تَنْتَشِرُ حِينَئِذٍ. فَإِذَا ذَهَبَ سَاعَةٌ مِنَ الْعِشَاءِ فَخَلُّوهُمْ، وَأَغْلِقْ بَابَكَ وَاذْكُرِ اسْمَ اللّٰهِ، وأَطْفِ مِصْبَاحَكَ وَاذْكُرِ اسْمَ اللّٰهِ، وَأَوْكِ سِقَاءَكَ وَاذْكُرِ اسْمَ اللّٰهِ، وَخَمِّرْ إِنَائَكَ وَاذْكُرِ اسْمَ اللّٰهِ، وَلَوْ أَنْ تَعْرُضَ عَلَيْهِ شَيْئاً فَأَنَّ الشَّيْطَانَ لاَ يَفْتَحُ بَاباً مُغْلَقاً، وَأَطْفِئُوا الْمَصَابِيحَ فَإِنَّ الْفُوَيْسِقَةَ رُبَّمَا جَرَّتِ الْفَتِيلَةَ فَأَحْرَقَتْ أَهْلَ الْبَيْتِ]. أخرجه الستة إلا النسائى.

«جُنْحُ اللَّيْلِ» إقبال ظلامه، وقيل شدة ظلمته.

و «الْوِكَاءُ» خيط يشد به المزادة ونحوها.

و «التَّخْمِيرُ» التغطية.

11. **(5945)**- *Hz. Câbir radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Karanlık çöktüğü zaman veya gece geldiği zaman çocuklarınızı dışarı salmayın. Çünkü şeytanlar bu esnada her tarafa yayılırlar. Yatsı vaktinden bir müddet geçince, onları serbest bırakın. Kapını kapa, Allah'ın ismini zikret. Kandilini söndür, Allah'ın ismini zikret. Yemek kabının ağzını kapa ve Allah'ın ismini zikret, (kapayacak bir şey bulamadığın taktirde [çubuk gibi] herhangi bir şeyi üzerine uzatıp koymak suretiyle de olsa (bunu yap)! Zira şeytan, kapalı kapıyı açamaz. Kandilleri söndürün, zira fasıkçık (fare), olur ki, fitili çeker de ev halkını yakar."** [Buhârî, Bed'ü'l-Halk 11, 14, Eşribe 22, İsti'zân 49, 50; Müslim, Eşribe 96, (2012); Muvatta, Sıfatu'n-Nebi 21, (2, 928, 929); Ebu Dâvud, Eşribe 22, (3731, 3732, 3733, 3734); Tirmizî, Et'ime 15, (1813).]

AÇIKLAMA:

Sadedinde olduğumuz hadiste *Resul-ü Ekrem aleyhissalâtu vesselâm,* terbiye, emniyet, sağlık gibi farklı sahalara giren hayati tavsiyelerde bulunmakta, pratik bilgiler sunmaktadır.

★ *İbnu'l-Cevzî,* akşam karanlığında çocukların dışarı salınmaması ile ilgili ifadeyi şöyle açıklar: *"Bu saatte, çocuklar hususunda korkulur. Çünkü şeytanların girdikleri pislik umumiyetle çocuklarda vardır. Diğer taraftan, şeytana karşı korunmayı sağlayacak zikir çocuklarda yoktur. Şeytanlar ise, yayılmaları esnasında, takılıp kalmaları mümkün olan şeylere takılıp kalırlar. Bu sebeple o vakitte çocuklar hususunda korkulur.*

Şeytanların o vakitte yayılmalarındaki hikmete gelince, onlar için geceleyin yayılmak gündüzleyin yayılmaktan daha kolay, daha çok mümkündür. Çünkü karanlık, şeytanî kuvvetler için aydınlıktan çok daha müsâittir. Sadece karanlık değil, bütün siyahlar bu şekildedir. Bundandır ki, bir Ebu Zerr rivayetinde Aleyhissalâtu vesselâm namazı bozan şeyler arasında **"Şeytan olan siyah köpek"***in de yer aldığını söylemiştir.*

Hadiste, şeytanın verebileceği şerlere karşı çeşitli tedbirler zikredilmektedir: Kapların, kapıların iyi kapanması, bu işleri yaparken besmele çekilmesi, çocukların ve hayvanların akşam-yatsı arasında rastgele ortalığa bırakılmaması. Bir başka hadiste: **"Kul evine girerken besmele çekerse, şeytan: "Biz bunların yanında geceleyemeyiz" der"** *buyrulmuştur."*

5946 ١٢ــ وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [جَاءَتْ فَأْرَةٌ تَجُرُّ فَتِيلَةً فَأَلْقَتْهَا بَيْنَ يَدَىْ رَسولِ اللّهِ ﷺ عَلَى الْخُمْرَةِ الّتِى كَانَ قَاعِداً عَلَيْهَا، فَأَحْرَقَتْ مِنْهَا مِثْلَ مَوْضعِ دِرْهَمٍ. فَقَالَ ﷺ: إذَا نِمْتُمْ فَأَطْفِئُوا سُرُجَكُمْ فإنَّ الشَّيْطَانَ يَدُلُّ مِثْلَ هٰذِهِ عَلَى هٰذَا فَتَحْرِقَكُمْ]. أخرجه أبو داود.

«الْخُمْرَةُ» حصير صغير منت سعف النخل أو نحوه.

12. **(5946)**- *Hz. İbnu Abbâs radıyallahu anh* anlatıyor: *"Bir fare gelerek çektiği bir fitili Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın önüne, üzerinde oturmakta olduğu hasır minderin üstüne bırakıp gitti. Fitil, hasırdan bir dirhem kadar bir yer yaktı. Bunun üzerine Aleyhissâlatu vesselâm:* **"Uyuyacağınız zaman kandillerinizi söndürün. Zira şeytan, böylelerine rehberlik edip böylesi işler yaptırarak sizi yakar"** *buyurdular."* [Ebu Dâvud, Edeb 173, (5247).]

5947 ١٣ــ وعن أبى موسى رضى اللّه عنه قال: [احْتَرَقَ بَيْتٌ بِالْمَدِينَةِ عَلَى أَهْلِهِ مِنَ اللَّيْلِ فَأُخْبِرَ النّبىُّ ﷺ بِشأْنِهِمْ. فَقَالَ: إنَّ هٰذِهِ النَّارَ عَدُوٌّ لَكُمْ. فَإِذَا نِمْتُمْ فَأَطْفِئُوهَا عَنْكُمْ]. أخرجه الشيخان.

13. **(5947)**- *Ebu Mûsa radıyallahu anh* anlatıyor: *"Medine'de bir ev, geceleyin aile halkı içinde olduğu halde yandı. Durumları Aleyhissalâtu vesselâm'a*

haber verilmişti: **"Bu ateş var ya! Sizin düşmanınızdır. Uyuduğunuz zaman onu söndürün de size zarar vermesin!"** *buyurdular."* [Buhârî, İsti'zân; Müslim, Eşribe 101, (2016).]

5948 ١٤ـ وعن على بن عمر بن على بن الحسين بن على رضى اللّه عنهم قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: أَقِلُّوا الخُرُوجَ بَعْدَ هَدْأَةِ الرِّجْلِ فإنَّ لِلّهِ دَوَابَّ يَبُثُّهُنَّ فى الأرْضِ فى تِلْكَ السَّاعَةِ]. أخرجه أبو داود.

14. (5948)- *Ali İbnu Ömer İbni Ali İbni'l-Hüseyn İbni Ali radıyallahu anhüm* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Ayaklar çekildikten sonra (evlerden dışarı) çıkmayı azaltın. Çünkü Allah Teâla hazretlerinin birkısım hayvanatı vardır, bu saatten sonra (yuvalarından çıkıp) ortalığa yayılırlar." [Ebu Dâvud, Edeb 115, (5103).]

AÇIKLAMA:

Hadis, geceleyin herkes evine çekilip ortalık sükunete erdikten sonra evlerden dışarı çıkmayı azaltmayı tavsiye etmektedir. Burada bir tahrim mevzubahis değildir, bir tavsiye, bir irşâd, daha evla olana bir işaret vardır. *Münâvî,* sebep olarak, sokakların tenhalaşma saatinde sokağa çıkıldığı taktirde, bu sükûnette ortaya çıkan birkısım hayvanlara eza verilebileceğini veya hayvanlardan ezaya maruz olunabileceğini belirtir. *"Öyle ise der, ihtiyata uygun olanı o zamanlarda dışarı çıkmamaktır."* Ancak hadiste gerekli hallerde çıkmaya ruhsat da mevcuttur.

5949 ١٥ـ وعن رافع بن خديج رضى اللّه عنه قال: [قَدِمَ رسولُ اللّهِ ﷺ المَدِينَةَ وَهُمْ يَأْبُرُونَ النَّخْلَ، فقَالَ: مَاتَصْنَعُونَ؟ قالُوا: شَيْئاً كُنَّا نَصْنَعُهُ فقَالَ: لَعَلَّكُمْ لَوْ لَمْ تَصْنَعُوهُ لكَانَ خَيْراً فَتَرَكُوهُ فَنَفَضَتْ فَذُكِرَ لَهُ ذلِكَ فقَالَ: إنَّمَا أَنَا بَشَرٌ إذَا أَمَرْتُكُمْ بِشَىْءٍ مِنْ أَمْرِ دِينِكُمْ فَخذُوا بِهِ، وَإذَا أَمَرْتُكُمْ بِشَىْءٍ مِنْ رَأْيِى فإنَّمَا أَنَا بَشَرٌ]. أخرجه مسلم

«تَأْبِيرُ النخل» تلقيحه وإصلاحه.

«وَنَفَضَتِ الشَّجَرَةُ حَملَهَا» إذا ألقته من آنه بها.

15. **(5949)**- *Râfi' İbnu Hadîc radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Medine'ye geldiğinde, Medineliler hurma telkîh ediyorlardı:*

"Ne yapıyorsunuz?" *diye onlara sordu. Medineliler:*

"Bu, eskiden beri yapmakta olduğumuz bir şey!" deyip (açıkladılar). Aleyhissalâtu vesselâm da: **"Eğer bunu yapmasanız belki de sizin için daha iyi olur!"** *buyurdular. Bunun üzerine Medineliler o işi bıraktılar. Hurma ağaçları (o yıl çağla) döktü (ve meyve tutmadı).*

Durum Aleyhissalâtu vesselâm'a haber verilince şöyle buyurdular:

"Bilin ki, ben bir beşerim. Size dininizle ilgili bir emirde bulunursam onu derhal alın. Eğer kendi re'yime dayanan bir şey emredersem, bilin ki ben bir insanım!" [Müslim, Fezail 140, (2362).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın dinî emirleri ile dünyevî meselelerle ilgili beyanları arasında bir tefrîk yapılabileceğini ifade eder. Çünkü hurma telkihi işini terketmeleri istikametindeki tavsiyesinden bilahare rücu etmiştir.

Hâdise şudur: Bilindiği üzere, incir ağacı gibi hurma ağacı da erkek veya dişidir. Meyve dişi ağaçta hasıl olur. Ancak, dişi ağacın meyve tutabilmesi için, erkek ağacın çiçeklerinden hasıl olan tozun dişi ağacın çiçeklerine kadar ulaşarak telkîh etmesi (döllemesi) gerekmektedir. Eğer bu döllenme olmazsa, meyve rüşeymi daha çağla iken dökülür ve meyve hasıl olmaz.

Erkek ağaçtan çıkan tozların dişi ağaca ulaşmasını rüzgarlar, arılar, kelebelekler tabiî olarak yapmakta ise de, bunun, insan eliyle, daha şuurlu ve sistemli olarak yapılması halinde daha garantili ve dolayısıyla ürün daha bol olacağından, Medineliler bu işi her yıl eskiden beri yapmakta imiş. *Aleyhissalâtu vesselâm* bu tatbikata muttali olup mahiyetini de öğrenince, bunun bir faydası olmayacağını, terkinin evla olacağını söyler.

Ama ağaçlar yeterince meyve tutmaz, kendi kendine döllenebildiğince bir ürün verir ve tabii ki düşük olur.

Durum *Resûlullah*'a söylenince: **"Ben bir insanım, dünyanızın işini benden iyi bilirsiniz!"** buyurur.

Burada şöyle bir soru hatıra gelebilir: *"Her sözü vahye dayanan Resûlullah gerçeğe mutabık olmayan, sırf hevâya dayanan söz de sarfeder mi?"*

Biz bu soruya iki suretle cevap vereceğiz:

1) *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm,* her hususta rehberimizdir. Izdırab, öfke, keder, neşe, musibet hallerinde de rehberdir. Musibete uğrayan insan nasıl davranmalı, hastalanan ne yapmalı, ızdırabı olan, öfkelenen ne şekilde hareket etmeli vs. Hayatımızın mühim bir yönünü de yanılmalarımız, hatalarımız, isabetsiz karar ve hükümlerimiz teşkil eder. Rehber-i ekmelimiz *Aleyhissalâtu vesselâm,* yanılma örnekleri de vererek, çekinmeden hatadan dönme sünnetini va'zetmiştir. Bilhassa mevkii, makamı rütbesi yüksek olan kimselerin hatalarını itiraf etmeleri zor olur ve yanlış hükümleri büyük çapta zararlara sebep olur. Halbuki mü'min kişi, böyle bir durumda kolayca: *"Peygamberim bile hatalı karardan rücu etmiştir"* diyerek kolayca derhal dönüş yapabilir.

Binaenaleyh bu çeşit yanılmaları, hatalı içtihadlarda bulunarak rücû etmeleri, Peygamberimizin kâmil mânada rehberlik vazifesinin gerekli olan bir parçasıdır. Nitekim Muvatta'da gelen bir hadiste, *Aleyhissalâtu vesselâm,* unutma, yanılma gibi hâdiselerin ilâhî iradenin sonucu olarak vukûa geldiğini ifade etmiştir: إِنّى لَأَنْسَى اَوْ اُنَسَّى لِاَسُنَّ **"Ben unuturum veya unutturulurum, ta ki sünnet koyayım."**

Bu hadisle *Resûlullah* gerçekten pek feyizli bir sünnet koymuştur: Kişi, yanlış karar verince, bundan dönmelidir, mevki, makam, ünvan hatadan dönmeye mâni olmamalıdır.

Rehber-i ekmel olabilmesi için *Resûlullah*'ın bazan da yanılması zaruri idi, aksini düşünmemiz mümkün değildir. Böylesi bir yanılma ve hata *Resul-i Ekrem*'in yüceliğini daha da artıran bir yanılmadır.

2) Meseleye ikinci nokta-i nazar, vahyin farklı derecelere sahip olması, *Resûlullah*'ın Kur'ân-ı Kerîm dışında mazhar olduğu vahyin de birkısım mertebeleri bulunmasıyla ilgilidir: **"Yeryüzündeki bütün ağaçlar kalem, denizler de mürekkep olsa, arkasından buna yedi deniz daha ilave edilse, Allah'ın kelimeleri yazmakla tükenmezdi..."** (Lokmân 27) âyetinde de ifade edildiği üzere, Allah'ın kelamı Kur'ân veya diğer semavî kitaplardan ibaret değildir. Elbette Kur'ân Kelamullah olarak en yüce mertebededir. Ancak, bilhassa zî-şuur ve zî-hayat mahlûkatın (ins, cin, melek, hayvanat) bütün tekellüm ve ilhâmatları, ilahi irade ve yaratma ile olmakta, her birine kabiliyetlerine göre, Allah'ın kelam isminin farklı tecellileri meydana gelmektedir. Bu tecelli olmasaydı tekellüm ve muhabere olamazdı.

Şu halde *Resûlullah*'ın, peygamberlikten ayrı olarak sahip olduğu beşerî şahsiyeti itibariyle de farklı veçheleri, durumları olacaktır. Öyleyse onun sözleri arasında birkısım mertebelerin olacağını kabul etmemiz gerekecektir. Aksi tak-

tirde *"hepsi vahy-i ilahidir"* diye, bütün sözlerini Kur'ân mertebesinde görmemiz bizi hataya sevkeder. Kur'ân ve sünnet ayrımını bizzat *Aleyhissalâtu vesselâm* yapmış, Ashab yapmış, Tâbiûn ve Etbauttâbiîn ülemâsı yapmış.

Bize düşen, ülemanın yolundan gidip herşeyin hakkını vermektir, ifrat ve tefritten kaçınmaktır. Zira zamanımızda Kur'ân'la sünneti karıştıracak müfritlere rastlanabileceği gibi, –bilhassa sadedinde olduğumuz hadisi örnek vererek– Kur'ân dışında herşeyi inkâra kalkan, hadisi tanımayan kimselere de çokça rastlanmaktadır.

Resûlullah'ın sözlerindeki bu mertebeye *Bediüzzaman* şöyle dikkat çekmiştir:

"Resul-i Ekrem aleyhissalâtu vesselâm, hem beşerdir, beşeriyet itibariyle beşer gibi muamele eder; hem Resuldür, risalet itibariyle Cenab-ı Hakk'ın tercümanıdır, elçisidir. Risaleti, vahye istinad eder. Vahiy iki kısımdır:

Biri: "Vahy-i Sarîhî" dir ki, Resul-i Ekrem aleyhissalâtu vesselâm onda sırf bir tercümandır, mübelliğdir (tebliğ edicidir), müdahalesi yoktur. Kur'ân ve bazı ehadis-i kudsiye gibi...

İkinci kısım: "Vahy-i zımnî" dir. Şu kısmın mücmel ve hülasası vahye ve ilhama istinad eder, fakat tafsilatı ve tasviratı, Resul-ü Ekrem aleyhissalâtu vesselâm'a aittir. O vahiyden gelen mücmel hadiseyi tafsil ve tasvire Zât-ı Ahmediyye aleyhissalâtu vesselâm, bazen yine ilhama, ya vahye istinad edip beyan eder, veyahud kendi ferasetiyle beyan eder. Ve kendi içtihadıyla yaptığı tafsilat ve tasviratı ya Vazife-i Risalet noktasında ulvi kuvve-i kudsiyye ile beyan eder veyahut örf ve adet ve efkâr-ı amme seviyesine göre, beşeriyeti noktasında beyan eder.

İşte, her hadiste bütün tafsilatına, vahy-i mahz noktasiyle bakılmaz. Beşeriyetin muktezası olan efkâr ve muâmelâtında, risaletin ulvi âsârı aranılmaz. Madem bazı hadiseler mücmel olarak mutlak bir surette ona vahyen gelir. O da kendi ferasetiyle ve tearüf-ü umumî cihetiyle tasvir eder. Şu tasvirdeki müteşâbihâta ve müşkilâta bazen tefsîr lazım geliyor, hatta tâbir lazım geliyor. Çünkü: Bazı hakikatlar var ki, temsil ile fehme takrib edilir. Nasıl ki bir vakit Huzur-u Nebevîde derince bir gürültü işitildi. Ferman etti ki: **"Şu gürültü, yetmiş senedir yuvarlanıp, şimdi cehennemin dibine düşmüş bir taşın gürültüsüdür."** *Bir saat sonra cevap geldi ki:* **"Yetmiş yaşına giren meşhur bir münafık ölüp, cehenneme gitti."** *Zât-ı Ahmediyye aleyhissalâtu vesselâm'ın beliğ bir temsil ile beyan ettiği hadisenin tevilini gösterdi."*

5950 ١٦ـ وعن أبى هريرة رضى اللّه عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: إذَا سَمِعْتُمْ صِيَاحَ الدِّيَكَةِ فَاسْألُوا اللّهَ مِنْ فَضْلِهِ، فَإنَّهَا رَأتْ مَلَكاً وإذَا سَمِعْتُمْ نَهِيقَ الحِمَارِ فَتَعَوَّذُوا بِاللّهِ مِنَ الشيْطَانِ، فَإنَّهَا رَأتْ شَيْطَاناً]. أخرجه الخمسة إلا النسائى

16. **(5950)**- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Horozların öttüğünü işittiğiniz vakit, Allah'tan lütuf ve ikramını talep edin. Zira onlar bir melek görmüştür. Merkebin anırmasını işittiğiniz zaman şeytandan Allah'a sığının. Çünkü o da bir şeytan görmüştür."** [Buhârî, Bed'ü'l-Halk 15; Müslim, Zikr 82, (2729); Ebu Dâvud, Edeb 115, (5102); Tirmizî, Da'avat 58, (3455).]

5951 ١٧ـ وَعن جابر رضى اللّه عنهُ قالَ: [قالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: إذَا سَمِعْتُمْ نُبَاحَ الْكِلاَبِ وَنَهِيقَ الحَمِيرِ بِاللَّيْلِ فَتَعَوَّذُوا بِاللّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ فَإنَّهُمْ يَرَوْنَ مَالاَ تَرَوْنَ]. أخرجه أبو داود.

17. **(5951)**- *Hz. Câbir radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Geceleyin köpeklerin havlamasını ve merkeplerin anırmasını işittiğiniz zaman, şeytandan Allah'a sığının. Çünkü onlar, sizlerin görmediklerinizi görürler."**

AÇIKLAMA:

Bu iki hadiste birkaç hayvanın sesleriyle ilgili açıklama yapılmaktadır.

1) Horoz diğer hayvanlardan farklı bir hususiyet taşır: Bilhassa geceleri ötüşünü belli periyodlarla yapar ve bunu hiç değiştirmez. Her gün fecirden önce ve fecirden sonra muntazam ötüşleri vardır. Gecelerin uzayıp kısalması onun fecir öncesi ve fecir sonrası periyodik ötüşlerini aksatmaz. Şâfiîler, sabah vaktinin tayininde horozların ötüşünü esas almayı hükme bağlamışlardır. Nitekim bir başka rivayette لاَتَسُبُّوا الدِّيكَ فَإنَّهُ يَدْعُو إلَى الصَّلاَةِ **"Horoza sövmeyin. Çünkü o, namaza çağırır"** buyrulmuştur.

Resûlullah, horozların bu muntazam ötüşlerinin tesadüfî olmadığını, ilahi irade ile melek tarafından uyarıldıklarını nazar-ı dikkate arzetmektedir. Onlar madem ki bu işe müekkel bir meleği görerek ötmektedirler. Öyleyse o sırada yapılacak duaya meleğin *"amin"*i kazanılabilir. Böylece yapılan duanın kabul

görme şansı artar. Ayrıca bu duayı yapan meleklerin, kendisi için istiğfarını ve ihlasına şehâdetlerini de kazanmış olur. Bu yorumu yapan *İyaz* devamla der ki: *"Bu hadisten hareketle, salihlerin huzurunda, teberrüken duada bulunmak müstehab addedilmiştir." Halimî,* yukarıda kaydettiğimiz horoza sövmeyi yasaklayan hadisten: *"Her ne ki, kendisinden bir istifade, bir hayır elde edilir, ona sövmek veya hakaret etmek caiz değildir, bilakis hürmet ve tekrim gerekir"* hükmünü çıkarmıştır. *Şârih Dâvudî, "horozdan beş şey öğrenilir"* der ve sayar: *"Güzel ses, seherde uyanma, kıskançlık, sehâvet ve kesretü'l-cima."*

2) Köpek havlaması ve merkeb anırmasına gelince; bu da şeytanın şerrinden Allah'a sığınmaya sevketmelidir. Bazı alimler bu hadisten hareketle, günahların yanına Allah'ın gadabının indiğine, dolayısıyla öyleleri görülünce istiaze etmenin müstehab olduğuna hükmetmiştir.

Şu halde günlük hayatını *kulluk* edebi içerisinde geçirmekle mükellef olan insan, şâhid olduğu farklı tezahürlerin her birini Allah'ı hatırlamaya vesîle kılıp zikir edecektir: Horoz sesiyle Allah'tan lütfunu isteyecek, merkeb ve köpek sesiyle şeytandan istiazede bulunacaktır. Başka hadislerde yıldız kayması, rüzgâr esmesi vs. başka zikirlerin vesile ve fırsatları kılınmıştır.

5952 ١٨ـــ وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [قال رسول اللّهِ ﷺ: إِذَا تَبَايَعْتُمْ بِالْعِينَةِ، وَأَخَذْتُمْ أَذْنَابَ الْبَقَرِ، وَرَضِيتُمْ بِالزَّرْعِ، وَتَرَكْتُمُ الْجِهَادَ سَلَّطَ اللّهُ عَلَيْكُمْ ذُلاًّ لاَ يَنْزِعُهُ عَنْكُمْ حَتَّى تَرْجِعُوا إِلى دِينِكُمْ] أخرجه أبو داود.

«الْعِينة» أن يبيع التاجر من رجل سلعة بثمن معلوم ثم يشتريها منه بأقل من الثمن الذى باعها به. وأكثر الفقهاء على جوازها مع الكراهة، وسميت عينة لحصول النقد لصاحب العينة لأن اشتقاقها من العين، وهو النقد الحاضر.

18. (5952)- *İbnu Ömer radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"İyne usuluyle alış-verişte bulunur, sığırların peşine düşer, ziraate razı olur ve cihadı da terkederseniz, Allah size öyle bir zillet verir ki, dininize tekrar rücû etmedikçe o zilleti kaldırmaz."** [Ebu Dâvud, Büyû' 56, (3462).]

AÇIKLAMA:

1- *İyne usulüyle satışı* şârihler şöyle tarif etmiştir: Tüccar malını veresiye olarak belli bir vade ile müşteriye satar. Sonra bu malı müşteriden daha ucuz bir fiyatla satın alır. Bu tarz alış-veriş câiz mi, değil mi münakaşa edilmiştir. *İmam Mâlik, Ebu Hanîfe, Ahmed İbnu Hanbel* gibi birkısım fukaha *"caiz değil"* derken, *İmam Şâfi'î* ve ashabı *"caizdir"* demiştir.

2- Hadis, esas itibariyle, insanların ticaret ve ziraate kendilerini vererek cihadı ihmal etmelerini yasaklamaktadır. İlk nazarda, hadisten ticaret ve ziraatin kötülendiği anlaşılabilir. Aksine hadis, cihadın terkinden gelecek zillete dikkat çekmektedir. Daha önce de zikredildiği üzere *Aleyhissalâtu vesselâm* asli meslekler olarak *"ticaret, ziraat ve san'at"*ı saymıştır. Ama ne ticaret, ne ziraat ne de san'at, cihad gibi mühim bir meşguliyeti ihmale sevketmemelidir. *Şevkânî*'nin dediği gibi *"İslam'ın izzet ve diğer dinlere üstünlüğünü izhar vesilesi olan "Allah yolunda cihad"ın terki halinde Allah, müslümanlara, düşüncelerinin aksiyle muamele ederek zillet verir: Atların sırtında olduktan sonra sığırların peşlerine takar; halbuki at sırtı, sığırın peşinden makamca daha üstün, daha izzetlidir."*

5953 ١٩ — وعن أبي أمامة رضى اللّه عنه قال: [رَأى رسولُ اللّهِ ﷺ سِكَّةً وَشَيْئاً مِنْ آلَةِ الْحَرْثِ، فَقَالَ: لاَ يَدْخُلُ هٰذَا بَيْتَ قَوْمٍ إلاَّ أَدْخَلَهُ اللّهُ الذُّلَّ] أخرجه البخارى

والمعنى أن اهل الحرث تنالهم الذلة لما يطالبون به من الخراج والعشر ونحوهما.

19. (5953)- *Ebu Ümame radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın saban ve diğer bir ziraat aleti görünce:* **"Bunun girdiği bir eve, Allah mutlaka zillet de sokar!"** *dediğini işittim."* [Buhârî, Hars 2.]

AÇIKLAMA:

Bu hadis de ziraatin girdiği yere zilletin gireceğini ifade etmektedir. Bazı şarihler, buradaki "zillet"le tarladan verilecek verginin kastedildiğini belirtirler. *"Çünkü derler, idareciler, arazi hukuku olarak vergi talep ederler."* Arazide çalışma, ehl-i zimmetin karşısına çıkan ilk meşguliyet idi. Sahabe araziye bağlanmaktan hoşlanmıyordu. *İbnu't-Tîn* bu hadisin, *Resûlullah*'ın gaybtan haber

verme nev'ine giren bir mucizesi olduğunu belirtir ve *"Zira der, şimdi müşahade edilen şu ki, zulmün çoğu ziraatle meşgul olanların başında patlamaktadır." İbnu't-Tîn*'i te'yiden şunu ilave edebiliriz: Yirminci asırda müşahade edilen de aynıdır: İktisadi hayatı ziraate bağlı olan ve hele ziraatte iptidailiği temsil eden "saban"a bağlı olan memleketler "üçüncü dünya" denen geri memleketlerdir. Sanayileşen,ziraatini de yeni tekniklerle yapan memleketler ilerlemiş, kalkınmış memleketlerdir. İleri memleketlerde umumî nüfus içerisinde ziraatle uğraşanların nisbeti %5 ile %10 arasındadır. Zillete mahkûm geri milletlerin halkı ise, büyük çoğunluğu ziraatle meşgüldür ve ziraatleri de iptidaîdir; "saban"a bağlıdır.

Ama ziraat ihmal mi edilmeli? Hayır! Nitekim *Aleyhissalâtu vesselâm* ziraate teşviklerde de bulunmuştur: مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَغْرِسُ غَرْساً اَوْ يَزْرَعُ زَرْعاً فَيَاكُلُ مِنْهُ طَيْرٌ اَوْ اِنْسَانٌ اَوْ بَهِيمَةٌ اِلاَّ كَانَ لَهُ بِهِ صَدَقَةٌ **"Hangi müslüman bir dikim veya ekimde bulunur, ondan da bir kuş veya insan veya hayvan yerse, bu onun için bir sadaka yerine geçer."** Bu hadiste arazinin imar edilmesine, ekilip dikilmesine fevkalâde bir teşvik var.

Bu paralelde başka hadisler de var. Öyleyse, hadislerde ziraate hem teşvik var ve hem de ziraatin mahzurlarına uyarı var. İmam Buhârî, sadedinde olduğumuz hadisi, rivayetlerde gelen bu ihtilaflı durumu te'lîf edip bağdaştıran bir başlık altında kaydeder. Bab başlığı şöyle:

بَابُ مَا يُحْذَرُ مِنْ عَوَاقِبِ الْاِشْتِغَالِ بِآلَةِ الزَّرْعِ اَوْ مُجَاوَزَةِ الْحَدِّ الَّذِى اُمِرَ بِهِ

"Ziraat aletiyle meşgul olmanın âkibetlerinden yahud ziraatte, emredilmiş olan sınırın geçilmesi nev'inden sakınılacak şeyler babı"

Buhârî'nin başlığı, ziraat aleyhine gelen rivayetlerin ziraatten hasıl olacak kötü sonuçlara hamledilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Yani, kişi ziraatle meşguliyeti sebebiyle kendisine emredilmiş olan birkısım vecibeleri ihmal ederse bu mahzurludur veya ziraatle meşguliyette haddi aşarak gerekli olan başka meşguliyetleri ihmal ederse bu da mahzurludur. Meseleyi bir millet seviyesinde ele alacak olursak, akıllı idarecilerin, bir zamanlar memleketimizde görüldüğü üzere *"Türkiye bir ziraat memleketidir"* diye yanlış politikalar takip yerine, *"Türkiye sanayileşmelidir"*, *"Beynelmilel ticarette yeri olmalıdır"* gibi ziraatin de dışına çıkan hedefler tesbit ederek, nüfusunun birkısmını ziraatın dışına çıkarıp başka sahalara kaydırması gerekir. Hadisten alimlerimiz bunu anlamıştır. Ziraat hususunda farklı beyanlarda bulunan *Resûlullah* da bunu kastetmiş olmalıdır.

5954 ٢٠ ـ وعن أنس رضى الله عنه قال: [كَتَبَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ إلى كِسْرَى وَإلَى قَيْصَرَ وإلَى النَّجَاشِيِّ، وَلَيْسَ بِالنَّجَاشِيِّ الّذِى صَلّى عَلَيْهِ، وَإلى كُلِّ جبَّارٍ عَنِيدٍ يَدْعُوهُمْ إلى اللّهِ عَزَّ وَجَلَّ]. أخرجه مسلم والترمذى.

20. (5954)- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Kisrâ'ya ve Necâşî'ye –bu Necâşî üzerine cenaze namazı kıldığı Necâşî değildir– ve bütün inatçı cebbarlara, onları aziz ve celil olan Allah'a davet eden mektuplar yazdı."* [Müslim, Cihâd 75, (1774); Tirmizî, İsti'zân 23, (2717).]

AÇIKLAMA:

Burada, *Resûlullah*'ın, komşu devletlerin reislerine gönderdiği İslâm'a davet mektuplarından bahsedilmektedir. *Aleyhissalâtu vesselâm* mezkur mektupları Hudeybiye sulhünden dönünce yazmıştır. Bir anda altı ayrı lidere elçiler çıkararak mektuplar göndermiştir. Bu bahis teferruatlı olarak daha önce geçtiği için burada tekrar etmeyeceğiz.

Sadedinde olduğumuz hadiste ilave bir açıklama yer almaktadır: *Resûlullah'ın mektup gönderdiği Necâşî, öldüğü vakit gıyabında cenaze namazını kıldırdığı Necâşî değildir. Esasen Necâşî, isim olmayıp ünvandır. İlk müslümanlarda Halife veya Emiru'l-mü'minîn, Osmanlılarda padişah, İran'da şah... dendiği gibi Habeşlilerde de o devirlerde devlet reisine Necâşî denmekte imiş. Muhammed Hamidullah*'ın tahkikine göre, *Resûlullah*'ın sağlığında Habeşistan'da iki ayrı *Necâşî* yaşamıştır, bir üçüncünün de yaşamış olması ihtimal dahilindedir. Bu hususta kesin konuşmaya vesikalar yeterli değildir (İslâm Peygamberi 478-515 numaralı paragraflar).

5955 ٢١ ـ وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [بَعَثَ رَسولُ اللّهِ ﷺ بِكِتَابِهِ إلى كِسْرَى، فَلَمَّا قَرَأهُ مَزَّقَهُ، فَدَعَا عَلَيْهِمْ أنْ يُمَزَّقُوا كُلَّ مُمَزَّقٍ]. أخرجه البخارى.

21. (5955)- *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Kisra'ya mektubunu göndermişti. Kisra, mektubu okuyunca*

yırttı. Aleyhissalâtu vesselâm da "paramparça olmaları için" beddua etti." [Buhârî, İlm 7.]

AÇIKLAMA:

Hadis, Buhârî'deki aslından özetlenerek alınmıştır. Orada, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın mektubu Bahreyn'in idarecisine gönderdiği, onun da *Kisra*'ya yolladığı ifade edilir.

Başka rivayetler, Bahreyn'deki idarecinin, bilahare İslâm'la şereflenen *Münzir İbnu Savâ* olduğunu, İran Kisrasının da *Ebrevîz*[20] *İbnu Hürmüz İbnu Enuşirevân* olduğunu belirtir.

Rivayetler, mektubu okutan *Kisra*'nın daha bidayetteki üslub hoşuna gitmediği için öfkelenerek, okumayı tamamlatmadan kibir ve öfkeyle yırttığını belirtir. Onu kızdıran husus, mektuba kendi ismiyle değil, Allah Resulü'nün ismiyle başlanmış olmasıdır. Mektup şöyle:

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla!

Allah'ın Resûlü Muhammed'den İranlıların büyük reisi Kisra'ya:

Hidayet yoluna girip ona tabi olana, Allah'a, O'nun kulu ve Resulüne iman edene, Allah'tan başka ilah olmadığına, O'nun bir tek ve ortaksız bulunduğuna, Muhammed'in O'nun Resulü ve kulu olduğuna şehadet edip kabul edene selam olsun! Buna göre ben seni, tam bir İslâm daveti ile (İslâm'a) çağırıyorum. Zira ben, kim olursa olsun can taşıyan herkese belli bir tehlikeyi haber verip uyandırmak ve inanmayanlar üzerinde Allah'ın sözünü gerçekleştirmek için istisnasız bütün insanlara gönderilmiş bir Allah Resulüyüm. O halde sen İslâm'a gir de emniyet ve selameti bul! Şayet kaçınacak olursan, bu halde hiç şüphesiz mecusilerin günahı senin üzerinde toplanacaktır."

Mektubun saygısızca karşılanıp yırtıldığı haberi *Aleyhissalâtu vesselâm*'a ulaşınca: **"Allah da onun mülkünü paramparça etsin!"** diye beddua eder.

Meselenin kaynaklarda gelen devamına göre, *Kisra Perviz*, bu mektup üzerine, Yemen'deki valisine yazarak, *Resûlullah*'ın derhal merkeze gönderilmesi için emir verir. Yemen valisi bu maksadla Medine'ye bir heyet çıkarır. Heyet mektubu verince *Aleyhissalâtu vesselâm*, ertesi güne cevap yazacağını söyler. Ertesi gün hey'ete: **"Bu gece benim efendim (Rabbim) senin efendini Seroeh**

(20) M. Hamidullah ismın Pervîz olduğunu belirtir.

eliyle öldürttü!" der. Heyet Yemen'e geri döner. Orada, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın bildirdiği günde *Kisra*'nın öldürüldüğünü tahkik edince müslüman olurlar.

Resûlullah'ın *Kisrâ*'ya yazdığı mektubun aslı günümüze intikal etmiştir.

5956 ٢٢ــ وعن أسامة بن زيد رَضِىَ اللّٰهُ عنهما قال: [رَكِبَ النَّبِىُّ ﷺ عَلَى حِمَارٍ عَلَيْهِ إِكَافٌ تَحْتَهُ قَطِيفَةٌ فَدَكِيَّةٌ وَأَرْدَفَ أُسَامَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عنهُ وَرَاءَهُ، يَعُودُ سَعْدَ ابْنِ عُبَادَةَ رضى اللّٰه عنه فى بَنِى الْحَرْثِ بْنِ الْخَزْرَجِ قَبْلَ وَقْعَةِ بَدْرٍ فَسَارَا حَتَّى مَرَّا بِمَجْلِسٍ فيهِ عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ أُبَىٍّ ابْنُ سَلُولٍ، وَذٰلِكَ قَبْلَ أَنْ يُسْلِمَ عَبْدُ اللّٰهِ ابْنُ أُبَىٍّ، فَإِذَا فِى الْمَجْلِسِ أَخْلاَطٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُشْرِكِينَ عَبَدَةِ الأَوْثَانِ وَالْيَهُودِ وَالْمُسْلِمِينَ، وَفِى الْمَجْلِسِ عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ رَوَاحَةَ رضى اللّٰه عنه، فَلَمَّا غَشِيَتِ الْمَجْلِسَ عَجَاجَةُ الدَّابَّةِ خَمَّرَ عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ أُبَىٍّ أَنْفَهُ بِرِدَائِهِ، ثُمَّ قَالَ: لاَتُغَبِّرُوا عَلَيْنَا، فَسَلَّمَ رسولُ اللّٰهِ ﷺ عَلَيْهِمْ ثُمَّ وَقَفَ، وَنَزَلَ فَدَعَاهُمْ إِلَى اللّٰهِ تَعَالَى، وَقَرَأَ عَلَيْهِمْ الْقُرآنَ. فقَالَ لَهُ عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ أُبَىٍّ: أَيُّهَا الْمَرْءُ إِنَّهُ لاَ أَحْسَنَ مِمَّا تَقُولُ إِنْ كَانَ حَقًّا فَلاَ تُؤْذِنَا بِهِ فى مَجَالِسِنَا. ارْجِعْ إِلَى رَحْلِكَ، فَمَنْ جَاءَكَ فَاقْصُصْ عَلَيْهِ، فقَالَ عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ رَوَاحَةَ: بَلَى يَارَسُولَ اللّٰهِ، فَاْغْشَنَا بِهِ فى مَجَالِسِنَا، فَإِنَّا نُحِبُّ ذٰلِكَ فَاسْتَبَّ الْمُسْلِمُونَ وَالْمُشْرِكُونَ وَالْيَهُودُ حَتَّى كَادُوا يَتَثَاوَرُونَ فَلَمْ يَزَلِ النَّبِىُّ ﷺ يُخَفِّضُهُمْ حَتَّى سَكَتُوا، ثُمَّ رَكِبَ النَّبِىُّ ﷺ دَابَّتَهُ، ثُمَّ سَارَ حَتَّى دَخَلَ عَلَى سَعْدِ ابْنِ عُبَادَةَ، فقَالَ لَهُ النَّبِىُّ ﷺ: يَاسَعْدُ، أَلَمْ تَسْمَعْ إِلَى مَاقَالَ أَبُو حُبَابٍ؟ يُرِيدُ عَبْدَ اللّٰهِ ابْنَ أُبَىٍّ، قالَ كَذَا وَكَذَا: فقَالَ سَعْدُ ابْنُ عُبَادَةَ: يَارَسُولَ اللّٰهِ، اعْفُ عَنْهُ، وَاصْفَحْ عَنْهُ؛

فَوالَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ لَقَدْ جَاءَ اللّهُ بِالحَقِّ الّذِى أُنزِلَ عَلَيْكَ وَلَقَدْ اجْتَمعَ أَهْلُ هٰذِهِ الْبُحَيْرَةِ عَلَى أَنْ يُتَوِّجُوهُ فَيُعَصِّبُونَهُ بِالْعِصَابَةِ، فَلَمَّا أَبَى اللّهُ تَعَالَى ذٰلِكَ بِالْحَقِّ الّذِى أَعْطَاكَ اللّهُ شَرَقَ بِذٰلِكَ، فَذٰلِكَ الّذِي فعَلَ بِهِ مَارأَيْتَ. فَعَفَا عَنْهُ رسولُ اللّهِ ﷺ، وَكَانَ رسولُ اللّهِ ﷺ وَأَصْحَابُهُ يَعْفُونَ عَنِ الْمُشْرِكِينَ وَأَهْلِ الْكِتَابِ كَمَا أَمَرَهُمُ اللّهُ تَعَالَى وَيَصْبِرُونَ عَلَى الأذَى. قالَ اللّهُ تَعَالَى: وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الّذِينَ أَشْرَكُوا أَذًى كَثِيراً وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الأمُورِ؛ وَقَالَ تَعَالَى: وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّنَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّو كُفَّاراً حَسَداً مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَاتَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللّهُ بِأَمْرِهِ، وَكَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَتَأَوَّلُ فِى الْعَفْوِ مَاأَمَرَهُ اللّهُ بِهِ حَتَّى أَذِنَ اللّهُ فِيهِمْ، فَلما غَزا ﷺ بَدْراً، وَقَتَلَ اللّهُ تَعَالَى فِيهَا مِنْ صَنَادِيدِ قُرَيْشٍ، وَقَفَلَ رسولُ اللّهِ ﷺ وَأَصْحَابُهُ مَنْصُورِينَ غَانِمِينَ، مَعَهُمْ أُسَارَى مِنْ صَنَادِيدِ قُرَيْشٍ، قَالَ ابْنُ أُبَىِّ ابْنُ سَلُولٍ وَمَنْ مَعَهُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ عَبَدَةَ الأوْثَانِ هٰذَا أَمْرٌ قد تَوَجَّه، فَبَايَعُوا رسولَ اللّه ﷺ عَلَى الإِسْلاَمِ فَأَسْلَمُوا].

أخرجه الشيخان.

قوله «يتَشَاوَرونَ» يقال ثار القوم للخصام إذا انقضّوا مسرعين لإيقاع الفتنة، وتثاوروا تفاعلوا منه.

و «يخفِّضهُمُ» أى يهونهم ويسكتهم

و «البُحيْرَةُ» تصغير بحرة وهى البلدة، والمراد بها المدينة الشريفة.

و «شرق بذلك» أى غص به، شبه ماأصابه من فوات الرياسة بالغصة.

و «الصّناديد» الأشراف والسادة الشجعان واحدهم صنديد.

وقوله «هذا أمر قد توجّه» أى قد استمر فلا مطمع فى إزالته.

22. **(5956)**- *Üsâme İbnu Zeyd radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm üzerinde semer bulunan bir merkebe bindi, altında Fedek kadifesi vardı. Üsâme'yi de arkasına aldı. Beni'l-Haris İbnu'l-Hazrec'te oturan Sa'd İbnu Ubâde radıyallahu anh'a, Bedir savaşından önce geçmiş olsun ziyaretine gitti. Beraberce giderken, aralarında Abdullah İbnu Ubey İbnu Selûl'ün de bulunduğu bir cemaate rastladılar, oturuyorlardı. Abdullah İbnu Ubey o sırada henüz müslüman olmamıştı. Cemaatte müslümanlar, müşrikler, putperest olanlar, yahudiler, müslümanlar karışık vaziyette idi. Bu cemaatte Abdullah İbnu Ravâha radıyallahu anh da vardı. Onlara Resûlullah'ın bindiği merkebin kaldırdığı toz isabet edince, Abdullah İbnu Ubey burnunu örtüsüyle sarıp: "Bizi toz içinde bırakma!" diye homurdandı. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm cemaate selam verip durdu. Merkepten inip onları Allah'a davet etti, onlara Kur'ân okudu. Abdullah İbnu Ubey, Aleyhissalâtu vesselâm'a:*

"Be adam! Bundan daha güzel bir şey yok. Eğer söylediğin hak ise, bizim cemaatimizi rahatsız etme, evine dön! Kim sana gelirse ona anlat!" dedi. Bunun üzerine Abdullah İbnu Ravâha da:

"Evet ey Allah'ın Resulü! Sen bizim toplantılarımıza gel! Zira biz bunu istiyoruz!" dedi. Bundan sonra müslümanlar, müşrikler ve yahudiler aralarında atıştılar. Nerdeyse birbirleriyle kapışacaklardı. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm onları yatıştırmak için gayret sarfetti ve sustular.

Resûlullah da bineğine atlayarak yoluna devam etti ve Sa'd İbnu Ebî Vakkâs'ın yanına gelip evine girdi. Aleyhissalâtu vesselâm ona:

"Ey Sa'd! Ebu Hubab'ın ne dediğini işittin mi?" *dedi. Ebu Hubab'la Abdullah İbnu Ubey'i kastediyordu.* **"Şöyle şöyle söyledi"** *buyurdu. Sa'd İbnu Ubade:*

"Ey Allah'ın Resûlü! Onu affet, Sana Kitab'ı gönderen Zat-ı Zülcelâl'e kasem olsun. Allah'ın sana indirdiği Hak geldiği zaman, bu beldenin ahalisi, ona taç giydirmeye, sarık sarmaya ittifak etmişlerdi. Allah Teâla hazretleri sana

verdiği bu hakikatla onun başa geçmesini engelleyince, bu onun boğazına takıldı. İşte, şahid olduğun densizliği ona yaptıran da budur!" dedi. (Bu açıklama üzerine) Resûlullah onu bağışladı.

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ve ashabı, müşrikleri ve Ehl-i Kitabı Allah'ın emrettiği üzere bağışlıyorlar, onların eza ve cefalarına sabrediyorlardı. Allah Teâla hazretleri şöyle buyurmuştu: **"Muhakkak siz, malınızda ve canınızda imtihan olunacaksınız ve sizden önce kendilerine kitap verilmiş olanlardan ve Allah'a ortak koşanlardan pek çok incitici sözler işiteceksiniz. Eğer sabreder ve takvaya sarılırsanız, işte bu, uğrunda azim ve sebat edilmeye değer işlerdendir"** (Âl-i İmran 186). *Rab Teâla bir başka ayet-i kerimede de şöyle buyurmuştur:* **"Kitap ehlinden çoğu, imanınızdan sonra sizi tekrar inkâra döndürmek isterler. Bu, kendilerine hak iyice belli olduktan sonra nefislerinde duydukları kıskançlık yüzündendir. Allah'ın emri gelinceye kadar onlara aldırış etmeyin ve onları kınamayın. Muhakkak ki, Allah her şeye hakkıyla kâdirdir"** (Bakara 109).

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Allah'ın buradaki emrini afla te'vil ediyordu. Bu hal Allah'ın onlarla (savaşa) izin vermesine kadar devam etti. (İzin gelince) Aleyhissalâtu vesselâm Bedir gazvesini yaptı. (Bu savaşta) Allah Teâlâ hazretleri Kureyş'in ileri gelenlerinin canlarını aldı. Aleyhissalâtu vesselâm ve ashabı zafer ve ganimet elde ederek ve Kureyş'in ileri gelenlerini de esir alarak döndüler. Abdullah İbnu Ubey İbni Selül ve beraberindeki putperest müşrikler:

"Bu (İslam) hadisesinin artık talihi döndü!" dediler. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a İslâm üzere biat ettiler ve müslüman oldular." [Buhârî, Cihâd 127, Tefsîr, Al-i İmrân 15, Mardâ 15, Libâs 98, Edeb 115, İsti'zân 20; Müslim, Cihâd 116, (1798).]

AÇIKLAMA:

Hadis, münafıkların müslüman oluşlarını anlatmaktadır. Onlar, müslümanlara karşı esas itibariyle, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın bineğinin ayaklarından kalkan tozu bahane ederek izhâr ettikleri hasmane tavrı taşıdıkları halde, İslâm'ın Bedir zaferinden sonra güçlenen müslümanlar karşısında ayrı bir cephe almaktansa araya karışmayı, İslâm safında görünmeyi menfaatlerine daha yakın görürler ve müslüman olurlar. Zaman içinde birçok vesilede samimiyetsizliklerini izhar edeceklerdir.

★ Hadis, *Abdullah İbnu Ubey*'i nifakla muhalefete iten sebebi de açıklıyor: *"Resûlullah*'ın hicretinden önce, Medine halkı, kendilerine lider olarak *Abdul-*

lah İbnu Ubey'i seçmeye karar vermiş, hatta giydirilecek taç, başının ölçüsü alınarak sipariş bile edilmiştir. Ne var ki *Resûlullah*'ın hicretini müteakip o mesele askıya alınır ve *Abdullah*'ın riyaseti suya düşer.

Resûlullah'ın münafıklara karşı takip ettiği siyaseti daha önce muhtelif vesilelerle açıkladık.

★ Hadiste açıklanan diğer bir husus, müslümanların, Allah'ın emri ile Bedir savaşına kadar kâfir ve münâfıkların eziyetlerine sabırla mukabele etmiş olmalarıdır. Müşriklerle savaş, Mekke döneminde kesinlikle yasaktır. Hicretten sonra ilk defa muhacirlere olmak üzere *mukabele etme* izni verilmiştir. Bedir savaşına Muhacir ve Ensâr her iki grup da katılmıştır. Bu savaştan, müslümanlar Allah'ın nusret ve izniyle az kayıpla çok sayıda esir ve ganimetlerle dönerler. Ayrıca azılı İslâm düşmanı Kureyşli liderlerin pek çoğu öldürülür.

5957 ٢٣ — وعن خالد بن معدان قال: [وَفَدَ الْمِقْدَامُ بْنُ مَعْدِى كَرِبَ، وَعَمْرُو ابْنُ الأَسْوَدِ، وَرَجُلٌ مِنْ بَنِى أَسَدٍ مِنْ أَهْلِ تِنَّسْرِينَ إِلى مُعَاوِيَةَ بْنِ أَبِى سُفْيَانَ رَضِىَ اللّهُ عنهُمَا، فقَالَ مُعَاوِيَةُ لِلْمِقْدَامِ أَعَلِمْتَ أَنَّ الْحَسَنَ بْن عَلِىٍّ رَضِىَ اللّهُ عنهُمَا تُوُفِّىَ، فَرَجَّعَ الْمِقدَامُ. فقَالَ لَهُ فُلاَنٌ (١): أَتَعُدُّهَا مُصِيبَةً؟ فقَالَ الْمِقْدَامُ: وَلِمَ لاَ أَرَاهَا مُصِيبَةً، وَقَدْ وَضَعَهُ رَسولُ اللّهِ ﷺ فى حِجْرِهِ، فقَالَ: هٰذَا مِنِّى وَحُسَيْنٌ مِنْ عَلِىٍّ رَضِىَ اللّهُ عنهما؟ فقَالَ الأَسَدِىُّ: جَمْرَةٌ أَطْفَأَهَا اللّهُ تَعَالَى، فقَالَ الْمِقْدَامُ: أَمَّا أَنَا فَلاَ أَبْرَحُ الْيَوْمَ حَتَّى أُغَيِّظَكَ وَأُسْمِعَكَ مَاتَكْرَهُ، ثُمَّ قَالَ: يَامُعَاوِيَةُ إِنْ أَنَا صَدَقْتُ فَصَدِّقْنِى، وَإِنْ أَنَا كَذَبْتُ فَكَذِّبْنِى، قالَ أَفْعَلُ، قالَ: فأَنْشُدُكَ بِاللّهِ، هَلْ سَمِعْتَ رسولَ اللّهِ ﷺ يَنْهَى عَنْ لُبْسِ الذَّهَبِ؟ قالَ: نَعَمْ. قالَ: فَأَنْشُدُكَ بِاللّهِ هَلْ تَعْلَمُ أَنَّ رسولَ اللّهِ ﷺ نَهَى عَنْ لُبْسِ الْحَرِيرِ؟ قالَ: نَعَمْ. قالَ: فَأَنْشُدُكَ بِاللّهِ، هَلْ تَعْلَمُ أَنَّ رسولَ اللّهِ ﷺ نَهَى عَنْ لُبْسِ جُلُودِ السِّبَاعِ وَالرُّكُوبِ عَلَيْهَا؟ قالَ نَعَمْ. قالَ الْمِقْدَامُ: فَوَاللّهِ لَقَدْ رَأَيْتُ هٰذَا كُلَّهُ فى بَيْتِكَ

يَامُعَاوِيَةُ، فقَالَ مُعَاوِيَةُ. قَدْ عَلِمْتُ أَنِّى لَنْ أَنْجُوَ مِنْكَ يَامِقْدَامُ قَالَ خَالِدٌ: فَأَمَرَ مُعَاوِيَةُ لِلْمِقْدَامِ رضَى اللّهُ عنهُ بِمَا لَمْ يَأْمُرْ لِصَاحِبَيْهِ، وَفَرَضَ لِأَبْنِهِ فى الْمَئِينَ، فَفَرَّقَهَا الْمِقْدَامُ عَلَى أَصْحَابِهِ وَلَمْ يُعْطِ الْأَسَدِىُّ أَحَداً شَيْئاً مِمَّا أَخَذَ، فَبَلَغَ ذٰلِكَ مُعَاوِيَةَ، فقَالَ: أَمَّا الْمِقْدَامُ فَرَجُلٌ كَرِيمٌ بَسَطَ يَدَهُ وَأَمَّا الْأَسَدِىُّ فَرَجُلٌ حَسَنُ الْإِمْسَاكِ لِشَيْئِهِ].

أخرجه أبو داود والنسائى.

(١) هو معاوية نفسه.

23. (5957)- *Halid İbnu Ma'dân* anlatıyor: *"Muâviye İbnu Ebî Süfyan radıyallahu anhümâ'ya (hilafeti esnasında) Mikdâm İbnu Ma'dikerb, Amr İbnu'l-Esved ve Kınnesrin ahalisinden Beni Esedli bir adam bir heyet halinde geldiler. Hz. Muâviye, Mikdâm'a:*

"Hasan İbnu Ali radıyallahu anhümâ'nın vefat ettiğini biliyor musun?" dedi. Haberi işiten Mikdam "İnnâ lillah ve inna ileyhi râciûn!" diyerek (üzüntüsünü ifade) etti). Ona falan (Muâviye):

"Bunu bir musibet mi addediyorsun?" dedi. Mikdâm:

"Niye musibet addetmiyeyim? Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm onu kucağına almış, **"Bu bendendir. Hüseyin ise Ali radıyallahu anhümâ'dandır!"** *buyurmuştu dedi. Benî Esed'den olan adam da (Hz. Muaviye'ye yaranmak için, Hz. Hasan'ın ölümünü bir fitnenin sönmesine teşbihen):*

"Allah bir ateşi söndürdü!" diye söze karıştı. Mikdâm:

"Bugün ben, seni kızdırmaya ve hoşlanmadığın şeyleri sana duyurmaya devam edeceğim!" dedi. Sonra şöyle seslendi:

"Ey Muaviye! Eğer doğru söylersem beni tasdik et, yalan söylersem beni tekzîb et!" Hz. Muâviye radıyallahu anh: "Pekala öyle yapacağım" dedi. Mikdâm:

"Allah aşkına söyle! Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın altın takınmayı sakladığını işittin mi?" dedi. Hz. Muâviye: "Evet!" dedi.

Mikdâm:

"Allah aşkına söyle! Resûlullah'ın ipek giymeyi yasakladığını biliyor mu-

sun?" diye sordu. Hz. Muâviye: "Evet biliyorum!" dedi. Mikdâm tekrar sordu:

"Allah aşkına söyle! Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın vahşi hayvan derisini giymeyi, üzerlerine binmeyi yasakladığını biliyor musun?" Muâviye yine:

"Evet biliyorum!" diye cevapladı. Hz. Muâviye'nin bu sözü üzerine Mikdâm dedi ki:

"Allah'a kasem olsun ey Muâviye, bütün bunları ben senin evinde gördüm." Hz. Muâviye şu cevabı verdi:

"Ey Mikdâm, anladım ki senin elinden bana kurtuluş yok (söylediklerin hep doğru)!"

Halid (İbnu Velid) der ki: "Hz. Muâviye, Mikdâm radıyallahu anhümâ'ya diğer iki arkadaşına (Amr İbnu'l-Esved ve Esedli adam) nazaran daha çok ihsan ve atâda bulunulmasını emretti. Ayrıca (Mikdâm'ın) oğluna (beytü'l-mal'den) ikiyüz (dirhem) tahsisatta bulundu. Mikdâm ise (Hz. Muaviye'nin verdiği) ihsanları arkadaşlarına dağıttı. Esedli ise aldıklarından kimseye birşey vermedi. Bu durum *Hz. Muaviye'ye ulaşınca: "Mikdam kerem sahibi cömert birisidir. Elini açmıştır. Esedli adam ise mâlik olduğu şeyi iyi tutan birisidir" dedi."* [Ebu Dâvud, Libâs 43, (4131); Nesâî, Fere' ve'l-Atîre 12, (7, 176).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, *Hz. Muaviye radıyallahu anh*'ın *Hz. Hasan* vefat edinceye kadar, onun hilafeti elde etmek maksadıyla bir harekette bulunur diye korktuğunu ve teyakkuz içinde olduğunu göstermektedir. Halbuki, *Hz. Hasan radıyallahu anh*, babası *Hz. Ali* vefat edince, büyük bir çoğunluğun teveccühü ile halife seçilmiş olmasına rağmen müslümanlar arasında masum kanı dökülmesin diye halifelikten feragat ederek *Hz. Muâviye* ile anlaşmıştı. *Hz. Muâviye*'nin hilafetten olma endişesi, sadece *Hz. Hasan* sebebiyle değil, *Hz. Hüseyin* ve hatta başka güçlü zatlar sebebiyle idi. Nitekim, bir gün oğlu *Yezîd*'e şöyle tavsiyede bulunmuştur:

"Ben senin için, hilafet hususunda Kureyş'e mensup şu dört kişiden başkasından korkmuyorum: Hüseyin İbnu Ali, Abdullah İbnu Amr, Abdullah İbnu Zübeyr, Abdurrahman İbnu Ebi Bekr."

2- Burada bildiği hakikatleri hiç çekinmeden ve pervasızca *Hz. Muâviye*'ye haykıran *Mikdâm*, sahabidir ve meşhurlardandır. Şam'a yerleşmiştir.

3- Hadis, *Hz. Muaviye*'nin hakşinaslığını, hakkı söyleyen kimselere karşı takdirkârlığını da ifade etmektedir. Müdâhenede bulunan Esedli adama fazla itibar etmediği halde, gerçekleri dobra dobra söyleyen *Mikdâm*'a bol ihsanda bulunmuştur

4- Hadis, yırtıcı hayvanların derisinin kullanılmasının haram olduğunu göstermektedir. Sebebini şârihler, onda *zinet ve kibirlenme* bulunması ile açıklarlar. Nehy kesilene de kesilmeyene de şâmildir. *İbnu'l-Esîr*, en-Nihâye'de kaplan derisiyle ilgili olarak der ki: *"... Aleyhissalâtu vesselâm, bunun kullanılmasını, bunda zinet ve tekebbür bulunduğu ve ayrıca, onun acemlerin ziyyi olduğu için veya onun tüyleri debbağlanma kabul etmediği için nehyetmiştir. Hiçbir imam, kesilmemiş olan bir kaplan derisini debbağlamakla tüyünün temizleneceğini söylememiştir. Esasen avlanması zor olduğu için kaplanın derisi çoğunlukla kendiliğinden öldüğü zaman alınır."*

Hadiste geçen *"binme"*, oturma manasınadır. Kaplan vs. vahşi hayvanların derisi, hayvanların sırtına bağlanıp üzerine otunılurdu veya yere yaygı olarak konulup oturulurdu. *Aleyhissalâtu vesselâm* bu çeşit kullanımlarını yasaklamış olmaktadır. Şâfi'îlere göre nehiy mutlaktır. Çünkü debbağlamak vahşi hayvanların derisi için temizlik değildir. Debbağlamanın temizleme sağlayacağını söyleyenlere göre yasak, debbağlanmasından önceye aittir. Bunu kullanmanın gayr-ı müslimlerin âdeti olması sebebiyle, yasağın her hâlukârda mutlak olduğu da ifade edilmiştir.

5958 ٢٤ــ وعن عبد اللّه بن عمرو الخزاعى عن أبيه رَضىَ اللّه عنه قال: [دَعَانِى رسولُ اللّهِ ﷺ وَأَرَادَ أَنْ يَبْعَثَنِى بِمَالٍ إلى أبِى سُفْيَانَ إلى مَكَّةَ لِيُقَسِّمَهُ فى قُرَيْشٍ بَعْدَ الْفَتْحِ. فقَالَ: الْتَمِسْ صَاحِباً، فَجَاءَنِى عَمْرُو بنُ أُمَيَّةَ الضَّمْرِىُّ، فقَالَ: بَلَغَنِى أَنَّكَ تُرِيدُ الْخُرُوجَ إلى مَكَّةَ وَتَلْتَمِسُ صَاحِباً، قُلْتُ: أَجَلْ، قال: فأنَا لَكَ صَاحِبٌ، فَجِئْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ، فقُلْتُ: قَدْ وَجَدْتُ صَاحِباً، قَالَ: مَنْ؟ قُلْتُ: عَمْرُو ابْنُ أُمَيَّةَ، فقَالَ: إذَا هَبَطْتَ بِلاَدَ قَوْمِهِ فَاحْذَرْهُ، فَإِنَّهُ قَدْ قَالَ الْقَائِلُ: أَخُوكَ الْبَكْرِىُّ لاتَأْمَنْهُ، فَخَرَجْنَا حَتَّى إذَا كُنَّا بِالأَبْوَاءِ، فقَالَ: إنِّى أُرِيدُ حَاجَةً إلى قَوْمِى، وَوَدِدْتُ أَنْ تَلْبَثَ لِى قَلِيلاً، قُلْتُ: انْصَرِفْ رَاشِداً، فَلَمَّا وَلَّى ذَكَرْتُ قَوْلَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ، فَشَدَدْتُ عَلَى بَعِيرِى فَخَرَجْتُ أُوضِعُهُ، حَتَّى إذَا كُنْتُ بِالأَظَافِرِ إذَا هُوَ يُعَارِضُنِى فى رَهطٍ فَأَوْضَعْتُ،

فَسَبِقْتُهُ فلمَّا رَآنِى قَدْ فُتُّهُ جَاءَنِى، فقَالَ: قَدْ كَانَتْ لِى إلى قَوْمِى حَاجَةٌ، قُلْتُ: أَجَلْ. وَمَضَيْنَا حَتَّى قَدِمْنَا مَكةَ. فَدَفَعْتُ المَالَ إلى أَبِى سُفْيَانَ رضى اللّهُ عَنْهُ]. أخرجه أبو داود

«أَوْضَعَ نَاقَتَهُ» إذَا حثها على السير، والإيضاع ضرب من السير سريع.

24. **(5958)**- *Abdullah İbnu Amr el-Huzâî, babası radıyallahu anh*'tan naklediyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Fetih'ten sonra beni çağırdı ve benimle, Mekke'ye Ebu Süfyân'a, Kureyşliler arasında dağıtması için, biraz mal göndermek istedi. Bana:* **"Kendine bir arkadaş ara!"** *buyurdu. Derken bana Amr İbnu Ümeyye ed-Damrî geldi ve: "Duydum ki, sen Mekke'ye gidecekmişsin ve yanına bir arkadaş arıyormuşsun!" dedi.*

"Evet!" dedim.

"Ben sana arkadaşım!" dedi. Ben hemen Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gelip: "Kendime bir arkadaş buldum!" dedim.

"Kim?" *buyurdular.*

"Amr İbnu Ümeyye'dir!" dedim.

"O, kavminin yöresine gelince ona karşı muteyakkız ol! Çünkü evvel adam(21) şöyle demiş: "Bekrî arkadaşına güvenme!" *buyurdular! Derken yola çıktık, Ebva'ya kadar geldik. Amr: "Benim, kavmimle bir işim var. Beni burada biraz beklemeni arzu ediyorum!" dedi. Ben de: "İşin rastgelsin!" dedim. Ayrılınca, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın sözünü hatırlayıp devemi hızlandırdım, (Ebva'dan) çıkıp deveyi hızlı yürümeye zorladım. Ezâfir'e gelince, Amr'ın bir grup adamla karşımdan geldiğini gördüm. Devemi daha da hızlandırdım ve onu geçtim. Kendine hedef olmaktan kurtulduğumu anlamıştı, yanındakiler geri döndü. Amr (tek başına) bana yetişti ve:*

"Kavmimle bir işim vardı! (İşimi görüp bitirdim)" dedi. Ben de:

"Pekala!" dedim. Yolumuza devam edip Mekke'ye geldik. Ben emanet malı Ebu Süfyân radıyallahu anh'a teslim ettim." [Ebu Dâvud, Edeb 34, (4861). (Hadisin senedi zayıftır).]

---

(22) Atasözü şeklinde umumilik kazanan bu çeşit nasihatlar bazı yörelerimizde *"evvel adam demiş ki"* diyerek anlatılır.

5959 ٢٥ ـ وعن همّام بن منبّه قال: [حَدَّثَنَا أبو هُرَيْرَةَ رضى اللّهُ عنهُ أَحَادِيثَ، مِنْهَا قَالَ: قالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: اشْتَرَى رَجُلٌ مِمَّنْ كانَ قَبْلَكُمْ عَقاراً مِنْ رَجُلٍ فَوَجَدَ الّذِى اشْتَرَى الْعَقَارَ فِى الْعَقارِ جَرَّةً فِيهَا ذَهَبٌ. فقالَ لِلْبَائِعِ: خُذْ ذَهَبَكَ فإنَّمَا اشْتَرَيْتُ الْعَقَارَ وَلَمْ أَبْتَعْ مِنْكَ الذَّهَبَ. فقالَ الْبَائِعُ: إنَّمَا بِعْتُكَ الأرْضَ وَمَا فِيهَا، فَتَحَا كَمَا إلى رَجُلٍ. فقَالَ الرَّجُلُ: أَلَكُمَا وَلَدٌ؟ فقالَ أَحَدُهُمَا: لِى غُلاَمٌ، وقَالَ: الآخَرُ لِى جَارِيَةٌ، فقَالَ: أَنْكِحَا الْغُلاَمَ الجَارِيَةَ، وَأَنْفِقَا عَلَيْهِمَا مِنْهُ، وَتَصَدَّقَا]. أخرجه الشيخان.

25. (5959)- *Hemmâm İbnu Münebbih* anlatıyor: *"Ebu Hureyre radıyallahu anh bize pekçok hadis söylemişti. (Bir defasında) şöyle dedi: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Sizden öne yaşayanlardan bir adam, bir kimseden bir akâr satın aldı. Bu akârı satın alan kimse, orada, içinde altın bulunan bir küp buldu. Satana gelip: "Altınını al! Ben senden akârı satın aldım, altını satın almadım!" dedi. Satan da: "Ben sana araziyi içinde bulunan herşeyiyle birlikte sattım!" dedi. (Anlaşamayınca) bir adamı hakem tayin ettiler. Adam (onları dinledikten sonra): "Sizin çocuklarınız var mı?" dedi. Onlardan biri: "Oğlum var", diğeri de "kızım var!" dedi. Hakem:

"Oğlanla kızı evlendirin! Bu paradan ikisi için harcayın ve tasaddukta bulunun" dedi." [Buhârî, Enbiya 50; Müslim, Akdiye 21, (1721).]

AÇIKLAMA:

1- Akâr, lügatte ev ve çiftliğe denmiştir. Sadedinde olduğumuz hadiste akârla tarlanın kastedildiği tasrih edilmiştir.

2- Alıcı ile satıcı arasında akid yönüyle bir ihtilaf mevzubahis değil. Fakat, bulunan altının akde dahil olup olmadığı hususunda ihtilaf edilmiştir. *İbnu Hacer* der ki: *"Böyle bir durumda, bizim şeriatimizin hükmü şudur: "Söz müşterinin sözüdür, altın da satanın mülküdür." Hadisteki ihtilafın akdin suretiyle ilgili olma ihtimali var; yani: Müşteri: "Akidde arazi ve içindekilerin satıldığının*

tasrih edilmediğini, sadece arazinin satıldığını söylemiş, satan da: "İçindekilerin satıldığı da tasrih edildi" demiş olabilir" denmiştir.

Hadisin bir başka veçhinde "müşterinin bir ev satın aldığı, onu tamir ettiği, bu sırada bir hazine bulduğu, bu hazineyi teslim alması için eski sahibini çağırınca, onun: "Bunu ben gömmedim, bundan haberim de yok" dediği ve her ikisinin kâdıya başvurarak: "Bunu teslim alacak birini gönder, o dilediğin yere koysun" dedikleri, kâdı'nın buna yanaşmadığı" belirtilir. *İbnu Hacer* devamla şu yorumu kaydeder: *"Bu durumda bulunan bu malın hükmü, o şeriatte –bilinirse ki mal cahiliye devrinde gömülmüştür– rikâz hükmüne tâbidir; aksi halde, bilinirse ki müslümanlar tarafından gömülmüştür, bu durumda lukata hükmüne tabidir, şayet ne zaman gömüldüğü bilinemezse, malın hükmü yitik mal hükmündedir, beytulmal'e konur veya belki de şeriatlerinde böyle bir tafsilat yoktu, bu sebeple kadı mal üzerine belirtilen şekilde hükmetti."*

3- Hadiste, aralarında hükmetmek üzere *"bir adam"*ı hakem yaptıkları ifade edilmiştir. Bu adamın kadı olduğu belli değildir. Ancak hadisin bir başka veçhinde bu zâtın *halk için tayin edilen hâkim* olduğu belirtilmiştir. Bu durumda, hadis iki dava sahibinin rastgele bir adam çağırarak aralarında hükmettirmelerinin ve bu hükmün de infaz edilmesinin caiz olacağını söyleyenlere delil olmaz. Bu husus alimler arasında ihtilaflıdır. *İmam Mâlik* ve *Şâfi'î: "Caiz olur, yeter ki adamda hüküm verme ehliyeti bulunsun ve aralarında hakla hükmetsin, hükmün belde kadısının hükmüne muvafık olup olmaması birdir"* demişlerdir. *Şâfi'î* sadece hududu bundan müstesna kılar. *Ebu Hanife*, verilen hükmün belde kadısının hükmüne muhalif olmamasını şart koşmuştur. *Kurtubî, "adamdan, bunlardan biri için hüküm çıkmadığını, adamın kendine zâhir olan duruma göre mezkur malın hükmü, yitik malın hükmüne tâbi olması gereğini esas alarak bu iki zatta müşahede ettiği verâ ve iyi hal sebebiyle bunların o mala bir başkasından daha ehak olduklarını görüp, bunların neslinin iyi olacağını, çocuklarının salih olacaklarını ümid ederek aralarında sulh yapmaya hükmetti"* diye cezmen beyanda bulunur.

Bazı alimler, buna dayanarak, *"İki kişinin arasını bulup ihtilaflarını tatlıya bağlamak için hâkim olmaya, resmen bu işle vazifeli olmaya gerek yok, herkes bunu yapabilir"* demiştir.

5960 ٢٦ـــ وعن ابن عمر رضى اللّه عنهُمَا قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: تَجدُونَ النَّاسَ كابِلٍ مِائَةٍ لاَ تُوجَدُ فِيهَا رَاحِلَةٌ]. أخرجه الشيخان

والترمذى

والمراد بذلك أن المرضى المنتخب من الناس فى عزه وجوده كالنحيب من الإبل الذى لايوجد فى كثير من الإبل

26. **(5960)**- *İbnu Ömer radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhis-salâtu vesselâm buyurdular ki:* **"İnsanları, içinde binmeye mahsus tek hayvan olmayan yüz develik bir sürü gibi bulursun."** [Buhârî, Rikâk 35; Müslim, Fedâilu's-Sahabe 232, (2547); Tirmizî, Emsâl 7, (2876).]

AÇIKLAMA:

1- *Râhile* binmeye mahsus devedir. Bunlar, develerin iyi cinsini teşkil eder, mutî ve uysaldırlar. İnsanların sohbete, güvene elverişli olanının azlığı böyle ifade ediliyor: *"Yüz develik sürüde bir tane iyi bulunmadığı gibi, yüz insan içerisinde de bir tane iyi bulmak zordur"* denmek isteniyor.

2- *Hattâbî* der ki: *"Bu hadisi âlimler iki surette te'vil ettiler:*

★ *İnsanlar dinî ahkâmda eşittirler, ahkâm onlardan şerefce, makamca üstün olanlara bir imtiyaz tanımaz, düşük olanlara nazaran üstünlük vermez. Hepsi de, içinde tek râhile bulunmayan yüz develik sürü gibidirler. Râhile seyahat esnasında üzerine binilen devedir. Öyleyse hepsi hamûle gibidir, yani yük vurulan deve gibidirler, seyahate ve üzerine binmeye elverişli değildirler.*

★ *İnsanların çoğu eksikliği olan kimselerdir, fazilet sahipleri pek nadirdir. Bunlar yük develeri arasında binek develeri (râhile) gibi nadirdirler. Bu hususa şu âyet de işaret buyurur:* وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لاَ يَعْلَمُونَ **"... Lakin insanların çoğu bilmezler."**

Müteakip alimler, her iki yoruma da açıklamalarında yer vermişlerdir.

5961 ٢٧ ـ وعن جابر رضى اللّه عنه قال: [قال رسول اللّهِ ﷺ: مَنْ يَصْعَدِ الثَّنِيَّةَ ثَنِيَّةَ الْمُرَارِ فَإِنَّهُ يُحَطُّ عَنْهُ مَاحُطَّ عَنْ بَنِى إِسْرَائِيلَ، فَكَانَ أَوَّلَ مَنْ صَعِدَهَا خَيْلَنَا بَنِى الْخَزْرَجِ، ثُمَّ تَتَامَّ النَّاسُ، فقَالَ ﷺ: كُلُّكُمْ مَغْفُورٌ لَهُ إِلاَّ صَاحِبُ الْجَمَلِ الأَحْمَرِ، فَأَتَيْنَاهُ فَقُلْنَا: تَعَالَ يَسْتَغْفِرْ لَكَ رَسولُ اللّهِ ﷺ، وَكَانَ يَنْشُدُ ضَالَّةً. فقَالَ: لأَنْ أَجِدَ

ـمَالَّتِى خَيْرٌ لِى مِنْ أَنْ يَسْتَغْفِرَ لِى صَاحِبُكُمْ]. أخرجه مسلم.

«ثَنِيَّةُ المُرَارِ» بضم الميم و كسرها، والضم أشهر، وهى عند الحديبية

و «تتامَّ الناسُ» أى جاءوا كلهم وتموا.

27. (5961)- *Hz. Câbir radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Mürâr yoluna kim çıkacak? Gerçekten ondan, günah olarak, Benî İsrail'den affedilen kadar günah affedilecek!"

Oraya ilk çıkan Benî Hazrec'ten bizim süvarimiz oldu. Sonra herkes peşpeşe oraya geldi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Kızıl devenin sahibi [olan bedevî] hariç hepiniz mağfirete erdiniz!" *buyurdular. Biz adamın yanına gelip: "Gel! Sana da Resûlullah istiğfarda bulunuversin!" dedik. O ise bir yitiğini arıyordu.*

"Yitiğimi bulmam, benim için, arkadaşınızın istiğfarından hayırlıdır!" dedi." [Müslim, Münafık 12, (2880).]

AÇIKLAMA:

Seriyye, sarp dağ yolu manasına gelir. *Resûlullah*'ın oraya çıkma mukabilinde büyük sevap vaadetmesi oranın düşmana yakın ve tehlikeli, çıkılması da zor bir yer olması sebebiyledir. Rivayette belli değil ise de, bunun bir sefer sırasında söylendiği anlaşılmaktadır. Bu sefer Hudeybiye seferi olabilir. Kızıl devenin sahibinin *Ced İbnu Kays* adında bir münafık olduğu belirtilmiştir.

5962 ٢٨ ـ وعن ابن مسعود رضى اللّه عنه قال: [قال رسول اللّهِ ﷺ: تَدُورُ رَحَى الْإِسلامِ بِخَمْسٍ وَثَلاثِينَ أَوْ سِتٍّ وَثَلاثِينَ أَوْ سَبْعٍ وَثَلاثِينَ، فَإِنْ يَهْلِكُوا فَسَبِيلُ مَنْ هَلَكَ، وَإِنْ يَقُمْ لَهُمْ دِينُهُمْ يَقُمْ لَهُمْ سَبْعِينَ عَاماً، قُلْتُ: مِمَّا بَقِىَ أَوْ مِمَّا مَضَى؟ قَالَ: مِمَّا مَضَى]. أخرجه أبو داود.

28. (5962)- *İbnu Mes'ud radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"İslâm'ın değirmeni otuzbeş veya otuzaltı veya otuzyedi (yıl) döner.

Eğer, (dini terkederek kendilerini) helak ederlerse, daha önce helak olanların yolunu tutmuş olurlar. Dinleri ayakta kalırsa, onlar için yetmiş yıl ayakta kalır!"

Ben dedim ki: "(Bu yetmiş yıllık müddet) zikri geçen (otuzbeş yıllık müddet)ten sonra mı başlayacak, yoksa geçen kısım buna dahil mi?"

"Mezkûr müddet buna dahildir!" *buyurdular."* [Ebu Dâvud, Fiten 1, (4254).]

AÇIKLAMA:

Hadis bazı farklı yorumlara tabi tutulmuştur. *İbnu'l-Esîr*'in, Camiu'l-Usul'de kaydettiğine göre, hadisin manası şudur: *"İslâm bidayette tam doğru bir istikamet takip edecek ve zalimlerin çıkaracağı fitne hâdiselerinden uzak olacaktır. Bu istikametli hal 35 yıl devam edecektir. Resûlullah bu sözü, vefatına beş veya altı yıl kala söylemiş olmalıdır. Bu, Hülefa-i Râşîdîn'in 30 yıl olan hilafet müddetine eklenince, hadiste geçen 35 rakamı ortaya çıkar. Eğer "otuzbeş" rakamı hicretten itibaren hesap edilirse, o tarihte Mısırlı ihtilalcilerin, Hz. Osman radıyallahu anh'ın evini muhasara ettikleri zamana musâdif olur. 36 rakamını esas alırsak Cemel Vak'asına, 37 rakamını esas alırsak Sıffîn Vak'asına müsadiftir.*

"Yetmiş yıl ayakta kalır" *ifadesini Hattâbî şöyle izah eder: "Mana muhtemelen: "Emevilerin saltanat müddetidir. Bundan sonra Abbasilere geçmiştir. Zira, hükümranlığın Benî Umeyye'de kesinleşmesi ile Horasan'da Abbasî devletinin dailerinin zuhur etmesi arasında yetmiş yıl kadar bir müddet mevcuttur." Bu açıklama önceki açıklama ile uyuşmadığı için su götürür."*

Türbüştî, bu tenkide katılır ve şöyle bir açıklama kaydeder: *"Resûlullah bu rakamlarla Emevilerin ve de başkalarının saltanatını kastetmemiştir. Aksine bununla, ümmetin idarecilere itaat; hududu ve şer'î ahkâmı tatbik etme müddetini kastetmiştir. Bunu da hicretle başlatmıştır. Ashaba, 35 veya 36 veya 37 yıl aynı hal üzere devam edeceklerini, sonra aralarına ihtilaf girip birliklerinin bozulacağını, eğer helak olurlarsa önceden helak olan milletlerin yolunu takiben helak olacaklarını, eğer halleri eskiden olduğu gibi itaat ve hakka yardım etme esaslarına dönerse, iyi hal üzere yetmiş yıl kadar devam edeceklerini haber vermiş olmaktadır."*

Bu açıklamada da vak'aya mutabık olmayan bazı hususların varlığı gösterilmiştir.

5963 ٢٩ـ وعن سعد بن أبي وقاص رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: إنِّي لأَرْجُو أَنْ لاَ يُعْجِزَ اللّهُ أُمَّتِي عِنْدَ رَبِّهَا أَنْ يُؤَخِّرُهَا نِصْفَ يَوْمٍ، قِيلَ لِسَعْدٍ: كَمْ نِصْفُ يَوْمٍ؟ قالَ: خَمْسُمَائةِ سَنَةٍ]. أخرجه أبو داود

29. (5963)- *Sâd İbnu Ebî Vakkâs radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Ümid ederim ki Allah, ümmetimi Rabbinin nezdinde yarım gün tehirden âciz kılmayacaktır."

Sa'd'a: "Yarım gün ne kadardır?" diye sorulmuştu: "Beşyüz yıl" diye cevap verdi." [Ebu Dâvud, Melâhim 18, (4350).]

AÇIKLAMA:

1- Şarihler hadisin yorumunda ihtilaf etmişlerdir. En ziyade yer verilen açıklamaları kaydedeceğiz:

1) Bir yoruma göre *Resûlullah:* **"Ben ümid ederim ki, ümmetimin Allah yanındaki mevkii, onun ömrünün, şu içinde bulunduğum zamandan beşyüz yıl geçinceye kadar uzamasına yetecektir. Yani Kıyamet en az beşyüz yıl sonra kopacaktır."**

2) Bir diğer yoruma göre, *Resûlullah,* dünyada beşyüz sene dininin bakî kalacağını ve milletinin nizam üzere devam edeceğini kastetmiştir. Yani, ümmeti ayıplardan ve günahları irtikabtan sâlim olarak beşyüz yıl tehir edilecek, ümmet bu müddet boyunca salah-ı hâlini muhafaza edecektir.

3) Bir de şu söylenmiştir: *"Ümmetimin zenginleri, Kıyamet günü kendilerinden önce cennete girmiş olan fakirlere orada kavuşmak üzere, mevkıfta hesap vermek üzere beşyüz sene beklemekten aciz değildir."*

2- Hadiste geçen *"yarım gün"* tabirini *Hz. Sa'd radıyallahu anh "Beşyüz yıl"* diye açıklar. Onu bu yoruma sevkeden husus ayette gelen rakamdır. (Meâlen): **"Rabbinin katında bir gün sizin hesabınıza göre bin yıl gibidir"** (Hacc 47).

5964 ٣٠ـ وعن عيسى بن واقد رضَى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: إذَا كَانَتْ سَنَةُ ثَمَانِينَ وَمِائَةٍ فَقَدْ أَحْلَلْتُ لِأُمَّتِي الْعُزْبَةَ

وَالتَّرَهُّبُ فى رُؤُوسِ الجِبَالِ]. أخرجه رزين (١) .

(١) ولم يصح فى هذا الباب شيء بل فى الصحاح مايدل على عكسه.

30. **(5964)**- *İsa İbnu Vâkid radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Yüzseksen (hicrî) yılı gelmiş olsaydı, ümmetime bekârlık ve dağların başlarında ruhbanlığı helâl kılardım."** [Rezîn tahric etmiştir.]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin sahih olmadığına dikkat çekilmiştir. Çünkü sahih hadislerde *Resûlullah* hep evlenmeye teşvik etmiş, bekarlığa teşvikte bulunmamıştır. Sahih hadislere muhalefet eden rivayetler merduddur. Öyle ise bekarlığa teşvik edici rivayetlere itibar edilemez.

5965 ٣١ ـــ وعن أم سلمة رضى اللّه عنها قالت: [كَانَ رسولُ اللّهِ ﷺ يُسَمِّى الفَأْرَةَ الْفُوَيْسِقَةَ، وَقَالَ: لأُرَاهَا إلاَّ مِنَ المَمْسُوخِ، فإنَّهَا إذَا جُعِلَ لَهَا أَلْبَانُ الإبِلِ لَمْ تَشْرَبْ، وَإذَا جُعِلَ لَهَا إلْبَانُ الشَّاءِ شَرِبَتْ]. أخرجه رزين.

قلت: وهو فى صحيح البخارى، واللّه اعلم.

31. **(5965)**- *Ümmü Seleme radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm fareye fuveysika der ve şunu ilave ederdi:*

"Ben bunu meshe uğramışlardan biliyorum. Çünkü o, kendisine (içmesi için) deve sütü konulsa onu içmez. Ama koyun sütü verilse onu içer." [Rezîn tahriç etmiştir. Buhârî'de kaydedilmiştir (Bed'ü'l-Halk 15; Müslim, Zühd 62, (2997).]

AÇIKLAMA:

1- *Fuveysika,* fâsık kelimesinin ism-i tasğîridir, *fâsıkcık* demek olur. Fâsık haddi aşan asi manasına gelir. Şeriat ıstılahı olarak *fâsık,* haramları işleyen, farzları terkeden demektir.

2- *Mesh:* Bir şeyin daha kötü bir surete çevrilmesidir. İnsanın sureten hayvan olması gibi. Nitekim sadedinde olduğumuz hadiste farenin meshe uğramış insan olma ihtimaline yer verilmektedir. Bu husus müteakip hadiste hınzır ve

maymun hakkında cezmen beyan edilmektedir. Sadedinde olduğumuz hadis, Müslîm'de *Ebu Hureyre radıyallahu anh*'tan kaydedilen veçhinde bu yönüyle daha açıktır: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"İsrailoğullarından bir ümmet kaybedildi. Ne olduğu bilinemiyor. Ben onların fareden başka bir şey olmadıkları kanaatindeyim. Görmüyor musunuz, onlara deve sütü konsa içmezler, koyun sütü konsa içerler." *Ebu Hureyre devamla der ki:*

"Bu hadisi Ka'b'e rivayet ettim. Bana "Bunu sen Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan işittin mi?" dedi. Ben: "Evet!" dedim. O birçok defalar aynı soruyu tekrarlayınca, kendisine: "Tevrat mı okuyorum? (Elbette, Resûlullah'tan işittiğimi anlatıyorum. Bana vahiy gelmiyor, Ka'bu'l Ahbar gibi daha önceki semavî kitapları da bilmiyorum, öyleyse anlattıklarımın kaynağı sadece Hz. Resûlullah'tır, ondan işittiklerimdir!)" dedim."

3- *Mesh* mevzuunun anlaşılması için, bu meseleye Kur'ân-ı Kerîm'de temas edildiğinin de bilinmesi gerekir. Cenab-ı Hak muhtelif âyetlerde, Allah'ın emirlerini dinlemeyip nefislerine uyan ve peygamberlerine âsi olan geçmiş kavimlere, ibretlik olmak üzere gelen ceza çeşitlerinden birinin de *mesh* olduğunu belirtir. Ezcümle, Benî İsrail, **"deniz kenarında bulunan bir karyede cumartesi gününün hurmetine riayet etmeyerek dinin hududunu tecavüz etmişlerdi de, biz de onlara maymun olunuz, sürürünüz dedik. Ve bu kıssayı o zaman hazır olanlara ve arkalarından gelen ve gelecek haleflerine (bütün insanlara) ibret-i müessire ve müttakilere de bir mev'ize ve muhtıra yaptık"** (Bakara 65-66).

Bir başka ayette mesh'e uğrayanlara verilen cezanın en büyük ceza olduğu ifade edilmiştir: **"(Ey Muhammed o Ehl-i Kitab'a) şöyle de: "Sizin şer dediğinizden, Allah katında bir ceza olarak daha kötüsünü haber vereyim mi? Allah'ın lanet edip gazabına uğrattığı ve içlerinden birkısmını maymun ve domuz yaptığı, tâğuta kulluk eden kimselerin ahiretteki yeri pek kötü bir mekândır ve onlar dosdoğru yoldan ayrılmakta herkesten ziyade sapkın kimselerdir"** (Maide 60).

Burada zikredilen maymun ve domuza çevrilme hadisesinin yorumunda müfessirler bazı farklılıklara yer verirler. Birkısmı, bu âyette kastedilenlerin önceki ayette zikredilen *ashab-ı sebt* (=cumartesinin hurmetini ihlal edenler) olduğunu, gençlerininin maymun, ihtiyarlarının hınzır suretine çevrildiklerini söyler. Bazıları da, –Hıristiyanlarda da mevzubahis olan Mâide-i İsa ashabı'nın meshini gözönüne alarak– *"Ayette geçen maymuna çevrilmeden murat Ashab-ı Sebt, hınzıra çevrilmeden murad da "Maide-i İsa ashabıdır"* demiştir.

MESH MADDİ Mİ MANEVİ Mİ?

Müfessirler, bu mesele üzerinde de ayrıca durmuşlardır. Birkısmı meshin sadece manevî olduğunu, birkısmı da hem maddî hem de mânevi olduğunu söylemiştir. Aslında ikisini de kabul etmek gerekir. Zira ayet ve hadislerin zahirleri maddî ve mânevî mesh hususunda açıktır. Ancak günümüzün imanı zayıf veya hiç yok bir kısım insanları, insanların maymundan geldiğine dair bâtıl bir iddianın saplantısı ve maddeciliğin şaşkınlığı içinde insandan maddî olarak maymun veya domuz yapılacağını aklına zor sığdırırlar. Bunlara mesh hâdisesinin mânevî de olma yönü öncelikle medar-ı bahs edilebilir. Her iki meshin varlığına da inanan Elmalılı Hamdi merhum mevzuyu tahlil eder ve der ki: *"(Ayette zikredilenler) zâhiren ve batınan kuyruklu maymuna mı döndüler? Yoksa, zahiren ve sureten insan, bâtınen ve mânen maymun gibi mi oldular? Bunun tefsirinde iki kavil vardır. Bir hayli müfessirîn zahire nazaran mesh-i tamme kâil olmuşlardır. Fakat Mücâhid ve ona peyrev (tâbi) olan diğer müfessirîn bu hükmün temsilî olduğuna ve binaenaleyh mesh-i mânevîye kâil olmuşlardır ki, zamanımızın zihniyetine bu daha karîb (yakın) görünüyor."*

Mevzunun tamamlanması için müteakip açıklama da okunmalıdır.

5966 ٣٢ـ وعن ابن مسعود رضى اللّه عنه قال: [قِيلَ يَارَسُولَ اللّهِ، القِرَدَةُ وَالخَنَازِيرُ، هِىَ مِمَّا مَسَخَ اللّهُ تَعَالَى؟ فقَالَ: إنَّ اللّهَ تَعَالَى لَمْ يُهْلِكْ قَوْماً فَجَعَلَ لَهُمْ نَسلاً، وَإنَّ القِرَدَةَ وَالخَنَازِيرَ كَانَتْ قَبْلَ ذلِكَ]. أخرجه رزين.

32. **(5966)**- *İbnu Mes'ud radıyallahu anh* anlatıyor: *"Ey Allah'ın Resulü! Maymun ve domuzlar Allah Teâla'nın mesh ettiği insanlardan mı?" diye sorulmuştu. Şu cevabı verdi:* **"Allah Teâla hazretleri bir kavmi helak etti mi ona nesil (devam) vermez. Maymun ve domuzlar daha önce de vardı."** [Müslim, Kader 33, (2663).]

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste de belirtildiği üzere, *mesh,* insanın maymun, domuz gibi çirkin hayvanlar şeklinde suretinin değiştirilmesidir. Bu hal, ceza olarak, *Benî İsrail*'den bir grubun başına gelmiştir. Sadedinde olduğumuz hadis, bu suretle cezalandırılan kimselerin neslinin devam etmeyeceğini, onların ölümleriyle o neslin tükeneceğini ifade etmektedir. Hadis ayrıca, maymun ve domuz cinsleri-

nin hayvan olarak, Benî İsrail'in başına gelen mesh hadisesinden önce de mevcut olduğunu teyid etmektedir. Dolayısıyla bugün yeryüzünde mevcut maymun ve domuzların, mesh suretiyle cezalandırılan o insanlarla hiçbir ilgisi yoktur.

Ancak, her devirde olduğu gibi günümüzde de mânevi meshten bahsedilebilir. İnsanoğlu Rabbi'nin emirleri çerçevesinde hareket etmeyip, nefsanî temayülleri istikametinde yoldan çıkar, içgüdü denen insiyaklarının doğrultusunda hareket ederse, kazandığı mânevî şahsiyeti, kendisinde galebe çalan vasfa göre, domuz, köpek, sırtlan, ayı, yılan, maymun vs. suretlerinden birini kazanır. Çünkü hayvanlardan herbiri mezmum olan bir vasfı temsil eder: Sözgelimi: Maymun taklitçilik ve şahsiyetsizliği, yılan hıyaneti, domuz pislik ve deyyusluğu temsil ederler.

Batı medeniyetinin insandaki hevâyı teşci ederek, insanları mânen meshe attığı kanaatini, eserlerinde tekrar tekrar işleyen *Bediüzzaman*'dan birkaç pasaj kaydediyoruz:

"*(Mimsiz Batı medeniyetinin) cazibedâr hizmeti, hevâ ve hevesi teşcî ve arzularını tatmin ve metalibini (talep ettiği şeyleri) teshildir. O hevâ ise, şe'ni, insaniyeti derece-i melekiyeden, dereke-i kelbiyete indirmektir. İnsanın mesh-i mânevisine sebep olmaktır. Bu medenilerden çoğu, eğer içi dışına çevrilse kurt, ayı, hınzır, maymun postu görülecek gibi hayale gelir.*"

Bir başka ifadesi şöyle: "*Ey kâfirlerin çokluklarından ve onların bazı hakâik-i imaniyenin inkârındaki ittifaklarından telaşa düşen ve itikadını bozan bîçare insan! Bil ki, kıymet ve ehemmiyet, kemiyette ve adet çokluğunda değil, çünkü insan, eğer insan olmazsa, şeytan bir hayvana inkılâb eder. İnsan, bazı frenkler ve frenkmeşrebler gibi ihtirasât-ı hayvaniyede terakki ettikçe, daha şiddetli bir hayvaniyet mertebesini alır. Sen görüyorsun ki, hayvanatın kemmiyet ve adet itibariyle hadsiz bir çokluğu varken, ona nisbeten insan gayet az iken, umum enva-ı hayvanat üstünde sultan ve halife ve hâkim olmuştur. İşte muzır kâfirler ve kâfirlerin yolunda giden sefihler, Cenab-ı Hakk'ın hayvanatından bir nevi habislerdir ki, Fatır-ı Hakîm, onları dünyanın imâreti için halk etmiştir. Mü'min ibadına ettiği nimetlerin derecelerini bildirmek için, onları bir vahid-i kıyâsî yapıp, âkıbetinde müstehak oldukları cehenneme teslim eder.*"

İnsanın maruz kaldığı manevi meshle ilgili bu açıklama, insanın hayvandan da aşağı derekelere düşeceğini haber veren şu mealdeki ayetin güzel ve muknî bir tefsiri olmaktadır: **"Andolsun ki, cinlerden ve insanlardan pek çoğunu biz, cehennem için yarattık. Onların kalpleri vardır, onunla anlamazlar.**

Gözleri vardır, onunla görmezler. Kulakları vardır, onunla işitmezler. Onlar hayvan gibi, hatta hayvandan da aşağıdırlar. Onlar gâfillerin ta kendileridir" (A'râf 179).

5967 ٣٣ـ وعن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: هَلْ رُؤِىَ فِيكُمْ الْمُغْرِبُونَ؟ قُلْتُ: وَمَا الْمُغْرِبُونَ؟ قَالَ: الّذِينَ يَشْتَرِكُ فِيهِم الجِنُّ]. أخرجه أبو داود.

إنما سمعوا مغربين. لأنه دخل فيهم عرق غريب ووجد فيهم شبه الغرباء لمداخلة من ليس من جنسهم ولا على طباعهم وشكلهم، وقيل اراد بمشاركة الجن فيهم أمرهم إياهُمْ بالزنى وتحسينه لهم فجاء أولادهُمْ من غير رشدة، ومنه قوله تعالى: «وَشَارِكْهُمْ فِى الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلاَدِ».

33. **(5967)**- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (bir gün):* **"Aranızda muğarribler görüldü mü?"** *diye sordu. Ben:*

"Muğarribler de ne?" dedim.

"Onlar kendilerine cinlerin iştirak ettikleri kimselerdir!" *buyurdular."* [Ebu Dâvud, Edeb 116, (5107).]

AÇIKLAMA:

Mugarrib, dilimizde de mevcut garib kelimesi ile aynı kökten gelmektedir; *garb.* Bu, *uzak* demektir. Nitekim ailesinden uzakta olana *garîb* denmiştir. *Mugarrib,* asıllarından kopmuş, neseblerinden uzaklaşmış mânasına gelir. *Hattâbî,* hadiste zikredildiği şekilde cinin iştirak ettiği kimselere *mugarrib* denmesini, kendi cinsinden olmayan şekil ve tabiatça farklı varlıkların müdahalesi ile herhangi garîb bir damarın bulunma veya uzak bir nesebten gelme şüphesi sebebiyle açıklar.

Bazı şarihler *"onlara cinin iştiraki"* ifadesiyle cinlerin onlara *"zinayı emredip güzel göstermesi, böylece çocuklarının rüşd üzere olmaması"*nın kastedildiğini söylemiştir. Nitekim bu manayı teyiden ayet-i kerimede وَشَارِكْهُمْ فِى الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلاَدِ **"Allah ona (şeytana): "Çık git" buyurdu. "Onlardan (insanlardan) her kim sana uyarsa, kâfi bir ceza olarak cehennem hepinizin cezasıdır. Onlardan kime gücün yeterse sesinle kandırıp yoldan çıkarmaya çalış. Onlara süvarilerin ve piyadelerinle, bütün yardımcılarınla dâvette**

bulun. Mallarına ve evlatlarına ortak olup onları harama yönelt. Onlara vaadlerde bulun..." (İsra 64).

Fethu'l-Vedûd'da *muğarrib* ile, cima sırasında Allah'ın zikrinden uzaklaştırıldığı için kendilerine bu işte şeytanın da iştirak ettiği kimsenin kastedildiğini söyleyen âlimden de bahsedilmiştir.

Bazıları: *"Muğarrib insan: "İnsan ve cinnin suyundan*[22] *müştereken yaratılan insandır. Çünkü böylece o insana yabancı bir damar girmiş, veya uzak bir nesebten gelmiştir. Böylece kendi cinslerinden olmayan bir şeyin müdahalesi ile asıllarından kopmuş, neseblerinden uzaklaşmış olurlar. Nitekim hadiste* هَلْ تُحِسُّ مِنْكُنَّ اِمْرَأَةٌ اَنَّ الْجِنَّ تُجَامِعُهَا **"Ey kadınlar! Sizden biri, cinlerin kendisiyle cima yaptığını hissediyor mu?"** *ibaresi gelmiştir. Burada Aleyhissalâtu vesselâm'ın, insanlar arasında maruf olan şu hususu kastetmiş olabileceğine dikkat çekilmiştir:* **"Bazı kadınlara birkısım cinler âşık olur ve onlarla cima yaparlar."**

İlmî açıklaması, günümüz ilminin kayıtlı ve sınırlı şartları içinde şimdilik zor olan bu mesele dinî nokta-i nazardan ehemmiyet taşımalı ki, *Resûlullah*, münasebet-i cinsiyeye başlarken okunacak duanın, şeytanın iştirakini önleyeceğini ve kadın o temastan hamile kaldığı taktirde şeytanın çocuğa zarar veremeyeceğini belirtmiş, yeni doğan çocuğun kulaklarına ezan ve ikamet okunmasına ehemmiyet vermiştir.

Mü'min hikmetini anlamasa da, akli izahını yapamasa da vahye göre konuşan Peygamberimizin tavsiyelerini elinden geldikçe yapma gayretine girer. Bu onun Rabbine kulluk, Peygamberine ümmetlik edebinin gereğidir.

5968 ٣٤ ـ وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [قَالَ رَسولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ سَكَنَ الْبَادِيَةَ جَفا، وَمَنْ اتَّبَعَ الصَّيْدَ غَفَلَ، وَمَنْ أَتٰى أَبْوابَ السُّلْطَانِ افْتَتَنَ، وَمَا ازْدَادَ عَبْدٌ مِنَ السُّلْطَانِ دُنُوًّا إلاَ ازْدَادَ مِنَ اللّهِ بُعْداً]. أخرجه أصحاب السنن.

---

(22) Hadiste gelen, *"cinin iştiraki"* meselesinin, cinin suyu ile insanın suyunun karışması şeklinde maddileştirilmesi "bazı" şârihlerin şahsi kanaatidir. Bunlar, lafzın zahirinden ayrılamayan yorumculardır. Belirtmek isteriz: Hadisin metninde böylesine bir maddileştirme mevcut değildir. Alimlerin çoğunlukla benimsedikleri bir açıklama da değildir. Meselenin bu kadar maddileştirilmesine katılamadığımızı belirtmek isteriz.

34. **(5968)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Bâdiyede (kırda, sahrada, köyde) yaşayan kabalaşır, av peşinde koşan gaflete düşer. Sultanın kapısına gelen fitneye düşer. Kişi sultana yakınlığını artırdığını nisbette Allah'tan uzaklaşır."** [Ebu Dâvud, Sayd 4, (2859), 2860); Tirmizî, Fiten 69, (2257); Nesâî, Sayd 24, (7, 195).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, çevre şartlarının ve meslekî meşguliyetin insanın ruh hayatı ve ahlakı üzerine derin tesirler bırakacağını belirtmektedir. *Bâdiye* çöl demektir. Bizim dilimizdeki kır ve köy kelimeleri de yerine göre bâdiyenin karşılığıdır. *Bedevî* daha ziyade çölde yaşayan, göçebe hayatı yaşayan kimseye denir. Bunlar görgü yönüyle kaba ve eksiklikleri olan insanlardır. Tefekkür hayatları da nakıstır. Dinin inceliklerini anlamazlar, oldukça maddeperesttirler. Onların dinî durumları Kur'ân-ı Kerîm'de belirtilmiştir. (Meâlen): **"Bedevîler, küfür ve nifakta insanların en şiddetlisidirler. Allah'ın Resulüne indirdiği emir ve yasakları bilmeye daha müsaid kimselerdir"** (Tevbe 97). *el-Kâdı,* bedevilerin insanlarla münasebetlerinin azlığı ve aralarında ilim ehlinin yokluğu sebebiyle, *sıla-ı rahm*la ifade edilen beşerî ve insanî inceliklerin çoğunlukla onlarda gelişmediğini, tabiatlarının böylece vahşileştiğini belirtir. Namazda konuşmak, mescide akıtmak gibi nice davranışlarını, *Aleyhissalâtu vesselâm* müsamaha ve afla karşılamış, onların saf olan kalplerini kolayca kazanmıştır.

2- Hadiste belirtilen diğer bir husus avcıların gafil olacağıdır. Burada avcılık kısmen tavsiye edilmemiş olmaktadır. Gaflet, taat ve ibadetten, cuma ve cemaate katılmaktan geri kalmak olarak açıklanmış, ayrıca hayvanları öldürme işiyle vahşi hayvanlara benzediği için, zamanla avcının kalbinden şefkat ve merhamet duygularının azalacağı da belirtilmiştir. Alimler bunu oyun ve eğlence için avlananlara hamlederler. Şu halde av mübah ise de, bunu ihtiyaç halinde yapmalıdır, ihtiyaç yokken sırf eğlence için, zevk için avlanmak mekruhtur.

3- Hadiste sultanın huzuruna çıkmamak tavsiye edilmiş, sultanla görüşmenin kişiyi fitneye atacağı belirtilmiştir. Alimler bunu *"zaruri olmayan görüşmeler"* diye kayıtlarlar. Zaruret olunca mekruh olmamalıdır. *"Çünkü derler, sultana uyacağı ve müdâheneye mecbur kalacağı için dinine zarar verir, muhalefet edecek olsa sultanın hışmına uğrayarak dünyasına zarar verir. Buna rağmen, sultanla temas kurup müdahene etmeden, nasihat edep emr-i bilma'ruf ve, nehy-i anilmünkerde bulunabilen kimsenin en üstün cihadı yapacağı bizzat Resûlullah tarafından müjdelenmiştir."*

5969 ٣٥ ـ وعن أبى هريرة رضى اللّهُ عنهُ قالَ: [قالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: يُوشِكُ إنْ طَالَتْ بِكَ مُدَّةٌ أَنْ تَرَى قَوْماً فى أَيْدِيهِمْ مِثْلُ أَذْنَابِ الْبَقَرِ يَغْدُونَ فى غَضَبِ اللّهِ وَيَرُوحُونَ فى سَخَطِ اللّهِ، وَقَالَ: صِنْفَانِ مِنْ أَهْلِ النَّارِ، وَلَمْ أَرَهُمَا قَوْمٌ مَعَهُمْ سِيَاطٌ كَأَذْنَابِ الْبَقَرِ يَضْرِبُونَ بِهَا النَّاسَ، وَنِسَاءٌ كَاسِيَاتٌ عَارِيَاتٌ مَائِلاَتٌ مُمِيلاَتٌ رُؤُوسُهُنَّ كَأَسْنَمَةِ الْبُخْتِ، لاَيَدْخُلْنَ الْجَنَّةَ، وَلاَيَرِحْنَ رِيحَهَا، وَإنَّ رِيحَهَا لَتُوجَدُ مِنْ مَسِيرَةِ كَذَا وَكَذَا]. أخرجه مسلم.

قوله «كاسيات» أى بنعم الله

«عَارِيَاتٌ» من شكره، وقيل يسترن بعض أجسامهن ويكشفن بعضها، وقيل يلبسن ثيابا رقيقا تصف ما تحتها، فهن كاسيات فى ظاهر الأمر عاريات فى الحقيقة.

و «مَائِلاتٌ» أى: زائغات عن طاعة اللّه وما يلزمهن من حفظ الفروج.

«مُميلات» يعملن غيرهن ذلك، وقيل مائلاتُ للشر مميلات للرجال إلى الفتنة، وقيل غير ذلك

وقوله «رُؤُسُهنَّ كأسنِمة البختبِ» أى يكبرونها من القانع والخمر والعمائم، أو بصلة لشعر بما يصيرها كأسنمة البخت.

35. (5969)- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Ömrün biraz uzarsa ellerinde sığır kuyruğu gibi birşeyler taşıyan birtakım insanları çok geçmeden göreceksin. Onlar Allah'ın gadabına uğrayarak sabaha ererler, Allah'ın nefretine uğrayarak akşama ererler."**

Resûlullah bir başka rivayette de: **"Ateş ehlinden iki sınıf vardır, henüz onları görmedim: Yanlarında sığır kuyruğu gibi birşeyler taşıyıp onu insanlara vuran insanlar; giyinmiş, çıplak kadınlar ki bunlar Allah'a taatten dışarı çıkmışlardır. Bunlar, başkalarını da baştan çıkarırlar. Başları deve**

hörgücü gibidir. Bu kadınlar cennete girmek şöyle dursun, kokusunu dahi almazlar. Halbuki onun kokusu şu şu kadar uzak mesafeden duyulur" *buyurdular.*" [Müslim, Cennet 53, (2857), 52, (2128).]

AÇIKLAMA:

1- Teysîr iki ayrı rivayeti birleştirerek tek bir rivayet gibi sunmuştur. Biz iki parağraf şeklinde ayırdık. Her iki hadisi de *Ebu Hureyre* rivayet etmiş olmakla birlikte Müslim, bunları kitabına ayrı ayrı almıştır. Hatta, ikinci parağrafta yer alan rivayet Kitâbu'l-Cennet'te daha önce yani 52 numarada kaydediliyor, birinci parağraftaki hadis ise daha sonra yani 53 numarada kaydediliyor. Dahası, bu hadis, Müslim'in az sayıdaki mükerrerlerinden biridir, daha önce Kitabu'l-Libâs'ta 2128 müteselsil numara ile 125. hadis olarak kaydedilmiştir.

2- Alimlerimiz bu hadisleri, *Resûlullah*'ın gaybtan haber verme nev'ine giren mucizelerinden olarak değerlendirilmişlerdir. Çünkü hadislerde zikri geçen ihbarlar az bir zaman sonra vukua gelmeye başlamıştır.

Sığır kuyruğuna benzeyen şey, zabıta memurlarının kamçıları ile yorumlanmıştır. *Resûlullah*'tan bir müddet sonra, bilhassa Emevîler devrinde halka zulmeden idareciler eksik olmamıştır. Mesele çoğu durumda *"kamçılama seviyesi"*nde kalmayıp idama kadar ulaşmıştır. *İmam Mâlik, Ahmed İbnu Hanbel, İmam Azam* gibi nice büyükler bile bu zulümlerden nasiplerini almışlardır. *Resûlullah* halka zulmeden insanların akşam ve sabah Allah'ın hışım, gadab ve nefretlerine maruz kaldıklarını belirterek onların davranışlarını tel'in ediyor.

3- *Kâsiyat "giyinmiş kadınlar"* demektir; *ariyât* da *"çıplak kadınlar"* demektir. Kadın, hadiste iki zıt vasıfla tavsif edilmektedir: *"giyinmiş fakat çıplak kadın."* Alimler, bunu farklı yorumlara tâbi tutarlar:

★ Bazıları kâsiyatı Allah'ın nimetine bürünmüş fakat şükür yönüyle çıplak yani nimetlerin şükrünü eda etmeyen kadınlar diye yorumlamıştır.

★ Birkısmı: Kadın kadınlık yönünü ortaya koymak, dikkatleri çekmek için, vücudunun birkısmını örttüğü halde, diğer birkısmını açar diye yorumlamiştır.

★ Birkısmı da bedenini gösteren şeffaf elbiseler giyenler kastedilmiş diyen de olmuştur.

Bu açıklamaların hepsi doğrudur. İslâmî tesettüre aykırı olan bütün giyimler bu hadiste ifade edilmiş durumdadır. İslâmî tesettür sadece "giyinmek" aramaz, giyinmenin tarzını da ister:

★ Belirlenen hududu örtecek büyüklükte olmalıdır; el, ayak ve yüz hariç bütün beden örtülmelidir.

★ Vücud hatlarını gösterecek darlıkta olmamalıdır. Çok dar giyinen "giyinmiş çıplak" hükmündedir. Batı menşeli modaları takip edenler bu hallere düşmektedirler.

★ Elbise bedeni göstermemelidir. Çok ince naylon ve şeffaf elbise giyenler de *giyinmiş çıplak* durumundadır.

★ Hadislerde yasaklanan bir başka kıyafet *şöhret elbisesi*dir. Yani dikkatleri üzerine çekmek gayesini güden kıyafetler. İslâm elbiseyi örtünmek için emrettiği halde günümüzde birçok çevreler elbiseyi örtünmeden çok dikkatleri üzerine çekme vasıtası olarak kullanıyorlar. Şu halde bu nev'e giren giyimler de *giyinmiş çıplak* manasına dahildir.

4- *Mâilât:* Lügat olarak eğilen, meyleden kadın demektir. Alimler umumiyetle Allah'ın gösterdiği istikametten ayrılan, yanlış istikametlere meyleden diye anlamışlardır. Bazı alimler de bu tabirle sağını solunu oynatarak, kırıtarak yürüyenlerin kastedildiğini söylemiştir. *Mümilat* da başkasını baştan çıkaran, başkasına salınarak yürümeyi öğreten kadın manasına gelir.

5- Başlarını deve hörgücü gibi yapacak kadınlar tâbiri bilhassa günümüzün kadınlarını tasvir ediyor gibidir. Kadınlar, değişik saç modaları uygulayarak saçlarını muhtelif şekillerde bağlayarak tepelerinde hotos denen çıkıntılar teşkil etmektedirler. Mü'min kadınlar, gerek giyecekte ve gerekse baş tuvaletinde bu hadislerin tehdidini dikkatle gözönüne alıp cennetin kokusundan bile mahrum kalmaktan korkmalıdırlar.

5970 ٣٦ــ وعن سمرة بن جندب رضى اللّه عنه قال: [نَهَى رَسولُ اللّهِ ﷺ أنْ يُقَدَّ السَّيْرَ بَيْنَ إصْبَعَيْنِ]. أخرجه أبو داود

36. (5970)- *Semüre İbnu Cündüb radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm derinin iki parmak arasında dilinmesini yasakladı."* [Ebu Dâvud, Cihad 74.]

AÇIKLAMA:

Deriyi boydan boya dilim dilim bölerken bunun iki parmak arasında yapılması, bıçağın kayarak parmağı kesme ihtimali bulunduğu için yasaklanmış olmalıdır. Tıpkı kınından çıkarılmış vaziyette kılıç teatisini yasaklamış olması gibi, çünkü bu da birkısım muhatarayı (riski) beraberinde getirmektedir.

Bu hadisten hareketle, bazan görülen, kumaş ve bez kesimlerindeki iki parmak arasından bıçak veya makas yürütme işi de yasak telakki edilebilir. Çünkü

aynı tehlike burada da vardır. Dolayısıyla, kazaya sebep olması kuvvetle muhtemel iş ve uygulamalarda emniyet tedbirini dinî bir emir olarak telakki etmeliyiz.

5971 ٣٧ ـ وعن عائشة رضى الله عنها قالت: [مَا سَمِعْتُ رَسولَ اللّهِ ﷺ يَنْسُبُ أَحَداً إلاَّ إلى الدِّينِ]. أخرجه أبو داود.

37. (5971)- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Ben Resûlullah'ın kimseyi dinden başka bir şeye nisbet ettiğini görmedim."* [Ebu Dâvud, Edeb 86, (4987).]

AÇIKLAMA:

Cahiliye devrinde insanlar kavim ve kabilelerine, hânedanlarına nisbet edilerek tanıtılırdı. Bu onlar için iftihar vesilesi idi. İslâm iftihar edilecek intisabı dinde göstermiştir. İnsanları ayıran en mühim unsur dindir. Aynı dinde olan insanlar aynı değerleri paylaştıkları için müştereklik arzederler. Bu sebeple en mühim intisab dindir. Zamanımızda, bu mühim prensip unutulduğu için, kabrin öbür tarafına geçince Allah nazarında hiçbir değer taşımayan yeni intisablar öncelik kazanmıştır. Kardeş olmaları gereken bütün mü'minler bilhassa ırkî ve mahallî intisablara öncelik kazandırdıkları için geçmişte yekvücut olan İslâm âlemi bir yamalı bohça gibi parça parça olmuş ve kendini yutacak düşmana hazır lokmalar haline gelmiştir.

Bu da yetmiyormuş gibi, aynı ırka mensup olanlar da yeni oyunlarla çağdaş, ilerici, gerici, devrimci, Batıcı... gibi daha tali intisab kutuplarına bölünerek millî birlikler atomize edilmiş, iyice tecezziye uğratılmıştır. Düşmanlarımızın iktisadi, siyasi birliklerle bütünleşmeye başladığı yeni safhada, müslümanlar da dinden başka intisabları atarak dinde birleşmeye gitmelidirler. Varlığımızın devamı buna bağlıdır.

5972 ٣٨ ـ وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [قَرَأَ رسولُ اللّهِ ﷺ فِيمَا أُمِرَ وَسَكَتَ فِيمَا أُمِرَ، وَمَا كانَ رَبُّكَ نَسِيًّا، وَلَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِى رَسولِ اللّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ]. أخرجه البخارى.

38. (5972)- *İbnu Abbâs radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (namazda) emrolunduğu yerde açıktan okudu, emrolunduğu yerde sükût etti (gizli okudu).* **"Ve senin Rabbin unutkan değildir"** (Meryem 64); **"Andolsun ki, Allah'ın Resulünde sizin için (her hususta) güzel bir örnek vardır"** (Ahzâb 21). [Buhârî, Ezân 105.]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette *İbnu Abbâs,* akşam, sabah ve yatsı namazlarında açıktan yapılan kıraat ile, öğle ve ikindi namazlarında gizli yapılan Kur'ân tilavetinin bir tesadüf, bir unutma işi olmayıp, Cenab-ı Hakk'ın Resulüne irşadıyla olduğunu, *Hz. Peygamber*'e her hususta ilahî emrin geldiğini, kıraat meselesinin de böyle olduğunu ifade etmektedir.

İbnu Abbas radıyallahu anhümâ, bu fikrine şâhit olarak kaydettiği iki ayetin birincisiyle Rab Teâla'nın herşeyi bildiğini, ikincisiyle de bütün müslümanların *Resûlullah*'ta gelen örneğe uymak zorunda olduklarını, zira her hususta en güzeli O'nun temsil ettiğini söylemektedir.

5973 ٣٩ـ وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قال رسول اللّهِ ﷺ: مَاأُعْطِيكُمْ مِنْ شَيْءٍ وَلاَ أَمْنَعُكُموهُ، إنْ أنَا إلاَّ مَأمُورٌ، وفى رواية: أنَا قَاسِمٌ أضَعُ حَيْثُ أُمِرْتُ]. أخرجه البخارى وأبو داود.

39. (5973)- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullàh aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Ben size (kendiliğimden) ne bir şey veriyor, ne de sizi bir şeyden menediyorum. Ben sadece bir memurum (Allah'ın emrine göre veriyorum)."

Bir rivayette de şöyle demiştir: **"Ben (sadece, emre uygun şekilde) taksim ediyicim, emredildiğim yere koyarım."** [Buhârî, Humus 7; Ebu Dâvud, Harac 13, (2949).]

AÇIKLAMA:

Resûlulah bunu ganimet ve fey gibi malların taksiminde söylüyordu. Ta ki, herkes kendisine verilene razı olsun, ashabının içine, noksan ve ziyade sebebiyle, yanlış düşünceler girmesin. Nitekim bazı kereler taksimde tam bir eşitliğe riayet etmiyordu. Bazı kereler samimi, eski müslümanlara hiç vermezken, *müellefe-i kulûb* denen kalpleri kazanılacaklara veriyor, bazan da samimilere az veriyor, öbürlerine daha çok veriyordu. Bunun en güzel örneği Huneyn savaşında Havazinlilerden elde edilen ganimetin taksimi idi. Burada yeni müslüman olan Mekkelilere bol bol verirken, Ensâr'a az vermiş veya hiç vermemişti. Hatta Medineliler: *"Resulullah artık hemşehrilerine kavuştu, bize ihtiyacı kalmadı, bizi terkediyor..."* gibi karamsar düşüncelere saplanmışlardı. Duruma muttali olan *Aleyhissalâtu vesselâm,* onların gönüllerini alıcı açıklamalar yaptı.

Kendisi taksimde olsun, ahkâmın tatbikinde olsun, hevâ ve şahsî arzusuyla hareket etmiyor, kimseyi kayırmıyor, kimseyi herhangi bir ahkâmın tatbikinden istisna tutmuyordu. Böyle bir yetkisi, imtiyazı yoktu. O sadece bir memurdu. Her işi ilahî emir tahtında yürütüyordu. Nitekim ayet-i kerimede de: **"Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni insanlara bildir. Bunu yapmazsan elçiliğini yerine getirmemiş olursun..."** (Maide 67) buyrulmuştur.

5974 • ٤٠ ـ وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [كَانَ رسولُ اللّهِ ﷺ عَبْداً مَأْمُوراً، مَااخْتَصَّنَا مِنْ دُونِ النَّاسِ بِشَىْءٍ إلاَّ بِثَلاَثٍ: أَمَرَنَا أَنْ نُسْبِغَ الْوُضُوءَ، وَأَنْ لاَنَأْكُلَ الصَّدَقَةَ، وَلاَ نُنْزِىَ حِمَاراً عَلَى فَرَسٍ].

أخرجه الترمذى والنسائى.

40. **(5974)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (Allah'ın emir ve yasaklarını tebliğ eden) me'mur bir kul idi. Bize (Âl-i Beytine) insanlardan ayrı olarak üç şey dışında hiçbir tefrikte bulunmadı. O üç şey de şunlardır:*

★ *Abdesti mükemmel yapmamızı emretti.*

★ *Sadaka yememizi emretti.*

★ *Merkebi at üzerine aşırmamamızı emretti."* [Tirmizî, Cihâd 23, (1701); Nesâî, Tahâret 106, (1, 89).]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Abbâs*'ın bu ifadesi, Şi'â'nın: *"Resûlullah Âl-i Beyt'e hususi bir ilim ve vasiyet bırakmıştır"* şeklindeki ileri sürdükleri iddialara cevap sadedindedir. Şiâ, *Hz. Ali*'ye de, *Resûlullah*'ın hususi bir ilim ve kendinden sonra halife olması için vasiyet bıraktığı şâyiasını çıkarmıştır. *Hz. Ali* bu meselede sıkça suale maruz kalmış, o da verdiği cevapta bu iddiaları reddetmiş, Kur'ân-ı Kerîm dışında hususi bir ilim almadığını belirtmiş, *"sadece kılıncımın kabzasındaki şu tomar hariç"* demiştir. *"Tomarda ne var?"* sorusuna cevap sadedinde belirttiği hususlar bilinen şeylerdir. Daha önce geçtiği için tekrar etmeyeceğiz.

Bu hadiste zikredilen üç istisnadan ikisi dahi herkese tavsiye edilmiş hususlardır: Abdestin mükemmel alınması bütün ümmete mendubtur; merkebin at üzerine aşırılmaması da öyle... Bazı alimlere göre *"bütün ümmete mekruhtur. Maksad da hayvan neslinin korunmasıdır. Böyle hükmedenlere göre merkeb ve at karışımından hasıl olan katır melezdir ve ata nazaran değeri düşüktür: Katırda,*

savaş esnasında atın ortaya koyduğu manevra mahareti *–ki kerr u ferr denir– mevcut değildir. Bu sebeple ganimetten at'a ayrıca pay ayrılırken, katıra uygun bir şey ayrılmaz vs.*" Aksi görüşte olanlar, katırla ilgili tahdidin geçici olduğunu belirterek, atı merkebe aşırmada kerahet görmezler. Geriye kalan *"sadaka malından yememe"* tefriki Âl-i Beyt'in izzet ve hürmetini muhafazaya matuftur. Çünkü *Resûlullah* sadaka ve zekatı insanların malını temizleyen kir olarak tavsif etmiş ve Âl-i Beytine yasaklamıştır. Hediye kabul edip zekât ve sadaka kabul etmemek O'nun hasâisinden, mümeyyiz vasıflarından biridir. Kendisine gelen hediyelere de fazlasıyla mukabelede bulunurdu.

Şunu da kaydedelim ki bazı âlimler, sayılan bu hususların Âl-i Beyt hakkında vücub ifade edebileceğini söylemişlerdir.

2- Merkebin ata aşırılma yasağı üzerine yürütülen münakaşada, bunda mahzur görmeyenlerin delilleri üzerinde bir nebze durmada fayda görüyoruz:

Tahavî bu mesele üzerine yaptığı tahlilde, cevaz taraftarlarının birkaç delilini zikreder. Özetleyerek sunacağız:

★ Eğer merkebi ata aşırmak mekruh olsaydı katıra binmek de mekruh olurdu. Halbuki, katıra binmenin cevazında ümmet icma etmiştir. *Resûlullah*'ın da katıra bindiği rivayetlerde gelmiştir. *Resûlullah*'ın kerahet ifade eden hadisi, at besleyenler hakkında sevap vaadeden teşvikkâr hadislerin katır besleyenler hakkında beyan edilmemesinden ileri gelir.

★ Yasağın Âl-i Beyt'e mahsus olarak ifade edilmesine gelince, *Tahavî* bunu *İbnu Abbâs*'tan kaydettiği şu rivayette açıklar. *"Abdullah İbnu'l-Hasen radıyallahu anh'a rastladım, Ka'be'yi tavaf ediyordu. Âl-i Beyt'e, merkebi ata aşırmakla ilgili hadisi okudum. Şunu söyledi: "Doğru söyledi. O zaman Benî Hâşim'de at çok azdı. Atın aralarında çoğalmasını arzu etti." Abdullah İbnu'l-Hasen bu tefsiriyle, merkebi ata aşırma yasağının sadece Benî Hâşim hakkında geldiğini belirtmiş oldu. Ayrıca, belirtti ki bu yasak tahrim için değildir. Bunun sebebi aralarında atın azlığı idi. Böyle olunca o illet kalktı, ellerinde at çoğaldı mı onlar da diğerleri gibi olur. Yasağın Âl-i Beyt'e mahsus olduğu ortaya çıkınca, diğer müslümanlara yasak mevzubahis olmadığı anlaşılır. Atı çoğaltmaya her ne kadar sevap vaadedilmiş, bunun efdaliyeti belirtilmiş ise de, katır çoğaltma hakkında yasak konmamış olmalıdır." Tahavî, Ebu Hanife, Ebu Yusuf* ve *İmam Muhammed*'in böyle hükmettiklerini belirtir.

5975 ٤١ــ وعن ابن عمرو بن العاص رضى اللّه عنهما قال: [كانَ

إلى رسول اللّهِ ﷺ يُحَدِّثُنا عَنْ بَنِى إِسْرَائِيلَ حَتَّى يُصْبِحَ مَا يَقُومُ إِلاَّ عُظْمِ صَلاَةٍ]. أخرجه أبو داود.

«عُظْمُ الشيءِ» أكبره، وأراد به هنا الفريضة.

41. (5975)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-As radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bize (bazan) sabah oluncaya kadar Benî İsrail kıssası anlatırdı. Anlatma işini farz namaz için kalkınca bırakırdı."* [Ebu Dâvud, İlm 11, (3663).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Benî İsrail'den rivayet edilen ibretli kıssaların anlatılmasını tecviz etmiştir. Bunların hakikatı tahkik edilemez. Çünkü asıl kaynağından *Resûlullah* dönemine kadar senet mevcut değildir. Birçoğunun uydurma olma ihtimali de vardır. Buna rağmen faydalılık yönü ağır bastığı için cevaz verilmiş olmalıdır. Alimlerimiz, bu cevazdan yalana cevaz manasının çıkarılmaması gerektiğini belirtirler. *Resûlullah* hiçbir surette yalana cevaz vermemiştir. Hele, *Resûlullah*'a nisbet edilen rivayetlere çok dikkat etmek, hatırda kalan yarım yamalak sözleri *Resûlullah*'a nisbet etmemek gerekir.

Sadedinde olduğumuz hadis, zaman zaman *Resûlullah*'ın İsrailî kıssalardan bizzat anlatığını, hem de uzun müddet anlattığını ifade etmektedir.

Şarihler, bu hadis vesilesiyle, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın bidayette, Ehl-i Kitab'ın kitaplarını okumayı yasakladı ise de, ahkâm-ı İslamiye iyice yerleşince, fitne korkusu kalktığı için yasağı kaldırdığını belirtirler. Ancak kizb olduğu bilinenlerin, herşeye rağmen rivayetinin câiz olmadığını açıklarlar.

5976 ٤٢ـ وعن علقمة بن عبد اللّه عن أبيه قال: [نَهَى رَسولُ اللّهِ ﷺ أَنْ تُكْسَرَ سِكَّةُ الْمُسْلِمِينَ الْجَائِزَةُ بَيْنَهُمْ إلاَ مِنْ بأسٍ]. أخرجه أبو داود.

والمراد «بِالسِّكَّةِ» الدراهم والدنانير المضروبة بالسكة، وإنما كره تقريضها لما فيها من ذكر اللّه تعالى، ولأن ذلك يضيع قيمتها، وقيل كانت فى صدر الإسلام عدداً وَلا وزناً، فكَانَ يَعمد أحدهم إلى

أطرافها فيأخذها بالمقراض تنقيضاً لها وبخسا.

وقوله: «إلاَّ مِنْ بأسٍ» أى من أمر يقتضى كسرها إما لرداءتها أو شك فى صحة نقدها.

42. (5976)- *Alkame İbnu Abdillah babasından* naklediyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm müslümanlar arasında (tedâvülü) câiz olan sikke (dökülmüş paraların) bir kusur olmadan kırılmasını yasakladı."* [Ebu Dâvud, Büyû' 50, (3449).]

AÇIKLAMA:

1- *Sikke,* esas itibariyle madeni para üzerine işlenen nakşa denir ise de, mâdeni paraya da sikke denmiştir. Gerek altından (dinar) ve gerekse gümüşten (dirhem) darbedilen (dökülen) bütün paralara sikke denir.

2- *Hattâbî,* bu yasağın illet ve sebebi hususunda alimlerin ihtilaf ettiklerini belirtir. Buna göre:

★ Bazıları: *"Üzerinde Allah'ın ismi olduğu için yasakladı"* demiştir.

★ Bazıları: *"Kırmada malın ziyan olması var, bu sebeple yasakladı"* demiştir.

★ Bazıları da: *"Dirhemleri kırpıp etrafını alıyorlardı, bu yasaklandı"* demiştir. Çünkü kırpma artınca, para olarak kullanılmaz olur. Yeniden dökümü pahalıya mal olur.

★ Bazı ilim adamları, paranın kırılmasını, ağırlığının düşme endişesiyle, hileyi önlemek için yasakladı demiştir.

3- Paranın kırılmasını tecviz eden "kusur" (be's) paraya hile karıştırılmış olması, ayarının düşürülmesi, sahte basılmış olması gibi durumlardır. Bazı alimler, *"sultan, kendinden önceki sultanın bastırdığı sikkeleri iptal edip, kendi adına sikke bastırmak istediği taktirde eskileri kırmak caiz olur"* demiştir. Ancak bunun pahalıya malolan bir iş olduğu belirtilir.

Son olarak şunu kaydedelim. Hadiste gelen yasağa Kur'ân'dan şahid gösterilmiştir. Cenab-ı Hak: **"...Halkın malından eksiltip de kimsenin hakkını yemeyin..."** (A'raf 85) mealindeki ayet-i kerimede, –bazı yorumculara göre– paradaki eksiltme kastedilmiştir.

[illegible] ٤٣ــ وعن أنس رضى اللّه عنه قال: [قال رَجُلٌ لرسولِ اللّهِ

ﷺ أَعْقِلُهَا وَأَتَوَكَّلُ أَوْ أُطْلِقُهَا وَأَتَوَكَّلُ؟ قَالَ: اعْقِلْهَا وَتَوَكَّلْ]. أخرجه الترمذى

43. **(5977)**- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Bir adam Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gelerek: "Hayvanımı bağlayarak mı yokşa serbest bırakarak mı Allah'a tevekkül edeyim?" diye sormuştu. Ona:* **"Bağla ve tevekkül et!"** *buyurdu."* [Tirmizî, Kıyamet 61, (2519).]

AÇIKLAMA:

Hadis, hayvanı bağlamanın tevekküle aykırı olmadığını ifade etmektedir. Yani, bize terettüp eden tedbiri aldıktan sonra tevekkül etmemiz esastır. Tedbire tevessül etmeden tevekkül adına tedbir almamak İslâm'ın tevekkül anlayışına zıddır. *Bediüzzaman: "Tertib-i mukaddemâtta "tefvîz" tenbelliktir, terettübü neticede tevekküldür. Semere-i sa'yine ve kısmetine rıza kanaattir, meyl-i sa'yi kuvvetlendirir. Mevcuda iktifa dûn-himmetliktir"* der.

5978 ٤٤ـ وعن إبراهيم قال: [أَرَادَ الضَّحَّاكُ بْنُ قَيْسٍ أَنْ يَسْتَعْمِلَ مَسْرُوقاً، فقَالَ لَهُ عُمَارَةُ بنُ عُقْبَةَ: أَتَسْتَعْمِلُ رَجُلاً مِنْ بَقَايَا قَتَلَةِ عُثْمَانَ رضى اللّه عنه؟ فقَالَ: مَسْرُوقٌ رَحِمَهُ اللّهُ حَدَّثَنَا ابْنُ مَسْعُودٍ رضى اللّهِ عَنهُ أنَّ رَسولَ اللّهِ ﷺ لَمَّا أرَادَ قَتْلَ أبِيكَ عُقْبَةَ، قالَ: مَنْ لِلصِّبْيَةِ؟ فقَالَ: النَّارُ، وَقَدْ رَضِيتُ لَكَ مَا رَضِى لَكَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ]. أخرجه أبو داود

44. **(5978)**- *İbrahim Nehâî* anlatıyor: *"Dahhâk İbnu Kays, Mesrûk'u işçi olarak kullanmak istemişti. Umâre tu'bnu Ukbe ona:*

"Hz. Osman radıyallahu anh'ın katillerinden bâki kalmış bir adamı isti'mal mi edeceksin?" dedi. Mesruk rahimehullah da ona:

"Abdullah İbnu Mes'ud radıyallahu anh bana rivayet etti ki: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm baban Utbe'yi öldürmek istediği zaman, (baban):

"Çocuklara kim hâmi olacak?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm da: **"Ateş!"** *buyurdular. Ben senin için Resûlullah'ın (münasib görüp) razı olduğuna ben de razıyım!" dedi."* [Ebu Dâvud, Cihad 128, (2686).]

AÇIKLAMA:

1- *Umâre*'nin babası *Ukbe İbnu Ebî Mu'ayt* insanların en bedbahtlarından biridir. *Resûlullah*, Ka'be'nin avlusunda namaz kılarken, secde esnasında, hakaret için deve karnı atmıştır. *Utbe*'yi *İbnu Mes'ud* sabren öldürmüştür.

2- *"Çocukları ateş himaye edecektir"* şeklindeki nebevî cevap iki suretle anlaşılmıştır:

1) *Zayi olma:* Yani eğer ateş, çocuklara kefil olmaya elverişli ise, işte kefil odur.

2) Cevap hakîmane bir üslubla: *"Sana ateş var"* demektir. Yani: *"Sen kendi işine bak, seni bekleyen ateş, problem olarak sana yeter, çocukların meselesini bırak, onlar sahipsiz değil. Allah onlara kefildir"* demektir. Bazı alimlere göre hadiste esas olan mana budur. Diğer bazılarına göre önceki mana esastır. Bu kanaatte olan *Aliyyu'l-Kârî: "Eğer ikinci mana esas olsaydı "ateş" e bedel "Allah" derdi"* der.

Görüldüğü üzere, *Mesrûk, Umare*'nin kendine attığı taşa, taş atarak cevap vermiş olmakta, mukabele etmiş bulunmaktadır.

5979 ٤٥ ـ وعن حذيفة رضى اللّه عنه قال: [جَاءَ السَّيِّدُ وَالْعَاقِبُ صَاحِبَا نَجْرَانَ إلى رسولِ اللّهِ ﷺ يُرِيدانِ أنْ يُلاَعِنَاهُ، قالَ: فقَالَ أحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ لاَ تَفْعَلْ، فَوَاللّهِ إنْ كَانَ نَبيًّا فَلاَعَنَنَا لاَ نُفْلِحُ أبَداً نَحْنُ وَلاَ عَقِبُنَا مِنْ بَعْدِنَا، قالاَ لَهُ إنَّا نُعْطِيكَ مَاسَألْتَنَا، وَابْعَثْ مَعَنَا رَجُلاً أمِيناً، وَلاَ تَبْعَثْ مَعَنَا إلاَّ أمِيناً فقَالَ ﷺ لأَبْعَثَنَّ مَعَكُمْ رَجُلاً أمِيناً، حَقَّ أمِينٍ، فَاسْتَشْرَفَ لَهُ أصْحَابُ رَسولِ اللّهِ ﷺ فقَالَ: قُمْ يَاأبَا عُبَيْدَةَ بْنَ الْجَرَّاحِ، فَلمَّا قامَ قالَ رَسولُ اللّهِ ﷺ: هٰذَا أمِينُ هٰذِهِ الأُمَّةِ]. أخرجه البخارى

وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: لَوْ بَايَعَنِى عَشَرَةٌ مِنَ الْيَهُودِ لَمْ يَبْقَ عَلَى ظَهْرِهَا يَهُودِىٌّ إلاَّ أسْلَمَ، وفى رواية لَو آمَنَ بِى عَشَرَةٌ مِنَ الْيَهُودِ لآمَنَ بِى الْيَهُودُ]. أخرجه الشيخان.

45. (5979)- *Huzeyfe radıyallahu anh* anlatıyor: *"Necrân'ın iki sahibi Seyyid ve Âkıb, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a geldiler. Onunla mülâane yapmak istiyorlardı.*

Bunlardan biri arkadaşına:

"Bunu yapma! Eğer (Muhammed gerçek) bir peygamberse ve bize lanette bulunursa biz bir daha felah bulamadığımız gibi, bizden sonra gelecek nesiller de iflâh olmazlar!" dedi. Resûlullah'a gelip:

"Biz sana istediğini vereceğiz, bizimle emin birini gönder. Bizimle emin olmayanı gönderme!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Ben sizinle gerçekten hakkıyla emin bir adam göndereceğim" *buyurdu. Bunun üzerine Resûlullah'ın ashabı (bu övülen şahıs olabilmek için) ona yaklaştı. Aleyhissalâtu vesselâm:* **"Ey Ebu Ubeyde İbnu'l-Cerrâh, sen kalk!'** *emretti. Ebu Ubeyde kalkınca, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:* **"İşte şu bu ümmetin eminidir!"** *buyurdular."* [Buhârî, Fedâilu'l-Ashâb 21, Meğazî 72, İcazetu Haberi'l-Vahid 1.]

AÇIKLAMA:

1- Necrân, Mekke'den Yemen cihetine giderken yedi merhale uzaklıkta genişçe bir bölgenin adıdır, yetmişüç karyeye sahiptir, sür'atli bir atlı için bir günlük yürüme mesafesindedir. *İbnu İshak,* halkı hıristiyan olan bu bölgeden yirmi kişilik bir heyetin, daha Mekke'de iken *Resûlullah*'a geldiğini, Medine'de de uğradığını kaydeder. Böylece onların iki sefer heyet gönderdiklerine hükmedilir. Farklı rivayetlerde sayıları 14, 24 olarak geçer, hatta isimleri dahi zikredilir. Seyyid'in adı *Eyhem*'dir –*Şurahbîl* de denmiştir– bu heyetin başkanıdır. *Âkıb*'ın ismi *Abdülmesîh*'dir.

Resûlullah bunları İslâm'a davet eder, onlara Kur'ân tilavet eder. Fakat teklifi kabul etmezler. *Resûlullah* bunun üzerine: **"Benim söylediklerimi inkâr ederseniz, gelin mübahele edelim"** der. *Mübahele: "İhtilaf eden her iki tarafın "Haksız olanlara Allah lânet etsin!"* diye beraberce bedduada bulunmasıdır. *Resûlullah*'ın bu teklifi şu mealdeki ayetle Kur'ân'da ebedileşir: **"Sana bu ilim geldikten sonra, kim seninle mücadele edecek olursa de ki: "Gelin, çocuklarımızı ve çocuklarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağırıp toplanalım. Sonra niyaz edelim ki, Allah'ın lâneti yalancılar üzerine olsun!"** (Âl-i İmran 61). Ayet üzerine *Resûlullah, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin* ve *Hz. Fâtıma*'nın ellerinden tutup, lânetleşmek üzere yürür, ciddiyet ve kararlılığını gösterir. Necranlılar, böylesi ciddi bir mübâhale teklifi karşısında

duraklarlar. Müsaade isteyip kendi aralarında istişâre ederler. Sözü dinlenen büyükleri (ki rivayetlerde bazan Seyyid, bazan *Âkıb*, bazan *Şurahbil Ebu Meryem* diye ihtilaflıdır): *"Allah'a kasem olsun, eğer bu peygamber ise, lanetleşme yaptığımız takdirde ebediyen ne biz felah buluruz, ne de arkadan gelen nesillerimiz iflah olur"* der ve bunu kabul etmeyip müslümanların isteklerini vererek sulh yapmayı kabul ederler. Bazı rivayetlerde ikibin hulle (takım elbise) üzerine sulh yaparlar. Bunlardan bin takımı Receb ayında, bin takımı da Safer ayında teslim edilecek ve her hulle ile birlikte bir okiyye (gümüş) verilecek. *İbnu Sa'd, Seyyid* ve *Akıb*'ın bundan sonra dönüp müslüman olduklarını kaydeder.

2- Necranlılarla ilgili bu kıssadan bazı fevâid çıkarılmıştır:

★ Kâfirin, *Hz. Muhammed*'in peygamber olduğunu itiraf etmesi iman sayılmaz, İslâm'ın ahkâmını iltizam şarttır.

★ Ehl-i Kitapla mücadele caizdir, maslahat gerektirirse vâcib de olabilir.

★ Hüccet zahir olduktan sonra, ısrar ettiği taktirde muhalefet edenle lanetleşme câizdir. *İbnu Hâcer* der ki: *"Tecrübe ile sabittir, haksız olduğu halde mübâhaleye katılan kimse, mübahale ettiği günden itibaren bir yıl geçmeden musibete uğrar. Ben mülhidlerden bu hususta taassuba düşen birinin iki ay geçmeden helak olduğuna şahid oldum."*

★ İmamın uygun göreceği mal mukabilinde zımmîlerle sulh yapılabilir. Bu mal cizye yerine geçer.

★ İmam, İslâm'ın maslahatı için müsâlaha yaptığı gayr-ı müslimlere emin bir alimi göndermelidir.

★ Hadis, *Ebu Ubeyde* hakkında fevkalâde bir menkîbe ihtiva etmektedir.

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın Necrân'a *Hz. Ali*'yi de gönderdiğine dair başka rivayetler bir diğer vak'a ile ilgili olmalıdır. Çünkü *Ebu Ubeyde*'nin onlarla gidip, hıristiyanlardan cizyelerini, müslüman olanlardan da zekatlarını toplayıp getirdiği rivayetlerde açıktır.

5980 ٤٦ـــ وعنه رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ: تَكُونُ إِبْلٌ لِلشّيَاطِينِ، وَبُيُوتٌ لِلشّيَاطِينِ فأمّا إِبِلُ الشّياطِينِ فَقَدْ رَأَيْتُهَا، يَخْرُجُ أَحَدُكُمْ بِنَجِيبَاتٍ مَعَهُ قَدْ أَسْمَنَهَا فَلاَ يَعْلُوا بَعِيراً مِنْهَا، وَيَمُرُّ بِأَخِيهِ قَدِ انْقَطَعَ بِهِ فَلاَ يَحْمِلُهُ، وَأَمَّا بُيُوتُ الشّيَاطِينِ فَلاَ أَرَاهَا إِلاَّ هٰذِه

الْأَقْفَاصَ الَّتِي تَسْتُرُ النَّاسُ بِالدِّيَاجِ]. أخرجه أبو داود.

46. **(5980)**- Yine *Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Şeytanlar için develer vardır. Şeytanlar için evler vardır. Şeytanlara ait develere gelince, ben, onları gördüm. (Şöyle ki): Biriniz, yedeğinde, iyi beslediği seçkin develerle (yola) çıkar, bunlardan hiçbirine binmez. Yol esnasında yürümekten kesilmiş (bir din) kardeşine rastlar, devesine onu da almaz (işte bu develer şeytana aittir, çünkü gösteriş ve tefâhur için beslenmiştir). Şeytana ait evlere gelince, onların, (müreffeh) insanlar tarafından (seyahata çıkınca kullanılan ve) ipeklerle örtülmüş kafeslerden (hevdeç) başkası olmadığını zannediyorum." [Ebu Dâvud, Cihad 62, (2568).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, ciddi bir ihtiyaç olmadığı halde sırf gösteriş ve tefâhur için veya aşırı lüks ve tereffüh için yapılan harcamaları şeytana nisbet etmektedir. Burada bu söylenen hususa iki mühim örnek zikredilmiştir: Kullanılmayan ve ihtiyaç sahibi çıktığı zaman da âriyet olarak verilmeyen develer, yine tereffüh için edinilen ipek perdelerle örtülü hevdeçler. Hevdeç, yol sırasında develerin üzerine yerleştirilen küçük hücredir. Yolcu bunun içine girer. Onun sayesinde güneş, rüzgar, kum gibi çölün birkısım zararlarından kendini korur. Aslında hevdeç yasaklanmış değildir. *Resûlullah*'ın zevcelerinin, seyahat sırasında hevdeç içinde oldukları rivayetlerde açıktır. Hadiste reddedilen hevdeç, ipekle örtülmüş olanıdır. Bu, gösteriş ve tereffüh (lüks) alametidir. Bu iki örneğe kıyasen hayatımıza giren diğer lüks ve israf çeşitlerini de şeytana nisbet etmemiz mümkündür. Nitekim daha önce de geçtiği üzere, *Resûlullah* evde gösteriş için bulundurulan ihtiyaç fazlası yatağın da *"şeytana ait"* olduğunu söylemiştir.

5981 ٤٧ ـــ وعنه رضى الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ:
لَيْسَتِ السَّنَةُ بِأَنْ لاَتُمْطَرُوا، وَلَكِنِ السَّنَةُ أَنْ تُمْطَرُوا وَتُمْطَرُوا وَلاَ
تُنْبِتُ الْأَرْضُ شَيْئاً]. أخرجه مسلم.

47. **(5981)**- Yine *Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"(Kıtlık) senesi, yağmurun yağmadığı (sene) değildir. Asıl kıtlık senesi, yağmur bol bol yağdığı halde yerin hiçbir şey bitirmediği senedir." [Müslim, Fiten 44, (2904).]

AÇIKLAMA:

Hadis, gerçek kıtlığın yağmursuzluktan olmayacağını belirtmektedir. Nitekim yağmur yağmadığı taktirde, belli bir ölçüde akarsulardan istifade olur. Fakat düzensiz çok yağışın hasıl edeceği durum daha da kötü olabilir. Ekinler, sebzeler fazla yağıştan da zarar görür, mahsuller olgunlaşamaz ve çürür.

Günümüz şartlarında, hadisi, arazinin kirlenmiş olması sebebiyle yağmura rağmen otun bitmemesi veya havanın aşırı kirlenmiş olması sebebiyle yağmurun zehirlenmesi ve arazideki bitkilere ve ağaçlara yaramaması ve araziyi çoraklaştırması olarak anlayabiliriz. Bu suretle, arazinin müteakip yıllarda kullanılma şansı da kalmamaktadır. Ekim sahalarının böylesi bir çevre kirlenmesine maruz kalması, o memlekete gerçek kıtlığı getirecek demektir.

Hadisi, bu ikinci manada anlayıp, arazilerin kimyevî kirliliklerden korunmasına nebevî bir ihtar kabul edilmesi kanaatindeyiz.

5982 ٤٨ــ وعن مطرِّف بن عبد الله بن الشخير عن أبيه قال:

[قال رسول الله ﷺ مَثَلُ ابْنِ آدَمَ وَإِلَى جَنْبِهِ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ مَنِيَّةً فَإِنْ أَخْطَأَتْهُ الْمَنَايَا وَقَعَ فِي الْهَرَمِ حَتَّى يَمُوتَ]. أخرجه الترمذى.

48. **(5982)**- *Mutarraf İbnu Abdillah İbni'ş-Şıhîr, babasından* naklen diyor ki: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Ademoğlunun misali, yanıbaşında doksandokuz tane (öldürücü) belanın bulunmasına benzer. Bu belalardan kurtulmuş olsa bile, sonunda ölünceye kadar çekeceği düşkünlük hali yakalayacaktır." [Tirmizî, Kader 14, (2151).]

AÇIKLAMA:

Alimler, hadisten insanın musibetlerle karşılaşmasının kaçınılmaz bir kader olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Etrafı her an isabet etmesi muhtemel ciddi belalarla çevrilidir. Bu belaların, *"ölüm"* manasına gelen *meniyye* kelimesinin cem'i (çoğulu) olan *menâyâ* ile ifadesi, belaların öldürücü vasıfta ciddî olduğunu ifade etmek içindir. Hastalıklar, yangınlar, boğulmalar, kazalar, trafik kazaları, anarşi, serseri kurşun vs. çeşitleriyle musibetler o kadar çoktur ki, kişi bun-

ları fazla düşünecek olsa hayat iyice bir çekilmez hale gelir. Öyleyse hadis, bunların herkes için kaçınılmaz kader olduğunu düşünüp, tevekküle ve Allah'a itimat etmeye teşvik etmektedir. Bu musibetlerden sıyrılıp çıkanları muhakkak olan düşkünlük ve ölüm beklemektedir. *Herem*'i düşkünlük diye ifade ettik. Dilimizde *pîr-i fani* kelimesi de bu mânada kullanılır. Ayet-i kerime düşkünlüğü *erzel-i ömür* diye ifade eder ve **"Bildiği şeyi bilmez hale gelme"** (Nahl 6) olarak tavsif buyurur. Kişiye ölümü aratan bir hal, bir musibet de budur. Alimler buna *devasız hastalık* da demişlerdir.

Hülasa mü'min "dünyayı mü'minin hapishanesi, kâfirin cenneti" bilmeli, Allah'ın takdir ettiği bu yazgıya razı olmalı, musibetlere sabrederek imtihanını başarıyla tamamlamalıdır. Mülk suresinde dünya hayatının zevk u sefa için değil, bir imtihan için yaratıldığı belirtilmektedir. Bu imtihanın soruları musibetlerdir, başarılma şartı da sabır ve rızadır.

5983 ٤٩ — وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: نِعْمَتَانِ مَغْبُونٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ: الصِّحَّةُ وَالفَرَاغُ]. أخرجه البخارى والترمذى.

49. (5983)- *İbnu Abbâs rạdıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"İki (büyük) nimet vardır. İnsanların çoğu onlar hususunda aldanmıştır:**

★ Sıhhat,

★ Ve boş vakit!" [Buhârî, Rikâk 1; Tirmizî, Zühd 1, (2305).]

AÇIKLAMA:

İbnu Battal der ki: *"Hadisin manası şudur: "Muhakkak ki kişi, ihtiyaçları görülmüş halde bedenen sıhhatli olursa, "boş" olur. Kimde bu iki husus tahakkuk ederse, aldanmama hususunda hırs göstermelidir. Bu durumda aldanması Allah'ın kendine verdiği nimetlerin şükrünü edayı terketmesidir. O'nun şükrü, Allah'ın emirlerine uyması ve yasaklarından kaçınmasıdır. Bundan geri kalan aldanmıştır. "İnsanların çoğu" tabiri ile Resûlullah aldanmışlıktan kurtulanların azlığına işaret etmiştir."*

İbnu'l-Cevzî der ki: *"İnsan, bazan sıhhatlidir fakat geçim meşguliyeti sebebiyle boş değildir; bazan geçim derdi yoktur fakat sağlıklı değildir. İkisi birleşince, Allah'a taat hususunda kişiye tenbellik galebe çalarsa o zaman "aldan-*

mış" olur. Şöyle ki: Dünya ahiretin tarlasıdır, burada kârı ahirette ortaya çıkacak ticaret yapılır. Kim boş vaktini ve sağlığını Allah'a taatte kullanırsa işte bu, gıbta edilecek (mağbut) kimsedir, kim de bunları Allah'a isyanda kullanırsa işte bu, aldanmıştır (mağbûn). Çünkü boş vakti, meşguliyet; sağlığı hastalık takip eder."

Tîbî der ki: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm mükellefe, bir tüccarı misal olarak zikretmiştir: "Bu tüccarın sermayesi var, ana para zayi olmadan kâr etmek istiyor. Bunun yolu da alış-veriş yapacak adam aramaktan geçer, aldanmaması için hem doğruluğa hem de maharete ihtiyacı var. İşte sağlık ve boş vakit sermayedir. Kişinin, iman ederek, nefsiyle ve din düşmanlarıyla mücahedede bulunarak Allah'la alış-veriş muamelesine girişmesi gerekir, tâ ki o dünya ve âhiret kârlarını elde etsin. Rabb Teâla'nın şu sözü bu söylenene yakındır. (Meâlen):* **"Ey iman edenler! Pek acı bir azabtan kurtaracak kârlı bir yolu size göstereyim mi? Allah'a ve Resûlüne iman eder, Allah yolunda mallarınız ve canlarınızla cihad edersiniz. Eğer bilseniz, bu sizin için daha hayırlıdır"** (Saff 10-11). *Kişinin, elindeki sermaye ve kârı kaybetmemek için, nefse uymaktan, şeytanla muameleye girmekten kaçınması gerekir. Hadiste geçen* **"O iki şeyde insanların çoğu aldanmıştır"** *sözü, Cenab-ı Hakk'ın şu sözüne benzer. (Meâlen):* **"Kullarımdan hakkıyla şükredenler ne kadar az"** (Sebe 13). *Hadiste geçen "çok", ayette geçen "az"ın mukabilindedir.*

Ebu Bekr İbnu'l-Arabî der ki: "Allah'ın kul üzerindeki ilk nimetinin hangisi olduğunda ihtilaf edilmiştir:

★ *Bazıları: "İman!" demiştir,*

★ *Bazıları: "Hayat!" demiştir.*

★ *Bazıları: "Sıhhat!" demiştir.*

Ama doğru olanı öncekidir, çünkü o, mutlak bir nimettir. Hayat ve sıhhat ise dünyevi nimetlerdir, hakiki nimet değillerdir. Onlar, imanla birlikte olursa nimettirler. İşte bu durumda insanların çoğu onlarda aldanırlar. Yani kârları ya tamamen gider veya azalır. Kim kendini, devamlı olarak kötüyü emreden nefsine kaptırarak rahat peşinde koşar ve Allah'ın koyduğu hududa riayet etmez ve ibadete devamı bırakırsa, işte bu aldanmıştır. Boş olan adamın durumu da böyledir. Çünkü meşgul kimsenin, boş kimsenin aksine umumiyetle bir mazereti olur, boştan ise mazeret kalkar ve boşluğu, aleyhine bir delil teşkil eder."

5984 • ٥ــ وعنه رضى الله عنه قال: [قَدِمَ مُسَيْلِمَةُ الكَذَّابُ عَلَى

عَهْدِ رَسول اللّهِ ﷺ فَجعَلَ يَقُولُ: إن جَعَلَ لِى مُحَمّدٌ الأمْرَ مِنْ بَعْدِهِ اتّبَعْتهُ، وَقَدِمَ الْمَدِينَةَ فى بَشَرٍ كَثِيرٍ مِنْ قَوْمِهِ، فأقْبَلَ إلَيْهِ رسولُ اللّهِ ﷺ وَمَعَهُ ثَابِتُ بْنُ قَيْسِ ابنِ شَمّاس، وَفى يَدِ رَسولِ اللّهِ ﷺ قِطْعَةُ جَرِيدٍ حَتّى وَقف عَلَيْهِ فى أصْحَابِهِ، فقَالَ: لَوْ سَألْتَنِى هٰذِهِ الْقِطْعَةَ مَا أعْطَيْتُكَهَا، وَلَنْ تَعْدُ وأمْرَ اللّهِ فِيكَ، وَلَئِنْ أدْبَرْتَ لِيَعْقِرَنّكَ اللّهُ، وَإنّى لأرَاكَ الّذِى أُرِيتُ فِيكَ مَا أُرِيتُ. قَالَ ابْنُ عَبّاس: فَسَألْتُ عَنْ قَوْلِ رَسولِ اللّهِ ﷺ، وَإنّكَ الّذِى أُرِيتُ فِيكَ مَا أُرِيتُ، فَأخْبَرَنِى أبُو هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّهُ عنهُ، أنّ رَسولَ اللّهِ ﷺ قَالَ: بَيْنَا أنَا نَائِمٌ رَأيْتُ فى يَدَىَّ سِوَارَيْنِ منْ ذَهَبٍ فَأهَمّنِى شَأنُهُمَا، فَأوْحَى اللّهُ تَعَالَى إلَىَّ أنِ انْفُخْهُمَا، فَنَفَخْتَهُمَا، فَطَارَا فَأوّلْتُهُمَا كَذّابَيْنِ يَخْرُجَانِ مِنْ بَعْدِى، وَكَانَ أحَدُهُمَا الْعَنسِىَّ صَاحِبَ صَنْعَاءَ، وَالآخَرُ مُسيلَمَةَ صَاحِبَ الْيَمَامَةِ]. أخرجه الشيخان.

والمراد «بالعقر» هنا الهلاك

50. (5984)- Yine *İbnu Abbâs radıyallahu anh* anlatıyor: *"Müseylime-i Kezzâb, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm zamanında [Medine'ye] gelip ve: "Eğer Muhammed bu işi (hilafeti) kendinden sonra bana bırakırsa ben ona tâbi olurum" demeye başladı. Sonra kavminden kalabalık bir cemaatle Medine'ye geldi. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm da Sâbit İbnu Kays İbni Şemmâs ile birlikte ona uğradı. Bu sırada Aleyhissalâtu vesselâm'ın elinde bir dal parçası vardı. Arkadaşlarının arasında oturmakta olan Müseylime'ye yaklaştı ve:*

"Sen benden şu parçayı istemiş olsan dahi bunu sana vermem! Sen, Allah'ın senin hakkındaki emrini aslâ tecavüz edemeyeceksin. (Şayet bana itaatten) yüz çevirecek olursan Allah mutlaka senin hakkından gelecektir. Öyle zannediyorum ki, sen, hakkında bana ne gösterilmiş ise, o gösterilmiş olan kimsesin! [İşte Sâbit, bana bedel sana cevap verecek!" *buyurup, oradan ayrıldı.]*

İbnu Abbâs der ki: "Ben, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın: **"Öyle zannediyorum ki, sen, hakkında bana ne gösterilmiş ise, o gösterilmiş olan kimsesin"** *sözü ile neyi kastettiğini sordum. Ebu Hureyre radıyallahu anh bana şu hususu haber verdi: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurmuştu ki:*

"Ben bir gün rüyamda, elimde iki altın bilezik gördüm. Yine rüyamda onlara fazla bir ilgi göstermiştim. Allah Teâla hazretleri: "Onlara üfle!" diye vahyetti, ben de üfledim, derken uçup gittiler. Ben bunları, benden sonra çıkacak iki yalancı ile yorumladım." *[Ravi, Ubeydullah der ki:] "Bunlardan biri, San'a'nın sahibi el-Anesî, diğeri de Yemâme'nin sahibi Müseylime'dir."* [Buhârî, Menâkıb 25, Megazî 70, 71, Tevhîd 29; Müslim, Rü'ya 21, (2273).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, *Hz. Ebubekir* zamanında isyan bayrağı kaldıran iki yalancı peygamberden söz etmektedir. Kitaplarda *Müseylime* ile ilgili rivayetler, teferruatta bazı farklılıklar arzeder. Ancak, en sahih olanı Sahiheyn'de gelen şeklidir.

Müseylime, rivayetten de anlaşılacağı üzere, *Yemame*'nin sahibiydi. Kendisi aynı zamanda edipti. Halkı arasında itibarı fazla olduğu için *Rahmânu'l-Yemâme* lakabıyla anılırdı. Onu isyana, peygamberlik iddiasına sevkedecek olan husus da, bu itibarı ve kavminin desteğine olan güveni olmalıdır.

2- Bu rivayet, *Resûlulah*'ın *Müseylime*'ye kadar geldiğini ifade etmektedir. *Sâbit İbnu Kays*'la birlikte gelmiş ve Yemamelilerin huzurunda, peygamberliğe ortaklık, *Resûlullah*'tan sonra idareye varislik, –bazı rivayetlere göre arzın ortaklaşa paylaşılması– gibi taleplerini reddedip, bu çeşit düşüncelerle hareket ettiği taktirde bir çöp bile istese vermeyeceğini kesin bir dille ifade etmiştir.

3- *Resûlullah*'ın onun yanına gelmesi bazı farklı yorumlara sebep olmuştur. *Müseylime*'nin büyüklük taslayarak, kibrinden, *Resûlullah*'ın huzuruna gelmekten imtina etmiş olarak ağırlıkların başında kalmış olabileceğini, ama *Resûlullah*'ın, önce, bütün heyetlere yaptığı gibi nezaketle muamele edip diplomasinin gereğini yerine getirdiği, iyi muamele ve tatlı sözle heyetin kalbini kazanmayı esas aldığı, sonra da *Müseylime*'de anlayış göremeyince, hakkındaki azimkâr kararını ve hüccetini adamlarının huzurunda kendisine duyurmak üzere yanına gelmiş olabileceği belirtilmiştir. *Resûlullah*'ın bu davranışından, imamın, küffardan görüşme arzusu ile gelen bir heyete, müslümanların maslahatı gerektiriyorsa, bizzat gidebileceği hükmü çıkarılmıştır.

4- *Sâbit İbnu Kays, Resûlullah*'ın hatîbi idi. İhtiyaç halinde onu bu maksatla istihdam ederdi. *Müseylime*'nin sözcülüğünü ettiği heyete, talepleri hususunda kesin cevabını veren *Aleyhissalâtu vesselâm*, heyetin arzulayacağı teferruatı konuşma hususunda onu vekil bırakıp ayrılmıştır. Kendisi *cevâmi'u'l-kelim*di. Özü ifade etmişti: *"Bir çöp bile vermeyecekti."* Gerisini hatibiyle konuşabilirlerdi. *Resûlullah*'ın bu davranışı da, müslüman diplomasisine bir kaide kazandırmıştır: İmam, ihtiyaç duyduğu taktirde, bu çeşit temaslarda bir başkasını vekil tayin edebilir, hatipten istifade edebilir, inatçılara karşı belâgat sahiplerinin yardımını talep edebilir.

Müseylimetu'l-Kezzâb, Resûlullah'ın haber verdiği gibi, *Hz. Sıddîk radıyallahu anh* zamanında müslümanlar tarafından öldürülecek ve fitnesi defedilecektir. *Müseylime*'nin, *Hz. Hamza*'yı şehid eden *Vahşî* tarafından, aynı harbe ile öldürüldüğü rivayetlerde gelmiştir.

5- *Resûlullah* rüyada gördüğü altın bilezikleri, yalancılarla te'vîl etmiştir. Çünkü yalan, bir şeyi asıl yerinden bir başka yere koymaktır. Kolunda altın bilezik görmesini, altın erkeğe haram ve yasak olması sebebiyle, onu olmaması gereken yerde görmekle yalancı ile te'vil etmiş; kendinin olmayan şeyi iddia edecek adamın çıkacağını söylemiştir. Üflemekle uçmalarını da, her ikisinin de tepelenip, ortadan kaldırılacaklarıyla tevil etmiştir. Üflemekle ortadan kalkan şeyin âdiliği, düşüklüğü ve değersizliği ayrıca ifade edilmiş olmaktadır.

6- Hadiste zikri geçen ikinci yalancı *el-Esved el-Anesî*'dir. Buna *Zü'l-Hımâr* da denirdi. Çünkü yüzünü örterdi. *Hımâr*, örtü manasına gelmektedir. *Resûlullah*'ın San'a'daki İran asıllı âmili *Bâzân* vefat edince, San'a'ya adamlarıyla gelen *Zü'l-Hımar* oralara hâkim olur ve *Bâzân*'ın hanımı *el-Merzübâne* ile evlenir. Ancak, *Merzubâne*'nin bir gece ona hâlis şarap içirerek sarhoş etmesi sonucu, duvarı delerek sarayına giren takipçi yiğitler, *Zü'l-Hımâr*'ı öldürürler. Duvarı delerek girmeleri, kapısını bin kadar muhafızın beklemesi sebebiyledir. Kadın ve sarayda bulunan bazı kıymetli eşyalar kaçırılır. Derhal Medine'ye haber uçurulur. *Resûlullah*'ın vefatı sırasında haber gelir. Bazı rivayetler, onun *Resûlullah*'ın ölümünden bir gün bir gece önce öldürüldüğünü, *Resûlullah*'ın vahiy yoluyla durumdan haberdar olduğunu ve ashabına bildirdiğini, sonra haberin *Hz. Ebu Bekr*'e geldiğini belirtir.

Hz. Ebu Bekr radıyallahu anh'ın *ridde* denen bu irtidâd hareketlerine karşı azimkâr davranışı, ciddiyet ve ısrarla üzerlerine giderek onları anında bertaraf etmesi İslâm'a sebkat eden mühim hizmetlerinden biridir. Bilhassa *Müseylime*'nin hareketi genç İslâm devletini epeyce uğraştırmıştır.

7- Şunu belirtmede fayda var: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın sağlığında başlayan bu irtidad ve isyan hareketlerine karşı nasıl bir yol takip edileceğini bizzat *Aleyhissalâtu vesselâm* tesbit etmiştir: *Resûlullah* derhal aktif şekilde mukabele etmiş, çevredeki devlete sadık müslüman idarecilere talimatlar göndererek, isyancıların gerek savaş ve gerekse suikast yoluyla ortadan kaldırılmalarını emretmiştir. Taberî Tarihi bu çeşit nebevi mektuplardan 19 tanesinin metnini nakletmektedir.

5985 ٥١ ـ وعن سلمة بن نعيم بن مسعود الأشجعى عن أبيه رَضِىَ اللّهُ عنهُ قالَ: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ لَهُمَا: حِينَ قَرَأَ كِتَابَ مُسَيْلَمَةَ إِلَيْهِ: مَاتَقُولاَنِ أَنْتُمَا؟ قالَ: نَقُولُ كَمَا قالَ، فقَالَ رَسولُ اللّهِ ﷺ: لَو لاَ أَنَّ الرُّسُلَ لاَ تُقْتَلُ لَضَرَبْتُ أَعْنَاقَكُمَا]. أخرجه أبو داود.

51. (5985)- *Seleme İbnu Nu'aym İbni Mes'ûd el-Eşca'î, babası radıyallahu anh*'tan anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın, Müseylime'nin kendisine yazdığı mektubu okuyunca, mektubu getiren iki elçiye şöyle söylediğini işitmiştir:* **"Bu yazdığı meselede siz ne diyorsunuz?"** *Elçiler:*

"Biz de onun söylediğini söyleriz!" dediler. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: **"Eğer elçileri öldürmemek kaide olmasaydı boyunlarınızı muhakkak uçururdum!"** *buyurdular."* [Ebu Dâvud, Cihad 166, (2761).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, *Müseylime*'nin *Resûlullah*'a yazdığı bir mektubu mevzubahis etmektedir. Ancak mektubun muhtevasını vermemektedir. Başka kaynakların kaydına göre *Müseylime*'nin mektubu şöyledir:

"Allah'ın Resulü Müseylime'den Allah'ın Resulü Muhammed'e,

Selam üzerine olsun. Emmâ ba'd: Din meselesinde ben sana ortak kılındım. Arzın yarısı bizimdir, yarısı da Kureyş'indir. Ne var ki Kureyş mütecâvizdir."

Resûlullah bu mektuba şu cevabı vermiştir:

"Bismillahirrahmanirrahîm,

Allah'ın Resûlü Muhammed'den yalancı Müseylime'ye,

Selam hidayete tâbi olana olsun. Emmâ ba'd: Arz Allah'ındır, onu kullarından dilediğine miras kılar. Akibet ise muttakilerindir."

Görüldüğü üzere *Müseylime* kendini Resûlullah olarak takdim etmekte ve arzın yarısını talep etmektedir. Elçiler de buna inanmış olduklarını ifade etmişlerdir. *Resûlullah* bu sebeple **"Elçiye zeval yok" prensibi olmasaydı sizi öldürürdüm"** demiştir.

Alimler *Resûlullah*'ın bu sözünden hareketle küffârdan imama gelecek elçi küfür ifade eden sözler de sarfetse, ona dokunmanın haram olduğuna hükmetmiştir.

2- Bu vesile ile şunu da ilave edelim: Hicrî 11. yılda ortaya çıkan irtidad ve isyan hareketleri son iki rivayette isimleri zikredilen *Müseylime* ile *el-Esvedü'l-Anesî*'den ibaret değildir. *Resûlullah*'ın sağlığında isyan eden ve hatta tıpkı *Müseylime* gibi mektup yazarak "ittifak anlaşması" yapmayı teklif eden *Tuleyha* da burada zikredilebilir. *Resûlullah*'ın vefatından sonra ortaya çıkan isyankârlardan *Zu't-Tâc, Lakît İbnu Mâlik, el-Eş'as el-Kindî, Ümmü Zemîl Bintu Ümmi Kirfe, Secâhî* de burada zikredilebilir. Gatafanlılar arasında zuhûr eden bu sonuncusu kendisinin dişi peygamber olduğunu da iddia etmiştir. *el-Eş'asu'l-Kindi, el-Esved*'in öldürülmesinden sonra Yemen'de zuhûr etmiştir. *Zu't-Tâc*, Ummân'da, *Ümmü Zemîl* de Gatafan'da zuhûr etmiştir.

Bu mevzuyu tahlil eden *Muhammed Hamidullah*, açıklamalarını şöyle noktalar: *"Gerek Resûlullah Muhammed aleyhissalâtu vesselâm ve gerekse onun yerini alan Halife Ebu Bekr radıyallahu anh sükûnet içinde fakat enerjik bir şekilde davranmışlardır. Sonunda elde edilen başarı, insanlık tarihinde cereyan eden bu büyük inkılab ve ıslâhat hareketini yok olup gitmekten kurtarmış ve bu ilahi hareketin bütün dünyaya hitap edebilmesi için gereken yolu açmıştır."*

5986 ٥٢ ــ وعن ابن عمرو بن العاص رضى اللّه عنهما قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: حِينَ خَرَجْنَا مَعَهُ إلى الطّائِفِ فَمَرَرْنَا بِقَبْرٍ، فقالَ: هٰذَا قَبْرُ أبِى رِغَالٍ فَكَانَ هٰذَا الْحَرَمُ يَدْفَعُ عَنْهُ، فَلَمَّا خَرَجَ أصَابَتْهُ النِّقْمَةُ الّتِى أصَابَتْ قَوْمَهُ بِهٰذَا المَكَانِ فَدُفِنَ فِيهِ، وَآيَةُ ذٰلِكَ أنَّهُ دُفِنَ مَعَهُ غُصْنٌ مِنْ ذَهَبٍ. فَإنْ أنْتُمْ نَبَشْتُمْ عَنْهُ أصَبْتُمُوهُ فَابْتَدَرَ النَّاسُ فَاسْتَخْرَجُوا الْغُصْنَ]. أخرجه أبو داود.

52. (5986)- *İbnu Amr İbni'l-As radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, beraberinde Taif'e giderken bir kabre uğrayınca şunu*

söylemişti: **"Bu kabir, Ebu Riğâl'in kabridir. Şu Harem mıntıkası sebebiyle (kavmine gelen musibetten) mâsun kalmıştı. (Harem'den hârice) çıkınca kavmini çarpan bela onu da burada yakaladı ve buraya defnedildi. Söylediğimin delili, altından bir dalın beraberinde gömülmüş olmasıdır. Eğer kabri açacak olsanız, onu bulup çıkarırsınız!"**

Bunun üzerine halk, alelacele orayı kazıp mezkur altın dalı çıkardı." [Ebu Dâvud, Harac 41, (3088).]

AÇIKLAMA:

1- *Ebu Riğâl*'in şahsiyeti ihtilaflıdır. Bir rivayete göre *Ebu Sakîf*'tir. Yani Taiflilerin ecdadı. Semûd kavminden idi. Harem bölgesi ondan belayı kırk gün bertaraf etmişti, ancak Mekke'deki işi bitip Harem'i çıkınca bela ona da çarpmıştır. Bir başka açıklamaya göre, *"Mekke'yi basmaya gelen Ebrehe komutasındaki Habeş ordusuna delil olmuş yol gösteriyordu, yolda ölmüştür."* Diğer bir açıklamaya göre *Salih Peygamber*'in öşür tahsildarıdır, zalimane davranmıştır. Vergi için geldiği bir kabilede annesi ölen bir bebeğe süt veren tek koyunu zorla almıştır. Allah da ona belasını vermiştir.

Hülasa kötülüğe, uğursuzluğa misal olarak zikredilen bir kimsedir. Mekke ile Taif arasında kabri mevcuttur. Hacıların onun kabrini taşlaması adet olmuştur.

2- Dal diye tercüme ettiğimiz *gusn*dan muradın bir çırpı, baston yerine kullanılan uzunca bir çubuk olduğu tahmin edilmiştir. Ancak bu çubuk altındandır. Dendiğine göre yirmi küsur ntl ağırlığındadır.

3- *Hattâbî* der ki: *"Bunun hükmü rikâzın hükmü gibidir. Çünkü cahiliye devrinde gömülmüş olan bir mal durumundadır, sahibi bilinmemektedir. Ebu Riğâl ise, Allah'ın helak ettiği Semûd kavminin bakiyyesindendi. Onlardan bir nesil, bir devam kalmadı. Böylece bu mal rikâz hükmüne girmiştir. Hadiste, müslümanlar için bir faide, bir maksad mevcut olduğu taktirde müşrik kabirlerinin açılabileceğine, onların kabirlerinin, müslüman kabirleri gibi bir hürmet taşımadığına delil vardır."*

5987 ٥٣ ــ وعن على بن أبى طالب رضى اللّٰه عنه قال: [كَانَ آخِرُ كَلامِ رَسولِ اللّٰهِ ﷺ: الصَّلاَةَ الصَّلاَةَ، اتَّقُوا اللّٰهَ فِيمَا مَلَكَتْ أيْمَانُكُمْ]. أخرجه أبو داود.

53. (5987)- *Ali İbnu Ebî Talib radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın son sözü:* **"Namaz! Namaz! Sağ ellerinizin sahip olduğu (köleler) hakkında Allah'tan korkun!"** *olmuştu."* [Ebu Dâvud, Edeb 133, (5156); İbnu Mâce, Vesâya 1, (2698).]

AÇIKLAMA:

1- Burada *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın en son tavsiyesini görmekteyiz. En son tavsiye bir bakıma, bir dinin peygamberi olarak onun nazarında en mühim şeyin ne olduğunu ifade eder: Bu namazdır. Nitekim başka hadislerde namaz *dinin direği* olarak ifade edilmiş, namazı gereğince kılanın dini ayakta tutacağı, kılmayanın da dini yıkmış olacağı belirtilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de de namazın insanı her çeşit kötülüklerden koruyacağı ifade edilmiştir (Ankebût 45). *Resûlullah*'ın namazdan sonra dikkat çektiği şey insan hukukuna müteallliktir: Kölelere karşı Allah'tan korkmak. Yani kölenin haklarına riayet etmek. Yapamayacağı iş vermemek, gündüz çalıştı ise gece çalıştırmamak, ma'ruf üzere yedirip içirmek, dövmemek, hakaret etmemek... gibi köle hakkında beyan edilen esaslara[23] riayet. *Türbüştî, "köle haklarının namazla birlikte zikri ile Resûlullah bu hakların da namaz gibi mutlaka uyulması gereken bir vecibe olduğunu beyan etmeyi kastetmiştir"* der. Bazı alimler, kişinin malik olduğu hayvanların da buraya dahil olduğunu söylemiştir. Nitekim –daha önce kaydettiğimiz üzere– hadislerde hayvan hakları da medar-ı bahs edilmiştir.

---

(23) *Resûlullah*'ın köleye iyi muamele mevzuunda ne kadar hassasiyetle durduğunu göstermek için birkaç hadis kaydedeceğiz: *"Resûlullah:* **"Kölelerine kötü muamelede bulunan cennete giremez"** *buyurmuştu ki "Ey Allah'ın Resulü! Bu ümmetin en çok köle ve yetimi olan ümmet olduğunu siz haber vermemiş miydiniz?" dediler.* **"Evet!"** *buyurdu.* **Öyleyse siz kölelerinize, aynen çocuklarınıza olan davranışınız gibi iyi davranın, yediğinizden yedirin."** *Tekrar sordular: "Dünyada bize en faydalı şey nedir?" Şu cevabı verdi:* **"Allah yolunda cihad etmek üzere beslediğiniz at ve sizin işinizi gören köleniz. O bir de namazını kıldımı artık kardeşinizdir."** (İbnu Mâce).

Ebu Hureyre anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Biriniz için hizmetçisi yemeğini yapıp getirince, o yemeğin sıcaklığını ve kokusunu almış (canı çekmiştir). Öyleyse yanına oturtup onunla birlikte yesin. Eğer yemek azsa hiç olsun eline bir veya bir kaç lokmalık koysun."** (Sahiheyn).

Yine *Ebu Hureyre* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Kölenin yemek, içmek (efendi üzerindeki) hakkıdır. Ona gücü yeten iş verilmelidir"** (Müslim).

Ebu Hureyre diyor ki: *"Aleyhissalâtu vesselâm şöyle buyurdular:* **"Salih bir kölenin ecri (Allah indinde) iki kattır."** *Ebu Hureyre'nin ruhunu kudret elinde tutan Allah'a yemin olsun "Şayet Allah yolunda cihad, hacc ve anneme hizmet olmasaydı köle olarak ölmeyi tercih ederdim"* (Müslim).

Ebu Mûsa el-Eş'arî, Aleyhissalâtu vesselâm'ın şu sözünü nakletmiştir: **"Rabbine ibadetini iyi yapan, efendisine karşı üzerindeki hakkı, hayırhahlığı, itaati tam eda eden kölenin ecri iki kattır"** (Buhârî, aynı manada Müslim).

Köle haklarıyla ilgili olarak bu dikkat çekmenin gerisinde hür insanın hukuku mevcuttur. Yani, birkısım haklardan mahrum kölelerin hakkı ehemmiyet arzederse, hür insanların hakları daha çok ehemmiyet arzeder: Malı, canı, ırzı haramdır. Bu haramlar hususunda Allah'tan korkmak gerekir.

Bazı alimler, *"sağ elin sahip olduğu"* tâbiriyle –belirtildiği üzere– *kölelere ihsanı* (iyi muameleyi) anlarken, diğer bazıları da *"sağ ellerin sahip olduğu emvalin zekat hakkını"* anlamıştır.

2- *Resûlullah* **"Namaz! Namaz!"** buyurmuştur. İfadeyi mutlak bırakmıştır. Bu ifade veciz olmakla birlikte manası geniştir, ölüm anında olan lisan-ı nübüvvete yaraşan bir özlülüğe sahiphtir. Şu manaları takdir edebiliriz:

★ Namazları, hakkını vererek kılın: Farzları, vacibleri, sünnetleri, ta'dîl-i erkânı üzere kılın.

★ Namazlarınızı vakti vaktinde devamlı kılın.

★ Namazın yeni nesillere öğretilmesini ihmal etmeyin.

★ Namazları cemaatle kılın! v.s...

3- *Resûlullah*'ın son söyledikleri hususunda başka teferruat da var, daha önce geçti (5405).

SON SÖZ

Bu eserin müellifi –ki Allah onu gayesinde muvaffak kılsın ve rahmetinden ümit ettiği şeye ulaştırsın– der ki:

İşte hadislerden, cemedip özetleyerek, seçip kısaltarak te'lif ettiğim eserin sonuna geldim. Altı ana kitap böylece birleştirilmiş oldu. Bu eser sayesinde inşaallah, Kütüb-i Sitte'nin muhtevasına yeterince kavuşulmuş olacak. Şimdiye kadar böylesi bir çalışma kimseye nasib olmadı. Bu eseri, sırf Cenab-ı Hakk'ın rızası için telif ettim. Ne riya,ne gösteriş, ne böbürlenme niyetime yaklaşmadı. Rivayetlerin tekerrür edenlerinden en kısa, en câmi olanlarıyla, uzun hadislerden hacimce en az, en faydalı olanlarla yetindim. Bununla Rab Teâla Hazretlerinden bol sevap ümid ediyorum. O, öylesine cömerttir ki kendi hakkında beslenen ümitleri boş çevirmez. Kapısını çalıp isteyenlere hemen icabet eder.

Bu eseri, *İmam Ebu Abdillah Muhammed İbnu İsmâil el-Buhârî*'nin Sahih'ine vurduğu mühürle mühürlemek istiyorum. Onun mühür makamında kitabına koyduğu şey, bütün hayırların ve sarih beşaretlerin esbabını cemeden pek ehemmiyetli bir hadistir. Ben bu hadisi, benden *Resûlullah aleyhissalâtu vesse-*

lâm'a kadar uzanan muttasıl senediyle kaydediyorum. Allah Teâla Hazretlerinden, halka ulaşmada onu bu dünyada bana sebep kıldığı gibi, ahirette rızasına ulaşmamda da sebep kılmasını talep ediyorum. Günah ve kusurlarımı itiraf edip, lâtif ve habîr olan Rabbime güvenerek diyorum ki:

Bize şeyhimiz, *el-İmam el-Allâmetu'l-Asîl el-Muhaddisu's-Sâlih Zeynü'd-Dîn Ebu'l-Abbâs Ahmed İbnu Zeyni'l-Abidîn Ahmed İbni Abdillatif eş-Şercî rahimehullah*, 886 yılında Zebîd şehrindeki evinde –ki bu şehri Allah imanla mamur eylesin– tarafımdan kendisine okunmak suretiyle haber verdi ve dedi ki:

"Bize, şeyhimiz el-İmam Muhaddisu'd-Diyari'l-Yemeniyye ve İbnu Muhaddisihâ Nefisü'd-Dîn Ebu'r-Rebî' Süleyman İbnu İbrahim İbni Ömer el-Alevi rahimehullah Teâla, 823 yılında (Yemen'in) Taizz şehrinde –sema değilse de– icazeten bize haber verdi ve dedi ki:

"Babam el-İmam Burhanu'd-Dîn İcazeten, Şeyhimiz el-İmam el-Allâme Şeyhu'l-Muhaddisîn Şerefu'd-Dîn Musa İbnu Mürri İbni Muhammed İbni Ali el-Gazûlî ed-Dımeşkî semâan bize haber verdi ve dedi ki:

"Bize eş-Şeyh el-Ma'mer Müsnidü'd-Dünya Ebu'l-Abbâs Ahmed İbnu Ebî Talib el-Haccâr es-Salihî öncekine icazeten, ikincisine semâen haber verdi ve dedi ki:

"Bize, eş-Şeyh es-Sâlih Ebu Abdillah el-Hüseyin İbnu'l-Mübarek ez-Zebîdi semâen haber verdi ve dedi ki:

"Bize Ebu'l-Vakt Abdu'l-Evvel İbnu İsâ İbni Şuayb es-Siczî el-Herevî semâen haber verdi ve dedi ki:

"Bize el-İmam Ebu'l-Muzaffer Abdu'r-Rahmân İbnu Muhammed İbni Muzaffer ed-Dâvudî, semâen haber verdi ve dedi ki:

"Bize el-İmam Ebu Muhammed Abdullah İbnu Ahmed İbni Hamuye es-Serahsî semâen haber verdi ve dedi ki:

"Bize Ebu Abdillah Muhammed İbnu Yusuf el-Firebrî semâen haber verdi ve dedi ki:

"Bize İmâmu'l-Muhaddisîn Ebu Abdillah Muhammed İbni İsmâil İbni İbrahim el-Buhârî rahimehullah Teâla semâen haber verdi ve dedi ki:

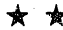
"Bize Ahmed İbnu Eşkâb tahdis etti ve dedi ki: "Bize Muhammed İbnu Fudayl, İmaretu'bnu'l-Ka'ka'dan, o da Ebu Zür'a'dan, o da Ebu Hureyre radıyallahu anh'tan haber verdi ki, o şöyle demiştir:

"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: كَلِمَتَانِ خَفِيفَتَانِ عَلَى اللِّسَانِ ثَقِيلَتَانِ فِى الْمِيزَانِ حَبِيبَتَانِ إِلَى الرَّحْمٰنِ سُبْحَانَ اللّٰهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللّٰهِ الْعَظِيمِ

"Dilde hafif, mizanda ağır Rahman'ın yanında sevgili iki kelime vardır: Sübhanallahi ve bi-hamdi, Sübhanallahi'l-azim (Allah'ı hamdederek tenzih ederim, yüce Allah (noksan sıfatlardan) müberrâdır."

Teysîru'l-Vüsûl ila Câmi'il-Usûl min Hadisi'r-Resûl (sallallahu aleyhi ve sellem) burada sona ermiştir.

Eserin müellifi –ki Allah onun günahlarını affetsin ve ona hayatta da ölünce de hususi lütfuyla muamele etsin– der ki:

Bu ihtisar işini Hicret-i nebeviye'nin 916 yılında Haram aylarında Zilkade ayının ilk gününe müsadif mübarek Cum'a günü kuşluk vaktinde tamamladım. Tashih ve mukabele işini de 917 yılının başında Allah'ın haram aylarından Muharrem ayının ilk gününde tamamladım. Hamdimiz, izzet ve celalinin bereketiyle sahih amellerin tamamlanmasını müyesser kılan Allah'adır.

Bu kitabın benden rivayetine, müslümanlardan hayatımı idrak edenlerin hepsine izin verdim. Allah bunu da kerîm olan rızasına halis kılsın, cennât-i naîmine vesile kılsın.

Rabbimiz bunu bizden kabul et! Sen işiten ve bilensin.

MÜTERCİMİN SON SÖZÜ

Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi adı ile neşrettiğimiz eserin aslını teşkil eden Teysiru'l-Vüsul ilâ Câmi'i'l-Usûl adlı *İbnu Deybe*'nin eseri burada sona ermiştir. Bu değerli eserin açıklamalı şekilde tamamlanmasını bu aciz ve pür kusur kuluna müyesser kılan Rabimize hamdimiz sonsuzdur. Eserin her bir harfi adedince Elhamdülillah, okuyanların ve Kıyamet'e kadar okuyacak olanların telaffuz edecekleri harfler adedince Elhamdülillah.

Rabbimizden, eserin hazırlanması sırasında ve tab'ı sırasında, beşerî eksikliklerimiz sebebiyle kasda makrun olmadan sudûr eden hatalarımızın affını diliyor, eksikleriyle birlikte rızasına ve sevgili Resulünün dar-ı bekâda beraberliğine vesile kılmasını niyaz ediyoruz.

Cenab-ı Hak, ihlâsla bu eseri okuyup, bizlere dua edecek mü'minlerden de razı olsun, onlara da dâr-ı bekada Resûl-i Ekremi'yle beraberlik nasib etsin. Amin.

رَبَّنَا لَاتُؤَاخِذْنَآ اِنْ نَسِينَآ اَوْ اَخْطَاْنَا رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلٰى آلِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰى اِبْرَاهِيمَ وَعَلٰى آلِ اِبْرَاهِيمَ

Erzurum, 28.3.1992 Pazar.

NOT:

1- Bu eserin aslı olan Teysîru'l-Vüsul ortalama 400'er sayfalık dört ciltten mürekkeptir(24). Tercüme ve şerhinin 15 ciltte tamamlanacağını tahmin ve böyle ilan etmiş olmamıza rağmen, Mukaddime olarak esere koymayı gerekli bulduğumuz Usûl-ü Hadis ve birkısım hadis meseleleriyle ilgili bahisler eserin tahmini hacmini taşırmış oldu.

2- Ayrıca bu eserin aslı, her ne kadar Kütüb-i Sitte'nin bir ihtisarı ise de, altıncı kitabını, *İmam Mâlik* merhumun Muvatta nâm meşhur ve muteber eseri teşkil etmektedir. Halbuki günümüzde Kütüb-i Sitte deyince, altıncı kitap olarak *İbnu Mâce*'nin Sünen'ini kastederiz. Bu değerli çalışmamızdaki mezkur eksikliği gidermek için İbnu Mâce'de yer alıp da diğer beş eserde (Buhârî, Müslim, Ebu Dâvud, Tirmizî, Nesâî) yer almayan ziyade hadisleri, İbnu Mace'deki fıkhî tertip üzere en sona aynen ilave etmeyi uygun gördük. Böylece hem Teysiru'l-Vüsûl'ün orijinalitesi korunmuş oldu, hem de İbnu Mace'nin ziyadelerinden mahrum kalınmamış oldu. Çalışmamız bu haliyle altı değil, yedi kitabı ihtiva etmektedir.

İbnu Mace'den ilave edeceğimiz ziyade hadislerin takriben iki cilt tutacağını tahmin ediyoruz.

3- Esere bir de Fihrist cildi ilave edeceğiz. Burada öncelikle, kitapta yer verilen mevzuların alfabetik sıraya göre listesini yapıp, kitabın nerelerinde geçtiğini cilt ve sayfa numaralarıyla göstereceğiz. Böylece, eser bir ansiklopedi mahiyetini kazanacak, istediğimiz dinî bir bahsin nerelerde işlendiğini anında bulup kolayca istifade edeceğiz.

Fihrist cildinde ıstılahlar ve anlaşılması zor kelimelerle ilgili lügatçeye, hayatı işlenen sahâbe ve diğer şahıslar, ayet ve hadislerle ilgili başka fihristlere de yer vereceğiz.

Bu mütemmim çalışmaların da bir an önce tamamlanmasını Cenab-ı Hakk'ın rahmetinden, Resul-ü Ekrem'ini şefaatçi kılarak talep ediyor, okuyucularımızın dualarını bekliyoruz. وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ

İbrahim CÂNAN

(24) Teysiru'l-Vüsûl'ün muhtelif baskıları yapılmıştır. Bizim tercümede esas aldığımız nüsha 1390/1970 tarihli Kahire tab'ıdır.

İBN-İ MACE'NİN ZİYADE HADİSLERİ

İBN-İ MACE'NİN ZİYADE HADİSLERİ

BİRKAÇ NOKTANIN AÇIKLANMASI:

1- Birinci ciltte (s. 246 ve devamı) belirtildiği üzere *İbnu Mâce*'nin Sünen'i, Kütüb-i Sitte'nin altıncı kitabı olarak sonradan benimsenmiştir. Ülemâyı böyle bir tercihe sevkeden husus, İbnu Mace'de yer alan ziyade hadislerin çokluğudur. Kütüb-i Sitte Muhtasarı ve Şerhi adlı eserimizi hazırlarken esas aldığımız Teysîri'l-Vüsûl ilâ Câmi'i'l-Usûl adlı kitabın altıncı kitabını *İmam Mâlik* merhumun el-Muvatta nâm meşhur ve muhalled eseri teşkil etmesi sebebiyle *İbnu Mâce*'nin bu ziyade hadisleri çalışmamızın muhtevasında yer almamış durumdadır. Eserimizin bütünlüğü mülahazasıyla bu ziyadeleri ilave etmeyi gerekli gördük.

2- *İbnu Mâce*'nin Sünen'ini tahkikli olarak neşre hazırlayan merhum ve mağfur *Muhammed Fuad Abdulbâki*, bu ziyade hadislerin 1339 adet olduğunu söyler ve neşrettiği nüshada, hangi hadislerin ziyade olduğunu, o hadislerin altına düştüğü notlarla belirtir. Muhakkikimiz ziyadeleri belirtmede, her ne kadar *Ahmed İbnu Ebî Bekr el-Bûsirî*'nin (v. 840/1436), Zevâidu İbnu Mâce'sine dayanmış ise de, müteahhir ülemânın bu meseledeki bazı istidrâklerini de belirtmiştir.

Biz bu ziyade kısımda, istidrakleri nazar-ı itibara almadan *Muhammed Fuad Abdulbâki*'nin not düşerek ziyade olduğuna dikkat çektiği hadislere yer vermiş olacağız.

3- Önceki kısımda da yaptığımız üzere, hadislerin sıhhati üzerine ülemânın yaptığı münakaşaya burada da yer vermeyeceğiz. Çünkü ülemânın zayıf-sahih münakaşası nefsü'l-emre bakmaz, sened durumuna bakar. Ayrıca, bu münakaşa, ülemâca *sahih* kabul edilen Kütüb-i Sitte'nin hadisleri hususunda, bunlardan ahkâm çıkarma yetkisinde olan fukahâ ve müçtehidîn-i kiramı ilgilendiren bir husustur. Avamın bu münakaşada hissesi yoktur. Zaten fıkha, harama, helale girmeyen mevzulardaki hadislerle –zayıf dahi olsalar– en büyük alimlerimiz bile amel etmede bir beis görmemişlerdir. Bu sebeplerle İbnu Mâce'nin ziyade hadislerinin sıhhat durumlarına nâdir hallerde dikkat çekilecektir. Biz, ülemânın telakki-yi bi'l-kabul göstermesi sebebiyle bu ümmet-i merhumenin baş tacı ettiği muteber kaynaklarımızı "zayıf hadis" iddialarıyla gözden düşürmenin yapıcı

bir hizmetten ziyade tahripkâr tesirler hasıl edeceğine inanıyoruz. Sözü avama, ayağa düşürmek, ilmi incelikleri anlayamayanların idlaline sebep olabilir.

4- Şu hususu belirtmede de fayda var: **ZİYADE** dendiği zaman muhteva itibariyle tamamen farklı olan hadisler kastedilmez. Esasen *hadis,* senet ve metniyle müstakil bir şahsiyettir. Dolayısıyla, ifade ettiği ahkâm aynı bile olsa, senedleri farklı olan iki rivayet iki ayrı hadis kabul edilir. Sözgelimi *"Buharî, Sahih'ini ikiyüz bin sahih hadisten seçmiştir"* derken, bu sözle, her birisi muhteva bakımından farklı olan ikiyüz bin hadis kastedilmez, pek çoğu muhteva yönüyle aynı veya çok az farklı ikiyüz bin ayrı senedlerle gelen rivayetler kastedilir. Nitekim Buhârî, ikiyüz bin sahih hadis bilmesine rağmen, birkısım fıkıh bablarına uygun –kendi sıkı şartlarına mutabık– sahih hadis bulamadığı için senedlerini atarak kusuruna dikkat çektiği başka hadisler almak zorunda kalmıştır. *Heysemî*'nin Mecmau'z-Zevâid'ini okuyanlar, kaydedilen herhangi bir hadisin Ahmed İbnu Hanbel'de *"sahih"*, Taberânî'de *"çok zayıf"* bir senedle geldiğini görür. Belirttiğimiz hususu bilmeyen okuyucu bu çeşit ifadeler karşısında taaccüb ve hayrete bile düşebilir. Ancak hadis ilmi açısından bu gayet tabii bir durumdur.

Öyleyse, burada yer vereceğimiz ziyadelerin muhtevaları, çoğunluk itibariyle daha önce geçmiş olmaktadır. Bu sebeple, hadislerin metinlerini tercüme ettikten sonra gerekiyorsa açıklama yapacağız. Hadiste temas edilen meselenin izah edildiği yeri (veya yerleri) kitabımızın son cildini teşkil eden **FIHRİST VE LÜGATÇE** kısmından kolayca bulabileceğiz.

5- *İbnu Mâce*'nin Sünen'i fıkıh bablarına göre te'lif edilmiştir. Esasen *sünen* kelimesi, hadis sahasında te'lif edilen pek çok eserin ismidir. Bu, bir nev'in muhtevasına alemdir: Ahkâm hadislerini ve bilhassa *merfu* olan, yani *Resûlullah*'tan rivayet edilen ahkâm hadislerini toplayan te'liflerin müşterek adıdır. Bu çeşit eserlerde hadisler, ihtiva ettikleri hükümlere göre sınıflandırılmışlardır: Temizlikle ilgili olanlar, namazla, oruçla vs. ilgili olanlar ayrı ayrı bölümlerde biraraya getirilirler. İşte *İbnu Mâce*'nin Sünen'i 266 hadis ihtiva eden uzunca bir *Mukaddime* kısmından sonra 37 bölümden meydana gelir. Birinci Bölümü, diğer pekçok te'liflerde mutad olduğu üzere, *Kitâbu't-Tahâre* teşkil eder. Son bölümü de *Kitabu'z-Zühd* teşkil eder. *Muhammed Fuad Abdulbâki*'nin tahkikli neşrine göre eserde 4341 hadis mevcuttur.

6- Şu hususu belirtmeyi de gerekli buluruz: *İbnu Mâce*'nin Sünen'ini, dilimize, günümüzün muhterem alimlerinden *İzmir Müftüsü Haydar Hatiboğlu Hocaefendi* şerhli olarak tercüme etmiştir. Eserin değerini lekelendiren sıkça yer verdiği AGOBÇA (uydurukça) kelimeler dışında, şerh tatminkâr bir muhtevadadır, istifade ettik. Cenab-ı Hak, taksiratını mağfur, sa'yini meşkûr ve rızasına vesîle kılsın. Burada kaydedeceğimiz ziyade hadisler hakkında daha fazla açıklama ihtiyacı duyanlar bu kıymetli esere başvurabilirler. (Parantez içerisindeki müteselsil olmayan rakamlar *İbnu Mace*'nin aslındaki hadis numarasına tekabül ettiği için, gerek mezkur şerhte ve gerekse kitabımızda bu rakamlar müşterektir, hemen bulunabilir).

7- Bu kısımda hadislerin baş tarafında üç ayrı rakam var. Birinci rakam, 1'den başlar, müteselsilen devam eder; bu rakam *İbnu Mâce*'nin ziyade hadisleri için konulmuştur. İkinci rakam, parantez içerisindedir; bu, aldığımız hadise, muhakkik *Muhammed Fuad Abdulbaki*'nin neşir esnasında verdiği müteselsil numaradır. Böylece o hadisin, Sünen-i İbni Mace'nin kaçıncı hadisi olduğunu anlarız. Kitabın aslında veya –yukarıda sözünü ettiğimiz– Türkçe şerhinde, hadisi hemen bulmaya yardımcı olur.

Üçüncü rakam, hadisin, kitabımızdaki müteselsil numarasını gösterir. Sözgelimi en son hadisin üçüncü rakamı olan 7338 sayısı, kitabımızın ana metninde bu miktar hadisin mevcut olduğunu ifade eder.

MUKADDİME KISMI

★ SÜNNETE UYMA

5988 (٣) 1 حدّثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ وَوَكِيعٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «مَنْ أَطَاعَنِي فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ، وَمَنْ عَصَانِي فَقَدْ عَصَى اللَّهَ»

هذا الحديث مما انفرد به المصنف.

1. (3) (5988)- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Kim bana itaat ederse, muhakkak ki Allah'a itaat etmiştir. Kim de bana isyan ederse muhakkak ki Allah'a isyan etmiştir."**

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın her hususta Allah'ın bilgisi ve irşadı tahtında hareket ettiğini ifade etmektedir. Nitekim daha önceki bahislerde, *Resûlullah*'ın söz ve fiillerinde hep vahye dayandığını, ülemânın, gerek Kur'ân'da ve gerekse hadislerde gelen delillerden hareketle sünnete de *vahiy* dediğini, Kur'ânî vahiyden tefrik etmek için buna *vahy-ı gayr-i metluv* ıtlak ettiğini belirtmiştik.

Bu hadisin muhtevası şu âyete muvafıktır. (Meâlen): **"Kim Resul'e itaat ederse, muhakkak ki Allah'a itaat etmiştir. Kim de yüz çevirirse, (sakın üzülme) zira biz seni onlar üzerine (günahlardan) koruyucu olarak göndermedik"** (Nisa 80).

Hadis ve âyet şu hususu da belirtmiş olmaktadır: *Resûlullah,* Kur'ân'da olmayan farz ve haram koyma yetkisine sahiptir.

5989 (٥) 2 حدّثنا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ الدِّمَشْقِيُّ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى بْنِ سُمَيْعٍ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْأَفْطَسُ، عَنِ الْوَلِيدِ بْنِ عَبْدِ

الرَّحْمٰنِ الْجَرَشِيِّ، عَنْ جُبَيْرِ بْنِ نُفَيْرٍ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، قَالَ: خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ وَنَحْنُ نَذْكُرُ الْفَقْرَ وَنَتَخَوَّفُهُ. فَقَالَ «آلْفَقْرَ تَخَافُونَ؟ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَتُصَبَّنَّ عَلَيْكُمُ الدُّنْيَا صَبّاً حَتَّى لاَ يُزِيغَ قَلْبَ أَحَدِكُمْ إِزَاغَةً إِلاَّ هِيَهْ. وَايْمُ اللّٰهِ لَقَدْ تَرَكْتُكُمْ عَلَى مِثْلِ الْبَيْضَاءِ، لَيْلُهَا وَنَهَارُهَا سَوَاءٌ».

قَالَ أَبُو الدَّرْدَاءِ: صَدَقَ، وَاللّٰهِ، رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ. تَرَكَنَا، وَاللّٰهِ، عَلَى مِثْلِ الْبَيْضَاءِ، لَيْلُهَا وَنَهَارُهَا سَوَاءٌ.

هذا الحديث مما انفرد به المصنف.

2. (5) **(5989)**- *Ebu'd-Derda radıyallahu anh* anlatıyor: *"(Bir gün) Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm yanımıza çıkageldi. Biz o sırada fakirlikten söz ediyor ve korkumuzu dile getiriyorduk.*

"Fakirlikten mi korkuyorsunuz? Ruhumu kudret elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun! Mutlaka dünya malı üzerinize akıtılacaktır. Öyleki, sizden birinin kalbini (haktan başka istikametlere) sadece ve sadece dünyalık meylettirecektir. Allah'a yemin ederim! Ben sizleri, gecesi ve gündüzü apaydın olması bakımından eşit olan tertemiz kalplere sahip olarak bırakıyorum!" *buyurdular."*

Ebu'd-Derda devamla der ki: *"Vallahi, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm doğru söyledi. Vallahi o bizi, gecesi ve gündüzü aydınlık olması bakımından eşit olan tertemiz kalplere sahip olarak bırakmıştı."*

5990 (١٩) 3 حدّثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ الْخَلاَّدِ الْبَاهِلِيُّ، ثنا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنِ ابْنِ عَجْلاَنَ؛ أَنْبَأَنَا عَوْنُ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ، عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: إِذَا حَدَّثْتُكُمْ عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فَظُنُّوا بِرَسُولِ اللّٰهِ ﷺ الَّذِي هُوَ أَهْنَاهُ وَأَهْدَاهُ وَأَتْقَاهُ.

هذا المتن مما انفرد به المصنف.

3. (19) **(5990)**- *Abdullah İbnu Mes'ud radıyallahu anh* demiştir ki: *"Ben size Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan bir hadis naklettiğim vakit, Resûlullah'ın*

bu sözünün hakka en uygun, hidayete en muvafık ve takvaya en mutabık olduğuna inanın."

AÇIKLAMA:

Resûlullah'ın hadislerinden istifade ve feyiz, öncelikle onlar karşısında taşıyacağımız peşin kanaate bağlıdır. *Resûlullah*'ın sünnetini vahy-i ilahi bilerek, tam bir teslimiyetle karşılamamız ile –zamanımızda sayısı artmaya yüz tutan birkısım insanlar gibi– tereddüdle karşılama arasında fark vardır. *İbnu Mes'ud,* hadisin hüsnüzanla karşılanması gereğine dikkat çekiyor. Bu sünnet vahiy midir, Arap örfü müdür, *Resûlullah*'ın şahsi içtihadı mıdır, mensuh bir hadis midir gibi şeytanın vereceği vesveseler hadisten istifadeyi azaltır, belki de tamamen bertaraf eder. Bu çeşit tereddütler vârid değil midir denecek olursa, bunun tamamen ülemâyı ilgilendiren gamız meseleler olduğunu söyleyebiliriz. Haram-helal hükmü çıkarma mevkiinde olmayan bizim gibi avam-ı nâsın hadisler karşısındaki tavrı, tıpkı *İbnu Mes'ud radıyallahu anh*'ın belirttiği gibi olmalıdır. Aksi taktirde hadisin feyzinden, irşadından nasipsiz kalır, ortaya çıkacak boşluğu beşerî, şeytanî hevâ ile doldururuz. Çeşitli vesvese ve desiselerle hadisi devre dışı bırakma gayretinin gayesi de budur; onun yerine beşerî hevâyı ikame etmek. Böylece dinimizi humanize etmek, laikleştirmek, beşerileştirmek.

5991 (٢١) 4 حدّثنا عَلِيُّ بْنُ الْمُنْذِرِ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ الْفُضَيْلِ، ثنا الْمَقْبُرِيُّ، عَنْ جَدِّهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ؛ أَنَّهُ قَالَ «لاَ أَعْرِفَنَّ مَا يُحَدَّثُ أَحَدُكُمْ عَنِّي الْحَدِيثَ وَهُوَ مُتَّكِىءٌ عَلَى أَرِيكَتِهِ فَيَقُولُ: اقْرَأْ قُرْآناً. مَا قِيلَ مِنْ قَوْلٍ حَسَنٍ فَأَنَا قُلْتُهُ.

هذا المتن مما انفرد به المصنف.

4. (21) **(5991)**- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Sizden birinin, benden rivayet edilen hadisleri, rahat koltuğuna kurulmuş vaziyette dinleyip: "(Rivayeti bırak! Bana) Kur'an'dan oku!" dediğini sakın duymayayım! Söylenen güzel sözü ben söylemişimdir."**

AÇIKLAMA:

Bu hadis, zaman içinde, birkısım insanların türeyip, Allah'la Resulü'nün, Kur'an'la sünnetin arasını açmaya çalışacaklarını, *Resûlullah* ve sünneti aradan çıkarabilmek için Kur'ân'ı öne süreceklerini haber vermektedir. Kur'ân'da nice

ayetler Allah ve Resûlünü beraber zikrettiği, *Resûlullah*'ın da aynen Kur'ân gibi hüküm koyma yetkisinden, *Resûlullah*'a itaat etmenin gereğinden bahsettiği halde, bu ayetleri birkısım hevâî, bâtıl tevillerle sünneti reddetmeye çalışan insanlar her devirde olagelmiştir. Kıyamete kadar varlığı devam edecek bu silsile-i zakkumun şerrine karşı *Resûlullah* müteaddid uyarılarda bulunmuştur.

Mü'minler her seferinde musibetler, belalar, hastalıklarla imtihan olunmuyor. Bu da imtihanın bir şubesidir. Bu ve benzeri hadislerde gelen uyarıları esas alarak belirtilen şeytanî iğvaya kapılmayan ve dolayısıyla beşerî hevâya düşmeyen, imtihanı kazanacaktır.

Hadiste yer verilen *"(rahat) koltuğuna kurulmuş"* tabiri de dikkat çekicidir: Bu çeşit fikirler, ilim çilesi çekmeyen, maddî kaygısı olmayan, dünyaya fildişi kulesinden bakan sosyetik zümrelerden çıkacaktır.

★ HADİS RİVAYETİNDEN ÇEKİNME

5992 (٢٣) 5 حدّثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، ثنا مُعَاذُ بْنُ مُعَاذٍ، عَنِ ابْنِ عَوْنٍ. ثنا مُسْلِمٌ الْبَطِينُ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ قَالَ: مَا أَخْطَأَنِي ابْنُ مَسْعُودٍ عَشِيَّةَ خَمِيسٍ إِلاَّ أَتَيْتُهُ فِيهِ. قَالَ، فَمَا سَمِعْتُهُ يَقُولُ بِشَيْءٍ قَطُّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ. فَلَمَّا كَانَ ذَاتَ عَشِيَّةٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ. قَالَ، فَنَكَسَ. قَالَ فَنَظَرْتُ إِلَيْهِ فَهُوَ قَائِمٌ مُحَلَّلَةٌ أَزْرَارُ قَمِيصِهِ، قَدِ اغْرَوْرَقَتْ عَيْنَاهُ، وَانْتَفَخَتْ أَوْدَاجُهُ. قَالَ: أَوْدُونَ ذٰلِكَ. أَوْفَوْقَ ذٰلِكَ. أَوْقَرِيباً مِنْ ذٰلِكَ. أَوْ شَبِيهاً بِذٰلِكَ.

هذ الحديث قد انفرد به المصنف. وفى الزوائد: إسناده صحيح، احتج الشيخان بجميع رواته.

5. (23) (5992)- *Amr İbnu Meymûn* anlatıyor: *"Ben, İbnu Mes'ud radıyallahu anh ile, perşembe akşamları karşılaşmayı hiç aksatmazdım. Bu gelişlerimde, onun herhangi bir şey hususunda: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki" dediğini hiç işitmedim. İşte bu akşamlardan birinde, "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki" diyerek (söze başladı, fakat arkasını getirme-*

ıaşını öne eğdi. (Biraz bekledikten sonra) kendisine baktım. Gömleğinin ·i çözülmüş, gözlerinden yaşlar boşanmış, avurtları şişmiş vaziyette ayakta ›ordu.

'ir müddet bu vaziyette kaldıktan sonra) sözünü şöyle tamamladı: ûlullah aleyhissalâtu vesselâm öyle veya onun berisinde veya yukarısında ona yakın veya ona benzer bir şey söylemişti."

ÇIKLAMA:

u hadis, *İbnu Mes'ud radıyallahu anh*'ın hadis rivayetindeki titizliğini gösektedir. Bu çalışmamızın birinci cildinde (s. 38-58) ashabın hadis rivaye- : nasıl titizlik gösterdiklerini, öyle ki hata yapma korkusuyla birçoklarının /etten hayatları boyu kaçındıklarını belirtmiştik. Bu rivayet, söylenen hu- ı *İbnu Mes'ud*'la ilgili canlı bir misal vermektedir. Halbuki *İbnu Mes'ud* as- n büyüklerinden, tanınmış alimlerinden biridir.

)nun ne İslâm'daki ilkliği, ne *Resûlullah*'a yakınlığı ne de ilimdeki ileri kii, onu hadis rivayetinde rahat davranmaya cür'et ve cesarete sevketme- ıir. Çünkü bir sözü *Resûlullah*'a nisbet etmenin mesuliyeti büyüktür. Onun ılığımız büyüklükleri bu mesuliyeti daha iyi idraka yardımcı olmuştur.

Bu sözümüzden hadis rivayetinde dikkat çeken muksirûnu tenkid ettiğimiz ıası çıkarılmamalıdır. Ashaba dil uzatmaktan Allah'a sığınırız. Çok rivayet nler, hafızaları kuvvetli olan, hadisleri yazan sahabilerdir. Hadis rivayetinin umluluğunu hepsi müdriktir. Ancak hafızasından, zabtından emin olanlar ri- 'ette bulunmuşlardır. Onlar da bu kesin ilimlerinin rivayet edilmemesinin suliyetinden korkmuşlardır. Hikmet nokta-i nazarından bakarak *"Cenab-ı k şeriatının muhafazası için, ihtiyaca muvafık efradı her asırda istihdam et- ştir. Ashabtan da bir kısmına, bu maksadla kuvvetli hafıza, hadisi öğrenme öğretme aşkı vermiştir"* diyebiliriz. Nitekim, birinci ciltte, *müksirûnu* tanıtır- n onların bu yönlerini tebârüz ettirdik.

★ **BİD'ADAN MÜNAKAŞADAN KAÇMAK**

5993 (٥٠) 6 حَدَّثنا عَبْدُ اللّهِ بْنُ سَعِيدٍ، ثنا بِشْرُ بْنُ مَنْصُو
الْخَيَّاطُ، عَنْ أَبِى زَيْدٍ، عَنْ أَبِى الْمُغِيرَةِ، عَنْ عَبْدِ اللّهِ بْنِ عَبَّاسٍ قَالَ
قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ «أَبَى اللّهُ أَنْ يَقْبَلَ عَمَلَ صَاحِبِ بِدْعَةٍ حَتَّى يَدَ
بِدْعَتَهُ».

فى الزوائد : رجال إسناد هذا الحديث كلهم مجهولون. قاله الذهبى.

6. (50) (5993)- *Abdullah İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Allah, bidat sahibi, bid'atını terketmedikçe, onun amelini kabul etmeyecektir."**

AÇIKLAMA:

Ehl-i bid'at tâbiri daha önceki bahislerimizde tekrar tekrar geçtiği için burada teferruata girmeden şu kadarını hatırlatacağız: *Ehl-i bid'at* deyince, âlimler itikadda sünnetten ayrılanları yani sapık fırka mensuplarını anlarlar. Sünnette olmayan şeyleri benimsemek, sünnete uymayan fiillere düşmek de bid'at sayılmıştır. Hadis mutlak olduğu için her iki anlayışı da kastettiği söylenebilir. Esasen amelî bid'at da çoğunlukla önce onu kalben benimsemeden geçer.

Hülasa hadis, *"bid'at'e düşme"* nin nasıl bir tehlike getirdiğine dikkat çektiği gibi, tevbe ile rücu edildiği taktirde Allah'ın bid'atcilerin amelini de kabul edeceğini ifade etmektedir.

5994 (٥١) 7 حدّثنا عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدِّمَشْقِيُّ وهُرُونُ بْنُ إِسْحَاقَ، قَالاَ: ثنا ابْنُ أَبِى فُدَيْكٍ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ وَرْدَانَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ «مَنْ تَرَكَ الْكَذِبَ وَهُوَ بَاطِلٌ بُنِىَ لَهُ قَصْرٌ فِى رَبَضِ الْجَنَّةِ، وَمَنْ تَرَكَ الْمِرَاءَ وَهُوَ مُحِقٌّ بُنِىَ لَهُ فِى وَسَطِهَا. وَمَنْ حَسَّنَ خُلُقَهُ بُنِىَ لَهُ فِى أَعْلاَهَا».

هذا الحديث أخرجه الترمذىّ، وقال: هذا حديث حسن.

7. (51) (5994)- *Hz. Enes İbnu Mâlik radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Batıl ve haksız yolda iken (münakaşa ve) yalanı bırakana cennetin kenarında bir köşk bina edilir. Haklı olduğu halde münakaşayı bırakan kimse için cennetin ortasında bir köşk bina edilir. Kim de ahlâkını güzelleştirirse ona cennetin en âla yerinde bir köşk bina edilir."**

★ **REY VE KIYASTAN KAÇMA**

5995 (٥٥) 8 حدّثنا الْحَسَنُ بْنُ حَمَّادٍ، سَجَّادَةُ، ثنا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الأَمَوِىُّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَعِيدِ ابْنِ حَسَّانَ، عَنْ عُبَادَةَ بْنِ نُسَىٍّ،

عَنْ عَبْدِ الرَّحْمنِ بْنِ غَنْمٍ، ثنا مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ، قَالَ: لَمَّا بَعَثَنِى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِلَى الْيَمَنِ قَالَ «لاَ تَقْضِيَنَّ وَلاَ تَفْصِلَنَّ إِلاَّ بِمَا تَعْلَمُ. وَإِنْ أَشْكَلَ عَلَيْكَ أَمْرٌ فَقِفْ حَتَّى تُبَيِّنَهُ أَوْ تَكْتُبَ إِلَيَّ فِيهِ».

هذا المتن مما انفرد به المصنف.

8. (55) (5995)- *Muâz İbnu Cebel radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, beni Yemen'e gönderdiği zaman şöyle tenbihte bulundular:* **"Sakın bildiğin (şer'î deliller dışında bir şeyle) hüküm verip, mesele çözmeye kalkmayasın! Şayet çözmede zorluk çektiğin bir mesele karşına çıkarsa (rastgele hükmetmekten) geri dur, meselenin aydınlanmasını bekle veya o hususu bana yaz."**

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *Hz. Muaz*'ın Yemen'e giderken, *Resûlullah*'ın orada nasıl amel edeceğini sorması üzerine *"Kur'ân ve sünnette bulamayacağı meseleyi içtihad ederek halledeceğini"* söylediğine ve bu cevaba *Resûlulah*'ın memnun olduğuna dair rivayete muhalefet etmektedir.

Alimler bu hadisin zaafını belirtirler. Bazı İbnu Mâce nüshalarında bizzat *İbnu Mâce*'nin hadisteki kusura dikkat çektiği belirtilmiştir.

5996 (٥٦) 9 **حدّثنا** سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ، ثنا ابْنُ أَبِى الرِّجَالِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمنِ بْنِ عَمْرٍ، وَالأَوْزَاعِىِّ، عَنْ عَبْدَةَ بْنِ أَبِى لُبَابَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ «لَمْ يَزَلْ أَمْرُ بَنِى إِسْرَائِيلَ مُعْتَدِلاً حَتَّى نَشَأَفِيهِمُ الْمُوَلَّدُونَ، أَبْنَاءُ سَبَايَا الأُمَمِ. فَقَالُوا بِالرَّأْيِ. فَضَلُّوا وَأَضَلُّوا».

فى الزوائد: إسناده ضعيف.

9. (56) (5996)- *Abdullah Amr İbnu'l-As radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın şöyle söylediğini işittim:*

"Benî İsrail'in durumu, aralarında müvelledûn denen farklı milletlere mensup esir kadınlardan doğan çocuklar türeyinceye kadar itidal üzere

devam etti. Bu yeni türediler şahsî re'yleri ile fetva verip kendilerini de, başkalarını da dalâlete attılar."

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, bir cemiyete karışan ve zamanla müessiriyet kazanan yabancı kültürlere mensup unsurların yıkıcı rolüne dikkat çekilmektedir. Bu çeşit unsurlar, cemiyeti teşkil eden aslî unsura nazaran, daha geri, daha eksik bir irfân seviyesine (sous-culture) ulaşabilirler. Onların cemiyet içerisinde ihraz ettikleri madûn vaziyet (position marjinalle) yani ikinci sınıf vatandaş olma hali, cemiyetin kültürünü aynen almaya, bütün hususiyetleriyle temsil etmeye mânidir. Bu sebeple, böyleleri bütün değerlere aynı ölçüde bağlı, saygılı ve riayetkâr değildirler. Günümüz sosyolojisinde bu sınıf insanların cemiyetteki menfi tesirleri araştırma ve tahlil mevzuu edilmiştir. Mesela Osmanlıların tedennî ve yıkılışında, *dönme* denen zümrenin ve diğer azınlıkların menfî ve yıkıcı rollerine birkısım araştırıcılar dikkat çekmiştir. Sadedinde olduğumuz hadis işte bu içtimaî kanunu nazarlara arzetmektedir.

Resûlullah'ın hadislerinde *Benî İsrail* tâbirinin bazan *"Eski milletler"* manasında kullanıldığını da nazar-ı dikkate alacak olursak, bu hadiste sadece Benî İsrail'le ilgili hususi bir duruma değil, bütün beşer tarihiyle ilgili küllî ve âmm bir kanuna dikkat çekilmiş olduğunu söyleyebiliriz. *Resûlullah*'ın haber verdiği bu içtimai zaafın şuurunda olunduğu taktirde, takip edilecek akıllı bir kültür politikası ve adilâne icraat siyasetiyle zarar asgariye indirilebilir, hatta tamamen ortadan kaldırılabilir. Böylece, cemiyetteki bazı menfi azınlık grupları, zararlarına binaen, İslâm'a ve târihî an'anemize tamamen aykırı olan Hitlervârî imha metodları teklifi yerine[25] daha insanî, daha İslâmî bir ıslah programı getirilmiş olur.

★ **İMAN**

5997 (٦١) 10 حدّثنا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، ثنا وَكِيعٌ، ثنا حَمَّادُ بْنُ نَجِيحٍ، وَكَانَ ثِقَةً، عَنْ أَبِي عِمْرَانَ الْجَوْنِيِّ، عَنْ جُنْدُبِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ وَنَحْنُ فِتْيَانٌ حَزَاوِرَةٌ فَتَعَلَّمْنَا الْإِيمَانَ قَبْلَ أَنْ نَتَعَلَّمَ الْقُرْآنَ. ثُمَّ تَعَلَّمْنَا الْقُرْآنَ. فَازْدَدْنَا بِهِ إِيمَاناً.

في الزوائد: إسناد هذا الحديث صحيح. رجاله ثقات.

(25) Umulmadık kalemden bu çeşit teklifin çıktığına maalesef şahit olduk.

10. (61) **(5997)**- *Cündüb İbnu Abdillah radıyallahu anh* anlatıyor: *"Biz erginlik çağına yaklaşmış bir grup genç Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ile beraberdik. Kur'ân'ı öğrenmezden önce imanı öğrendik. Sonra da Kur'ân'ı öğrendik. Kur'ân sayesinde imanımız daha da arttı."*

AÇIKLAMA:

Bu hadis, İslâmî talim ve terbiye sisteminde takip edilecek vetire ve safhaları öz olarak göstermektedir. Önce imanın öğretilmesi, sonra Kur'ân ve diğer şeylerin öğretilmesi. Daha önce de belirtildiği üzere, *Resûlullah,* çocuklara konuşmaya başlar başlamaz iman esaslarına giren Kur'ânî ayetler ezberletiyor. Çocuk bu safhada henüz temyiz yaşında bile değildir. Temyiz yaşında namaz emrediliyor. Kur'ân'ın okunma ve yazılma şeklinde öğretimi ise, daha sonra, *küttâb* denen mekteplerde ele alınan bir hadisedir.

İslam ülemâsı, temel eğitime giren müfredatta önceliğin dinî tâlime verilmesi gereğinde ittifak eder. Onlara göre, hesap, edebiyat, meslek öğretimi gibi diğer müfredat daha sonra ele alınmalı, dinî tâlim halledilmeden bunlara geçilmemelidir.

Sonradan verilecek Kur'ân bilgisi ve diğer faydalı bilgiler, önceden öğretilmiş olan imanî bilgileri takviye edecek şekilde olmalıdır. Bu bir planlama ve tanzim işidir.

5998 (٦٢) 11 حَدَّثنا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ، ثنا
عَلِيُّ بْنُ نِزَارٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ
اللَّهِ ﷺ «صِنْفَانِ مِنْ هٰذِهِ الْأُمَّةِ لَيْسَ لَهُمَا فِي الْإِسْلَامِ نَصِيبٌ:
الْمُرْجِئَةُ وَالْقَدَرِيَّةُ».

هذا الحديث أخرجه الترمذيّ، وقال حسن غريب.

11. (62) **(5998)** *İbnu Abbâs radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Bu ümmette iki sınıf vardır, onların İslâm'dan hiçbir nasipleri yoktur: Mürcie ve Kaderiyye."

AÇIKLAMA:

Mürcie kelimesi bir görüşe göre dilimize de girmiş olan *irca* yani geri bırakma kökünden gelir. Mürcie lügat olarak *geri bırakan* demektir. Istılah olarak İs-

lâm cemiyetinde zuhur eden sapık bir fırkanın adıdır. Bu fırkaya göre günah işleyenin hükmü dünyada bilinemez. Cennetlik veya cehennemlik olacağı ahirette belli olacaktır. İşte bu te'hir sebebiyle onlara *mürcie* denmiştir. Diğer bir izaha göre, mürcie, *reca* yani *ümid*den gelmektedir. Zira bunlar, uhrevî kurtuluş hususunda mü'mine ümid vermektedirler. Şöyle ki: Bu fırka mensuplarına göre, *kâfire hayırlı amel fayda vermeyeceği gibi, mü'mine de işlediği günahların bir zararı olmayacaktır, kişinin uhrevî kurtuluşu için iman yeterlidir, amel eksikliğinin zararı yoktur.*

Bu zümrenin ilk nüvesini, *Hz. Osman* şehid edilince ne *Hz. Ali*'yi imamete layık görerek ona taraftar olanlara, ne de *Hz. Osman*'ı mazlum sayıp onun yakınlarını iltizam edenlere katılmayıp *"Bunlar hakkındaki hükmü Allah verecektir"* diye her iki tarafa yakınlık gösterenler teşkil etmiştir. Sonradan Kur'ân'a ve sünnete uymayan iddialar geliştirmişler ve birkısım kollara ayrılmışlardır. Bu üçüncü fırkanın *Mutezile*'nin aslı olduğu da söylenmiştir. Mürcie ile ilgili başka yorumlar da var, ancak teferruat bizi ilgilendirmez.

Kaderiyye fırkası ise kaderi inkâr eder ve kulun tam irade sahibi olduğunu iddia eder, kaderin olmadığını söylemekte ısrarlı davranırlar. Mantıken, hâdiselerde kulun iradesinin değil, ilahî takdirin esas olduğunu iddia edip kula hiçbir pay tanımayan Cebriye zümresine Kaderiye denmesi daha muvafık olduğu halde, kaderin olmadığı konusunu fazlaca ele aldıklarından kendilerine Kaderiye denmiştir.

Sadedinde olduğumuz hadisin zahiri, bu iki fırka mensuplarını küfre nisbet ediyor gözükmektedir. Ancak mesele üzerine tedkiki derinleştiren İslâm ülemâsı, başka nassların delalet ve sarahatine dayanarak Kur'ân-ı Kerîm'i esas alarak sünnete uymayan te'villerde bulunanları küfre değil *"bid'a"* ya nisbet etmişlerdir. Yani, *ehl-i sünnet* dışında kalan itikâdî fırka mensuplarına *"kâfir"* demekten kaçınıp *ehl-i bid'a* demişlerdir. Böylelerine daha umumî bir tâbirle ehl-i kıble denir ve tekfir edilmezler. Her ne kadar onlar, kendi dışlarında kalanları tekfir ederlerse de. Bazı alimler bunları *içtihadında hata yapan müçtehid veya hakikatı bilemeyen cahil* olarak görür, insaflı nazarda bulunur. Şu da var ki, bunlarda tekfirlerini gerektiren saplantılara düşenler de olmuştur. O taktirde tekfir edilmişlerdir. *Zaruriyat-ı diniye* dediğimiz, sarih nasslarla sabit olan açık hükümlerden birini inkâr gibi. Daha önce de açıkladığımız gibi *Hattâbiye* fırkası bunun en güzel örneğidir. Keza Şiîlerin Râfizi denen aşırı takımı gibi ki, bunlar *Cebrail*'in vahyi yanlışlıkla *Hz. Muhammed*'e getirdiğini, Allah'ın *Hz. Ali*'ye hulûl ettiğini, Kur'ân'da eksiklikler olduğunu vs. iddia ederler. Bu iddiaların Kur'ân'a ne kadar zıt olduğu açıktır.

Şu halde, *"İslâm'dan nasipleri yoktur"* tabirini onların fasık olmaları, şahidliklerinin makbul olmayacağı şeklinde anlamak gerek. Nitekim ülemâ ehl-i bid'a hakkında öyle hükmetmiş, tekfirden kaçınmıştır.

5999 (٦٥) 12 حدّثنا سَهْلُ بْنُ أَبِى سَهْلٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ قَالاَ: ثنا عَبْدُ السَّلاَمِ بْنُ صَالِحٍ أَبُو الصَّلْتِ الْهَرَوِىُّ، ثنا عَلِىُّ بْنُ مُوسَى الرِّضَا، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَلِىِّ بْنِ الْحُسَيْنِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَلِىِّ بْنِ أَبِى طَالِبٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «الإِيمَانُ مَعْرِفَةٌ بِالْقَلْبِ وَقَوْلٌ بِاللِّسَانِ وَعَمَلٌ بِالأَرْكَانِ». قَالَ أَبُو الصَّلْتِ: لَوْ قُرِىءَ هٰذَا الإِسْنَادُ عَلَى مَجْنُونٍ لَبَرَأَ.

فِى الزوائد: إسناد هذا الحديث ضعيف لاتفاقهم على ضعف أبى الصلت الراوى.

12. (65) **(5999)**- *Hz. Ali radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"İman, kalben bil(ip tasdik et)me, dil ile söyle(yip ikrar et)me, beden uzuvlarıyla da amel etmektir."**

AÇIKLAMA:

Hadis, namaz, oruç, zekat gibi amellerin imanın bir parçası olduğunu ifade etmektedir. Amelin imanla münasebeti âlimlerimiz arasında etraflıca münakaşa edilmiştir. İman-İslâm nedir, ayrı ayrı şeyler midir, aynı şeyler midir şeklinde yapılan tahlil ve münakaşalar da buraya girer. Sadedinde olduğumuz hadis, bu ihtilaflı mevzuun yegane rivayeti değildir. Kaydettiğimiz farklı görüşlerden herbirinin lehinde ve aleyhinde başka rivayetler ve hattâ Kur'ânî beyanlar var.

Bütün bu *naklî* mûtaları (verileri) değerlendiren cumhûr, amelin *"mutlak iman"*dan bir parça sayılmaması, belki *"kâmil iman"*ın bir parçası sayılması gerektiğine hükmetmiştir. Aksi taktirde her günah işleyen kimse kâfir sayılırdı.

Son olarak, hadisin sıhhati üzerinde münakaşa yapılmış olduğunu da belirtelim. Ancak sıhhat münakaşası muhtevadan ziyade senede dayanmaktadır.

6000 (٧٠) 13 حدّثنا نَصْرُ بْنُ عَلِىٍّ الْجَهْضَمِىُّ، ثنا أَبُو أَحْمَدَ، ثنا أَبُو جَعْفَرٍ الرَّازِىُّ، عَنِ الرَّبِيعِ ابْنِ أَنَسٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: قَالَ

رَسُولُ اللّهِ ﷺ «مَنْ فَارَقَ الدُّنْيَا عَلَى الإِخْلاَصِ لِلّهِ وَحْدَهُ، وَعِبَادَتِهِ لاَشَرِيكَ لَهُ، وَإِقَامِ الصَّلاَةِ، وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ، مَاتَ وَاللّهُ عَنْهُ رَاضٍ»

فى الزوائد: هذا إسناد ضعيف.

13. (70) (6000)- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Kim, Allah'a herhangi bir şerik koşmadan tam bir ihlâs yani Allah'ın birliğine iman, O'na hâlisâne kulluk, namaz ve zekat vazifelerini yapma hali üzere dünyayı terkederse, Allah kendisinden razı olmuş halde ölmüş olur."**

Hz. Enes radıyallahu anh devamla der ki: *"İşte bu hal, peygamberlerin hepsi tarafından getirilmiş olan [ve Allah indinde makbul olduğu Kur'ân'da belirtilen* (Âl-i İmrân 19)] *gerçek dindir. Bu dini, peygamberler, Rablerinden alıp, beşerî hevâya dayanan (felsefî nazariye ve) iddialar ortalığı kaplamazdan önce, insanlara tebliğ etmişlerdi.*

Bu hakikatı tasdik eden Kur'ânî nasslar mevcuttur. Bilhassa en son inen (suredeki) şu âyet onlardandır: **"Eğer (o müşrikler) tevbe eder,** *–Enes der ki: "Tevbeden murad putları ve onlara tapmayı bırakmaktır–* **namazlarını dosdoğru kılar ve zekâtlarını verirlerse siz de onları serbest bırakın. Muhakkak ki Allah çok bağışlayıcı, çok merhamet edicidir"** (Tevbe 5).

Bir diğer ayette şöyle buyrulmuştur: **"Eğer tevbe eder, namazlarını dosdoğru kılar ve zekâtlarını verirlerse, artık onlar sizin din kardeşlerinizdir"** (Tevbe 11).

6001 (٧٤) 14 حدّثنا أَبُو عُثْمَانَ الْبُخَارِىُّ سَعِيدُ بْنُ سَعْدٍ، قَالَ: ثنا الْهَيْثَمُ بْنُ خَارِجَةَ، ثنا إِسْمَاعِيلُ، يَعْنِى ابْنَ عَيَّاشٍ، عَنْ عَبْدِ الْوَهَّابِ بْنُ مُجَاهِدٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ وَابْنِ عَبَّاسٍ قَالاَ: الإِيمَانُ يَزِيدُ وَيَنْقُصُ.

فى الزواء: إسناد هذا الحديث ضعيف.

14. (74) (6001)- *Hz. Ebu Hureyre* ve *İbnu Abbâs radıyallahu anhüm* demişlerdir ki: *"İman artar ve eksilir."*

AÇIKLAMA:

İmanın artıp eksilme meselesi münakaşa edilen bir husustur. *İmam Buharî* başta bir kısım alimler imanın artıp eksileceği görüşündedir. *Buharî hazretleri,* Kitabu'l-İman'da bu görüşünü teyid eden çok sayıda ayet zikreder. Bunlardan bazıları: لِيَزْدَادُوا اِيمَاناً مَعَ اِيمَانِهِمْ **"... Ta ki imanlarıyla birlikte imanları artsın"** (Feith 4), وَيَزْدَادُوا الَّذِينَ آمَنُوا اِيمَاناً **"İman edenlerin de imanını artırsın..."** (Müddessir 31), فَزَادَهُمْ اِيمَاناً **"Bu onların imanını artırdı"** (Al-i İmran 173), وَمَا زَادَهُمْ اِلاَّ اِيمَاناً وَتَسْلِيماً **"Ve bu durum ancak onların iman ve teslimiyetlerini artırdı..."** (Ahzâb 22).

Bu âyetler imanın artmasını ifade edince, artmayı sağlayan unsurlardan biri terkedilince de eksilme hasıl olacağı kendiliğinden anlaşılır. Bu çeşit nassları değerlendiren pekçok sahabî (*Ömer İbnu'l-Hattâb, Ali, İbnu Mes'ud, İbnu Abbâs, Muaz, Abdullah İbnu Ömer, Ebu Hureyre, Ebu'd-Derda, Huzeyfe, Aişe, Selman rıdvanullahi aleyhim hazeratı* vs.); pek çok tâbiîn (*Urve, Atâ, Tâvus, Mücahid, Sa'd, İbnu Cübeyr, Hasan Basrî, Zührî, Katade, Nehâî, Abdurrahman İbnu Ebî Leyla, İbnu'l Mübârek* vs.) aynı görüşü benimsemişlerdir.

Maturidiye mezhebine mensup ülemâ ise *İmam A'zam Ebu Hanîfe*'nin görüşünü esas alıp *imanın artıp eksilme kabul etmeyeceğini* söylemişlerdir. Bunlar, bu görüşü ileri sürerken imanın aslını teşkil eden kalbî tasdiki esas almışlardır. Tasdik, kesin bir inançtan ibarettir. Bu, kalpte bir bütün olarak ya vardır ya yoktur; biraz var biraz yok şeklinde bir iman olamaz görüşündedirler. Onlara göre, tasdik eksilince, kesin olmaktan çıkar ve şüphelere maruz kalır ve iman kaybolur. Eğer kalpte kesin iman varsa bunun daha da fazlalaşacağı düşünülemez, çünkü zaten kesindir diye açıklarlar.

Mesele üzerine yürütülen kelamî münakaşaya girmeden, mevzuyu, *Nevevî*'nin özetlemesi ile noktalamak isteriz: *"Selef mezhebine mensup alimlerle hadiscilere göre, iman artma ve eksilme kabul eder. Birkısım kelamcılar da bu görüştedir. Ancak mütekellimîn ülemânın büyük çoğunluğu aksi görüşü benimseyerek: "İman artma ve eksilme kabul etmez" demişlerdir. Şafiî mezhebine mensup muhakkik kelamcılar da asıl tasdikin artma ve eksilme kabul etmeyeceğini, ancak amellerin çokluğu ve azlığı sebebiyle imanın semerelerinin ve "şer'î iman" ın artma ve eksilmesinin mevzubahis olacağını söylemişlerdir."*

Burada geçen *şer'î iman* tabiri ile ne kastedildiğini anlamak için, yine *Nevevî*'nin mevzu üzerine, et-Tahrîr'den iktibasen kaydettiği bir açıklamayı görmede fayda var. *"Eğer iman, "tasdik" manasına alınırsa, tasdik parçalanmaya ka-*

bil olmadığı için artma ve eksilmeyi kabul etmez. İman, şeriat dilinde, "kalp ile tasdik ve beden uzuvlarıyla amel" den ibarettir. Mesele böyle anlaşılınca, tabiidir ki, amel durumuna göre imanda artma ve eksilme olabilir. Ehl-i Sünnet'in görüşü de budur."

Farklı iki görüşün haklı cihetlerini göstererek her ikisini de benimsemeye zihinleri hazır hale getiren bu açıklamadan sonra başka söze hacet yok. Bunun dışında şu veya bu görüş leh veya aleyhindeki ifratkâr, ittihamkâr ifadelerin, meselenin yeterince anlaşılmadan isti'calen söylenen sözler olduğunu kabul edebiliriz.

Tekrar ediyoruz; niyet-i halise ile ülemâmızın nusûstan çıkardıkları bütün görüşlerin bir haklı yönü vardır. Bize düşen, görüş sahiplerini red değil, haklı oldukları nokta-i nazarını bulmaktır. Unutmayalım bu haklılık liyakat sahibi eslaf ülemâsına mahsustur. Günümüzün, taşıdığı etiket ve ünvan dışında liyakatı olmayan, kafası, farkına bile varmadan ustaca sokulmuş Batı menşeli hümanist ve laik hevâlarla karışmış müteâlim ve mütefelsif kimselere mahsus değildir. Bunların iddialarını hemen reddeden yanılmaz.

★ **KADER-KADERİYE**

6002 (٨٤) 15 **حدّثنا** أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِى شَيْبَةَ قَالَ: ثنا مَالِكُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ. ثنا يَحْيى بْنُ عُثْمَانَ، مَوْلَى أَبِى بَكْرٍ. ثنا يَحْيى بْنُ عَبْدِ اللّهِ بْنِ أَبِى مُلَيْكَةَ، عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّهُ دَخَلَ عَلَى عَائِشَةَ فَذَكَرَ لَهَا شَيْئاً مِنَ الْقَدَرِ. فَقَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ «مَنْ تَكَلَّمَ فِى شَىْءٍ مِنَ الْقَدَرِ سُئِلَ عَنْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ لَمْ يَتَكَلَّمْ لَمْ يُسْأَلْ عَنْهُ».
قَالَ أَبُو الْحَسَنِ الْقَطَّانُ: حَدَّثَنَاهُ حَازِمُ بْنُ يَحْيَى. ثنا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ سِنَانٍ. ثنا يَحْيى بْنُ عُثْمَانَ. فَذَكَرَ نَحْوَهُ.

فى الزوائد: إسناد هذا الحديث ضعيف.

15. (84) **(6002)**- *Ebu Müleyke*'den oğlu *Abdullah*'ın rivayet ettiğine göre, *"O, Hz. Aişe radıyallahu anhâ'nın yanına girip, ona kaderle ilgili bir şeyler söylemiş o da kendisine şöyle cevapta bulunmuştur:*

"Kim kader konusunda herhangi bir meseleyi konuşacak olsa, ahiret günü kaderden hesaba çekilir. Kim de bu mevzuda bir şey konuşmazsa, ahirette kaderden hesaba çekilmez."

6003 (٨٥) 16 حدّثنا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنا أَبُو مُعَاوِيَةَ ثنا دَاوُدُ بْنُ أَبِي هِنْدٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلَى أَصْحَابِهِ وَهُمْ يَخْتَصِمُونَ فِي الْقَدَرِ. فَكَأَنَّمَا يُفْقَأُ فِي وَجْهِهِ حَبُّ الرُّمَّانِ مِنَ الْغَضَبِ. فَقَالَ «بِهٰذَا أُمِرْتُمْ أَوْ لِهٰذَا خُلِقْتُمْ؟ تَضْرِبُونَ الْقُرْآنَ بَعْضَهُ بِبَعْضٍ. بِهٰذَا هَلَكَتِ الْأُمَمُ قَبْلَكُمْ».

قَالَ: فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرٍو: مَا غَبَطْتُ نَفْسِي بِمَجْلِسٍ تَخَلَّفْتُ فِيهِ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ مَا غَبَطْتُ نَفْسِي بِذٰلِكَ الْمَجْلِسِ وَتَخَلُّفِي عَنْهُ.

فى الزوائد: هذا إسناد صحيح، رجاله ثقات.

16. (85) (6003)- *Amr İbnu Şu'ayb an ebîhi an ceddihi radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Bir gün Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, bir grup ashabının yanına aniden çıkageldi. Onlar kader üzerine tartışıyorlardı. Münakaşanın mahiyetini öğrenince öylesine öfkelendi ki sanki yüzünde bir nar tanesi patlamıştı, kıpkırmızı oldu. Şunları söyledi:*

"(Kader üzerine bu çeşit) münakaşa yapmakla mı emrolundunuz –veya bunun için mi yaratıldınız–? Kur'ân'ın birkısım ayetlerini diğer birkısım ayetleriyle karşılaştırıp duruyorsunuz! İşte sizden önceki ümmetler bu çeşit davranışları sebebiyle helak oldular."

(Ravi Muhammed İbnu) Abdullah İbnu Amr devamla dedi ki: *"Babam Abdullah dedi ki: "Ben Resûlullah'ın bazı meclislerinde hazır bulunmamış olmama sevinirdim ama, (babam Amr'ın anlattığı) bu mecliste bulunmadığıma daha çok sevindim."*

AÇIKLAMA:

Bu iki hadis kader üzerine münakaşa etmenin mü'minlik edebine yakışmadığını ifade etmektedir. Çünkü kader Allah'a imanın bir parçasıdır. Onun mahiye-

tini yeterince anlamak her insanın kârı değildir. Allah inancımız, O'nun ezelden her şeyi bildiğini kabul etmemizi gerektirir. Öyleyse Allah'ın bizim nasıl hareket edip ne yapacağımızı ilmiyle önceden bildiğini, O'nun bu ilminin değişmeyeceğini kabul edip, Cenab-ı Hakk'ın, bizlerden kulluk olarak neler istediğini düşünüp onu yapmaya çalışmalıyız. Allah'ın nasıl bildiği, bu bilginin niçin değişmeyeceği gibi neticesiz münakaşalara sebep olacak hususların çözülmesi bizden istenmiyor, bunlarla uğraşmak kulluk değil. Allah, şeriatiyle bildirdiği emirleri ne derece yaptık, yasaklarından ne kadar kaçınabildik, bizden bunu soracaktır. Öyleyse hesabını vereceğimiz şeyler üzerinde kafa yorup, zaman ayırmamız gerekmektedir. Kulluk edebi bunu gerektirmektedir.

Resûlullah, geçmiş ümmetlerin, böylesi faidesiz meselelerle uğraşarak nifaka, fitnelere düşüp, kulluk vazifelerini ihmal ederek helak olduklarını haber vermektedir.

6004 (٨٦) 17 حدّثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالاَ: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ. ثنا يَحْيَى ابْنُ أَبِي حَيَّةَ أَبُو جَنَابٍ الْكَلْبِيُّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «لاَ عَدْوَى وَلاَ طِيَرَةَ وَلاَ هَامَةَ». فَقَامَ إِلَيْهِ رَجُلٌ أَعْرَابِيٌّ فَقَالَ: يَارَسُولَ اللَّهِ! أَرَأَيْتَ الْبَعِيرَ يَكُونُ بِهِ الْجَرَبُ فَيُجْرِبُ الإِبِلَ كُلَّهَا؟ قَالَ «ذٰلِكُمُ الْقَدَرُ. فَمَنْ أَجْرَبَ الأَوَّلَ؟».

في الزوائد: هذا إسناد ضعيف.

17. (86) (6004)- *İbnu Ömer radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:* **"Ne sirayet, ne uğursuzluk ne de (öldürülen kimsenin başından çıkıp intikam! intikam! diye bağıran ve hâme denen) bir kuş vardır!"** *buyurmuşlardı. Cemaatte bulunan bedevî bir adam doğrulup:*

"Ey Allah'ın Resûlü! Pekala, kendisinde uyuz olan bir devenin bütün deve sürüsünü uyuzlamasına ne dersiniz?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm da:

"İşte bu kaderdir. Şöyle bakalım! O ilk deveyi kim uyuzladı?" *buyurdular."*

AÇIKLAMA:

Daha önce de izah edildiği üzere, *Resûlullah* bu hadislerinde kaderin varlığı-

nı ispatlamaktadır. Cahiliye devrinde, Araplar, bulaşıcı hastalıkların zuhûru ve sirayetini, Allah'ın irade ve takdiri olmadan, kendiliğinden olduğu şeklinde izah ediyorlardı. *Resûlullah* bu inancı yıkmak için kendiliğinden sirayet olmadığına dikkat çekmiştir. Herşey irade-i ilahiye ve takdir-i Rabbani ile cereyan etmektedir. Öyle ya! İlk hastalık nereden geldi? Kim onu yarattı? Bu soru bedeviyi düşündürecektir.

Öte yandan *Resûlullah:* **"Vebanın çıktığı yere girmeyin, bulunduğunuz yerde veba varsa orayı terketmeyin"** emriyle, **"Cüzzamlıdan, aslandan kaçar gibi kaçın"** uyarısıyla karantinayı ve dolayısıyla sirayeti önleyici tedbirleri de emretmiştir. Şu halde hastalığın bulaşması gerçeğini reddetme yoktur.

Hâme ve uğursuzluğun reddi ile ilgili açıklamayı tekrar etmeyeceğiz (Bkz. 11. cilt 466-471. sayfalar).

6005 (٨٧) 18 حدّثنا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنا يَحْيَى بْنُ عِيسَى الْخَزَّازُ، عَنْ عَبْدِ الْأَعْلَى بْنِ أَبِي الْمُسَاوِرِ، عَنِ الشَّعْبِيِّ قَالَ: لَمَّا قَدِمَ عَدِيُّ بْنُ حَاتِمٍ الْكُوفَةَ، أَتَيْنَاهُ فِي نَفَرٍ مِنْ فُقَهَاءِ أَهْلِ الْكُوفَةِ. فَقُلْنَا لَهُ: حَدِّثْنَا مَا سَمِعْتَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَقَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ، فَقَالَ «يَا عَدِيَّ بْنَ حَاتِمٍ! أَسْلِمْ تَسْلَمْ» قُلْتُ: وَمَا الْإِسْلَامُ؟ فَقَالَ «تَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَنِّي رَسُولُ اللَّهِ، وَتُؤْمِنُ بِالْأَقْدَارِ كُلِّهَا، خَيْرِهَا وَشَرِّهَا، حُلْوِهَا وَمُرِّهَا».

فى الزوائد: هذا إسناد ضعيف.

18. (87) **(6005)**- *Adiyy İbnu Hâtim radıyallahu anh* anlatıyor: *"Ben Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına vardığım zaman bana:* **"Ey Hatîm'in oğlu Adiyy, müslüman ol ki selamete eresin!"** *buyurdular. Ben de:*

"İslâm nedir?" diye sordum.

"Allah'tan başka ilah olmadığına, benim de O'nun Resûlü olduğuma şehadet etmen ve hayır, şer, tatlı ve acı her şeyiyle kadere iman etmendir!" *buyurdular."*

AÇIKLAMA:

Adiyy, Tay kabilesinin cömertliği ile meşhur *Hâtem-i Tâî*'nin oğludur. Hicre-

tin yedinci yılında müslüman olmuştur. Onun bu maksadla Medine'ye gelişi, *Resûlullah*'ın ağırlama ve iltifatı daha önce açıklandı. Sadedinde olduğumuz rivayet, *"İslâm nedir?"* sorusuna *Resûlullah*'ın verdiği cevap yani İslâm'ı tarifi ihtiva etmektedir. Burada kader inancının açık şekilde İslâm'ın şartlarından biri olarak ifade edilmesi dikkat çekicidir.

6006 (٨٩) 19 حدّثنا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنا خَالِي يَعْلَى، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ، فَقَالَ: يَارَسُولَ اللَّهِ! إِنَّ لِي جَارِيَةً أَعْزِلُ عَنْهَا؟ قَالَ «سَيَأْتِيهَا مَا قُدِّرَ لَهَا» فَأَتَاهُ بَعْدَ ذٰلِكَ فَقَالَ: قَدْ حَمَلَتِ الْجَارِيَةُ! فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ «مَا قُدِّرَ لِنَفْسٍ شَيْءٌ إِلاَّ هِيَ كَائِنَةٌ».

في الزوائد: إسناده صحيح.

19. (89) **(6006)**- *Hz. Câbir radıyallahu anh* anlatıyor: *"Ensardan bir zât Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm'a gelerek:*

"Ey Allah'ın Resûlü! Benim bir cariyem var, onunla azil yapabilir miyim?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm ona: **"Cariye için takdir edilen şey (çocuk) kendine gelecektir!"** *cevabında bulundu. Bundan bir müddet sonra aynı zat Aleyhissalâtu vesselâm'a gelerek:*

"O cariyem hamile oldu!" dedi. Bunun üzerine Resûlullah: **"Bir nefse takdir edilmiş olan şey mutlaka olur!"** *buyurdular."*

AÇIKLAMA:

Azl nedir ne değildir daha önce açıklanmıştır (bkz. 5717, 5718. hadisler). Keza kader bahsi de mükerreren açıklanmıştır.

6007 (٩٠) 20 حدّثنا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عِيسَى، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ابْنِ أَبِي الْجَعْدِ، عَنْ ثَوْبَانَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «لاَ يَزِيدُ فِي الْعُمْرِ إِلاَّ الْبِرُّ. وَلاَ يَرُدُّ الْقَدَرَ إِلاَّ الدُّعَاءُ، وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيُحْرَمُ الرِّزْقَ بِخَطِيئَةٍ يَعْمَلُهَا».

20. (90) (6007)- *Sevban radıyallahu anh* anlatıyor: "*Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Ömrü ancak birr (her çeşit hayırlar, iyilikler, ihsanlar) uzatır; kaderi de ancak dua geri çevirir. Kişi, işlediği günah sebebiyle rızkından mahrum kalır!"**

AÇIKLAMA:

Bu hadis, başka rivayetlerde gelen kaderin ve takdirin değişmeyeceğine dair beyanlara muhalefet ederek, iyiliklerin ve duaların takdiri değiştireceğini söylemekte, sözgelimi yapılan iyiliklerle ömrün uzayacağını, duanın kaderi iptal edeceğini ifade etmektedir. Bu sebeple te'lif edici açıklamalar yapılmıştır:

★ Hayır, iyilik ve dua ubûdiyet nev'inden olduğu için kısa ömrü, uzun ömürden daha bereketli, öbür dünya için daha kazançlı kılar. Bunları yapmayan –veya az yapan– uzun ömürlü de olsa, öncekinin aksine bereketsiz bir ömür yaşar.

★ Hayırlar, hakikaten ömrü uzatır. Bu şarta bağlı olarak ömrün uzunluğu takdir edilmiştir. Dolayısıyla *kader-i muallak*a göre ömrü uzar. İlm-i ilahide ise onun bu hali de malumdur, o değişmez. Şu ayet buna delalet eder: يَمْحُوا اللّٰهُ مَايَشَآءُ وَيُثْبِتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ **"Allah dilediğini siler, dilediğini sabit bırakır. Ümmü'l-Kitap ancak O'nun katındadır"** (Ra'd 39).

★ Günahla rızkın kısıtlanması meselesi de benzer şekilde açıklanmıştır: Günah işlememe şartına bağlı olarak takdir edilen rızık, günahı işlediği taktirde kısıtlanır. Allah yine de ilm-i ezelîsi ile onun nasıl davranacağını bilir. Bu bizce meçhuldür. Öyleyse, rızkının bol olmasını arzu eden, günahtan kaçınacaktır. Dolayısıyla *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* bu hatırlatmayı günahtan kaçınmaya bir teşvik vesilesi kılmıştır. Ayrıca şunu da ilave edebiliriz: Günahlar maddî ve manevi pek çok hastalığın ve israfın kaynağıdır. Bunlar da bereketi giderici şeylerdir: İnsanın çalışmadan kalması, tedavi masrafları, israfât... hep rızkı daraltan sebeplerdir.

6008 (٩١) **21** حدّثنا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا عَطَاءُ بْنُ مُسْلِمٍ الْخُفَافُ. ثَنا الْأَعْمَشُ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ سُرَاقَةَ بْنِ جُعْشُمٍ، قَالَ، قُلْتُ: يَارَسُولَ اللّٰهِ! الْعَمَلُ فِيمَا جَفَّ بِهِ الْقَلَمُ وَجَرَتْ بِهِ الْمَقَادِيرُ

أَمْ فِى أَمْرٍ مُسْتَقْبَلٍ قَالَ «بَلْ فِيمَا جَفَّ بِهِ الْقَلَمُ وَجَرَتْ بِهِ الْمَقَادِيرِ، وَكُلٌّ مُيَسَّرٌ لِمَا خُلِقَ لَهُ».

فى الزوائد، فى إسناده مقال:

21. (91) **(6008)**- *Sürâka İbnu Cu'şem* anlatıyor: *"Ey Allah'ın Resulü dedim, (yapılan) amel, önceden kalemin yazıp kuruduğu, kaderin kesinleştiği şeyler cümlesinden mi, yoksa müstakbelde karşılaşacağı şeyler cümlesinden mi?"*

Aleyhissalâtu vesselâm şu cevabı verdi: **"Amel, kaderin tesbit ettiği, kalemin de yazıp kuruduğu şeyler cümlesindendir. Herkes yaratıldığı şeye müyesser kılınır."**

AÇIKLAMA için 4833 numaralı hadise bakılmalıdır.

ASHABIN FAZİLETLERİ

★ **HZ. EBU BEKR**

6009 (٩٤) 22 حدّثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِى شَيْبَةَ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالاَ: ثنا أَبُو مُعَاوِيَةَ. ثنا الْأَعْمَشُ، عَنْ أَبِى صَالِحٍ، عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «مَا نَفَعَنِى مَالٌ قَطُّ، مَا نَفَعَنِى مَالُ أَبِى بَكْرٍ» قَالَ فَبَكَى أَبُو بَكْرٍ وَقَالَ: يَارَسُولَ اللَّهِ! هَلْ أَنَا وَمَالِى إِلاَّ لَكَ: يَارَسُولَ اللَّهِ!

إسناده إلى أبي هريرة فيه مقال، لأن سليمان بن مهران الأعمش يدلّس، وكذا أبو معاوية. إلا أنه صرح بالتحديث، فزال التدليس. وباقي رجاله ثقات. اهالزوائد.

22. (94) **(6009)**- *Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Ebu Bekr radıyallahu anh'ın malı kadar hiçbir mal bana menfaat sağlamamıştır!"

Ebu Hureyre devamla der ki: *"(Resûlullah'ın bu sözü üzerine) Hz. Sıddık'ın gözlerinden yaş aktı ve: "Ey Allah'ın Resûlü! Ben ve malım sadece senin için var değil miyiz! Ey Allah'ın Resûlü!" dedi.*

6010 (٩٥) 23 حدّثنا هِشَامُ بْنُ عُمَّارٍ. ثنا سُفْيَانُ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عُمَارَةَ، عَنْ فِرَاسٍ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنِ الْحرِثِ، عَنْ عَلِيٍّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ سَيِّدَا كُهُولِ أَهْلِ الْجَنَّةِ مِنَ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ، إِلاَّ النَّبِيِّينَ وَالْمُرْسَلِينَ. لاَ تُخْبِرْهُمَا يَا عَلِيُّ! مَادَامَا حَيَّيْنِ».

الحديث قد جاء بوجوه متعددة عن عليّ وغيره. ذكره الترمذيّ وقد حسنه من بعض الوجوه.

23. (95) **(6010)**- *Hz. Ali radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Ebu Bekr ve Ömer, bu ikisi kendilerinden önce ve sonra gelip geçecek peygamberler dışında kalan bütün cennetliklerin olgun yaşta olanlarının efendileri olacaklardır. Ey Ali, bu hususu, hayatta kaldıkları müddetçe onlara haber verme!"**

AÇIKLAMA:

1- Her iki hadis, *Hz. Ebu Bekr*'in faziletini beyan etmektedir. İkincisinde *Hz. Ömer*'in fazileti de mevzubahis edilmiştir. Bunlar *Aşere-i mübeşşere* denilen grup içinde de en başta yer alırlar. Ehl-i Sünnet ülemâsı *Resûlullah*'tan sonra ümmet içerisinde fazilette baş sırayı *Hz. Ebu Bekr*'in, ikinci sırayı *Hz. Ömer*'in aldığında ittifak eder. Bunların fazileti pekçok hadiste sarîh olarak, Kur'ân'da da sarâhate yakın delaletle teyid edilmiştir. Sahabi ve tâbiîn büyükleri de ihtilaf etmemişlerdir. Sadece *Hz. Ali*'nin efdaliyeti hakkında seleften bazı münferid şahısların şazz düşen kanaatlerine daha önce temas etmiştik.

2- *Olgunluk yaştakiler* diye tercüme ettiğimiz *kühûl* tabiriyle yaşlılık alâmeti olan saçların ağarmaya başlaması halinden sonra vefat edenler kastedilmiştir. Lügatçiler olsun muhaddisler olsun bu ömür safhasının hududunu rakama dökmede ihtilaf ederler. Lügatçilere göre *kühûlet yaşı* 30-40, 33-50, 34-51 yaşlarıdır. Muhaddisler, sadedinde olduğumuz hadisi esas alıp, mezkur iki zâtın 63 yaşında vefat etmelerine nazar ederek, bu yaşın kühûlet yaşı sayılması gerektiğini ileri sürerler. Böylece 63 yaşına kadarki ömür hadisçilere göre kühûlete dahildir. Bu tahlili kaydeden *Tahâvî* gençlik ile kühûletin iç içe girdiğine dikkat çeker.

Cennete herkesin "genç" olarak gireceğini haber veren hadisleri değerlendiren âlimlerimiz, *Hz. Ebu Bekr* ve *Hz. Ömer radıyallahu anhümâ*'nın bütün cennet ahalisinin efendileri olacağı hükmünü çıkarmışlardır.

Sadece müslümanların değil, insanlığın medar-ı iftiharı olan bu zatlar *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın ta'yin ettiği bu makama, lütf-u ilahi olarak ziyadesiyle layıktırlar; sebkat eden hizmetleri, herkesin takdirini kazanan şahsiyetleri bunun şahididir.

★ **HZ. ÖMER**

6011 (١٠٣) **24** حدّثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدٍ الطَّلْحِيُّ. ثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ خِرَاشٍ الْحَوْشَبِيُّ، عَنِ الْعَوَّامِ ابْنِ حَوْشَبٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنِ ابْنِ

عَبَّاسٍ. قَالَ: لَمَّا أَسْلَمَ عُمَرُ نَزَلَ جِبْرِيلُ فَقَالَ: يَامُحَمَّدُ! لَقَدِ اسْتَبْشَرَ أَهْلُ السَّمَاءِ بِإِسْلاَمِ عُمَرَ.

فى الزوائد: إسناده ضعيف لاتفاقهم على ضعف عبد الله بن خراش. إلا أن ابن حبّان ذكره فى الثقات، وأخرج هذا الحديث من طريقه فى صحيحه.

24. (103) **(6011)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Hz. Ömer müslüman olduğu zaman, Hz. Cibril aleyhisselâm inip:*

"Ey Muhammed! Sema ahâlisi Ömer'in müslüman olması ile müjdeleştiler!" dedi."

6012 (١٠٤) 25 **حدّثنا** إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدٍ الطَّلْحِيُّ. أَنْبَأَنَا دَاوُدُ بْنُ عَطَاءٍ الْمَدِينِيُّ، عَنْ صَالِحِ ابْنِ كَيْسَانَ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «أَوَّلُ مَنْ يُصَافِحُهُ الْحَقُّ عُمَرُ. وَأَوَّلُ مَنْ يُسَلِّمُ عَلَيْهِ. وَأَوَّلُ مَنْ يَأْخُذُ بِيَدِهِ فَيُدْخِلُهُ الْجَنَّةَ».

فِى الزوائد: إسناده ضعيف. فيه داود بن عطاء المدينيّ، وقد اتفقوا على ضعفه. وباقى رجاله ثقات، وقال السيوطيّ: قال الحافظ عماد الدين بن كثير، فى جامع المسانيد: هذا الحديث منكر جداً، وما هو أبعد من أن يكون موضوعا.

25. (104) **(6012)**- *Hz. Übey İbnu Ka'b radıyallahu anh* anlatıyor: ***"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:***

"Hakk'ın musafaha ettiği ilk kimse Ömer'dir. İlk selam verdiği kimse de odur. İlk elinden tutup cennete koyacağı kimse de o olacaktır."

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen *hakk* kelimesi ile ilgili farklı yorumları *Sindî* şöyle kaydeder:

★ *Hak'tan murad hak sahibidir. O da hakkı ve doğruyu ilham etmekle vazifelendirilen melektir. Bu meleğin herkesten önce Hz. Ömer radıyallahu anh ile tokalaşıp selamlaşması ve öncelikle cennete dahil etmesinin mânası, Hz.*

Ömer'in, doğruyu herkesten önce işitip söylemesi, tatbik etmesi ve bunun sonucu olarak cennetle müjdelenmesi demektir.

★ *Hak'tan murad bâtılın zıddı da olabilir. Bu durumda, hadis, Hz. Ömer'in istişare vesairede isabetli görüş ve sezgi sahibi olmasını, bunu herkesten önce söylemesini ifade eder.* (Nitekim birinci ciltte, *Hz. Ömer*'le ilgili bahiste, nice meselede vahyin, onun sebkat eden görüşlerine muvafık olarak gelip, onu te'yid ettiğini gördük).

★ *Hak ve doğru söz ve hareketlerin ahiret günü güzel bir surette tecessüm ederek cennete götürücü bir rehber olacağı mânası da muhtemeldir. Elinden tutma tabirinden murad da bu rehberlik olmalıdır.*

★ *Hak'tan, Allah Teâla hazretlerinin kastedilmiş olması da muhtemel ise de, böyle bir ihtimale cezmetmenin mahzurlu olacağı açıktır. Çünkü, bu taktirde, Hz. Ömer'in peygamberlerden de üstün olacağı gibi bir mâna melhûz olur. Halbuki, makamı ne kadar yüce de olsa hiç kimse peygamberden üstün olamaz. Peygamberlik kesbî değil, vehbîdir."*

6013 (١٠٥) 26 حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ أَبُو عُبَيْدٍ الْمَدِينِيُّ. ثنا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ الْمَاجَشُونِ. حَدَّثَنِي الزَّنْجِيُّ بْنُ خَالِدٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «اللَّهُمَّ أَعِزَّ الإِسْلاَمَ بِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ خَاصَّةً».

فى الزوائد: حديث عائشة ضعيف. فيه عبد الملك بن جشون، ضعفه بعض، وذكره ابن حبان فى الثقات. وفيه مسلم بن خالد الزنجىّ، قال البخارىّ: منكر الحديث. وضعفه أبو حاتم والنسائىّ وغيرهم. ووثقه ابن معين وابن حبان.

26. (105) (6013)- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm şöyle dua etmişti:* **"Allahım! İslâm'ı, hassaten Ömer İbnu'l-Hattâb(ın müslüman olmasıyla) azîz kıl!"**

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen *aziz kılmayı*, *"kuvvetlendirme"* manasında anlamak gerekecektir. Yani onun İslâm'a girmesi ile kuvvet ver, kâfirlere gâlip kıl ve yardım lutfet demektir. İslâm, vahy-i ilâhî olma yönüyle azîzdir, şereflidir. Beşerî katkı bu şerefi artırmaz, güç kazandırır. Nitekim bu dua hemen kabul görmüş, *Hz.*

Ömer, İslâm'a girmiş ve onun girişinden sonra İslâm gizli tebliğ safhasından alenî tebliğe geçmiştir. İbadetler alenen yapılabilmiştir.

Hadisin Tirmizî'de gelen veçhinde اَللّٰهُمَّ اَعِزَّ الْإِسْلَامَ بِاَبِى جَهْلٍ اَوْ عُمَرَ **"Allah'ım, İslâm'ı Ebu Cehl veya Ömer'le aziz kıl"** buyurarak *Ebu Cehil* ve *Ömer*'i zikrettiği belirtilir. Hadisin başka vecihleri de var. Farklılığı alimler: *"Resûlullah, önce her ikisini de zikretmiş ise de, sonraki bir duada sadece Hz. Ömer'i zikretmiş olabilir"* diyerek tevil etmişlerdir.

★ HZ. OSMAN

6014 (١٠٩) 27 حدّثنا أَبُو مَرْوَانَ، مُحَمَّدُ بْنُ عُثْمَانَ الْعُثْمَانِيُّ. ثنا أَبِي، عُثْمَانُ بْنُ خَالِدٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ «لِكُلِّ نَبِيٍّ رَفِيقٌ فِي الْجَنَّةِ. وَرَفِيقِي فِيهَا عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ».

في الزوائد: إسناده ضعيف. فيه عثمان بن خالد، وهو ضعيف باتفاقهم.

27. (109) **(6014)**- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Her peygamber için ahirette bir arkadaş vardır. Orada benim arkadaşım Osman İbnu Affân'dır."**

AÇIKLAMA:

Sindî, Hz. Osman-ı Zinnureyn'in Aleyhissalâtu vesselâm'a arkadaş olmasını şu mealdeki ayete dayanarak izah eder: **"(Dünyada) zürriyetleri iman edip kendilerine uyan mü'minlere, (ahirette) zürriyetlerini kavuştururuz. Bununla beraber onların amellerinden hiçbir şey eksiltmeyiz"** (Tur 21).

Sindî der ki: *"Bu ayete göre, Resul-i Ekrem aleyhissalâtu vesselâm'ın muhterem kızları cennette peygamberin yanında olacaklardır. Hz. Osman radıyallahu anh da bu iki kerimenin zevci olduğu için onlara tabi olacak, böylece, o da Aleyhissalâtu vesselâm'ın yanında bulunacaktır."*

Sindî, Hz. Ali'nin durumunu şöyle açıklar: *"Ali radıyallahu anh, Aleyhissalâtu vesselâm'ın damadı olduğu halde ondan bahsedilmeyip Peygamber'e arkadaş olarak sadece Hz. Osman'ın zikrediliş sebebi, Hz. Osman'ın esas itibariyle Resûlullah'ın zürriyetinden sayılmamasıdır. Hz. Ali çok yakın bir akrabasıdır ve onun yanında ve terbiyesinde büyümüştür, bu sebeple onun zürriyetinden sayı-*

lır. Ayetin muktezasınca, onunla beraberliği tabiî bir hadisedir, bunun belirtilmesine hacet yoktur. Ayrıca hadiste, Resûlullah'la beraberlik ve arkadaşlığın Hz. Osman'a has kılındığına dair bir sarahat da yoktur."

6015 (١١٠) 28 حدّثنا أَبُو مَرْوَانَ، مُحَمَّدُ بْنُ عُثْمَانَ الْعُثْمَانِيُّ. ثنا أَبِي، عُثْمَانُ بْنُ خَالِدٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ لَقِيَ عُثْمَانَ عِنْدَ بَابِ الْمَسْجِدِ فَقَالَ «يَا عُثْمَانُ! هٰذَا جِبْرِيلُ أَخْبَرَنِي أَنَّ اللَّهَ قَدْ زَوَّجَكَ أُمَّ كُلْثُومٍ، بِمِثْلِ صَدَاقِ رُقَيَّةَ، عَلَى مِثْلِ صُحْبَتِهَا».

في الزوائد: إسناد هذا الحديث كالذى قبله.

28. (110) **(6015)**- *Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Mescid-i Nebevî'nin girişinde Hz. Osman radıyallahu anh'la karşılaşmıştı:* **"Ey Osman! İşte Cibril aleyhisselâm! Bana haber verdi ki Allah Teâla hazretleri (kızım) Ümmü Külsûm'u, Rukiyye'nin mehrine denk bir mehirle ve ona yaptığın hayat arkadaşlığı gibi bir arkadaşlık yapmak üzere sana nikahlamıştır!"** *buyurdular."*

6016 (١١١) 29 حدّثنا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ إِدْرِيسَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ حَسَّانَ، عَنْ مُحَمَّدِ ابْنِ سِيرِينَ، عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ؛ قَالَ: ذَكَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِتْنَةً فَقَرَّبَهَا فَمَرَّ رَجُلٌ مُقَنَّعٌ رَأْسُهُ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «هٰذَا، يَوْمَئِذٍ عَلَى الْهُدَى». فَوَثَبْتُ فَأَخَذْتُ بِضَبْعَيْ عُثْمَانَ، ثُمَّ اسْتَقْبَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ. فَقُلْتُ: هٰذَا؟ قَالَ «هٰذَا».

في الزوائد: إسناده منقطع. قال أبو حاتم: محمد بن سيرين لم يسمع كعب بن عجرة. وباق رجاله ثقات.

29. (111) **(6016)**- *Ka'b İbnu Ucre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm vukûu yaklaşmış olan bir fitneyi zikretmişti. O sırada başı örtülü birisi yoldan geçti. Aleyhissalâtu vesselâm:*

"İşte şu (giden), o gün hidayet üzere olacak!" *buyurdular. Ben hemen sıçrayıp, Osman (olan o geçen kimse)nin bazularından tutup Resûlullah aleyhissa-*

lâtu vesselâm'ın karşısına geçerek: "(O söylediğiniz) bu mu?" dedim.

"Evet bu!" *buyurdular."*

AÇIKLAMA:

Hz. Osman'ın *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın **iki kerimesiyle evlenmeleri, burada mevzubahis edilen fitnede şehid edilme hadisesi daha önce mükerreren geçtiği için burada tekrar etmeyeceğiz (mesela 4809 ve 5612. hadislere bakılabilir).**

6017 (١١٣) 30 **حدّثنا** مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نُمَيْرٍ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالاَ: ثَنا وَكِيعٌ ثنا إِسْمَاعِيلُ ابْنُ أَبِي خَالِدٍ، عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي مَرَضِهِ «وَدِدْتُ أَنَّ عِنْدِي بَعْضَ أَصْحَابِي» قُلْنَا: يَارَسُولَ اللَّهِ! أَلاَ نَدْعُو لَكَ أَبَا بَكْرٍ، فَسَكَتَ. قُلْنَا: أَلاَ نَدْعُو لَكَ عُمَرَ؟ فَسَكَتَ. قُلْنَا: أَلاَ نَدْعُو لَكَ عُثْمَانَ؟ قَالَ «نَعَمْ» فَجَاءَ، فَخَلاَ بِهِ، فَجَعَلَ النَّبِيُّ ﷺ يُكَلِّمُهُ. وَوَجْهُ عُثْمَانَ يَتَغَيَّرُ. قَالَ قَيْسٌ: فَحَدَّثَنِي أَبُو سَهْلَةَ، مَوْلَى عُثْمَانَ: أَنَّ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ قَالَ، يَوْمَ الدَّارِ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَهِدَ إِلَيَّ عَهْداً. فَأَنَا صَائِرٌ إِلَيْهِ.

وَقَالَ عَلِيٌّ فِي حَدِيثِهِ: وَأَنَا صَابِرٌ عَلَيْهِ.

قَالَ قَيْسٌ: فَكَانُوا يُرَوْنَهُ ذٰلِكَ الْيَوْمَ.

فى الزوائد: إسناده صحيح. رجاله ثقات.

30. (113) (6017)- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm hastalığı sırasında:* **"Yanımda ashabımdan birinin bulunmasını istiyorum!"** *buyurdular. Biz de:*

"Ey Allah'ın Resûlü! Sana Ebu Bekr'i mi çağıralım?" dedik, sükut buyurdular. Bunun üzerine:

"Sana Ömer'i mi çağıralım?" dedik, yine sükut buyurdular. Bunun üzerine:

"Sana Osman'ı mı çağıralım?" dedik.

"Evet!" *buyurdular. (Onu çağırdık. Derhal huzura geldiler. Resûlullah onunla başbaşa kaldı. Aleyhissalâtu vesselâm ona konuştukça Hz. Osman'ın yüzü (renk renk oluyor) değişiyordu.*

Kays der ki: "Bana, Ebu Sehle Mevla Osman'ın anlattığına göre, Hz. Osman, Yevmü'd-Dâr'da (evinde muhasara edildiği günde) kendisine: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bana bir ahidde (sözde) bulunmuştu. (Şu anda) ben ona kavuşmaktayım" demiştir.

Hadisin ikinci râvisi Ali (İbnu Muhammed)'in rivayetinde Hz. Osman: "Ben bu ahid üzerine sabrediciyim" demiştir.

Râvi Kays der ki: "Alimler, hadiste geçen yevmü'd-dâr (ev günü) tabiriyle Hz. Osman'ın evinde muhasara edildiği günü anlarlar."

AÇIKLAMA:

Resûlullah, mükerrer hadislerinde *Hz. Ömer* ve *Hz. Osman*'ın şehid edileceklerini haber vermiştir. Alimlerimizin birkısmı, bu hadisten hareketle, bilahare Mısırlı ihtilalciler tarafından muhasara edilen *Hz. Osman*'ın onlara mukabele etmemesini ve halife ünvanıyla onların püskürtülme emrini vermemesini, *Resûlullah*'ın hususi talimatıyla izah ederler. *Zinnureyn efendimiz, Ebu Sehle*'ye: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, vukua geleceğini bana bildirdiği fitne patlak verdiği zaman, benim sabretmemi ve fitnecilerle savaşmamamı bana söyledi"* demiş olmalıdır. Daha önce, mükerreren temas ettiğimiz üzere, fitne yani dahilî kargaşada aslolan, fitneden imkân nisbetinde kaçınmak ve müdafa-i nefiste bile bulunmamaktır. Bu siyaset, Kur'ân-ı Kerîm'de *Hz. Âdem*'in iki oğlu arasında cereyan eden hadisenin hikayesi zımnında, ümmet-i merhumeye ders verilmiştir: Haksız ve zalim olan *Kâbil,* masum olan *Habil*'i öldürme niyetini açıklayınca *Hâbil* kardeşine şu cevabı verir: إِنِّي أُرِيدُ أَنْ تَبُوأَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ **"Dilerim ki, sen benim günahımı ve kendi günahını yüklenesin de cehennem ateşinin ehlinden olasın. Bu da zalimlerin cezasıdır"** (Maide 29).

Alimler, bu ayete, Ümmet-i Muhammed'den ilk örneği *Hz. Osman*'ın teşkil ettiğini söylerler.

★ **HZ. ALİ**

6018 (١١٦) 31 حدّثنا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنا أَبُو الْحُسَيْنِ. أَخْبَرَنِي

حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدِ ابْنِ جَدْعَانَ، عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ، عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ، قَالَ: أَقْبَلْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي حَجَّتِهِ الَّتِي حَجَّ. فَنَزَلَ فِي بَعْضِ الطَّرِيقِ. فَأَمَرَ الصَّلاَةَ جَامِعَةً. فَأَخَذَ بِيَدِ عَلِيٍّ، فَقَالَ «أَلَسْتُ أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ؟» قَالُوا: بَلَى. قَالَ «أَلَسْتُ أَوْلَى بِكُلِّ مُؤْمِنٍ مِنْ نَفْسِهِ؟» قَالُوا: بَلَى قَالَ «فَهٰذَا وَلِيُّ مَنْ أَنَا مَوْلاَهُ. اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاَهُ. اللَّهُمَّ عَادِ مَنْ عَادَاهُ».

فى الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف على بن زيد بن جدعان.

31. (116) (6018)- *Berâ İbnu Âzib radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yaptığı haccda biz de beraberdik. (Bir ara) yolda bir yerde konakladı ve cemaatle namaz kılma emrini verdi. Bu sırada, Hz. Ali radıyallahu anh'ın elinden tutarak (yanındaki ashabına):* **"Ben mü'minlere nefislerinden evla değil miyim?"** *diye sordu. Hep bir ağızdan: "Elbette evlasın!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm tekrar:*

"Ben her mü'mine, kendi nefsinden evla değil miyim?" *buyurdular. Ashab yine hep bir ağızdan: "Evet evlasınız!" dediler. Bunun üzerine (Ali'yi göstererek):*

"İşte bu, ben kimin dostu isem, onun dostudur! Allah'ım, sen buna dost olana dost, düşman olana düşman ol!" *buyurdular."*

AÇIKLAMA:

1- Hadiste başlıca iki husus işlenmektedir:

1) *Resûlullah*'ın mü'minlere nefislerinden evla olması. Bu husus, bizzat Kur'ân-ı Kerîm'de ele alınmış olan bir husustur. اَلنَّبِيُّ اَوْلٰى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ **"Peygamber, (her hususta) mü'minlere nefislerinden evladır..."** (Ahzab 6). Bu hususta başka hadisler de var. Daha önce muhtelif vesilelerle açıkladığımız için tekrar etmeyeceğiz.

2) İkinci husus: *Hz. Ali*'nin müminlerce sevilmesi meselesi. *Resûlullah* bütün ashabının sevilmesi için mükerrer beyanlarda bulunduğu halde, hizmeti büyük olan birkısım sahabilerin sevilmesi için daha ziyade beyanda bulunmuştur. *Hz. Ebu Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Zeyd İbnu Hârise, Übey İbnu Ka'b, Hz.*

Hatice, Hz. Aişe vs. radıyallahu anhüm ecmain. *Hz. Ali* hakkındaki uyarılarının çokluğu, onun bilahare maruz kalacağı birkısım hadiseler sebebiyle kalplerde onun hakkında doğabilecek menfî duyguları bertaraf etmek, ümmeti öyle bir vartadan korumak gayesine matuf olabilir. *Bediüzzaman* merhum, *Hz. Ali*'nin fazilet ve övgüsüyle ilgili rivayetlerin çokluğunu, onun muhalefetlerle karşılaşması sebebiyle, aleyhinde yıpratıcı propagandaların çokça vukûa gelmesi karşısında, ülemânın onu müdafaa etmek maksadıyla, *Resûlullah*'tan kendilerine intikal eden onunla ilgili hadisleri rivayet hususuna ayrı bir ehemmiyet vermeleri ile izah eder. Eğer o da diğer sahabiler gibi normal bir hayat sürmüş olsaydı, *Hz. Ali* ile ilgili hadislerin rivayetine ihtiyaç duyulmayacak ve dolayısıyla zaman içinde, diğerleri hakkındaki hadislerin unutulduğu gibi onun hakkındaki hadislerin de pek çoğu unutulacaktı.

Râfizîler, bu çeşit hadisleri, *"Resûlullah'tan sonra Hz. Ali'nin hilafete elyak olduğu"*na dair iddialarına delil olarak kullanmışlardır. Ehl-i Sünnet hadislerin birkısmını zayıf bulsa da, onlar böyle değerlendirdiler diye hadisi inkâr cihetine gitmezler. Ancak, başka deliller muvâcehesinde hilafete, sırayla *Hz. Ebu Bekr*'in, sonra *Hz. Ömer*'in, sonra *Hz. Osman*'ın layık olduğunu, *Hz. Ali*'nin de fazilet ve liyakatta dördüncü sırada yer aldığını söylerler.

Bu hususu tahlil eden *Sindî*, sadedinde olduğumuz hadisin vürud sebebini de kaydederek Râfizî iddianın yersizliğini belirttikten sonra bir de şu rivayeti kaydeder: *"Hz. Abbâs, Hz. Ali'ye: "Resûlullah'a müracaat ederek, halifeliğin bize mi başkasına mı ait olduğunu bir sor!" diye emretmişti. Hz. Ali, Abbâs'a şu cevabı verdi: "Eğer benim sormam üzerine, o bizi bundan menederse, artık hiçkimse bize halifelik hakkı tanımaz."*

Sindî der ki: *"Bu iki yüce şahsiyet, sadedinde olduğumuz hadisten halifelik manası çıkarmış olsalardı, meseleyi bir de sual konusu yapmak üzere aralarında tezekkür etmezlerdi."*

6019 (١١٧) 32 حدّثنا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا وَكِيعٌ. ثنا ابْنُ أَبِي لَيْلَى. ثنا الْحَكَمُ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى؛ قَالَ: كَانَ أَبُو لَيْلَى يَسْمُرُ مَعَ عَلِيٍّ. فَكَانَ يَلْبَسُ ثِيَابَ الصَّيْفِ فِي الشِّتَاءِ، وَثِيَابَ الشِّتَاءِ فِي الصَّيْفِ. فَقُلْنَا: لَوْ سَأَلْتَهُ. فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ بَعَثَ إِلَيَّ وَأَنَا أَرْمَدُ الْعَيْنِ، يَوْمَ خَيْبَرَ. قُلْتُ: يَارَسُولَ اللَّهِ! إِنِّي أَرْمَدُ الْعَيْنِ. فَتَفَلَ

فِي عَيْنِي. ثُمَّ قَالَ «اللّٰهُمَّ أذْهِبْ عَنْهُ الْحَرَّ وَالْبَرْدَ» قَالَ: فَمَا وَجَدْتُ حَراً وَلاَ بَرْداً بَعْدَ يَوْمِئِذٍ. وَقَالَ «لأَبْعَثَنَّ رَجُلاً يُحِبُّ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ، وَيُحِبُّهُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ، لَيْسَ بِفَرَّارٍ» فَتَشَرَّفَ لَهُ النَّاسُ. فَبَعَثَ إِلَى عَلِيٍّ، فَأَعْطَاهَا إِيَّاهُ.

فى الزوائد: إماده ضعيف. ابن أبى ليلى، شيخ وكيع، وهو محمد، ضعيف الحفظ. لايحتج بما ينفرد به.

32. (117) (6019)- *Abdurrahman İbnu Ebî Leylâ* anlatıyor: *"Babam Ebu Leylâ Hz. Ali radıyallahu anh ile akşamları biraraya gelip sohbet ederlerdi. Hz. Ali, kışta yaz elbiseleri, yazda da kış elbiseleri giyerdi. Biz (babama bunun hikmetini bir) sorsanız! dedik. O da sordu. Ali radıyallahu anh şu açıklamayı yaptı:*

"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Hayber günü, gözümden rahatsız olduğum bir sırada, bana adam göndererek yanına çağırdı. Ben:

"Ey Allah'ın Resûlü dedim, gözlerimden hastayım, (vereceğiniz vazifeyi yapamamaktan endişe ederim)" dedim. Bunun üzerine, gözüme mübarek tükrüklerinden sürüp, bir de: **"Allah'ım, ondan sıcak ve soğuğun vereceği rahatsızlıkları kaldır!"** *diye dua buyurdular. O günden sonra ne sıcakta terledim, ne de soğukta üşüdüm" açıklamasını yaptı."*

Hz. Ali, ilaveten Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu anlattı:

"Yarın, Hayber'in fethi için öyle bir zatı komutan yapacağım ki, o Allah'ı ve Resûlünü hakkıyla sever, Allah ve Resûlü de onu severler. O cepheden kaçacak biri de değildir."

AÇIKLAMA:

Hz. Ali'nin, burada zikredilen Hayber'in fethi sırasındaki komutanlığı meselesi daha önce birkaç vesile ile geçti. Hadis, birçok farklı tarikten, bazı teferruat farklarıyla rivayet edilmiştir. Özeti şudur:

Hayber'in kuşatması biraz gecikince bir gün *Resûlullah:* **"Yarın şu sancağı öyle birisine vereceğim ki Allah ve Resûlünü hakkıyla sever, Allah ve Resûlü de onu severler. Allah Hayber'in fethini onun elleriyle müyesser kılacaktır!"** der. Bu ifade üzerine, *"acaba o övülen zât ben mi olurum?"* ümidi

bütün mü'minlerin kalbini yakar. Hatta *Hz. Ömer*, o güne kadar komutanlığa hiç talip olmadığını, ancak hadiste ifadesini bulan şerefe nail olmak gayesiyle, sancağın kendine verilmesini arzu ettiğini, *Resûlullah*'ın nazarına çarpma gayretlerine girdiğini belirtir.

Ancak ertesi günü, *Aleyhissalâtu vesselâm Hz. Ali*'yi çağırtır, gözlerindeki rahatsızlık sebebiyle özür beyan eden *Ali radıyallahu anh*'ın gözünü mucizevî şekilde tedavi ettikten sonra sancağı ona teslim eder. Gerçekten, Hayber fethedilinceye kadar *Hz. Ali* öyle yiğitçe savaşır ki, Cenab-ı Hakk onun ihlas ve samimiyetine mükâfaten onu birçok harikalara mazhar eder. Sekiz-on kişinin kaldırmaktan aciz kaldıkları kale kapılarını tek eliyle kaldırıp kalkan olarak kullanır.

Sadedinde olduğumuz hadis, bu vesile ile *Hz. Ali*'nin mazhar olduğu bir duayı nebevî'nin eserinin ömrü boyunca onda müşahede edildiğini açıklamaktadır: Soğuk ve sıcağın tesirinden âzade kalmak.

6020 (١١٨) 33 حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى الْوَاسِطِيُّ. ثنا الْمُعَلَّى بْنُ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ. ثنا ابْنُ أَبِي ذِئْبٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ «الْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ سَيِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّةِ. وَأَبُوهُمَا خَيْرٌ مِنْهُمَا».

فى الزوائد: رواه الحاكم فى المستدرك من طريق المعلى بن عبد الرحمن، كالمصنف. والمعلى اعترض بوضع ستين حديثا فى فضل علىّ، قاله ابن معين. فالإسناد ضعيف. وأصله فى الترمذىّ والنسائىّ من حديث حذيفة بغير زيادة «وأبوهما خير منهما»

33. (118) **(6020)**- *İbnu Ömer radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Hasan ve Hüseyin cennet ehlinin gençlerinin efendileridir. Babaları onlardan daha hayırlıdırlar."**

AÇIKLAMA:

Burada, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* kendisi hayatta iken henüz temyiz safhasına ulaşma durumunda olan torunları *Hz. Hasan* ve *Hz. Hüseyin* efendilerimizi *"cennetteki gençlerin efendileri"* olarak tavsif buyurmaktadır. Bu durum, âlimleri *"kime genç denir?"* veya *"İnsan hangi yaşlarda genç sayılır?"* sorularını sormaya ve cevap aramaya sevketmiştir. İnsan ömrünün *çocukluk, gençlik, olgunluk, ihtiyarlık, düşkünlük* gibi birkısım safhalara ayrılması, birçok

yönden ehemmiyet arzeden bir husustur. Alimlerimizin bu meseleye verdikleri ehemmiyeti gösteren bir tahlilimizi aynen kaydedeceğiz:

GENÇLİK (Şebâbet): Bülûğdan sonra başlayıp kühûlet ve hatta şeyhûhete kadar geçen safhaya denir. Şehâbetin iptidâsında –ki bülûğdur– ittifâk edilmekle beraber müntehâsı hususunda ihtilâf edilmiştir. *Zeynü'd-Dîn el-Irâkî* kesin bir üslubla: *"Ashabımız nezdinde, 30 yaşına basıp bunu geçmeyene genç (şâbb) denir"* der. *Ebû Ca'fer et-Tahâvî* bu hususta sırf nusûsa dayanarak bize oldukça detaylı bir münâkaşa sunar. Hadisçilerin meseleye atfettikleri ehemmiyeti ve Kur'ân-ı Kerîm'in bu konudaki ayetlerini hatırlatmak maksadıyla burada hülasa edeceğiz:

Tahâvî, önce şebâbetin yani gençlik devresinin büluğla 40 yaş arasındaki devreye dendiği görüşünde olanları reddeder ve şahid olarak şu hadisi gösterir: *"Enes Hz. Peygamber'den şunu nakleder:* **"Ben rüyamda cennete girdim. Derken altundan mâmul bir kasrın önüne geldim. Bu kasr kime ait diye sordum. Kureyş'ten bir gence (فتى) ait dediler. Bana âit olduğunu zannettim. Fakat yine de kime diye sordum. "Ömer İbnu'l-Hattâb'a ait" dediler..."**

Tahâvî, burada, *"gerek Hz. Peygamber'in ve gerekse Hz. Ömer'in yaşça kırkın çok üstünde oldukları halde, hadiste "genç" kelimesiyle ifade edilmişlerdir"* demek ister ve bu iddiasına *Hz. Peygamber*'in torunları *Hasan* ve *Hüseyin* için henüz çocuk yaşlarında iken söylediği; **"Hasan ve Hüseyin, cennetteki gençlerin efendileridir"** sözüne dayanarak yapılacak itiraza da: *"Onların ahiretteki durumlarını nübüvveti icabı Allah'ın bildirmesiyle bilmiştir"* diye cevaplandırır. *Tahâvî,* burada *"cennetteki gençlerin efendisi"* ünvanını alan *Hz. Hasan* ve *Hüseyin*'in vefat ettikleri zamanki yaşlarının –ki birincisi 50 civârında, ikincisi 58 civarında idi– gençlik devresi içerisinde olduğunu ifade etmiş oluyor.

Tahâvî, sadece gençlik devresiyle ilgili işkâli bertaraf etmekle kalmaz, aynı metodla (yani nusûsa dayanarak) bütün yaş safhalarının tablosunu vermeye çalışır: *"Sonra gençlikten önceki ve gençlikten sonraki yaşlarının hakikatını ve bunlar için kullanılan tabirleri bulmak için araştırmamıza devam ettik. Cenab-ı Hakk'ın şu sözü karşımıza çıktı:* **"O Rabbiniz ki sizi önce topraktan, daha sonra da nutfeden yarattı, sonra da çocuk olarak (tıfl) çıkardı"** (Hacc 5). *Cenâb-ı Hakk burada insanı çocuk olarak çıkardığını bildirmektedir. Sonra O (celle celâluhu), bir başka ayette de çocukluğun (tufûliyyet) sonunu bildirmektedir:* **"Sizden olan çocuklarınız (etfâl) bülûğa erdikleri zaman, kendinden öncekiler gibi (odanıza girmek için) izin istesinler"** (Nûr 59).

Buradan anlarız ki, büluğa eren artık gençlik safhasına girmiştir. Bu safha Allah'ın istediği bir zamana kadar devam eder. Gençlik devresinin müddetini ve arkasından gelen safhayı aramaya devam ettik. Derken Cenâb-ı Hakk'ın şu âyeti imdadımıza yetişti: ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشُدَّكُمْ **"Sonra gençlikte zirveye ulaşırsınız"** (Gâfir 67). *Burada Cenab-ı Hakk'ın karşımıza ""gençliğin zirvesi (eşüdd) tâbirini çıkardığını görüyoruz. Bu mübhem tâbirin bir başka ayette tavzihini buluruz:* حَتّٰى إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً **"Sonra o, yiğitlik çağına erdiği (hele) kırk(ıncı) yıl(ın)a ulaş(ıp da tam kemâline var)dığı zaman..."** (Ahkâf 15). *Ayetten gençliğin bu yaşa kadar mı olduğunu, daha öteye de geçip geçmediğini anlarız. Cenab-ı Hakk ilk kaydettiğimiz âyette der ki:* ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشُدَّكُمْ ثُمَّ لِتَكُونُوا شُيُوخًا **"... Sonra sizi güçlü kuvvetli bir çağa erişmeniz için, sonra da ihtiyarlar olmanız için..."** (Gâfir 67). *Böylece kırktan sonra gençlikten çıkıp ihtiyarlığa girme ihtimali belirir. Fakat Cenab-ı Hakk'ı şöyle der buluruz:* **"O Rabb-ı Zî Şân ki sizleri önce topraktan sonra nutfeden yarattı..."** *Toprakla nutfe arasında bir ayırıcı var. Çünkü topraktan yaratılanlar ise onun evlâdlarıdır. Bu iki yaratılış arasında Allah'ın arzu etmiş olduğu miktarda zaman fasılası var. Cenab-ı Hakk'ın* لِتَبْلُغُوا أَشُدَّكُمْ ثُمَّ لِتَكُونُوا شُيُوخًا *sözü bunun gibidir. Binâenaleyh el-eşüdd safhasına ulaşmaları ile ihtiyarlar olmaları arasında da miktarını ancak Allah'ın bileceği belli bir müddet bulunması ihtimali var. Böylece o rüyayı gördüğü zaman Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm'ın yaşı kırkın üstündedir ve artık ihtiyâr sayılacak yaşın altındadır. Bu meselede işin iç yüzünü ancak Allah bilir."*

Bu tahlilimizin *"olgunluk (kuhûlet)"* safhasıyla ilgili kısmını az yukarıda 6009 numaralı hadiste özetleyerek kaydettik.

6021 (١٢٠) 34 حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الرَّازِيُّ. ثنا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى. أَنْبَأَنَا الْعَلاَءُ بْنُ صَالِحٍ، عَنِ الْمِنْهَالِ، عَنْ عَبَّادِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ؛ قَالَ: قَالَ عَلِيٌّ: أَنَا عَبْدُ اللَّهِ، وَأَخُو رَسُولِهِ ﷺ. وَأَنَا الصِّدِّيقُ الأَكْبَرُ. لاَ يَقُولُهَا بَعْدِي إِلاَّ كَذَّابٌ. صَلَّيْتُ قَبْلَ النَّاسِ لِسَبْعِ سِنِينَ.

فى الزوائد: هذا إسناد صحيح. رجاله ثقات. رواه الحاكم فى المستدرك عن المنهال. وقال: صحيح على شرط الشيخين.

34. (120) **(6021)**- *Hz. Ali radıyallahu anh* buyurdular ki: **"Ben Allah'ın kulu, Resülü'nün kardeşiyim ve ben Sıddîk-ı Ekber'im. Benden sonra sıddîk-ı ekber olduğunu söyleyen yalancıdan başkası değildir. İnsanlardan önce yedi yıl namaz kıldım."**

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Ali radıyallahu anh* burada, kendine has bazı imtiyazlı durumları zikretmektedir. Kişinin üzerinde tecelli eden ilahî lütufları övünme kastıyla değil de *tahdîs-i nimet* suretiyle zikretmesinin fahirlenmek böbürlenmek sayılmayacağını Duhâ suresinde geçen فَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ "Rabbinin nimetlerini anlat!" ayet-i kerîmesini şahid göstererek daha önce izah etmiştik, tekrar etmeyeceğiz.

2- *Hz. Ali*'nin kendisini *"Resûlullah'ın kardeşi ilan etmesi"*, siyer kitaplarımızda belirtildiği üzere hicretle herkesi kardeşlerken, *Hz. Ali*'yi *Resûlullah*'ın kimseyle kardeşlememesi karşısında *Ali*'nin müracaatı üzerine: **"Sen, ey Ali, dünyada da ahirette de benim kardeşimsin"** demiş olmasına dayanır.

3- *"Sıddîk-ı Ekberim"* sözünü *Sindî* şöyle açıklar: *"Sıddîk çok doğru söyleyen, hakkı tereddütsüz olarak kabul eden kimseye denir. Bu lakap, Hz. Ebu Bekr'e verilmiştir. Çünkü o, Aleyhissalâtu vesselâm'ı tereddütsüz tasdik etmiştir. Hz. Ali'nin bu sözü, Resûlullah'ı herkesten önce tasdik etmiş olduğuna ima etme gayesini güdebilir. Çünkü birkısım âlimler Hz. Ali'nin ilk iman eden kimse olduğunu kabul etmişlerdir."*

4- *Hz. Ali*'nin *"Herkesten önce yedi yıl namaz kıldım"* demesi de yaş durumuyla izah edilmiştir. Çünkü o çocuk iken müslüman oldu ve derhal namaza başladı. Muasırları arasında onun kadar erken yaşta müslüman olan yoktur. Onun yaşından en az yedi yaş büyük olanlar İslâm'a girmiş olunca onun namaz kılma işi, bir bakıma onlardan yedi yıl önce başlamış olmaktadır. Aksi taktirde, *"namaz emri gelince o namaz kılmaya hemen başladı, diğerleri ise yedi yıl sonra başladılar"* şeklinde bir anlayış ortaya çıkar ki, bu mâna bâtıldır, gerçekleri aksettirmez.

★ HZ. ABBAS

6022 (١٤٠) 35 حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ طَرِيفٍ. ثنا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ. ثنا الْأَعْمَشُ، عَنْ أَبِى سَبْرَةَ النَّخَعِىِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ كَعْبٍ الْقُرَظِىِّ،

عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ؛ قَالَ: كُنَّا نَلْقَى النَّفَرَ مِنْ قُرَيْشٍ، وَهُمْ يَتَحَدَّثُونَ. فَيَقْطَعُونَ حَدِيثَهُمْ. فَذَكَرْنَا ذٰلِكَ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَقَالَ «مَا بَالُ أَقْوَامٍ يَتَحَدَّثُونَ فَإِذَا رَأَوُا الرَّجُلَ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي قَطَعُوا حَدِيثَهُمْ. وَاللَّهِ، لاَ يَدْخُلُ قَلْبَ رَجُلٍ الْإِيمَانُ حَتَّى يُحِبَّهُمْ لِلَّهِ وَلِقَرَابَتِهِمْ مِنِّي».

في الزوائد: رجال إسناده ثقات. إلا أنه قيل: رواية محمد بن كعب عن العباس مرسلة.

35. (140) (6022)- *Hz. Abbâs İbnu Abdilmuttalib* anlatıyor: *"Kureyş'ten bir grup kendi aralarında konuşurken biz onlara rastladığımızda yanlarına varınca konuşmalarını keserlerdi. Durumu Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a anlattık. Şöyle buyurdular:* **"İnsanlara ne oluyor ki, kendi aralarında konuşurlarken Ehl-i Beytimden bir adamı görünce konuşmalarını kesiyorlar. Allah'a yemin olsun! Onları Allah için ve bana olan akrabalıkları için sevmeyenlerin kalplerine iman girmez."**

AÇIKLAMA:

Sindî bu konuşmaların sır mahiyetinde olmadığına, hususiyet arzetmeyen konular olması gerektiğine dikkat çeker. Çünkü hususiyet arzeden, sır olan konuşmaların yabancıya karşı kesilmesi ayıplanamaz der. Öyleyse Kureyşliler, öfke ve düşmanlıklarını ifade etmek için konuşmalarını kesmekte idiler. Nitekim *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın sert çıkışı da bunu teyid eder.

Resûlullah'ın Âl-i Beyti sevmelerini mü'minlere emretmesi şu âyetin muhtevasına uygundur قُلْ لاَ اَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْراً اِلاَّ الْمَوَدَّةَ فِى الْقُرْبٰى **"(Ey Resulüm, onlara) de ki: "Tebliğ vazifem karşılığında sizden bir ücret istemiyorum. Sizden istediğim akrabaya ve Ehl-i Beytime karşı muhabbettir"** (Şûra 23).

Şu halde Âl-i Beyti, hem Allah'ın rızası, hem de *Resul-i Ekrem*'in hoşnutluğu için, mü'minler sevmelidirler, radıyallahu anhüm ecmaîn.

6023 (١٤١) 36 حدّثنا عَبْدُ الْوَهَّابِ بْنُ الضَّحَّاكِ. ثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ نُفَيْرٍ، عَنْ كَثِيرِ بْنِ مُرَّةَ الْحَضْرَمِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ

اللّهِ ﷺ «إِنَّ اللّهَ اتَّخَذَنِى خَلِيلاً كَمَا اتَّخَذَ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلاً. فَمَنْزِلِى وَمَنْزِلُ إِبْرَاهِيمَ فِى الْجَنَّةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُجَاهَيْنِ. وَالْعَبَّاسُ بَيْنَنَا مُؤْمِنٌ بَيْنَ خَلِيلَيْنِ».

فى الزوائد: إسناده ضعيف، لاتفاقهم على ضعف عبد الوهاب. بل قال فيه أبو داود: يضع الحديث. وقال الحاكم: رَوى أحاديث موضوعة. وشيخه إسماعيل اختلط بأَخَرَةٍ. وقال ابن رجب: انفرد به المصنف وهو موضوع. فإنه من بلايا عبد الوهاب. وقال فيه أبو داود. ضعيف الحديث.

36. (141) (6023)- *Abdullah İbnu Amr* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Allah Teâla hazretleri beni kendisine Halîl ittihaz etti, tıpkı İbrahim aleyhisselâm'ı Halîl ittihaz ettiği gibi. Kıyamet günü, cennette benim menzilimle İbrahim aleyhisselâm'ın menzili yüz yüzedir. Abbâs da aramızda, iki Halîl arasında bir mü'mindir."**

AÇIKLAMA:

Hz. Abbâs radıyallahu anh, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm efendimizin en çok sevdiği zâtlardan biridir. Onun *Resûlullah* nezdinde öyle yüce bir hatırı ve hürmeti vardır ki, *Resûlullah* onu hiç kırmazdı. Ashab, *Aleyhissalâtu vesselâm* nezdinde görülmesi gereken işleri için çoğu kere onu şefaatçi yaparlardı. Bir Buhârî rivayeti *Hz. Ömer*'in, yağmur duasına çıktığı vakit, *Abbas*'la tevessül edip: *"Allah'ım... Sana peygamberimizin amcası Abbas ile tevessül ediyor, yağmur diliyoruz. Onun yüzüsuyu hürmetine yağmur ver!"* diye dua ettiğini ve her seferinde duasının kabul gördüğünü belirtir.

Hz. İbrahim'le de irtibatlanması, *Aleyhissalâtu vesselâm* gibi onun da o yüce ve pâk nesilden gelmesi ve onun torunları arasında yer almasından ileri gelir. *Hz. Abbâs, Resûlullah* daha hicret etmemiş iken, Mekke'de zahirde müşrik olduğu halde, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ı sevmiş ve himaye etmiştir.

★ HZ. HASAN VE HZ. HÜSEYİN

6024 (١٤٣) 37 حدّثنا عَلِىُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ أَبِى عَوْفٍ أَبِى الْجَحَّافِ، وَكَانَ مَرْضِيًّا، عَنْ أَبِى حَازِمٍ،

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ «مَنْ أَحَبَّ الْحَسَنَ وَالْحُسَيْنَ فَقَدْ أَحَبَّنِى، وَمَنْ أَبْغَضَهُمَا فَقَدْ أَبْغَضَنِى».

فى الزوائد : إسناده صحيح، رجاله ثقات.

37. (143) (6024)- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Hasan ve Hüseyn'i kim severse mutlaka beni de sevmiştir. Kim de onlara buğzetmişse mutlaka bana da buğzetmiştir."**

6025 (١٤٤) 38 **حدّثنا** يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ. ثنا يَحْيَى بْنُ سَلِيمٍ، عَنْ عَبْدِ اللّهِ بْنِ عُثْمَانَ ابْنِ خُثَيْمٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِى رَاشِدٍ؛ أَنَّ يَعْلَى بْنَ مُرَّةَ حَدَّثَهُمْ أَنَّهُمْ خَرَجُوا مَعَ النَّبِىِّ ﷺ إِلَى طَعَامٍ دُعُوا لَهُ. فَإِذَا حُسَيْنٌ يَلْعَبُ فِى السِّكَّةِ. قَالَ: فَتَقَدَّمَ النَّبِىُّ ﷺ أَمَامَ الْقَوْمِ، وَبَسَطَ يَدَيْهِ. فَجَعَلَ الْغُلاَمُ يَفِرُّ هٰهُنَا وَهٰهُنَا. وَيُضَاحِكُهُ النَّبِىُّ ﷺ حَتَّى أَخَذَهُ. فَجَعَلَ إِحْدَى يَدَيْهِ تَحْتَ ذَقَنِهِ، وَالأُخْرَى فِى فَأْسِ رَأْسِهِ فَقَبَّلَهُ. وَقَالَ «حُسَيْنٌ مِنِّى، وَأَنَا مِنْ حُسَيْنٍ. أَحَبَّ اللّهُ مَنْ أَحَبَّ حُسَيْناً. حُسَيْنٌ سِبْطٌ مِنَ الأَسْبَاطِ».

حدّثنا عَلِىُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ مِثْلَهُ.

فى الزوائد: إسناده حسن. رجاله ثقات.

38. (144) (6025)- *Ya'la İbnu Mürre radıyallahu anh*'ın anlattığına göre: *"Bir grup ashab, Resûlullah'la birlikte Aleyhissalâtu vesselâm'ın davet edildiği bir yemeğe gittiler. Yolda, Hüseyn'e rastladılar, çocuklarla oynuyordu.*

Ya'la der ki: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (çocuğu görünce) ilerleyip cemaatin önüne geçip, (onu tutmak için) ellerini açtı. Çocuk ise sağa sola kaçmaya başladı. Resûlullah da onu takliden sağa sola koşarak, tutuncaya kadar peşinde koştu. Yakalayınca ellerinden birini çenesinin altına diğerini de ensesine koyup öptü ve: **"Hüseyin bendendir, ben de Hüseyin'denim! Kim Hüseyin'i severse Allah da onu sevsin. Hüseyin sıbt'lardan bir sıbttır (torun)!"** *buyurdu."*

AÇIKLAMA:

1- Hadis, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın, torunu *Hz. Hüseyin*'e karşı ne kadar kuvvetli bir sevgi beslediğini göstermektedir. *Bediüzzaman, Resûlullah*'ın, torunları olan *Hz. Hasan* ve *Hz. Hüseyin*'e karşı izhar ettiği fevkalâde sevginin aradaki kan bağından gelen bir sevgiden ziyade, ileride onların nesillerinden gelip İslâm'a büyük hizmet verip, ümmete her hususta rehberlik edecek büyük zatlar sebebiyle olduğunu söyler. Yani o nebevî ilgi ve sevgi, onların nübüvvet vazifesine olacak hizmetleri sebebiyledir, o küçüklere olan sevgide onların neslinden gelecek büyüklere olan takdirlerinin, sevgilerinin tezahürü vardır.

2- Hadiste çocukların öpülmesine hem cevaz ve hem de teşvik vardır. Bu hadisin açıklanması sadedinde İslâm ülemâsı öpmenin çeşitlerini şöyle belirtirler:

★ *Ta'zim öpmesi:* Mü'minin, saygı duyduğu büyükleri öpmesi gibi.

★ *Şefkat öpmesi:* Çocuğun kendi ana ve babasını öpmesi gibi.

★ *Merhamet öpmesi:* Baba ve annenin kendi çocuğunu öpmesi gibi.

★ *Şehvet öpmesi:* Kişinin eşini öpmesi gibi.

★ *Muhabbet öpmesi:* Kardeşlerin birbirlerinin yanağını öpmesi gibi.

★ *Dinî öpmek:* Haceru'l-Esved'in öpülmesidir.

Şehvet öpmesi zevc-zevce arasında caizdir, onun dışında caiz değildir.

Resûlullah'ın çocukları sevip öpmesiyle ilgili teferruatı daha önce kaydettiğimiz için burada tekrar etmeyeceğiz.

3- *Hüseyin* için *sıbt* tabirinin kullanılmış olmasına gelince: *Sıbt* torun demektir. *Hüseyin esbattan bir sıbttır* demekle, *Resûlullah*'ın *Hüseyin*'le olan beraberliğini ifade etmeyi kastettiği belirtilmiştir: *Hüseyin, Resûlullah*'a torun olmaya layık, onun hakkını verecek bir şahsiyettir. Bazı alimler sıbtı "kabile" manasında anlayarak, hadisi *Hz. Hüseyin*'in neslinin devam edip çoğalacağına hamletmişlerdir. *Sıbt* kelimesinin *ümmet* manasına da kullanıldığını nazar-ı dikkate alan alimler, *Hz. Hüseyin*'in hayır sıfatlarda kemale erdiğini gözönüne alarak *"O kendi başına müstakil bir ümmettir"* demişlerdir. Ayet-i kerîme'de de *Hz. İbrahim* müstakil bir ümmet olarak tavsif edilmiştir. إِنَّ إِبْرٰهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِلّٰهِ **"Şüphesiz İbrahim hak dine yönelen, Allah'a itaate devam eden, bütün güzel vasıfları nefsinde cem eden bir ümmet idi"** (Nahl 120). *Resûlullah* da bazı şahısları *"tek başına bir ümmet"* olarak tavsif etmiştir.

★ **EBU ZERR - MİKDAD**

6026 (١٥٠) 39 حدّثنا أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ الدَّارِمِيُّ. ثنا يَحْيَى بْنُ أَبِي بُكَيْرٍ. ثنا زَائِدَةُ بْنُ قُدَامَةَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ أَبِي النَّجُودِ، عَنْ زِرِّ بْنِ حُبَيْشٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ؛ قَالَ: كَانَ أَوَّلَ مَنْ أَظْهَرَ إِسْلاَمَهُ سَبْعَةٌ: رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، وَأَبُو بَكْرٍ، وَعَمَّارٌ، وَأُمُّهُ سُمَيَّةُ، وَصُهَيْبٌ، وَبِلاَلٌ، وَالْمِقْدَادُ. فَأَمَّا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَمَنَعَهُ اللَّهُ بِعَمِّهِ أَبِي طَالِبٍ. وَأَمَّا أَبُو بَكْرٍ فَمَنَعَهُ اللَّهِ بِقَوْمِهِ. وَأَمَّا سَائِرُهُمْ، فَأَخَذَهُمُ الْمُشْرِكُونَ وَأَلْبَسُوهُمْ أَدْرَاعَ الْحَدِيدِ وَصَهَرُوهُمْ فِي الشَّمْسِ. فَمَا مِنْهُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلاَّ وَقَدْ وَاتَاهُمْ عَلَى مَا أَرَادُوا. إِلاَّ بِلاَلاً. فَإِنَّهُ هَانَتْ عَلَيْهِ نَفْسُهُ فِي اللَّهِ، وَهَانَ عَلَى قَوْمِهِ. فَأَخَذُوهُ، فَأَعْطَوْهُ الْوِلْدَانَ. فَجَعَلُوا يَطُوفُونَ بِهِ فِي شِعَابِ مَكَّةَ وَهُوَ يَقُولُ: أَحَدٌ، أَحَدٌ.

فى الزوائد: إسناده ثقات. رواه ابن حبان فى صحيحه، والحاكم فى المستدرك من طريق عاصم بن أبى النجود، به.

39. (150) **(6026)**- *Abdullah İbnu Mes'ud* anlatıyor: *"İslâm'ı ilk izhar eden yedi kişi idi: Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Ebu Bekr, Ammâr, annesi Sümeyye, Süheyla, Bilâl ve Mikdâd.*

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı Cenab-ı Hak amcası Ebu Talib'le korudu. Hz. Ebu Bekr'i Allah kavmi ile korudu. Diğerlerine gelince, müşrikler onları tutup, demirden zırhlar giydirdiler ve vücutlarının yağlarını eritmek üzere kızgın güneşte dağladılar. Bunlardan hiçbiri müşriklerin yaptıklarına dayanamadı, hepsi de onların isteklerine boyun eğmek zorunda kaldı. Bilâl hariçti. Çünkü o, nefsini Allah yolunda alçalttı da alçalttı. Azab veren kavmi de onu öldürmeyi küçümsediler. Onu tutup çocuklara teslim ettiler. Bu aylak gürûh onu Mekke sokaklarında ve dağ yollarında eziyet vererek dolaştırıp eğlendiler. O, bunlara aldırmayıp: "Allah birdir Allah birdir!" demeye devam etti."

AÇIKLAMA:

Burada İslâm'ı ilk benimseyenlerin maruz kaldıkları muamele ve işkenceler anlatılmaktadır. Görüldüğü üzere ilk müslümanlardan güçlü ve itibarlı ailelere mensup olanlar müşriklerin kötü muamelelerini hafif atlatmışlardır. Sözgelimi *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* ve *Hz. Ebu Bekr radıyallahu anh*, itibarlı olan aileleri sebebiyle korunmuşlardır. Fakat garibanlar, zahiren bile olsa dinlerinden dönmek zorunda kalmışlardır. Arabistan'ın kızgın güneşlerinde demir zırhlar giydirilip güneşte bırakılmaları az bir işkence değildir. Aşırı şekilde ısınan demir vücudu yakıp, yağları cızır cızır eritmektedir.

Bu çeşit işkencelere aldırmayan tek kişinin *Bilal-i Habeşî* olduğu belirtilmektedir. *Bilâl*, inancı için varlığını hiçe saymış, bu yolda taviz vermektense her çeşit işkenceyi çekmeye razı olmuştur. Onun hayatı menkîbelerle doludur. Daha önce *Hz. Bilal*'den söz ettiğimiz için burada tekrar etmeyeceğiz.

Sümeyye radıyallahu anhâ imanı uğrunda işkence altında ilk şehid olan âbidevî insandır. *Sümeyye Bintu Hubbât* diye bilinir, aslen Yemenlidir. *Ebu Huzeyfe İbnu'l-Muğîre el-Mahzûmî*'nin cariyesi idi. *Yâsir, Ebu Huzeyfe*'nin halifi idi. *Yasir*'i *Sümeyye* ile evlendirdi. Bu mutlu evlilikten *Ammâr* dünyaya geldi. *Ebu Huzeyfe* onu azad etti.

Hz. Sümeyye radıyallahu anhâ İslâm'la müşerref olan ilklerdendir. Bazı rivayetlere göre ilk yedininyedincisidir.[26] Allah yolunda en şiddetli azab çekenlerden biridir. Ancak o yapılan işkencelere ölünceye kadar tahammül etmiş ve fakat inancından, *Resûlullah*'a alenî olarak bağlılıktan vazgeçmemiştir.

Aslında İslâm için işkenceye uğramakta *Sümeyye Hâtun* yalnız değildir; kocası *Yâsir, oğlu Ammar* yani *Yâsir* ailesinin hepsi dahildir. Birgün *Aleyhissalâtu vesselâm efendimiz* onlara, Mekke'nin Ebtah semtinde işkence edilirken rastgelir. صَبْرًا آلَ يَاسِرٍ ، مَوْعِدُكُمُ الجَنَّةُ **"Ey Âl-i Yâsir, sabredin, Allah size cenneti vaadetmiştir!"** buyurur.

Sümeyye radıyallahu anhâ, Ebu Cehl müşrikinin harbe darbesi altında can vermiştir. Kocası *Yâsir İbnu Âmir* de işkence altında can verenlerdendir. Allah bize onları şefaatçi kılsın! Amin!

---

(26) Diğerleri: *Hz. Peygamber aleyhisalâtu vesselâm, Hz. Ebu Bekr, Bilal, Habbâb, Süheyb ve Ammâr radıyallahu anhüm ecmaindir.*

★ HABBÂB

6027 (١٥٣) 40 حدّثنا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، وَعَمْرُو بْنُ عَبْدِ اللَّهِ. قَالاَ: ثنا وَكِيعٌ. ثنا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِى إِسْحٰقَ، عَنْ أَبِى لَيْلَى الْكِنْدِيِّ؛ قَالَ: جَاءَ خَبَّابٌ إِلَى عُمَرَ، فَقَالَ: ادْنُ. فَمَا أَحَدٌ أَحَقَّ بِهٰذَا الْمَجْلِسِ مِنْكَ، إِلاَّ عَمَّارٌ. فَجَعَلَ خَبَّابٌ يُرِيهِ آثاراً بِظَهْرِهِ مِمَّا عَذَّبَهُ الْمُشْرِكُونَ.

فى الزوائد: إسناده صحيح.

40. (153) **(6027)**- *Ebu Leyla el-Kindî* anlatıyor: *"Habbab, Hz. Ömer radıyallahu anhümâ'ya uğramıştı. Hz. Ömer:*

"Yaklaş. Buraya, Ammâr'dan başka kimse senden daha layık değildir" dedi. Sonra, Habbâb, müşriklerin yaptıkları işkencelerden sırtında kalan izleri Hz. Ömer'e göstermeye başladı."

AÇIKLAMA:

Habbâb İbnu Eret de ilk müslüman olanlardandır. O da Mekke'ye sonradan gelenlerdendir. Bu sebeple hâmisizdir ve pek ağır işkencelere maruz kalmıştır. Yakılmış ateşin üzerine çıplak olarak yatırılmış, vücudundan akan yağlar ateşi söndürmüştür. Bu yanıklardan hasıl olan yara izleri ömrünün sonuna kadar vücudundan silinmediği gibi, o yaralardan bâki kalan bir kısım rahatsızlıklar da tamamen geçmemiş, hayatı boyunca tedaviye başvurmuştur.

Bu yüce sahabi hakkında da daha önce açıklama geçtiği için kısa kesiyoruz.

★ BEDİR EHLİ

6028 (١٦١) 41 حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ. ثنا جَرِيرٌ. ح وَحَدَّثنا عِلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ثنا وَكِيعٌ ح وثنا أَبُو كُرَيْبٍ. ثنا أبو مُعَاوِيَةَ. جَمِيعاً عَنِ الأَعْمَشِ، عَنْ أَبِى صَالِحٍ، عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «لاَ تَسُبُّوا أَصْحَابِى. فَوَ الَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ! لَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ أَنْفَقَ مِثْلَ أُحُدٍ ذَهَباً مَا أَدْرَكَ مُدَّ أَحَدِهِمْ وَلاَ نَصِيفَهُ».

فى الزوائد: إسناده صحيح.

41. (161) (6028)- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Ashabıma sebbetmeyin. Nefsimi elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin ederim ki, şayet sizden biri, Uhud dağı kadar çok altın infak etse, ashabımdan birinin bir müdd hatta onun yarısı kadarki infakına, sevapta yetişemez."**

AÇIKLAMA:

1- Hadis, ashabın diğer müslümanlara üstünlüğünü ifade etmede mühim bir nassdır. Ancak, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın muhatabı kimlerdir hususu bazı açıklamaları gerekli kılmıştır. Çünkü, normal olarak, *Aleyhissalâtu vesselâm efendimizi* mü'min olarak görüp mü'min olarak ölen herkese şerefbahş olan sahabî ünvanı verilmektedir. Şârih *Sindî*, muhataplar hakkındaki yorumları şöyle özetler:

1) Kendisinden sonra gelecek olan mü'minlerdir.

2) Asr-ı saadette yaşadığı halde sahabe olma şerefini kazanamamış müslümanlardır. Böylelerine muhadram da denir. Hadis, gelecekteki müslümanların da bu gruba dahil olacağına delalet eder.

3) Birkısım alimler, muhatabın bazı sahabiler olduğunu söylemiştir. Nitekim, rivayette geldiğine göre, *Hz. Halid İbnu Velid* ile *Hz. Abdurrahman İbnu Avf radıyallahu anhümâ* bozuşurlar. Bu sebeple *Halid, Abdurrahman*'a sebbeder. Durum *Aleyhissalâtu vesselâm*'a intikal edince, sadedinde olduğumuz hadis-i şerif sudûr eder. *Abdurrahmân*'ın ilk İslâm'a girenlerden, *Hâlid*'in de muahharan İslâm'la şereflenenlerden olduğu gözönüne alınınca, *Aleyhisalâtu vesselâm*'ın **"Benim ashabım"** tabiriyle ilkleri kastettiği anlaşılır.

4) *Sübkî, Resûlullah*'ın *"Benim ashabım"* sözüyle Mekke fethinden önce İslâm'a girenleri kastettiğini söyler. Nitekim bu görüşü destekleyen bir ayette لاَيَسْتَوِى مِنْكُمْ مَنْ اَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ **"...Sizden Mekke'nin fethinden önce bağışta bulunan ve cihad edenler, diğerleriyle bir olmaz. Onların derecesi daha sonra bağışta bulunan ve cihad edenlerden daha büyüktür..."** (Hadid 10) buyrulmuştur.

Alimlerimizin hadislerden çıkardığı her bir mânanın muteber olduğu bir durum vardır. Zaten *Aleyhissalâtu vesselâm, cevâmi'u'l-kelim*le mümtaz kılınmıştır. Öyleyse burada da hem yaşadığı devrin şartlarına uyan, hem de muahhar devirlere uyan mânaların hepsinin murad olduğuna hükmedeceğiz. Bu durumda bize göre, hadis ülemâsının *sahabî* tarifine uyan bir zatın bir veya yarım *müdd*

miktarındaki bir infakı, *sahabî* olmayan bir kimsenin Uhud dağı azametinde altın infakından daha makbuldür, Allah indinde daha sevaplıdır. Bu anlayış, ehl-i sünnet ülemâsının, *"en âmî bir sahabenin, ilim, velâyet vesair hususlarda en yüce mertebede olan bir başkasından daha üstün olduğuna dair prensibine de muvafıktır. Sahabi bu dinin müessisi olması sebebiyle "sebep olan, yapan gibidir" sırrınca, arkadan Kıyamet'e kadar gelecek ümmetin sevabına da aynen iştirak etmektedir. Bu sebeple Allah yolunda, Uhud dağı miktarınca altın bağışlayan kimse âmî bir sahabiye yetişemez. Çünkü bu kimsenin sevabı, sahabinin defterine de işlemektedir. Ayrıca, meselenin bir başka yönü, sahabenin doğrudan doğruya, Resûlullah'tan tefeyyüz etmenin imtiyazına sahip olmasıdır."*

Daha önce bu hususlar açıklandı.

2- Şunu da belirtelim ki, Ashab arasında cereyan eden bazı elîm hadiseler, bize, Ashab'tan birine sebbetme ruhsatı tanımaz. Ehl-i sünnet âlimleri Ashab'a sebbetmenin büyük günah olduğu hususunda tereddüt etmemiştir. Çünkü onlar müçtehiddir. Dinin selameti, Allah'ın rızası için yaptıkları içtihadda farklı neticelere vardılar. Siyaset araya girince li-hikmetin aralarında elim hadiseler husûle geldi. Bu hal mü'minlerin onlardan birkısmına sebbini caiz kılmaz. Cumhûr, sahabeden birine sebbedenin ta'zir cezasına çarptırılacağına hükmetmiştir. Mâlikilerden bazıları ise *"ölüm cezasına çarptırılacağını"* söylemiştir. Şu halde ashabın tamamı ülemâ-yı kirama göre, bu ümmet-i merhumenin müşterek mefâhirlerinden biridir. Onlara olan sevgi ve hürmet de İslâm'ın şeairindendir. Cenab-ı Hak samimi müslümanları herhangi bir sahabiye sebbetme dalaletinden muvafaza buyursun. Amin!

3- Hadiste geçen *müd,* muhtelif seferler açıklandı. Kısaca tekrar etmek gerekirse, iki avuçluk bir miktar olup 260 dirhem kadardır. Bir dirhem yaklaşık 3.2 gramdır.

★ ENSÂR

6029 (١٦٤) **42** حدّثنا عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ. ثنا ابْنُ أَبِى فَدَيْكٍ، عَنْ عَبْدِ الْمُهَيْمِنِ بْنِ عَبَّاسِ ابْنِ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «الْأَنْصَارُ شِعَارٌ وَالنَّاسُ دِثَارٌ. وَلَوْ أَنَّ النَّاسَ اسْتَقْبَلُوا وَادِياً أَوْشِعْباً، وَاسْتَقْبَلَتِ الْأَنْصَارُ وَادِياً،

لَسَلَكْتُ وَادِىَ الْأَنْصَارِ. وَلَوْلاَ الْهِجْرَةُ لَكُنْتُ امْرَاءًا مِنَ الْأَنْصَارِ».

فى الزوائد: إسناده ضعيف والآفة من عبد المهيمن، وباقى رجاله ثقات.

42. (164) (6029)- *Sehl İbnu Sa'd radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Ensâr iç gömlek, insanlar da dış gömlek (mesabesinde)dirler. Eğer insanlar, bir vadiye veya bir koyağa (dağlardaki düzlük) yönelirken Ensar da bir başka vadiye yönelecek olsa ben, Ensar'ın gittiği vadiyi takip ederdim. Eğer hicret olmasaydı ben Ensar'dan bir kimse olurdum."**

6030 (١٦٥) 43 حدّثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِى شَيْبَةَ. ثنا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ.
حَدَّثَنِي كَثِيرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرِو ابْنِ عَوْفٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛
قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «رَحِمَ اللَّهُ الْأَنْصَارَ، وَأَبْنَاءَ الْأَنْصَارِ، وَأَبْنَاءَ
أَبْنَاءِ الْأَنْصَارِ».

فى الزوائد: إسناده ضعيف.

43. (165) (6030)- *Amr İbnu Avf radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:* **"Allah, Ensarı, Ensarın oğullarını, Ensarın oğullarının oğullarını rahmetine bandırsın"** *buyurdular."*

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisler, ashabın bir bölümünü teşkil eden Ensâr'ın, bir bütün olarak, faziletçe üstünlüğünü belirtmektedir. Şöyle ki, *şi'âr* bedene değen en içteki giysidir. Buna dilimizde *iç gömlek* denir. Ensâr, *Aleyhissalâtu vesselâm*'a maddi ve mânevi yakınlığı sebebiyle diğer sahabelerden daha üstün bir durum elde etmiş, *Resûlullah*'a yakınlık kazanmıştır. Onların Akabe biatlarıyla *Resûlullah*'a tanıdıkları himaye ve hicretten sonra da başta *Aleyhissalâtu vesselâm* olmak üzere bütün hicret edenlere sundukları yardım ve fedâkarlıklar, onlara İslâm'da ayrı bir makam kazandırmıştır. Bu hadiste *Aleyhissalâtu vesselâm,* ıtlakı üzere, bütün Ensar'ın efdaliyetini beyan etmektedir.

2- Bu hadisin esbab-ı vürudu daha önce de geçti: Huneyn savaşından elde edilen ganimetin taksimi sırasında *Aleyhissalâtu vesselâm,* İslâm'a yeni girmiş olan Mekkelilerin ileri gelenlerine *müellefe-i kulûb* olarak bol bol vermişti. Bu durum Ensar arasında *"Resûlullah hemşehrilerine kavuştu, artık bizi terkede-*

cek..." şeklinde dedikoduların çıkmasına sebep olmuştu. Bunları işiten *Aleyhis-salâtu vesselâm* Ensarı toplayarak bir hitabede bulunur. Bu konuşmada birkısım Mekkelilere çokca verişinin maksadını belirtir, sonra da yukarıda görüldüğü üzere, Ensarın kendi nazarındaki yüce makamını belirtir. Ensar bu açıklama üzerine duygulanıp gözyaşları dökerler.

★ **HARİCÎLER**

6031 (١٧١) 44 **حدّثنا** أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَسُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. قَالاَ: ثنا أَبُو الأَحْوَصِ عَنْ سِمَاكٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «لَيَقْرَأَنَّ الْقُرْآنَ نَاسٌ مِنْ أُمَّتِي. يَمْرُقُونَ مِنَ الإِسْلاَمِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَّةِ».

فى الزوائد: هذا إسناد ضعيف.

44. (171) **(6031)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ* anlatıyor: "*Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Ümmetimden bir grup insan Kur'ân'ı muhakkak surette okuyacak. Ancak bunlar, okun avı süratle delip geçtiği gibi dinden çıkacaklar."

AÇIKLAMA:

Bu manada başka rivayetler Sahiheyn ve diğer birkısım kaynaklarda da gelmiştir. Allahu âlem, *Resûlullah* bu hadislerinde, "*Biz Kur'ân'ı tanırız, sünneti tanımayız*" gibi sözlerle sünneti, icmayı, ülemâyı reddeden gürûha işaret buyurmaktadır. İslâm tarihinde zaman zaman bu çeşit iddia sahipleri zuhûr etmiş, saman alevi gibi parlayıp sönmüşlerdir. Cehalete dayanan mutantan, kof sözlerinin teşkil ettiği büyü, ilmin elmas kılınçlarıyla bozulunca efkar-ı amme nazarında itibarlarını çabucak yitirmişlerdir. *Aleyhissalatu vesselâm* bu çeşit sapıklıkların Kıyamet'e kadar tekerrür edeceğini bildirmekte, sapık ahkâmlarını –hep Kur'ân'a dayandırarak– kestiklerini belirtmektedir.

Dolayısıyla hadiste, sadece Kur'ân'ı esas alarak ortaya çıkacak iddia sahiplerine karşı mü'minler uyarılmakta, onlara karşı müteyakkız olmak istenmektedir. Bir kere daha tekrar edelim: Kur'ân-ı Kerîm'in pekçok ayeti, anlaşılması için "*sünnet*" kelimesiyle ifade edilen *Resûlullah*'ın, ashabın, tâbiun ve etbauttâbiîn ülemâsının sözlerine ve tatbikatına müracaatı gerekli kılar. Bu aslî kaynaklar, şu veya bu mülahaza ile aradan çıkarıldı mı, geriye isteyenin istediğini söyle-

mesi kalır. Kur'ân böylece, her devre hakim olan modaya, hevâya göre tefsir edilmeye kalkılır. Nitekim günümüzde, Batı menşe'li hevâyı İslâm'a adapte etmek isteyenler *"Biz sadece Kur'ân'ı tanırız, sünneti tanımayız"* demeye gelen iddialar ortaya atmaya başlamışlardır.

İslâm ülemâsı, Kur'ân'ın anlaşılmasında *"sünnet"* e müracaatı esas alan kitleye *ehl-i sünnet* demiş, sünneti reddedip *"hevâ"* yı esas alan zümrelere de *ehl-i hevâ, ehl-i bid'a* demiştir. Sünnete müracaat etmenin, Kur'ân emri olduğunu daha önce açıkladık.

6032 (١٧٢) 45 حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ. أَنْبَأَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرِ ابْنِ عَبْدِ اللَّهِ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِالْجِعْرَّانَةِ وَهُوَ يَقْسِمُ التِّبْرَ وَالْغَنَائِمَ. وَهُوَ فِي حِجْرِ بِلاَلٍ. فَقَالَ رَجُلٌ: اعْدِلْ يَا مُحَمَّدُ! فَإِنَّكَ لَمْ تَعْدِلْ. فَقَالَ «وَيْلَكَ! وَمَنْ يَعْدِلُ بَعْدِي إِذَا لَمْ أَعْدِلْ؟» فَقَالَ عُمَرُ: دَعْنِي يَارَسُولَ اللَّهِ! حَتَّى أَضْرِبَ عُنُقَ هٰذَا الْمُنَافِقِ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «إِنَّ هٰذَا فِي أَصْحَابٍ، أَوْ أُصَيْحَابٍ لَهُ، يَقْرَؤُنَ الْقُرْآنَ لاَ يُجَاوِزُ تَرَاقِيَهُمْ. يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَّةِ».

في الزوائد: إسناده صحيح.

45. (172) **(6032)**- *Hz. Câbir İbnu Abdillah radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Ciirrâne'de, işlenmemiş altın ve ganimetleri taksim ediyordu. Taksim edilen mal Hz. Bilal'in eteğinde idi. Bir adam:*

"Ey Muhammed adil ol! Çünkü adalet etmiyorsun!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: **"Yazık sana! Eğer ben de adil olmazsam, benden sonra kim daha âdil olur?"** *diye mukabele etti. Hz. Ömer, (Resûlullah'ın üzüldüğünü farkederek):*

"Ey Allah'ın Resûlü! Bana müsaade buyurun şu münafığın kellesini uçurayım!" talebinde bulundu. Aleyhissalâtu vesselâm:

"İşte bu adamın mutlaka arkadaşları –veya arkadaşçıkları– var. Bunlar Kur'ân'ı okurlar, ama okudukları gırtlaklarından aşağı geçmez. Bunlar, okun avı delip geçmesi gibi dinden çıkıp giderler!" *buyurdular."*

AÇIKLAMA:

Bu hâdise, Mekke fethinden hemen sonra vukûa gelen Huneyn savaşını müteakip meydana gelmiştir. Bazı rivayetler Medine'de de benzer bir hadisenin vukuundan bahseder. *İbnu Hacer*, benzer iki ayrı hadisenin olabileceğine dikkat çeker.

Huneyn'de bol miktarda ganimet elde edilmişti. Çünkü Havazinli liderler, zaferi garantilemek, askerlerini ciddi şekilde savaştırabilmek için, mal-mülk, efrad-ı aile her ne varsa cephenin gerisine sevketmişlerdi. Savaşı kaybedince hepsi ganimet oluverdi. *Vâkidî*'nin kaydına göre her bir müslüman askere 40 koyun ve 4 deve düşmüştü. *Resûlullah* humus denen beştebirlik *devlet* payından *müellefe-i kulûb* denen kalpleri kazanılacak yeni müslümanlara yani Mekke'nin ileri gelenlerine bol bol vermişti. İtirazcıyı o saygısız davranışa bu farklılık itmiş olmalıdır. *İbnu İshâk* bu kimsenin *Zülhüveyrisa* adında bir Temimli olduğunu, sonra Hâricîlerin başına geçtiğini, onlarla Nehrevan'da yapılan meşhur savaşta katledildiğini belirtir.

Hadisenin teferruatı, muhtelif vesilelerle kitabımızda geçmiştir.

6033 (١٧٣) 46 حدّثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا إِسْحَٰقُ الأَزْرَقُ، عَنِ الأَعْمَشِ، عَنِ ابْنِ أَبِي أَوْفَى؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «الْخَوَارِجُ كِلاَبُ النَّارِ»

في الزوائد: إن رجال الإسناد ثقات. إلا أن فيه انقطاعا.

46. (173) (6033)- *İbnu Ebi Evfa* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Hâriciler cehennemin köpekleridir."**

AÇIKLAMA:

Resûlullah devrinde Haricî denen bir zümre yok ise de, bunu *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın istikbale mâtuf gaybî ihbar nev'ine giren mucizelerden biri sayabiliriz. Nitekim, devrinde *Kaderiyye* diye bir zümre olmadığı halde onları da haber vermiş, **"Bu ümmetin mecusileridir"** diye tavsif buyurmuştur.

Hariciler, *büyük günah küfürdür* inancıyla ortaya çıkan, *Hz. Ali*'ye karşı savaşan asi bir grubun adıdır. İlk defa *Harûra* denen bir köyden çıktıkları için bunlara *Harûrî* de denmiştir. Bunlarla ilgili geniş açıklama geçti.

ık *hâricî* kelimesini lügat mânasında anlayarak *Resûlullah*'ın, bu tabirle, ıt'e kadar İslâm aleminde çıkacak, İslâm'a zıt bütün cereyanları kasdet- mümkündür. Bu mâna, gaybten haber veren ve *cevâmi'u'l-kelim*le olan lisan-ı nübüvvete pek muvafıktır.

6034 (١٧٤) 47 حدّثنا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنا يُحْيَى بْنُ حَمْ
الْأَوْزَاعِيُّ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ
نَشْءٌ يَقْرَؤُنَ الْقُرْآنَ لاَ يُجَاوِزُ تَرَاقِيَهُمْ. كُلَّمَا خَرَجَ قَرْنٌ قُطِعَ
ابْنُ عُمَرَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ «كُلَّمَا خَرَجَ قَرْنٌ
أَكْثَرَ مِنْ عِشْرِينَ مَرَّةً. «حَتَّى يَخْرُجَ فِي عِرَاضِهِمُ الدَّجَّالُ».

فى الزوائد: إسناده صحيح. وقد احتج البخارىّ بجميع رواته.

(174) (6034)- *İbnu Ömer radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah* *ıssalâtu vesselâm buyurdular ki:*

ıride genç bir grup ortaya çıkacak. Bunlar Kur'ân'ı okuyacaklar, an- kudukları gırtlaklarından aşağıya geçmeyecek. Onlardan bir grup ça kökleri kazınacaktır."

u Ömer der ki: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın:* **"Onlardan bir ıktıkça kökleri kazınacaktır"** *ibaresini yirmi kereden fazla işittim."*

nu Ömer, Resûlullah'tan işittiği sözleri şöyle tamamladı:) **"Nihayet bu ıtin sürdürdüğü hile ve aldatma esnasında Deccal çıkacaktır."**

ÇIKLAMA:

ıdis, *Hâricî* fesadın, Kıyamet'e kadar devam edeceğini, kökü kazınsa bile ıla tekrar zuhur edeceğini haber vermektedir. Yani, yeryüzünde hak-bâtıl ısı değişik zevâhir altında Kıyamet'e kadar devam edecektir. İnsanlar, ina- r mütemadî bir imtihan içinde kalacaklardır. Her devirde, *haricî* kelime- ifade edilen ehl-i sünnete zıt görüşler, cereyanlar eksik olmayacaktır. Ne ı, hiçbiri çoğunluğa ulaşamayacak ve hakimiyet kuramayacak, hevâya tabi, ıcesi kıt birkısım gençler arasında bir müddet revaç bulsa da az sonra sö- ıidecektir. Yirmi kere kökünün kazınmaları bunu ifade eder.

adis *"hâricî"* cereyanların daha çok gençler arasında müşteri bulacağına ıt eder. *Hâricî* kelimesini lügat manasında anlamamız da mümkündür. Bu

lurumda İslâm'a ters düşen bütün moda cereyanlar kastedilmiş olur: Reformistler, Batıcılar, çağdaşçılar, ilericiler, inkılabcılar, feministler, sosyalistler, komünistler... vs. hep hâricîdirler. Hadis bunların hiçbirinin kök tutamayıp, hepsinin zaman içinde köklerinin kazınacağını belirtmiş olmaktadır. Öyle ise mü'minler, bu irşad-ı nebevîden ders alarak diyar-ı İslâm'da zaman zaman hakimiyet kuran anti İslâm karşısında ye'se düşmemeli, bunların geçici olduğunun şuurunda olarak, ümitle mücadeleye devam etmelidir.

★ CEHMİYE

6035 (١٨١) 48 حدّثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ. أَنْبَأَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ يَعْلَى بْنِ عَطَاءٍ، عَنْ وَكِيعِ بْنِ حُدُسٍ، عَنْ عَمِّهِ أَبِي رَزِينٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «ضَحِكَ رَبُّنَا مِنْ قُنُوطِ عِبَادِهِ وَقُرْبِ غِيَرِهِ» قَالَ، قُلْتُ: يَارَسُولَ اللَّهِ! أَوَيَضْحَكُ الرَّبُّ؟ قَالَ «نَعَمْ» قُلْتُ: لَنْ نَعْدِمَ مِنْ رَبٍّ يَضْحَكُ خَيْراً.

فى الزوائد: وكيع ذكره ابن حبان فى الثقات. وباقى رجاله احتج بهم مسلم.

48. (181) **(6035)**- *Ebu Rezîn* anlatıyor: *"Resûlullâh aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Rabbimiz, sıkıntılı durumunun değişeceği zaman yakın olmasına rağmen kullarının ümitsizliğe düşmesine güldü."**

Ebu Rezîn devamla der ki: "Ey Allah'ın Resûlü dedim, hiç Rab Teâla güler mi?"

"Evet" *buyurdular. Ben de:*

"Öyleyse gülme vasfı bulunan bir Rabb'ten bize hayır eksik olmayacaktır!" dedim."

AÇIKLAMA:

Hadis, Allah'ın güldüğünü ifade etmektedir. Bu ise, Allah'ı insanlara benzetmeye müncer olur. Halbuki Allah لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ **"Bir benzeri yoktur. O, hiçbir şeye benzemez." Alimler bu çeşit hadislerde ne kastedilmiş olabileceğini tahlil ederler. İnsanlarda *gülme* memnuniyet ve hayırhahlık ifade ettiğine göre, Allah hakkında da bu fiilden hâsıl olan neticenin kastedilmiş olması benimsenmiştir. Yani hadislerde, bir fiil Allah'a nisbet edilmişse, o hadis, o fiilden hasıl olan neticeyi Allah hakkında kastetmiş olmalıdır.**

Hadiste geçen ümitsizlik, *'Allah'ın rahmeti"*nden ümitsizlik olmamalıdır. Çünkü bu çeşit yeis büyük günah addedilmiştir. Büyük günah karşısında Allah'ın rahmeti, rızası düşünülemez. Öyleyse buradaki ümitsizlik hali kulun amelini yetersiz görme halidir. Bu çeşit ye'is kulu ucûbtan kurtarır, tevbe, istiğfar ve rahmet-i ilahiyeye ilticaya sevkeder. İşte bu türlü ye'sden Rabb Teâla memnun olur, rızasını, rahmetini tecelli ettirir. İşte *Resûlullah*, sadedinde olduğumuz hadiste, bu ilahi tecelliyi gülme kelimesiyle ifade etmiştir.

6036 (١٨٤) 49 حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ أَبِى الشَّوَارِبِ. ثنا أَبُو عَاصِمٍ العَبَّادَانِيُّ. ثنا الْفَضْلُ الرَّاقِشِيُّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «بَيْنَا أَهْلُ الْجَنَّةِ فِي نَعِيمِهِمْ إِذْ سَطَعَ لَهُمْ نُورٌ. فَرَفَعُوا رُءُوسَهُمْ، فَإِذَا الرَّبُّ قَدْ أَشْرَفَ عَلَيْهِمْ مِنْ فَوْقِهِمْ. فَقَالَ: السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ، يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ! قَالَ وَذٰلِكَ قَوْلُ اللَّهِ: سَلاَمٌ قَوْلاً مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ. (٣٦ / سورة يس / الآية ٥٨) قَالَ فَيَنْظُرُ إِلَيْهِمْ وَيَنْظُرُونَ إِلَيْهِ. فَلاَ يَلْتَفِتُونَ إِلَى شَيْءٍ مِنَ النَّعِيمِ مَادَامُوا يَنْظُرُونَ إِلَيْهِ حَتَّى يَحْتَجِبَ عَنْهُمْ وَيَبْقَى نُورُهُ وَبَرَكَتُهُ عَلَيْهِمْ فِي دِيَارِهِمْ».

قال السيوطىّ فى مصباح الزجاجة: والذى رأيته أنا فى كتاب العقيلىّ مانصه: عبد الله بن عبيد الله، أبو عاصم العبادانىّ، منكر الحديث. وكان «الفضل» يرى القدر. كاد أن يغلب على حديثه الوهم.

49. (184) (6036)- *Hz. Câbir İbnu Abdillah radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Cennet ehli nimetler arasında yaşarken onlar için bir nur parlar. Onlar derhal başlarını kaldırırlar. Rab Teâla'yı başlarının üstünde kendilerine yaklaşmış ve: "Ey cennet ehli, sizlere selam olsun!" dediğini görürler."**

Resûlullah devamla dedi ki: **"İşte bu hal, Kur'ân'da zikri geçen:** سَلاَمٌ قَوْلاً مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ **"Rahmet sahibi Rablerinden onlara selam vardır" (Yasin 58) ayetinin haber verdiği durumdur."**

Resûlullah devamla buyurdular:

"Rab Teâla onlara, onlar da Rab Teâla'ya bakarlar. O'na baktıkları müddetçe etraflarındaki cennet nimetlerinden hiçbirine iltifat etmezler. Bu hal onların nazarında Rabb Teâla hicaba bürününceye kadar devam eder. Rab Teâla hicaba bürünür, fakat Allah'ın nûru ve bereketi cennet ehlinin üzerinde ve makamlarında baki kalır."

AÇIKLAMA:

1- Ehl-i sünnet ülemâsı, cennet ehlinin rü'yetullah'a mazhar olacağına, gökte dolunayı görürcesine Rab Teâla'yı gözleriyle görecğine inanır ve bu hususta ittifak ederler. Allah'ın görülmesinin, cennet ehlinin mazhar olacağı en büyük nimet olacağı belirtilmiştir. Nitekim sadedinde olduğumuz hadis, Allah kendini gösterdiği müddetçe cennet ehlinin diğer nimetlere iltifat etmeyeceğini belirtir. Bu iltifat etmeme hali, rü'yetin, onların hepsinden üstün bir nimet olduğunu ifade eder.

2- Hadis, birkısım kelâmî münakaşalara müsait tabirler taşır: *"Allah'ın başların üstünde görünmesi"* ifadesi gibi. Burada Allah'a cihet ve mekan izafesi mevcuttur. Halbuki O, cihet ve mekandan münezzehtir. Şu halde bunu, mahiyetçe farklı olan ahiret âlemindeki bir hali, bizim me'lûfumuz olan tabiratla ifade olarak anlayacağız. Rabbimizi ahirette göreceğiz. Bu kesin hadise, dünyevî tabirlerle ifade edilmiş olmaktadır.

Keza Allah'ın, kullarına cennette bakması hadisesi de müteşabihtir. Zira Allah her an insanları görmektedir. Bu da, rahmetini daha kesif olarak tecelli ettirmesi şeklinde te'vil edilir.

3- Hadisten, ahirette Allah'ı, kadın ve erkek bütün cennet ehlinin göreceği hükmü de çıkarılmıştır.

6037 (١٩٠) 50 حدّثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْحِزَامِيُّ، وَيَحْيَى بْنُ حَبِيبِ بْنِ عَرَبِيٍّ. قَالاَ: ثنا مُوسَى ابْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ كَثِيرٍ الأَنْصَارِيُّ الْحِزَامِيُّ. قَالَ: سَمِعْتُ طَلْحَةَ بْنَ خِرَاشٍ، قَالَ: سَمِعْتُ جَابِرَ ابْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ: لَمَّا قُتِلَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرِو بْنِ حَرَامٍ، يَوْمَ أُحُدٍ، لَقِيَنِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، فَقَالَ «يَا جَابِرُ! أَلاَ أُخْبِرُكَ مَا قَالَ اللَّهُ لأَبِيكَ؟»

وَقَالَ يَحْيى فِى حَدِيثِهِ فَقَالَ «يَاجَابِرُ! مَالِى أَرَاكَ مُنْكَسِراً؟» قَالَ، قُلْتُ: يَارَسُولَ اللّٰهِ! اسْتُشْهِدَ أَبِى وَتَرَكَ عِيَالاً وَدَيْناً. قَالَ «أَفَلاَ أُبَشِّرُكَ بِمَا لَقِىَ اللّٰهُ بِهِ أَبَاكَ؟» قَالَ: بَلٰى: يَارَسُولَ اللّٰهِ! قَالَ «مَا كَلَّمَ اللّٰهُ أَحَداً قَطُّ إِلاَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ. وَكَلَّمَ أَبَاكَ كِفَاحاً. فَقَالَ: يَا عَبْدِى! تَمَنَّ عَلَىَّ أُعْطِكَ. قَالَ: يَارَبِّ! تُحْيِينِى فَأُقْتَلُ فِيكَ ثَانِيَةً. فَقَالَ الرَّبُّ سُبْحَانَهُ: إِنَّهُ سَبَقَ مِنِّى أَنَّهُمْ إِلَيْهَا لاَ يُرْجِعُونَ. قَالَ: يَارَبِّ! فَأَبْلِغْ مَنْ وَرَائِى. قَالَ فَأَنْزَلَ اللّٰهُ تَعَالٰى: وَلاَ تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ أَمْوَاتاً بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ». (سورة آل عمران / الآية ١٦٩)

قَالَ السندىّ: ليس هذا الحديث من أفراد ابن ماجة، لامتناً ولا سنداً. أخرجه الترمذىّ فى التفسير. ثم قال: هذا حديث حسن غريب. لانعرفه إلا من حديث موسى بن إبراهيم. رواه عنه كبار أهل الحديث.

50. (190) (6037)- *Câbir İbnu Abdillah radıyallahu anh* anlatıyor: *"Abdullah İbnu Amr İbni Harâm, Uhud günü, öldürüldüğü zaman Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bana rastladı ve:* **"Ey Câbir! Allah baban için ne söyledi, sana haber vermiyeyim mi?"** *buyurdular." Yahyâ'nın rivayetinde ise Resûlullah:* **"Ey Cabir, seni niye böyle kalben kırık (ve üzüntülü) görüyorum?"** *buyurmuş, Câbir de: "Ey Allan'ın Resûlü! Babam şehit düştü, geriye bir yığın horanta ve borç bıraktı" demiştir. Aleyhissalâtu vesselâm da:*

"Sana, Allah'ın babanı karşıladığı şeklin müjdesini vereyim mi?" *diye sordu. Cabir: "Evet! Ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm açıkladı:* **"Allah her kimle konuştu ise mutlaka hicab gerisinden konuştuğu halde babana vicâhen konuştu ve: "Ey kulum! Benden ne dilersen dile, dilediğini sana vereyim!" dedi. O da:**

"Ey Rabbim! Beni bir kere daha ihya et, senin yolunda ikinci kere öleyim!" dedi. Rab Teâla Hazretleri de: "Benden daha önce şu hüküm sâdır oldu: "Ölenler artık dünyaya bir daha dönmeyecekler" buyurdular. Baban da:

"Ey Rabbim, öyleyse (benim durumumu) arkamda kalanlara ulaştır!" dedi. Bu talep üzerine şu ayet nazil oldu: وَلاَ تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِى سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتاً **"Allah yolunda şehid edilenleri ölü sanma. Onlar Rablerinin katında hayat sahibidirler ve O'nun nimetleriyle rızıklanırlar"** (Âl-i İmran 169).

AÇIKLAMA:

1- Hadiste iki ayrı râvinin rivayeti birleştirilmiştir. Baş kısımları ayrı olan bu rivayetlerin son tarafı müşterektir. Müellif *İbnu Mâce* de baştaki farklılığı belirttikten sonra müşterek olan son kısmı aynen kaydetmiştir.

2- Hadis, Uhud'da babası şehid düşen *Hz. Cabir* ile *Resûlullah*'ın ilgilenmesini aksettirmekte, onu nasıl teselli ettiğini göstermektedir.

3- Hadiste, Cenab-ı Allah'ın *Câbir*'in babası ile istisnaî olarak vicâhen konuştuğu ifade edilmektedir. Bu ifade, Şûra suresinin 51. ayetinde geçen Kur'ânî beyana muhaliftir. Orada: **"Allah, bir beşerle kalbine ilham etmek yahut perde arkasından sesini işittirmek suretiyle konuşur veya Rabbinin izniyle vahyetmesi için ona melek gönderir..."** buyrulmuştur.

Aradaki hilafı, alimler: *"Ayet dünya hayatı ile ilgilidir, dünya hayatında Allah, insanlara mutlaka ya ilhamla, ya perde gerisinden hitapla, ya da melek vasıtasıyla konuşur. Halbuki hadis, ölümden sonraki hayatla (berzahla) ilgilidir. Hadise göre, berzah ve ahirette ilahi tecelli perdesiz, vasıtasız olabilir, ruhlar ve cesetler bu tecelliye mahal olabilir"* demiştir.

4- Hadis, ölen kimsenin, şehid dahi olsa, bir daha dünyaya dönüş yapamayacağını kesin bir üslûbla ifade eder. Öyleyse, zaman zaman gazetelerin tenâsuh, hortlama gibi meseleleri gündeme getirmeleri ilmî dayanaktan, gerçekçilikten uzaktır. Gerçek ilmin kaynağı biz müslümanlara göre vahiydir. Öyleyse ruhun dünyaya geri gelmesi gibi iddialar İslâm'a göre safsatadan ibarettir.

5- Hadis, şehidlik mertebesinin yüceliğini te'yid eden delillerden biridir: Şehid olan, bundan öylesine memnundur ki, nazarında en büyük nimet, ikinci sefer şehadet şerbetini içmektir. Allah Teâla hazretlerinin **"Dile benden ne dilersen!"** talebine: *"İkinci bir şehidlik!"* cevabı bunu ifade eder

6038 (١٩٩) 51 حدّثنا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا صَدَقَةُ بْنُ خَالِدٍ. ثنا ابْنُ جَابِرٍ؛ قَالَ سَمِعْتُ بُسْرَ بْنَ عُبَيْدِ اللَّهِ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا إِدْرِيسَ الْخَوْلاَنِيَّ يَقُولُ: حَدَّثَنِى النَّوَّاسُ بْنُ سَمْعَانَ الْكِلاَبِىُّ، قَالَ: سَمِعْتُ

رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ «مَا مِنْ قَلْبٍ إِلاَّ بَيْنَ إِصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمٰنِ. إِنْ شَاءَ أَقَامَهُ وَإِنْ شَاءَ أَزَاغَهُ». وَكَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ «يَا مُثَبِّتَ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ قُلُوبَنَا عَلَى دِينِكَ» قَالَ «وَالْمِيزَانُ بِيَدِ الرَّحْمٰنِ يَرْفَعُ أَقْوَاماً وَيَخْفِضُ آخَرِينَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ».

فى الزوائد: إسناده صحيح.

51. (199) **(6038)**- *Nevvâs İbnu Sem'ân el-Kilâbî* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı işittim. Dedi ki:*

"Rahmân'ın iki parmağı arasında olmayan bir kalp yoktur. Allah dilerse onu doğru yola sevkeder, dilerse şaşırtır!"

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm şöyle dua ederdi:

"Ey kalpleri tesbit eden Rabbimiz! Kalplerimizi dinin üzerine tesbit et."

Resûlullah yine derdi ki: **"Mizan (terazi) Rahmanın elindedir. Kıyamet'e kadar bazı kavimleri yükseltir, bazı kavimleri de alçaltır."**

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen parmak, el, terazi gibi kelimelerin Allah'a nisbeti müteşabihtir, mecazdır, hakikat değildir. Selef ülemâsı bunların Allah'a mahsus sıfatlar olduğunu, inanmak vacib olduğunu, ancak keyfiyetlerini araştırmamak gerektiğini söylemiştir. Zira bunların keyfiyetini araştırmaktan teşbih doğacaktır. Bu sebeple *İmam Mâlik* bu gibi sıfatlardan soranlara: *"Keyfiyetlerini düşünmeden onları olduğu gibi ikrar ve kabul ediniz"* demiştir.

2- Hadis, her şeyi Cenab-ı Hakk'ın tasarruf ettiğini, hiçbir şeyin O'nun tasarrufu haricinde kalmadığını, bu sebeple hayır üzerinde sebat ve devamı hep O'ndan istemek gerektiğini ifade ediyor.

6039 (٢٠٠) 52 **حدّثنا** أَبُو كُرَيْبٍ، مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلاَءِ. ثنا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ مُجَالِدٍ، عَنْ أَبِي الْوَدَّاكِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ «إِنَّ اللّٰهَ لَيَضْحَكُ إِلَى ثَلاَثَةٍ: لِلصَّفِّ فِي

الصَّلَاةِ، وَلِلرَّجُلِ يُصَلِّى فِى جَوْفِ اللَّيْلِ، وَلِلرَّجُلِ يُقَاتِلُ (أُرَاهُ قَالَ) خَلْفَ الْكَتِيبَةِ».

فى الزوائد: فى إسناده مقال.

52. (200) (6039)- *Ebu Sa'idi'l-Hudrî radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Allah üç şeye güler (rahmetiyle yönelir): Namaz için teşkil edilen saf, geceleyin namaz kılan adam ve orduda cihad eden adam."

6040 (٢٠٢) 53 حدّثنا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا الْوَزِيرُ بْنُ صَبِيحٍ. ثنا يُونُسُ بْنُ حَلْبَسٍ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِى الدَّرْدَاءِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، فِى قَوْلِهِ تَعَالَى: كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِى شَأْنٍ (٥٥ ' سورة الرحمن / الآية ٢٩) قَالَ «مِنْ شَأْنِهِ أَنْ يَغْفِرَ ذَنْباً، وَيُفَرِّجَ كَرْباً، وَيَرْفَعَ قَوْماً، وَيَخْفِضَ آخَرِينَ».

فى الزوائد: إسناده حسن.

53. (202) (6040)- *Ebu'd-Derda radıyallahu anh Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın:* كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِى الشَّأْنِ **"Allah her an iş başındadır"** (Rahman 29) *ayeti ile ilgili olarak:* **"Bir günahın affı, bir sıkıntıyı idermesi, bir kavmi yükseltip, bir başkalarını alçaltması O'nun işlerindendir"** *buyurduğunu nakletmiştir."*

AÇIKLAMA:

Rivayetler, bu ayetin, yahudiler tarafından iddia edilen *"Allah cumartesi günü hiçbir emirde bulunmaz"* telakkisini reddetmek üzere nazil olduğunu belirtir. İslâm inancına göre, kainatın varlığı, Allah'ın hallakiyet sıfatının her an tecellisiyle mümkündür. İlahi sıfatların tamamı her an tecelli halindedir. Bu tecelli, şuunât-ı ilahiyeye girdiği gibi, *Resûlullah*'ın zikrettikleri de ilahi şuunâta girmektedir. Ayete'l-Kürsi'de Allah'ın uyumaya ve uyuklamaya maruz olmadığı belirtilmiştir.

★ SÜNNET (ÇIĞIR) AÇMAK:

6041 (٢٠٤) 54 حدّثنا عَبْدُ الْوَارِثِ بْنُ عَبْدِ الصَّمَدِ بْنِ عَبْدِ

الْوَارِثِ. حَدَّثَنِى أَبِى، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ، عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَحَثَّ عَلَيْهِ. فَقَالَ رَجُلٌ: عِنْدِى كَذَا وَكَذَا؛ قَالَ، فَمَا بَقِىَ فِى الْمَجْلِسِ رَجُلٌ إِلاَّ تَصَدَّقَ عَلَيْهِ بِمَا قَلَّ أَوْ كَثُرَ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «مَنِ اسْتَنَّ خَيْراً فَاسْتُنَّ بِهِ، كَانَ لَهُ أَجْرُهُ كَامِلاً، وَمِنْ أُجُورِ مَنِ اسْتَنَّ بِهِ وَلاَ يَنْقُصُ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْئاً. وَمَنِ اسْتَنَّ سُنَّةً سَيِّئَةً، فَاسْتُنَّ بِهِ، فَعَلَيْهِ وِزْرُهُ كَامِلاً، وَمِنْ أَوْزَارِ الَّذِى اسْتَنَّ بِهِ، وَلاَ يَنْقُصُ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيْئاً»

فى الزوائد. إسناده صحيح.

54. (204) **(6041)**- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Bir adam Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına gelmişti. Aleyhissalâtu vesselam, ashabı ona yardım etmeye teşvik etti. Ashaptan biri:*

"Benim yanımda şu kadar mal var!" dedi. Cemaatte bulunup da adama yardım etmeyen kalmadı, herkes az veya çok bir yardımda bulundu. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm şu hitabede bulundu:

"Kim bir hayrı başlatır ve başkaları da onu devam ettirirse, o kimse yaptığı hayrın sevabını eksiksiz alır ve o hayrı takip edenlerin hayrının bir mislini –onların hayırlarından hiçbir eksilme olmaksızın– aynen alır. Kim de kötü bir çığır açar ve bu çığırdan başkaları da giderse, bu adama, o kötü işin günahı eksiksiz gelir; ayrıca o kötü yoldan gidenlerin günahının bir misli de –onların günahından hiçbir şey eksiltmeden– ona gelir."

6042 (٢٠٥) 55 حدّثنا عِيسَى بْنُ حَمَّادٍ الْمِصْرِىُّ. أَنْبَأَنَا اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِى حَبِيبٍ، عَنْ سَعْدِ بْنِ سِنَانٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ؛ أَنَّهُ قَالَ «أَيُّمَا دَاعٍ دَعَا إِلَى ضَلاَلَةٍ فَاتُّبِعَ، فَإِنَّ لَهُ مِثْلَ أَوْزَارِ مَنِ اتَّبَعَهُ وَلاَ يَنْقُصُ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيْئاً. وَأَيُّمَا دَاعٍ دَعَا إِلَى هُدًى فَاتُّبِعَ، فَإِنَّ لَهُ مِثْلَ أُجُورِ مَنِ اتَّبَعَهُ، وَلاَ يَنْقُصُ

مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْئاً.

فى الزوائد: إسناده ضعيف.

55. (205) **(6042)**- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kim bir dalâlete çağırır ve buna uyulursa, bu kimseye kendine uyanların günahının bir misli aynen gelir, onların günahından da bir şey eksilmez. Kim de bir hayra çağırır ve kendisine uyulursa, buna da kendine uyanların sevaplarının bir misli verilir, bu ona uyanların sevabından bir şey eksiltmez."

6043 (٢٠٧) 56 **حدّثنا** مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثنا أَبُو نُعَيْمٍ، ثنا إِسْرَائِيلُ، عَنِ الْحَكَمِ، عَنْ أَبِي جُحَيْفَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «مَنْ سَنَّ سُنَّةً حَسَنَةً فَعُمِلَ بِهَا بَعْدَهُ، كَانَ لَهُ أَجْرُهُ وَمِثْلُ أُجُورِهِمْ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْئاً. وَمَنْ سَنَّ سُنَّةً سَيِّئَةً، فَعُمِلَ بِهَا بَعْدَهُ، كَانَ عَلَيْهِ وِزْرُهُ وَمِثْلُ أَوْزَارِهِمْ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيْئاً».

فى الزوائد: هذا الإسناد ضعيف.

56. (207) **(6043)**- *Ebu Cuhayfe* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kim bir hayrı başlatır ve kendinden sonra da onunla amel edilirse, bu kimse hem kendi amelinin ve hem de öbürlerinin amelinin sevabını –onların sevabını eksiltmeksizin– aynen alır. Kim de kötü bir iş işler ve kendinden sonra bunu başkaları da işlerse, bu kimseye hem kendi işinin günahı hem de onu takliden işleyenlerin günahı, onlarınkinden bir eksiltme hasıl etmeden– aynen gelir."

6044 (٢٠٨) 57 **حدّثنا** أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ لَيْثٍ، عَن بَشِيرِ بْنِ نَهِيكٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «مَا مِنْ دَاعٍ يَدْعُو إِلَى شَيْءٍ إِلاَّ وُقِفَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لاَزِماً لِدَعْوَتِهِ،

مَا دَعَا إِلَيْهِ. وَإِنْ دَعَا رَجُلٌ رَجُلاً».

في الزوائد: إسناده ضعيف.

57. (208) **(6044)**- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Dünyada bir şeye çağıran kimse, Kıyamet günü, bu çağrısına devam ettirilir, hatta bir kişi bir kişiyi çağırmış bile olsa."

AÇIKLAMA:

Son dört hadis, dinimizin hayra teşvik ve kötülükten zecr hususunda getirdiği اَلسَّبَبُ كَالْفَاعِلِ **"Sebep olan yapan gibidir"** prensibini te'yid eden nebevî açıklamalardır. Bu manayı teyid eden rivayetler çoktur. Bunlardan bir tanesi *Hz. Adem*'in oğlu *Kabil* ile ilgilidir. *Resûlullah* yeryüzünde haksız bir kan döküldüğü zaman bundan hasıl olan günahın bir mislinin *Kâbil*'e gittiğini belirtmiş, sebep olarak da yeryüzünde haksız kan dökme çığırını onun açtığını söylemiştir.

★ **KUR'AN ÖĞRENİP ÖĞRETEN**

6045 (٢١٣) **58 حدّثنا** أَزْهَرُ بْنُ مَرْوَانَ. ثنا الْحرِثُ بْنُ نَبْهَانَ. ثنا عَاصِمُ بْنُ بَهْدَلَةَ، عَنْ مُصْعَبِ ابْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «خِيَارُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ» قَالَ: وَأَخَذَ بِيَدِى فَأَقْعَدَنِى مَقْعَدِى هٰذَا، أُقْرِىءُ.

في الزوائد: إسناده ضعيف.

58. (213). **(6045)**- *Mus'ab İbnu Sa'd*'ın babası anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"En hayırlılarınız Kur'ân'ı öğrenen ve öğretenlerdir."**

6046 (٢١٥) **59 حدّثنا** بَكْرُبْنُ خَلَفٍ، أَبُو بِشْرٍ. ثنا عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ مَهْدِىٍّ. ثنا عَبْدُ الرَّحْمٰنِ ابْنُ بُدَيْلٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «إِنَّ لِلَّهِ أَهْلِينَ مِنَ النَّاسِ» قَالُوا: يَارَسُولَ اللَّهِ! مَنْ هُمْ؟ قَالَ «هُمْ أَهْلُ الْقُرْآنِ، أَهْلُ اللَّهِ وَخَاصَّتُهُ».

في الزوائد: إسناده صحيح.

59. (215) (6045)- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:* **"Şüphesiz insanlardan Allah'a yakın olanlar vardır!"** *buyurmuştu. Ashab: "Ey Allah'ın Resulü! Bunlar kimlerdir?" diye sordu.*

"Onlar Kur'ân ehli, Allah ehli ve Allah'ın has kullarıdır!" *cevabını verdi."*

6047 (٢١٩) 60 حدّثنا الْعَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْوَاسِطِيُّ. ثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ غَالِبٍ الْعَبَّادَانِيُّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زِيَادٍ الْبَحْرَانِيِّ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيِّبِ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ؛ قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «يَا أَبَا ذَرٍّ! لأَنْ تَغْدُ وَفتَعَلَّمَ آيَةً مِنْ كِتَابِ اللَّهِ، خَيْرٌ لَكَ مِنْ أَنْ تُصَلِّيَ مِائَةَ رَكْعَةٍ. وَلأَنْ تَغْدُوَ فَتَعَلَّمَ بَاباً مِنَ الْعِلْمِ، عُمِلَ بِهِ أَوْ لَمْ يُعْمَلْ، خَيْرٌ مِنْ أَنْ تُصَلِّيَ أَلْفَ رَكْعَةٍ».

قال المنذرىّ: إسناده حسن. لكن فى الزوائد أنه ضعّف عبد اللّهِ بن زياد، وعلى بن زيد بن جدعان، قال: وله شاهدان أخرجهما الترمذىّ.

60. (219) (6047)- *Ebu Zerr radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, bana dediler ki:* **"Ey Ebu Zerr! Senin evden çıkıp Allah'ın kitabından bir ayet öğrenmen, senin için yüz rek'at namaz kılmandan daha hayırlıdır. Keza gidip ilimden bir bab (mevzu) öğrenmen –ki bu babla amel edilsin veya edilmesin– senin için bin rek'at namaz kılmandan daha hayırlıdır."**

★ ALİM VE TALİB

6048 (٢٢٠) 61 حدّثنا بَكْرُ بْنُ خَلَفٍ، أَبُو بِشْرٍ. ثنا عَبْدُ الأَعْلَى، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيِّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْراً يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ».

فى الزوائد: قلت رواه الترمذىّ من حديث ابن عباس، وقال: حسن صحيح. وفى الباب عن أبى هريرة ومعاوية. وقال السندىّ: وإسناد أبى هريرة ظاهره الصحة، ولكن اختلف فيه

على الزهرىّ. فرواه النسائى من حديث شعيب عن الزهرىّ، عن أبى سلمة، عن أبى هريرة؛

وقال: الصواب رواية الزهرىّ عن حميد بن عبد الرحمن عن معاوية، كما فى الصحيحين.

61. (220) (6048)- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Allah kimin hakkında hayır murad ederse, onu dinde âlim kılar."**

6049 (٢٢١) 62 حدّثنا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، مَرْوَانُ بْنُ جَنَاحٍ، عَنْ يُونُسَ بْنِ مَيْسَرَةَ بْنِ حَلْبَسٍ؛ أَنَّهُ حَدَّثَهُ، قَالَ: سَمِعْتُ مُعَاوِيَةَ بْنَ أَبِى سُفْيَانَ يُحَدِّثُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَنَّهُ قَالَ «الْخَيْرُ عَادَةٌ، وَالشَّرُّ لَجَاجَةٌ. وَمَنْ يُرِيدِ اللَّهُ بِهِ خَيْراً يُفَقِّهْهُ فِى الدِّينِ».

فى الزوائد: رواه ابن حبان فى صحيحه من طريق هاشم بن عمار، بإسناده ومتنه.

62. (221) (6049)- *Hz. Muâviye radıyallahu anh, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın* şöyle söylediğini anlatıyor: **"Hayır bir alışkanlıktır, şer de düşmanlıktır; Allah kimin hakkında hayır murad ederse onu dinde fakih (âlim) kılar."**

6050 (٢٢٤) 63 حدّثنا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا حَفْصُ بْنُ سُلَيْمَانَ. ثنا كَثِيرُ بْنُ شِنْظِيرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ ابْنِ سِيرِينَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ. وَوَاضِعُ الْعِلْمِ عِنْدَ غَيْرِ أَهْلِهِ كَمُقَلِّدِ الْخَنَازِيرِ الْجَوْهَرَ وَاللُّؤْلُؤَ وَالذَّهَبَ».

فى الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف حفص بن سليمان. وقال السيوطىّ: سئل الشيخ محي الدين النووىّ رحمه الله تعالى عن هذا الحديث، فقال: إنه ضعيف، أى سندا. وإن كان صحيحا، أى معنى. وقال تلميذه جمال الدين المزىّ: هذا الحديث روى من طرق تبلغ رتبه الحسن. وهو كما قال. فإنى رأيت له خمسين طريقا وقد جمعتها فى جزء. اهل كلام الإمام السيوطىّ.

63. (224) **(6050)**- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm şöyle buyurdular:* **"İlim talebi her müslümana farzdır. İlmi, ona layık olmayan kimseye öğretmek, domuzun boynuna mücevherat, inci, altın takmak gibidir."**

6051 (٢٢٦) 64 حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيى. ثنا عَبْدُ الرَّزَّاقِ. أَنْبَأَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ أَبِى النَّجُودِ، عَنْ زِرِّ بْنِ حُبَيْشٍ؛ قَالَ: أَتَيْتُ صَفْوَانَ بْنَ عَسَّالٍ الْمُرَادِىَّ، فَقَال: مَا جَاءَ بِكَ؟ قُلْتُ: أَنْبِطُ الْعِلْمَ. قَالَ: فَإِنِّى سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ «مَا مِنْ خَارِجٍ خَرَجَ مِنْ بَيْتِهِ فِى طَلَبِ الْعِلْمِ إِلاَّ وَضَعَتْ لَهُ الْمَلاَئِكَةُ أَجْنِحَتَهَا، رِضاً بِمَا يَصْنَعُ».

فى الزوائد: رجال إسناده ثقات. إلا أن عاصم بن أبى النجود اختلط بأَخَرَةٍ.

64. (226) **(6051)**- *Zir İbnu Hubeyş* anlatıyor: *"Safvân İbnu Assâl el-Murâdi'ye geldim. Bana: "Ne maksatla yanıma geldin?" dedi.*

"İlmi ortaya çıkarayım diye!" dedim. Bunun üzerine bana şunu söyledi:

"Ben Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan işittim. Buyurmuşlardı ki:

"İlim talep etmek üzere yola çıkan hiç kimse yoktur ki, melekler, onun bu yaptığından memnun olarak, ona kanatlarını germemiş olsunlar!"

6052 (٢٢٨) 65 حدّثنا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا صَدَقَةُ بْنُ خَالِدٍ. ثنا عُثْمَانُ بْنُ أَبِى عَاتِكَةَ، عَنْ عَلِيِّ ابْنِ يَزِيدَ، عَنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِى أُمَامَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «عَلَيْكُمْ بِهٰذَا الْعِلْمِ قَبْلَ أَنْ يُقْبَضَ. وَقَبْضُهُ أَنْ يُرْفَعَ» وَجَمَعَ بَيْنَ إِصْبَعَيْهِ الْوُسْطَى وَالَّتِى تَلِى الإِبْهَامَ هٰكَذَا. ثُمَّ قَالَ «الْعَالِمُ وَالْمُتَعَلِّمُ شَرِيكَانِ فِى الأَجْرِ. وَلاَ خَيْرَ فِى سَائِرِ النَّاسِ».

فى الزوائد: فى إسناده عليّ بن يزيد، والجمهور على تضعيفه.

65. (228) (6052)- *Ebu Ümâme radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Yok edilmezden önce şu (dini) ilmi öğrenmeniz gerekir. Onun yok edilmesi kaldırılmasıdır."**

Aleyhissalâtu vesselâm, sonra orta parmağı ile şehadet parmağını şöyle birleştirerek: **"Alim ve talebe sevapta ortaktırlar, diğer insanlarda (öğretici ve öğrenici olmayanlarda) hayır yoktur!"** *buyurdular.*

6053 (٢٢٩) 66 حدّثنا بِشْرُ بْنُ هِلاَلٍ الصَّوَّافُ. ثنا دَاوُدُ بْنُ الزِّبْرِقَانِ، عَنْ بَكْرِ بْنِ خُنَيْسٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ زِيَادٍ، عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عَمْرٍو. قَالَ: خَرَجَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ ذَاتَ يَوْمٍ مِنْ بَعْضِ حُجَرِهِ. فَدَخَلَ الْمَسْجِدَ. فَإِذَا هُوَ بِحَلْقَتَيْنِ. إِحدَاهُمَا يَقْرَأُونَ الْقُرْآنَ وَيَدْعُونَ اللّٰهَ. وَالْأُخْرَى يَتَعَلَّمُونَ وَيُعَلِّمُونَ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ «كُلٌّ عَلَى خَيْرٍ. هٰؤُلاَءِ يَقْرَأُونَ الْقُرْآنَ وَيَدْعُونَ اللّٰهَ، فَإِنْ شَاءَ أَعْطَاهُمْ وَإِنْ شَاءَ مَنَعَهُمْ. وَهٰؤُلاَءِ يَتَعَلَّمُونَ وَيُعَلِّمُونَ. وَإِنَّمَا بُعِثْتُ مُعَلِّماً» فَجَلَسَ مَعَهُمْ.

في الزوائد: إسناده ضعيف: داود وبكر وعبد الرحمن، كلهم ضعفاء.

66. (229) **(6053)**- *Abdullah İbnu Amr radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, bir gün, hücrelerinden birinden çıkıp mescide girmişti. Mescidde ise iki halka vardı. Birinde halk, Kur'ân okuyor, Allah'a dua ediyordu. Diğerindekiler ilim öğrenip ilim öğretmekle meşguldü. Aleyhissalâtu vesselâm:* **"Her ikisi de hayır üzeredir: Şunlar Kur'ân okuyorlar, Allah'a dua ediyorlar, Allah (taleplerini) dilerse onlara verir, dilemezse vermez. Bunlar ise öğrenip öğretiyorlar. Ben de bir muallim olarak gönderildim!"** *buyurdular ve ilim halkasına oturdular."*

★ İLMİ TEBLİĞ

6054 (٢٣٦) 67 حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدِّمَشْقِيُّ. ثنا مُبَشِّرُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْحَلَبِيُّ، عَنْ مُعَانِ بْنِ رِفَاعَةَ، عَنْ عَبْدِ الْوَهَّابِ بْنِ بُخْتٍ الْمَكِّيِّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ «نَضَّرَ اللّٰهُ

عَبْداً سَمِعَ مَقَالَتِى فَوَعَاهَا، ثُمَّ بَلَّغَهَا عَنِّى. فَرُبَّ حَامِلِ فِقْهٍ غَيْرِ فَقِيهٍ. وَرُبَّ حَامِلِ فِقْهٍ إِلَى مَنْ هُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ».

قال السندى: قد تكلم فى ازوائد على بعض الأحاديث (من ر رقم ٢٣٠ إلى رقم ٢٣٦) إلا أن متونها ثابتة عند الأئمة.

67. (236) **(6054)**- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Allah benim sözümü işitip belleyen, sonra da onu benden (başkasına) ulaştıran kimsenin yüzünü Kıyamet günü ağartsın. Zira nice ilim taşıyıcılar vardır ki, alim değildir. Nice ilim taşıyıcıları ilmi, kendinden daha alim olana taşırlar."

AÇIKLAMA:

Yukarıda kaydedilen son hadisler ilme, ilim talebine ve hadis rivayetine teşvik sadedinde varid olmuştur. Bu bahisler daha önce mükerrer olarak işlenmiştir, burada tekrar açıklama yapmaya gerek görmüyoruz.

6055 (٢٣٧) 68 حدّثنا الْحُسَيْنُ بْنُ الْحَسَنِ الْمَرْوَزِىُّ. أَنْبَأَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِى عَدِىٍّ. ثنا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِى حُمَيْدٍ. ثنا حَفْصُ بْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ أَنَسٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «إِنَّ مِنَ النَّاسِ مَفَاتِيحَ لِلْخَيْرِ، مَغَالِيقَ لِلشَّرِّ. وَإِنَّ مِنَ النَّاسِ مَفَاتِيحَ لِلشَّرِّ، مَغَالِيقَ لِلْخَيْرِ. فَطُوبَى لِمَنْ جَعَلَ اللَّهُ مَفَاتِيحَ الْخَيْرِ عَلَى يَدَيْهِ. وَوَيْلٌ لِمَنْ جَعَلَ اللَّهُ مَفَاتِيحَ الشَّرِّ عَلَى يَدَيْهِ».

فى الزوائد: إسناده ضعيف من أجل محمد بن أبى حميد، فإنه متروك.

68. (237) **(6055)**- Yine *Hz. Enes* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"İnsanlardan öyleleri vardır ki, onlar hayrın anahtarları, şerrin de sürgüleridir. Allah'ın, ellerine hayırın anahtarlarını koyduğu kimselere ne mutlu! Şerr'in anahtarlarını Allah'ın ellerine koyduğu kimselere ne yazık!"**

6056 (٢٣٨) 69 حدّثنا هُرُونُ بْنُ سَعِيدٍ الْأَيْلِيُّ، أَبُو جَعْفَرٍ. ثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهْبٍ. أَخْبَرَنِي عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ «إِنَّ هٰذَا الْخَيْرَ خَزَائِنُ؟ وَلِتِلْكَ الْخَزَائِنِ مَفَاتِيحُ. فَطُوبٰى لِعَبْدٍ جَعَلَهُ اللَّهُ مِفْتَاحاً لِلْخَيْرِ، مِغْلاَقاً لِلشَّرِّ. وَوَيْلٌ لِعَبْدٍ جَعَلَهُ اللَّهُ مِفْتَاحاً لِلشَّرِّ، مِغْلاَقاً لِلْخَيْرِ».

فى الزوائد: إسناده ضعيف لضعف عبد الرحمن.

69. (238) **(6056)**- *Sehl İbnu Sa'd radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"(Size getirdiğim) bu hayır, birkısım hazineler mesabesindedir. Bu hazinelerin anahtarları vardır. Allah'ın, hayır için bir anahtar, şerre karşı da sürgü kıldığı kimseye ne mutlu. Allah'ın şerre anahtar, hayra sürgü kıldığı kimseye de ne yazık!"

★ HALKA HAYRI ÖĞRETMEK

6057 (٢٤٠) 70 حدّثنا أَحْمَدُ بْنُ عِيسٰى الْمِصْرِيُّ. ثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهْبٍ، عَنْ يَحْيٰى بْنِ أَيُّوبَ، عَنْ سَهْلِ بْنِ مُعَاذِ بْنِ أَنَسٍ، عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ، قَالَ «مَنْ عَلَّمَ عِلْماً، فَلَهُ أَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهِ. لاَ يَنْقُصُ مِنْ أَجْرِ الْعَامِلِ».

المتن ثابت معنى. وإن تكلم فى الزوائد على إسنده فقال: فيه سهل بن معاذ، ضعّفه ابن معين، ووثّقه العجلّى، وذكره ابن حبان فى الثقات والضعفاء. ويحيى بن أيوب، قيل: إنه لم يدرك سهل بن معاذ. ففيه انقطاع.

70. (240) **(6057)**- *Muaz İbnu Enes*'in babası anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Kim bir ilim öğretirse ona bu ilimle amel edenlerin sevabı vardır. Bu amel edenin ücretini eksiltmez."**

6058 (٢٤١) 71 حدّثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي كَرِيمَةَ الْحَرَّانِيُّ. حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحِيمِ. حَدَّثَنِي زَيْدُ بْنُ أَبِي أُنَيْسَةَ،

عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ أَبِى قَتَادَةَ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ «خَيْرُ مَا يُخَلِّفُ الرَّجُلُ مِنْ بَعْدِهِ ثَلاَثٌ: وَلَدٌ صَالِحٌ يَدْعُولَهُ، وَصَدَقَةٌ تَجْرِى يَبْلُغُهُ أَجْرُهَا، وَعِلْمٌ يُعْمَلُ بِهِ مِنْ بَعْدِهِ».

قَالَ أَبُو الْحَسَنِ: وَحَدَّثَنَا أَبُو حَاتِمٍ، مُحَمَّدُ بْنُ يَزِيدَ بْنِ سِنَانٍ الرَّهَاوِىُّ. ثنا يَزِيدُ بْنُ سِنَانٍ، يَعْنِى أَبَاهُ. حَدَّثَنِى زَيْدُ بْنُ أَبِى أُنَيْسَةَ، عَنْ فُلَيْحِ بْنِ سُلَيْمَانَ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ ابْنِ أَبِى قَتَادَةَ، عَنْ أَبِيهِ؛ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ. فَذَكَرَ نَحْوَهُ.

فى الزوائد: ما يقتضى أنه صحيح. رواه ابن حبان فى صحيحه.

71. (241) (6058)- *Ebu Katâde babasından* naklediyor: *"Resûlullah aleyhis-salâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Kişinin (öldükten sonra) geride bıraktıklarının en hayırlısı şu üç şeydir: "Kendisine dua eden salih bir evlad, ecri kendisine ulaşan bir sadaka-i cariye, kendinden sonra amel edilen bir ilim."**

6059 (٢٤٢) 72 حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثنا مُحَمَّدُ بْنُ وَهْبِ بْنِ عَطِيَّةَ. ثنا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثنا مَرْزُوقُ بْنُ أَبِى الْهُذَيْلِ. حَدَّثَنِى الزُّهْرِىُّ. حَدَّثَنِى أَبُو عَبْدِ اللّٰهِ الأَغَرُّ، عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ «إِنَّ مِمَّا يَلْحَقُ الْمُؤْمِنَ مِنْ عَمَلِهِ وحَسَنَاتِهِ بَعْدَ مَوْتِهِ، عِلْماً عَلَّمَهُ وَنَشَرَهُ، وَوَلَداً صَالِحاً تَرَكَهُ. وَمُصْحَفاً وَرَّثَهُ، أَوْ مَسْجِداً بَنَاهُ أَوْ بَيْتاً لِابْنِ السَّبِيلِ بَنَاهُ، أَوْ نَهَراً أَجْرَهُ أَوْ صَدَقَةً أَخْرَجَهَا مِنْ مَالِهِ فِى صِحَّتِهِ وَحَيَاتِهِ. يَلْحَقُهُ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهِ».

نقل عن ابن المنذر أنه قال: إسناده حسن. وفى الزوائد: إسناده غريب. ومرزوق مختلف فيه. وقد رواه ابن خزيمة فى صحيحه عن محمد بن يحيى الذهلىّ به.

72. (242) (6059)- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Mü'min kişiye, hayatta iken yaptığı amel ve iyiliklerden, öldükten sonra ulaşanlar, öğretip neşrettiği bir ilim,**

geride bıraktığı salih bir evlad, miras bıraktığı bir mushaf (kitap), inşa ettiği bir mescid, yolcular için yaptırdığı bir bina, akıttığı bir su, hayatta ve sağlıklı iken verdiği bir sadakadır. Ölümünden sonra kişiye işte bunlar ulaşır."

6060 (٢٤٣) 73 حدّثنا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ الْمَدَنِيُّ. حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ سُلَيْمٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ طَلْحَةَ، عَنِ الْحَسَنِ الْبَصْرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ «أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ أَنْ يَتَعَلَّمَ الْمَرْءُ الْمُسْلِمُ عِلْماً، ثُمَّ يُعَلِّمَهُ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ».

في الزوائد: إسناده ضعيف. فإسحق بن إبراهيم ضعيف وكذلك يعقوب. والحسن لم يسمع من أبي هريرة، قاله غير واحد.

73. (243) **(6060)**- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: ***"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*** **"Sadakanın en üstünü, kişinin bir ilim öğrenip sonra da onu müslüman kardeşine öğretmesidir."**

★ TEVAZU

6061 (٢٤٥) 74 حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثنا أَبُو الْمُغِيرَةِ. ثنا مُعَانُ بْنُ رِفَاعَةَ. حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ يَزِيدَ؛ قَالَ: سَمِعْتُ الْقَاسِمَ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ يُحَدِّثُ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ؛ قَالَ: مَرَّ النَّبِيُّ ﷺ، فِي يَوْمٍ شَدِيدِ الْحَرِّ نَحْوَ بَقِيعِ الْغَرْقَدِ. وَكَانَ النَّاسُ يَمْشُونَ خَلْفَهُ. فَلَمَّا سَمِعَ صَوْتَ النِّعَالِ وَقَرَ ذٰلِكَ فِي نَفْسِهِ. فَجَلَسَ حَتَّى قَدَّمَهُمْ أَمَامَهُ، لِئَلاَّ يَقَعَ فِي نَفْسِهِ شَيْءٌ مِنَ الْكِبْرِ.

في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف رواته.

74. (245) **(6061)**- *Ebu Ümame radıyallahu anh* anlatıyor: *"Çok sıcak bir günde Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Baki'u'l-Garkad cihetine geçti. Arkasında yürüyen kimseler vardı. Bir ara ayak seslerini işitince bu ona ağır geldi ve içine bir kibir düşer endişesiyle yere oturdu, halkın kendisini geçmesini bekledi."*

6062 (٢٤٦) 75 حدّثنا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنِ الْأَسْوَدِ بْنِ قَيْسٍ، عَنْ نُبَيْحٍ الْعَنَزِيِّ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ؛ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا مَشَى، مَشَى أَصْحَابُهُ أَمَامَهُ، وَتَرَكُوا ظَهْرَهُ لِلْمَلَائِكَةِ.

في الزوائد: رجال إسناده ثقات.

75. (246) (6062)- *Hz. Cabir radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm yolda yürüyünce Ashab, onun önünde yürürler. Aleyhissalâtu vesselâm'ın sırtını meleklere bırakırlardı."*

★ İLİM TALEBİNE TEŞVİK

6063 (٢٤٨) 76 حدّثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَامِرِ بْنِ زُرَارَةَ. ثنا الْمُعَلَّى بْنُ هِلَالٍ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ؛ قَالَ: دَخَلْنَا عَلَى الْحَسَنِ نَعُودُهُ حَتَّى مَلأْنَا الْبَيْتَ، فَقَبَضَ رِجْلَيْهِ. ثُمَّ قَالَ: دَخَلْنَا عَلَى أَبِي هُرَيْرَةَ نَعُودُهُ حَتَّى مَلأْنَا الْبَيْتَ، فَقَبَضَ رِجْلَيْهِ. ثُمَّ قَالَ: دَخَلْنَا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ حَتَّى مَلأْنَا الْبَيْتَ. وَهُوَ مُضْطَجِعٌ لِجَنْبِهِ، فَلَمَّا رَآنَا قَبَضَ رِجْلَيْهِ. ثُمَّ قَالَ «إِنَّهُ سَيَأْتِيكُمْ أَقْوَامٌ مِنْ بَعْدِي يَطْلُبُونَ الْعِلْمَ. فَرَحِّبُوا بِهِمْ، وَحَيُّوهُمْ وَعَلِّمُوهُمْ»

قَالَ: فَأَدْرَكْنَا، وَاللَّهِ، أَقْوَاماً، مَا رَحَّبُوا بِنَا وَلَا حَيَّوْنَا وَلَا عَلَّمُونَا. إِلَّا بَعْدَ أَنْ كُنَّا نَذْهَبُ إِلَيْهِمْ فَيَجْفُونَا.

في الزوائد: إسناده ضعيف. فإن المعلى بن هلال كذّبه أحمد وابن معين وغيرهما. ونسبه إلى وضع الحديث غيرُ واحد. وإسماعيل، هو ابن مسلم. اتفقوا على ضعفه. وله شاهد من حديث أبي سعيد، قال الترمذيّ فيه: لا نعرفه إلا من حديث أبي هرون عن أبي سعيد. قلت: أبو هرون العبديّ ضعيف باتفاقهم اهـ.

76. (248) (6063)- *İsmail İbnu Müslim* anlatıyor: *"Hasan Basri merhuma hastalığı sırasında geçmiş olsun ziyaretine uğramıştık; gelenler odayı doldurdu, öyle ki ayaklarını topladı ve şunları anlattı: "Biz, Ebu Hureyre radıyallahu*

anh'a hastalanınca geçmiş olsun ziyaretinde bulunduk, ziyaretçiler odayı doldurmuştuk, öyle ki, ayaklarını kendine çekti ve: "Bir keresinde Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına girmiş, odasını doldurmuştuk, o da yanı üzerine yatıyordu. Bizi görünce ayaklarını kendine çekerek topladı ve şöyle buyurdu:

"Haberiniz olsun, benden sonra, ilim talep etmek üzere, (size (her taraftan) insanlar gelecekler. Onlara merhaba deyin, selam verin ve ilim öğretin!"

Hasan Basri hazretleri sözlerine devamla dedi ki: "Allah'a yemin olsun! Biz öyle insanlarla karşılaştık ki, (kendilerine ilim talep etmek üzere uğradığımız zaman) bize, ne merhaba dediler, ne selam verdiler ne de ilim öğrettiler. Ancak kendilerine ilim için gittiğimiz zaman bir şeyler öğrenir idiysek de bize kaba davranırlardı."

AÇIKLAMA:

Şarihler, *Hasan Basrî hazretlerinin* şikayetlendiği bu kimselerin sahabi olmayıp, tâbiînden parayla ilim öğreten kimseler olacağını belirtmekte ittifak eder.

★ İLİMLE AMEL

6064 (٢٥٣) 77 حدّثنا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا حَمَّادُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ. ثنا أَبُو كَرِبٍ الْأَزْدِيُّ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، قَالَ «مَنْ طَلَبَ الْعِلْمَ لِيُمَارِيَ بِهِ السُّفَهَاءَ، أَوْ لِيُبَاهِيَ بِهِ الْعُلَمَاءَ، أَوْ لِيَصْرِفَ وُجُوهَ النَّاسِ إِلَيْهِ، فَهُوَ فِي النَّارِ».

في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف حماد وأبي كَرِب.

77. (253) **(6064)**- *İbnu Ömer radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Cühelâ takımıyla münakaşa veya ülemâya karşı böbürlenme veya halkın dikkatini kendine çekme gayesiyle ilim talep eden ateştedir."

6065 (٢٥٤) 78 حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثنا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ. أَنْبَأَنَا يَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ، قَالَ «لَا تَعَلَّمُوا الْعِلْمَ لِتُبَاهُوا بِهِ الْعُلَمَاءَ، وَلَا

لِتُمَارُوا بِهِ السُّفَهَاءَ، وَلاَ تَخَيَّرُوا بِهِ الْمَجَالِسَ. فَمَنْ فَعَلَ ذٰلِكَ، فَالنَّارُ النَّارُ

فى الزوائد: رجال إسناده ثقات. ورواه ابن حبان فى صحيحه. والحاكم، مرفوعا وموقوفا.

78. (254) **(6065)**- *Hz. Cabir radıyallahu anh* anlatıyor: "*Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"İlmi, alimlere karşı böbürlenmek, cühelâ ile münakaşa etmek veya mevki-makam elde etmek için öğrenmeyin. Kim bunu yaparsa ona ateş gerekir, ateş!"

6066 (٢٥٥) 79 حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ. أَنْبَأَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ الْكِنْدِيِّ، عَنْ عُبَيْدِ اللّهِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، قَالَ «إِنَّ أُنَاساً مِنْ أُمَّتِي سَيَتَفَقَّهُونَ فِي الدِّينِ، وَيَقْرَأُونَ الْقُرْآنَ، وَيَقُولُونَ: نَأْتِي الأُمَرَاءَ فَنُصِيبُ مِنْ دُنْيَاهُمْ وَنَعْتَزِلُهُمْ بِدِينِنَا. وَلاَ يَكُونُ ذٰلِكَ. كَمَا لاَ يُجْتَنَى مِنَ الْقَتَادِ إِلاَّ الشَّوْكُ. كَذٰلِكَ لاَ يُجْتَنَى مِنْ قُرْبِهِمْ إِلاَّ».

قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ: كَأَنَّهُ يَعْنِي الْخَطَايَا.

فى الزوائد: إسناده ضعيف. وعبيد اللّه بن أبى بردة لايُعرف.

79. (255) **(6066)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhüma* anlatıyor: "*Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Ümmetimden birkısım insanlar, dinî ilimleri öğrenecekler. Kur'ân-ı Kerîm'i okuyacaklar ve şöyle diyecekler: "Ümerâya gidip, onların dünyalıklarından alırız, dinimizi de onların şerrinden uzak tutarız." Halbuki bu mümkün değildir, tıpkı katad (denen dikenli ağaçtan) dikenden başka bir şey elde edilemediği gibi. Aynen öyle de, ümerânın yakınlığından sadece ... elde edilir."

Muhammed İbnu's-Sabbâh: "Aleyhissalâtu vesselâm sanki hataları kastetmiştir" der."

6067 (٢٥٧) 80 حدّثنا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، وَالْحُسَيْنُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ، قَالاَ: ثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ نُمَيْرٍ، عَنْ مُعَاوِيَةَ النَّصْرِيِّ، عَنْ نَهْشَلٍ، عَنِ الضَّحَّاكِ، عَنِ الأَسْوَدِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: لَوْ أَنَّ أَهَلَ الْعِلْمِ صَانُوا الْعِلْمَ وَوَضَعُوهُ عِنْدَ أَهْلِهِ لَسَادُوا بِهِ أَهْلَ زَمَانِهِمْ. وَلٰكِنَّهُمْ بَذَلُوهُ لأَهْلِ الدُّنْيَا لِيَنَالُوا بِهِ مِنْ دُنْيَاهُمْ. فَهَانُوا عَلَيْهِ. سَمِعْتُ نَبِيَّكُمْ ﷺ يَقُولُ «مَنْ جَعَلَ الْهُمُومَ هَماًّ وَاحِداً، هَمَّ آخِرَتِهِ، كَفَاهُ اللَّهُ هَمَّ دُنْيَاهُ. وَمَنْ تَشَعَّبَتْ بِهِ الْهُمُومُ فِي أَحْوَالِ الدُّنْيَا، لَمْ يُبَالِ اللَّهُ فِي أَيِّ أَوْدِيَتِهَا هَلَكَ».

قَالَ أَبُو الْحَسَنِ: حَدَّثَنَا حَازِمُ بْنُ يَحْيٰى. ثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَمُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ ابْنِ نُمَيْرٍ. قَالاَ: ثنا ابْنُ نُمَيْرٍ. عَنْ مُعَاوِيَةَ النَّصْرِيِّ، وَكَانَ ثِقَةً. ثُمَّ ذَكَرَ الْحَدِيثَ نَحْوَهُ بِإِسْنَادِهِ.

فى الزوائد: إسناده ضعيف فيه نهشل بن سعيد. قيل إنه يروى المناكير. وقيل بل الموضوعات.

80. (257) **(6067)**- *Abdullah İbnu Mes'ud radıyallahu anh* demiştir ki: *"Eğer ilim ehli, ilmi koruyup, onu layık olanlara vermiş olsalardı, ilim sayesinde devirlerinin insanlarına efendi olacaklardı. Ne var ki onlar ilmi, dünyalıklarından menfaat sağlamak için ehl-i dünya için harcadılar. Dünya ehli de âlimleri aşağıladı. Halbuki ben, Peygamberiniz aleyhissalâtu vesselâm'ın şöyle söylediğini işittim:* **"Kimin tasası sadece ahiret olursa, dünya tasalarına Allah kifâyet eder. Kim de dünya tasalarına kendini kaptırırsa, dünyanın hangi vadisinde helak olduğuna Allah aldırmayacaktır."**

6068 (٢٥٩) 81 حدّثنا أَحْمَدُ بْنُ عَاصِمٍ الْعَبَّادَانِيُّ. ثنا بَشِيرُ بْنُ مَيْمُونٍ؛ قَالَ: سَمِعْتُ أَشْعَثَ ابنَ سَوَّارٍ، عَنِ ابْنِ سِيرِينَ، عَنْ حُذَيْفَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ «لاَ تَعَلَّمُوا الْعِلْمَ لِتُبَاهُوا بِهِ الْعُلَمَاءَ،

أَوْلِتُمَارُوا بِهِ السُّفَهَاءَ، أَوْ لِتَصْرِفُوا وُجُوهَ النَّاسِ إِلَيْكُمْ. فَمَنْ فَعَلَ ذٰلِكَ، فَهُوَ فِى النَّارِ».

فى الزوائد: إسناده ضعيف.

81. (259) **(6068)**- *Huzeyfe radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın şöyle söylediğini işittim:* **"İlmi, ulemâya karşı böbürlenmek için veya cühelâ ile münakaşa için veya insanların dikkatini kendinize çekmek için öğrenmeyin. Kim böyle yaparsa yeri ateştir."**

6069 (٢٦٠) 82 **حدّثنا** مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِلَ. أَنْبَأَنَا وَهْبُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الأَسَدِىُّ. ثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَعِيدٍ الْمَقْبُرِىُّ، عَنْ جَدِّهِ، عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «مَنْ تَعَلَّمَ الْعِلْمَ لِيُبَاهِىَ بِهِ الْعُلَمَاءَ، وَيُجَارِىَ بِهِ السُّفَهَاءَ، وَيَصْرِفَ بِهِ وُجُوهَ النَّاسِ إِلَيْهِ؛ أَدْخَلَهُ اللَّهُ جَهَنَّمَ».

فى الزوائد: إسناده ضعيف.

82. (260) **(6069)**- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Kim âlimlere karşı böbürlenmek, cahillerle münakaşa etmek ve halkın dikkatini üzerine çekmek maksadıyla ilim öğrenirse Allah onu cehenneme sokar."**

★ İLMİ GİZLEME

6070 (٢٦٣) 83 **حدّثنا** الْحُسَيْنُ بْنُ أَبِى السَّرِىِّ الْعَسْقَلاَنِىُّ. ثنا خَلَفُ بْنُ تَمِيمٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ السَّرِىِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ جَابِرٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «إِذَا لَعَنَ آخِرُ هٰذِهِ الأُمَّةِ أَوَّلَهَا، فَمَنْ كَتَمَ حَدِيثاً فَقَدْ كَتَمَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ».

فى الزوائد: فى إسناده حسين بن أبى السرىّ، كذاب. وعبد اللّه بن السرىّ، ضعيف. وفى الأطراف: أن عبد اللّه بن السرىّ لم يدرك محمد بن المنكدر. وذكر أن بينهما وسائط. ففيه انقطاع أيضاً.

83. (263) (6070)- *Hz. Câbir radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Bu ümmetin sonradan gelenleri önce gelenlerine lânet ettiği vakit, kim bir hadisi söylemez, ketmederse, Allah'ın indirdiğini ketmetmiş (gizlemiş) olur."**

AÇIKLAMA:

Bu hadis, senet itibariyle zayıf sayılsa da, âlimler, hadisin ifade ettiği manayı te'yîd eden başka rivayetlere dayanarak hadiste beyan olunan mânayı makbul addedip açıklama sunmuşlardır. *Sindî*'nin Hâşiye'sinde kaydedildiği üzere, hadis iki şekilde tevil edilmiştir:

1- Cehaletin artıp, ashabın yüce makamını bilmeyen nesillerin yetişip, cahilliğin sevkiyle, ashaba dil uzatmaların meydana geldiği zamanlarda ashabın fazileti ve onlara dil uzatmanın haramlığı konusunda hadis bilenler bildiklerini gizlememeli, daha bir gayretle neşretmelidir. Kim bu çeşitten bir bildiğini gizlerse Allah'ın indirdiğini gizlemiş olur. Hadisler de, ülemânın ittifakla belirttiği üzere, vahye dayanmaktadır. Öyleyse onun gizlenmesi de *"Allah'ın indirdiğini gizlemek"* sayılmalıdır.

2- Din ilimlerinin, çeşitli sebeplerle ortadan kalktığı, alimlerin sayıca azaldığı, ilim yerine cehaletin hüküm sürdüğü ve bu sebeple selef ve eslâfa dil uzatıldığı zamanlarda ilme daha çok ihtiyaç hâsıl olacaktır. Böyle durumlarda bilenlerin, bildiklerini neşretmeleri gerekmektedir. Aksi taktirde Allah'ın indirdiğini gizleme gibi ciddi bir hataya ve sorumluluğa düşmüş olacaklardır.

Bu yorumlar, bilhassa zamanımızı tasvir ediyor gibidir. Aslında, ilim şöyle dursun, daha mebadîden ve kavâid-i külliyyeden (umumî prensiplerden) bîhaber birkısım ünvan sahiplerinin veya ne idüğü belirsiz yazar takımlarının sahabe, tâbiîn, etbauttâbiîn, bütün selef ve müteahhir eslaf ülemâsını toptan reddedip, hadisi, icmayı, fukahânın kıyas ve fetvalarını reddedip, keyiflerine göre ahkâm kestiklerini, Kur'ân'ı, –hiçbir ilmî disipline başvurmadan– rastgele yorumlamaya kalktıklarını görüyoruz. Bu cehalet fırtınası esnasında bilenlerin, alimlerin kendilerine düşeni yapması gerekmektedir. Hadis, böylesi hengâmlarda susmanın ciddî mesuliyetler getireceğini belirtmektedir.

6071 (٢٦٤) **84 حدّثنا** أَحْمَدُ بْنُ الأَزْهَرِ. ثنا الْهَيْثَمُ بْنُ جَمِيلٍ. حدّثَنِى عَمْرُو بْنُ سَلِيمٍ. ثنا يُوسُفُ ابْنُ إِبْرَاهِيمَ؛ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ «مَنْ سُئِلَ عَنْ عِلْمٍ

فَكَتَمَهُ، أُلْجِمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِلِجَامٍ مِنْ نَارٍ».

فى الزوائد: إسناده حديث أنس، فيه يوسف بن إبراهيم. قال البخارىّ: هو صاحب عجائب. وقال ابن حبان: روى عن أنس من حديثه مالا يحلّ بالرواية. اهـ. واتفقوا على ضعفه.

84. (264) (6071)- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleykissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Kim bir ilimden sorulur, o da bunu gizlerse, Kıyamet günü ateşten bir gem ile gemlenir."**

6072 (٢٦٥) 85 **حدّثنا** إِسْمَاعِيلُ بْنُ حِبَّانَ بْنِ وَاقِدٍ الثَّقَفِىُّ، أَبُو إِسْحَاقَ الْوَاسِطِىُّ. ثنا عَبْدُ اللَّهِ ابْنُ عَاصِمٍ. ثنا مُحَمَّدُ بْنُ دَابٍ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ سُلَيْمٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ أَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِىِّ، عَنْ أَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِىِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «مَنْ كَتَمَ عِلْماً مِمَّا يَنْفَعُ اللَّهُ بِهِ فِى أَمْرِ النَّاسِ، أَمْرِ الدِّينِ؛ أَلْجَمَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِلِجَامٍ مِنَ النَّارِ».

فى إسناده محمد بن داب. كذبه أبو زرعة وغيره، ونُسِب إلى الوضع.

85. (265) (6072)- *Ebu Sa'îdi'l-Hudrî* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Kim insanların dinî işlerinde Allah'ın faydalı kıldığı bir ilmi gizlerse, Allah, Kıyamet günü onu ateşten bir gem ile gemler."**

TAHARET BÖLÜMÜ

★ ABDEST VE GUSÜLDE KULLANILACAK SU MİKTARI

6073 (٢٧٠) 86 حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُؤَمَّلِ بْنِ الصَّبَّاحِ، وَعَبَّادُ بْنُ الْوَلِيدِ؛ قَالاَ: ثنا بَكْرُ بْنُ يَحْيَى ابنِ زَبَّانَ. ثنا حِبَّانُ بْنُ عَلِيٍّ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلِ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «يُجْزِئُ مِنَ الْوُضُوءِ مُدٌّ، وَمِنَ الْغُسْلِ صَاعٌ» فَقَالَ رَجُلٌ: لاَ يُجْزِئُنَا. فَقَالَ: قَدْ كَانَ يُجْزِىءُ مَنْ هُوَ خَيْرٌ مِنْكَ، وَأَكْثَرُ شَعَراً. يَعْنِي النَّبِيَّ ﷺ

في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف حبان ويزيد.

86. (270) (6073)- *Abdullah İbnu Muhammed, babası tarikiyle dedesi Akîl*'den naklediyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:* **"Abdeste bir müdd, gusle de bir sa' su yeterlidir"** *buyurmuştu" dedi. Bunun üzerine orada bulunan bir zât Akîl'e: "Bu kadar su bize yetmez" diye itiraz etti. Akîl de: "Bu kadar su, senden daha hayırlı, saçı da senden daha çok olan zâta yetti" diye cevap verdi. Burada kastettiği kimse Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm idi."*

AÇIKLAMA:

Daha önce de belirtildiği üzere Hanefîlere göre bir sa' 4 müddür. Şu halde abdest alınan miktarın dört misli su ile de boy abdesti alınabilmektedir. Fazlası israf sayılmalıdır.

★ ABDESTSİZ NAMAZ MAKBUL DEĞİL

6074 (٢٧٣) 87 حدّثنا سَهْلُ بْنُ أَبِي سَهْلٍ. ثنا أَبُو زُهَيْرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ سِنَانِ بْنِ سَعْدٍ،

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ «لاَ يَقْبَلُ اللّٰهُ صَلاَةً بِغَيْرِ طُهُورٍ، وَلاَ صَدَقَةً مِنْ غُلُولٍ».

فى الزوائد: حديث أنس إسناده ضعيف لضعف التابعىّ. وقد تفرد يزيد بالرواية عنه فهو مجهول.

87. (273) (6074)- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı şöyle derken işittim:* **"Allah, temizlik olmadan namazı, çalınan maldan da sadakayı kabul etmez."**

★ ABDESTİ MUHAFAZA

6075 (٢٧٧) 88 حدّثنا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِى الْجَعْدِ، عَنْ ثَوْبَانَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ «اسْتَقِيمُوا وَلَنْ تُحْصُوا. وَاعْلَمُوا أَنَّ خَيْرَ أَعْمَالِكُمُ الصَّلاَةَ. وَلاَ يُحَافِظُ عَلَى الْوُضُوءِ إِلاَّ مُؤْمِنٌ».

فى الزوائد: رجال إسناده ثقات أثبات. إلا أن فيه انقطاعاً بين سالم وثوبان. ولكن أخرجه الدارمىّ وابن حبان، فى صحيحه، من طريق ثوبان متصلا.

88. (277) (6075)- *Hz. Sevbân radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Her hususta dosdoğru istikamet üzere olun; meyletmeyin. Ama buna güç yetiremezsiniz. Öyleyse bilin ki, en hayırlı ameliniz namazdır. Kâmil mü'minden başkası abdesti (hakkı ile) muhafaza edemez."**

6076 (٢٧٩) 89 حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثنا ابْنُ أَبِى مَرْيَمَ. ثنا يَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ. حَدَّثَنِى إِسْحَاق ابْنُ أَسِيدٍ، عَنْ أَبِى حَفْصٍ الدِّمَشْقِىِّ، عَنْ أَبِى أُمَامَةَ، يَرْفَعُ الْحَدِيثَ؛ قَالَ «اسْتَقِيمُوا. وَنِعِمَّا إِنِ اسْتَقَمْتُمْ. وَخَيْرُ أَعْمَالِكُمُ الصَّلاَةُ. وَلاَ يُحَافِظُ عَلَى الْوُضُوءِ إِلاَّ مُؤْمِنٌ».

فى الزوائد: إسناده ضعيف لضعف التابع.

89. (279) **(6076)**- *Ebu Ümame radıyallahu anh, Resûlullah*'tan naklen anlatmıştır: **"İstikamet üzere olun! İstikamet üzere olsanız, bu ne iyidir! Amellerinizin en hayırlısı namazdır. Abdesti ancak kâmil mü'minler (hakkıyla) muhafaza ederler."**

AÇIKLAMA:

Abdestin muhafaza edilmesini alimler iki şekilde anlamışlardır: 1- Namaz vakitlerinde abdestli olmak, namaza hazırlıklı bulunmak. 2- Namaz vaktinde ve dışında devamlı abdestli olmak.

Her iki manayı destekleyen rivayetler mevcuttur. Abdesti muhafazadan, *"isbağ"* yani birçok hadiste beyan edilen hakkını vere vere alınan abdesti de anlamamız mümkündür.

★ TEMİZLİĞİN SEVABI

6077 (٢٨٤) **90 حدّثنا** مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى النَّيْسَابُورِيُّ. ثنا أَبُو الْوَلِيدِ، هِشَامُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ. ثنا حَمَّادٌ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ زِرِّ بْنِ حُبَيْشٍ؛ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مَسْعُودٍ قَالَ: قِيلَ: يَارَسُولَ اللَّهِ! كَيْفَ تَعْرِفُ مَنْ لَمْ تَرَى مِنْ أُمَّتِكَ؟ قَالَ «غُرٌّ مُحَجَّلُونَ. بُلْقٌ مِنْ آثَارِ الْوُضُوءِ».

قَالَ أَبُو الْحَسنِ الْقَطَّانُ: حَدَّثَنَا أَبُو حَاتِمٍ. ثنا أَبُو الْوَلِيدِ. فَذَكَرَ مِثْلَهُ.

فى الزوائد: أصل هذا الحديث فى الصحيحين من حديث أبى هريرة وحذيفة. وهذا حديث حسن. وحماد هو ابن سلمة. وعاصم هو ابن أبى النجود، كوفىّ صدوق، فى حفظه شيء.

90. (284) (6077)- *Abdullah İbnu Mes'ud radıyallahu anh* anlatıyor: *"Ey Allah'ın Resulü denildi. Ümmetinden, görmediğin kimseleri (Kıyamet günü) nasıl tanıyacaksın?" Şu cevabı verdi:* **"Ümmetim, abdest sebebiyle alınlarında nur, kollarında nur, ayaklarında nur taşıyacaklar (bu nurla onları tanıyacağım)."**

6078 (٢٨٥) **91 حدّثنا** عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ. ثنا الْوَلِيدُ بْنُ

مُسْلِمٍ. ثنا الأَوْزَاعِيُّ. ثنا يَحْيى ابْنَ أَبِي كَثِيرٍ. حدّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ. حَدّثَنِي شَقِيقُ بْنُ سَلَمَةَ. حَدَّثَنِي حُمْرَانُ مَوْلَى عُثْمَانَ ابْنِ عَفَّانَ؛ قَالَ: رَأَيْتُ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ قَاعِداً فِي الْمَقَاعِدِ. فَدَعَا بِوَضُوءٍ فَتَوَضَّأَ. ثُمَّ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فِي مَقْعَدِي هٰذَا تَوَضَّأَ مِثْلَ وُضُوئِي هٰذَا. ثُمَّ قَالَ «مَنْ تَوَضَّأَ مِثْلَ وُضُوئِي هٰذَا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ» وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «وَلاَ تَغْتَرُّوا».

حدّثنا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا عَبْدُ الْحَمِيدِ بْنُ حَبِيبٍ. ثنا الْأَوْزَاعِيُّ. حَدَّثَنِي يَحْيٰى. حدّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ. حَدَّثَنِي عِيسَى بْنُ طَلْحَةَ. حَدَّثَنِي حُمْرَانُ، عَنْ عُثْمَانَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ نَحْوَهُ.

فى الزوائد: الحديث فى مسلم خلا قوله «ولا تغتروا»

91. (285) **(6078)**- *Humrân Mevla Osmân İbni Affan radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Osman İbnu Affân'ı oturma yerlerine otururken gördüm. Abdest suyu istedi ve abdest aldı. Sonra da: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı oturduğum şu yerde oturmuş, benim şu abdestim gibi abdest aldığını gördüm. Abdestten sonra şöyle demişti:* **"Kim şu abdestim gibi abdest alırsa, geçmiş (küçük) günahları affedilir."**

Resûlullah sonra şunu ilave etti: **"Sakın gurura düşmeyiniz."**

★ MİSVAK

6079 (٢٨٩) 92 **حدّثنا** هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا مُحَمَّدُ بْنُ شُعَيْبٍ. ثنا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي الْعَاتِكَةِ، عَنْ عَلِيِّ ابْنِ يَزِيدَ، عَنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ «تَسَوَّكُوا. فَإِنَّ السِّوَاكَ مِطْهَرَةٌ لِلْفَمِ، مَرْضَاةٌ لِلرَّبِّ. مَا جَاءَنِي جِبْرِيلُ إِلاَّ أَوْصَانِي بِالسِّوَاكِ. حَتَّى لَقَدْ خَشِيتُ أَنْ يُفْرَضَ عَلَيَّ وَعَلَى أُمَّتِي. وَلَوْلاَ أَنِّي أَخَافُ أَنْ أَشُقَّ عَلَى

أُمَّتِي لَفَرَضْتُهُ لَهُمْ. وَإِنِّي لأَسْتَاكُ حَتَّى لَقَدْ خَشِيتُ أَنْ أُحْفِيَ مَقَادِمَ فَمِي».

فى الزوائد: إسناده ضعيف.

92. (289) (6079)- *Ebu Ümame radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Dişlerinizi misvaklayın. Çünkü misvak ağız için temizlik sebebidir, Allah'ın rızasına vesiledir. Cibril her gelişinde bana misvakı tavsiye etti; öyle ki bana ve ümmetime farz kılacağından korktum. Ümmetime zorluk veririm diye endişe etmeseydim bunu onlara farz kılardım. Ben öyle (ciddi) misvak kullanırım ki, öndeki dişlerimin (veya diş etlerimin) diplerinden kazınacağı endişesine kapılırım."**

6080 (٢٩١) 93 حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ. ثنا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ. ثنا بَحْرُ بْنُ كَنِيزٍ، عَنْ عُثْمَانَ ابْنِ سَاجٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ؛ قَالَ: إِنَّ أَفْوَاهَكُمْ طُرُقٌ لِلْقُرْآنِ. فَطَيِّبُوهَا بِالسِّوَاكِ.

فى الزوائد: إسناده ضعيف.

93. (291) (6080)- *Hz. Ali radıyallahu anh* buyurmuştur ki: *"Muhakkak ki ağızlarınız Kur'ân'ın yollarıdır, onları misvakla temizleyin."*

★ HELÂ DUASI

6081 (٢٩٩) 94 حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثنا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ. ثنا يَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ ابْنِ زَحْرٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ يَزِيدَ، عَنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ «لاَ يَعْجِزْ أَحَدُكُمْ، إِذَا دَخَلَ مِرْفَقَهُ أَنْ يَقُولَ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الرِّجْسِ النَّجَسِ، الْخَبِيثِ الْمُخْبِثِ، الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ».

قَالَ أَبُو الْحَسَنِ: وَحَدَّثَنَا أَبُو حَاتِمٍ. ثنا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ. فَذَكَرَ

نَحْوَهُ. وَلَمْ يَقُلْ فِي حَدِيثِهِ: مِنَ الرِّجْسِ النَّجَسِ. إِنَّمَا قَالَ: مِنَ الْخَبِيثِ الْمُخْبِثِ، الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ.

فى الزوائد: إسناده ضعيف. قال ابن حبان: إذا اجتمع فى إسناد خبرٍ عبيدُ اللّهِ بن زحر وعلىّ بن يزيد والقاسم، فذاك مما عملته أيديهم اهـ.

94. (299) (6081)- *Ebu Ümame radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Sizden biri, helaya girince sakın şu duayı okumaktan aciz olmasın: "Allahümme innî eûzu bike mine'r-ricsi'n-necesi el-habîsi'l-muhbisi, eş-şeytani'r-racîmi (Allahım, ben, pis, necis, habis ve muhbis olan şeytan-ı racim'den sana sığınırım."**

6082 (٣٠١) 95 حدّثنا هُرُونُ بْنُ إِسْحَاقَ. ثنا عَبْدُ الرَّحْمٰنِ الْمُحَارِبِيُّ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مُسْلِمٍ، عَنِ الْحَسَنِ وَقَتَادَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ، إِذَا خَرَجَ مِنَ الْخَلاَءِ قَالَ «اَلْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنِّي الْأَذَى وَعَافَانِي».

(عن إسماعيل بن مسلم) فى الزوائد: هو متفق على تضعيفه. والحديث بهذا اللفظ غير ثابت اهـ.

95. (301) (6082)- *Enes İbnu Mâlik* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm heladan çıkınca* **"Benden ezayı giderip afiyet veren Allah'a hamdolsun!"** *derdi."*

★ OTURARAK BEVL

6083 (٣٠٨) 96 حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثنا عَبْدُ الرَّزَّاقِ. ثنا ابْنُ جُرَيْجٍ، عَنْ عَبْدِ الْكَرِيمِ ابْنُ أَبِي أُمَيَّةَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، عَنْ عُمَرَ؛ قَالَ: رَآنِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَأَنَا أَبُولُ قَائِماً. فَقَالَ «يَاعُمَرُ! لاَ تَبُلْ قَائِماً» فَمَا بُلْتُ قَائِماً، بَعْدُ.

(قوله عن عبد الكريم) فى الزوائد: متفق على تضعيفه.

96. (308) (6083)- *Hz. Ömer radıyallahu anh* anlatıyor: *"Ben ayakta akıtır-ken Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm beni gördü ve:* **"Ey Ömer! Ayakta akıt-ma!"** *buyurdu. Ondan sonra bir daha ayakta akıtmadım."*

6084 (٣٠٩) 97 حدّثنا يَحْيَى بْنُ الْفَضْلِ. ثنا أَبُو عَامِرٍ. ثنا عَدِيُّ
بْنُ الْفَضْلِ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ، عَنْ أَبِي نَضْرَةَ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ
اللَّهِ؛ قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنْ يَبُولَ قَائِماً.

سَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ يَزِيدَ، أَبَا عَبْدِ اللَّهِ، يَقُولُ: سَمِعْتُ أَحْمَدَ بْنَ
عَبْدِ الرَّحْمٰنِ الْمَخْزُومِيَّ يَقُولُ: قَالَ سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ (فِي حَدِيثِ
عَائِشَةَ: أَنَا رَأَيْتُهُ يَبُولُ قَاعِداً) قَالَ: الرَّجُلُ أَعْلَمُ بِهٰذَا مِنْهَا.

قَالَ أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ: وَكَانَ مِنْ شَأْنِ الْعَرَبِ الْبَوْلُ قَائِماً.
أَلَا تَرَاهُ، فِي حَدِيثِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ حَسَنَةَ يَقُولُ: قَعَدَ يَبُولُ كَمَا
تَبُولُ الْمَرْأَةُ.

(ثنا عدى بن الفضل) فى الزوائد اتفقوا على ضعفه.

97. (309) (6084)- *Hz. Cabir İbnu Abdillah* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissa-lâtu vesselâm ayakta akıtmayı yasakladı. Muhammed İbnu Yezîd Ebu Abdillah'ı dinledim, diyordu ki: "Ahmed İbnu Abdirrahmân el-Mahzumî'yi işittim, diyordu ki: "Süfyânu's-Sevrî, Hz. Aişe'den rivayet edilen "Ben Aleyhissalâtu vesselâm'ı ayakta akıtırken gördüm" hadisi hakkında: "Bu işi erkek, Hz. Aişe'den daha iyi bilir" dedi."*

AÇIKLAMA:

Ayakta akıtma caiz mi değil mi münakaşa edilmiştir. Çünkü cevazına işaret eden rivayetler de vardır. Netice olarak şu söylenebilir: Hanefî ve Şafiî fakihler, şer'î bir mazeret olmadıkça ayakta su dökmenin tenzihen mekruh olduğunu söylerler. Ancak *Hz. Ömer, İbnu Ömer, Zeyd İbnu Sâbit, Saîd İbnu'l-Müseyyeb, İbnu Sîrîn, İbrahim Nehaî, Şa'bî, Ahmed İbnu Hanbel* ayakta akıtmanın mekruh olmadığına, caiz olduğuna hükmederler. *İmam Mâlik* de sıçrama endişesi yoksa mekruh değildir demiştir.

★ **HELÂ ADABI**

6085 (٣١٧) **98** حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ رُمْحٍ الْمِصْرِيُّ. ثنا اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ؛ أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ الْحرِثِ بْنِ جَزْءٍ الزُّبَيْدِيِّ، يَقُولُ: أَنَا أَوَّلُ مَنْ سَمِعَ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ «لاَ يَبُولَنَّ أَحَدُكُمْ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ» وَأَنَا أَوَّلُ مَنْ حَدّثَ النَّاسَ بِذٰلِكَ.

فى الزوائد: إسناده صحيح. وحكم بصحته جماعة.

98. (317) (6085)- *Abdullah İbnu'l-Hâris İbni Cez' ez-Zübeydi* anlatıyor: "*Ben Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın:* **"Sizden kimse kıbleye dönük halde akıtmasın" sözünü ilk işiten kimseyim. Bunu insanlara ilk söyleyen de benim"** *dediğini işittim.."*

6086 (٣١٩) **99** حدّثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بِلاَلٍ. حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ يَحْيىٰ الْمَازِنِيُّ، عَنْ أَبِي زَيْدٍ مَوْلَى الثَّعْلَبِيِّينَ، عَنْ مَعْقِلِ بْنِ أَبِي مَعْقِلٍ الأَسَدِيِّ، وَقَدْ صَحِبَ النَّبِيَّ ﷺ، قَالَ: نَهىٰ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنْ نَسْتَقْبِلَ الْقِبْلَتَيْنِ بِغَائِطٍ أَوْ بِبَوْلٍ.

قيل: أبو زيد مجهول الحال. فالحديث ضعيف به.

99. (319) (6086)- *Ma'kıl İbnu Ebî Ma'kıl el-Esedî radıyallahu anh* –ki *Resûlullah*'a arkadaşlık yapmıştı– anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm büyük veya küçük abdest sırasında iki kıbleye yönelmemizi yasakladı."*

6087 (٣٢٠) **100** حدّثنا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ الدِّمَشْقِيُّ. ثنا مَرْوَانُ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنا ابْنُ لَهِيعَةَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ. حَدَّثَنِي أَبُو سَعِيدٍ الْخُدْرِيُّ؛ أَنَّهُ شَهِدَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَنَّهُ نَهىٰ أَنْ نَسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةَ بِغَائِطٍ أَوْ بِبَوْلٍ.

فى الزوائد: هذا الحديث والحديث الآتى، فى إسنادهما ابن لهيعة.

100. (320) **(6087)**- *Ebu Saîdi'l-Hudrî radıyallahu anh*'ın anlattığına göre, kendisi, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın, büyük veya küçük abdest bozarken kıbleye yönelmeyi yasakladığına şahid olmuştur."*

6088 (٣٢١) 101 قَالَ أَبُو الْحَسَنِ بْنُ سَلَمَةَ: وَحَدَّثَنَاهُ أَبُو سَعْدٍ، عُمَيْرُ بْنُ مِرْدَاسٍ الدَّوْنَقِيُّ. ثنا عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، أَبُو يَحْيَى الْبَصْرِيُّ. ثنا ابْنُ لَهِيعَةَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ؛ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ يَقُولُ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ نَهَانِي أَنْ أَشْرَبَ قَائِماً، وَأَنْ أَبُولَ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ.

فِي الزوائد: فى إسناده ابن لهيعة.

101. (321) **(6088)**- *Hz. Cabir radıyalahu anh, Ebu Saidi'l-Hudrî*'nin: *"Resûlullah, beni, ayakta su içmekten ve kıbleye dönük olarak akıtmaktan yasakladı" dediğini işitmiştir.*

6089 (٣٢٤) 102 حدّثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. قَالاَ. ثنا وَكِيعٌ، عَنْ حَمَّادِ بْنِ سَلَمَةَ، عَنْ خَالِدٍ الْحَذَّاءِ، عَنْ خَالِدِ بْنِ أَبِي الصَّلْتِ، عَنْ عِرَاكِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: ذُكِرَ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَوْمٌ يَكْرَهُونَ أَنْ يَسْتَقْبِلُوا بِفُرُوجِهِمُ الْقِبْلَةَ. فَقَالَ «أُرَاهُمْ قَدْ فَعَلُوهَا. اسْتَقْبِلُوا بِمَقْعَدَتِي الْقِبْلَةَ».

قَالَ أَبُو الْحَسَنِ الْقَطَّانُ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عُبَيْدٍ. ثنا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ الْمُغِيرَةِ، عَنْ خَالِدٍ الْحَذَّاءِ، عَنْ خَالِدِ بْنِ أَبِي الصَّلْتِ، مِثْلَهُ.

قال النووىّ فى المجموع: إسناده حسن، رجاله ثقات معروفون.

102. (324) **(6089)**- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanında, fercleriyle kıbleye yönelmekten hoşlanmayan bazı kimseler zikredilmişti, şöyle buyurdular:*

"Bunların öyle yaptıklarını sanıyorum. Benim abdest bozmak üzere oturduğum yeri kıbleye çevirin."

6090 (٣٢٥) 103 حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثنا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ. ثنا أَبِى؛ قَالَ: سَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ إِسْحَاقَ، عَنْ أَبَانِ بْنِ صَالِحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ جَابِرٍ؛ قَالَ: نَهى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنْ نَسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةَ بِبَوْلٍ. فَرَأَيْتُهُ، قَبْلَ أَنْ يُقْبَضَ بِعَامٍ، يَسْتَقْبِلُهَا.

حديث جابر هذا، قد حسّنه الترمذيّ.

103. (325) **(5090)**- *Hz. Câbir* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, akıtırken kıbleye yönelmemizi yasaklamıştı. Ancak, vefatından bir yıl kadar önce ben onun kıbleye karşı akıttığını gördüm."*

AÇIKLAMA:

Şarihler gerek büyük, gerek küçük abdest bozarken kıbleye yönelme yasağının açık araziye mahsus olduğunu, ev içinde böyle bir yasağın olmadığını söylerler. Nitekim, mü'minleri bu hususta ikna için 102 numaralı hadiste görüldüğü üzere *Aleyhissalâtu vesselâm,* evdeki hela taşının kıble istikametine çevrilmesini söylemiştir.

★ İSTİBRA

6091 (٣٢٦) 104 حدّثنا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنا وَكِيعٌ ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيى. ثنا أَبُو نُعَيْمٍ، قَالَ: ثنا زَمْعَةُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ عِيسَى بْنِ يَزْدَادَ الْيَمَانِيِّ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «إِذَا بَالَ أَحَدُكُمْ فَلْيَنْتُرْ ذَكَرَهُ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ».

قَالَ أَبُو الْحَسَنِ بْنُ سَلَمَةَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ. ثنا أَبُو نُعَيْمٍ. ثنا زَمْعَةُ. فَذَكَرَ نَحْوَهُ.

فى الزوائد: يزداد ويقال له ازداد، لايصح له صحبة وزمعة ضعيف.

104. (326) **(6091)**- *İsa İbnu Yezdâd el-Yemânî babasından* naklen diyor ki: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Biriniz akıtınca, erkeklik uzvunu üç sefer çeksin."**

AÇIKLAMA:

Bu tavsiye istibra için yapılmıştır. Yani küçük abdest bozduktan sonra idrar borusundaki akıntının kesilmesi gereklidir. Bu, şahsa, şahsın yaşına göre değişen usullerle tahakkuk eder. Biraz beklemek, öksürmek, bir müddet yürümek, hadiste gelen tavsiyeye uymak, bu usullerden birkaçıdır. İstibra yapılmadan abdest alınır, sonra da bir sızıntı –az dahi olsa– meydana gelse abdest bozulur. İstibra ameliyesi daha ziyade erkeklere mahsustur.

★ **YOLA ABDEST BOZULMAZ**

6092 (٣٢٨) **105** حدّثنا حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى. ثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهْبٍ. أَخْبَرَنِي نَافِعُ بْنُ يَزِيدَ، عَنْ حَيْوَةَ بْنِ شُرَيْحٍ؛ أَنَّ أَبَا سَعِيدٍ الْحِمْيَرِيَّ حَدَّثَهُ، قَالَ: كَانَ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ يَتَحَدَّثُ بِمَا لَمْ يَسْمَعْ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَيَسْكُتُ عَمَّا سَمِعُوا. فَبَلَغَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرٍو مَا يَتَحَدَّثُ بِهِ. فَقَالَ: وَاللَّهِ! مَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ هٰذَا. وَأَوْشَكَ مُعَاذٌ أَنْ يَفْتِنَكُمْ فِي الْخَلاَءِ. فَبَلَغَ ذٰلِكَ مُعَاذاً. فَلَقِيَهُ. فَقَالَ مُعَاذٌ: يَا عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرٍ! إِنَّ التَّكْذِيبَ بِحَدِيثٍ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ نِفَاقٌ. وَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى مَنْ قَالَهُ. لَقَدْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ «اتَّقُوا الْمَلاَعِنَ الثَّلاَثَ: الْبَرَازَ فِي الْمَوَارِدِ، وَالظِّلِّ، وَقَارِعَةِ الطَّرِيقِ»

فى الزوائد: إسناده ضعيف. ومتن الحديث قد أخرجه أبو داود من طريق آخر.

105. (328) **(6092)**- *Ebu Sa'îd el-Hımyerî rahimehullah* anlatıyor: *"Muaz İbnu Cebel radıyallahu anh, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın ashabınca işitilmemiş şeyler rivayet ediyor, onların işittiği (birçok) şeylerde de sükut ediyordu. Abdullah İbnu Amr radıyallahu anhümâ'ya onun rivayet ettiği bir hadis ulaşmıştı ki:*

"Allah'a yemin olsun! Ben, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın bunu söylediğini işitmedim. Muaz'ın, kazâ-i hacet hususunda sizi yakında fitneye atmasından korkarım!" dedi. Onun bu sözü Muâz'a ulaştı (ve bir gün) Abdullah'la karşılaştı. Muaz:

"Ey Abdullah İbnu Ömer! Şurası muhakkak ki, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan gelen bir hadisi tekzib etmek nifaktır. Bunun günahı da bunu söyleyenedir. Ben, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın şöyle söylediğini kesinlikle dinlemiştim: **"Lanete sebep olan şu üç şeyden kaçının: Suyun geldiği yollara, (halkın istifade ettiği) gölgelere, yolların üstüne abdest bozmak."**

6093 (٣٢٩) 106 **حدّثنا** مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيٰى. ثنا عَمْرُو بْنُ أَبِى سَلَمَةَ، عَنْ زُهَيْرٍ؛ قَالَ: قَالَ سَالِمٌ: سَمِعْتُ الْحَسَنَ يَقُولُ. ثنا جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ «إِيَّاكُمْ وَالتَّعْرِيسَ عَلَى جَوَادِّ الطَّرِيقِ، وَالصَّلاَةَ عَلَيْهَا. فَإِنَّهَا مَأْوَى الْحَيَّاتِ وَالسِّبَاعِ. وَقَضَاءَ الْحَاجَةِ عَلَيْهَا، فَإِنَّهَا مِنَ الْمَلاَعِنِ».

فى الزوائد. إسناده ضعيف.

106. (329) **(6093)**- *Hz. Cabir İbnu Abdillah radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Geceleyin yolların üzerine yatmaktan, oralarda namaz kılmaktan sakının. Çünkü yolların üstü yılanların ve vahşî hayvanların sığınağıdır. Yolların üzerine abdest bozmaktan da sakının. Çünkü bu, lanet vesilesidir."**

6094 (٣٣٠) 107 **حدّثنا** مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيٰى. ثنا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ. ثنا ابْنُ لَهِيعَةَ، عَنْ قُرَّةَ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ نَهٰى أَنْ يُصَلَّى عَلَى قَارِعَةِ الطَّرِيقِ، أَوْ يُضْرَبَ الْخَلاَءُ عَلَيْهَا، أَوْ يُبَالَ فِيهَا.

فى الزوائد: إسناده ضعيف. ولكن المتن له شواهد صحيحة.

107. (330) **(6094)**- *Salim radıyallahu anh babasından* naklen anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm yol ortasında namaz kılmayı, oralarda büyük veya küçük abdest bozmayı yasakladı."*

★ HELÂDA GÖZÜKMEMEK

6095 (٣٣٢) 108 **حدّثنا** مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثنا عَمْرُو بْنُ عُبَيْدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُثَنّٰى، عَنْ عَطَاءٍ الْخُرَاسَانِىِّ، عَنْ أَنَسٍ؛

قَالَ: كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِي سَفَرٍ. فَتَنَحَّى لِحَاجَتِهِ، ثُمَّ جَاءَ فَدَعَا بِوَضُوءٍ فَتَوَضَّأَ.

فى الزوائد: إسناده ضعيف.

108. (332) (6095)- *Hz. Enes İbnu Mâlik radıyallahu anh* anlatıyor: *"Bir seferde Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ile beraberdim. Abdest bozmak üzere uzaklaştı. Sonra geldi. Su istedi ve abdest aldı."*

6096 (٣٣٩) 109 حدّثنا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنا وَكِيعٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنِ الْمِنْهَالِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ يَعْلَى ابْنِ مُرَّةَ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِي سَفَرٍ. فَأَرَادَ أَنْ يَقْضِيَ حَاجَتَهُ. فَقَالَ لِي: «ائْتِ تِلْكَ الْأَشَاءَ تَيْنِ» (قَالَ وَكِيعٌ: يَعْنِي النَّخْلَ الصِّغَارَ). «فَقُلْ لَهُمَا: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَأْمُرُ كُمَا أَنْ تَجْتَمِعَا». فَاجْتَمَعَتَا. فَاسْتَتَرَ بِهِمَا. فَقَضَى حَاجَتَهُ، ثُمَّ قَالَ لِي: «ائْتِهِمَا، فَقُلْ لَهُمَا: لِتَرْجِعْ كُلُّ وَاحِدَةٍ مِنْكُمَا إِلَى مَكَانِهَا» فَقُلْتُ لَهُمَا. فَرَجَعَتَا.

فى الزوائد: له شاهد من حديث أنس ومن حديث ابن عمر. رواهما الترمذىّ فى الجامع.

109. (339) (6096)- *Ya'la İbnu Mürre,* babasından naklen anlatıyor: *"Ben bir seferde Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'la beraberdim. Bir ara kaza-yı hacette bulunmak istedi. Bana dedi ki:* **"Şu iki bodur hurmayı bana getir ve onlara: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm sizin (sütre olmak üzere biraraya gelmenizi emrediyor!" de!"** *buyurdular. (Ben de dediğini yaptım), onlar hemen toplandılar. Aleyhissalâtu vesselâm onları sütre olarak kullanıp, kaza-yı hâcetini yaptı. Sonra bana:*

"Ağaçların yanlarına var ve onlara: "Herbiriniz eski yerine gitsin!" de!" *buyurdular. Ben emri onlara ulaştırdım. Onlar da yerlerine döndüler."*

6097 (٣٤١) 110 حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَقِيلِ بْنِ خُوَيْلِدٍ. حَدَّثَنِي حَفْصُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ. حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ ابْنُ طَهْمَانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ ذَكْوَانَ، عَنْ يَعْلَى بْنِ حَكِيمٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛

قَالَ: عَدَلَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ إِلَى الشِّعْبِ فَبَالَ. حَتَّى أَنِّى آوِى لَهُ مِنْ فَكِّ وَرِكَيْهِ حِينَ بَالَ.

فى الزوائد: إسناده ضعيف. قال البخارىّ: محمد بن ذكوان منكر الحديث. وذكره ابن حبان فى الثقات ثم أعاده فى الضعفاء. وقال: سقط الاحتجاج به. وضعفه النسائىّ والدارقطنىّ.

110. (341) (6097)- *İbnu Abbas radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bir defasında dağ yoluna saparak küçük abdest bozdu. Abdest bozarken, (yere yaklaşarak nazarlara ve sıçrantılara karşı ihtiyat maksadıyla bacaklarını öyle açtı ki) uyluk kemikleri yerlerinden ayrılacak diye içimden ona acıma geçti."*

★ DURGUN SUYA AKITMAMALI

6098 (٣٤٥) 111 حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيٰى. ثنا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُبَارَكِ. ثنا يَحْيٰى بْنُ حَمْزَةَ. ثنا ابْنُ أَبِى فَرْوَةَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ «لاَ يَبُولَنَّ أَحَدُكُمْ فِى الْمَاءِ النَّاقِعِ».

فى الزوائد: إسناده ضعيف. ابن أبى فروة اسمه إسحاق. متفق على تركه. وأصله فى الصحيحين بلفظ «الماء الدائم».

111. (345) (6098)- *İbnu Ömer radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Sizden kimse (akar olmayan) durgun suya küçük abdestini bozmasın."**

AÇIKLAMA:

Nevevî'de gelen açıklamaya göre, su içerisine büyük veya küçük abdest bozmak, suyun durumuna göre haram veya mekruh hükmünü almaktadır: Su akıyor ve çok ise mekruhtur, azsa muhtar görüşe göre haramdır. Su durgun ve çok ise yine haram değildir. Durgun ve az ise muhtar görüşe göre haramdır.

Suda büyük abdest bozmak da küçük abdest bozmak gibidir, suyu kirletme yönüyle aynı hükme tabidirler. Su dışında bir kaba abdest bozup suyun içine atmak da, suyun içine abdest bozma gibidir. Su kirlenmiş olur, bu kirlilikten ha-

beri olmayanlar bunu kullanabileceğinden bu yasaklanmıştır. Usulcülere göre "yasaklama" haram ifade eder.

İslâm'ın bu yasağına uyulduğu taktirde nehirler ve denizler kirlenmekten korunmuş olur. Az yukarıda (6089 numaralı hadiste) geçtiği üzere, suyun geçtiği yollar üzerine abdest bozmak dahi yasaklanmıştır. Bütün bu yasakları suların kirlenmeye karşı korunma tedbirleri olarak değerlendirmemiz gerekir.

Resûlullah'ın hadislerinden hareketle, günümüzde ortaya çıkan kimyevi kirleticilere de yasağın teşmili gerekir. Bu yasaklara riayetsizlik bugün birçok kıyı ve körfezlerimizi, hatta kocaman Marmara denizimizi kirletmiştir.

★ **SİDİK SIÇRANTISI**

6099 (٣٤٨) 112 **حدّثنا** أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِى شَيْبَةَ. ثنا عَفَّانُ. ثنا أَبُو عَوَانَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِى صَالِحٍ، عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «أَكْثَرُ عَذَابِ الْقَبْرِ مِنَ الْبَوْلِ»

فى الزوائد: إسناده صحيح، وله شواهد.

112. (348) **(6099)**- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Kabir azabının çoğu sidik sebebiyledir."**

★ **BEVLEDENE (AKITANA) SELAM VERİLMEZ**

6100 (٣٥١) 113 **حدّثنا** هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا مَسْلَمَةُ بْنُ عَلِىٍّ. ثنا الْأَوْزَاعِىُّ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِى كَثِيرٍ، عَنْ أَبِى سَلَمَةَ، عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: مَرَّ رَجُلٌ عَلَى النَّبِىِّ ﷺ وَهُوَ يَبُولُ. فَسَلَّمَ عَلَيْهِ، فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ. فَلَمَّا فَرَغَ، ضَرَبَ بِكَفَّيْهِ الْأَرْضَ فَتَيَمَّمَ، ثُمَّ رَدَّ عَلَيْهِ السَّلَامَ.

فى الزوائد: إسناده ضعيف لضعف مسلمة بن علىّ.

وقال البخارىّ وأبو زرعة: منكر الحديث.

وقال الحاكم: يروى عن الأوزاعىّ وغيره، المنكرات والموضوعات.

وقال السندىّ: لكن الحديث جاء من رواية أبى الجهيم وابن عمر. رواه أبو داود فى باب التيمم.

113. (351) **(6100)**- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Bir adam, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bevlederken, yanından geçti ve selam verdi. Aleyhissalâtu vesselâm, selamına karşılık vermedi. İşi bitince, ellerini yere vurup teyemmüm etti, sonra selama mukabelede bulundu."*

6101 (٣٥٢) 114 حدّثنا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثنا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، عَنْ هَاشِمِ بْنِ الْبَرِيدِ، عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ ابْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ؛ أَنَّ رَجُلاً مَرَّ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ وَهُوَ يَبُولُ. فَسَلَّمَ عَلَيْهِ. فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ «إِذَا رَأَيْتَنِي عَلَى مِثْلِ هٰذِهِ الْحَالَةِ فَلاَ تُسَلِّمْ عَلَيَّ. فَإِنَّكَ إِنْ فَعَلْتَ ذٰلِكَ، لَمْ أَرُدَّ عَلَيْكَ».

فى الزوائد: إسناده. فإن سويدا لم ينفرد به.

114. (352) **(6101)**- *Hz. Cabir İbnu Abdillah radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm küçük abdest bozmakta iken bir adam yanına geldi ve selam verdi. Resûlullah ona:* **"Beni bu halde görünce selam verme! Zira sen bu durumda selam da versen ben senin selamına mukabele etmem!"** *buyurdular."*

★ SU İLE İSTİNCA

6102 (٣٥٥) 115 حدّثنا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا صَدَقَةُ بْنُ خَالِدٍ. ثنا عُتْبَةُ بْنُ أَبِي حَكِيمٍ. حَدَّثَنِي طَلْحَةُ بْنُ نَافِعٍ، أَبُو سُفْيَانَ. قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو أَيُّوبَ الأَنْصَارِيُّ، وَجَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ، وَأَنَسُ بْنُ مَالِكٍ، أَنَّ هٰذِهِ الآيَةَ نَزَلَتْ – فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ – (٩/سورة التوبة/الآية ١٠٨) قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ «يَامَعْشَرَ الأَنْصَارِ! إِنَّ اللّٰهَ قَدْ أَثْنَى عَلَيْكُمْ فِي الطُّهُورِ. فَمَا طُهُورُكُمْ؟ قَالُوا: نَتَوَضَّأُ لِلصَّلاَةِ وَنَغْتَسِلُ مِنَ الْجَنَابَةِ وَنَسْتَنْجِي بِالْمَاءِ. قَالَ «فَهُوَ ذَاكَ. فَعَلَيْكُمُوهُ».

فى الزوائد: عتبة بن أبي حكيم، ضعيف. وطلحة لم يدرك أبا أيوب.

115. (355) (6102)- *Ebu Süfyan radıyallahu anh* anlatıyor: *"Bana Ebu Eyyûb el-Ensârî, Câbir İbnu Abdillah, Enes İbnu Mâlik haber verdiler ki, Tevbe sûresinin 108. ayeti –ki meal-i şerifi şöyledir:* **"Orada maddî ve manevî pisliklerden temizlenmeyi seven kimseler vardır. Allah da çokca temizlenenleri sever"–** *nazil olduğu vakit Resûlullah:* **"Ey Ensar cemaati! Allah sizi temizlik hususunda övmektedir, (bu övgüye sebep olan) temizliğiniz nedir?"** *diye sordular. Onlar da:*

"Biz namaz için abdest alırız, cünüblüğe karşı yıkanırız, su ile de istinca yaparız!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm: **"Övgü işte bunun için! Buna devam edin!"** *buyurdular."*

6103 (٣٥٦) 116 **حدّثنا** عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنا وَكِيعٌ، عَنْ شَرِيكٍ، عَنْ جَابِرٍ، عَنْ زَيْدٍ الْعَمِّيِّ، عَنْ أَبِي الصِّدِّيقِ النَّاجِي، عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَغْسِلُ مَقْعَدَتَهُ ثَلاَثاً. قَالَ ابْنُ عُمَرَ: فَعَلْنَاهُ فَوَجَدْنَاهُ دَوَاءً وَطُهُوراً.

قَالَ أَبُو الْحَسَنِ بْنُ سَلَمَةَ. ثنا أَبُو حَاتِمٍ، وَإِبْرَاهِيمُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْوَاسِطِيُّ. قَالاَ: ثنا أَبُو نُعَيْمٍ. ثنا شَرِيكٌ، نَحْوَهُ.

في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف زيد العمّي. وجابر الجعفيّ، وإن وثقه شعبة وسفيان الثورىّ، فقد كذبه أيوب السختيانّي.

116. (356) (6103)- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* demiştir ki: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm makadını üç sefer yıkardı." İbnu Ömer de şöyle demiştir: "Bunu biz de yaptık ve makadı su ile yıkamayı bir şifa ve temizlik vasıtası bulduk."*

AÇIKLAMA:

Bu hadisler, büyük abdest bozduktan sonra makadın su ile yıkanmasına irşad buyurmaktadır. Önceki rivayette, bu hususa teşvik eden ayetin nüzul sebebi belirtilmektedir. Bazı rivayetlerde ayetin, takva üzere bina edilen ilk mescidin kurulduğu yer olan Kuba halkı hakkında nazil olduğu tasrih edilir.

Büyük abdestten sonra makadın yıkanması farz değildir, ancak, fevkalade ehemmiyetle teşvik edilen bir sünnettir. Yıkanmaması namaza mani değildir.

★ KAPLARIN ÖRTÜLMESİ

6104 (٣٦١) 117 حدّثنا عِصْمَةُ بْنُ الْفَضْلِ، وَيَحْيى بْنُ حَكِيمٍ. قَالاَ: ثنا حَرَمِيُّ بْنُ عُمَارَةَ بْنِ أَبِى حَفْصَةَ. ثنا حَرِيشُ بْنُ الْخِرِّيتِ. أنا ابْنُ أَبِى مُلَيْكَةَ، عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: كُنْتُ أَصْنَعُ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ ثَلاَثَةَ آنِيَةٍ مِنَ اللَّيْلِ مُخَمَّرَةً: إِنَاءً لِطَهُورِهِ، وَإِنَاءً لِسِوَاكِهِ، وَإِنَاءٍ لِشَرَابِهِ.

فى الزوائد: ضعيف. لاتفاقهم على ضعف حريش بن الخريت.

117. (361) **(6104)**- *Hz. Aişe* anlatıyor: ***"Ben Resûlullah için geceleyin, üzeri örtülü üç kap hazırlardım; birisi abdesti için, birisi misvak için, biri de içmesi için."***

6105 (٣٦٢) 118 حَدّثنا أَبُو بَدْرٍ، عَبَّادُ بْنُ الْوَلِيدِ. ثنا مُطَهَّرُ بْنُ الْهَيْثَمِ. ثنا عَلْقَمَةُ بْنُ أَبِى جَمْرَةَ الضُّبَعِيُّ، عَنْ أَبِيهِ أَبِى جَمْرَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لاَ يَكِلُ طُهُورَهُ إِلَى أَحَدٍ؛ وَلاَ صَدَقَتَهُ الَّتِى يَتَصَدَّقُ بِهَا، يَكُونُ هُوَ الَّذِى يَتَوَلاَّهَا بِنَفْسِهِ.

فى الزوائد: إسناده ضعيف. لضعف مطهر بن الهيثم.

118. (362) **(6105)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhüma* anlatıyor: ***"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, ne abdest suyunu (hazırlama ve dökme işini) ne de sadaka dağıtma işini başkasına bırakmaz, bizzat yapardı."***

6106 (٣٦٨) 119 حدّثنا عَمْرُو بْنُ رَافِعٍ، وَإِسْمَاعِيلُ بْنُ تَوْبَةَ. قَالاَ: ثنا يَحْيى بْنُ زَكَرِيَّا بْنِ أَبِى زَائِدَةَ، عَنْ حَارِثَةَ، عَنْ عَمْرَةَ، عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: كُنْتُ أَتَوَضَّأُ أَنَا وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ مِنْ إِنَاءٍ وَاحِدٍ، قَدْ أَصَابَتْ مِنْهُ الْهِرَّةُ قَبْلَ ذٰلِكَ.

فى الزوائد: فى إسناده حارثة بن أبى الرجال، ضعيف.

119. (368) **(6106)**- *Hz. Aişe* anlatıyor: ***"Ben ve Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ikimiz de tek bir kapta(ki suda)n abdest alırdık. Bundan önce suya kedinin değdiği de olurdu."***

★ KEDİ ARTIĞI İLE ABDEST

6107 (٣٦٩) 120 حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثنا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الْمَجِيدِ، يَعْنِى أَبَا بَكْرٍ الْحَنَفِيَّ. ثنا عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ أَبِى الزِّنَادِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِى سَلَمَةَ، عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «الْهِرَّةُ لاَ تَقْطَعُ الصَّلاَةَ، لأَنَّهَا مِنْ مَتَاعِ الْبَيْتِ».

فى الزوائد: رواه ابن خزيمة فى صحيحه، والحاكم فى المستدرك من حديث بندار، وهو محمد بن بشار.

120. (368) **(6107)**- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: ***"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*** **"(Namaz kılanın önünden geçmekle) kedi namazı bozmaz. Çünkü o, evin (demirbaş) eşyasındandır."**

AÇIKLAMA:

Bazı hadislerde, namaz kılanın önünden kadın, siyah köpek ve merkebin geçmesi halinde namazın bozulacağı ifade edilmiş ise de, *İmam Ebu Hanife, Mâlik* ve *Şâfiî* hazeratı, başka rivayetleri esas alarak hiçbir şeyin namazı bozmayacağını belirtmişlerdir. Sadedinde olduğumuz hadis, kediyi merkeb ve siyah köpekten ayırmış olmaktadır.

★ KADININ ARTIĞI İLE GUSÜL

6108 (٣٧٥) 121 حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثنا عُبَيْدُ اللَّهِ، عَنْ إِسْرَائِيلَ، عَنْ أَبِى إِسْحَاقَ، عَنِ الْحرِثِ، عَنْ عَلِيٍّ؛ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ وَأَهْلُهُ يَغْتَسِلُونَ مِنْ إِنَاءٍ وَاحِدٍ. وَلاَ يَغْتَسِلُ أَحَدُهُمَا بِفَضْلِ صَاحِبِهِ.

فى الزوائد: إسناده ضعيف.

121. (375) **(6108)**- *Hz. Ali radıyallahu anh* anlatıyor: ***"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ve ehli, tek bir kapta yıkanıyorlardı. Onlardan biri, arkadaşının (guslettiği suyun) artığı ile yıkanmazdı."***

★ KADIN VE ERKEK AYNI KAPTAN GUSLEDER

6109 (٣٧٩) 122 **حدّثنا** أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِى شَيْبَةَ. ثنا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ الْأَسَدِىُّ. ثنا شَرِيكٌ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَأَزْوَاجُهُ يَغْتَسِلُونَ مِنْ أَنَاءٍ وَاحِدٍ.

فى الزوائد: هذا إسناد حسن.

122. (379) **(6109)**- *Hz. Cabir İbnu Abdillah radıyallahu anh* anlatıyor: *"Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm ve zevceleri tek bir kaptan (su alarak) yıkanırlardı."*

★ NEBİZ İLE ABDEST

6110 (٣٨٤) 123 **حدّثنا** أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِى شَيْبَةَ، وَعَلِىُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. قَالَا: ثنا وَكِيعٌ، عَنْ أَبِيهِ. ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثنا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ أَبِى فَزَارَةَ الْعَبْسِىِّ، عَنْ أَبِى زَيْدٍ، مَوْلَى عَمْرِ بْنِ حُرَيْثٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ لَهُ، لَيْلَةَ الْجِنِّ «عِنْدَكَ طَهُورٌ؟» قَالَ: لَا. إِلَّا شَىْءٌ مِنْ نَبِيذٍ فِى إِدَاوَةٍ. قَالَ «تَمْرَةٌ طَيِّبَةٌ وَمَاءٌ طَهُورٌ» فَتَوَضَّأَ. هٰذَا حَدِيثُ وَكِيعٍ.

مدار الحديث على «أبى زيد» وهو مجهول عند أهل الحديث، كما ذكره الترمذىّ وغيره.

123. (384) **(6110)**- *Abdullah İbnu Mes'ud* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, bana, cin gecesi:* **"Yanında abdest alacak su var mı?"** *diye sormuştu. Ben: "Hayır, yok! Ancak bir kabın içinde bir miktar nebiz var" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm:* **"Hurma temizdir, su da temizleyicidir!"** *buyurdu ve hemen onunla abdest aldı."*

AÇIKLAMA:

1- Cinler gecesi'nden murad, *Resûlullah* daha hicret etmemiş iken, Mekke'nin *Cehûn* adlı dağında, cinlerden bir grubla karşılaştığı gecedir. Bu mülâkata *İbnu Mes'ud* da katılmış, *Resûlullah*'ın çizdiği bir daire içerisinde uzakta

Aleyhissalâtu vesselâm'ı beklemiştir. Sabaha doğru gelen *Resûlullah*, sadedinde olduğumuz hadiste ifade edildiği üzere abdest suyu sormuş, su kabından nebîz yani hurma şırası çıkmıştır.

2- Hadis, şıra ile abdest almanın caiz olduğunu ifade etmekte. Halbuki, teyemmümle ilgili ayette فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا **"...Su bulamazsanız temiz toprakla teyemmüm edin..."** (Maide 6) buyrularak *mutlak su* bulunmadığı takdirde teyemmüm yapılması emredilmektedir. Ayet Medine'de nâzil olduğu için, hadisteki ruhsat neshedilmiştir. Dört mezhebin imamları, temiz olduğu kabul edilen gül suyu, hurma suyu gibi herçeşit şıra vs. ile abdest alınmayacağını beyanda ittifak etmiştir.

6111 (٣٨٥) 124 حدّثنا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ الدِّمَشْقِيُّ. ثنا مَرْوَانُ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ. ثنا قَيْسُ بْنُ الْحَجَّاجِ، عَنْ حَنَشٍ الصَّنْعَانِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ لِابْنِ مَسْعُودٍ، لَيْلَةَ الْجِنِّ «مَعَكَ مَاءٌ؟» قَالَ: لَا. إِلَّا نَبِيذاً فِي سَطِيحَةٍ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «تَمْرَةٌ طَيِّبَةٌ وَمَاءٌ طَهُورٌ. صُبَّ عَلَيَّ» قَالَ، فَصَبَبْتُ عَلَيْهِ، فَتَوَضَّأَ بِهِ

حديث ابن عباس قد ترد به المصنف. في سنده ابن لهيعة وهو ضعيف.

124. (385) **(6111)**- *Abdullah İbnu Abbas radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, cin gecesinde İbnu Mes'ud'a:* **"Yanında su var mı?"** *diye sordu. O: "Hayır su yok. Ancak bir tulumda nebiz var!" deyince Aleyhissalâtu vesselâm:* **"Hurma temizdir, su da temizleyicidir (binaenaleyh nebiz temizdir) bana dök (abdest alayım)"** *buyurdular."*

★ DENİZ SUYU İLE ABDEST

6112 (٣٨٧) 125 حدّثنا سَهْلُ بْنُ أَبِي سَهْلٍ. ثنا يَحْيى بْنُ بُكَيْرٍ. حَدَّثَنِي اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ رَبِيعَةَ، عَنْ بَكْرِ بْنِ سَوَادَةَ، عَنْ مُسْلِمِ بْنِ مَخْشِيٍّ، عَنِ ابْنِ الْفِرَاسِيِّ؛ قَالَ: كُنْتُ أَصِيدُ وَكَانَتْ لِي قِرْبَةٌ أَجْعَلُ فِيهَا مَاءً. وَإِنِّي تَوَضَّأْتُ بِمَاءِ الْبَحْرِ. فَذَكَرْتُ ذَلِكَ

لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ «هُوَ الطَّهُورُ مَاؤُهُ. الْحِلُّ مَيْتَتُهُ».

فى الزوائد: رجال هذا الإسناد ثقات. إلا أن مسلما لم يسمع من الفراسىّ. وإنما سمع من ابن الفراسىّ. ولاصحبة له. وإنما روى هذا الحديث عن أبيه. فالظاهر أنه سقط من هذا الطريق. اهـ السندىّ.

125. (387) (6112)- *İbnu'l-Firasî* anlatıyor: *"Ben ava çıkmıştım. Yanımda içine su koyduğum bir kırbam vardı. Deniz suyu ile abdest aldım. Durumu Aleyhissalâtu vesselâm'a sordum. Bana:* **"Denizin suyu temizdir, meytesi (ölüsü) de helaldir!"** *cevabını verdi."*

6113 (٣٩٢) 126 **حدّثنا** كُرْدُوسُ بْنُ أَبِى عَبْدِ اللَّهِ الْوَاسِطِىُّ. ثنا عَبْدُ الْكَرِيمِ بْنُ رَوْحٍ. ثنا أَبِى، رَوْحُ بْنُ عَنْبَسَةَ بْنِ سَعِيدِ بْنِ أَبِى عَيَّاشٍ، مَوْلَى عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ، عَنْ أَبِيهِ عَنْبَسَةَ بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ جَدَّتِهِ، أُمِّ أَبِيهِ، أُمِّ عَيَّاشٍ، وَكَانَتْ أَمَةً لِرُقَيَّةَ بِنْتِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ؛ قَالَتْ: كُنْتُ أُوَضِّىءُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ. أَنَا قَائِمَةٌ وَهُوَ قَاعِدٌ.

فى الزوائد: إسناده مجهول. و«عبد الكريم» مختلف فيه.

126. (392) (6113)- *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın kızı *Rukiyye radıyallahu anhâ*'nın cariyesi *Ümmü Ayyâş radıyallahu anhâ* demiştir ki: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm oturuyor olduğu halde ben kendim ayakta olduğum halde (gerekli hizmetleri yaparak) ona abdest aldırırdım."*

★ UYKUDAN UYANINCA EL YIKANIR

6114 (٣٩٤) 127 **حدّثنا** حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى. ثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهْبٍ. أَخْبَرَنِى ابْنُ لَهِيعَةَ، وَجَابِرُ ابْنُ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ عُقَيْلٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «إِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ نَوْمِهِ فَلاَ يُدْخِلْ يَدَهُ فِى الإِنَاءِ حَتَّى يَغْسِلَهَا».

فى الزوائد: إسناده صحيح على شرط مسلم.

127. (394) **(6114)**- *Abdullah İbnu Ömer radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Biriniz uyanınca elini yıkamadıkça su kabına sokmasın."**

★ **ABDESTTE BESMELE**

6115 (٣٩٧) 128 **حدّثنا** أَبُو كُرَيْبٍ، مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلاَءِ. ثنا زَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ. ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثنا أَبُو عَامِرٍ الْعَقَدِيُّ. ح وَحَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ. ثنا أَبُو أَحْمَدَ الزُّبَيْرِيُّ. قَالُوا: ثنا كَثِيرُ ابْنُ زَيْدٍ، عَنْ رُبَيْحِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ أَبِى سَعِيدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِى سَعِيدٍ؛ أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ قَالَ «لاَ وُضُوءَ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرِ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ».

فى الزوائد: هذا حديث حسن.

128. (397) **(6115)**- *Ebu Sa'îd radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Üzerine besmele çekmeyenin abdesti yoktur."**

AÇIKLAMA:

Bu hadisin zahiri, abdest için besmele çekmenin farz olduğunu ifade etmektedir. Ancak, fukahâ bu mevzuda gelen başka hadisleri de gözönüne alarak, bunun zahiriyle amel etmemiş, besmelenin abdestte sünnet olduğuna hükmetmiştir.

6116 (٤٠٠) 129 **حدّثنا** عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ. ثنا ابْنُ أَبِى فُدَيْكٍ، عَنْ عَبْدِ الْمُهَيْمِنِ بْنِ عَبَّاسِ ابْنِ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، عَنِ النَّبِىِّ ﷺ قَالَ «لاَ صَلاَةَ لِمَنْ لاَ وُضُوءَ لَهُ. وَلاَ وُضُوءَ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرِ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ. وَلاَ صَلاَةَ لِمَنْ لاَ يُصَلِّى عَلَى النَّبِىِّ. وَلاَ صَلاَةَ لِمَنْ لاَ يُحِبُّ الأَنْصَارَ».

قَالَ أَبُو الْحَسَنِ بْنُ سَلَمَةَ: حَدَّثَنَا أَبُو حَاتِمٍ. ثنا عِيسَى (عُبَيْسُ) بْنُ مَرْحُومٍ الْعَطَّارُ. ثنا عَبْدُ الْمُهَيْمِنِ بْنُ عَبَّاسٍ فَذَكَرَ نَحْوَهُ.

فى الزوائد: ضعيف، لاتفاقهم على ضعف عبد المهيمن.
وقال السندىّ: لكن لم ينفرد به عبد المهيمن، فقد تابعه عليه ابن أخى عبد المهيمن.
رواه الطبرانىّ فى المعجم الكبير.

129. (400) (6116)- *Sehl İbnu Sa'd es Sâidi radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Abdesti almayanın namazı yoktur. Abdest alırken Allah'ın ismini zikretmeyenin de abdesti yoktur. Resûlullah'a salat (u selam) okumayanın da namazı yoktur. Keza Ensarı sevmeyenin de namazı yoktur."**

AÇIKLAMA:

1- Hadis, abdestsiz olarak farz, va .ıb, nafile hiçbir namazın kılınamayacağını, kılındığı taktirde kabul edilmeyeceğini ifade etmektedir. Ülemâ bu meselede ihtilaf etmez: Abdest alabilecek durumda olan bir kimsenin abdestsiz namaz kılmaması gerekir. Ancak, abdest almaya güç yetirememek, su bulamamak veya su olsa bile can tehlikesi ile suya gidememek, sağlığa suyun zarar vermesi gibi hallerde teyemmüm abdestin yerine geçebilir.

Teyemmümün ne şekilde olacağı hangi şartlarda caiz olacağı ilgili bahiste açıklandı.

2- Hadiste temas edilen diğer bir husus abdest sırasında Allah'ın zikridir. Allah'ın zikri besmele çekmekle tahakkuk edebileceği gibi, hamd ile ile de, kelime-i tevhid, kelime-i şehadetin söylenmesiyle de tahakkuk eder. Ancak, me'sur olarak, hadislerde **bismillahi velhamdülillahi** cümlesi, بِاسْمِ اللّٰهِ الْعَظِيمِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلَى دِينِ الإِسْلَامِ cümlesi tavsiye edilmiştir.

Esasen, *Resûlullah* başka hadislerinde her bir hayırlı ve meşru işin besmele veya hamdele ile başlamasını, aksi taktirde hayrının güdük kalacağını irşad buyurmuştur. Abdest gibi hayrı pek ziyade olan bir amelin besmele ile başlamasının ve abdest boyunca zikrullahın devam etmesinin ehemmiyetine elbette dikkat çekilecektir. *Resûlullah Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh*'a şöyle buyurmuşlardır: **"Ey Ebu Hureyre, abdest almak istediğin vakit** بِاسْمِ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ **"Allah'ın adıyla başlar, (bu hayrı müyesser kılan) Allah'a hamdederim" de. Zira böyle dersen, aldığın bu abdest bozuluncaya kadar, amelini yazmakla muvazzaf melekler, senin için sevap yazarlar."**

Abdest alırken besmele çekmemenin hayırda meydana getireceği *"güdüklük"*ü bir başka hadis şöyle açıklar: **"Kim abdest alırken zikrullahda bulunursa, bu, onun bütün bedenine bir temizlik sağlar. Kim de Allah'ın adını**

zikretmeden abdest alırsa, bu da onun sadece abdest uzuvlarına bir temizlik sağlar."

3- Hadis, zikrullah olmayan abdestin abdest sayılmayacağını da ifade etmektedir. Hadisin zahiri, her ne kadar böyle bir abdestin bâtıl olduğunu ifade etmekte ise de, alimler, başka rivayetlerde gelen tasrihata dayanarak bunu *kemâle* hamletmişlerdir. Yani, *"zikrullah olmayan abdest, kâmil, mükemmel bir abdest değildir"* demişlerdir.

Zahiriye mezhebi, zikrullahsız abdestin butlanına hükmetmiştir. *Ahmed İbnu Hanbel* ve diğer birkısım alimler, *"zikrullahı bile bile terkedenin abdesti batıldır, unutarak terkedeninki batıl değildir"* demiştir. Hanefîler, Şafiîler ve Malikîler ise, zikrullahın sünnet olduğunu söylemişlerdir. Bir görüşünde *Ahmed İbnu Hanbel* de böyle hükmetmiştir.

Gusül, teyemmüm, abdest aynı hükme tabidir.

★ TEK AVUÇ SU İLE MAZMAZA İSTİNŞAK

6117 (٤٠٤) 130 حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِى شَيْبَةَ ثنا شَرِيكٌ، عَنْ خَالِدِ بْنِ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ خَيْرٍ، عَنْ عَلِيٍّ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ تَوَضَّأَ فَمَضْمَضَ ثَلَاثاً، وَاسْتَنْشَقَ ثَلَاثاً، مِنْ كَفٍّ وَاحِدٍ.

فى الزوائد: رواه بان خزيمة وابن حبان فى صحيحيهما، من طريق خالد بن علقمة.

130. (404) **(6117)**- *Hz. Ali radıyallahu anh* anlatıyor: ***"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm abdest aldı. Bu esnada bir avuç su ile üç kere mazmaza, üç kere istinşakta bulundu."***

AÇIKLAMA:

1- Mazmaza suyu ağızda dolaştırarak ağzı yıkamaktır, istinşak ise burna su çekerek bunu yıkamaktır. Dilimize bu iki kelime de dinî tabir olarak girmiştir. *İstinşâk* bazı hadislerde *istinsar* kelimesiyle de ifade edilmiştir. *Mazmaza*nın kâmil manada gerçekleşmesi, suyun ağızda çalkalanmasına bağlı ise de, cumhûr bunu şart koşmamıştır. Ağza alınan suyun dışarı atılması esastır.

Sadedinde olduğumuz hadis, tek avuç su ile hem mazmaza hem de istinşakın üçer sefer yapıldığını ifade eder. Ancak her seferinde ayrı ayrı suyu avuçladığını ifade eden rivayetler de var. Keza ağza bir kere, burna bir kere su verdiğini ifade eden rivayetler de mevcuttur. Aynî bu meselede geniş bir tahlille bir çok rivayetleri kaydeder. Mazmaza ve istinşakı başka tarzlarda tarif eden rivayetler

de var. Şu halde abdestin bir teferruatı olan bu temizliği *Aleyhissalâtu vesselâm* şartlara ve zamana göre farklı şekillerde yapmış olmalıdır.

Bu meselede *Nevevî*'nin şu özetlemesini kaydederek teferruata girmeyeceğiz: *"Ağız ve buruna ne şekilde su alınırsa alınsın (dinin gerekli kıldığı) mazmaza ve istinşak hasıl olur."* Zikredilen ihtilaf en güzeli hakkındadır.

2- Mazmaza ve istinşakın hükmü gusül ve abdestte mezhepten mezhebe farklıdır:

★ Hanefîlere göre bunlar abdestte sünnet, gusülde farzdır. *Zeyd İbnu Ali* ve *Süfyan-ı Sevrî* de böyle hükmetmiştir.

★ Şafiîlere ve Malikîlere göre hem abdestte ve hem gusülde sünnettir. Çünkü bunlara göre, ağız ve burun vücudun içi sayılır, "iç"in yıkanması gerekli değildir. *Zührî, Hasan Basri, Katâde, Râbi'a, Evzâî, Leys İbnu Sa'd, İbnu Cerir et-Taberî* daha nice selef ülemâsı bu görüştedirler.

★ Birçok meselede olduğu gibi, bunda da *Ahmed İbnu Hanbel*'den birkaç görüş rivayet edilmiştir. Meşhur görüşüne göre mazmaza ve istinşak hem abdest ve hem de gusülde vacibtir. *Abdurrahman İbnu Ebî Leyla, İshâk İbnu Râhuye, Kâsım İbnu Muhammed* ve *el-Müeyyed Billah* gibi birkısım alimler de bu görüştedir.

★ *Ahmed İbnu Hanbel*'in diğer bir görüşüne göre, istinşak abdest ve gusülde vacibtir, mazmaza ise sünnettir. *Davud-u Zâhirî, Ebu Sevr* ve *Ebu Ubeyd* gibi başka bazıları da bu görüştedir.

Hepsi de görüşlerinde rivayete dayanır.

★ UZUVLARI BİRER KERE YIKAYARAK ABDEST

6118 (٤١٢) 131 **حدّثنا** أَبُو كُرَيْبٍ. ثنا رِشْدِينُ بْنُ سَعْدٍ. أنا الضَّحَّاكُ بْنُ شُرَحْبِيلَ، عَنْ زَيْدِ ابْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عُمَرَ؛ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ تَوَضَّأَ وَاحِدَةً واحِدَةً.

فى الزوائد: إسناده واه، لضعف رشدين بن سعد.

131. (412) **(6118)**- *Hz. Ömer radıyallahu anh* anlatıyor: *"Ben, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı Tebük seferi sırasında abdest uzuvlarını birer kere yıkayarak abdest alırken gördüm."*

AÇIKLAMA:

Daha önce de geçtiği üzere, abdest uzuvlarını üçer sefer yıkamak sünnettir, ikişer ve hatta birer defa yıkayarak da abdest alınabilir. Hepsi *Resûlullah*'ın tatbikatında görülmüştür. Sadedinde olduğumuz hadis, birer kere yıkayarak aldığını göstermektedir. Bunun sefer sırasında olması, bu tarz abdeste suyun az bulunma veya zaman bakımından sıkışma gibi durumlarda başvurulmasının "sünnet" olacağına işaret sayılabilir.

★ UZUVLARI ÜÇER KERE YIKAYARAK ABDEST

6119 (٤١٦) 132 **حدّثنا** سُفْيَانُ بْنُ وَكِيعٍ. ثنا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، عَنْ فَائِدٍ، أَبِى الْوَرْقَاءِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِى أَوْفَى؛ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ تَوَضَّأَ ثَلاثاً ثَلاَثاً، وَمَسَحَ رَأْسَهُ مَرَّةً.

فى الزوائد: هذا الإسناد ضعيف. فائد بن عبد الرحمن قال فيه البخارىّ: منكر الحديث. وقال الحاكم: رَوَى عن ابن أبى أوفى أحاديث موضوعة. نعم، المتن رواه النسائىّ فى الصغرى من حديث علىّ بن أبى طالب.

132. (416) **(6119)**- *Abdullah İbnu Ebî Evfa radıyallahu anhüma* anlatıyor: ***"Ben Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı abdest alırken gördüm (yıkanacak uzuvlarını) üçer kere yıkamış, başına da bir kere meshetmişti."***

AÇIKLAMA:

Bu hükmü ifade eden başka rivayetler de gelmiştir. Abdest almada başın bir kere meshi esas olmakla birlikte, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın iki ve hatta üç kere meshettiğine dair rivayetler de gelmiştir; *Aynî*, bunları, mahrec ve kaynaklarını da göstererek kaydeder.

6120 (٤١٧) 133 **حدّثنا** مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثنا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ شَهْرِ ابْنِ حَوْشَبٍ، عَنْ أَبِى مَالِكٍ الْأَشْعَرِىِّ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَتَوَضَّأُ ثَلاثاً ثَلاَثاً.

فى الزوائد: هذا الإسناد ضعيف. وليث هو ابن أبى صيف.

وقال السندىّ: وشهر، قد تكلموا فيه.

133. (417) (6120)- *Ebu Mâlik el-Eş'arî* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (uzuvlarını) üçer sefer yıkayarak abdest alırdı."*

★ UZUVLARI BİR, İKİ, ÜÇ KERE YIKAYARAK ABDEST

6121 (٤١٩) 134 حدّثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ خَلاَّدٍ الْبَاهِلِيُّ. حَدَّثَنِى مَرْحُومُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ الْعَطَّارُ. حَدَّثَنِى عَبْدُ الرَّحِيمِ بْنُ زَيْدٍ الْعَمِّىُّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ قُرَّةَ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: تَوَضَّأَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ وَاحِدَةً وَاحِدَةً. فَقَالَ «هٰذَا وُضُوءُ مَنْ لاَ يَقْبَلُ اللّهُ مِنْهُ صَلاَةً إِلاَّ بِهِ» ثُمَّ تَوَضَّأَ ثِنْتَيْنِ ثِنْتَيْنِ. فَقَالَ «هٰذَا وُضُوءُ الْقَدْرِ مِنَ الْوُضُوءِ». وَتَوَضَّأَ ثَلاَثاً ثَلاَثاً. وَقَالَ «هٰذَا أَسْبَغُ الْوُضُوءِ. وَهُوَ وُضُوئِى وَوُضُوءُ خَلِيلِ اللّهِ إِبْرَاهِيمَ. وَمنْ تَوَضَّأَ هٰكَذَا ثُمَّ قَالَ عِنْدَ فَرَاغِهِ: أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، فُتِحَ لَهُ ثَمَانِيَةُ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ يَدْخُلُ مِنْ أَيِّهَا شَاءَ».

فى الزوائد: فى الإسناد، زيد العمّى وهو ضعيف. وعبد الرحيم متروك، بل كذاب. ومعاوية بن قرة لم يلق ابن عمر. قاله ابن حاتم فى العلل. وصرّح به الحاكم فى المستدرك.

134. (419) (6121)- *Abdullah İbnu Ömer radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (bir defasında abdest uzuvlarını) birer kere yıkayarak abdest aldı ve:* **"Bu abdest, Allah'ın bunsuz hiçbir namazını kabul etmeyeceği kimsenin abdestidir!"** *buyurdu. Sonra abdest uzuvlarını ikişer sefer yıkayarak aldı ve:* **"Bu abdestlerin kıymetlisidir!"** *buyurdu. Sonra üçer sefer yıkayarak abdest aldı ve:*

"Bu, abdestin en mükemmel olanıdır. Ayrıca bu, hem benim, hem de Halilullah olan Hz. İbrahim aleyhisselâm'ın abdestidir. Kim bu şekilde abdest alır, tamamlayınca da eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden Abduhu ve Resulühü "Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur ve şehadet ederim ki Muhammed Allah'ın kulu ve elçisidir" derse kendisine cennetin sekiz kapısı birden açılır, hangi kapısından dilerse ondan içeri girer!" *buyurdular."*

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm,* bu hadislerinde abdestin meşru çeşitlerini öğretmektedir. Buna göre bütün uzuvların birer kere yıkanması suretiyle alınan abdest, namazın kabul edilmesi için şart olan temizliğin asgari şartını yerine getirmektedir. Bu kadarcık bir temizlik yapılmadan kılınan namaz makbul değildir. Sözgelimi, abdest uzuvlarından birinin yıkanmaması veya "yıkama" manasını ifade etmeyecek şekilde ıslak bezle silinmesi abdest sayılmayacaktır.

2- Hadiste abdest işinin mutlak su ile yapılacağı manası da mevcuttur. Öyleyse bunun dışına çıkan mayilerle abdest caiz olmamalıdır. Sözgelimi gül suyu her ne kadar temiz ise de, onunla abdest caiz değildir.

3- Hadis, abdestin en mükemmel şeklini de belirtmektedir: Abdest uzuvlarını üçer sefer yıkamak. Şu halde daha fazla yıkanması hiss-i zahirimize göre temizliği daha da artıracak gibi gelirse de, hakikat-ı diniye noktasından öyle değildir. Üçten fazlası israf addedilmiştir ve bunun mekruh olduğu başka rivayetlerde belirtilmiştir. Hadis, uzuvların üçer sefer yıkanmasına dair sünnetin *Hz. İbrahim aleyhisselâm*'a dayandığını belirtir. Bazı rivayetlerde **"Bu, benden önceki peygamberlerin abdestidir"** diye ifade edilmiştir.

4- Hadis, abdestle ilgili mühim bir âdâba da yer vermiştir. Abdest kelime-i şehadetle son bulmalıdır. Bu, abdestte kemalin zirvesini teşkil etmektedir.

5- Sadedinde olduğumuz hadis, *abdest* yoluyla temizlik işinin, insanlara daha önceki devirlerde de teşri edildiğini gösterir. Esasen pekçok ayet, eski peygamberlerin, beşeriyete namaz, oruç, zekat gibi dinimizde yer alan ibadetleri emrettiğini belirtmektedir. Esasen إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْإِسْلَامُ **"Şurası muhakkak ki, Allah katında muteber din İslâm'dır"** (Al-i İmran 19) ayetinde bidayetten beri insanlığa tek dinin teşrî edildiği, buna da *İslâm* dendiği haber verilmektedir. Bunu, bazı teferruatta farklı olsa da esas prensiplerde müştereklik diye anlayabiliriz.

Son olarak şunu da belirtelim: Hadiste temas edilen hususlar, başka rivayetlerde de aynen gelmiştir.

6122 (٤٢٠) 135 حدّثنا جَعْفَرُ بْنُ مُسَافِرٍ. ثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ قَعْنَبٍ،
أَبُو بِشْرٍ. ثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَرَادَةَ الشَّيْبَانِيُّ، عَنْ زَيْدِ بْنِ الْحَوَارِيِّ، عَنْ
مُعَاوِيَةَ بْنِ قُرَّةَ، عَنْ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ؛ أَنَّ رَسُولَ

اللّهِ ﷺ دَعَا بِمَاءٍ فَتَوَضَّأَ مَرَّةً مَرَّةً. فَقَالَ «هٰذَا وَظِيفَةُ الْوُضُوءِ» أَوْ
قَالَ «وُضُوءُ مَنْ لَمْ يَتَوَضَّأْهُ لَمْ يَقْبَلِ اللّهُ لَهُ صَلاَةً» ثُمَّ تَوَضَّأَ مَرَّتَيْنِ
مَرَّتَيْنِ ثُمَّ قَالَ «هٰذَا وُضُوءُ مَنْ تَوَضَّأَهُ أَعْطَاهُ اللّهُ كِفْلَيْنِ مِنَ الأَجْرِ»
ثُمَّ تَوَضَّأَ ثَلاَثًا ثَلاَثًا. فَقَالَ «هٰذَا وُضُوئِي وَوُضُوءُ الْمُرْسَلِينَ مِنْ قَبْلِي».

في الزوائد: في إسناده زيد، هو العمّي، ضعيف. وكذا الراوي عنه. ورواه الإمام أحمد في مسنده عن أبي إسرائيل عن زيد العمّي عن نافع عن ابن عمر.

135. (420) (6122)- *Übey İbnu Ka'b radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm su getirtip (uzuvlarını) birer birer yıkayarak abdest aldı.*

"İşte bu abdest vazifesidir!" *buyurdu. Yahut da:* **"İşte bu, yapmadığı taktirde, Allah'ın namazını kabul etmeyeceği, kişinin (yapması gereken asgari) abdestidir!"** *buyurdu. Sonra ikişer ikişer yıkayarak abdest aldı. Sonra:*

"Bu da, Allah'ın ücretini iki hisse verdiği kimsenin abdestidir!" *buyurdu. Üçer sefer yıkayarak abdest aldı ve:* **"İşte bu benim ve benden önceki peygamberlerin abdestidir!"** *buyurdu."*

★ ABDESTTE İKTİSAD

6123 (٤٢٤) 136 حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُصَفَّى الْحِمْصِيُّ. ثنا بَقِيَّةُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفَضْلِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ سَالِمٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: رَأَى رَسُولُ اللّهِ ﷺ رَجُلاً يَتَوَضَّأُ فَقَالَ «لاَ تُسْرِفْ. لاَتُسْرِفْ»

في الزوائد: إسناده ضعيف. بقية مدلّس.

136. (424) (6124)- *İbnu Ömer radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm abdest alan bir adam görmüştü:* **"İsraf etme! İsraf etme!"** *buyurdular."*

6124 (٤٢٥) 137 حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثنا قُتَيْبَةُ. ثنا ابْنُ لَهِيعَةَ، عَنْ حُيَيِّ بْنِ عَبْدِ اللّهِ الْمَعَافِرِيِّ، عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمٰنِ الْحُبُلِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللّهِ بْنِ عَمْرٍو؛ أَنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ مَرَّ بِسَعْدٍ، وَهُوَ يَتَوَضَّأُ. فَقَالَ

«مَا هٰذَا السَّرَفُ؟» فَقَالَ: أَفِي الْوُضُوءِ إِسْرَافٌ؟ قَالَ «نَعَمْ. وَإِنْ كُنْتَ عَلَى نَهَرٍ جَارٍ».

في الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف حي بن عبد اللّهِ وابن لهيعة.

137. (425) **(6124)**- *Abdullah İbnu Amr radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, abdest almakta olan Sa'd'a uğramıştı:*

"Bu israf da ne?" *buyurdular. Sa'd: "Abdestte dahi israf olur mu?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Evet! *cevabını verdi,* **akan bir nehir üzerinde olsan bile!"**

AÇIKLAMA:

Nevevî'nin de ifade ettiği üzere, İslâm ülemâsı bu ve benzeri hadislerden hareketle, abdest sırasında fazla su kullanmayı, deniz kenarında bile olsa *"mekruh"* addetmekte icma etmiştir. Keraheti tahrime hamleden olmuş ve hatta *"haram"* diyen de bulunmuş ise de, esahh olanı tenzihe hamletmektir.

Bu yasakta şeriat-ı garranın başka maksadları bulunduğu için, suyun nehirde bedava akması gibi fevkalâde bolluğu kerahati ortadan kaldırmıyor. Bundaki makâsıd-ı şer'iyyeden biri, kişiye, günde beş kere *"israfın kötülüğü"* nü hatırlatmak, bir diğeri de *"tabiata saygı"* yı zihinlerde tesbit etmek olmalıdır.

Hanefî alimler, kişinin kendi sahip bulunduğu suda veya kullanılması mübah olan suda israfın tahrimen mekruh, mescidlere vakfedilen sularda israfın ise, haram olduğuna hükmetmişlerdir.

★ ABDESTTE İSBAĞ: MÜKEMMEL ABDEST

6125 (٤٢٧) 138 حدّثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا يَحْيَى بْنُ أَبِي بُكَيْرٍ. ثنا زُهَيْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَبْدِ اللّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَالَ «أَلاَ أَدُلُّكُمْ عَلَى مَا يُكَفِّرُ اللّهُ بِهِ الْخَطَايَا وَيَزِيدُ بِهِ فِي الْحَسَنَاتِ؟» قَالُوا: بَلَى. يَارَسُولَ اللّهِ! قَالَ «إِسْبَاغُ الْوُضُوءِ عَلَى الْمَكَارِهِ، وَكَثْرَةُ الْخُطَا إِلَى الْمَسَاجِدِ، وَانْتِظَارُ الصَّلاَةِ بَعْدَ الصَّلاَةِ».

في الزوائد: حديث أبي سعيد رواه ابن حبان في صحيحه. وله شاهد في صحيح مسلم وغيره.

138. (427) **(6125)**- *Ebu Saîdi'l-Hudrî radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın şöyle söylediğini işittim:* **"Yaptığınız taktirde Allah'ın günahlarınızı affedip, sevabınızı artırdığı ameli size söyleyeyim mi?"**

"Evet ey Allah'ın Resûlü, söyleyin!" dediler.

"Sıkıntıya rağmen abdesti mükemmel yapmak, mescidlere çok yürümek, bir namazdan sonra müteakip namazı beklemek."

AÇIKLAMA:

Resûlullah burada, kulluk edebinin mühimlerine irşad buyurmaktadır: Abdestin her hâlukârda mükemmel olması: Sıkıntı, çok soğuk, çok sıcak, hastalık, suyun parayla ve pahalı olması... gibi durumlardan ileri gelebilir. Mescidlere çok yürümek: Mescid uzak dahi olsa namazları orada kılmak veya her vakti mescidde kılmak demektir. Namazı kılınca, zihnen ikinci namaza hazırlıklı olmak, abdestli bulunmak, vaktin girip girmediğini takip etmek, namazı ilk vaktinde cemaatle kılma gayretinde olmakla da *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın belirttiği üçüncü şart gerçekleşir.

★ SAKALI HİLÂLLEME

6126 (٤٣١) 139 حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَفْصِ بْنِ هِشَامِ بْنِ زَيْدِ بْنِ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ثنا يَحْيَى بْنُ كَثِيرٍ، أَبُو النَّضْرِ، صَاحِبُ الْبَصْرِيِّ، عَنْ يَزِيدَ الرَّقَاشِيِّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا تَوَضَّأَ خَلَّلَ لِحْيَتَهُ وَفَرَّجَ أَصَابِعَهُ مَرَّتَيْنِ.

في الزوائد: في إسناد حديث أنس هذا، يحيى بن كثير، وهو ضعيف، وشيخه يزيد.

139. (431) **(6126)**- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm abdest aldığı zaman mübarek parmaklarını açarak sakalını hilâller ve bunu iki sefer yapardı."*

6127 (٤٣٢) 140 حدّثنا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا عَبْدُ الْحَمِيدِ بْنُ حَبِيبٍ. ثنا الْأَوْزَاعِيُّ. ثنا عَبْدُ الْوَاحِدِ ابْنُ قَيْسٍ. حَدَّثَنِي نَافِعٌ، عَنِ

ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا تَوَضَّأَ عَرَكَ عَارِضَيْهِ بَعْضَ الْعَرْكِ، ثُمَّ شَبَكَ لِحْيَتَهُ بِأَصَابِعِهِ مِنْ تَحْتِهَا.

فى الزوائد: فى إنساده عبد الواحد، وهو مختلف فيه.

140. (432) **(6127)**- *İbnu Ömer radıyallahu anhüma* anlatıyor: ***"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, abdest alınca, yanaklarını biraz ovduktan sonra sakalını alt kısmından (yukarı doğru) parmaklarıyla karıştırırdı."***

6128 (٤٣٣) 141 **حدّثنا** إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الرَّقِّيُّ. حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رَبِيعَةَ الْكِلاَبِيُّ. ثنا وَاصِلُ ابْنُ السَّائِبِ الرَّاقَاشِيُّ، عَنْ أَبِي سَوْرَةَ، عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ؛ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ تَوَضَّأَ فَخَلَّلَ لِحْيَتَهُ.

فى الزوائد: هذا إسناده ضعيف، لاتفاقهم على ضعف أبى سورة وواصل الرقاشىّ.

141. (433) **(6128)**- *Ebu Eyyub el-Ensarî radıyallahu anh* anlatıyor: ***"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın abdest alınca sakalını hilallediğini gördüm."***

★ BAŞI MESH

6129 (٤٣٧) 142 **حدّثنا** مُحَمَّدُ بْنُ الْحَارِثِ الْمِصْرِيُّ. ثنا يَحْيَى بْنُ رَاشِدٍ الْبَصْرِيُّ، عَنْ يَزِيدَ، مَوْلَى سَلَمَةَ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَاعِ؛ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ تَوَضَّأَ فَمَسَحَ رَأْسَهُ مَرَّةً.

فى الزوائد: إسناد حديث سلمة ضعيف. محمد بن الحارث، ذكره ابن حبان فى الثقات وقال: يخطىء. ويحيى بن راشد ضعيف.

142. (437) **(6129)**- *Seleme İbnu'l-Ekvâ' radıyallahu anh* anlatıyor: ***"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı abdest alırken gördüm, başını bir kere meshetmişti."***

★ KULAKLAR BAŞTANDIR

6130 (٤٤٣) 143 **حدّثنا** سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثنا يَحْيَى بْنُ زَكَرِيَّا بْنِ أَبِي زَائِدَةَ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ عَبَّادِ بْنِ تَمِيمٍ، عَنْ

عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «الْأُذُنَانِ مِنَ الرَّأْسِ».

في الزوائد: هذا إسناد حسن. إن كان سويد بن سعيد حفظه.

143. (443) **(6130)**- *Abdullah İbnu Zeyd radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:* **"Kulaklar baştan (sayılır, yüzden sayılmaz)"** *buyurdular."*

AÇIKLAMA:

İbnu Mâce **bu hadisi** ***Ebu Hureyre radıyallahu anh'*****tan da kaydetmiştir. Hanefîler, bunu esas alarak kulağın meshi için ayrı bir suya gerek görmemişlerdir. Şâfiîler, kulağı baştan saymaz, müstakil bir uzuv addeder ve başınkinden ayrı bir su ile mesheder.** ***İmam Mâlik*** **ve** ***Ahmed İbnu Hanbel*** **kulakları baştan bir parça saysa da ayrı bir su ile meshetmeye hükmederler.**

★ PARMAKLARI HİLÂLLEME

6131 (٤٤٧) 144 حدّثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعِيدٍ الْجَوْهَرِيُّ. ثنا سَعْدُ بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ بْنِ جَعْفَرٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ، عَنْ صَالِحٍ، مَوْلَى التَّوْأَمَةِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلَاةِ فَأَسْبِغِ الْوُضُوءَ وَاجْعَلِ الْمَاءَ بَيْنَ أَصَابِعِ يَدَيْكَ وَرِجْلَيْكَ».

في الزوائد: رواه الترمذيّ أيضا. وصالح مولى التوأمة، وإن اختلط بأَخَرَةٍ، لكن روى عنه موسى بن عقبة قبل الاختلاط. فالحديث حسن كما قال الترمذيّ.

144. (447) **(6131)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Namaza kalktığın vakit abdesti mükemmel yap. (Bu cümleden olarak) suyu ayak ve el parmaklarının arasına iyice ulaştır."**

6132 (٤٤٩) 145 حدّثنا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ مُحَمَّدٍ الرَّقَاشِيُّ. ثنا مَعْمَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ. ثني أَبِي، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ إِذَا تَوَضَّأَ حَرَّكَ خَاتَمَهُ.

في الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف معمر وأبيه محمد بن عبد الله

145. (449) (6132)- *Ubeydullah İbnu Ebî Râfi' radıyallahu anh babasından* naklen anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm abdest alınca altına su ulaşsın diye yüzüğünü oynatırdı."*

★ **ÖKÇELERİ YIKAMAK**

6133 (٤٥٤) 146 حدّثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِى شَيْبَةَ. ثنا الْأَحْوَصُ، عَنْ أَبِى إِسْحَاقَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِى كُرَيْبٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ؛ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ «وَيْلٌ لِلْعَرَاقِيبِ مِنَ النَّارِ».

فى الزوائد: قلت أصله فى الصحيحين من حديث عبد اللّه بن عمرو، ومن حديث أبى هريرة. وفى مسلم من حديث عائشة

وحديث جابر، رجال إسناده ثقات. إلا أن أبا إسحاق كان يدلس، واختلط بأخَرَةٍ.

146. (454) (6133)- *Hz. Câbir İbnu Abdillah radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"(Abdest sırasında yıkanmayan) ökçe üzerindeki kalın sinirlerin vay ateşten çekeceklerine!"**

6134 (٤٥٥) 147 حدّثنا الْعَبَّاسُ بْنُ عُثْمَانَ، وَعُثْمَانُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الدِّمَشْقِيَّانِ. قَالاَ: ثنا الْوَلِيدُ ابْنُ مُسْلِمٍ. ثنا شَيْبَةُ بْنُ الْأَحْنَفِ، عَنْ أَبِى سَلاَّمٍ الْأَسْوَدِ، عَنْ أَبِى صَالِحٍ الْأَشْعَرِىِّ. حَدَّثَنِى أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْأَشْعَرِىُّ، عَنْ خَالِدِ بْنِ الْوَلِيدِ، وَيَزِيدَ بْنِ أَبِى سُفْيَانَ، وَشُرَحْبِيلَ ابْنِ حَسَنَةَ، وَعَمْرِو بْنِ الْعَاصِ؛ كُلُّ هُؤُلاَءِ سَمِعُوا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالَ «أَتِمُّوا الْوُضُوءَ. وَيْلٌ لِلأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ».

فى الزوائد: إسناده حسن. ما علمت فى رجاله ضعفا.

147. (455) (6134)- *Halid İbnu'l-Velid, Yezid İbnu Ebi Süfyan, Şurahbil İbnu Hasene, Amr İbnu'l-As radıyallahu anhüm ecmain*'den herbiri, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir: **"Abdesti mükemmel alın! (Abdest sırasında iyi yıkanmayan) ökçelerin vay ateşten çekeceklerine!"**

★ AYAKLARIN YIKANMASI

6135 (٤٥٧) 148 حدّثنا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثنا حَرِيزُ بْنُ عُثْمَانَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ ابْنِ مَيْسَرَةَ، عَنِ الْمِقْدَامِ بْنِ مَعْدِيكَرِبَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ تَوَضَّأَ فَغَسَلَ رِجْلَيْهِ ثَلاثاً ثَلاثاً.

في الزوائد: إسناده حسن.

148. (457) (6135)- *Mikdâm İbnu Ma'dikerb radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, abdest aldı ve ayaklarını üçer sefer yıkadı."*

AÇIKLAMA

Daha önce de geçtiği üzere, bu hadisler de abdest sırasında ayakların mükemmel şekilde yıkanmasını âmirdir. Çıplak ayağa meshetmenin sünni kaynaklarda delili yoktur. Ayakların yıkanmasını amir olan hadisler mütevatirdir. *Kemal İbnu'l-Hümâm,* Fethu'l-Kadîr'de bu hususta 34 sahabeden rivayet bulunduğunu tahkike dayanarak belirtir.

Müteakip hadiste görülen *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ*'nın Kur'ân'dan istinbatı, bizzat kendi açıklamasından da anlaşılacağı üzere, Ashabın bi'l-ittifak takip ettiği amele muhaliftir. *İbnu Hacer, Abdurrahman İbnu Ebî Leyla*'nın: *"Ashab-ı Kiram hazeratı abdestte ayakları yıkamada icma etmiştir"* şeklinde *Saîd İbnu Mansûr*'dan bir rivayette bulunduğunu kaydeder. Sahabelerin ayağı yıkamada icmaı, –şayet var idiyse– mesh hükmünün neshine delil olur. Kur'ân-ı Kerîm'in ayetlerini ashabın icmaına uygun şekilde açıklamak gerekeceği, izah gerektirmeyen bir husustur.

İbnu Abbâs'ın, meshe cevaz veren ifadesi, önce de belirtildiği üzere çeşitli yorumlara tabi tutulmuştur. *İbnu Hacer, İbnu Abbâs*'ın bu fetvasından rücu ettiğini de belirtir. Her hâlukârda tevatüren sabit olan "yıkama" emri karşısında şâz, münferid rivayetlerin hükmüne göre amel etmek büyük hatadır.

6136 (٤٥٨) 149 حدّثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا ابْنُ عُلَيَّةَ، عَنْ رَوْحِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ابْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ، عَنِ الرُّبَيِّعِ؛ قَالَتْ: أَتَانِي ابْنُ عَبَّاسٍ فَسَأَلَنِي عَنْ هٰذَا الْحَدِيثِ. تَعْنِي حَدِيثَهَا الَّذِي ذَكَرَتْ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ تَوَضَّأَ وَغَسَلَ رِجْلَيْهِ. فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ:

إِنَّ النَّاسَ أَبَوْا إِلاَّ الْغَسْلَ. وَلاَ أَجِدُ فِى كِتَابِ اللَّهِ إِلاَّ الْمَسْحَ.

فى الزوائد: إسناده حسن.

149. (458) (6136)- *Rübeyyi' radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ bana gelerek, şu malum hadisten sordu. –Burada Rübeyyi' "Resûlullah abdest aldı ve ayaklarını yıkadı" şeklinde yaptığı rivayeti kasteder– ve bana dedi ki: "Halk (yani bütün ashab-ı kirâm hazeratı) ayakları yıkamaktan başka bir şeyi caiz görmezler. Halbuki ben, Kitabullah'ta sadece mesh görüyorum."*

AÇIKLAMA için önceki hadisin açıklamasına bakılmalıdır.

★ ABDESTTEN SONRA ETEĞE SU SERPME

6137 (٤٦٢) 150 حدّثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْفِرْيَابِىُّ. ثنا حَسَّانُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ. ثنا ابْنُ لَهِيعَةَ، عَنْ عَقِيلٍ، عَنِ الزُّهْرِىِّ، عَنْ عُرْوَةَ؛ قَالَ: حدّثنا أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَبِيهِ زَيْدِ بْنِ حَارِثَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «عَلَّمَنِى جِبْرَائِيلُ الْوُضُوءَ. وَأَمَرَنِى أَنْ أَنْضَحَ تَحْتَ ثَوْبِى، لِمَا يَخْرُجُ مِنَ الْبَوْلِ بَعْدَ الْوُضُوءِ».

قَالَ أَبُو الْحَسَنِ بْنُ سَلَمَةَ: ثنا أَبُو حَاتِمٍ. ح وثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ التِّنِّيسِىُّ. ثنا ابْنُ لَهِيعَةَ. فَذَكَرَ نَحْوَهُ.

فى الزوائد: إسناده ضعيف لضعف ابن لهيعة.

150. (462) (6138)- *Zeyd İbnu Hârise* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Cebrail aleyhisselam bana abdesti öğretti. Bu meyanda bana, abdestten sonra, çıkacak bevl (sızıntısından hâsıl olacak vesveseyi önlemek) için elbisemin altına su serpmemi emretti."**

6138 (٤٦٤) 151 حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيى. ثنا عَاصِمُ بْنُ عَلِىٍّ. ثنا قَيْسٌ، عَنِ ابْنِ أَبِى لَيْلَى، عَنْ أَبِى الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ؛ قَالَ: تَوَضَّأَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَنَضَحَ فَرْجَهُ.

فى الزوائد: فى إسناده قيس بن عاصم وهو ضعيف.

151. (464) (6138)- *Hz. Câbir radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhis-salâtu vesselâm abdest aldı ve fercine (ön tarafına) su serpti."*

AÇIKLAMA:

Abdest bozduktan sonra istibra denen, idrar yolundan gelen sızıntının temizlenmesi gerekir. Şu halde bir müddet bekleyerek istibra yapılıp abtest alınınca ön kısımda tabii olarak hissedilecek serinlik, abdestin bozulmuş olma vesvesesine meydan verebilir. Bunu önlemek maksadıyla kolaylık dini olan İslâm, donun ön kısmına su serpmeyi teşri etmiştir. Tirmizî'nin bir rivayetinde *Aleyhissalâtu vesselâm*, bunun *Cebrail* tarafından emredildiğini belirtir. Ancak bu emir alimlerce: *"fercini yıka"*, *"istibra et"*, *"taşla istinca ile yetinme, su ile de taharetlen"* gibi başka manalara da hamledilmiştir. Doğrusu, belirtilendir.

★ ABDEST HAVLUSU

6139 (٤٦٨) 152 حدّثنا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ، وَأَحْمَدُ بْنُ الْأَزْهَرِ؛ قَالَا: ثنا مَرْوَانُ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنا يَزِيدُ بْنُ السِّمْطِ. ثنا الْوَضِينُ بْنُ عَطَاءٍ، عَنْ مَحْفُوظِ بْنِ عَلْقَمَةَ، عَنْ سَلْمَانَ الْفَارِسِيِّ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ تَوَضَّأَ، فَقَلَبَ جُبَّةَ صُوفٍ كَانَتْ عَلَيْهِ، فَمَسَحَ بِهَا وَجْهَهُ.

في الزوائد: إسناده صحيح. ورواته ثقات. وفي سماع محفوظ من سليمان، نَظَرٌ.

152. (468) (6139)- *Selmanu'l-Fârisî radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm abdest aldılar. Sonra üzerindeki yün cübbesini ters çevirip (iç tarafıyla) yüzlerini sildiler."*

★ ABDESTTEN SONRAKİ DUA

6140 (٤٦٩) 153 حدّثنا مُوسَى بْنُ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ. ثنا الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ، وَزَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ. ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثنا أَبُو نُعَيْمٍ. قَالُوا: ثنا عَمْرُو بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ وَهْبٍ، أَبُو سُلَيْمَانَ النَّخَعِيُّ. قَالَ: حَدَّثَنِي زَيْدٌ الْعَمِّيُّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ «قَالَ مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ ثُمَّ قَالَ، ثَلَاثَ مَرَّاتٍ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ

إِلاَّ اللّهُ وَحْدَهُ لاَشَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ فُتِحَ لَهُ ثَمَانِيَةُ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ. مِنْ أَيِّهَا شَاءَ دَخَلَ».

قَالَ أَبُو الْحَسَنِ بْنُ سَلَمَةَ الْقَطَّانُ: ثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ نَصْرٍ. ثنا أَبُو نُعَيْمٍ بِنَحْوِهِ.

فى الزوائد: فى إسناده زيد العمّى وهو ضعيف.

قال السندىّ: قلت لكن أصل الحديث صحيح من حديث عمر بن الخطاب. رواه مسلم وأبو داود والترمذىّ. كما رواه المصنف من رواية عمر أيضا. ولا عبرة بتضعيف الترمذىّ الحديث فى رواية عمر، كانبّه عليه، والعجب من صاحب الزوائد أنه اقتصر على كلام الترمذىّ مع ثبوت الحديث فى صحيح مسلم.

153. (469) **(6140)**- *Hz. Enes* anlatıyor: ***"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm** buyurdular ki:* **"Kim abdest alınca onu mükemmel kılar, sonra da üç kere: "Eşhedü enlâ ilahe illalahu vahdehu lâ şerike leh ve eşhedü enne Muhammeden abduhu ve Resûlühü" derse, kendisine cennetin sekiz kapısı açılır, dilediğinden içeri girer."**

★ TUNÇ KAPLA ABDEST

6141 (٤٧٢) 154 حدّثنا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ. ثنا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ الدَّرَاوَرْدِيُّ، عَنْ عُبَيْدِ اللّهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ أَبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللّهِ بْنِ جَحْشٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ؛ أَنَّهُ كَانَ لَهَا مِخْضَبٌ مِنْ صُفْرٍ. قَالَتْ: كُنْتُ أُرَجِّلُ رَأْسَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ فِيهِ.

فى الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات.

154. (472) **(6141)** ***Zeyneb Bintu Cahş radıyallahu anhâ*'nın anlattığına göre,** *"Kendisinin sarıdan (tunçtan) bir teknesi vardı ve **Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm**'ın saçlarını bu leğende tarardı."*

★ UYUYANIN ABDESTİ

6155 (٤٧٥) 155 حدّثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَامِرِ بْنِ زُرَارَةَ. ثنا يَحْيَى بْنُ زَكَرِيَّا بْنِ أَبِي زَائِدَةَ، عَنْ حَجَّاجٍ، عَنْ فُضَيْلِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ نَامَ حَتَّى نَفَخَ. ثُمَّ قَامَ فَصَلَّى.

في الزوائد: هذا إسنادٌ رجالُه ثقات. إلا أن فيه حجاجا، وهو ابن أرطاة، كان يدلّس.

155. (475) (6142)- *Abdullah İbnu Mes'ud radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (bir gün) horlayıncaya kadar uyudu. Sonra kalkıp namaz kıldı."*

6143 (٤٧٦) 156 حدّثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَامِرِ بْنِ زُرَارَةَ، عَنِ ابْنِ أَبِي زَائِدَةَ، عَنْ حُرَيْثِ بْنِ أَبِي مَطَرٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ عَبَّادٍ، أَبِي هُبَيْرَةَ الْأَنْصَارِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: كَانَ نَوْمُهُ ذَلِكَ وَهُوَ جَالِسٌ. يَعْنِي النَّبِيَّ ﷺ.

في الزوائد: هذا إسناده ضعيف لضعف حريث. ورواه أبو داود والترمذيّ من وجه آخر، عن ابن عباس، بغير هذا السياق.

قال السنديّ: قلت قد ضعّفه أبو داود من حيث الإسناد ومن حيث المعنى.

156. (476) (6143)- *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın o uykusu, kendisi yani Hz. Peygamber oturur iken olmuştur."*

AÇIKLAMA:

***Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın uykudan kalkıp abdest almadan namaz kıldığına dair rivayetler, şarihlerce şöyle izah edilir: Aslında uyku abdestin bozulmasına vesiledir. Çünkü farkında olmadan, uyuyan yellenmiş olabilir. Buna rağmen *Resûlullah*'ın abdest almadan namaz kılması, onun kalbinin uyumamış olmasındandır. Zira başka hadislerde *"gözünün uyuduğu, kalbinin uyumadığı"* belirtilmiştir.**

★ **ZEKERE DEĞİNCE ABDEST Mİ?**

6144 (٤٨٠) 157 حدّثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْجِزَامِيُّ. ثنا مَعْنُ بْنُ عِيسٰى ح وَحَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمٰنِ ابْنُ إِبْرَاهِيمَ الدِّمَشْقِيُّ. ثنا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ نَافِعٍ، جَمِيعاً، عَنِ ابْنِ أَبِى ذِئْبٍ، عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ ثَوْبَانَ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ «إِذَا مَسَّ أَحَدُكُمْ ذَكَرَهُ، فَعَلَيْهِ الْوُضُوءُ».

فى الزوائد: فى إسناده مقال. عقبة بن عبد الرحمن ذكره ابن حبان فى الثقات. وقال ابن المدينىّ شيخ مجهول، وباقى رجاله ثقات.

157. (490) (6144)- *Hz. Cabir İbnu Abdillah radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Biriniz zekerine (erkeklik uzvuna) dokunacak olursa ona abdest almak gerekir."**

6145 (٤٨١) 158 حدّثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِى شَيْبَةَ. ثنا الْمُعَلَّى بْنُ مَنْصُورٍ. ح وَحَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ أَحْمَدَ ابْنِ بَشِيرِ بْنِ ذَكْوَانَ الدِّمَشْقِيُّ. ثنا مَرْوَانُ بْنُ مُحَمَّدٍ. قَالاَ: ثنا الْهَيْثَمُ بْنُ حَمِيدٍ. ثنا الْعَلاَءُ ابْنُ الْحرِثِ، عَنْ مَكْحُولٍ، عَنْ عَنْبَسَةَ بْنِ أَبِى سُفْيَانَ، عَنْ أُمِّ حَبِيبَةَ؛ قَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ «مَنْ مَسَّ فَرْجَهُ فَلْيَتَوَضَّأْ»

فى الزوائد: فى الإسناد مقال. ففيه مكحول الدمشقىّ، وهو مدلّس، وقد رواه بالعنعنة فوجب ترك حديثه. لاسيما وقد قال البخارىّ وأبو زُرعة: إنه لم يسمع من عنسة بن أبى سفيان. فالإسناد منقطع.

158. (481) (6145)- *Ümmü Habibe* ve *Ebu Eyyub radıyallahu anhüma*'dan rivayet edildiğine göre *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın:* **"Fercine (cinsiyet uzvuna) dokunan abdest alsın"** *dediğini işitmişlerdir."*

6146 (٤٨٤) 159 حدّثنا عَمْرُو بْنُ عُثْمَانَ بْنِ سَعِيدِ بْنِ كَثِيرِ بْنِ دِينَارٍ الْحِمْصِيُّ. ثنا مَرْوَانُ ابْنُ مُعَاوِيَةَ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنِ

الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ؛ قَالَ: سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَنْ مَسِّ الذَّكَرِ، فَقَالَ «إِنَّمَا هُوَ حِذْيَةٌ مِنْكَ».

في الزوائد: في إسناده جعفر بن الزبير. وقد اتفقوا على ترك حديثه واتهموه.

159. (484) (6146)- *Ebu Ümâme radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a kişinin zekerine değmesinden sorulmuştu:* **"O, senin vücudundan küçük bir et parçasından başka bir şey değil"** *buyurdular."*

AÇIKLAMA:

Bu mevzuda gelen bütün rivayetleri değerlendiren İslâm fakihlerinin birkısmı bu temasın abdesti bozmayacağına hükmederken, diğer birkısmı da bozacağına hükmetmiştir. Bozmaz diyenler arasında *Ebu Hanîfe,* Kûfe ehli ve *İbnu'l-Mübarek* de vardır.

★ ATEŞTE PİŞENDEN ABDEST Mİ?

6147 (٤٨٧) 160 حدّثنا هِشَامُ بْنُ خَالِدٍ الْأَزْرَقُ. ثنا خَالِدُ بْنُ يَزِيدَ بْنِ أَبِي مَالِكٍ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: كَانَ يَضَعُ يَدَيْهِ عَلَى أُذُنَيْهِ وَيَقُولُ: صُمَّتَا إِنْ لَمْ أَكُنْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ «تَوَضَّؤُا مِمَّا مَسَّتِ النَّارُ».

في الزوائد: في إسناده خالد بن يزيد. وثقه جماعة وضعفه آخرون. والمتن معلوم بالصحة.

160. (487) (6147)- *Yezid İbnu Ebî Malik*'ten rivayet edildiğine göre, *"Enes İbnu Mâlik radıyallahu anh ellerini kulaklarının üstüne koyarak: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın:* **"Ateşte pişen şeyi yiyince abdest alın"** *dediğini işitmemişsem kulaklarım sağır olsun!" derdi."*

6148 (٤٨٩) 161 حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ. أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ. وَعَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، وَعَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ؛ قَالَ: أَكَلَ النَّبِيُّ ﷺ وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ خُبْزاً وَلَحْماً، وَلَمْ يَتَوَضَّؤُا.

في الزوائد: رجال هذا الإسناد ثقات.

161. (489) **(6148)**- *Hz. Câbir radıyallahu anh* anlatıyor: ***"Resûlullah aleyhis-salâtu vesselâm, Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer ekmek ve et yediler ve abdest tazelemediler."***

6149 (٤٩٢) 162 **حدّثنا** أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ بُشَيْرِ بْنِ يَسَارٍ. أَنَا سُوَيْدُ بْنُ النُّعْمَانِ الأَنْصَارِيُّ؛ أَنَّهُمْ خَرَجُوا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ إِلَى خَيْبَرَ. حَتَّى إِذَا كَانُوا بِالصَّهْبَاءِ صَلَّى الْعَصْرَ. ثُمَّ دَعَا بِأَطْعِمَةٍ، فَلَمْ يُؤْتَ إِلاَّ بِسَوِيقٍ. فَأَكَلُوا وَشَرِبُوا. ثُمَّ دَعَا بِمَاءٍ. فَمَضْمَضَ فَاهُ. ثُمَّ قَامَ فَصَلَّى بِنَا الْمَغْرِبَ.

فى الزوائد: رجال إسناده ثقات.

162. (492) **(6149)**- *Süveyd İbnu Nu'mân el-Ensarî*'nin anlattığına göre, ***"Ashabtan bir grup Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ile birlikte Hayber'e hareket ederler. Yolda Sahbâ nam mevkiye gelince ikindi kılınır. Aleyhissalâtu vesselâm yiyecek talep eder. Sadece kavud çıkarılır. Onlar yenilir, içilir. Sonra su talep eden Resûlullah ağzını çalkayıp cemaate akşam namazı kıldırır."***

AÇIKLAMA:

Ateşte pişen şeyi yiyince abdest alınacağına ve alınmayacağına dair başka rivayetler de var. Fukahâ bu hususta ihtilaf etmiş olsa da, cumhûr ateşte pişeni yemekle abdest gerekmeyeceğine hükmetmiş, diğer hadislerin mensûh olduğunu belirtmiştir.

★ DEVE ETİ YEYİNCE ABDEST Mİ?

6150 (٤٩٦) 163 **حدّثنا** أَبُو إِسْحَاقَ الْهَرَوِيُّ، إِبْرَاهِيمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَاتِمٍ. ثنا عَبَّادُ بْنُ الْعَوَّامِ، عَنْ حَجَّاجٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، مَوْلَى بَنِي هَاشِمٍ (وَكَانَ ثِقَةً. وَكَانَ الْحَكَمُ يَأْخُذُ عَنْهُ) ثنا عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ أَبِي لَيْلَى، عَنْ أُسَيْدِ بْنِ حُضَيْرٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «لاَ تَوَضَّؤُا مِنْ أَلْبَانِ الْغَنَمِ وَتَوَضَّؤُا مِنْ أَلْبَانِ الإِبِلِ».

في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف حجاج بن أرطاة وتدليسه. وقد خالفه غيره. والمحفوظ «عن عبد الرحمن بن أبي ليلى، عن البراء».

163. (496) (6150)- *Üseyd İbnu Hudayr radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Koyun sütünü içince abdest almayın, deve sütünü içince abdest alın."

6151 (٤٩٧) 164 حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيى. ثنا يَزِيدُ بْنُ عَبْدِ رَبِّهِ. ثنا بَقِيَّةُ، عَنْ خَالِدِ بْنِ يَزِيدَ ابْنِ عُمَرَ بْنِ هُبَيْرَةَ الْفَزَارِيِّ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ؛ قَالَ: سَمِعْتُ مُحَارِبَ بْنَ دِثَارٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرٍو يَقُولُ: سَمِعْتَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ «تَوَضَّؤُا مِنْ لَحُومِ الْإِبِلِ، وَلاَ تَتَوَضَّئُوا مِنْ لُحُومِ الْغَنَمِ. وَتَوَضَّئُوا مِنْ أَلْبَانِ الْإِبِلِ، وَلاَ تَوَضَّئُوا مِنْ أَلْبَانِ الْغَنَمِ. وَصَلُّوا فِي مُرَاحِ الغَنَمِ، وَلاَ تُصَلُّوا فِي مَعَاطِنِ الْإِبِلِ».

في الزوائد: في إسناده بقية بن الوليد وهو مدلّس. وقد رواه بالعنعنة. رجاله ثقات. خالد بن غمر مجهول الحال.

164. (497) (6151)- *Abdullah İbnu Amr* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:* **"Devenin etini yeyince abdest alın, koyunun etini yeyince abdest almayın. Deve sütü içince de abdest alın, koyun sütü içince abdest almayın; koyun ağılında namaz kılın, deve ağıllarında namaz kılmayın"** *buyurdular."*

AÇIKLAMA:

Alimler, bu hadislerdeki *"abdest (vudû)"* kelimesini yıkamak manasında anlamış, daha yağlı olan deve eti yiyip sütü içilince, yağdan arınmak için ağzın yıkanmasının tavsiye edildiğini belirtmişlerdir. Müteakip hadis bu hususu teyid eder.

★ SÜT İÇİNCE MAZMAZA

6152 (٥٠٠) 165 حدّثنا أَبُو مُصْعَبٍ. ثنا عَبْدُ الْمُهَيْمِنِ بْنُ عَبَّاسٍ

بْنِ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِىِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ «مَضْمِضُوا مِنَ اللَّبَنِ، فَإِنَّ لَهُ دَسَماً».

فى الزوائد: إسناده ضعيف لضعف عبد المهيمن. قال فيه البخارىّ: منكر الحديث.

165. (500) **(6152)**- *Sehl İbnu Sa'd es-Sâidî radıyallahu anhümâ* anlatıyor: "*Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:* **"Süt içince ağzınızı su ile çalkalayın, çünkü o yağlıdır"** *buyurdular.*"

★ ÖPME ABDESTİ BOZAR MI?

6153 (٥٠٢) 166 **حدّثنا** أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِى شَيْبَةَ، وَعَلِىُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. قَالاَ: ثنا وَكِيعٌ. ثنا الأَعْمَشُ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِى ثَابِتٍ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَبَّلَ بَعْضَ نِسَائِهِ ثُمَّ خَرَجَ إِلَى الصَّلاَةِ وَلَمْ يَتَوَضَّأْ. قُلْتُ: مَا هِىَ إِلاَّ أَنْتِ. فَضَحِكَتْ.

هذا الحديث قد رواه أبو داود والنسائىّ بإسناد فيه إرسال. والإرسال لايضر، عند الجمهور، فى الاحتجاج. وقد جاء بذلك الإسناد موصولا، ذكره الدارقطنىّ. وقد رواه البزار بإسناد حسن. ورواه المصنف بإسنادين. فالحديث حجة بالاتفاق.

166. (502) **(6153)**- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: "*Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm hanımlarından birini öptü, sonra çıkıp namaza gitti, abdest almadı." (Ravi Urve der ki): "O mutlaka sendin!" dedim, Aişe güldü."*

6154 (٥٠٣) 167 **حدّثنا** أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِى شَيْبَةَ. ثنا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ، عَنْ حَجَّاجٍ، عَنْ عَمْرِو ابْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ زَيْنَبَ السَّهْمِيَّةِ، عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يَتَوَضَّأُ ثُمَّ يُقَبِّلُ وَيُصَلِّى وَلاَ يَتَوَضَّأُ. وَرُبَّمَا فَعَلَهُ بِى.

فى الزوائد: فى إسناده حجاج بن أرطاة. وهو مدلّس. وقد رواه بالعنعنة. وزينب، قال فيها الدارقطنىّ لاتقوم بها حجة.

167. (502) (6154)- Yine *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm abdest alır, sonra (zevcesini) öper ve abdest almadan namaz kılardı. Bunu bana yaptığı da olurdu."*

AÇIKLAMA:

"Öpme"nin, kadına değmenin abdesti bozup bozmayacağı ihtilaflı bir mevzudur. Ashab ve tâbiinden birkısmı, *Ebu Hanîfe, Süfyan-ı Sevrî* ve Kûfe ehli öpmenin abdesti bozmayacağına hükmetmişlerdir. *İmam Mâlik, Şafiî, Evzaî, Ahmed* ve *İshak* ise öpme ve değmenin abdesti bozacağına hükmetmişlerdir. Ancak Hanefîler de mübaşeret-i fahişenin abdesti bozacağına hükmetmişlerdir: Kadın ve erkek çıplak veya ince bir haille karınlarını veya müntesir bulunan uzuvlarını değdirdikleri taktirde yaşlık hasıl olmasa da abdest bozulur. Sadece *İmam Muhammed, "Bu durumda da yaşlık hasıl olmadıkça abdest bozulmaz"* demiştir.

★ ABDEST ÜSTÜNE ABDEST

6155 (٥١٢) 168 حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَزِيدُ الْمُقْرِىءُ. ثنا عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ زِيَادٍ، عَنْ أَبِى غُطَيْفٍ الْهُذَلِيِّ؛ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، فِي مَجْلِسِهِ فِي الْمَسْجِدِ. فَلَمَّا حَضَرَتِ الصَّلاَةُ قَامَ فَتَوَضَّأَ وَصَلَّى، ثُمَّ عَادَ إِلَى مَجْلِسِهِ. فَلَمَّا حَضَرَتِ الْعَصْرُ قَامَ فَتَوَضَّأَ وَصَلَّى، ثُمَّ عَادَ إِلَى مَجْلِسِهِ. فَلَمَّا حَضَرَتِ الْمَغْرِبُ قَامَ فَتَوَضَّأَ وَصَلَّى، ثُمَّ عَادَ إِلَى مَجْلِسِهِ. فَقُلْتُ: أَصْلَحَكَ اللَّهُ. أَفَرِيضَةٌ أَمْ سُنَّةٌ، الْوُضُوءُ عِنْدَ كُلِّ صَلاَةٍ؟ قَالَ: أَوَ فَطِنْتَ إِلَيَّ، وَإِلَى هٰذَا مِنِّي؟ فَقُلْتُ: نَعَمْ. فَقَالَ: لاَ. لَوْ تَوَضَّأْتُ لِصَلاَةِ الصُّبْحِ لَصَلَّيْتُ بِهِ الصَّلَوَاتِ كُلَّهَا. مَالَمْ أُحْدِثْ. وَلٰكِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ «مَنْ تَوَضَّأَ عَلَى كُلِّ طُهْرٍ فَلَهُ عَشْرُ حَسَنَاتٍ» وَإِنَّمَا رَغِبْتُ فِي الْحَسَنَاتِ.

فى الزوائد: مدار الحديث على عبد الراحمن بن زياد الإفريقىّ، وهو ضعيف. ومع ضعفه كان يدلّس. ورواه أبو داود والترمذىّ بغير ذكر القصة.

168. (512) (6155)- *Ebu Gutayf el-Huzeli* anlatıyor: *"Abdullah İbnu Ömer'i, mesciddeki ders halkasında dinlemiştim. Namaz vakti girince, kalkıp abdest aldı ve namaz kıldı, sonra tekrar tedris halkasına döndü. İkindi vakti olunca, yine kalkıp abdest aldı, namaz kıldı, tekrar yerine geldi. Akşam vakti girince, kalkıp abdest aldı ve namaz kıldı sonra yerine geldi. Ben: "Allah seni ıslah buyursun, her namaz girince abdest almak farz mı sünnet mi?" dedim.*

"Sen hep beni ve yaptığımı mı gözetledin?" dedi. "Evet!" dedim. Bunun üzerine: "Hayır" dedi ve açıkladı: "Eğer sabah namazı için abdest alsam onunla bütün namazları kılabilirim, (bu caizdir), yeter ki abdestimi bozmamış olayım. Ancak Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın: **"Kim abdest üzerine abdest alırsa ona on hasenat vardır"** *dediğini işittim de bu hasenelere talip oldum."*

★ **ABDEST HADESTEN SONRA VACİPTİR**

6156 (٥١٤) 169 حدّثنا أَبُو كُرَيْبٍ. ثنا الْمُحَارِبِيُّ، عَنْ مَعْمَرِ بْنِ رَاشِدٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ. أَنْبَأَنَا سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيِّبِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ قَالَ: سُئِلَ النَّبِيُّ ﷺ عَنِ التَّشَبُّهِ فِي الصَّلاَةِ. فَقَالَ «لاَ يَنْصَرِفْ حَتَّى يَسْمَعَ صَوْتاً أَوْ يَجِدَ رِيحاً».

فى الزوائد: رجاله ثقات. إلا أنه معلل بأن الحفّاظ من أصحاب الزهرىّ رووا عنه، عن سعيد بن عبد الله ابن زيد. وكان الإمام أحمد ينكر حديث المحاربىّ عن معمر، لأنه لم يسمع من معمر. لاسيما كان يدلّس

169. (514) (6156)- *Ebu Saidi'l-Hudrî radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a namazda abdestin bozulduğuna dair düşülecek şüpheden sorulmuştu, şöyle cevap verdi:* **"Kulağına bir ses, burnuna bir koku gelinceye kadar namazdan ayrılmasın."**

6157 (٥١٦) 170 حدّثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ عَطَاءٍ؛ قَالَ: رَأَيْتُ السَّائِبَ بْنَ يَزِيدَ يَشَمُّ ثَوْبَهُ. فَقُلْتُ: مِمَّ ذٰلِكَ؟ قَالَ: إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ «لاَ وُضُوءَ إِلاَّ مِنْ رِيحٍ أَوْ سَمَاعٍ».

فى الزوائد: فى إسناده عبد العزيز وهو ضعيف.

170. (516) **(5157)**- *Muhammed İbnu Amr İbnu Atâ rahimehullah* anlatıyor: *"Ben, Sâib İbnu Yezid'i elbisesini koklarken gördüm ve: "Bunu niçin yapıyorsun?" diye sordum. Bana: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın* **"Abdest, koku veya işitmek sebebiyle vacib olur!"** *buyurdular" dediğini işittim, bunun için kokluyorum" dedi.*

AÇIKLAMA:

Bu hadislerde müvesvis kimselere hitap edildiği bellidir. Çünkü ses işitmemiş, koku burnuna kadar gelmemiş bile olsa, kişi yel kaçırdığının idrakinde olunca abdesti bozulur, hadiste geçtiği üzere bir araştırmaya girişmesine hacet kalmaz. Ama vesveseli kimselere, şeriatımız böyle bir kolaylık yolu göstermiştir.

★ KİRLENMEYEN SUYUN MİKTARI

6158 (٥١٨) 171 حدّثنا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنا وَكِيعٌ. ثنا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ الْمُنْذِرِ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «إِذَا كَانَ الْمَاءُ قُلَّتَيْنِ أَوْ ثَلاَثاً، لَمْ يُنَجِّسْهُ شَيْءٌ».

قَالَ أَبُو الْحَسَنِ بْنُ سَلَمَةَ. حَدَّثَنَا أَبُو حَاتِمٍ . ثنا أَبُو الْوَلِيدِ، وَأَبُو سَلَمَةَ، وَابْنُ عَائِشَةَ الْقُرَشِيُّ؛ قَالُوا: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ. فَذَكَرَ نَحْوَهُ.

في الزوائد: رجال إسناده ثقات. وقد رواه أبو داود والترمذيّ، ما خلا قوله «أو ثلاث».

171. (518) **(6158)**- *Abdullah İbnu Ömer radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Su iki veya üç kulle oldu mu onu hiçbir şey kirletmez."**

AÇIKLAMA: Kulleteyn bahsi daha önce geçti.

6159 (٥١٩) 172 حدّثنا أَبُو مُصْعَبٍ الْمَدَنِيُّ. ثنا عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَطَاءِ ابْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛

أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ سُئِلَ عَنِ الْحِيَاضِ الَّتِي بَيْنَ مَكَّةَ وَالْمَدِينَةِ تَرِدُهَا السِّبَاعُ وَالْكِلاَبُ وَالْحُمُرُ. وَعَنِ الطَّهَارَةِ مِنْهَا؟ فَقَالَ «لَهَا مَا حَمَلَتْ فِي بُطُونِهَا. وَلَنَا مَا غَبَرَ. طَهُورٌ».

فى الزوائد: فى إسناده عبد الرحمن قال فيه الحاكم: روى عن أبيه أحاديث موضوعة. قال ابن الجوزىّ: أجمعوا على ضعفه.

172. (519) **(6159)**- *Ebu Saidi'l-Hudrî radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a Mekke ile Medine arasında bulunan ve vahşi hayvanların, köpeklerin, eşeklerin uğradıkları havuzlar ve bunların suyu ile temizlik yapılıp yapılamayacağı hususunda sorulmuştu:* **"Karınlarında götürdükleri onlarındır, kalan da bizimdir, temizlikte kullanabilirsiniz"** *dedi."*

AÇIKLAMA:

Şarihler: *"Resûlullah'ın bu sözü, mezkur havuzların, iki kulle veya "büyük havuz" sınıfına girecek kadar çok suya sahip olduğuna hamledilir, aksi taktirde bu hadisten "vahşi hayvanların artığı temizdir" hükmü çıkarılamaz"* demiştir.

★ HAYIZ

6160 (٥٢٠) 173 **حدّثنا** أَحْمَدُ بْنُ سِنَانٍ. ثنا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ. ثنا شَرِيكٌ، عَنْ طَرِيفِ بْنِ شِهَابٍ؛ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا نَضْرَةَ، يُحَدِّثُ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ؛ قَالَ: انْتَهَيْنَا إِلَى غَدِيرٍ. فَإِذَا فِيهِ جِيفَةُ حِمَارٍ. قَالَ فَكَفَفْنَا عَنْهُ. حَتَّى انْتَهَى إِلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، فَقَالَ: «إِنَّ الْمَاءَ لاَ يُنَجِّسُهُ شَيْءٌ» فَاسْتَقَيْنَا وَأَرْوَيْنَا وَحَمَلْنَا.

فى الزوائد: إسناد حديث جابر ضعيف، لضعف طريف بن شهاب. قال ابن عبد البرّ: أجمعوا على أنه ضعيف.

173. (520) **(6160)**- *Hz. Câbir İbnu Abdillah radıyallahu anhüma* anlatıyor: ***"Biz büyük bir su birikintisine rastladık, içerisinde eşek ölüsü vardı. Bu leş sebebiyle o sudan kullanmaktan kaçındık. Nihayet Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bize uğradı. (Halimize muttali olunca):*** **"Şurası muhakkak ki, suyu hiçbir şey kirletmez"** *buyurdular. Biz de oradan su aldık (hayvanlara) içirdik ve (kaplarımıza) su aldık."*

6161 (٥٢١) 174 حدّثنا مَحْمُودُ بْنُ خَالِدٍ، وَالْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ الدِّمَشْقِيَّانِ. قَالاَ: ثنا مَرْوَانُ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنا رِشْدِينُ. أَنْبَأَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ رَاشِدِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ الْبَاهِلِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «إِنَّ الْمَاءَ لاَ يُنَجِّسُهُ شَيْءٌ، إِلاَّ مَا غَلَبَ عَلَى رِيحِهِ وَطَعْمِهِ وَلَوْنِهِ».

فى الزوائد: إسناده ضعيف لضعف رشدين.

قال السندىّ: الحديث بدون الاستثناء، رواه النسائىّ وأبو داوُد والترمذىّ من حديث أبى سعيد الخدرىّ

174. (521) (6161)- *Ebu Ümâme el-Bâhili radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Şurası muhakkak ki suyu hiçbir şey kirletmez, yeter ki (pis madde) kokusuna, tadına ve rengine galebe çalmasın."**

AÇIKLAMA: Bu bahis daha önce geçti, tekrar etmeyeceğiz.

★ YEMEYE BAŞLAMAYAN ÇOCUĞUN SİDİĞİ

6162 (٥٢٧) 175 حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثنا أَبُو بَكْرٍ الْحَنَفِيُّ. ثنا أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أُمِّ كُرْزٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ «بَوْلُ الْغُلاَمِ يُنْضَحُ، وَبَوْلُ الْجَارِيَةِ يُغْسَلُ»

فى الزوائد: فى إسناده انقطاع. فإن عمرو بن شعيب لم يسمع من أم كرز.

175. (527) (6162)- *Ümmü Kürz radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"(Henüz yemek yemeyen) erkek çocuğun sidiğini temizlemek için su serpilir, kız çocuğunun sidiği ise yıkanarak temizlenir."**

AÇIKLAMA:

Bu mesele daha önce geçtiği üzere, Hanefîler başka delilleri esas alarak bu hadisle amel etmemiştir.

★ SİDİK DEĞEN TOPRAĞIN TEMİZLENMESİ

6163 (٥٣٠) 176 حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيى. ثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ الْهُذَلِيِّ؛ قَالَ مُحَمَّدُ ابْنُ يَحْيى، وَهُوَ عِنْدَنَا ابْنُ أَبِى حُمَيْدٍ. أنا أَبُو الْمَلِيحِ الْهُذَلِيُّ، عَنْ وَاثِلَةَ بْنِ الأَسْقَعِ؛ قَالَ: جَاءَ أَعْرَابِيٌّ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ، فَقَالَ: اللَّهُمَّ! ارْحَمْنِي وَمُحَمَّداً. وَلاَ تَشْرِكْ فِي رَحْمَتِكَ إِيَّانَا أَحَداً. فَقَالَ «لَقَدْ حَظَرْتَ وَاسِعاً، وَيْحَكَ! أَوْ وَيْلَكَ!» قَالَ، فَشَجَ يَبُولُ. فَقَالَ أَصْحَابُ النَّبِيِّ ﷺ: مَهْ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «دَعُوهُ» ثُمَّ دَعَا بِسَجْلٍ مِنْ مَاءٍ فَصَبَّ عَلَيْهِ.

فى الزوائد: إسناد حديث واثلة بن الأسقع ضعيف لاتفاقهم على ضعف عبد اللّه الهذلىّ. قال الحاكم: يروى عن أبي المليح عجائب. وقال البخارىّ: منكر الحديث.

176. (530) **(6163)**- *Vasile İbnu'l-Eska'* anlatıyor: ***"Bir bedevi, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gelerek: "Allahım, bana ve Muhammed'e rahmet kıl! Bu rahmetinde bize başkasını ortak yapma!" diye dua etti. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm:*** **"Bak şu yaptığına! –veya: Yazık sana!– Sen geniş olan şeyi gerçekten daralttın!"** ***buyurdu. Derken bedevi bacaklarını ayırıp akıtmaya başladı. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın ashabı: "Hey! (ne yapıyorsun!) deyip (telaşlandılar). Aleyhissalâtu vesselâm:*** **"Bırakın adamı (işini tamamlasın!)"** ***diye müdahale etti. Sonra da bir kova su getirtip üzerine döktü."***

★ TOPRAK TOPRAĞI TEMİZLER

6164 (٥٣٢) 177 حدّثنا أَبُو كُرَيْبٍ. ثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْيَشْكُرِيُّ، عَنِ ابْنِ أَبِي حَبِيبَةَ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ الْحُصَيْنِ، عَنْ أَبِى سُفْيَانَ، عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ؛ قَالَ، قِيلَ: يَارَسُولَ اللَّهِ! إِنَّا نُرِيدُ الْمَسْجِدَ فَنَطَأُ الطَّرِيقَ النَّجِسَةَ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «الأَرْضُ يُطَهِّرُ بَعْضُهَا بَعْضاً».

فى الزوائد: إسناده ضعيف. فإن اليشكرىّ مجهول. قال الذهبىّ: وشيخه مما اتفقوا على ضعفه.

177. (532) (6164)- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Ey Allah'ın Resûlü biz mescide gelirken pis yerlere basıyoruz (bu durumda ne yapmamız gerekir?) diye sorulmuştu. Aleyhissalâtu vesselâm şu cevabı verdi:* **"Yeryüzünün birkısmı (yürüyünce) diğer bir kısmını temizler."**

6165 (٥٤١) 178 حدّثنا هِشَامُ بْنُ خَالِدٍ الْأَزْرَقُ. ثنا الْحَسَنُ بْنُ يَحْيَى الْخُشَنِيُّ. ثنا زَيْدُ بْنُ وَاقِدٍ، عَنْ بُسْرِ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِي إِدْرِيسَ الْخَوْلَانِيِّ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ؛ قَالَ: خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَرَأْسُهُ يَقْطُرُ مَاءً. فَصَلَّى بِنَا فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ، مُتَوَشِّحاً بِهِ. قَدْ خَالَفَ بَيْنَ طَرَفَيْهِ. فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ: يَارَسُولَ اللَّهِ! تُصَلِّي بِنَا فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ؟ قَالَ «نَعَمْ. أُصَلِّي فِيهِ، وَفِيهِ» أَيْ قَدْ جَامَعْتُ فِيهِ.

في الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف الحسن بن يحي. اتفق الجمهور على ضعفه.

178. (541) (6165)- *Cabir İbnu Semüre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Bir adam hanımına temas ederken giydiği elbisesinin içerisinde (elbiseyi yıkamadan) namaz kılıp kılamayacağını sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:* **"Kılabilir. Ancak herhangi bir bulaşık görürse onu yıkaması gerekir"** *dedi."*

AÇIKLAMA:

Alimler, kuru olmak kaydıyla pis yere basıldığı veya kadınların uzun olan etekleri böyle bir yere değdiği taktirde, bilahare temiz bir yere basılacak veya –etek değecek olursa– bu ikinci temas sebebiyle ayakkabı ve eteğin temiz sayılacağını belirtirler. Yaş bir pisliğe basıldığı veya yaş bir pislik bulaştığı taktirde onun temizlenmesi yıkamakla mümkündür, bu meselede ittifak vardır.

★ MESTLER ÜZERİNE MESH

6166 (٥٤٦) 179 حدّثنا عِمْرَانُ بْنُ مُوسَى اللَّيْثِيُّ. ثنا مُحَمَّدُ بْنُ سَوَاءٍ. ثنا سَعِيدُ بْنُ أَبِي عَرُوبَةَ، عَنْ أَيُّوبَ؛ عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ أَنَّهُ رَأَى سَعْدَ بْنَ مَالِكٍ وَهُوَ يَمْسَحُ عَلَى الْخُفَّيْنِ. فَقَالَ: إِنَّكُمْ لَتَفْعَلُونَ ذٰلِكَ؟ فَاجْتَمَعَا عِنْدَ عُمَرَ. فَقَالَ سَعْدٌ لِعُمَرَ: أَفْتِ ابْنَ أَخِي

فِى الْمَسْحِ عَلَى الْخُفَّيْنِ. فَقَالَ عُمَرُ، كُنَّا وَنَحْنُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ نَمْسَحُ عَلَى خِفَافِنَا. لاَ نَرَى بِذٰلِكَ بَأْساً. فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ: وَإِنْ جَاءَ مِنَ الْغَائِطِ؟ قَالَ: نَعَمْ.

فى الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات. وهو فى صحيح البخارىّ بغير هذا السياق. إلا أن سعيد بن أبى عروبة كان يدلس. ورواه بالعنعنة، وأيضا قد اختلط بأَخَرَةٍ.

179. (546) **(6166)**- *İbnu Ömer radıyallahu anhümâ, Sa'd İbnu Mâlik'i mestleri üzerine meshederken görür ve: "Siz demek mest üzerine meshediyorsunuz ha!" diyerek yadırgar ve birlikte Hz. Ömer'in yanına giderler.Sa'd, Hz. Ömer'e: "Şu kardeşim oğluna mestlere mesthetme hususunda fetva ver!" der. Hz. Ömer: "Biz Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ile beraberken, mestlerimize meshediyorduk, biz bunda bir beis görmeyiz!" der. İbnu Ömer: "Hatta heladan gelmiş olsa da mı?" diye sorar. Hz. Ömer "evet!" der."*

6167 (٥٤٧) 180 حدّثنا أَبُو مُصْعَبٍ الْمَدَنِىُّ. ثنا عَبْدُ الْمُهَيْمِنِ بْنُ الْعَبَّاسِ بْنِ سَهْلٍ السَّاعِدِىُّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ مَسَحَ عَلَى الْخُفَّيْنِ، وَأَمَرَنَا بِالْمَسْحِ عَلَى الْخُفَّيْنِ.

فى الزوائد: ضعيف. اتفق الجمهور على ضعف عبد المهيمن.

180. (547) **(6167)**- *Selh es-Sâidî radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm mestleri üzerine meshetti, bize de mest üzerine meshetmemizi emir buyurdu."*

6168 (٥٤٨) 181 حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثنا عُمَرُ بْنُ عُبَيْدٍ الطَّنَافِسِىُّ. ثنا عُمَرُ بْنُ الْمُثَنَّى، عَنْ عَطَاءٍ الْخُرَاسَانِىِّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: كُنْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِى سَفَرٍ. فَقَالَ «هَلْ مِنْ مَاءٍ؟» فَتَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى خُفَّيْهِ، ثُمَّ لَحِقَ بِالْجَيْشِ، فَأَمَّهُمْ.

فِى الزوائد: هذا إسناد ضعيف منقطع. قال أبو زرعة: عطاء الخراسانىّ لم يسمع من أنس. وقال العقيلىّ: عمر بن المثنى حديثه غير محفوظ.

181. (548) (6168)- *Enes İbnu Malik radıyallahu anh* anlatıyor: *"Ben, bir sefer sırasında Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ile beraberdim. Bir ara* **"su var mı?"** *diyerek abdest suyu getirtti. Abdest alıp mestleri üzerine meshetti. Sonra orduya yetişerek askerlere namaz kıldırdı."*

★ MESTİN ÜST VE ALTINA MESH

6169 (٥٥١) 182 حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُصَفَّى الْحِمْصِيُّ؛ قَالَ: ثنا بَقِيَّةُ، عَنْ جَرِيرِ بْنِ يَزِيدَ؛ قَالَ: حَدَّثَنِي مُنْذِرٌ. ثنى مُحَمَّدُ بْنُ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ جَابِرٍ؛ قَالَ: مَرَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِرَجُلٍ يَتَوَضَّأُ وَيَغْسِلُ خُفَّيْهِ. فَقَالَ بِيَدِهِ، كَأَنَّهُ دَفَعَهُ «إِنَّمَا أُمِرْتَ بِالْمَسْحِ» وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِيَدِهِ هٰكَذَا: مِنْ أَطْرَافِ الْأَصَابِعِ إِلَى أَصْلِ السَّاقِ. وَخَطَّطَ بِالْأَصَابِعِ.

قال السنديّ: الحديث لم يذكره صاحب الزوائد. وهو، فيما أراه، من الزوائد. وفى سنده بقية، وهو متكلم فيه.

182. (551) (6169)- *Hz. Cabir radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (bir gün yolda giderken) abdest almakta olan ve bu sırada mestlerini de yıkayan bir adama rastladı. Onu mestlerini yıkamaktan men edercesine eliyle işaret ederek:* **"Sen sadece şöyle meshetmekle emrolundun"** *buyurdu ve mübarek elinin parmaklarıyla ayak parmaklarının ucundan bacağın dibine (mafsal kısma) kadar çizgiler çekerek gösterdi."*

★ TEYEMMÜM

6170 (٥٧٠) 183 حدّثنا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا حُمَيْدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ، عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنِ الْحَكَمِ، وَسَلَمَةَ بْنِ كُهَيْلٍ؛ أَنَّهُمَا سَأَلَا عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي أَوْفَى عَنِ التَّيَمُّمِ. فَقَالَ: أَمَرَ النَّبِيُّ ﷺ عَمَّاراً أَنْ يَفْعَلَ هٰكَذَا. وَضَرَبَ بِيَدَيْهِ إِلَى الْأَرْضِ ثُمَّ نَفَضَهُمَا. وَمَسَحَ عَلَى وَجْهِهِ. قَالَ الْحَكَمُ: وَيَدَيْهِ. وَقَالَ سَلَمَةُ: وَمِرْفَقَيْهِ.

فى الزوائد: إسناده ضعيف. فيه ابن أبى ليلى، واسمه محمد بن عبد الرحمن. فضعفه من قِبَل حفظه.

183. (570) **(6170)**- *el-Hakem* ve *Seleme İbnu Küheyl*'in anlattıklarına göre, *"Abdullah İbnu Ebi Evfa radıyallahu anh'a teyemmümden sormuşlar, o da kendilerine şu cevabı vermiştir: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Ammar'a şöyle yapmasını emretti: Ellerini yere vurdu, sonra ellerine yapışan toz toprağı çırptı ve yüzünü meshetti."*

el-Hakem, rivayetinde "Kollarını da (meshetti)" dedi.

Seleme İbnu Küheyl, rivayetinde "Dirseklerini de" demiştir."

NOT: Bu mesele teyemmümle ilgili bahiste açıklanmıştır.

6171 (٥٧٢) 184 حدّثنا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا عَبْدُ الْحَمِيدِ بْنُ حَبِيبِ بْنِ أَبِي الْعِشْرِينَ. ثنا الْأَوْزَاعِيُّ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ؛ قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ يُخْبِرُ أَنَّ رَجُلاً أَصَابَهُ جُرْحٌ فِي رَأْسِهِ، عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ. ثُمَّ أَصَابَهُ احْتِلاَمٌ. فَأُمِرَ بِالِاغْتِسَالِ، فَاغْتَسَلَ، فَكُزَّ، فَمَاتَ. فَبَلَغَ ذٰلِكَ النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ «قَتَلُوهُ. قَتَلَهُمُ اللَّهُ. أَوَ لَمْ يَكُنْ شِفَاءَ الْعِيِّ السُّؤَالُ». قَالَ عَطَاءٌ: وَبَلَغَنَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ «لَوْ غَسَلَ جَسَدَهُ وَتَرَكَ رَأْسَهُ، حَيْثُ أَصَابَهُ الْجِرَاحُ».

في الزوائد: إسناده منقطع.

184. (572) **(6171)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhüma*'nın anlattığına göre *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bir adam başından yaralanmıştı, bilahare ihtilam sebebiyle cünüb oldu. Kendisine gusletmesi emredildi, o da yıkandı, hastalanıp öldü. Bu haber Aleyhissalâtu vesselâm'a ulaşınca:*

"Onu öldürdüler, sebep olanların Allah belalarını versin! Cehaletin ilacı sormak değil mi (niye sormadan fetva verdiler?)" *buyurmuştur."*

Atâ der ki: *"Bize ulaştığına göre, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:* **"Keşke bedenini yıkayıp başının yaralı yerini bıraksaymış"** *buyurmuştur."*

NOT: Bu hadis başka bir veçhiyle daha önce geçmiştir.

★ CÜNÜBKEN ABDESTSİZ UYUNUR MU

6172 (٥٨٦) 185 حدّثنا أَبُو مَرْوَانَ الْعُثْمَانِيُّ، مُحَمَّدُ بْنُ عُثْمَانَ. ثنا

عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ يَزِيدَ ابْنِ عَبْدِ اللَّهِ ابْنِ الْهَادِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ
بْنِ خَبَّابٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ أَنَّهُ كَانَ تُصِيبُهُ الْجَنَابَةُ بِاللَّيْلِ،
فَيُرِيدُ أَنْ يَنَامَ. فَأَمَرَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنْ يَتَوَضَّأَ ثُمَّ يَنَامَ.

في الزوائد: إسناده صحيح.

185. (586) **(6172)**- *Ebu Saidi'l Hudri radıyallahu anh*'ın anlattığına göre, *"Kendisi geceleyin cünüb olur, o halde uyumak ister. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ise, ona abdest alıp öyle uyumasını emreder."*

AÇIKLAMA:

Cumhur bu emri nedbe hamletmiştir. Yani cünüb kişinin uyumadan önce abdest alması mendubtur, vacib değil.

★ HER KILIN DİBİNDE CENABETLİK

6173 (٥٩٨) 186 حدّثنا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا يَحْيَى بْنُ حَمْزَةَ.
حَدَّثَنِي عُتْبَةُ بْنُ أَبِي حَكِيمٍ. حَدَّثَنِي طَلْحَةُ بْنُ نَافِعٍ. حَدَّثَنِي أَبُو
أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيُّ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ «الصَّلَوَاتُ الْخَمْسُ. وَالْجُمُعَةُ
إِلَى الْجُمُعَةِ. وَأَدَاءُ الْأَمَانَةِ، كَفَّارَةٌ لِمَا بَيْنَهَا» قُلْتُ: وَمَا أَدَاءُ الْأَمَانَةِ؟
قَالَ «غُسْلُ الْجَنَابَةِ. فَإِنَّ تَحْتَ كُلِّ شَعَرَةٍ جَنَابَةً»

في الزوائد: إسناده ضعيف لأن طلحة بن نافع لم يسمع من أبي أيوب.

186. (598) **(6173)**- *Hz. Ebu Eyyub radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Beş vakit namaz, cuma namazına kadar cuma namazı, emanetin edası, arada cereyan eden (küçük günahlara kefarettir."**

Ben: "Emanetin edası nedir?" dedim.

"Cenabetten gusuldür. Zira her kılın dibinde (yıkanması gereken) cenabetlik vardır" *buyurdular."*

★ KADIN İHTİLAM OLUR MU?

6174 (٦٠٢) 187 حدّثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ.

قَالاَ: ثنا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيِّبِ، عَنْ خَوْلَةَ بِنْتِ حَكِيمٍ؛ أَنَّهَا سَأَلَتْ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَنِ الْمَرْأَةِ تَرَى فِى مَنَامِهَا مَايَرَى الرَّجُلُ؟ فَقَالَ «لَيْسَ عَلَيْهَا غُسْلٌ حَتَّى تُنْزِلَ. كَمَا أَنَّهُ لَيْسَ عَلَى الرَّجُلِ غُسْلٌ حَتَّى يُنْزِلَ».

فى الزوائد: إسناد هذا الحدث ضعيف لضعف على بن زيد. وأصل الحديث رواه النسائى.

187. (602) **(6174)**- *Havle Bintu Hakîm radıyallahu anhâ*'nın anlattığına göre, *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a "Rüyasında erkeğin gördüğü şeyi gören kadının hükmünü sormuş, Aleyhissalâtu vesselâm da kendisine:* **"İnzal vaki olmadıkça gusül gerekmeyeceğini, tıpkı inzal olmadıkça erkeğe de gusül gerekmediği gibi"** *şeklinde cevap vermiştir."*

6175 (٦١١) 188 حدّثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِى شَيْبَةَ. ثنا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ حَجَّاجٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «إِذَا الْتَقَى الْخِتَانَانِ، وَتَوَارَتِ الْحَشَفَةُ، فَقَدْ وَجَبَ الْغُسْلُ».

فى الزوائد: إسناد هذا الحديث ضعيف لضعف حجاج بن أرطاة والحديث أخرجه مسلم وغيره من وجوه أخر.

188. (611) **(6175)**- *Amr İbnu Şuayb an ebihi an ceddihi radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"İki hitan (sünnet mahalli) birbirine kavuştu, (erkek uzvunun) baş kısmı kayboldumu gusül vacip olur (inzal şart değildir)."**

★ GUSÜL SIRASINDA PERDE

6176 (٦١٥) 189 حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدِ بْنِ ثَعْلَبَةَ الْحِمَّانِىُّ. ثنا عَبْدُ الْحَمِيدِ أَبُو يَحْيَى الْحِمَّانِىُّ. ثنا الْحَسَنُ بْنُ عِمَارَةَ، عَنِ الْمِنْهَالِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ أَبِى عُبَيْدَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «لاَ يَغْتَسِلَنَّ أَحَدُكُمْ بِأَرْضٍ فَلاَةٍ، وَلاَ فَوْقَ سَطْحٍ لاَ

يُوَارِيهِ، فَإِنْ لَمْ يَكُنْ يَرَى، فَإِنَّهُ يُرَى»

فى الزوائد: إسناده ضعيف لاتفاقهم على ضعف الحسن بن عمرة. وقيل: أجمعوا على ترك حديثه. وأبو عبيدة، قيل: لم يسمع من أبيه عبد اللّٰهِ بن مسعود.

189. (615) (6176)- *İbnu Mes'ud radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Sizden kimse açık arazide veya kendisini örtmeyen bir dam üstünde gusül yapmasın. O kimseyi görmese de, kendisi (ruhaniler tarafından) görülmektedir."**

★ ABDESTE SIKIŞAN NAMAZ KILMASIN

6177 (٦١٧) 190 حدّثنا بِشْرُ بْنُ آدَمَ. ثنا زَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ. ثنا مُعَاوِيَةُ بْنُ صَالِحٍ، عَنِ السَّفْرِ ابْنِ نُسَيْرٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ شُرَيْحٍ، عَنْ أَبِى أُمَامَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ نَهَى أَنْ يُصَلِّىَ الرَّجُلُ وَهُوَ حَاقِنٌ.

فى الزوائد: إسناده ضعيف لضعف السفر. وكذا بشر بن آدم

190. (617) (6177)- *Ebu Ümame radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm abdest bozma hususunda darlanan kimseye (abdestini bozmadan) namaz kılmayı yasakladı."*

6178 (٦١٨) 191 حدّثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِى شَيْبَةَ ثنا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ إِدْرِيسَ الْأَوْدِىِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ «لاَ يَقُومُ أَحَدُكُمْ إِلَى الصَّلاَةِ وَبِهِ أَذًى».

فى الزوائد: رجال إسناده ثقات.

191. (618) (6178)- *Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Sizden kimse (abdest bozma) sıkıntısı varken namaza durmasın."**

NOT: Bu bahisle ilgili açıklama geçti.

★ KADIN HAYIZLI İSE

6179 (٦٣٧) 192 حدّثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِى شَيْبَةَ. ثنا مُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو. ثَنَا أَبُو سَلَمَةَ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ؛ قَالَتْ: كُنْتُ مَعَ

رَسُولِ اللّهِ ﷺ فِي لِحَافِهِ. فَوَجَدْتُ مَاتَجِدُ النِّسَاءُ مِنَ الْحَيْضَةِ. فَانْسَلَلْتُ مِنَ اللِّحَافِ. فَقَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ «أَنُفِسْتِ؟» قُلْتُ: وَجَدْتُ مَا تَجِدُ النِّسَاءُ مِنَ الْحَيْضَةِ. قَالَ ذٰلِكَ مَا كَتَبَ اللّهُ عَلَى بَنَاتِ آدَمَ. قَالَتْ: فَانْسَلَلْتُ، فَأَصْلَحْتُ مِنْ شَأْنِي، ثُمَّ رَجَعْتُ. فَقَالَ لِي رَسُولُ اللّهِ ﷺ «تَعَالَيْ فَادْخُلِي مَعِي فِي اللِّحَافِ» قَالَتْ: فَدَخَلْتُ مَعَهُ.

في الزوائد إسناده صحيح ورجاله ثقات.

192. (637) **(6179)**-*Ümmü Seleme radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Ben, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'la birlikte yorganın altında idim. Kadınların maruz kaldığı hayız (kanını) o sırada gördüm. Derhal örtünün altından sıvışıverdim. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:* **"Hayız mı oldun?"** *dedi. "Ben, kadınların gördüğü hayız kanını gördüm" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm:* **"Bu, Allah Teâla Hazretlerinin, Hz. Adem'in kızlarına yazdığı bir kaderdir"** *buyurdular."*

Ümmü Seleme sözlerine şöyle devam eder: *"Ben yataktan sıvışıp, (yapılması gerekenleri yaparak) kendime çekidüzen vererek geri döndüm. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bana:* **"Gel benimle birlikte yatağa gir!"** *dedi. Ben de yanına girdim."*

AÇIKLAMA:

Bu mevzu üzerine gelen başka rivayetlerde İslâm'ın bidayetinde, hayızlı kadınların, hayız müddetince kocalarından uzak durdukları, ancak burada kaydedilen hâdiseden sonra bu yasağın kaldırıldığı anlaşılmaktadır. Hatta bazı rivayetlerde bu durum, İslâm dini ile yahudiliğin arasındaki farklardan biri olarak zikredilir: Yani yahudilerde hayızlı kadın adet gördüğü müddetçe ne yatakta ne de yemekte kocasıyla beraber olmamaktadır, İslâm'da ise bu ayrılık kaldırılmıştır.

İslâm hayızlı kadınla sadece cinsi münasebeti haram kılmıştır. Göbek ve diz kapağı arası dışında kalan bedeni ile mübaşaret de yasaklanmamıştır. Müteakip hadis bu hususu daha da açacaktır.

6180 (٦٣٨) 193 **حدّثنا** الْخَلِيلُ بْنُ عَمْرٍو. ثنا بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ سُوَيْدِ بْنِ قَيْسٍ،

عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ حُدَيْجٍ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ، عَنْ أُمِّ حَبِيبَةَ، زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ؛ قَالَ، سَأَلْتُهَا: كَيْفَ كُنْتِ تَصْنَعِينَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي الْحَيْضَةِ؟ قَالَتْ: كَانَتْ إِحْدَانَا، فِي فَوْرِهَا أَوَّلَ مَا تَحِيضُ، تَشُدُّ عَلَيْهَا إِزَاراً إِلَى أَنْصَافِ فَخِذَيْهَا. ثُمَّ تَضْطَجِعُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ

قال السندىّ: الحديث صحيح معنى، وإن بحث فى الزوائد هذا الإسناد بأن فيه محمد بن إسحاق وهو يدلّس. وقد رواه بالعنعنة

193. (638) (6180)- *Muâviye İbnu Ebi Süfyan radıyallahu anh* anlatıyor: *"Ben, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın zevce-i muhteremleri olan Ümmü Habibe radıyallahu anhâ'ya: "Hayız olduğunuz zaman Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'la münasebetiniz nasıl olurdu?" diye sordum. Şu cevabı verdi: "Birimiz hayız görmeye başlar başlamaz derhal uyluklarının yarısına kadar uzanan izarını bağlar, sonra Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'la beraber yatardı."*

★ HAYIZLI NASIL YIKANIR?

6181 (٦٤١) 194 حدّثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. قَالَا: ثنا وَكِيعٌ، عَنْ هِشَامِ ابْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لَهَا، وَكَانَتْ حَائِضاً «انْقُضِي شَعْرَكِ وَاغْتَسِلِي».

قَالَ عَلِيٌّ فِي حَدِيثِهِ «انقُضِي رَأْسَكِ».

فى الزوائد: هذا إسناد رجاله ثقات. قال السندىّ: قلت ليس الحديث من الزوائد، بل هو فى الصحيحين وغيرهما.

194. (641) (6181)- *Hz. Aişe radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, ben adetli iken, bana:* **"Saçını(n örgülerini) çöz ve yıkan"** *dedi."*

Hz. Ali, kendi rivayetinde: **"Başını çöz"** *demiştir."*

★ HAYIZLI MESCİDE GİREMEZ

6182 (٦٤٥) 195 حدّثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَمُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى

قَالاَ: ثنا أَبُو نُعَيْمٍ. ثنا ابْنُ أَبِى غَنِيَّةَ، عَنْ أَبِى الْخَطَّابِ الْهَجَرِىِّ، عَنْ مَحْدُوجٍ الذُّهْلِىِّ، عَنْ جَسْرَةَ؛ قَالَتْ أَخْبَرَتْنِى أُمُّ سَلَمَةَ، قَالَتْ: دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ صَرْحَةَ هٰذَا الْمَسْجِدِ. فَنَادَى بِأَعْلَى صَوْتِهِ «إِنَّ الْمَسْجِدَ لاَ يَحِلُّ لِجُنُبٍ وَلاَ لِحَائِضٍ».

فى الزوائد: إسناده ضعيف. محدوج لم يوثق. وأبو الخطاب مجهول.

195. (645) (6182)- *Ümmü Seleme radıallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bu mescidin avlusuna girerek, yüksek sesle:* **"Şurası muhakkak ki, mescid, ne cünüb ne de hayızlıya helal değildir"** *buyurdular."*

★ HAYIZLI KADIN TEMİZLİKTEN SONRA SARILIK, BULANIKLIK GÖRÜRSE

6183 (٦٤٦) 196 **حدّثنا** مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيىٰ. ثنا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسىٰ، عَنْ شَيْبَانَ النَّحْوِىِّ، عَنْ يَحْيىٰ ابْنِ أَبِى كَثِيرٍ، عَنْ أَبِى سَلَمَةَ، عَنْ أُمِّ بَكْرٍ؛ أَنَّهَا أُخْبِرَتْ أَنَّ عَائِشَةَ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِى الْمَرْأَةِ تَرَى مَا يَرِيبُهَا بَعْدَ الطُّهْرِ قَالَ «إِنَّمَا هِىَ عِرْقٌ أَوْعُرُوقٌ».

قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيىٰ: يُرِيدُ بَعْدَ الطُّهْرِ بَعْدَ الْغُسْلِ.

فى الزوائد: إسناده صحيح، ورجاله ثقات.

196. (646) (6183)- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, temizlikten sonra hayız şüphesi veren akıntı gören kadın hakkında:* **"O bir damar veya damarlar(dan gelen istihaze kanı)dır, (hayız kanı değildir)"** *buyurdular."*

Muhammed İbnu Yahya dedi ki: *"Temizlikten sonra" tabiriyle "(hayız devri bitip) yıkandıktan sonra" demek istemiştir."*

AÇIKLAMA:

Daha önce de geçtiği üzere, cünüb ve hayızlı kadının mescidden geçme meselesi ihtilaflıdır: Hanefîler: *"Ancak zaruret icabı geçebilir, zaruret olmadan geçemez"* derken, Şafiîler: *"Cünübün, ihtiyaç olmasa da, abdest almamış olsa da mescidden geçebileceği"* kanaatindedir. *"Yeter ki hayızlı kadın kanla kirlet-*

mesin." Bu kanaati teyid eden rivayetler var. Hanbelîler ve birkısım alimler de bu görüştedir. Malikîler çoğunluk itibariyle: *"Cünüb zaruret halinde teyemmüm yaparak mescidden geçebilir"* demiştir.

★ NİFAS KAÇ GÜN?

6184 (٦٤٩) 197 حدّثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَعِيدٍ. ثنا الْمُحَارِبِيُّ، عَنْ سَلاَّمِ بْنِ سَلِيمٍ (أَوْ سَلْمٍ. شَكٌّ أَبُو الْحَسَنِ. وَأَظُنُّهُ هُوَ أَبُو الأَحْوَصِ)، عَنْ حُمَيْدٍ، عَنْ أَنَسٍ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَقَّتَ لِلنُّفَسَاءِ أَرْبَعِينَ يَوْماً. إِلاَّ أَنْ تَرَى الطُّهْرَ قَبْلَ ذٰلِكَ

فى الزوائد: إسناد حديث أنس صحيح، ورجاله ثقات.

197. (649) **(6184)**- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm nifaslı kadınlar için kırk gün (temizlenme) müddeti belirledi. Ancak, daha önce temizlendiğini görenleri hariç tuttu."*

★ HAYIZ OLAN KIZ KAPANMALIDIR

6185 (٦٥٤) 198 حدّثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ؛ قَالاَ: ثنا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَبْدِ الْكَرِيمِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ دَخَلَ عَلَيْهَا، فَاخْتَبَأَتْ مَوْلاَةٌ لَهَا. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ «حَاضَتْ؟» فَقَالَتْ نَعَمْ. فَشَقَّ لَهَا مِنْ عِمَامَتِهِ، فَقَالَ «اخْتَمِرِي بِهٰذَا»

فى الزوائد: فى إسناده عبد الكريم، وهو ابن المخارق: ضعّفه الإمام أحمد وغيره. بل قام ابن عبد البر: مجمع على ضعفه.

198. (654) **(6185)**- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm yanıma girmişti, yanımdaki cariyem hemen gizlendi. Aleyhissalâtu vesselâm:* **"Cariye adet gördü mü?"** *diye sordular. "Evet!" deyince, Resûlullah, sarığından bir parça bez koparak cariyeye:* **"Başını bununla ört!"** *buyurdular."*

AÇIKLAMA:

Büluğa eren (hayız görmeye başlayan) kızlar, kadın hükmüne tabi olduğu için, *Hz. Aişe*'nin yanında başı açık olarak oturmakta olan cariye, *Resûlullah*'ın girmesi ile, başının açıklığı sebebiyle gizlenmeye çalışmıştır. Durumu kavrayan ve sorarak tahkik eden *Resûlullah*, kıza, örtünmesi için sarığından bir parça koparıp veriyor. Hadis, büluğ çağına yaklaşan kızlarla ilgilenmeye, hususen birkısım ihtilyaçlarını düşünmeye, velilerini irşad etmektedir.

★ HAYIZLI KINA YAKAR

6186 (٦٥٦) **199** حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيى. ثنا حَجَّاجٌ. ثنا يَزِيدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ. ثنا أَيُّوبُ، عَنْ مُعَاذَةَ؛ أَنَّ امْرَأَةً سَأَلَتْ عَائِشَةَ قَالَتْ: تَخْتَضِبُ الْحَائِضُ؟ فَقَالَتْ: قَدْ كُنَّا عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ وَنَحْنُ نَخْتَضِبُ. فَلَمْ يَكُن يَنْهَانَا عَنْهُ.

فى الزوائد: هذا الإسناد صحيح. وحجاج هو ابن منهال. وأيوب هو السختيانيّ

199. (656) **(6186)**- *Muâze radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Bir kadın Hz. Aişe radıyallahu anhâ'ya: "Hayızlı kadın kınalanır mı?" diye sormuştu. "Biz, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın sağlığında kınalanırdık" diye cevap verdi."*

AÇIKLAMA:

Kadını erkekten ayıran vasıtalardan biri olarak, kadınların kına yakmaları teşvik edilmiştir. Saça, ellere veya ayaklara olması farketmez. Hayız hali kına yakmaya mani değildir. Bu ruhsatı, şimdilerde, oje denen ve tırnak üzerinde suyun değmesine mani tabaka teşkil eden başka süs maddelerinin sürülmesine teşmil etmek caiz olmaz. Sürülmüş olsa bile, abdest sırasında temizlenmesi gerekir.

★ SARGI ÜZERİNE MESH

6187 (٦٥٧) **200** حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ أَبَانٍ الْبَلْخِيُّ. ثنا عَبْدُ الرَّزَّاقِ. أَنْبَأَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ خَالِدٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ عَلِيٍّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ؛ قَالَ: انْكَسَرَتْ إِحْدَى زَنْدَيَّ. فَسَأَلْتُ

النَّبِيَّ ﷺ، فَأَمَرَنِي أَنْ أَمْسَحَ عَلَى الْجَبَائِرِ.
قَالَ أَبُو الْحَسَنِ بْنُ سَلَمَةَ. أَنْبَأَنَا الدَّبَرِيُّ، عَنْ عَبْدِ الرَّزَّاقِ، نَحْوَهُ.

في الزوائد: في إسناده عمر بن خالد. كذبه الإمام أحمد وابن معين. وقال البخاري: منكر الحديث. وقال وكيع وأبو زرعة: يضع الحديث. وقال الحاكم: يروي، عن زيد بن علي، الموضوعات.

200. (657) **(6187)**- *Hz. Ali İbnu Ebi Talib radıyallahu anh* anlatıyor: *"Bilek kemiklerimden biri kırılmıştı. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a (abdest sırasında ne yapmam gerektiğini) sordum. Aleyhissalâtu vesselâm bana, sargı üzerinden meshetmemi söyledi."*

AÇIKLAMA:

Kırık, çıkık, yara gibi herhangi bir sebeple vücut üzerine tedavi maksadıyla sargı yapılmışsa abdest veya gusül sırasında, sargı üzerinden mesh yapılması yeterlidir. Hanefîler ve Malikîler, *"bedenin çoğu yaralı olması halinde yıkama yerine teyemmüm yapılır, sağlam yerlerin yıkanmasına, sargıların meshedilmesine gerek kalmaz"* der. Şâfiîler: *"Sağlam yer yıkanır, sargı üzerine meshedilir, ıslanmayan yer için teyemmüm yapılır"* demiştir. *Ahmed İbnu Hanbel*'e göre sağlam yer yıkanır, yaralı yer için teyemmüm yapılır.

★ **TÜKRÜK TEMİZDİR**

6188 (٦٥٨) 201 حدّثنا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنا وَكِيعٌ، عَنْ حَمَّادِ بْنِ سَلَمَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ حَامِلَ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ، عَلَى عَاتِقِهِ، وَلُعَابُهُ يَسِيلُ عَلَيْهِ.

في الزوائد: إسناده صحيح. ورجاله رجال الصحيح.

201. (658) **(6188)**- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı Hz. Hüseyin'i omuzunda taşırken gördüm, çocuğun tükrüğü Aleyhissalâtu vesselâm'ın üzerine akıyordu."*

AÇIKLAMA:

Bu hadis, insan tükrüğünün (veya salgısının) temiz olduğunu ifade eder. Fukahâ, insanın ağzından akan tükrük, salya veya sümüğün, namaza mani olmadığında, pis sayılmaması gerektiğinde ittifak eder. Mideden gelen su temiz sayıl-

maz. Mide suyu rengi ve kokusuyla bilinir. Uyku sırasında midesinden su gelme rahatsızlığına mübtela olan kimse hakkında mide suyu affolunmuştur.

Hanefîler, artığı yenen hayvanların ter, tükrük, göz yaşı... gibi akıntılarının namaza mâni bir pislik olmadığı kanaatindedir. Şafiîler, bu sayılanların, eti yenen yenmeyen bütün hayvanların dirisinden akmışsa, namaza mani olmadığına hükmetmiştir.

★ **KABA AĞIZDAN SU DÖKMEK**

6189 (٦٥٩) 202 حدّثنا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثنا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ مِسْعَرٍ. ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ ابْنُ عُثْمَانَ بْنِ كَرَامَةَ. ثنا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ مِسْعَرٍ، عَنْ عَبْدِ الْجَبَّارِ بْنِ وَائِلٍ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ أُتِيَ بِدَلْوٍ، فَمَضْمَضَ مِنْهُ، فَمَجَّ فِيهِ مِسْكاً أَوْ أَطْيَبَ مِنَ الْمِسْكِ. وَاسْتَنْثَرَ خَارِجاً مِنَ الدَّلْوِ.

في الزوائد: إسناده منقطع. لأن عبد الجبار بن وائل لم يسمع من أبيه شيئا. قاله ابن معين وغيره.

202. (659) (6189)- *Abdülcebbâr İbnu Vâil babası Vail radıyallahu anh*'tan anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a (abdest için içi su dolu) bir kova getirildiğini gördüm. Aleyhissalâtu vesselâm, o sudan ağzına alıp mazmaza yaptı, misk kokulu veya miskten daha hoş kolulu olarak suyu fem-i mübareklerinden kovaya bıraktı. Sonra burnuna da su çekip bu suyu kovanın dışına attı."*

★ **AVRETE BAKMAMAK**

6190 (٦٦٢) 203 حدّثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ مُوسَى ابْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ مَوْلَى لِعَائِشَةَ، عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: مَا نَظَرْتُ، أَوْ مَا رَأَيْتُ فَرْجَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَطُّ.

قال أَبُو بَكْرٍ، كَانَ أَبُو نُعَيْمٍ يَقُولُ: عَنْ مَوْلَاةٍ لِعَائِشَةَ.

في الزوائد: هذا إسناده ضعيف.

203. (662) **(6190)**- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhis-salâtu vesselâm'ın fercine hiç bakmadım –veya "görmedim.–"*

Ebu Bekr der ki: *"Bu hadisi (Hz. Aişe'den) onun azadlı bir cariyesi rivayet etmiştir."*

AÇIKLAMA:

Mevzu üzerine varid olan başka hadisleri de gözönüne alan alimler, karı-kocanın birbirlerinin avretine bakmasının haram olmadığına hükmetmişlerdir. Keza erkek, cariyesine de bakabilir. Erkek mahremi (yani nikahı kendisine ebediyyen haram) olan kadının yüzüne, başına, göğsüne, diz kapaklarından aşağısına bakabilir, haram değildir. Yabancı olan erkek kadının el ve yüzüne, şehvet duymayacağından emin olursa bakabilir, aksi taktirde haramdır. Kadın, yabancı erkeğin göbek-dizkapağı arası dışında kalan yerlerine şehvetsiz bakabilir. Erkek de erkeğin göbek-diz kapağı dışında kalan yerlerine bakabilir, araya bakamaz, haramdır.

Bütün mezhepler, tedavi gibi zaruret halinde erkek ve kadının birbirlerine, ihtiyaç miktarınca her tarafına bakabileceğini söylemiştir.

★ VÜCUDDA SU DEĞMEDİK KURU YER

6191 (٦٦٣) 204 **حدّثنا** أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِى شَيْبَةَ، وَإِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ. قَالاَ: ثنا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ أَنْبَأَنَا مُسْلِمُ بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِى عَلِىٍّ الرَّحَبِىِّ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ اغْتَسَلَ مِنْ جَنَابَةٍ. فَرَأَى لُمْعَةً لَمْ يُصِبْهَا الْمَاءُ. فَقَالَ بِجُمَّتِهِ فَبَلَّهَا عَلَيْهَا.

قَالَ إِسْحَاقُ، فِى حَدِيثِهِ: فَعَصَرَ شَعْرَهُ عَلَيْهَا.

فى الزوائد: أبو على الرحبىّ، أجمعوا على ضعفه.

204. (663) **(6191)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm cünüblükten yıkanmıştı. Gusülden sonra bir parça yerin kuru kaldığını farketti. Bunun üzerine perçeminden (akıttığı su ile) orayı ıslattı."*

İshâk, rivayetinde: *"O kuru yerin üzerine saçını sıktı"* demiştir."

6192 (٦٦٤) 205 حدّثنا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثنا أَبُو الْأَحْوَصِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنِ الْحَسَنِ ابْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَلِيٍّ؛ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ، فَقَالَ: إِنِّي اغْتَسَلْتُ مِنَ الْجَنَابَةِ، وَصَلَّيْتُ الْفَجْرَ، ثُمَّ أَصْبَحْتُ فَرَأَيْتُ قَدْرَ مَوْضِعِ الظُّفْرِ لَمْ يُصِبْهُ الْمَاءُ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «لَوْ كُنْتَ مَسَحْتَ عَلَيْهِ بِيَدِكَ أَجْزَأَكَ».

فى الزوائد: إسناده ضعيف لضعف محمد بن عبيد اللّه

205. (664) **(6192)**- *Hz. Ali radıyallahu anh* anlatıyor: *"Bir adam, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gelerek: "Ben cenabetten yıkanmış, sonra da sabah namazını kılmıştım, sonradan, bedenimde tırnak kadar bir yere suyun değmemiş olduğunu farkettim (ne yapayım?)" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:* **"Eğer, orayı (ıslak) elinle meshetseydin bu sana yeterliydi"** *buyurdular."*

AÇIKLAMA:

Abdest veya gusül sırasında bir yerin kuru kaldığı sonradan farkedilince, ne yapılmalıdır? Orası ıslatılmakla kifayet eder mi, yeniden abdest –veya gusül– tekrarlanmalı mıdır meselesi fakihleri farklı görüşlere sevketmiştir. Başta Hanefîler ve kavl-i cedidinde *Şâfi'î* hazretleri olmak üzere çoğunluk, eksik kalan yerin yıkanması suretiyle, eksikliğin tamamlanması yeterlidir, yeni baştan tekrara gerek yoktur demiştir. Bazıları, bunun sahih olması için, yıkanan kısımların kurumadan önce eksikliğin tamamlanması gerekir demiştir. Ancak bu meselede de çoğunluk böyle bir şart koşmaz, aradaki fasıla bedenin kurumasına sebep olacak kadar uzun da olsa kuru kalan yerin yıkanmasının kifayet edeceğini söyler ve delilini gösterir. Bu mesele, uzuvların peşpeşe yıkanmasının (muvâlât) vacib olup olmadığı meselesinin münakaşasını da getirmiştir. Ancak peşpeşelik gerekmeyeceği de çoğunluğun benimsediği görüştür.

NAMAZ BÖLÜMÜ

★ ÖĞLE NAMAZI VAKTİ

6193 (٦٧٥) 206 **حدّثنا** عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثنا وَكِيعٌ ثنا الأَعْمَشُ، عَنْ أَبِى إِسْحَاقَ، عَنْ حَارِثَةَ بْنِ مُضَرِّبٍ الْعَبْدِيِّ، عَنْ خَبَّابٍ؛ قَالَ: شَكَوْنَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ حَرَّ الرَّمْضَاءِ، فَلَمْ يُشْكِنَا. قَالَ الْقَطَّانُ: حَدَّثَنَا أَبُو حَاتِمٍ. ثنا الأَنْصَارِيُّ. ثنا عَوْفٌ نَحْوَهُ.

حديث خبّاب أخرجه فى صحيح مسلم وسنن النسائىّ.

206. (675) **(6193)**- *Habbab (İbnu Eret)* ve *Abdullah İbnu Mes'ud radıyallahu anhümâ* anlatmışlardır: *"Biz Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a kızgın kumların hararetinden şikayet ettik. Fakat şikayetimizi dinlemedi."*

★ ÖĞLEYİ SERİNLİĞE BIRAKMA

6194 (٦٨٠) 207 **حدّثنا** تَمِيمُ بْنُ الْمُنْتَصِرِ الْوَاسِطِىُّ. ثنا إِسْحَاقُ بْنُ يُوسُفَ، عَنْ شَرِيكٍ، عَنْ بَيَانٍ، عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِى حَازِمٍ، عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ؛ قَالَ: كُنَّا نُصَلِّى مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ صَلاَةَ الظُّهْرِ بِالْهَاجِرَةِ. فَقَالَ لَنَا «أَبْرِدُوا بِالصَّلاَةِ، فَإِنَّ شِدَّةَ الْحَرِّ مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ»

فى الزوائد: إسناده صحيح. رجاله ثقات. رواه ابن حبّان فى صحيحه

207. (680) **(6194)**- *Muğire İbnu Şu'be radıyallahu anh* anlatıyor: *"Biz Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ile birlikte öğleyi gün ortası sıcaklığında kılardık. (Bir ara) bize:* **"Öğle namazını serinliğe bırakın. Zira hararetin şiddeti cehennemin kabarmasındandır"** *buyurdular."*

6195 (٦٨١) 208 **حدّثنا** عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ عُمَرَ. ثنا عَبْدُ الْوَهَّابِ الثَّقَفِىُّ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ

ﷺ «أَبْرِدُوا بِالظُّهْرِ».

فى الزوائد: إسناده صحيح. رواه ابن حبان فى صحيحه.

208. (681) (6195)- *İbnu Ömer radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Öğle namazını serinliğe bırakın."**

AÇIKLAMA:

Önceki hadisin anlaşılması bazı farklılıklar arzetmiş ise de, çoğunluk, daha sonrakilerle irtibatlı olarak şöyle anlamışlardır: ***"Resûlullah, öğle namazını, vakti başında, yani zevalden hemen sonra kıldırıyordu. Bu vakitte hava çok sıcak olduğu için kumlar ayakları –ve secde sırasında alnı– yakıyordu. Bunun üzerine Ashab, öğle namazını tehirli olarak kılmak için Resûlullah'a başvurmuş, bu ilk vaktin sebep olduğu sıkıntıyı mevzubahis etmiştir. Ama Aleyhissalâtu vesselâm tehire izin vermemiş, ilk vakitte kılmaya devam etmişlerdir. Ancak, müteakip hadislerde de görüldüğü üzere sonradan Aleyhissalâtu vesselâm, öğle namazını geciktirerek kılmayı emretmiştir.***

★ AKŞAM NAMAZI VAKTİ

6196 (٦٨٩) 209 حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى. أَنْبَأَنَا عَبَّادُ بْنُ الْعَوَّامِ، عَنْ عُمَرَ ابْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنِ الأَحْنَفِ بْنِ قَيْسٍ، عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «لاَ تَزَالُ أُمَّتِى عَلَى الْفِطْرَةِ مَالَمْ يُؤَخِّرُوا الْمَغْرِبَ حَتَّى تَشْتَبِكَ النُّجُومُ».

قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ بْنُ مَاجَةَ: سَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ يَحْيَى يَقُولُ: اضطَرَبَ النَّاسُ فِى هٰذَا الْحَدِيثِ بِبَغْدَادَ. فَذَهَبْتُ أَنَا وَأَبُو بَكْرٍ الأَعْيَنُ إِلَى الْعَوَّامِ بْنِ عَبَّادِ بْنِ الْعَوَّامِ. فَأَخْرَجَ إِلَيْنَا أَصْلَ أَبِيهِ، فَإِذَا الْحَدِيثُ فِيهِ.

فى الزوائد: إسناده حسن. ورواه أبو داود من حديث أبى أيوب.

209. (689) (6196)- *Abbâs İbnu Abdi'l-Muttalib radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Ümmetim, akşam namazını yıldızlar cıvıldaşıncaya kadar tehir etmedikçe fıtrat üzerine devam eder."**

Ebu Abdillah İbnu Mace der ki: *"Muhammed İbnu Yahya'nın şöyle dediğini işittim: "Bu hadis hakkında alimler Bağdat'ta anlaşmazlığa düştüler. Ben ve Ebu Bekr el-A'yan, Avvâm İbnu Abbâd İbni'l-Avvâm'a kadar gidip sorduk. Bize, babasına ait asıl nüshayı çıkardı, araştırdı, hadisi orada buldu."*

AÇIKLAMA:

Daha önce de geçtiği üzere yıldızların cıvıldaşması diye tercüme ettiğimiz *iştibâk-ı nücûm*dan murad, gökte yıldızların çoklukla görülmesidir. Malum olduğu üzere, akşamın ilk vakitlerinde parlak yıldızlar görülmeye başlar, karanlık arttıkça yıldızlar çoğalır. Fıtratla da hak din, istikamet, sünnet kastedilir. Hadis, akşam namazını ilk vaktinde kılmanın ehemmiyetini vurgulamaktadır.

★ YATSIDAN ÖNCE YATILMAZ, SONRA KONUŞULMAZ

6197 (٧٠٣) 210 حدّثنا عَبْدُ اللّهِ بْنُ سَعِيدٍ، وَإِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ حَبِيبٍ، وَعَلِيُّ بْنُ الْمُنْذِرِ؛ قَالُوا: ثنا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ. ثنا عَطَاءُ بْنُ السَّائِبِ، عَنْ شَقِيقٍ، عَنْ عَبْدِ اللّهِ بْنِ مَسْعُودٍ؛ قَالَ: جَدَبَ لَنَا رَسُولُ اللّهِ ﷺ السَّمَرَ بَعْدَ العِشَاءِ. يَعْنِي زَجَرَنَا.

في الزوائد: هذا إسناد رجاله ثقات. ولا أعلم له علة إلا اختلاط عطاء بن السائب. ومحمد بن فضيل إنما روى عنه بعد الاختلاط.

210. (703) (6197)- *Abdullah İbnu Mes'ud radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, bize, yatsı namazından sonra gece sohbetini kınamıştır, yani bize bunu yasaklamıştır."*

AÇIKLAMA:

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın, günlük hayatın tanzimiyle ilgili olarak vazettiği mühim esaslardan biri de "gece"nin kullanılışıdır. Dinî değerlerimize göre, akşam namazının girmesiyle gece başlar. *Resûlullah*, umumi bir prensip

olarak yatsı namazından önce yatmaz, yatsıdan sonra da sohbete yer vermezdi. Ümmetine de bu istikamette direktifte bulunmuştur. Bu mesele üzerine, *Hz. Aişe, Ebu Berze* gibi başka sahabelerden de rivayetler gelmiştir. Hemen belirtelim ki *Aleyhissalâtu vesselâm*, zaman zaman gece sohbetlerine yer vermiş, yakınlarıyla ümmetin meselelerini gecenin geç vakitlerine kadar istişare etmiştir. Bu nev'e giren rivayetleri gözönüne alan alimlerimiz, yatsıdan sonra yatmanın bir vecibe olmadığını belirtirler, ilmî, istişarî ve diğer meşru gayelerle *müsamere* de denen *"yatsı sonrası uyanıklılık"*ın caiz olduğunu belirtirler. Her hâlukârda, günümüz şartlarında, yatsı namazından hemen sonra yatmayı prensip edinmek, hüşyar mü'minlere çok şey kazandıracaktır: Raydo, televizyon ve benzerlerinin mâlâyânî ve zararlı neşriyatını takipten kurtulur, geceleyin teheccüd namazına kalkar. Böylece, bu hususta esas olan bir sünneti ihya etmenin büyük ecrini kazanır, vs.

★ YATSIYA ATEME DEMEYİN

6198 (٧٠٥) 211 حدّثنا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ. ثنا الْمُغِيرَةُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَجْلاَنَ، عَنِ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ. ح وَحَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدٍ. ثنا ابْنُ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ حَرْمَلَةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيِّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ «لاَ تَغْلِبَنَّكُمُ الْأَعْرَابُ عَلَى اسْمِ صَلاَتِكُمْ» زَادَ ابْنُ حَرْمَلَةَ «فَإِنَّمَا هِيَ الْعِشَاءُ. وَإِنَّمَا يَقُولُونَ الْعَتَمَةَ، لِإِعْتَامِهِمْ بِالْإِبِلِ».

فى الزوائد: إسناد أبي هريرة صحيح.

211\. (705) **(6198)**- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Bedeviler, (yatsı) namazı meselesinde size galebe çalmasınlar!"** *–İbnu Harmele şu ilavede bulundu:– Bu namazın adı işâ (=yatsı)dır.– Bedevîler ona, develeri sebebiyle geciktirip tehir ettikleri için "ateme" derler."*

AÇIKLAMA:

Ateme, lügat olarak *tehir etmek, geciktirmek* mânasına gelir. Bedeviler, develerle meşgul olup, namazı bu meşguliyetlerinin bitimine kadar tehir etmeleri sebebiyle şer'an *işa* diye isimlendirilmiş olan yatsı namazına *ateme* demişlerdir. *Aleyhissalâtu vesselam*, namaz isminin değişmesine rıza göstermemiştir.

EZAN BÖLÜMÜ

★ EZAN NASIL BAŞLADI?

6199 (٧٠٧) 212 حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْوَاسِطِيُّ. ثنا أَبِي، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ اسْتَشَارَ النَّاسَ لِمَا يُهِمُّهُمْ إِلَى الصَّلاَةِ. فَذَكَرُوا الْبُوقَ. فَكَرِهَهُ مِنْ أَجْلِ الْيَهُودِ. ثُمَّ ذَكَرُوا النَّاقُوسَ. فَكَرِهَهُ مِنْ أَجْلِ النَّصَارَى. فَأُرِيَ النِّدَاءَ تِلْكَ اللَّيْلَةَ رَجُلٌ مِنَ الأَنْصَارِ يُقَالُ لَهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ زَيْدٍ، وَعُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ. فَطَرَقَ الأَنْصَارِيُّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ لَيْلاً. فَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِلاَلاً بِهِ، فَأَذَّنَ

قَالَ الزُّهْرِيُّ : وَزَادَ بِلاَلٌ، فِي نِدَاءِ صَلاَةِ الْغَدَاةِ، الصَّلاَةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ. فَأَقَرَّهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ.

قَالَ عُمَرُ: يَارَسُولَ اللَّهِ! قَدْ رَأَيْتُ مِثْلَ الَّذِي رَأَى، وَلٰكِنَّهُ سَبَقَنِي

في الزوائد: في إسناده محمد بن خالد. ضعفه أحمد وابن معين وأبو زرعة وغيرهم.

212. (707) **(6199)**- *Sâlim, babası Abdullah İbnu Ömer radıyallahu anhümâ*'dan anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, namazları (duyurup toplanmayı sağlama) vasıtası üzerine halkla istişare etti. Boru öttürmeyi teklif ettiler. Yahudiler(in usulü olması) sebebiyle bunu hoş karşılamadı. Bunun üzerine halk çan çalınabileceğini hatırlattı. Aleyhissalâtu vesselâm, hıristiyanlara benzeme) endişesiyle bunu da hoş karşılamadı. Aynı gece, Ensardan Abdullah İbnu Zeyd denen bir zata ve Ömer İbnu'l-Hattâb'a rüyalarında ezan öğretildi. Ensarî, geceleyin Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın kapısını çaldı. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm onu (öğrenip okumasını) Bilal'e emretti. Bilal da ezan olarak okudu."*

Zührî diyor ki: "Bilal radıyallahu anh hazretleri sabah ezanına şu ibareyi ilave etti: "Essalâtu hayrun mine'n-nevm (=namaz uykudan hayırlıdır)." Resûlullah bu ilaveyi teyid etti."

Hz. Ömer radıyallahu anh: "Ey Allah'ın Resulü, Abdullah İbnu Zeyd'in gördüğünü rüyamda ben de görmüştüm (ancak o, size duyurmakta benden önce davrandı)" dedi."

★ EZANDA TERCÎ'

6200 (٧٠٨) 213 حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. قَالاَ: ثنا أَبُو عَاصِمٍ. أَنْبَأَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ. أَخْبَرَنِى عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ أَبِى مَحْذُورَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَيْرِيزٍ، وَكَانَ يَتِيماً فِى حِجْرِ أَبِى مَحْذُورَةَ بْنِ مِعْيَرٍ، حِينَ جَهَّزَهُ إِلَى الشَّامِ. فَقُلْتُ لأَبِى مَحْذُورَةَ: أَىْ عَمِّ! إِنِّى خَارِجٌ إِلَى الشَّامِ، وَإِنِّى أُسْأَلُ عَنْ تَأْذِينِكَ. فَأَخْبَرَنِى أَنَّ أَبَا مَحْذُورَةَ قَالَ: خَرَجْتُ فِى نَفَرٍ. فَكُنَّا بِبَعْضِ الطَّرِيقِ. فَأَذَّنَ مُؤَذِّنُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ بِالصَّلاَةِ، عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَسَمِعْنَا صَوْتَ الْمُؤَذِّنِ وَنَحْنُ عَنْهُ مُتَنَكِّبُونَ. فَصَرَخْنَا نَحْكِيهِ، نَهْزَأُ بِهِ. فَسَمِعَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ. فَأَرْسَلَ إِلَيْنَا قَوْماً فَأَقْعَدُونَا بَيْنَ يَدَيْهِ. فَقَالَ «أَيُّكُمُ الَّذِى سَمِعْتُ صَوْتَهُ قَدِ ارْتَفَعَ؟» فَأَشَارَ إِلَىَّ الْقَوْمُ كُلُّهُمْ، وَصَدَقُوا. فَأَرْسَلَ كُلَّهُمْ وَحَبَسَنِى. وَقَالَ لِى «قُمْ فَأَذِّنْ». فَقُمْتُ، وَلاَ شَىْءَ أَكْرَهُ إِلَىَّ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَلاَ مِمَّا يَأْمُرُنِى بِهِ فَقُمْتُ بَيْنَ يَدَىْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَأَلْقَى عَلَىَّ رَسُولُ اللَّهِ التَّأْذِينَ هُوَ بِنَفْسِهِ. فَقَالَ «قُلْ: اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ. أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ. أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ» ثُمَّ قَالَ لِى «ارْفَعْ مِنْ صَوْتِكَ. أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ،

أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللّٰهِ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللّٰهِ. حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ، حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ. حَيَّ عَلَى الفَلاَحِ، حَيَّ عَلَى الفَلاَحِ. اللّٰهُ أَكْبَرُ، اللّٰهُ أَكْبَرُ. لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ» ثُمَّ دَعَانِي حِينَ قَضَيْتُ التَّأْذِينَ فَأَعْطَانِي صُرَّةً فِيهَا شَيْءٌ مِنْ فِضَّةٍ. ثُمَّ وَضَعَ يَدَهُ عَلَى نَاصِيَةِ أَبِي مَحْذُورَةَ. ثُمَّ أَمَرَّهَا عَلَى وَجْهِهِ، ثُمَّ عَلَى ثَدْيَيْهِ، ثُمَّ عَلَى كَبِدِهِ، ثُمَّ بَلَغَتْ يَدُ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ سُرَّةَ أَبِي مَحْذُورَةَ. ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ «بَارَكَ اللّٰهُ لَكَ وَبَارَكَ عَلَيْكَ» فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ! أَمَرْتَنِي بِالتَّأْذِينِ بِمَكَّةَ! قَالَ «نَعَمْ. قَدْ أَمَرْتُكَ» فَذَهَبَ كُلُّ شَيْءٍ كَانَ لِرَسُولِ اللّٰهِ ﷺ مِنْ كَرَاهِيَةٍ، وَعَادَ ذٰلِكَ كُلُّهُ مَحَبَّةً لِرَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فَقَدِمْتُ عَلَى عَتَّابِ بْنِ أَسِيدٍ، عَامِلِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ بِمَكَّةَ، فَأَذَّنْتُ مَعَهُ بِالصَّلاَةِ عَنْ أَمْرِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ

قَالَ: وَأَخْبَرَنِي ذٰلِكَ مَنْ أَدْرَكَ أَبَا مَحْذُورَةَ، عَلَى مَا أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ مُحَيْرِيزٍ.

فى الزوائد: هذا الحديث ثابت فى غير صحيح البخارىّ. لكن فى رواية المصنف زيادة، وإسنادها صحيح، ورجالها ثقات.

213. (708) **(6200)**- *Ebu Mahzura İbnu Mi'yer radıyallahu anh*'ın terbiyesinde yetim olarak yetişen *Abdullah İbnu Muhayrız*'dan rivayet edildiğine göre, *"Ebu Mahzure, kendisini Suriye'ye göndermek üzere hazırlarken, Abdullah, Ebu Mahzure'ye şöyle dediğini anlatıyor: "Ey amcacığım! Ben Suriye'ye gidiyorum ve senin ezan okuyuşunun (hikayesini) soruyorum."*

Ravi, bunun üzerine *Ebu Mahzure*'nin şunu anlattığını belirtir: *"Ben bir grupla birlikte yola çıkmıştım. Epey bir yol almıştık. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın müezzini Aleyhissalâtu vesselâm'ın yanında namaz için ezan okudu. Biz de müezzinin sesini Aleyhissalâtu vesselâm'a arkamız dönük olarak işittik.*

Biz onun sesini alaylı alaylı tekrar edip yansıladık. (Bu yaptığımızı) Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm işitti. Bize bazı kimseler yolllayarak yanına çağırttı, önüne oturttu ve: **"Kulağıma kadar gelen ses hanginizin?"** *dedi. Arkadaşlarım beni işaretlediler. Doğru da söylediler. Resûlullah, onları geri çevirdi, beni alıkoydu. Sonra bana:* **"Kalk ezan oku!"** *dedi. Doğruldum. (Ezanı bilmediğimden) öyle mahçup olmuştum ki, o anda nazarımda Resûlullah'tan ve yapmamı emrettiği şeyden daha menfur bir şey yoktu. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın önünde doğrulmuş, öyle kalmıştım.*

Bunun üzerine Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, ezanı kendisi bana okudu. Arkadan: **"Haydi söyle!"** *dedi. Allahuekber, Allahuekber, Allahuekber, Allahuekber, Eşhedü en lâ ilahe illallah, eşhedu en lâ ilahe illallah, Eşhedü enne Muhammede'r-Resûlullah, eşhedü enne Muhammede'r-Resûlullah!"*

Sonra bana şunu söyledi: **"Sesini yükselt. Eşhedü en lâ ilâhe illallah, eşhedu enlâilahe illallah, eşhedü enne Muhammed'r-Resûlullah, eşhedu enne Muhammede'r-Resûlullah, Hayye ala's-salâti, hayye ala's-salah, Hayye ala'l-Felâhi hayye alâ'l-felah. Allahuekber Allahuekber, lâ-ilahe illallah!"**

Sonra, ezanı bitirince beni çağırdı ve bana içerisinde gümüş para bulunan bir çıkın verdi. Sonra elini Ebu Mahzûra'nın alnına koydu, arkadan yüzüne kaydırdı, sonra göğsü üzerine götürdü, sonra ciğerinin üzerine kaydırdı. Sonra Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın mübarek eli, Ebu Mahzûra'nın göbeği üzerine ulaştı. Sonra Aleyhissalâtu vesselâm: **"Allah seni mübarek kılsın, Allah sana bereket yağdırsın"** *dedi. Ben de:*

"Ey Allah'ın Resûlü! Bana Mekke'de ezan okumamı emir buyursanız?" dedim."

"Haydi emrettim!" *buyurdular.*

Derken içimde Resûlullah'a karşı duyduğum bütün kötü hisler kayboldu. Yerine Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm sevgisi doldu. Hemen Resûlullah'ın Mekke'deki valisi Attâb İbnu Esid'in yanına geldim. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın emri sebebiyle Attab'ın yanında namaz için ezanı ben okudum."

Ravi der ki: *"Ebu Mahzura'ya yetişenler bu hadiseyi, Abdullah İbnu Muhayriz'in bana anlattığı şekil üzere bana tahdis ettiler."*

NOT: Ezanla ilgili kıssa daha önce genişçe açıklandı.

★ **EZANDA SÜNNET**

6201 ٧١٠ 214 حدّثنا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا عَبْدُ الرَّحْمنِ بْنُ سَعْدِ بْنِ عَمَّارِ بْنِ سَعْدٍ، مُؤَذِّنِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ. حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ أَمَرَ بِلاَلاً أَنْ يَجْعَلَ إِصْبَعَيْهِ فِي أُذُنَيْهِ. وَقَالَ «إِنَّهُ أَرْفَعُ لِصَوْتِكَ».

في الزوائد: رواه الترمذيّ بإسناد صححه. وإسناد المصنف ضعيف لضعف أولاد سعد.

214. (710) (6201)- *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın müezzini *Sa'd el-Karazi radıyallahu anh*'tan rivayet edildiğine göre, *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Bilal radıyallahu anh'a (ezan okurken) iki parmağını kulağına sokmasını emrederek:* **"Şüphesiz bu, sesin daha çok yükselmesini sağlar"** *buyurmuştur."*

6202 ٧١١ 215 حدّثنا أَيُّوبُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْهَاشِمِيُّ. ثنا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ زِيَادٍ، عَنْ حَجَّاجِ بْنِ أَرْطَاةَ، عَنْ عَوْنِ بْنِ أَبِي جُحَيْفَةَ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: أَتَيْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ بِالأَبْطَحِ، وَهُوَ فِي قُبَّةٍ حَمْرَاءَ. فَخَرَجَ بِلاَلٌ. فَأَذَّنَ فَاسْتَدَارَ فِي أَذَانِهِ. وَجَعَلَ إِصْبَعَيْهِ فِي أُذُنَيْهِ.

هذا الإسناد فيه حجاج بن أرطاة وهو ضعيف.

215. (711) (6202)- *Ebu Cuhayfe radıyallahu anh* anlatıyor: *"Ebtah nam mevkide Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına geldim. Kırmızı bir çadırda kalıyordu. Derken Bilâl çıkıp ezan okudu. Ezanında her bir cihete dönüyor ve iki parmağını kulaklarına sokuyordu."*

6203 ٧١٢ 216 حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُصَفَّى الْحِمْصِيُّ. ثنا بَقِيَّةُ، عَنْ مَرْوَانَ بْنِ سَالِمٍ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ ابنِ أَبِي رَوَّادٍ عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ «خَصْلَتَانِ مُعَلَّقَتَانِ فِي أَعْنَاقِ الْمُؤَذِّنِينَ لِلْمُسْلِمِينَ: صَلاَتُهُمْ وصِيَامُهُمْ».

في الزوائد: إسناده ضعيف، لتدليس بقية بن الوليد.

216. (712) (6203)- *İbnu Ömer radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Müezzinlerin boyunlarına, müslümanların iki hasletleri takılmıştır: Namazları ve oruçları. (Bunların vakitlerini müslümanlara müezzinler ilan eder.)"**

6204 ٧١٦ 217 حدّثنا عُمَرُ بْنُ رَافِعٍ. ثنا عَبْدُ اللّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيِّبِ، عَنْ بِلاَلٍ؛ أَنَّهُ أَتَى النَّبِيَّ ﷺ يُؤْذِنُهُ بِصَلاَةِ الْفَجْرِ. فَقِيلَ: هُوَ نَائِمٌ. فَقَالَ: الصَّلاَةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ، الصَّلاَةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ. فَأُقِرَّتْ فِى تَأْذِينِ الْفَجْرِ. فَثَبَتَ الأَمْرُ عَلَى ذٰلِكَ.

فى الزوائد: إسناده ثقات. إلا أن فيه انقطاعا. سعيد بن المسيب لم يسمع من بلال.

217. (716) (6204)- *Hz. Bilal radıyallahu anh*'ın anlattığına göre: *"(Bir gün) sabah namazını haber vermek üzere Aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına gelmiş, ancak kendisine "uyuyor" denilmiş. Bunun üzerine:*

"Essalâtu hayrun mine'n-Nevm, essalatu hayrun mine'n-nevm (namaz uykudan daha hayırlıdır)!" demiştir. Bundan böyle bu ibarenin sabah ezanına dahil edilmesi kabul görmüş ve ezan bu minval üzere kesinlik kazanmıştır."

★ EZAN OKUNURKEN EZAN TEKRAR EDİLİR

6205 (٧١٨) 218 حدّثنا إِسْحَاقُ الشَّافِعِيُّ، إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْعَبَّاسِ. ثنا عَبْدُ اللّهِ بْنُ رَجَاءٍ الْمَكِّىُّ، عَنْ عَبَّادِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيِّبِ، عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: رَسُولُ اللّهِ ﷺ «إِذَا أَذَّنَ الْمُؤَذِّنُ فَقُولُوا مِثْلَ قَوْلِهِ».

فى الزوائد: إسناد أبى هريرة معلوم ومحفوظ عن الزهرىّ عن عطاء عن أبى سعيد. كما أخرجه الأئمة الستة فى كتبهم. ورواه أحمد فى مسنده من حديث علىّ وأبى رافع. والبزار فى مسنده من حديث أنس.

218. (718) (6205)- *Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Müezzin ezan okuduğu vakit onun söylediklerini aynen tekrar edin.,**

6206 (٧١٩) 219 حدّثنا شُجَاعُ بْنُ مَخْلَدٍ، أَبُو الْفَضْلِ؛ قَالَ: ثنا هُشَيْمٌ. أَنْبَأَنَا أَبُو بِشْرٍ، عَنْ أَبِي الْمَلِيحِ بْنِ أُسَامَةَ، عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ. حَدَّثَتْنِي عَمَّتِي أُمُّ حَبِيبَةَ؛ أَنَّهَا سَمِعَتْ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ، إِذَا كَانَ عِنْدَهَا فِي يَوْمِهَا وَلَيْلَتِهَا، فَسَمِعَ الْمُؤَذِّنَ يُؤَذِّنُ، قَالَ كَمَا يَقُولُ الْمُؤَذِّنُ.

فى الزوائد: إسناده صحيح. وعبد اللّٰه بن عتبة روى له النسائىّ، وأخرج له ابن خزيمة فى صحيحه. فهو عنده ثقة. وباقى رجاله ثقات.

219. (719) (6206)- *Ümmühâtu'l-Mü'minîn*'den olan *Ümmü Habîbe radıyallahu anhâ*'nın anlattığına göre, *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, yanında iken, ister gece, ister gündüz olsun, her ne zaman müezzinin ezanını işitirse, müezzinin söylediğini aynen tekrar etmiştir."*

NOT: Bu husus, daha önce açıklandı.

★ EZANIN FAZİLETİ

6207 (٧٢٨) 220 حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، وَالْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْخَلَّالُ. قَالاَ: ثنا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ صَالِحٍ. ثنا يَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ «مَنْ أَذَّنَ ثِنْتَيْ عَشْرَةَ سَنَةً، وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ، وَكُتِبَ لَهُ، بِتَأْذِينِهِ، فِي كُلِّ يَوْمٍ، سِتُّونَ حَسَنَةً وَلِكُلِّ إِقَامَةٍ ثَلاَثُونَ حَسَنَةً».

فى الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف عبد اللّٰه بن صالح.

220. (728) (6207)- *İbnu Ömer radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Kim oniki yıl müezzinlik yaparsa ona cennet vacip olur. Ona, her gün için, ezanı sebebiyle altmış hasene yazılır, her bir ikâmeti için de otuz hasene yazılır."**

★ İKAMETTE BİRER BİRER OKUMA

6208 (٧٣١) 221 حدّثنا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثنا عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ سَعْدٍ. ثنا عَمَّارُ بْنُ سَعْدٍ، مُؤَذِّنُ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ أَذَانَ

بِلاَلٍ كَانَ مَثْنَى مَثْنَى. وَإِقَامَتُهُ مُفْرَدَةً.

في الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف أولاد سعد. ومعناه في صحيح البخاريّ.

221. (731) **(6208)**- *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın müezzinlerinden *Sa'd el-Karazî radıyallahu anh*'ın rivayetine göre, *"Bilal-i Habeşî radıyallahu anh'ın ezanı ikişer ikişer idi. İkameti ise birer birerdi."*

6209 (٧٣٢) **222 حدّثنا** أَبُو بَدْرٍ، عَبَّادُ بْنُ الْوَلِيدِ. حَدَّثَنِي مَعْمَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ، مَوْلَى النَّبِيِّ ﷺ. حَدَّثَنِي أَبِي، مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِيهِ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِي رَافِعٍ؛ قَالَ: رَأَيْتُ بِلاَلاً يُؤَذِّنُ بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ مَثْنَى مَثْنَى، وَيُقِيمُ وَاحِدَةً.

في الزوائد: إسناده ضعيف لاتفاقهم على ضعف معمر بن محمد بن عبيد الله وأبيه.

222. (732) **(6209)**- *Ebu Râfi' Mevla Resûlillah* anlatıyor: *"Ben Bilâl radıyallahu anh'ın, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanında ikişer ikişer ezan okuduğunu, birer birer de ikamet getirdiğini gördüm."*

AÇIKLAMA:

Daha önce geçtiği üzere, ezan ve ikamette geçen cümlelerin kaçar kere tekrar edileceği rivayetlere göre farklıdır. Bu rivayetler *Hz. Bilal*'in ezan tarzını anlatmaktadır.

★ EZAN OKUNUNCA MESCİDDEN ÇIKILMAZ

6210 (٧٣٤) **223 حدّثنا** حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى. ثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهْبٍ. أَنْبَأَنَا عَبْدُ الْجَبَّارِ بْنُ عُمَرَ، عَنِ ابْنِ أَبِي فَرْوَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يُوسُفَ، مَوْلَى عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عُثْمَانَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «مَنْ أَدْرَكَهُ الْأَذَانُ فِي الْمَسْجِدِ، ثُمَّ خَرَجَ، لَمْ يَخْرُجْ لِحَاجَةٍ، وَهُوَ لاَ يُرِيدُ الرَّجْعَةَ، فَهُوَ مُنَافِقٌ».

في الزوائد: إسناده ضعيف. فيه ابن أبي فروة. واسمه إسحاق بن عبد الله ضعفوه. وكذلك عبد الجبار ابن عمر.

223. (734) **(6210)**- *Hz. Osman radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Kim mescidde iken ezan okunmaya başladığı halde, bir ihtiyaç olmadan ve tekrar mescide dönme gayeside bulunmadan mescidi terkederse o kimse münafıktır."**

İÇİNDEKİLER

NİKÂH BÖLÜMÜ
İKİNCİ FASIL
VELİLER VE ŞAHİDLER 5
ÜÇÜNCÜ BAB
NİKÂHIN MANİLERİ 23
BİRİNCİ FASIL
MÜEBBED HARAMLIK 23
İKİNCİ FASIL
MÜEBBED HARAM GEREKTİRMEYEN DURUMLAR 44
DÖRDÜNCÜ BAB
NİKÂHTA MÜTEFERRİK HÜKÜMLER 55
BİRİNCİ FASIL
NİKÂHI FESHEDEN ŞEYLER, FESHETMEYEN ŞEYLER 55
İKİNCİ FASIL
KADINLAR ARASINDA ADALET 65
ÜÇÜNCÜ FASIL
AZL VE GAYLE HAKKINDA 71
DÖRDÜNCÜ FASIL
NÜŞÛZ (DİKBAŞLILIK) 78
BEŞİNCİ FASIL
NİKÂH MEVZUUNA GİREN BAŞKA MESELELER 80

NEZİR (ADAK) BÖLÜMÜ)
UMUMİ AÇIKLAMA 89
BİRİNCİ FASIL
NEZİRDEN NEHİY 90
İKİNCİ FASIL
TAATE YÖNELİK NEZİR 93
ÜÇÜNCÜ FASIL
MASİYETLE İLGİLİ NEZİR 106

NİYET VE İHLAS BÖLÜMÜ
UMUMİ AÇIKLAMA 112

NASİHAT VE MEŞVERET BÖLÜMÜ
UMUMİ AÇIKLAMA 120

UYUMA VE UYANMA ADABI BÖLÜMÜ
UMUMİ AÇIKLAMA 167

NİFAK BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA 177

YILDIZLAR BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA 183

HİCRETLER BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA 192

HEDİYE BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA 238

HİBE BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA 252

VASİYET BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA 256

VAAD BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA 269

VEKALET BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA 275

VAKIF BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA 284

YEMİN BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA 284
BİRİNCİ FASIL
YEMİN KELİMESİ VE KENDİSİYLE YEMİN EDİLENLER 286
İKİNCİ FASIL
KENDİSİYLE YEMİN EDİLMESİ YASAK OLANLAR 289
ÜÇÜNCÜ FASIL
YALAN YEMİN 294
DÖRDÜNCÜ FASIL
YEMİNİN YERİ 297
BEŞİNCİ FASIL
YEMİNDE İSTİSNA 298
ALTINCI FASIL
YEMİNİ BOZMAK 302
YEDİNCİ FASIL
MÜTEFERRİK HADİSLER 305
SEKİZİNCİ FASIL
KEFARET 310

İLAVELER BÖLÜMÜ

BİRİNCİ FASIL
NEFİSLE İLGİLİ EDEBE GİREN HADİSLER 314
İKİNCİ FASIL
NEFSİN AFETLERİNE DE TEMAS EDEN HADİSLER 344
ÜÇÜNCÜ FASIL
DİLİN AFETLERİ 375
DÖRDÜNCÜ FASIL
MUHTELİF NEV'E GİREN HADİSLER 402

İBNU MACE'NİN ZİYADELERİ

BİRKAÇ NOKTANIN AÇIKLANMASI 481
MUKADDİME KISMI 484
Sünnete Uyma 484
Hadis Rivayetinden Çekinme 487
Bid'adan, Münakaşadan Kaçmak 488
Rey ve Kıyastan Kaçma 489
İman 491
Kader-Kaderiyye 497
ASHABIN FAZİLETLERİ 504
Hz. Ebu Bekr 504
Hz. Ömer 505
Hz. Osman 508
Hz. Ali 511
Hz. Abbas 518
Hz. Ebu Zerr-Mikdad 523
Habbâb 525
Bedir Ehli 525
Ensar 527
Haricîler 529
Cehmiye 533
Sünnet (Çığır) Açmak 539
Kur'ân Öğrenip Öğreten 542
Alim ve Talib 543
İlmi Tebliğ 546
Halka Hayrı Öğretmek 548
Tevazu 550
İlim Talebine Teşvik 551
İlimle Amel 552
İlmi Gizleme 555

TAHARET BÖLÜMÜ

Abdestte Kullanılacak Su Miktarı 558

NAMAZ BÖLÜM

Öğle Namazı Vakti 625

EZAN BÖLÜMÜ

Ezan Nasıl Başladı? 629